КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 50

Частина 2

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	д-р філол.наук, проф. А.Д.Бєлова
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	д-р філол.наук, проф. В.Б.Бурбело; д-р філол.наук, проф. І.О. Голубовська; к.філол.наук, проф. Н.Ю.Жлуктенко; д-р філол. наук, проф. В.І.Карабан; д-р філол. наук, проф., член-кор. НАНУ Н.Ф.Клименко; д-р філол.наук, проф. Н.М. Корбозерова; д-р філол.наук, проф. Г.Г.Крючков; д-р філол.наук, проф. О.С. Снитко; д-р філол.наук, проф. Л.В. Коломієць; д-р філол. наук, проф. Л.І. Шевченко; д-р філол.наук, проф.О.І. Чередниниченко
Адреса редколегії	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології від 30.09.2014 (протокол № 2)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України (свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16155-4627Р від 11.12.2009 р.) Постановою ВАК України протокол №1-05/5 від 01.07.10
Відповідальний за випуск	О.С. Снитко, д-р філол.наук, проф.
Адреса видавця	04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41 Тел./факс: (044) 227-38-48, 227-38-28; www.burago.com.ua, e-mail: info@burago.com.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ “Київський університет”, 2014

УДК 811.222.1-119

Мазепова О.В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

МЕТАФОРА ТА МЕТОНІМІЯ ЯК ЗАСОБИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ В ПЕРСЬКІЙ МОВІ (на прикладі концепту СТРАХ)

У статті на основі теорій концептуальної метафори та концептуальної метонімії зроблено спробу визначити особливості метафоричної та метонімічної концептуалізації емоції "страх" у перській мові. Встановлено декілька ключових метафоричних моделей страху, окреслено специфіку метонімічного осмислення цієї емоції в перському лінвгоментальному просторі.

Ключові слова: *перська мова, емоції, концепт, концептуальна метафора, концептуальна метонімія, метафорична модель, мовна концептуалізація.*

Метафора сьогодні постає як більш складне і важливе явище, ніж це здавалося раніше. Вона пронизує мову, культуру, науку, життя, весь світ. Психологами встановлено, що метафори є універсаліями людської свідомості, а метафоричне бачення світу пов'язане з ґенезою людини, а отже, і людської культури [Маслова 2001, 88]. Роль метафори нині виходить далеко за межі риторичної прикраси, оскільки встановлено, що самі процеси мислення людини є значною мірою метафоричними. Фундатори теорії концептуальної метафори Дж. Лакофф і М. Джонсон у своїй праці «Метафори, якими ми живемо» (1988), яка стала класичною для сучасних лінгвокогнітивних досліджень, довели, що «метафора пронизує наше повсякденне життя, причому не тільки мову, але й мислення і діяльність. Наша буденна понятійна систем, в межах якої ми думаємо й діємо, є за своєю суттю метафоричною» [Дж. Лакофф, М. Джонсон 2004, 25].

Метонімія, яка традиційно розглядалася як троп або механізм мовлення, що ґрунтується на регулярному або оказіональному перенесенні назви з класу об'єктів/окремого об'єкту на інший, який асоціюється з першим за суміжністю, співмірністю, включеністю до однієї ситуації [Языкознание 2000, 300], згодом, з формуванням когнітивно-дискурсивної парадигми, почала розумітися як одна з базових характеристик мислення. Теорія концептуальної метонімії, яка виникла на основі концептуальної теорії метафори, виходить із того, що, подібно до метафори, метонімія не є виключно риторичним засобом, а тому належить не тільки мові. Вона складає частину концептуальної системи людини, її мислення, способів мовлення і поведінки [Дж. Лакофф, М. Джонсон 2004, 62–63].

Метою статті є визначення специфіки метафоричної та метонімічної концептуалізації емоції *страх* у перській мові. **Об'єктом** дослідження є перський емоційний концепт СТРАХ та мовні засоби, що його об'єктивують. **Предмет** дослідження становлять метафоричні та метонімічні моделі емоції страху в перській лінгвокультурі. **Наукова новизна** дослідження зумовлена відсутністю праць, присвячених метафоричній та метонімічній концептуалізації емоцій на матеріалі перської мови. **Матеріалом** дослідження послужили понад 250 лексем, фразем і виразів побутового-розмовного

мовлення та книжно-писемної сфери, відібраних методом суцільної вибірки з лексичних та фразеологічних словників перської мови, а також перських художніх та публіцистичних текстів.

В когнітивній лінгвістиці прийнято вважати, що в основі процесів метафоризації лежать процедури обробки структур знань – фреймів і сценаріїв, які відбивають досвід взаємодії людини з навколишнім світом. Теорія концептуальної метафори розглядає процес метафоризації як рух від конкретного, добре відомого і структурованого факту дійсності до нового, невідомого, менш структурованого та більш абстрактного об'єкту пізнання. Метафоризація заснована на взаємодії двох структур знань – когнітивної структури джерела (source domain) та когнітивної структури мети (target domain). У процесі метафоризації деякі області цілі структуруються за зразком джерела, внаслідок чого відбувається метафорична проекція (metaphorical mapping) [Баранов 2004, 9]. Іншими словами, метафоризація – це спосіб думати про одну ділянку нашого досвіду крізь призму знань про його іншу ділянку, вже засвоєну людиною.

Теорії метафоричного моделювання, що сходять до теорії концептуальної метафори, лежать в основі багатьох описів конкретних метафоричних моделей, здійснюваних сьогодні передусім на матеріалі політичних текстів (див. праці Ю.М. Караулова, І.М. Кобозєвої, Т.Г. Скребцової, А.П. Чудинова, Г.М. Яворської та ін.). Метафорична модель – це існуюча або така, що складається у свідомості носіїв мови, схема зв'язку між понятійними сферами, яку можна представити формулою: «X – це Y". При цьому відношення між компонентами формули розуміється не як пряме ототожнення, а як подібність [Чудинов 2008, 130–131].

Застосувавши цей теоретичний досвід до ділянки вербалізації психоемоційного простору людини, ми спробували встановити деякі метафоричні моделі, за якими відбувається концептуалізація емоції *страх* у перській мовній свідомості. Номінативна щільність концепту СТРАХ у перській мові формується передусім такими словами, як **tars** *страх*, **tarsidan** *боятися,* **vahšat** *страх, жах*, **harās** *страх, тривога*, **bim** *страх, побоювання*, **vāheme** *острах, побоювання* та їх похідними. Спираючись на положення про те, що базові емоції, до яких відноситься і страх, мають універсальний характер і не залежать від етнічних особливостей певної лінгвокультурної спільноти [Изард 2003, 63], ми припустили, що більшість ключових метафоричний моделей, за якими концептуалізується ця емоція в різних мовах, будуть значно збігатися. Розглянемо моделі, які нам вдалося встановити.

1. СТРАХ – РЕЧОВИНА. Ця модель має два різновиди: а) речовина, яка сповнює контейнер та б) речовина, яка може «осипатися» (в разі, якщо страх зникає). Про наявність першої моделі свідчать фразеологічні одиниці (ФО) **por az tars** *повний страху*, **ambāšte az vahšat** *сповнений жахом* тощо, напр.:

بیامد دوان پهلوان سپاه پر از ترس و امید نزدیک شاه (فردوسی)

Прибіг богатир війська, повний страху і надії, до шаха… (Фердоусі) [Dehkhoda 1998, 5793].

Страх як певна речовина може сповнювати не тільки людину, а й її сни у вигляді кошмарів:

هیچ وجه اشتراکی بین ما نیست ... ولی ناله ها، سکوتها، فحشها، گریه ها و خنده های این آدمها خواب مرا پر از کابوس خواهد کرد. (صادق هدایت، سه قطره خون).

Між нами немає нічого спільного… Але крики, мовчання, сварки, сльози і сміх цих людей сповнюватимуть мої сни кошмаром. (С. Гедаят. Три краплі крові).

Другий різновид цієї моделі спостерігаємо у внутрішній формі ФО, у яких лексема **tars** *страх* сполучається з дієсловом **rixtan** *сипатися, литися*:

دیگر به نظرم کار مشکلی نبود. ترسم ریخته بود... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار)

Більше мені це не здавалося складною справою. Мій страх зник… (Ф. Хадж Сеїд Джаваді. Ранок похмілля).

2. СТРАХ – ПРОСТІР. Страх не тільки сповнює контейнер, а й сам часто концептуалізується як певне вмістище, в яке можна впасти самому або вкинути когось. Це засвідчує внутрішня форма таких дієслів, як: **be vahšat andāxtan** *жахати, лякати* (букв. вкидати в жах), **be vahšat oftādan** *жахатися, лякатися* (букв. падати в жах), **dar harās oftādan** *лякатися, страшитися* (букв. падати в тривогу, страх), напр.:

Я побачив, що ці майбутні чоловіки на цих заняттях і іспитах так перелякаються

من دیدم که این مردان آینده در این کلاسها و امتحانها آنقدر خواهند ترسید که و مغزها و اعصابشان را آنقدر **بوحشت خواهند انداخت** که وقتی دیپلمه بشوند یا لیسانسیه اصلا آدم نوع جدیدی خواهند شد. آدمی **انباشته** از وحشت! (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

ся, а їхні мізки й нерви так застрахають, що по закінченні школи або університету вони перетворяться на людей нового типу. Людей, сповнених страху! (Дж. Алє Ахмад. Директор школи).

Як можна помітити, в наведеному прикладі реалізуються обидві розглянуті моделі: СТРАХ – РЕЧОВИНА (**ādam-i ambāšte az vahšat** *люди, сповнені страху*), яка демонструє, що людина сприймається як вмістище, яке сповнюється страхом як певною речовиною, та СТРАХ – ПРОСТІР (**maqzhā va asāb-ešān-rā be vahšat xāhand andāxt** букв. *їхні мізки й нерви вкинуть в жах*), яка засвідчує, що сам страх концептуалізується як певний контейнер або простір, в який потрапляє людина.

3. СТРАХ – МАЙЖЕ СМЕРТЬ. Крайній ступінь страху може спричинити стан, близький до смерті. Про це свідчить фразема, пов'язана з вище наведеною моделлю: **be vahšat-e marg oftādan** *перелякатися на смерть* (букв. впасти у смертельний жах) [Восканян 1986, 429], а також прислів'я: **tars barādar-e marg ast** *Страх – брат смерті* (з варіантом **tars bāšad barādar-e mordan**) [Анварі 2005, 239]. До цієї ж моделі зараховуємо і ФО з ключовим словом **marg** *смерть*: **če marg-at ast?** (букв. що тобі за смерть?), напр.:

بدنم مثل بید می لرزید. نزهت خنده کنان گفت: "چه مرگت است دختر؟ ... اگر این طور بلرزی یک دفعه می خوری به در و وسط اتاق ولو می شوی ها!" (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Моє тіло тремтіло, мов верба. Нозгат, сміючись, сказала: «Ну що ти, дівчино, ледь жива від страху? ... Якщо так тремтітимеш, можеш раптом лобом

стукнутися об двері і ввалитися всередину кімнати!» (Ф. Хадж Сеїд Джаваді. Ранок похмілля).

У стані сильного переляку перси можуть «звільнити своє тіло» – **qāleb tohi kardan** тобто *вмерти, віддати богу душу* [Голева 2000, 443]:

بیچاره دو نفر پیر مرد نزدیک بود از ترس قالب تهی کنند... (حسین شهیدزاده، کاربار خودمان).

Два старих бідолахи від страху були ладні віддати богові душу… (Х. Шагідзаде. Наші власні справи).

4. СТРАХ – ОПОНЕНТ У БОРОТЬБІ, який веде себе як активний, атакуючий суб'єкт. Антропологічні ознаки страху спостерігаємо у похідній лексемі **vahšatzade** *переляканий* (букв. вдарений жахом) та таких ФО, як: **vahšat be man dast dād** *мене охопив жах* (букв. жах простягнув мені руку), **tars bar-aš dāšt** *його охопив страх* (букв. його взяв страх) тощо. Наведемо приклади з використанням ФО з ключовим словом **vāheme** *острах, побоювання*, внутрішня форма яких свідчить про наділення перською мовною свідомістю страху антропологічними ознаками:

... و بعد واهمه برم داشت که "نه بابا. کار ساده ای هم نیست!" (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

...Але потім у мене виникло побоювання (букв. побоювання мене взяло)*: «Ні, друже, це не така вже проста справа!»* (Дж. Алє Ахмад. Директор школи).

ترس و واهمه مهیبی به او دست داد... (صادق هدایت، لاله).

Жахливий острах охопив його (букв. простягнув йому руку)… (С. Гедаят. Лалє).

5. СТРАХ – НАДПРИРОДНА СИЛА, яка охоплює суб'єкта. Ця модель реалізована у фразеологізмах на кшталт: **vahšat ma-rā farā gereft** *мене охопив жах*, **ānhā dočār-e vahšat šodand** *їх охопив жах* тощо, напр.:

از همان اوایل برایش دست و پایی کرده بودم... و حالا که حتی تخت خالی در بیمارستان برایش معین کرده بودند وحشتش گرفته بود و حاضر نبود برود بیمارستان... (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

З самого початку я намагався чимось їй допомогти, ... а тепер, коли їй уже виділили місце в лікарні, її охопив такий страх, що вона не була готова їхати до лікарні… (Дж. Алє Ахмад. Директор школи).

Страх може тиснути на людину і бути рушійною силою її життя:

... یعنی تصدیق به اینکه صاحب این ورقه دوازده سال یا پانزده سال تمام و سالی چهار بار یا ده بار در فشار ترس قرار گرفته و قدرت محرکش ترس است و ترس است و ترس! (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

...Тобто це підтвердження того, що автор цих рядків протягом дванадцяти чи п'ятнадцяти років, чотири чи п'ять разів на рік перебував під тиском страху і рушійною силою його був страх, страх і ще раз страх! (Дж. Алє Ахмад. Директор школи).

6. СТРАХ – РОСЛИНА. Ознаки цієї моделі можна бачити у внутрішній формі фраземи з ключовим, арабським за походженням, словом **qalb** *серце*, яке переважно використовується в медичному дискурсі: **tars dar qalb-aš riše gereft** *страх закрався в його серце* (букв. страх в його серці пустив коріння). Крім того, словосполучення **riše-ye tars** *корінь страху* спостерігаємо, зокрема, в таких заголовках електронних статей Інтернету: ریشه ترس از ازدواج در افراد طلاق گرفته *Корінь страху укладання шлюбу в розлучених людей.* [http://www.aramismoshaver.ir/maghalat/maghalat-takhasosi/divorce]; ریشه ترس از مرگ چیست؟ *У чому корінь страху смерті?* [http://www.shafaf.ir/fa/news]; ریشه ترس اعراب کجاست؟ *Де корінь страху арабів?* [http://www.tabnak.ir/fa/news] тощо.

Аналіз нашого матеріалу дозволив виділити такі, на наш погляд, універсальні семантичні групи, як «страх – каузатор дій» та «страх – каузатор соматичних змін», адже відомо, що страх може спричинювати певні дії, змінювати поведінку або фізіологічний стан людини. В когнітивній лінгвістиці подібні семантичні групи розглядають як прояви концептуальної метонімії. Механізм формування метонімії є аналогічним метафорі: царина джерела проектується на царину мети з тією різницею, що у метонімії обидві царини належать до спільної сфери досвіду, на відміну від метафори, де вони належать до різних сфер [Мартинюк 2012, 77–78]. На відміну від концептуальних метафор, які складаються з двох областей – мети і джерела, концептуальна метонімія має справу з однією областю. Когнітивна операція в цьому разі відбувається в межах однієї понятійної структури [Лакофф 1988, 33]. Мета концептуальної метонімії – забезпечити доступ до певної області через її ж частину (або до однієї частини області через її іншу частину) [Kövecses 2007, 4–5].

В контексті психоемоційного стану людини метонімія вказує на певний фізичний аспект тіла, залученого в переживання емоції. Цей аспект може бути двох типів: поведінковий або фізіологічний (соматичний). Наведемо приклади першого типу.

Роль страху як каузатора дій або певної поведінки людини може бути виражена як засобами прямої, так і непрямої номінації, напр.:

Ходжасте з подивом і страхом позадкувала у куток гардеробної… (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

خجسته با تعجب و ترس به گوشه صندوقخانه عقب نشینی کرد... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Страх примушує людину тікати з місця події:

حسینی که چشمش را باز کرد دید به درخت دو نفر آدم دار زده اند. از ترسش پا شد و پا گذاشت به فرار... (صادق هدایت، آب زندگی).

Хосейні, щойно відкривши очі, побачив, що двох людей повісили на дереві. Злякавшись, він скочив на ноги і кинувся бігти… (С. Гедаят. Жива вода).

При позначенні відповідної поведінки можуть використовуватися як засоби прямої, так і непрямої номінації, напр.: **do pā dāštan va do pā (-ye digar) ham qarz kardan** *тікати з усіх ніг* (букв. дві ноги мати та дві інші ще запозичити) [Голева 2000, 93]:

دایه ... سرم داد کشید: "ده برو بیرون دیگر، برو بیرون از این اتاق. می خواهی بکشندت؟" دو پا داشتم، دو تا هم قرض کردم... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Няня закричала на мене: «Біжи геть, біжи геть з цієї кімнати. Хочеш, щоб вони тебе вбили?» Я схопилася і кинулася бігти геть… (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

Роль страху як каузатора змін фізіологічного стану людини виявляється, зокрема, в тому, що він заважає людині спокійно спати, змушує її прокидатися:

شبها هراسان از خواب بیدار می پریدم، بخیالم که آمده اند مرا بکشند.. (صادق هدایت، سه قطره خون).

…Вночі я прокидався від страху, бо мені здавалося, що ось прийшли мене вбити… (С. Гедаят. Три краплі крові).

Страх може спричинити стан, при якому людина застигає й не може поворухнутися на місці. На його позначення використовують ФО з дієсловом **xošk šodan** (букв. засихати) [Голева 2000, 220]:

از وحشت سر جای خود خشک شدم... (غلامحسین ساعدی، شب نشینی با شکوه).

Від жаху я застиг на місці… (Г. Саеді. Розкішна вечірка).

Очевидно, перське дієслово **xošk šodan** *засихати* у метафоричному позначенні страху є еквівалентом метафори холоду, часто вживаної в аналогічних випадках в українській та російській мовах, пор.: **xun dar raghā xošk mišavad** *холоне в жилах кров* [Восканян 1986, 689], **az vahšat xošk-aš zad** *від жаху він захолов на місці* [Русско-персидский словарь 1997, 251].

Розглянемо детальніше соматичний аспект емоції, мовне позначення якого є неодмінною складовою структури концепту СТРАХ. Нам вдалося виділити такі фізіологічні реакції організму:

1) блідне обличчя:

پیمان هم ترسید. رنگش پریده بود... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Пейман теж злякався. Він зблiднів… (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

2) розширюються очі:

خجسته در را بست و به سوی من نگاه کرد و با چشمانی که از فرط وحشت گشاد شده بودند، لب خود را گزید و آهسته گفت: "اینجا نمان. برو قایم شو..." (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Ходжасте зачинила двері і поглянула на мене. З розширеними від жаху очима вона, кусаючи губи, тихо промовила: «Тут не лишайся. Біжи, сховайся…» (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

Очі від страху можуть не тільки розширитися, а й округлитися:

زنم در را که باز کرد چشمهایش گرد شد. همیشه وقتی می ترسید اینطور می شد. (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

Коли дружина відчинила двері, її очі були круглі. Таке з нею траплялося завжди, коли вона лякалася. (Дж. Алє Ахмад. Директор школи).

3) заплітається язик:

با چشمانی که از فرط وحشت گشاد شده بودند مادر با زاری و التماس می گفت: "آقا، شمارا به خدا بنشینید تا بگویم. این طور که شما بالای سر من ایستاده اید زبانم بند می آید..." (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Мати, з розширеними від жаху очима, крізь сльози умовляла: «Пане, благаю Вас, сядьте, щоб я могла сказати. Допоки Ви так стоїте над душею, язик мене не слухається…» (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

4) посилюється серцебиття:

ده روز تمام قلب من و بچه ها باهم و بیک اندازه از ترس و وحشت طپید. (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

Всі ці десять днів наші серця – моє і дітей – тріпотіли від страху і жаху. (Дж. Алє Ахмад. Директор школи).

5) тремтить тіло:

تنم از وحشت کاری که قصد انجام آن را داشتم می لرزید... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Тіло моє від жаху перед тією справою, що я збиралася зробити, тремтіло… (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

6) пересихає в роті:

شب فرا رسیدن و آمدن پدرم نزدیک می شد. حالم چنان بود که انگار دل از حلقم بیرون خواهد پرید. دهانم خشک شده بود...تمام بدنم می لرزید. انگار منتظر جلاد بودم... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Наближався вечір і час приходу батька. Я почувалася так, що серце ледь не вистрибувало з мого горла. В роті пересохло… Все тіло тремтіло. Я наче чекала приходу ката… (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

7) слабшають коліна:

آقا با چنان خشمی به من نگاه کرد که زانوهایم سست شد... (ناهید پژواک، شب شراب).

Пан з таким гнівом на мене подивився, що я відчув слабкість у колінах… (Н. Пежвак. Ніч застілля).

8) волосся стає дибки:

وقتی نگاهش می کردم از ترس موهای تنم سیخ می شد... (خسرو شاهانی، مرد سرگردان).

Коли я на неї дивився, у мене від страху волосся ставало дибки… (Х. Шагані. Волоцюга).

Варто зазначити, що перська специфіка використання соматизму **mu** *волосся* при позначенні страху полягає в тому, що фізіологічні зміни відбуваються не з волоссям на голові, як це має місце в українському та російському лінгвокультурних ареалах (пор. укр. волосся на голові стало дибки, рос. волосы на голове встали дыбом), а з волоссям на тілі: **mu bar tan-aš (andām-aš) rāst šod (six šod)** *волосся стало дибки* (букв. волосся на його тілі стало прямим) [Голева 2000, 567–568]:

До процесу мовної концептуалізації страху активно залучаються ФО, які мають у своєму складі «внутрішні» соматизми. Так, у момент небезпеки й відчування страху, все м'ясо з тіла може "обсипатися", про що свідчить ФО **gušt (gušthā-ye) badan-aš rixt** *він сильно злякався* (букв. все м'ясо його тіла обсипалось) [Голева 2000, 517]:

از بلند شدن صدای شلیک ناگهان تمامی گوشت بدنم ریخت. (فرهنگ امیر قلی امینی)

Я сильно злякався, коли пролунали постріли. (Словник А. Колі Аміні).

Страх зачіпає не тільки тіло, а й дух людини, про що свідчить зворот релігійного походження із квазі-соматизмом **ruh** *дух*: **qabz-e ruh šodan** *дуже злякатися, ледь не віддати Богу душу від страху* (**qabz-e ruh –** забирання душі померлого ангелом смерті Азраїлом) [Голева 2000, 444]:

در میان جار و جنجال مسافرین، داد و فریادهای حمالهای عرب و صدای موتور کشتی، نزدیک بود که سید نصرالله قبض روح بشود. (صادق هدایت، مهین پرست).

Серед ґвалту й гамору пасажирів, галасу носильників, ревіння моторів Сеїд Насролла трохи не віддав Богу душу від переляку. (С. Гедаят. Патріот).

Серед «внутрішніх» соматизмів найбільшу роль у мовній концептуалізації страху відіграють соматизми **del** *серце*, **jegar** *печінка*, **zahre** *жовчний міхур*.

Відомо, що серце в багатьох лінгвокультурах світу постає як "орган" емоційного життя людини. Перське серце в цьому відношенні не становить винятку та, як і українське серце, є місцем локалізації почуттів і емоцій людини. Проте перська специфіка полягає в тому, що слово **del** є полісемантичним і окрім серця як органу кровообігу може позначати деякі абстрактні поняття, зокрема 'сміливість', 'мужність'. Розгляньмо приклад:

گفتم: "پسرجان، آرام باش... مرد باید دل داشته باشد. گریه برای چه؟..." (محمدعلی جمال زاده، فارسی شکر است).

Я сказав: «Синку, заспокойся… Людина повинна мати мужність (букв. мати серце). *Для чого плакати?…»* (М. Джамаль-заде. Милозвучна фарсі).

З наведеного уривку стає зрозуміло, що перське серце не лише містить в собі мужність, що, до речі, притаманне й українському серцю (пор. укр. «в його серці жила відвага»), а й аналогізується з цим абстрактним поняттям. Коли описують людину у стані переляку, вживають ФО, в яких слово **del** потрібно розуміти як "мужність", напр..: **del-aš-rā az dast dād** (букв. він втратив своє серце / мужність), **del-aš-rā bāxt** (букв. він програв своє серце / свою мужність). Однак в деяких зворотах на позначення страху це слово реалізує і своє основне значення, наприклад: **band-e del-aš**

pāre šod *він злякався* (букв. мотузки його серця урвалися), **del-aš pāyin / foru / tu rixt** *його серце обірвалося* (букв. його серце обрушилося вниз) тощо.

У перській мові існує специфічне співвідношення між соматизмами **del** *серце* та **jegar** *печінка*. Можна навести цілу низку ФО і похідних слів, у яких ці слова виступають як повні синоніми, напр.: **del / jegar dāštan** *бути сміливим, мати мужність,* **del / jegar bāxtan** *злякатися, втратити мужність,* **deldār / jegardār** *сміливий* (букв. такий, що має серце / печінку), **bidel / bijegar** *лякливий* (букв. без серця / печінки) тощо.

Із семантикою страху в перській мові пов'язаний і такий «внутрішній» соматизм, як **zahre** *жовчний міхур*. Для передання ідеї втрати мужності, переляку використовується синонімічна до зазначених вище ФО **zahre bāxtan** (букв. програвати жовчний міхур), напр.:

گفتم: "پسرجان، من فرنگی کجا بودم. ... من ایرانی و برادر دینی توام. چرا زهره ات را باخته ای؟ مگر چه شد؟... " (محمدعلی جمال زاده، فارسی شکر است).

Я сказав: «Синку, який же я іноземець? ... Я іранець і твій брат по вірі. Чого ти злякався? Що трапилося?...» (М. Джамаль-заде. Милозвучна фарсі).

Крайній ступінь переляку може призвести до того, що жовчний міхур може «луснути», про що свідчить фразема **zahre tarak šodan** *лякатися*, напр.:

... ای درد و بلات به جان این دیوانه ها بیفتد! به خدا هیچ نمانده بود زهره ام بترکد... (محمدعلی جمال زاده، فارسی شکر است).

...Ой, нехай всілякі нещастя падуть на голови цих божевільних! Їй-богу, я ледь не помер від страху (букв. мій жовчний міхур ледь не луснув)… (М. Джамаль-заде. Милозвучна фарсі).

Слово **zahre** в перській мові крім жовчного міхура означає і саму жовч, що виявляється у ФО: **zahre-ye kas-i-rā āb kardan / zahre-ye kas-i-rā bordan** *налякати когось до смерті* (букв. розтопити / унести чиюсь жовч). Внутрішня форма фразем **zahre tu-ye del-aš nist / zahre tu-ye del nadārad** *він слабкодухий, він боязкий* (букв. жовчі в його серці немає) наводить на думку про те, що у наївній свідомості персів ще за архаїчних часів відклалося уявлення, що жовч як носій мужності і відваги, містилася в серці.

اگر زهره توی دلش بود (زهره در دل داشت) با آن صورت رسوا از میدان جنگ فرار نمی کرد. (فرهنگ امیرقلی امینی)

Якби він не був таким боягузом (букв. мав жовч у серці)*, він би так ганебно не утік з поля бою.* (Словник А. Колі Аміні) [Голева 2000, *345*].

У мовній концептуалізації страху активно використовуються знаки зооморфного коду культури, адже звички і поведінка тварин часто стають основою для метафоричного переосмислення емоцій. Взагалі боягузтво, на думку персів, притаманне таким тваринам, як: верблюд, лань, козел, куріпка, тарган і собака. Це засвідчують такі копулятиви з соматизмом **del** *серце* зі значенням *боязкий, лякливий*, як: **šotordel** (букв. з серцем верблюда), **āhudel** (букв. з серцем лані), **bozdel** (букв. з серцем козла), а також фраземи **susk šodan** *лякатися, зіщулюватися від переляку* (букв. ставати тарганом) [Parchami 2003, 258] та **mesl-e kabk sar-e xod-rā zir-e barf**

kardan *лякливо і невміло ховатися від небезпеки* (букв. наче куріпка ховати голову під сніг) [Голева 2000, 423], напр.:

خودت که مثل کبک سرت را زیر برف کرده ای و کسی را نمی بینی، به خیالت رسیده هیچکس تو را نمی بیند؟ (علی محمد افغانی، شوهر آهو خانم)

Сам ти, наче куріпка, сховав голову під сніг і нікого не бачиш, думаєш, що і тебе ніхто не бачить? (А. Афгані. Чоловік Агу-ханом).

Прикладами залучення зооніму **sag** *собака* можна вважати ФО **saglarz dāštan** *сильно дрижати (від страху, холоду)* (букв. дрижати наче пес) [Голева 2000, 373] та **dom-rā gozāštan ru-ye kul** *підібгати хвоста* (букв. класти хвіст на спину). Першу фразему можна умовно віднести до випадків метонімічної концептуалізації емоції, оскільки вона, хоч і в непрямий спосіб, позначає фізіологічний стан тіла під час переживання емоції. Друга ж ФО відображає асоціацію перської мовної свідомості між поведінкою людини у стані відчування небезпеки та поведінкою собаки, напр.:

آن وقت کاکا رستم دمش را گذاشت روی کولش و رفت. اما کینه داش آکل را به دلش گرفته بود و پی بهانه می گشت تا تلافی بکند. (صادق هدایت. داش آکل)

Тоді Кака Ростам, підібгавши хвоста пішов. Але у серці затаїв злість на Даш Аколя і шукав приводу, щоб помститися йому. (С. Гедаят. Даш Аколь).

Отже, проаналізувавши особливості метафоричної та метонімічної концептуалізації емоції страх в перській лінгвокультурі, ми констатуємо, що осмисленню цього концепту перською мовною свідомістю притаманні як універсальні, так і етноспецифічні риси. Серед метафоричних моделей страху в перській мові найбільш специфічною є модель СТРАХ – РОСЛИНА, відсутня, зокрема, в переліку моделей цього концепту, складеного на матеріалі англійської мови [Kövecses 2007, 23]. Виділені в результаті аналізу семантичні групи “страх – каузатор дій” та “страх – каузатор фізіологічних змін” ми кваліфікували як прояви концептуальної метонімії, що вказує на залучення в переживання емоцій тіла. Позначення страху за допомогою “зовнішніх” соматизмів у перській мові не демонструє яскравої етноспецифіки, натомість своєрідною є “закріпленість” за цієї емоцією деяких “внутрішніх” соматизмів, таких як печінка та жовчний міхур. Особливості використання зооморфного коду в процесі мовної концептуалізації страху також заслуговують на увагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов А.Н. Когнитивная теория метафоры: двадцять п’ять лет спустя / А.Н. Баранов // Дж. Лакофф, М. Джонсон. Метафоры, которыми мы живем. М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 7–21.

2. Изард К.Э. Психология эмоций / Кэролл Э. Изард; [Пер. с англ.]. – СПб: Питер, 2003. – 464 с.

3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон; [Пер. с англ.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.

4. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф; [Пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23 : Когнитивные аспекты язика. – М.: Прогресс, 1988. – С. 12–51.

5. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

6. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х. : ХГУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с.

7. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: учеб. пособие / А.П. Чудинов. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 256 с.

8. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – 688 с.

9. Kövecses Z. Metaphor and Emotion : language, culture, and body in human feeling / Zoltán Kövecses. – New York : Cambridge University Press, 2007. – 223 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Восканян Г.А. Русско-персидский словарь / Г.А. Восканян. – М.: Русский язык, 1986. – 832 с.

11. Голева Г.С. Фарси-русский фразеологический словарь / Г.С. Голева. – М.: Издательский дом “Грааль”, 2000. – 648 с.

12. Русско-персидский словарь / Состав. И.К. Овчинникова, Г.А. Фуругян, Ш.М. Бади. – Тегеран: Изд-во Гутенберг, 1997. – 1091 с.

13. Anvari H. Farhang-e Amsāl-e Soxan / Hasan Anvari va digarān. 2 jeld. – Tehrān: Soxan, 2005.

14. Dehkhodā A.A. Loqatnāme-ye dehxodā (Dekhoda Dictionary) / Ali Akbar Dehxodā. Tehrān : Tehran University, 1998.

15. Al-e Ahmad J. Modir-e madrese / Jalāl Al-e Ahmad. – Tehrān: Enteshārāt-e Ferdousi, 1996. – 120 s.

16. Jamālzāde M. A. Yek-i bud va yek-i nabud / Mohammad Ali Jamālzāde. – Tehrān : Soxan, 2000. – 246 s.

17. Hāj Seyed Javadi F. Bāmdād-e xomār / Fatāne Hāj Seyed Javadi. – Tehrān : Alborz, 1998. – 448 s.

18. Hedāyat S. Zende be gur. Se qatre xun / Sadeq Hedāyat. – Tehrān, 1372. – 179 s.

19. Parchami M. Paskučehā-ye Farhang (biš az 15 hezār kenāye – estelāh va tekyekalām-e āmyāne-ye šofāhi) / Mohibolla Parchami. – Tehrān : Farhang-e Māhrox, 2003. – 448 s.

20. Pejvāk N. Šab-e šarāb / Nahid Pejvāk. – Rašt : Enteshārāt-e Hedāyat, 1998. – 576 s.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Мазепова Е.В., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

МЕТАФОРА И МЕТОНИМИЯ КАК СРЕДСТВА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ЭМОЦИЙ В ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ПРИМЕРЕ КОНЦЕПТА СТРАХ)

В статье на основе теорий концептуальной метафоры и концептуальной метонимии предпринята попытка определить особенности метафорической и метонимической концептуализации эмоции страх в персидском языке. Выделено несколько

ключевых метафорических моделей страха, обозначено специфику метонимического осмысления этой эмоции в персидском лингвоментальном пространстве.

Ключевые слова: *персидский язык, эмоции, концепт, концептуальная метафора, концептуальная метонимия, метафорическая модель, языковая концептуализация.*

Mazepova O.V., PhD, Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

METAPHOR AND METONYMY AS THE MEANS OF EMOTIONS CONCEPTUALIZATION IN THE PERSIAN LANGUAGE (ON THE BASIS OF THE CONCEPT FEAR)

An attempt has been made to determine some specific features of metaphorical and metonymical conceptualization of the emotion of fear in the Persian language on the basis of the theories of conceptual metaphor and conceptual metonymy. Some basic metaphorical models of fear and particularities of comprehension of this emotion in the Persian linguamental space have been also defined.

Key words: *the Persian language, emotions, concept, conceptual metaphor, conceptual metonymy, metaphorical model, lingual conceptualization.*

УДК81’255.4=134.2=161.2

Макаренко Л.П., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

АСИМЕТРІЯ У ВИРАЖЕННІ КАУЗАЛЬНОСТІ МІЖ ІСПАНСЬКОЮ Й УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ ТА ЇЇ ПОДОЛАННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена відтворенню каузальності в перекладах з іспанської мови на українську. Виявлено риси системної та функціональної асиметрії між іспанською та українською мовами та закономірності їх подолання в українських перекладах іспанських оригінальних творів.

Ключові слова: *переклад, каузальність, асиметрія, лексичні та лексико-синтаксичні трансформації.*

Каузальність у позамовному плані є універсальною логіко-філософською категорією. В рамках національного контексту вона набуває свого особливого осмислення, а також особливого мовного втілення [2, 7]. Кожна мовна система володіє набором різноманітних засобів вираження каузальних значень [1; 3; 8; 10; 11]. Через існування розбіжностей у вираженні причинно-наслідкових відношень у різних мовах та відповідно, перешкод, які вони можуть створювати в процесі перекладу, питання відтворення

категорії каузальності, зокрема коли йдеться про такі різноструктурні мови, як іспанська та українська, набуває своєї актуальності.

Увага практиків та теоретиків перекладу з багатьох часткових теорій перекладу (іспансько-українська, іспансько-російська, французько-російська, англійсько-українська) зосереджувалась насамперед на тих мовних одиницях, які не мають еквівалентів в мові перекладу або на тих засобах вихідної мови, де відсутні прямі системні відповідники в цільовій мові [3; 5; 7; 9]. Хоча вони й привертали увагу, але не досліджувалися комплексно, де б розглядалася, в повній мірі, як асиметрія на рівні системи, так і на рівні функціонування засобів категорії каузальності. Ця обставина становить ще один чинник **актуальності** нашого дослідження.

Мета статті полягає у виявленні асиметрії у вираженні каузальності між іспанською та українською мовами як на рівні систем, так і на рівні її функціонування.

Для досягнення мети нашої статті ми ставимо такі **завдання:** 1) виявити симетричні та асиметричні риси у вираженні каузальності на рівні двох мовних систем, а також зумовлені асиметрією труднощі перекладу; 2) виявити асиметрію на рівні функціонування засобів вираження каузальності в паралельних текстах.

Матеріалом дослідження слугували оригінальні прозові твори іспанських та латиноамериканських письменників та їх переклади українською мовою.

Категорія симетрії (та асиметрії) не є новою для перекладознавства. Деякі дослідники цілком доречно, в контексті міжмовної симетрії та асиметрії, розглядають співвідношення засобів мов оригіналу та перекладу відносно одного певного значення, де виділяють симетричні та асиметричні засоби [4, 14-15; 9, 80]. Так, на основі біному «симетрія – асиметрія» мовні засоби вираження каузальності можна поділити на міжмовному рівні на симетричні, які ще позначаються як еквівалентні, та асиметричні, до яких входять засоби, які не мають прямих відповідників в цільовій мові (безеквівалентні) та частково асиметричні засоби (часткові еквіваленти).

На основі аналізу праць із граматики іспанської та української мов, а також посібників із перекладу, можна виокремити асиметричні риси вираження каузальності на рівні системи. Так, у іспансько-українській частковій теорії перекладу вже згадувалась спеціалізована каузативна аналітична конструкція *hacer+Infinitivo*, а також не спеціалізовані перифрастичні конструкції типу *hacer+Adjetivo/Participio, poner* та *volver + Adjetivo/Participio [5, 44; 8, 30-31; 12]*. Вказані аналітичні конструкції завжди вимагають застосування перекладацьких трансформацій, оскільки є безеквівалентними по відношенню до української мови, наприклад: *El novio de la Paquita la respeta y* ***la hace feliz*** *y ella, que tiene un buen parecer y es simpática, pues se deja querer, que para eso está [15: 87] – Залицяльник Пакіти кохає її, з ним дівчина* ***почувається щасливою****, а вона ж гарна з личка, приваблива, тож і дозволяє себе любити, адже вона для цього створена [19:50]*. У оригіналі причинно-наслідкові відношення позначаються не спеціалізованою перифрастичною конструкцією *hacer feliz* (“робити щасливим”). Загалом, контекстуальні умови речення дозволяють відтворити його шляхом синтаксичного уподібнення, наприклад: *[…]робить її щасливою[…]*. Проте перекладач вдався до іншого типу трансформації. Для подолання системної асиметрії та відтворення каузальності застосовано прийом лексичної конверсії внаслідок якої

перифрастична конструкція *hacerla feliz* відтворена конструкцією "дієслово *почуватися* + прикметник *щасливою"* у непрямому відмінку. Синтаксична структура речення збережена. Тобто, обраний переклад є більш природнім для оформлення такої ситуації українською мовою. Розглянемо наступний приклад: *El desplome de toda la iracundia de su tía, que le* ***amenazaba****, no* ***le hizo pestañear*** *[14:215]. – Пепе* ***навіть оком не змигнув****, хоч на нього і* ***загрожував*** *упасти весь тітчин гнів [18:119];* у першоджерелі каузальні відношення виражені спеціалізованою аналітичної конструкцією *hacer pestañear* («змусити моргати»). Натомість в перекладі каузальні зв'язки відтворені фразеологізмом *оком не змигнути* та підсиленені часткою *навіть*. Через відсутність однотипних відповідників в українській мові такі прояви системної асиметрії між іспанської та українською мовами вимагають суттєвих лексико-граматичних, чи щонайменше лексичних перекладацьких трансформацій.

У межах асиметрії виділяється засоби вираження каузальності, які є частково асиметричними. До таких мовних одиниць ми відносимо конструкцію *dejar + Infinitivo,* наприклад: *A veces llegábamos a creer que era ella la que no* ***nos dejo casarnos*** *[16]. – Іноді нам спадало на думку, що* ***через*** *цей дім ми не одружилися [20: 92].* Каузальна ситуація в оригінальному реченні представлена аналітичною конструкцією *dejar+Infinitivo*, а саме *no dejar casarnos* («не дозволити одружитися»). Загалом умови оригінального іспанського речення дозволяють застосувати прийом синтаксичного уподібнення, тобто, відтворення подібною спеціалізованою конструкцією в українській мові. Така можливість виникає завдяки тому, що у випадках пермісивного вживання дієслово *дати* втрачає своє лексичне значення, і як зазначає мовознавець Е.Я. Гордон, набуває напівслужбовий характер утворюючи разом з інфінітивом каузативні аналітичну конструкцію [6, 63]. Тому, в нашому випадку прийом синтаксичного уподібнення також не суперечить нормі української мови та є цілком виправданим, наприклад: *Іноді нам спадало на думку, що саме цей дім не дав нам одружитися.* Проте перекладач вдався до іншого типу трансформацій. Аналітична конструкція відтворена складнопідрядним реченням із значенням причини, а саме із причиновим сполучником *через.* Зауважимо, що в оригінальному реченні каузальні відношення підсилені емфатичною конструкцією з дієсловом ser "*era ella la que no nos dejo casarnos",* та яка залишилась поза увагою перекладача, а від так і не відтворена в перекладі. На нашу думку варто підсилити актант каузальної ситуації за рахунок частки *саме*, як ми це зробили у запропонованому нами перекладі.

Хоча деякі засоби вираження каузальності мають свої часткові еквіваленти в українській мові, це не полегшує процес перекладу та не зменшує проблем відтворення каузальних зв'язків, оскільки системна асиметрія може ускладнюватися функціональною асиметрією. Наприклад: *Cuida el ademán y se preocupa por* ***dejar caer*** *las palabras lentamente, como para ir viendo, y midiendo y pensando, el efecto que hacen [15, 61] – Він стежить за своїми жестами і* ***робить між словами паузи****, мовби спостерігає, вимірює та зважує ефект, які ті викликають [19, 112].* У першоджерелі причинно-наслідкові відношення виражаються спеціалізованою аналітичною конструкцією *dejar+Infinitivo,* а саме *dejar caer* ("дати впасти"). І хоча, як ми вже показали а попередньому прикладі, аналітична конструкція *dejar+Infinitivo* може мати

еквівалент в українській мові, проте різна лексико-синтаксична сполучуваність та стилістична неузуальність не дозволяє вдатися до буквального перекладу (прийому синтаксичного уподібнення) та вимагає шукати інші шляхи перекладу. Саме тому, перекладач вдався до описового перекладу *робити між словами паузи.*

Отже, проілюстрований емпіричний матеріал підтверджує існування системної асиметрії у вираженні каузальності між двома мовами. Асиметричні засоби вираження каузальності на рівні систем обох мов становлять певні труднощі в перекладі, тому виникає необхідність використання різних трансформацій в перекладі, а саме застосування лексичної та лексико-синтаксичної конверсії, прийому синтаксичного уподібнення та навіть фразеологізмами.

До іншої групи належать симетричні засоби вираження каузальності, тобто, такі мовні одиниці вихідної мови, як мають прямі відповідники в мові перекладу, наприклад: *Tu entendimiento, tu descomunal entendimiento, es* ***la causa*** *de tu desgracia [14:138] – Лише твій розум, твій незвичайний розум є* ***причиною*** *всіх нещасть [18:76];* у наведеному прикладі каузальне навантаження несе іменник *causa* ("причина"), а сама каузальна ситуація представлена за допомогою схеми *„причина (тема) + іменниковий каузативний оператор + наслідок (рема)"*. У перекладі вся синтаксична структура речення та його лексичне наповнення зберігається. Дослівний переклад повністю адекватний.

Проте через різнорідність засобів позначення каузальності їх функціонування може виявитися неоднорідним із рисами функціональної асиметрії, наприклад: *Esa privación me dolió y fue tal vez* ***la causa*** *de que yo me arrojara a descubrir, por temerosos y difusos desiertos, la secreta Ciudad de los Inmortales [13] – Те, що я не відчув усіх жахів війни, мучило мене, і, може, саме* ***тому*** *я й кинувся крізь страхітливі неосяжні пустелі на пошуки таємничого Міста Безсмертних [17:28];* в оригіналі каузальність позначається іменником *causa* ("причина"), який в перекладі перетворюється на словосполучення *саме тому*, що компенсує вилучення іменника та експліцитно виражає каузальність. В перекладі речення оформлюється в сурядне із вилученням каузального іменника. Варто зазначити, що цілком можливо буквально відтворити каузальну ситуацію позначену іменником *causa*, порівняйте: *Те, що я не відчув усіх жахів війни, мучило мене, і, може, саме* ***це стало причиною*** *[…]* проте через лексико-синтаксичну сполучуваність в реченні доцільно вдатися до трансформації, оскільки варіант перекладача більше природний для української мови. Розглянемо ще один приклад: *Pero un imprevisto acontecimiento libró a Solano de la acometida [13]– Через несподівані події юнак зостався живим [17:122];* у оригіналі причинно-наслідкові відношення виражаються дієсловом *librar* ("звільняти"), натомість в перекладі речення оформлене у обставину причини із сполучником *через.* Тобто, здійснено заміну структури речення, внаслідок чого у перекладі речення змінюються актанти каузальної ситуації, що дало змогу зняти персоніфікацію. Хоча ступінь персоніфікованості іменника-підмета іспанського речення не суперечить стилістичній нормі українській мові. Розглянемо наступний приклад: *El estado de debilidad real en que se hallaba le impedía permanecer mucho tiempo sentado… [13] – ... він був такий кволий, що не міг навіть довго сидіти... [17:120]* у наведеному прикладі в оригіналі причинно-наслідкові відношення позначаються каузативним дієсловом *impedir* ("забороняти, не дозволяти").

Натомість в перекладі синтаксична структура речення повністю змінена з простого на складнопідрядне речення з підрядним наслідку. Тобто, каузальна ситуація, яка позначена в оригіналі каузативним дієсловом *impedir*, на функціональному рівні відтворена складнопідрядним реченням наслідку. Варто зауважити, що перекладач міг би і не вдаватися до таких суттєвих перетворень, порівняйте: *Його кволість не дозволяла йому довго сидіти.* Виконаний переклад повністю відповідає вимогам адекватності.

Інколи асиметрія виникає між синтетичною та аналітичною формами засобів вираження каузальності, наприклад: *Lo que ocupaba mi entendimiento era el considerar la deplorable decadencia de las artes religiasas, y no* ***me causaban asombro****, sino* ***cólera****, las innumerables monstuosidades artísticas que está llena la catedral [14:108] – Навпаки, я з прикрістю думав про занепад релігійного мистецтва, й мене не так* ***здивували****, як* ***обурили*** *безліч потворних з художнього погляду речей; а їх так багато в соборі [18:72];* у першоджерелі причинно-наслідкові відношення виражені аналітичною структурою *causar asombro*, в перекладі вони виражені синтетичною формою *здивувати*. Хоча обидві мови наділені як синтетичною, так і аналітичною формами вираження каузальності, українська мова більше тяжіє саме до аналітичної в силу свого структурування.

Отже, окрім асиметрії на системному рівні виявлено й асиметрію на рівні функціонування засобів вираження каузальності в обох мовах. У перекладі функціональна асиметрія долається шляхом перекладацьких трансформацій, а саме лексичною та лексико-синтаксичною конверсією, шляхом синтаксичного уподібнення та використання варіантних відповідників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакулев А. В. Функционально-семантическое поле каузальности в русском языке / А. В. Бакулев. // Известия Российского Государственного Педагогического Университета Им. А.И. Герцена / Выпуск. № 114 – 2009. С 186 – 190.

2. Всеволодова М. В., Ященко Т. А. Причинно-следственные отношения в современном русском языке / М. В. Всеволодова, Т. А. Ященко. – М.: Рус. яз., 1988. – 207 с.

3. Гак В. Г. Курс перевода: Французский язык. Общественно-полетическая лексика / В. Г. Гак, Ю. И. Львин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Международные отношения, 1980. – 356 с.

4. Гак В. Г. Межязыковая асимметрия и прогнозиравание трансформаций при переводе / В. Г. Гак. // Вопросы теории перевода. / Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. Мориса Тореза. – М., 1978. – Вып. 127.- С.14-20.

5. Гетьман З. О. Теорія і практика перекладу з іспанської мови на українську : навч. посібник/ З. О. Гетьман, І. С. Орлова.– Київ: Київський університет, 2010.– 223 с.

6. Гордон Е. Я. Каузативные глаголы в современном русском языке / Е. Я. Гордон. – Автореф. дис. канд. филол. наук.- М., 1981.

7. Иовенко В. А. Лексико-грамматические трансформации при переводе высказываний каузативного смысла (на материале испанского и русского языков) / В. А. Иовенко // Тетради переводчика: Науч.-теорет. сб. – М., 1987. – Вып. 22. – С. 57–65.

8. Калустова О. М., Шиянова І. М., Танич К. А., Квасюк Н. Ю., Коломієць М. О. Курс письмового перекладу. Іспанська мова / О. М. Калустова, О. М. Шиянова. – К.: Видавничий центр „Київський університет”, 2000. – 224 с.

9. Калустова О. М. Перекладознавча класифікація морфологічних категорій / О. М. Калустова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики . Вип. 3. – К. – 2003. С 79 – 85.

10. Кучман І. М. Іменники як реалізатори каузативних відношень у сучасній українській мові. / І. М. Кучман // Філологічні трактати. – Том 2, № 4'2010. С. 51-61.

11. Левицкая Т. Р., Фитерман А. М. Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т. В. Левицкая, А. М. Фитерман. М., 1976. – 205 с.

12. DRAE / Режим доступу: www.drae.es

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Борхес Х. Л. Безсмертний / Хорхе Луїс Борхес. [пер. з ісп. Ю. Покальчук] // Всесвіт. – 1976. – № 2 – С. 27– 37.

14. Перес Гальдос Б. Донья Перфекта. Роман. Сарагоса. Роман. / Беніто Перес Гальдос. [пер. з ісп Ж. Ф. Коневой] – К.: „Дніпро", 1978. – 350 с.

15. Села Каміло Хосе. Вулик: Роман. / [пер. з іспанської П. Соколовський та А. Собуцький] / Каміло Хосе Села. – К.: Дніпро, 1979. – 214 с.

16. Кортасар Хуліо. Захоплений дім / Хуліо Кортасар // Латиноамериканські повісті та оповідання. [пер. з ісп. М. Жердинівської] / Хуліо Кортасар. – К.: КМЦ «Поезія», 2007. – С. 92-97.

17. Borges J. L. El inmortal / J. L. Borges – Режим доступу : http://www.franklang.ru.

18. Pérez Galdoz B. Doña Perfecta / Benito Pérez Galdós. – СПб.: КАРО, 2005. – 352 с.

19. Cela Camilo José. La colmena / Camilo José Cela. – СПб.: КАРО, 2008. – 448 с.

20. Cortázar Julio. Casa tomada / Julio Cortázar / [Електронний документ]. – Режим доступу: http://fba.unlp.edu.ar/lenguajevisual2b/wpcontent/uploads/ 20 13/ 07/ Cort%C3%A1zar-julio-El-perseguidor.pdf.

Стаття надійшла до редакції: 28.04.2014 р.

Макаренко Л. асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

АСИММЕТРИЯ В ВЫРАЖЕНИИ КАУЗАЛЬНОСТИ В ИСПАНСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ И ЕЕ ПРЕОДОЛЕНИЕ В ПЕРЕВОДЕ

Статья посвящена воспроизведению каузальности в переводах с испанского языка на украинский. Выявлены черты системной и функциональной асимметрии между испанским и украинским языками и закономерности ее преодоления в украинских переводах испанских оригинальных произведений.

Ключевые слова: *перевод, каузальность, асимметрия, лексическая трансформация, лексико-синтаксическая трансформация*.

Makarenko L., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ASYMMETRY IN EXPRESSING CAUSALITY IN SPANISH AND UKRAINIAN AND ITS REALIZATION IN TRANSLATION

The article is dedicated to the reproduction of causality in translation from Spanish to Ukrainian. The features of the system and functional asymmetry in Spanish and Ukrainian were revealed and ways of its reproduction in Ukrainian translation of the Spanish original texts were described.

Keywords*: translation, causality, asymmetry, lexical and lexical-syntactic transformation.*

УДК 81’33:003

Макарук Л. Л., к. філол.н., асист.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ СУЧАСНОЇ ГРАФІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті визначено роль і статус графічної лінгвістики як окремої мовознавчої дисципліни. Звернуто увагу на її витоки, формування та функціонування термінологічного апарату. Окреслено причини, які зумовлюють потребу в дослідженні сучасного стану графічної лінгвістики. Схарактеризовано її взаємозв’язок з іншими мовознавчими напрямами. Проаналізовано низку термінів, які складають основу термінологічно апарату сучасної графічної лінгвістики. Запропоновано перспективні напрями подальших розвідок з урахуванням останніх тенденцій в соціумі, спрямованих на задоволення його комунікативних потреб.

Ключові слова: *графічна лінгвістика, граматологія, графіка, графема, термінологічний апарат, паралінгвальні засоби.*

Як окрема мовознавча галузь знань графічна лінгвістика з’явилася наприкінці XIX – на початку XX століття у зв’язку з потребою всебічного вивчення первинних систем письма (клинописних, піктографічних, ідеографічних, силабічних) і тогочасних алфавітних систем, основу яких складали літерні та нелітерні графічні засоби. Жодна з систем письма, вочевидь, не була стійкою в період свого існування. Це ж стосується і сучасних алфавітних систем, арсенал засобів яких, на перший погляд, фіксований, однак постійно зазнає певних змін за рахунок функціонування нових, некодифікованих елементів позамовного характеру з високим комунікативним потенціалом.

У лінгвістичній літературі, укладеній переважно наприкінці минулого століття, науку, у фокусі уваги якої перебували системи письма загалом і спектр графічних

засобів, що складають їх основу, зокрема, номінували переважно графічною лінгвістикою [Амирова 1977, Crossland 1956], граматологією [Гельб 2004, Кондратов 1969] та графістикою [Rennagel 1972]. Майже на сторіччя випередив своїх послідовників F. Ballhorn, котрий, як засвідчує проведений аналіз, уперше запропонував термін «граматографія» на позначення науки про писемність [Ballhorn 1861]. Огляд лінгвістичної літератури засвідчує, що вчені послуговувалися й іншими термінами, які однак не закріпилися в мовознавстві та не ввійшли до загального лінгвістичного вжитку.

Екскурс в історію графічної лінгвістики зроблено в одній із наших робіт «Графічна лінгвістика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку» [Макарук 2013]. У цій же розвідці зосереджено увагу також на проблемах її термінологічного апарату, предметі та об'єкті дослідження; окреслено перспективні вектори аналізу.

Потреба своєрідного відродження та утвердження статусу графічної лінгвістики на сучасній мовознавчій арені зумовлена істотним збільшенням спектру невербальних графічних засобів, значним розширенням їх функцій, трансформації первинного призначення, що й зумовлює **актуальність** обраної проблематики.

Мета статті – проаналізувати спектр одиниць і базових понять, які становитимуть основу термінологічного апарату графічної лінгвістики. У межах дослідження передбачено розв'язання таких **завдань**: окреслити специфіку базових понять досліджуваної галузі знань; схарактеризувати її предмет та об'єкт; виокремити перспективні напрями подальших розвідок.

Предмет дослідження – графічна лінгвістика як наукова галузь знань.

Об'єкт дослідження – ключові поняття графічної лінгвістики, які складають її термінологічний апарат; вектори аналізу графічної лінгвістики; спектр графічних одиниць, які входять до її складу та становлять її основу.

У попередніх розвідках [Макарук 2013] ми зазначали, що підтримуємо підходи R. A. Crossland [Crossland 1956] та Т. О. Амірової [Амирова 1977], які послуговуються терміном «графічна лінгвістика». Зазначимо, що саме така номінація цієї галузі знань дозволяє логічно «вписати» її в загальний спектр мовознавчих дисциплін, які, маючи багато і спільного, і відмінного, формують лінгвістику як таку.

На фоні інших мовознавчих наук (комунікативної лінгвістики, лінгвістики тексту, прикладної лінгвістики, криміналістичної лінгвістики, комп'ютерної лінгвістики, експериментальної лінгвістики та ін.), відоміших та певною мірою розвинутіших на сучасному етапі, з чітко сформованим і краще обґрунтованим об'єктом, предметом, завданнями та методологією, графічна лінгвістика зовсім не вирізняється, а, навпаки, вдало з ними поєднується.

Найґрунтовніше специфіка графічної лінгвістики розкрита в роботах Т. О. Амірової [Амирова 1977], яка вважає, що першочерговий об'єкт аналізу графічної лінгвістики – це проведення всебічного аналізу писемності, писемної форми мови, писемного тексту. На думку дослідниці, з погляду графічної лінгвістики, «писемна мова, на відміну від конвенційних семіотичних систем (кодів), – особлива маніфестація мовної людської здатності та діяльності; вона – знакова система, яка функціонує поруч зі звуковою мовою як адекватний інструмент комунікації та мисленнєвої діяльності суспільства» [Амирова 1977, 40 – 41].

Слід погодитися також із тим, що «графічна лінгвістика займається передовсім вивченням таких характеристик письма, писемності, писемної мови, які дають змогу розглядати будь-який писемний текст не лише як реалізацію специфічної знакової форми (писемної мови), але і як визначене джерело даних про характеристики звукової мови» [Амирова 1977, 41].

Справедливою видається і думка Т. О. Амірової [Амирова 1977], яка вважає, що у фокусі досліджень графічної лінгвістики має перебувати епіграфіка та палеографія, на які покладено функцію дослідження історії і теорії письма. Для сучасних лінгвістичних розвідок особливий інтерес становить палеографія, яка уможливлює проведення порівняльного аналізу шрифтів для встановлення особливостей їх застосування.

Зазначимо також, підтримуючи думку І. Гельба [Гельб 2004; Gelb 1968], що вчені-епіграфісти цікавляться передовсім надписами, які висічені гострими предметами на твердих матеріалах – камінні, дереві, металі, висушеній глині тощо. У свою чергу, палеографи вивчають рукописи, виконані на шкірі, папірусі чи папері пером або щіточкою. В межах епіграфіки також вивчають первісні системи письма, а палеографії – рукописи пізніших періодів.

На думку Т. О. Амірової [Амирова 1977, 42], вивчення корпусу писемних текстів у межах графічної лінгвістики має за мету описати системи писемного мовлення незалежно від усного, дослідивши в такий спосіб структурні властивості писемного мовлення, виявивши дистрибуцію функціональних одиниць, їх позиції і відношення та встановити системні зв'язки. Інший важливий параметр – дослідження писемного мовлення для встановлення певних відповідностей між писемним та усним мовленням. Зважаючи на це, увагу слід звернути на проблему зв'язку писемного мовлення зі звуковим, а також на співвідношення диференційних ознак і плану вираження, і плану змісту.

О. М. Кондратов [Кондратов 1969] виокремлює низку завдань, які, на його думку, потребують розв'язання, а саме: дослідження історії, теорії, психології, соціології письма, почеркознавства, патології письма, палеографії, епіграфіки. Такий підхід відрізняється від окреслених раніше та дає змогу значно розширити діапазон графічної лінгвістики. Однак деякі з порушених проблем так і не були відображені в подальших розвідках. Частина з них, наприклад почеркознавство, стало об'єктом вивчення графології та криміналістичної лінгвістики, які мають уже чітко сформовану методологію дослідження.

Спектр писемних знаків, якими ми послуговуємося і в усному, і в писемному мовленні розглядають у межах графіки, під якою розуміють «сукупність усіх засобів письма (літер і допоміжних знаків), які використовують для передавання звукової мови» [Карпенко 2006, 176].

У розвідках І. Д. Гельба [Гельб 2004] науку про писемність номіновано граматологією, у межах якої вчений виокремлює три основних вектори: субграфеміку (у центрі дослідження якої увагу зосереджено на писемності в еволюційному вимірі), графеміку, параграфеміку. У сучасних дослідженнях особливе місце посідає параграфеміка, яку слід розглядати в межах і графічної лінгвістики, і паралінгвістики. Щодо останньої, то сьогодні параграфеміка – один із найважливіших розділів паралінгвістики.

Зважаючи на окреслене вище, зазначимо: О. А. Єліна виділяє три групи параграфемних елементів: синграфеміку, параграфеміку, топографеміку. Синграфеміка – це механізми пунктуаційного варіювання. Специфіка цієї групи полягає в тому, що знаки пунктуації можна ставити в будь-якому місці в реченні – і на початку, і посередині, і в кінці. Супраграфеміка – це механізми шрифтового варіювання. Виокремлюють два способи шрифтового варіювання: 1) зміна кольору й розміру літер; 2) зміна кольору, розміру та кегля. Топографеміка – це механізм варіювання площини та просторового розміщення тексту [Елина 2009].

О. А. Єліна [Елина 2009] також зазначає, що, зазвичай, ці можливості (синграграфеміку, параграфеміку та топографеміку) використовують не ізольовано, а поєднуючи зі шрифтовим варіюванням. Дослідниця наголошує, що до засобів параграфеміки належать також графічні спотворення (перекручування, викривлення). Виокремлюють дві групи таких прийомів: графічні виділення, які створюють можливість подвійного прочитання фрази чи тексту та зумисні орфографічні помилки, що надають повідомленню додаткових смислів.

Уважаємо слушним зазначити, що на сучасному етапі об'єктом дослідження графічної лінгвістики мають стати не лише вербальні, а й невербальні графічні засоби, спектр яких останнім часом значно зріс і далі розширюється. З огляду на те, що вони мають комунікативно-прагматичне спрямування та виконують низку функцій, відкрите на сьогодні питання про доцільність їхньої кодифікації та стандартизації. Вочевидь, невербальні засоби відносно самостійні. Однак, будучи частиною лексичної одиниці, словосполуки чи речення, вони зазнають певних модифікацій.

Передовсім їхнє первинне призначення часто трансформується. Крім того, вони здебільшого – контекстуально залежні одиниці для яких характерні парадигматичні зв'язки. Одна з ключових причин, яка зумовлює трансформації в системі англійської графіки – розбіжність у літерному й транскрипційному написаннях. Від цього, вочевидь, залежить і вимова. Графічна система англійської мови засвідчує, що в багатьох випадках кількість написаних (надрукованих) літер в одному слові не збігається з транскрипційними позначками. Перші значно перевищують другі.

Саме цей фактор провокує і носіїв мови, і багатьох користувачів, для яких англійська – основний комунікативний інструмент, до пошуку оптимальних способів спілкування через спрощення традиційного графічного інвентарю. Такий бар'єр успішно долають параграфемні засоби, які, з одного боку, оптимізують комунікативний процес, з іншого ж, навпаки, сприяють швидкому мовному «засміченню», модифікуючи усталені правила та норми, які формувалися впродовж багатьох століть.

Одним із аспектів, які викликають найбільше невдоволення англомовних комунікантів, – правила читання. Сьогодні складно знайти певні пояснення на традиційні питання тих, хто опановує англійську як іноземну: «Чому слову (наприклад, *naughty*), що складається із семи літер у звуковому відтворенні, відповідає лише чотири звуки, один із яких – довгий?» І друге: «Хто вигадав ці правила? Навіщо це?».

Цим процесам, вочевидь, слугували певні історичні події й персоналії, під впливом яких поступово формувалася та змінювалася англомовна графічна система, доки,

урешті-решт, не стала, здавалося б, усталеною. Її кінцевий варіант – значно досконаліший порівняно з багатьма іншими варіантами, якими послуговувалися дотепер, і має свою специфіку. З одного боку, літерні позначки універсальні й утворюють замкнуту знакову систему. З іншого ж, якщо взяти до уваги основні комунікативні тенденції, які переважають у сучасному інформаційному суспільстві, то превалюють саме ті способи спілкування, у яких поєднують літери як складники однієї знакової системи з іншими немовними графічними засобами, що є основою інших замкнених або незамкнених знакових систем.

У роботі І. Д. Гельба «Опыт изучения письма. Основы грамматологии» є окремий розділ, присвячений, за словами вченого, термінології науки про писемність. Серед традиційних одиниць, якими часто послуговуємося, мовлячи про системи письма загалом, у роботі дослідника є і низка інших, досить незвичних на перший погляд, однак, на нашу думку, вагомих для сучасних розвідок. Загалом вважаємо слушним зазначити, що терміни, які запропонував І. Д. Гельб, можна поділити на кілька груп.

До однієї з них можна було б зарахувати ті, які до певної міри описують здебільшого специфіку первинних систем письма (ідеограму, ідеографічне письмо, ієрогліфіку, лінійне та рисункове письмо, петрогліф, петрограму, предметне письмо, принцип акрофонії, принцип конвергенції та принцип дивергенції, силабограму, силабічний знак, фразеографію та ін.), оскільки більшість із них відійшло в історію. Закономірно, що за основу в деяких сучасних системах письма, наприклад ієрогліфічній, брали низку елементів із попередніх систем.

Окрему групу складають терміни, які можна використовувати на позначення низки лінгвістичних процесів і явищ, які були та є характерними і для первинних, і для сучасних систем письма незалежно від того, чи вони містять лише вербальні чи вербальні та невербальні одиниці. Серед них – знак, значення, омофонія, пазиграфія, поліфонія, принцип контексту ситуації, принцип позиції, принцип фонетизації, принцип економії, репертуар знаків, система знаків та ін.). Цей перелік логічно доповнюють назви загальносеміотичних процесів та явищ: антонімія, синонімія, омонімія, полісемія.

Зазначимо також, що в цій самій роботі І. Д. Гельб пропонує список кількох взаємопов'язаних сфер, у межах яких слід розглядати графічний інвентар, а саме: семіотику, граматологію, графеміку, епіграфіку, палеографію, лінгвістику (мовознавство), філологію, кінесику, етологію [Гельб 2004, 321–322]. Учений вважав, що граматологія – це сфера вивчення письма в широкому сенсі. Графеміка, як розділ граматології, зосереджує увагу на співвідношенні письма й мови. Епіграфіка й палеографія – розділи граматології, у центрі уваги яких перебувають формальні аспекти письма (писемності). У фокусі дослідження лінгвістики перебувають переважно мовні (усні) системи. Значно менше уваги в межах лінгвістики приділяють писемному мовленню (писемним джерелам). Філологія пов'язана з вивченням мовних джерел того чи того етносу чи групи етносів. Філологія ж, на відміну від лінгвістики, приділяє значно більше уваги писемним джерелам.

Вочевидь, що у сучасному мовознавстві відбулися значні зміни. Неодноразово зазначалося, що графічні знаки (йдеться про вербальні та невербальні) сьогодні, крім графічної лінгвістики, мають стати об'єктом аналізу візуальної комунікації

(візуальної лінгвістики), паралінгвістики та лінгвістики тексту. Підтримуючи підхід І. Д. Гельба щодо необхідності вивчення графічного інвентарю в рамках окреслених галузей, зазначимо, що у сучасному мовознавстві значно більше уваги приділяють дослідженню писемної форми мови.

Крім того, арсенал термінологічного апарату має збільшитися завдяки входженню до нього таких термінів, як «графон», «інфографіка», «графодериват», «графіксація», «кодографіксація», «графічна гра», «графо-орфографічні елементи», «графічна образність». Відомий лінгвіст D. Crystal уперше використовує такі англомовні терміни на позначення сучасних засобів і процесів: “graphemic symbolism”, “graphitic contradictions”, “graphological freedom”, “graphological distinctiveness”, “graphitic distintictiveness” [Crystal 2003].

Спектр термінів, які складають основу графічної лінгвістики, слід розширити за рахунок низки одиниць, які використовують на позначення засобів та прийомів графічної гри, яка теж, на нашу думку, – невід’ємна частина сучасної графічної лінгвістики. Це поняття відносно нове та одне із центральних у роботі С. В. Ільясової та Л. П. Амірі, які графічну гру розуміють як «маніпулювання засобами графіки, до яких належать літери та знаки пунктуації» [Ильясова 2009, 56]. «Крім того, до графічних засобів належать різні прийоми скорочення слів, використання пробілів між словами, великих літер, відступів, підкреслень, а в друкованому відтворенні тексту використовують ще й знак наголосу» [Русский язык 1997, 102]. Атипові графічні комбінації, різні прийоми графічної гри розглянуто в роботах В. Г. Костомарова [Костомаров 1999], І. О. Нефляшевої [Нефляшева 1998].

Для сучасної англійської мови характерні кілька процесів, що сукупно роблять можливою графічну гру з тими її особливостями, які притаманні саме англійській мові. Це шрифтова гра (капіталізація, злиття), гра з антропонімами, топонімами, гра з назвами й абревіатурами. Серед інших прийомів, характерних для англійської мови, виокремимо дефіксацію, квотацію, паренсесис, злиття.

Процес дефіксації в межах графічної гри полягає в атиповому використанні дефісу, яке виходить за межі усталених норм і правил. Дефіксацію слід розуміти як поділ слова на кілька складів або будь-які інші варіанти його залучення, що виходять за межі традиційних способів уживання. Отже, дефіксація – це зумисний і заздалегідь спланований прийом лінгвальної гри, який має за мету розчленувати одне слово щонайменше на дві частини задля того, щоб привернути увагу потенційного адресата до найважливішої його частини.

Гра з лапками (квотація) передбачає варіювання лапками (їхніми розмірами та формою), що, відповідно, трансформує їх первинні функції. Для англійської мови характерні такі типи квотації: двохелементна подвійна квотація (традиційне використання подвійних лапок), одноелементна подвійна квотація (відкриття або закриття подвійних лапок), двохелементна одинична квотація (використання одиничних лапок (закриття і відкриття)), одноелементна одинична квотація (використання одного з елементів одиничних лапок). Крім того, окремим типом може вважати використання одиничних або подвійних лапок, розміщених поблизу, але не поруч із реченням або висловлюванням, які, очевидно, є його невід’ємною частиною.

Ще одним досить поширеним різновидом англійської графічної гри можна вважати паренсесис. Паренсесис – це процес маніпулювання дужками, який полягає в зміні їхніх традиційних функцій і призначення. Таке атипове використання цих графічних засобів приводить до того, що вони стають невід'ємною частиною конкретного слова, речення, тексту. Їх використання не випадкове. Ці графічні елементи не лише надають повідомленням додаткових естетичних ефектів, а є передовсім контекстуально залежними й змістово значущими.

Ще одним різновидом графічної гри можна вважати побудову тексту та його локацію. Відповідно до цього виокремлюють три способи побудови: вертикальний, горизонтальний, діагональний («принцип кросворду») [Ильясова 2009, 93]. Цей список можемо доповнити перехресним і ситуативним способом розміщення. Зважаючи на диференціацію, яку запропоновала О. А. Єліна [Елина 2009], такий різновид гри можна розглядати в межах топографеміки. На нашу думку, амбіграми та графони теж повинні стати частиною категорійно-поняттєвого апарату графічної лінгвістики, оскільки вони слугують основою створення деяких типів графічної гри. У лінгвістиці в межах графічної гри функціонують також і такі терміни: «графічний контраст» (виділення шрифтом, кольором), «графічна контамінація», «графічне запозичення», «орфографічна гра», «апострофізація» та ін. Існують також різні підходи щодо диференціації засобів та прийомів графічної гри.

Зрідка в сучасних розвідках послуговуються терміном «інфографіка», суть якого полягає в наочному представленні інформації за посередництвом ілюстративних матеріалів. Слід також звернути увагу на те, що графічний інвентар не універсальний. Не можна стверджувати, що для англійської мови характерні всі з означених вище засобів і прийомів. Вони вузько специфічні й залежать від виду дискурсу, жанрової та стилістичної різнорідності кожного окремого повідомлення.

Зміна традиційних підходів до дослідження писемного дискурсу зумовлена активним використанням паралінгвальних компонентів, які мають високий комунікативний потенціал. Такі тенденції призвели до необхідності розширення спектру термінів, які позначають нові засоби, прийоми, процеси та явища. Вони, поза сумнівом, повинні стати невід'ємною частиною графічної лінгвістики. Серед ключових термінів, які становлять основу термінологічного апарату графічної лінгвістики виокремимо такі: графіка, епіграфіка, палеографія, графема, графічна гра, топографеміка, синграфеміка, параграфеміка та ін.

Зазначимо також, що частина з окреслених вище прийомів та засобів не є універсальними для будь-яких мов. Більшість з них перебувають у процесі становлення та розвитку. Йдеться про паренсесис, квотацію, дефіксацію, інгфографіку, графон, графодериват та ін. Крім того, низку термінів слід розглядати не лише як складову графічної лінгвістики, але як і важливу частину лінгвістики тексту, писемного дискурсу, візуальної комунікації та паралінгвістики. Усі ці галузі взаємопов'язані, однак мають свою специфіку.

Запропонований список графічних засобів і прийомів, вочевидь, не вичерпний, він потребуватиме певних уточнень та узагальнень під час подальших розвідок. У зв'язку з тим, що в лінгвістичних дослідженнях XXI століття майже не знаходимо

матеріалу, окремого розділу чи підрозділу, у яких було б схарактеризовано означені вище проблеми, більшість з них потребує значних доопрацювань. Це стосується не лише номінації, предмета, об'єкта й методології дослідження, а й інших аспектів, пов'язаних передовсім із важливістю диференціації та уніфікації термінологічного апарату сучасної графічної лінгвістики, які стануть можливими лише за умови проведення ґрунтовного та поетапного лінгвістичного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1) Амирова Т. А. К истории и теории графемики / Т. А. Амирова. – М. : Наука, 1977. – 193 с. – (Гл. ред. вост. лит.).

2) Волков А. А. Грамматология. Семиотика письменной речи / А. А. Волков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 144 с.

3) Гельб И. Опыт изучения письма. Основы грамматологии / Игнаций Гельб ; [под ред. и с предисл. И. Дьяконова] ; [пер. с англ. Л. С. Торбовицкой, И. М. Дунаевской]. – [2-е изд.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 368 с.

4) Зиндер Р. Л. Очерк общей теории письма / Л. Р. Зиндер. – Л.: Наука, 1987. – 111 с.

5) Елина Е. А. Семиотика рекламы / Е. А. Елина. – М.: «Дашков и К», 2009. – 136 с. – учебное пособие.

6) Ильясова С. В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С. В. Ильясова, Л. П. Амири. – М. : Флинта, 2009. – 296 с.

7) Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю. О. Карпенко. – К. : Вид. центр Академія, 2006. – С. 166–181. – (Альма-матер).

8) Кондратов А. М. Грамматология и порождающие модели письма / А. М. Кондратов // Ученые зап. Тартус. ун-та. – Вып. 228. Проблемы моделирования языка. – 1969. – № 2, 3. – С. 74–84.

9) Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи: из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В. Г. Костомаров. – [3-е изд., испр. и доп.]. – СПб.: Златоуст, 1999. – 319 с.

10) Макарук Л. Л. Графічна лінгвістика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку / Л. Л. Макарук // Іноземна філологія. Збірник наукових праць. – № 125. – ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 16 – 21.

11) Нефляшева И. А. Новообразования в газетно-публицистическом стиле: системно-функциональный анализ : автореф. дис. … канд. филол. наук / И. А. Нефляшева. – Майкоп, 1998. – 21 с.

12) Русский язык : энциклопедия / Гл. ред. Ю. Н. Караулов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Большая Российская энцикл.; Дрофа, 1997. – 721 с.

13) Ballhorn F. Grammatography. A Manual of Reference to the Alphabets of Ancient and Modern Languages / Friedrich Ballhorn ; translated from German. – London, 1861. – 176 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://archive.org/details/cu319240264519

14) Crossland R. A. Graphic Linguistics and its Terminology / R. A. Crossland // Mechanical Translation. – Vol. 3, no. 1, July. – Massachusetts Institute of Technology, 1956. – P. 8–11.

15) Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language [Paperback] / D. Crystal. – [2 edition]. – Cambridge University Press, 2003. – 506 p.

16) Gelb. J. Grammatology and Graphemics / I. J. Gelb // Papers from the Fourth Regional Meeting of Chicago Linguistic Society. – Chicago, 1968. – P. 197–198.

17) Rennagel W. R. Graphistics / W. R. Rennagel // Studies in Linguistics in Honor of George L. Trager. – The Hague ; Paris, 1972. – P. 58–65.

Стаття надійшла до редакційної колегії 10.05.2014 р.

Макарук Л. Л., к.филол.н., асист.,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АППАРАТ СОВРЕМЕННОЙ ГРАФИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ

В статье рассмотрено становление и развитие графической лингвистики как отдельной языковедческой науки. Определены причины, обусловившие необходимость исследования современного состояния графической лингвистики. Охарактеризована ее взаимосвязь с другими языковедческими направлениями. Проанализированы термины, составляющие основу терминологического аппарата современной графической лингвистики.

Ключевые слова: *графическая лингвистика, грамматология, графика, графема, терминологический аппарат, паралингвальные средства.*

Makaruk L. L., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Lesya Ukrainka East Europian National University, Lutsk

THE TERMINOLOGY OF MODERN GRAPHIC LINGUISTICS

This article deals with the formation of graphic linguistics as a separate branch of linguistics. Attention has been devoted to its origin, and to the development and usage of its terminology. Reference has been made to the subject and object of graphic linguistics research, as well as to the tasks undertaken and the methods used in this research. Its relationship with other linguistic sciences has also been described.

Key words: *graphic linguistics, grammatology, grapheme, graphics terminology, paralingual means.*

УДК 81’25:070:654.197:316.485.26

Максименко О.В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

МЕДІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

У статті розглядаються виклики, перед якими постав медійний переклад в сьогоднішній Україні. Метою є показати, що медіапереклад став одним із ключових знарядь інформаційної війни в Україні. Здійснюється аналіз прикладів перекладу новин та синхронного перекладу. Підкреслюється, що українські теорія і практика перекладу мають приділяти більше уваги дослідженню взаємозв’язків між журналістикою та перекладом, особливо в часи, коли країна перебуває у стані інформаційної війни.

Ключові слова: *інформаційна війна, медійний переклад, переклад новин, синхроний переклад, журналістика, Україна.*

Україна почала жити в умовах війни, причому війни не стільки класичної, скільки війни четвертого покоління, в якій на перший план виходить інформаційна складова. В ситуації, коли агресором здійснюються інформаційні спецоперації, ведеться явна і прихована пропаганда через ЗМІ, свідомістю населення маніпулюють, а жителі України у стресовому стані очікують від телебачення, радіо, Internet-джерел нової оперативної інформації, значення перекладу в діяльності засобів масової комунікації стає надто важливим. Адже в медіа постійно цитують висловлювання з приводу ситуації в Україні високопосадовців різних країн, представників міжнародних організацій, повідомляють про хід переговорів, транслюють засідання міжнародних структур, в прямому ефірі беруть інтерв’ю в учасників міжнародного посередництва тощо. Відтак переклад в медіапросторі стає знаряддям у веденні інформаційної війни, він покликаний не тільки доносити точну інформацію, але і запобігти дезорієнтації та дезінформації населення, піднесенню його морального духу, опірності до засобів маніпулювання свідомістю.

Переклад медійних текстів є одним із видів прагматичного (спеціального) перекладу. Фахівці вже говорять про існування “медійного перекладу“, “медіа перекладу”, “медиаперевода”, “traduction journalistique” (фр.), “traduction des médias” (фр.), “media translation“ (англ.), “press translation” (англ.).

Особливості медіаперекладу досліджують не лише перекладознавці, але й спеціалісти з медіалінгвістики, медієзнавства, медіології (“media studies“ (англ.), “médiologie“ (фр.)). В умовах очевидного сплеску значущості медійного перекладу для України в стані війни, виникають передусім два питання: хто здійснює нині такий переклад і наскільки якість його відповідає викликам, перед якими він постав.

Раніше вважалося, що перекладачі, які працюють для медій, найчастіше мають справу з двома видами текстів – комюніке та статями. Французький дослідник медіаперекладу Рене Меертенз, описуючи особливості такого перекладу, наголошував, що перекладачеві важливо мати і компетенцію перекладача, і талант журналіста, достосовуючись завжди до правил, якими керуються журналісти. На його думку, у Франції

вже існує нова професія –“traducteur-journaliste“ [Меертенз]. Натомість деякі інші науковці переконані, що це дві різні професії, які діють у двох відмінних реальностях і мають різні підходи до тексту. Журналістам властиво драматизувати, аби загачити читача чи глядача, а перекладачеві (у відповідності до деонтологічних засад) необхідно зберігати нейтральність [Лаво-Олион, Веронік Сорон, 2009]. Втім, всі дослідники цього питання погоджуються у тому, що проблема потребує подальшого аналізу задля з’ясування, як саме співіснують ці фахові діяльності.

Звичайно, в першу чергу до перекладу звертаються у друкованих виданнях, які виходять кількома мовами (National Geographic Magazine, Deutschland та ін.). Але останніми роками попит на переклад текстів ЗМІ надзвичайно зріс внаслідок розповсюдження аудіовізуальних каналів міжнародної інформації (Euronews – 7 мов, RFI – 6, AFP – 6, на кількох мовах працюють BBC, DW, France 24, Al – Jazira; в Україні з’явилися російськомовні випуски новин на “5 каналі“, звукова доріжка російською на “24 каналі” і т.п.).

Всі ці ЗМІ мають двомовні чи багатомовні сайти. Знані газети теж мають свої Internet портали на двох або більше мовах. Переклади в солідних редакціях здійснюються штатними перекладачами, яким, очевидно, доводиться одночасно виступати і у якості журналістів, створюючи свій текст відповідно до засад редакційної політики каналу чи видання.

В Україні об’єктом медійного перекладу стали передусім не статті та комюніке, а новинні повідомлення. Щодо перекладу текстів новин, то маємо характеризувати його по суті таким собі “квазіперекладом”, адже кожною мовною редакцією створюється свій “новинний продукт“ на основі однієї і тієї ж події з урахуванням ідеологічної позиції та філософії, закладених до редакційної політики цього ЗМІ.

У новинарів застосовуються такі методи створення новинних текстів, як копіпейст (copyaste), коли новина виготовляється (з використанням комп’ютерних технологій) перенесенням частини чужого тексту, механічним комбінуванням уривків з кількох джерел (фр. copier – coller, couper – coller) та рерайт (rewrite), коли вся новина переказується іншими словами. Причому ці технології часто супроводжуються одночасним перекладом українською російськомовних текстів.

Сучасна ж ситуація вимагає вкрай відповідального ставлення до створення новин. Тим більше, коли йдеться про переклад в новинах з іноземних мов заяв, висловлювань політиків, виступів представників міжнародних організацій тощо. Виконувати такий переклад мали б фахові перекладачі, адже саме розуміння значення перекладу в сьогоднішніх умовах, належне знання мов і володіння прийомами перекладу дозволяє уникнути смислових і стилістичних втрат, помітити в тексті сугестивні технології, досягти адекватності перекладу, в тому числі і в ідеологічному плані. Скажімо, коли міністр закордонних справ Франції Лоран Фаб’юс 17 березня 2014 року по завершенні засідання Ради міністрів закордонних справ Європейського Союзу каже, що “…le vote intervenu hier… est totalement illégal et inconstitutionnel“, то важливо розуміти, що називаючи кримський референдум “голосуванням” (le vote), а не “референдумом“, як передали, цитуючи цю фразу, деякі українські ЗМІ, він наголошує на тому, що до законного референдуму це не мало жодного стосунку.

Для України надзвичайно важливо, щоби революційні події на Майдані були представлені в світових медіа правдивим чином (про російські ЗМІ не йдеться). Впродовж цих місяців, як це завжди буває у переламні моменти історії, виникло чимало неологізмів, в тому числі і семантичних. Відтворення цих неологізмів-реалій іншомовними ЗМІ є досить проблемним. У франкомовних медіа українське "тітушки" передається запозиченням "les titouchki" з подальшим роз'ясненням : les jeunes casseurs (le Temps), les miliciens à solde du pouvoir (France 24), les nervis payès par le pouvoir, souvent members de clubs de supporters de footall (le Courier international), des fiers-à-bras (La Presse) і т.ін. Якщо "nervis" (бандити, найманці, що виконують накази політичної організації) загалом досить повно передає семантику слова "тітушки", то "fiers-à-bras" (хвальки, задираки) та "miliciens" (народні ополченці) створюють вже зовсім не відповідний образ в очах західного читача (не кажучи вже про пояснення, в якому тітушки ототожнюються з ультрасами).

Одним з ключових слів українського революційного дискурсу є "самооборона", яке після подій у Криму і на Сході України отримало не тільки позитивні (з позицій революціонерів) конотації, але і негативні: "самооборона Майдану" та "самооборона Криму" (Донбасу). Французька преса відтворює цей прояв певної енантіосемії різними словосполученнями: le service d'ordre des opposants (говорячи про самооборону Майдану) та "la milice de Crimée" (кримське ополчення), що не передає, звісно, всіх смислових нюансів і політичних акцентів (адже поняття "народне ополчення" асоціювалося завжди з патріотизмом і героїзмом, а не з сепаратистськими діями і перевдягненими чужоземцями). Тому відтворення в перекладі подібних українських найсучасніших реалій, які вже стали прецедентними феноменами, потребує супроводу більш точних і детальних пояснень.

У контексті медійного перекладу особливого значення в сьогоднішній ситуації набув усний, передусім синхронний переклад промов, інтерв'ю, виступів під час зібрань, пресс-конференцій. В центрі уваги опинилися трансляції наживо засідань Ради Безпеки ООН, Парламентських Асамблей Ради Європи та Нато і т.п. Останнім часом в режимі реального часу транслюють подібні події майже всі провідні українські телеканали. І для того, щоби мета такого показу була досягнута, необхідно, щоби синхроний переклад здійснювався належно. На жаль, якість перекладу часто не була забезпечена. Скажімо, дуже важливе для України засідання Генеральної Асамблеї ООН 27 березня 2014 року транслювалося "5 каналом" із синхронним перекладом українською мовою. Відчувалося, що перекладач має досвід, але слухати його було важко навіть тим, хто не знається на тонкощах синхронного перекладу. Перекладач не володів українською мовою на прийнятному рівні, постійно припускався помилок у відтворенні власних назв, політичних термінів тощо. До прикладу: Пане голова́! (Пане го́лово!); підтримувати всі потуги, конструктивні потуги (зусилля); всі боки конфлікту, звертаємося до усіх боків, всі частини кризи (сторони); Пан Кі Мун (Пан Гі Мун); Хартія ООН (Статут ООН) та ін. В той же час "24 канал" надавав офіційну on line трансляцію, яка здійснюється відповідними службами ООН і за якою можна слідкувати через Internet. Це був переклад російською штатними перекладачами ООН. Він, звичайно, був фаховим, але, певною мірою, відбувався через призму сприйняття ситуації перекладу і змісту виступів

перекладачами-росіянами, що виявлялося і на лексичному, та просодичному рівнях (“укра́инский”, “на Украине” і т.п.), і на рівні зміщення деяких смислових акцентів. Таким чином, глядач, перемикаючись з каналу на канал, бачив, що україномовний медійний продукт значно програє російськомовному. На жаль, той же український перекладач “попрацював” і під час прямих трансляцій кількох наступних надважливих засідань міжнародних організацій. Потому “5 канал“ почав убезпечуватися від неякісного перекладу. Починаючи, наскільки нам відомо, із засідання ПАРЄ 9 квітня 2014 синхронний переклад українського здійснюється висококомпетентним синхроністом, який володіє до того ж дуже багатою і соковитою українською мовою: належать до розсуду України, а не Росії; Крим повернеться під оруду України і т.ін.

Зрозуміло, що здійснювати так званий “віддалений“ усний переклад (“remote interpreting”), тобто такий, коли перекладач сидить перед монітором, а не перебуває в кабіні у місці здійснення заходу, набагато важче. Але в Києві є україномовні і дуже професійні синхроністи, які можуть це робити і забезпечувати створення гідного України перекладу. Відповідальність за результати лежить тут на редакторах каналів, які запрошують перекладачів.

Вище йшлося про усні переклади, які надавали фахові перекладачі. Але з появою телеканалів (в Україні, зокрема, це Hromadske.tv, Espreso.tv), які безперервно надають наживо важливі для країни події, і в українських журналістів виникла потреба активно перекладати. В прямому ефірі вони перекладають з російської новинні повідомлення з Internet, цитати з висловлювань політиків тощо, не залучаючи, звичайно, до такої оперативної роботи перекладачів, а спираючись на свою двомовність. Що ж стосується перекладу з англійської та інших європейських мов, то часто у журналістів таких медіа або немає часу запросити (скажімо, на інтерв’ю) перекладача, або немає для цього фінансових ресурсів. Або ж деякі журналісти настільки добре володіють, англійською, що беруть на себе і послідовний чи синхроний переклад. Приміром, 26 березня 2014 року на hromadske.tv здібна й фахова журналістка каналу Наталя Гуменюк синхронно перекладала досить довгий виступ Барака Обами стосовно санкцій США щодо Росії, виступ, на який чекали українці і кожна фраза якого мала політичну вагу і несла важливі месиджі. На жаль, переклад не вийшов. Журналістка то говорила від першої особи, як і належить, то все частіше, після довгих пауз, переходила на короткий узагальнений переклад: “Обама сказав, що …”. Грішив переклад і постійною дослівністю, на кшталт, “Україна не була дуже розумна, щоби винести свої проблеми на розсуд,…” і т.п. Вини журналістки в такому перекладі немає, адже синхронний переклад вимагає особливого вишколу і професійного досвіду. Редакціям варто все ж залучати перекладачів-синхроністів, причому багато з них допомогли б і на волонтерських засадах.

Таким чином, сьогодні перед медійним перекладом постало чимало викликів. Ставлення до перекладу новин має відповідати розумінню ролі новинних повідомлень в інформаційній війні. В такій ситуації від перекладу для друкованих та електронних ЗМІ виступів чи висловлювань політичних діячів, представників міжнародних структур вимагається особлива точність, ретельна вивіреність смислу з контекстом, ідеологічна адекватність. Усний переклад в ЗМІ резонансних і важливих для долі країни виступів має здійснюватися українською мовою із залученням

фахових перекладачів, а перед викладачами вишів, які готують майбутніх перекладачів, постало нагальне завдання оптимізувати викладання медіаперекладу, в тому числі усного медійного перекладу. Про актуальність такого підходу до сучасних професійних компетенцій перекладача свідчить і те, що в численних університетах Франції курс практики художнього перекладу замінюється на переклад медіатекстів. Проблема перекладу для ЗМІ є і в центрі уваги перекладознавців. Нещодавно один із випусків відомого фахового журналу "Meta" було присвячено саме взаємозв'язкам і взаємовпливу перекладу і журналістики [Meta, 2012]. До того ж, і в Україні вже спостерігаємо виникнення таких професійних (на межі перекладу і журналістики) діяльностей, як "veille médiatique", "analyse média", що передбачають моніторинг найрізноманітніших різномовних ЗМІ і переклад чи переклад-реферування повідомлень з метою створення аналітичного звіту або огляду на замовлення певного клієнта (компанії, організації тощо). Належна підготовка з медійного перекладу важлива для забезпечення потреб в ньому України в умовах воєнних дій і в мирній перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. René Meertens La traduction des texets journalistiques. – [Електронний документ]. Режим доступу: http://www.foreignworld.com/fr/Articles/Meertens/.

2. Élisabeth Lavault-Olléon et Véronique Sauron, "Jounaliste et traducteur : deux métiers, deux réalités". – [Електронний документ]. Режим доступу: http://ilcea.revues.org/210.

3. http://www.erudit.org/revue/meta/2012/v57/n4/index.html.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Максименко Е.В., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

МЕДИЙНЫЙ ПЕРЕВОД В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ

В статье рассматриваются вызовы, перед которыми оказался медиаперевод в сегодняшней Украине. Цель статьи – показать, что медиаперевод стал одним из ключевых инструментов в информационной войне в Украине. Анализируются примеры перевода новостей и синхронного перевода. Подчеркивается, что украинские теория и практика перевода должны уделять больше внимания исследованию взаимосвязей между журналистикой и переводом, особенно в условиях информационной войны.

Ключевые слова: *информационная война, медиаперевод, перевод новостей, синхронный перевод, журналистика, Украина.*

Maksymenko E. V., Cand. of Phil. Sc., Assoc. Prof.
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MEDIA TRANSLATION IN THE INFORMATION WAR

The paper investigates challenges Ukrainian media translation faced nowadays. The ultimate aim is to show that media translation became one of the key instruments of infowar in Ukraine. This problem is considered via examples of newstranslation and simultaneous interpreting. The Ukrainian translation studies and practice have to pay more attention to the connections between journalism and translation, especially in the country which lives in the situation of infowar.

Keywords: *infowar, media translation, newstranslation, simultaneous interpreting, journalism, Ukraine.*

УДК 81,42

Малікова О.В., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ХРИСТИЯН В ХРИСТИЯНСЬКОМУ ТЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена проблемі відображення мовно-концептуальної картини світу християн в християнському теологічному дискурсі. Дослідження виконано на матеріалі творі американських і британських богословів: Серафіма Роуза, Грехема Ворда, Лінди Вудхед.

Ключові слова: *християнство, християнська лінгвокультура, теологічний дискурс.*

«Christanity is similar to tasting deeply of truth, eating and drinking of truth – to eat and drink on and on unto power and energy. It is like a certain spring when someone very thirsty begins to drink from it.»
St. Macarius the Great (300-390)

Христианство *– этот таинственный духовный дар человекам – удаляется неприметным образом для не внимающих своему спасению из общества человеческого, пренебрегающего этим даром*
Святитель Игнатий, епископ Кавказский и Черноморский

Вивчення лінгвокультурологічного аспекту мовленнєвої комунікації пов’язане з загальною проблемою взаємодії мови і культури. Філософські начала цієї проблеми

сприяли формуванню лінгвокультурології як самостійного напряму в мовознавстві наприкінці XX століття (Н.Д.Арутюнова, В.А.Маслова, В.М.Телія та інші).

Актуальність даного дослідження визначається спрямованістю сучасного мовознавства на вивчення культурного фактора в мові християнської релігійної комунікації та зумовлена необхідністю розкрити концептуальну сутність понять, які впливають на формування релігійного світовідчуття, релігійної свідомості та відтворюють культурно значущу інформацію про християнські морально-етичні принципи й цінності.

Дослідження взаємозв'язку ментальних, мовних та культурних факторів у процесі осмислення людиною певних фрагментів реальної дійсності належить до предметного кола лінгвокультурології, яка покликана вивчати вербалізовані одиниці концептуальної картини світу, які визначають особливості менталітету певної спільноти (В.А. Маслова, О.Т. Хролєнко, В.В. Вороб'ов). Концептуальна картина світу інтегрує всі продукти мисленнєвої діяльності людини як національно специфічні «базові моделі світобачення» (О.О. Селіванова, Л.А. Лисиченко, В.А. Маслова). Натомість мовна картина світу фіксує засобами вербального вираження найсуттєвіші для її носіїв прояви власного внутрішнього світу та навколишнього середовища (І.О. Голубовська, О.С. Кубрякова). Таким чином, мова розглядається як засіб вираження явищ культури, під якою розуміють сформовані та закріплені історично уявлення соціальної спільноти, виражені у відповідних проявах поведінки та артефактах (М. Кучкер, С. Шмід, А. Раймер, М. Ріхтер).

Картина світу – це те, що йде передусім від людини або народу, результат людського сприйняття, мисленнєвих процесів і перетворювальної діяльності. Всесвіт як всеохопний світ є для людини всеосяжним предметом пізнання. Водночас світ – це й сама людина, коли йдеться про внутрішні її світовідчуття, переживання, розумову діяльність, невіддільну від мови як способу організації інформації про сам світ і всесвіт.

Особливо актуальним на сьогодні є дослідження концептуальних та мовних засобів відбиття реальності в свідомості людини, що полягає в сприйнятті цієї реальності крізь призму культурних традицій, зокрема культурно-релігійних. Вічні питання людського буття й особистого спасіння, питання віри, релігії і моральності завжди цікавили й будуть цікавити людину розумну й духовну.

Метою даної статті є аналіз засобів відображення мовно-концептуальної картини світу християн у християнському теологічному дискурсі.

Матеріалом дослідження є твори видатних американських і британських богословів: священомонаха Серафіма Роуза, професора з Контекстуальної теології та Етики Грехема Ворда, професора із Загальної теології Лінди Вудхед, які презентують цікавий матеріал для дослідження християнської мовно-концептуальної картини світу.

Духовно-практичне освоєння світу трансформує об'єкти в культурні феномени і в цьому відношенні перетворює їх в знаки людської діяльності. Але культура не зводиться лише до діяльності, оскільки включає окрім актів діяння, духовні обрії людини, її інтенсіональний внутрішній досвід, ідеальний вираз буття, спрагу краси та бажання бути не засобом, а самоціллю, оскільки саме діяльність є умовою генези мислових потенціалів «життєвого світу», його ціннісно визначених утворень. Діяльність окреслює предметну сферу культури, конфігурації її змісту. Як зауважує С.Б. Кримський, культура може бути визначена як актуалізація смислового потенціалу творчої діяльності,

що характеризується перетворенням речей в речення та відтворенням досвіду історії потенціальності, невикористаних можливостей його подальшого збагачення. Цим самим підкреслюється, по-перше, наявність в будь-якому витворі культури історичного досвіду, а, по-друге, її конституювання як смислопороджуючої і текстопороджуючої системи, яка подає буття як текст. [Кримський 2003, с.55-56].

Одним з головних світоглядних питань не лише теології й філософії, а й усього людського життя є питання про Бога. Вся історія людства є історією Богошукання, адже головне питання життя, питання про Бога, завжди непокоїло людей. Історія цивілізації яскраво ілюструє подібні пошуки.

Історія розвитку філософської і богословської думки також свідчить про довічне Богошукання. Так, філософія пізньої античності вже розвивала духовно-аскетичні теми, пов'язані із розумінням довічних пошуків Бога, існуванням осяваючого душу світла «Єдиного» і Платонівським дуалізмом: поділом на земний порох тіла і відчуттів та безсмертну душу і світ ідей. Перехід від язичницької античності до християнського середньовіччя був конфліктним і водночас органічним, оскільки замість «філософського бога» заступив «живий Бог», який входить в історію, вмирає, на хресті заради людей і воскрісає, подолавши смерть.

Відомий філософ і теолог середньовіччя Августин заглиблювався у біблійне вчення про спасіння і загибель та проблему зла. Спираючись на стоїцизм і неоплатонізм, теолог розмірковував над тим, звідки береться зло у протиборстві світла і темряви, і доходив висновку, що зло – це «відсутність Бога». У своєму творі «*Град Божий*» мислитель розігрує вічну містерію боротьби між добром і злом у лінійному напрямку втілення Божого царства на землі через виховання і розвиток окремої людини, починаючи від дитинства до старості. Вихований на традиціях класичної культури Греції і Риму, Августин став критиком цієї культури. Біблія, а не Платон стає для мислителя висшим писемним авторитетом, хоча Августин й визнає, що праці Платона містять частину істини. В своїх творах Августин торкався проблем, які стояли перед сучасним йому християнством: тлумачення Біблії, вдале використання спадщини класичної культури, християнське переосмислення філософії Платона, ідея єдності віри й розуму – внесок Августина, який визначив не лише досягнення сучасного йому богослів'я, але й розвиток християнської думки наступних століть [Рейпер 2006, с.21].

Християнство породжує антропоцентризм, започатковує європейську персоналістську традицію, яка сповідує першість серця як шлях до себе і до Бога, а також розвиває давню ідею спасіння світової спільності в лоні християнської церкви і єдиного триіпостасного Бога. Християнська релігія сьогодні – це засіб утвердження свободи совісті та віросповідання, права людини на особисті духовні прагнення. Християнство є усталеною складовою культури, носієм традицій, обрядів, побутових норм, духовних, етичних істин і настанов. Тому християнська релігія як феномен є предметом уваги соціологів, культурлогів й істориків.

На думку Кристофера Доусона, відомого аглійського історика, філософа й культуролога, вченого, який володів глибокими знаннями в галузі історії культури і релігії, а також був віруючою людиною, яка розумілася на особливостях християнства, сутністю християнської релігії є визнання надлюдської реальності, про яку людина щось знає і

на яку вона орієнтує своє життя. Таке розуміння одного із суттєвих елементів релігійної віри виходить із уяви К. Доусона про людську природу. Людина – *animal rationale*, з одного боку, обмежена умовами своєї свідомості, а з іншого – своєю залежністю від надлюдських сил, які виходять за межі тваринного існування **[**Dawson, p. 31**].**

Розмірковуючи про співвіднесення культури і релігії, вчений зазначає, що культура – це духовна спільність, яка передбачає спільність світогляду, норм поведінки і цінностей, що заснована на спільності вірувань. З самого початку, зазначає вчений, суспільне життя впорядковувалося відповідно до вишніх законів життя, що є релігією. Повна секулярізація суспільного життя – це відносно сучасне і аномальне явище. Протягом історії людства релігія була великою, цетральною об'єднавчою силою в культури. Релігія – це берегиня традицій й морального закону, вихователька й вчителька мудрості.

Особливе місце у концепії К. Доусона посідає аналіз сучасної західної культури. На думку філософа, сучасний світ має дві альтернативи: або повна секуляризація західної культури призведе до її знищення і появи нового стверження традиційних релігій-культур, або можливе зупинення процесу секуляризації і поява нової релігії або відродження старої. На майбутнє відродження християнства покладає свої сподівання К. Доусон, який будує свої прогнози на глибокому осягненні історії. Унікальність концепції К. Доусона полягає не лише у встановленні причин захворювання сучасної цивілізації, а й в пророцькому заклику до сцілення і вірі в цю можливість, що виражено в наступних його словах: «Для того, щоб вижити, цивілізація має перестати нехтувати своїми духовними коріннями і має усвідомити, що релігія – це не предмет особистого почуття, яке ніяк не впливає на об'єктивні реалії суспільства, але, навпаки, є серцевиною соціального життя і коренем всякої живої культури» [Dawson 1977, p. 9] .

Проблема осягнення суті того, чим є християнство саме у собі, актуальна й донині. Незважаючи на те, що християнство є традиційним, навіть на позір тривіально-знайомим, у сучасному висвітленні воно щораз постає як «новий, незвіданий світ», який не вичерпується ритуалами або традиційною культурою, але містить у собі дещо глобальне, відмінне, містичне і водночас – універсальне. На думку митрополита Каліста Уера, ми все ще стоїмо перед проблемою усвідомлення, чим є канонічне християнство поза історичними та культурними стереотипами повсякденного сприйняття, що ними переповнена свідомість людства, яке опинилося перед цілою низкою викликів сучасності. [К. Уер 2009, с. 12].

Що можна сказати про Дух і Літеру Християнського вчення? Християнство вчить любити Бога і всіх, хто живе на землі, в тому числі своїх ворогів; прощати з легким серцем тих, хто ображає, молитися за них, бути милостивим, ділитися останнім з тими, хто цього потребує, оскільки саме цим людина може бути угодною Творцю. Християнська доктрина визначає все коло діянь і думок людини, які є гріховними, забороненими і призводять людину до покарання: земного і небесного. Як зазначає В.А. Цендровський, у світі немає іншої такої чесної до жорстокості доктрини спасіння і смерті як та, що прийшла зі Спасителем. В цьому істинність релігії, яка дає людині таку вичерпну інформацію про можливість на будь-якому етапі життя самому оцінити своє майбутнє [Цендровський 2005, с. 24].

Християнська культура – це спільнота, що об'єднана на основі спільних світоглядних встановлень, моральних уявлень, поведінкових орієнтирів, які формуються

під впливом християнського вчення та християнської духовної практики релігійного життя. За християнським віровченням, Бог є вищою ральністю, Творцем усього сущого – природи і людини; первинною є ідея («Слово»), матеріальний світ вториний, похідний від «Слова»; християнська релігія – це зв'язок людини з Богом, божественне начало, що визначає характер життя й еволюції народів; людина – образ і подоба Бога, вінець творіння, цар природи, іскра Божа (носій Божого духу); духовна сфера (релігія, Церква, заповіді Ісуса Христа) – основа життя суспільства; загальнолюдські моральні цінності – визначають форми життя етносів і зафіксовані в декалозі; історія – це еволюція людини й людства «від звіра до Бога»; людина створена для праці за покликанням, для творчості, для самовдосконалення, служіння Богові; земне життя – підготовка душі до життя вічного; смерті у духовному смислі немає; стиль життя (в ідеалі) – не грішити; каяття – елемент моралі; майбутнє визначене Священним Писанням (Біблією) і залежить також від богосвідомості людини, її інтелекту й моралі; людина з її божеською природою – найвища цінність всесвіту [Канигін, Кушерець 2005, с.189-190]. Наведені постулати християнського світогляду й світосприйняття є своєрідним гештальтом, сутністю християнської концептуальної картини світу.

Духовні та ментальні цінності народу знаходять своє відображення в мові, оскільки мова знаходиться між людиною та зовнішнім світом і малює його картину у відповідності із зафіксованим у мові світобаченням. Внутрішня форма мови фіксує особливості світобачення, зокрема християнського. Використовуючи ресурси мови і культури християнські богослови і філософи створюють богословський дискурс, " true Christian discourse – a discourse which has the salvation of souls as its aim." (Fr. Seraphim Rose), зосереджуючи увагу на інтерпретації текстів, які передають життєво важливі для людини і суспільства етичні смисли, які сприймаються як заповіді, як дароване Богом священне знання – повне, бездоганне і найголовніше серед усіх знань.

Основною дискурсивною стратегією богословського дискурсу є пояснювальна, яка реалізується за допомогою тактик інтерпретування, порівняння, надання дефініцій, проведення аналогії, посилання на першеджерело, узагальнення, конкретизації тощо. Використання цієї стратегії зумовлене необхідністю герменевтичної інтерпретації складних релігійних, культурних і філософських смислів, які містяться у даному дискурсі. Наступні приклади ілюструють особливості мовної репрезентації зазначених тактик пояснювальної стратегії, зокрема з використанням

- дефініції: ***Christianity has a vast reservoir of resources for shaping life and death***. ***It is***
- порівняння: ***more capacious and flexible than a philosophical system, and works not only with abstract concepts but*** перелічення: ***with vivid stories, striking images, resonant symbols, and life-shaping rituals. It appeals to heart and senses as well as mind, and offers a range of prompts and provocations for guiding and shaping the lives of individuals and societies*** (Seraphim Rose, p.56).

Наведений приклад висвітлює думку Серафіма Роуза про те, що Християнство створює несподіваний за своєю широтою, силою і глибиною вплив не лише на життя, але й на смерть людини, на окремі особистості й цілі народи.

Наступний приклад пояснює чим саме християнство відрізняється від інших монотеїчних релігій: *What sets* ***Christianity*** *apart from other monotheisms and turns it into*

конкретизація: ***a religion in its own right is its emphasis on the unique God-man in whom the might, majesty, and mercy of God are made visible and accessible to mortals.*** *This* ***Saviour becomes the focus of a new community of worship (the church) with distinctive beliefs and rituals.*** *Its promises that all who join, receive its sacraments, and hear its Word, will be saved from sin and death and admitted into the kingdom of heaven. By the 2nd century all these lines of development were coming together to form the basis of Church Christianity which had established a clear line of leadership, a unified set of ritual practices.*

- генералізація: ***a unifying focus in the only Son of the One True God*** *and bind many separate communities together under* ***a single 'head', Jesus Christ*** (Graham Word, p. 58). Наведений приклад висвітлює основу християнського світобачення, підкреслює, що Християнство як віросповідання гортується навколо особистості Боголюдини Ісуса Христа, Його життя, вчення, смерті і воскресіння.

Наступний приклад висвітлює різницю між основними типами Християнства: біблійним, церковним і містичним: *Main* ***types of Christianity Biblical and Church Christianity*** *are orientated around higher power. A type of Christianity that is more orientated around power from within may be referred to as* ***Mystical Christianity****…*

- конкретизація та контрадикторне протиставлення: *We will note the three main options for* ***Mystical Christianity****: to remain outside* ***Church and Biblical Christianity (but*** *face antagonism); to shelter within them (****but*** *face being controlled by power from on high); or to take shape in monastic contexts (under the umbrella of* ***Church Christianity****,* ***but*** *with considerable independence).* (Linda Woodhead, p. 34).

У наведеному прикладі автор пояснює різницю між Містичним та Біблійним і Церковним Християнством, яке орієнтоване на зовнішнє церковне життя. Обєднуючись із політичною владою Церковне християнство намагається здійснювати вплив на життя суспільства, в той час як Містичне Християнство намагається бути віддаленим від суспільства і політичної влади.

Наступний приклад висвітлює містичні риси Християнства на основі посилання на слова апостола Павла: *Mysticism is not unique to Christianity, but Christianity supplied it with some distinctive ingredients. Paul also displays some mystical tendencies, though his mysticism is best described as* ***a 'Christ-mysticism'****. 'It is no longer I who live', he says, "but* ***Christ who lives in me****". In his more radical moments, Paul believes that* ***all baptized Christians are filled with the Spirit of Christ*** (Linda Woodhead, p. 34). Наведений приклад підтверджує думку про те, що лише через духовну органічну єдність з Боголюдиною Христом людина може продовжувати своє життя в життя вічне. Людина Боголюдської культури ніколи не поодинока: коли вона мислить – вона Христом мислить, коли діє – Христом діє. Лише в Боголюдині людина знаходить повноту і досконалість свого буття, свій Першообраз, свою бескінечність, своє бессмертя і вічність.

Актуальним є розгляд концептуальної сутності та мовної репрезентації понять, які висвітлюють різницю між істинним християнством і псевдо-християнством. Звернення до розгляду концептуальної сутності та мовної репрезентаціїї псевдохристиянських понять є особливо актуальним насьогодні. Розгляду цієї проблеми присвячено багато творів Серафіма Роуза, зокрема, «Православие и религия будущего», книги, яка є попередженням для всіх, хто намагається жити відповідно християнської

моралі у світи, де існують анті-Християнські, язичницькі цінності. Автор викриває духовну сутність язичницьких тенденцій, які готують повне панування у світі анті-Християнської нової релігії: *«A a true religion of **anti-Christianity**, **a religion** outwardly "Christian", but **centered upon a pagan "initiation" experience**.* (Seraphim Rose, p.3).

Серафім Роуз закликає християн пробудитися від гріховного сна, жити відповідно до заповітів Христа, набувати благодаті Святого Духа: *Orthodox **Christians of these latter times are indeed spiritually sleeping** and **desperately need to be awakened by a trumpet of the Spirit** ...Those who are Orthodox by birth **must be awakened** to the conscious fulfillment of Christs commandments and a conscious reception of God's Holy Spirit* (Seraphim Rose, p.60). Цей заклик є особливо актуальним насьогодні, коли християни поступово відходять від вчення Божого, залишають поза увагою оновлення людської особистості Боголюдиною, забувають про вічність, і всю увагу звертають на своє земнє життя: *The **life of self-centeredness** and **self-satisfaction lived by most of todays Christians is so all-pervading that it effectively seals them off from any understanding at all of spiritual life**; and when such people do undertake spiritual life, it is only as another form of self-satisfaction. This can be seen quite clearly in the totally false religious ideal both of **the charismatic movement and the various forms of Christian meditation:** all of them promise (and give very quickly) an experience of contentment and peace. But this is not the Christian ideal at all…*(Seraphim Rose, p.68). Серафім Роуз також наголошує на неможливості сумісності медіумізма та канонічного християнства, метою якого є спасіння душі: *In practice it is impossible to combine **mediumism** with **genuine Christianity**, the desire for mediumistic phenomena or powers being incompatible with **the basic Christian orientation toward the salvation of the soul*** (Seraphim Rose, p. 130). Опозиція між істинним та хибним християнством відображена у богословському дискурсі такими мовними одиницями як: *True Christianity (Orthodox, Genuine, Conservative, Biblical, Church, Mystical Christianity)* та *Pseudo-Christianity (Common Christianity, Christian ecumenism, Christian meditation, New Christianity, The charismatic movement).*

Отже, християнська мовно-концептуальна картина світу зафіксована у текстах християнського теологічного дискурсу, які є скарбницею культурно-релігійної спадщини християн, потужним транслятором культурно-релігійної інформації від одного покоління до інших. Твори богословів привертають увагу людини до християнських цінностей в контексті сучасності. Осмислення духовної спадщини потребує живого сприйняття й сучасного коментаря, зокрема мовознавчого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримський С.Б. Запити філософських смислів К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240с. Сергій Борисович Кримський.

2.Арх. Іларіон (Алфєєв) Таїнство віри. Вступ до православного богослів'я Видавничий дім «АДЕФ-Україна». 2009 – 334с.

3. Рейпер В., Сміт Л. Подорож світом думки. Вступ до історії філослфії. Видання 2-е, стереотипне. – Київ: Світло на Сході, 2006. – 240с. /Вільям Рейпер і Лінда Сміт.

4. Ch. Dawson Religion and Culture. Gifford Lectures. London: Sheed & Ward, 1948.

5. Митрополит Калліст (Уер). Православна Церква / Калліст Уер. – Пер. з анг. – К.: Дух і літера, 2009. – 384 с.

6.Канигін Юрій Михайлович Кушерець Василь Іванович «Біблія і сучасна наука» Київ Знання України, 2005. – 226с.

7. Цендровський В.А. За мотивами Біблії або парадигма життя «Наш час, XXI століття» Київ, 2005, – 421с.

8. Лосев А.Ф. Диалектика мифа//Лосев А.Ф. Миф. Число. Сущность. – М.: Мысль, 1994.- С.40.]

9. Fr. Seraphim Rose St Herman of Alaska Brotherhood, Platina, CA, "Orthodoxy and the Religion of the Future" (1999) – 215p.

10.Graham Word "True Religion", Blackwell publishing", Manchester, 2003.

11. Linda Woodhead "Christianity: A very short Introduction", Oxford 2005, – 123p.

12. http://www.religionfacts.com/christianity/symbols/cross.htm.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Маликова О. В. к. филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОТОБРАЖЕНИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНО-ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ХРИСТИАН В ХРИСТИАНСКОМ ТЕОЛОГИЧЕСКОМУ ДИСКУРСЕ.

Статья посвящена проблеме отображения концептуально-языковой картины мира христиан в христианском теологическом дискурсе. Исследование выполнено на материале призведений американских і британских богословов: Серафима Роуза, Грэхэма Уорда, Линды Вудхэд.

Ключевые слова: *христианство, христианская лингвокультура, теологический дискурс.*

Malikova O. V., Cand.Phil.Sci, Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

REFLECTION OF THE CHRISTIANS' LINGUAL-CONCEPTUAL PICTURE OF THE WORLD IN CHRISTIAN THEOLOGICAL DISCOURSE.

The paper concerns the problem of depicting Christian conceptual and language picture of the world in Christian theological discourse. The investigation is carried out on the basis of works by American and Britain theologians: Seraphim Rose, Graham Word, Linda Woodhe.

Key words: *Christianity, Christian lingvoculture, theological discourse.*

УДК: 81’22

Мандер С.М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕМОЦІЇ ТА ЇХ ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

У статті розглянуті основні підходи до визначення сутності поняття «емоція» та становлення вербальних проявів емоцій в українській та американській лінгвокультурах. Описані класифікації емоційних репрезентацій за різними критеріями та уявленнями про емоції. Наведено перелік базових емоцій та проаналізовано спільні і відмінні риси у вираженні та інтерпретації емоцій в обох мовних культурах.

Ключові слова: *емоція, лінгвокультура, когнітивна оцінка, конструктивні емоції, деструктивні емоції, базові емоції, периферійні емоції.*

Людина не лише сприймає оточуючий світ та його явища, не лише впливає на нього та вносить корективи, а реагує на все, що відбувається в ньому. При чому така реакція нерідко є суб’єктивною, ситуативною і миттєвою. Одна й та сама подія може викликати різні емоції. Кожна людина щось любить, а до чогось байдужа, щось викликає в неї бурхливі відчуття, щось − лише подив.

Реакція людини на подразники та події навколишнього середовища є проявом емоцій. Поняття та сутність емоцій довгий час залишаються актуальним предметом обговорень представників різних наукових сфер. Актуалізація та збереження емоцій в мові сприяли проникненню в такі науки, як мовознавство та чимало нефілологічних дисциплін, а саме психологію та фізіологію. Емоції в лінгвістиці зайняли доволі стійку позицію і навіть виділилися в окремий напрямок – лінгвоемоціологію, або лінгвістику емоцій. Дослідження емоцій в лексико-граматичному, фразеологічному, синтаксичному та стилістичному аспектах набуло значного розмаху [2, 5, 17]. Низка робіт присвячена зіставленню окремих емоцій та їх проявів у споріднених та неспоріднених мовах [13, 16]. Протягом останнього десятиліття особлива увага приділяється аналізу емоцій на рівні тексту [1, 3, 7, 9]. Предметом дискусій є перш за все визначення поняття «емоція», закладеного у ньому змісту, способів класифікації проявів емоцій та сфери застосування отриманих даних.

У нашій статті ми більш детально зупинимось на аналізі дефініцій поняття «емоція» через призму лінгвокультур. Дослідження емоцій в різних мовних культурах є тим цікавішим, оскільки особливості прояву емоцій мають національний характер, менталітет представників тієї чи іншої етнокультури. Значний інтерес до експлікації емоцій в мовній свідомості різних культур спричинив появу такого напрямку, як концептологія емоцій.

Метою нашої статті є виявлення основних наукових підходів до визначення сутності поняття «емоція» та становлення вербальних маркерів емоцій в українській та американській лінгвокультурах.

Однією зі складностей дослідження емоцій в лінгвістиці є відсутність чіткої дефініції даного поняття. Так, на сучасному етапі існує декілька підходів щодо визначення сутності емоцій.

Американські дослідники вживають цей термін, описуючи різноманітні емоційні реакції, такі як заздрість, розчарування, роздратування, стрес. Так, американський психолог С. Шехтер інтерпретує емоції як фізіологічне порушення, що виникає внаслідок фізіологічного збудження та когнітивної оцінки [19]. Іншими словами, у відповідь на конкретну ситуацію відбувається фізіологічне збудження, яке потребує оцінки того, що викликало реакцію. Тип емоції, яка з'являється у відповідь на стимул, залежить не від фізіологічної реакції індивіда і відчуттів, що він при цьому переживає, а від суб'єктивної оцінки ситуації індивідом [19].

Такі погляди були одночасно й проривом у дослідженні емоцій, і поштовхом до подальших дискусій. Саме присутність когнітивної оцінки в ланцюзі формування емоційної реакції викликала найбільше суперечок. Свою теорію стосовно формування емоцій висловив американський психолог польського походження Р. Зайонц. Він стверджував, що емоції можуть проявлятися без оцінки ситуації, тобто підсвідомо [18, с. 30].

Також до кінця невизначеним залишається питання: що було першим, сама емоція чи оцінка ситуації. Головними опонентами у цьому питанні були американські психологи Р. Зайонц та Р. Лазарус, чиї погляди пізніше стали основою для формування когнітивної теорії емоцій.

Автор енциклопедії емоцій Г. Ріві пропонує трактувати емоції як реакції на зовнішні та внутрішні чинники, які можуть тривати від декількох секунд до декількох годин [18, с. 24].

Словник української мови (1971 р.) подає таке визначення поняття: «Емоція – це переживання людиною ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; душевне переживання, почуття людини. Такі психічні емоції, як радість, переляк, горе, страх, сором, особливо, коли вони з'являються несподівано, викликають почастішання або уповільнення скорочень серця» [12, с. 477].

У тлумачному словнику української мови запропоновано декілька визначень поняття «емоція»: 1) суб'єктивний стан людини чи тварини у формі переживань; 2) переживання людиною свого ставлення до дійсності, навколишнього середовища [14].

У літературознавчому словнику-довіднику емоції трактуються як «психічні стани, акти, які проявляються у свідомості людини у вигляді переживань, чуттєвого збудження» [6, с. 228]. Емоції, за словником-довідником, відбивають ставлення людини до дійсності, як прості форми чуттєвого контакту з навколишнім середовищем [6, с. 228].

Проаналізувавши зазначені підходи до розуміння емоцій, ми можемо підсумувати, що представники обох лінгвокультур дають відносно близькі за смислом пояснення терміна. Проте вони закладають у визначене поняття різний об'єм інформації: деякі дослідники обмежується лише поясненням емоцій з точки зору реагування на ситуацію [6, 14]. Інші включають до ланцюга формування емоцій суб'єктивну оцінку стану речей, фізіологічні зміни в організмі, тривалість прояву емоційної репрезентації та чимало інших чинників [8, 12, 18, 19].

Дослідивши запропоновані визначення в обох лінгвокультурах, ми приймаємо за універсальне визначення таке, що пояснює емоції як суб'єктивне ставлення людини до предметів і явищ навколишньої дійсності. Інакше кажучи, індивідуальна реакція людини на зовнішні та внутрішні стимули.

Тлумачні словники фіксують різну кількість емоційних репрезентацій. Загальна кількість емоцій ще й досі залишається невизначеною. Представники багатьох наукових сфер не раз зверталися до цього питання. З точки зору фізіологів, список емоційних станів нараховує більше 500 одиниць [20, с. 281]. Варто зазначити, що цей перелік є чи не найвичерпнішим, оскільки решта значно поступається йому в кількості.

Не менше суперечливих думок побутує і серед підходів до класифікації емоції. На сьогоднішній день не існує єдиної класифікації емоційних станів. Всі існуючі класифікації мають недоліки, нерідко переходять одна в одну, охоплюють різну кількість критеріїв та уявлень про емоції.

Емоції відповідно до потреби та сфери застосування за Б.І. Додоновим поділяються на: альтруїстичні (потребу допомогти оточуючим), комунікативні (потреба у спілкуванні), флористичні (потреба у самоствердженні та славі), праксичні (виникають в процесі виконання якихось завдань, успішним або невдалим перебігом роботи), пугнічні (потреба подолати небезпеку), романтичні (очікування чогось світлого та чистого), гностичні (прагнення збагнути невідоме), естетичні (потреба у гармонії), гедоністичні (задоволення душевних та тілесних потреб), акизитивні (прагнення до накопичення, яке виходить за межі реальних потреб) [4, с. 445]. Такий критерій для класифікації викликав критику, оскільки дослідження емоцій полягає не лише у співвіднесенні їх з окремими потребами, а і у визначенні якості емоційних переживань та їх ролі для індивіда [4, с. 445].

З точки зору оціночного критерію емотиви поділяють на позитивні та негативні, стверджуючи, що смуток і страх належать до однієї категорії і відрізняються лише ступенем стилістичної навантаженості, або зарядом негативу [18, с. 31]. Щоправда більшість дослідників погоджуються у тому, що така класифікація є не зовсім адекватною [10, 18]. Як компромісний варіант Л.І. Ніколаєнко пропонує впровадити терміни «конструктивні емоції» та «деструктивні емоції», що, на її думку, дасть можливість більш глибоко і всебічно оцінити ситуацію не лише з точки зору бажаної чи небажаної для суб'єкта [10].

На підтримку такого підходу до класифікації емоцій виступив Л. Фестінгер [11]. Психолог зауважує, що позитивні емоції проявляються у тому разі, коли заплановане втілюється в життя без перешкод на своєму шляху. Негативні емоційні прояви з'являються в результаті невідповідності між дійсним станом речей та запланованим результатом. Така невідповідність між очікуваним та реальним пояснює існування позитивних та негативних емоцій [11]. Цей підхід до двоїстої природи емоцій не розкриває розмаїття можливих емоційних репрезентацій і зміщує основний акцент на суб'єкта ситуації без врахування предметної діяльності, через яку суб'єкт контактує з оточуючим середовищем.

Більшість дослідників як у царині лінгвістичних, так і психологічних наук погоджуються у тому, що всі емоції можна умовно поділити на ядерні (базові) та периферійні (див., напр., [4, 8, 11]). З таким універсальним підходом до класифікації емоційних проявів погоджується переважна більшість науковців, прихильників дискретної моделі емоційної сфери людини (див., напр., [4, 8, 11]).

Проте чимало розбіжностей спостерігається у визначенні переліку базових емоцій в словниках різних мов. Кількість таких емоцій переважно варіює від 2 до 10 одиниць. Словник лінгвістичних термінів виділяє 5 базових емоцій: любов, страх, злість, щастя, смуток [20]. Один із найбільш відомих американських психологів, спеціаліст в області психології емоцій П. Екман виділяє 6 базових емоційних проявів: гнів, страх, відраза, подив, сум, радість [11]. Не менш видатний психолог Р. Плутчик виокремлює 8 фундаментальних емоцій, які в свою чергу об'єднує в пари, пов'язані спільною дією: гнів-страх, схвалення-відраза, радість-зневіра, очікування-подив [4, с. 445]. Одну із найбільш вичерпних класифікацій запропонував американський психолог К.Є. Ізард. Він виділяє 10 фундаментальних емоцій: інтерес-хвилювання, радість, горе-страждання,гнів, відраза, презирство, страх, подив, сором, провина [8]. Особливу увагу К.Є. Ізард приділяє страху, виокремлюючи його як найсильнішу негативну емоцію. Саму по собі емоцію К.Є. Ізард розглядає як єдність трьох складових: 1) активність мозку та нервової системи; 2) діяльність мускулатури та мімічної, пантомімічної експресії; 3) суб'єктивного переживання [8]. Отже думка вчених стосовно таких емоційних станів, як радість-щастя, страх, гнів-злість збігається. Емоційні прояви відрази та подиву відносить до базових переважна більшість вчених, в той же час їх думка значно різниться стосовно решти емоцій, а саме: любові, суму, схвалення, недовіри, очікування, страждання, сорому та провини.

Попри значні розбіжності у підходах до визначення та вивчення емоцій дослідники погоджуються у тому, що кожна мова має свій своєрідний лексикон, тобто, слова, які не лише позначають емоції, а й несуть особливе стилістичне навантаження. Такий лексикон переважно складається з іменників та прикметників, наприклад *страх, зневага, гордість, сумний, злий* і т.п.

Лексика, яка маркує окремий емоційний стан, формує лексико-семантичне поле емоції. Так, приміром, емоційне поле *ANGER* включає такі одиниці: *anger, wrath, fury, frustration, ire, irritation, rage, annoyance, indignation*. Деякі з цих слів мають більш виражене емоційне навантаження, інші лише частково передають емоційний стан. З-поміж перелічених вище іменників *anger* має універсальний характер, більш яскраво виражене емоційне забарвлення має *rage*, яке в свою чергу є стилістично слабшим за *fury* [20, с. 281]. Відповідне лексико-семантичне поле *ЗЛОСТІ* в українській мові містить такі елементи: *гнів, злість, лють, несамовитість, злоба, озлобленість, жовч, розлюченість, шал, шаленство, неприязнь*, вже не кажучи про велику кількість діалектичних слів, наприклад, *пересердя, ярість, пасія*. Іменники *несамовитість, шаленство, шал* мають підсилене стилістичне забарвлення, в той час як *злість, гнів, злоба* мають слабкішу конотацію [15].

В жодній мові не існує цілковито еквівалентних позначень емоцій, лексико-семантичне поле слова в одній мові може нараховувати декілька слів, в той час як у іншій мові їх кількість перевищуватиме в кілька разів [20, с. 282].

П. Екман, провівши крос-культурний експеримент, дійшов висновку, що між різними лінгвокультурами все ж простежуються спільні риси у вираженні та сприйнятті емоцій [11]. Серед таких інтернаціональних емоцій переважають здебільшого негативні, а саме: страх, злість, смуток. П. Екман наголошує, що крім виражальних засобів,

особлива увага при дослідженні сфери емоцій повинна приділятися тривалості прояву емоційної реакції [11].

Проаналізувавши зазначені підходи до визначення та класифікації емоцій, робимо висновок, що емоції мають внутрішні та зовнішні причини виникнення. До зовнішніх причин можна віднести певну ситуацію, стан речей, який стимулює відповідну емоційну реакцію. Внутрішні причини обумовлені суб'єктивним сприйняттям, інтелектуальною оцінкою стану речей як бажаних чи небажаних для індивіда. Емоція не має сталого характеру. Навіть одна і та сама людина, опинившись у схожих ситуаціях, може переживати зовсім різні емоції і відповідно реагувати по різному, тому досліджуючи емоції слід брати до уваги не лише початковий та кінцевий результат, стимул та реакцію індивіда, а й інші фактори, такі як час та якість емоційного переживання, значення емоцій в житті людини (тварини), суб'єктивне сприйняття ситуації (ситуація може бути бажаною для одного суб'єкта і водночас небажаною для іншого).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамчук Т.В. Тематизация эмоций в тексте: на материале соврем. англ. яз.: дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Т.В. Адамчук. − Саранск, 1996. – 189 с.

2. Арнольд М.Б., Гассон, Дж.А. Чувства и эмоции как динамические факторы интеграции личности // Вилюнас В. Психология эмоций / М.Б. Арнольд, Дж.А. Гассон. − СПб.: Питер, 2004. − С. 197-209.

3. Астен Т.Б. Формирование межтекстуального эмоционального фона средствами английского языка: на материале произведений С.Моэма: дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Т.Б. Астен. − Волгоград, 2000. − 174 с.

4. Варій М.Й. Загальна психологія: навчальний посібник / М.Й. Варій. – Вид. 2-ге, випр. і доп. − К.: «Центр учбової літератури», 2007. − 968 с.

5. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и грамматики / Пер. с англ. А.Д. Шмелева / А. Вежбицкая. − М.: Языки славянской культуры, 2001. − 272 с.

6. Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І. та ін. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.

7. Жура В.В. Эмоциональный дейксис в вербальном поведении английской языковой личности: на материале англоязычной художественной литературы: дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / В.В. Жура. − Волгоград, 2000. – 200 с.

8. Изард И. Эмоции человека / И. Изард. − М., 1980. − С. 42-45.

9. Ионова С.В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / С.В. Ионова. − Волгоград, 1998. − 197 с.

10. Ніколаєнко Л.І. Категоризація і мовне вираження емоцій співчуття та злорадства (на матеріалі української, російської і польської мов) // Мовознавство / Л.І. Ніколаєнко. – 2005. – № 1. – С. 45-57.

11. Психологос. Энциклопедия практической психологии [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.psychologos.ru/articles/view/teoriya_kognitivnogo_dissonansa.

12. Словник української мови, в 11-ти томах. – Том 2 – К.: Наукова думка, 1971. – С. 477.

13. Стародубцева А.В. Исследование концептуального пространства «эмоция» в тексте: дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / А.В. Стародубцева. − Барнаул, 2004. − 147 с.

14. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eslovnik.com/%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%86%D1%96%D1%8F

15. Український лінгвістичний портал [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/

16. Филимонова О.Е. Язык эмоций в английском тексте. Когнитивный и коммуникативный аспекты: монография / О.Е. Филимонова. − СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2001. − 259 с.

17. Шаховський В.І. Категоризація емоцій у лексико-семантичній системі мови [Текст] / В.І. Шаховський. − М.: ЛКИ, 2008. − 208с.

18. Reevy, G.M., with Malamud Ozer, Y., & Ito, Y. Encyclopedia of Emotion, Two volumes / Gretchen M. Reevy, Yvette Malamud Ozer, Yuri Ito. − Westport, CT: ABC-CLIO/Greenwood Press, 2010. – 675 p.

19. Schachter S. Emotion, Obesity and Crime / Stanley Schachter. − New York, NY: Academic Press, 1971. – 195 p.

20. Strazny P. Encyclopedia of Linguistics / Philipp Strazny. − Chicago: Fitzroy Dearborn, 2005. – 1243 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Мандер С.Н., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЭМОЦИИ И ИХ ВЕРБАЛЬНАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В УКРАИНСКОЙ И АМЕРИКАНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

В статье были рассмотрены основные подходы к определению сущности понятия «эмоция» и становлению вербальных проявлений эмоций в украинской и американской лингвокультурах. Описаны классификации эмоциональных репрезентаций по различным критериям и представлениям об эмоциях. Приведён перечень базовых эмоций и проанализированы общие и различные черты в способах выражения и интерпретации эмоций в обеих языковых культурах.

Ключевые слова: *эмоция, лингвокультура, когнитивная оценка, конструктивные эмоции, деструктивные эмоции, базовые эмоции, периферийные эмоции.*

S. Mander, PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

EMOTIONS AND THEIR VERBAL REPRESENTATION IN UKRAINIAN AND AMERICAN LINGUOCULTURES

In the article main approaches to the definition of emotions and verbalization of emotions in Ukrainian and American linguocultures were analyzed. Classifications of emotions according to a number of criteria and views were described. Basic emotions as well as common and distinct features of expression and interpretation of emotions in both linguocultures were studied.

Key words: *emotion, linguoculture, cognitive evaluation, constructive emotions, destructive emotions, basic emotions, peripheral emotions.*

УДК 811.134.2’25

Марховська А.Ю., асп.,
Інститут філології КНУ імени Тараса Шевченка, м. Київ

ДИСФЕМІЗМИ ТА ЕВФЕМІЗМИ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКОМОВНІЙ ПРОЗІ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядається зв’язок між евфемізмами і дисфемізмами та шляхи відтворення іспанських художніх дисфемізмів українською мовою. Зроблено висновок про зростання кількості дисфемізмів в сучасній українській мові, що сприяє більшій адекватності цих перекладів.

Ключові слова: *художній переклад, евфемізм, дисфемізм, непряма номінація, адекватність.*

У своїй професійній діяльності перекладач художньої літератури має справу з різноманітними виразними засобами мови оригіналу, до числа яких входять і різновиди непрямої номінації, серед яких не останнє місце належить евфемізму та дисфемізму. За визначенням тлумачного словника Королівської Іспанської Академії, евфемізм – це пом’якшення або прикрашення думок, пряме вираження яких було б занадто жорстким або звучало б негарно (Manifestación suave o decorosa de ideas cuya recta y franca expresión sería dura o malsonante [13]), наприклад, *persona de edad avanzada – особа літнього віку; africano de color – афроамериканець; proceso de paz – миротворчий процес* тощо. У свою чергу, дисфемізм – це спосіб висловлення, який полягає у наданні явищам дійсності пейоративних характеристик з метою зниження регістру, на противагу евфемізму (Modo de decir que consiste en nombrar una realidad con una expresión peyorativa o con intención de rebajarla de categoría, en oposición a eufemismo [13]), наприклад, *basura, chatarra − la comida de mala calidad* (сміття – продукти харчування низької якості); *caja tonta − la televisión* (“дурна скринька” – телевізор); *árboles muertos − el papel* (мертві дерева – папір); *matasanos − m*édico (“вбивця здорових” – лікар).

Існує чимало поглядів на суть та функції евфемізмів і дисфемізмів, а також на зв’язок між ними. З одного боку, евфемізм і дисфемізм можна вважати двома проявами одного й того ж явища, адже обидва працюють за тим самим механізмом, який дозволяє називати предмет не тим словом, яке дійсно його позначає, а словом чи словосполученням, яке здається більш суспільно прийнятним. Різниця між евфемізмом та дисфемізмом полягає у тому, що перший ми вживаємо для номінації тих предметів, до

яких ставимося з острахом або відразою, а до засобів другого ми вдаємося тоді, коли хочемо вказати на смішні або гротескні риси того чи іншого предмета [9]. Ті ж-таки П. Чамісо Домінгес та Ф. Санчес Бендіто вважають, що евфемізацію можна розглядати як постійне намагання будь-якою ціною уникати прямої номінації, а це, у свою чергу, пояснюється вірою у те, що "псевдокоректна" форма надасть вислову більшої значущості та ваги [9]. Це стосується, зокрема, т.з. "непрестижних професій" – наприклад, прибиральників називають "операторами чистоти", "клінінг-менеджерами" тощо.

З іншого боку, Б. Мартінес Ернандо [10] переконаний у тому, що евфемізм – це лише невдалий спосіб завуальованого вираження того, про що можна було б сказати чітко і прямо, нікого при цьому не образивши, а дисфемізм, у свою чергу, можна вважати "формулою, яка дозволяє називати речі своїми іменами". І якщо дійсність є неприємною, її словесне вираження може когось роздратувати, але це не означає зниження регістру самої лексичної одиниці. Евфемізм – це лексичний засіб, який дозволяє уникати неприємних, недоречних, сороміцьких слів, що прямо позначають "заборонені" поняття (табу), шляхом заміни їх на слова приємні, пристойні, доцільні. Дисфемізація, у свою чергу, полягає у вжитку таких слів, які прямо вказують на неприємне, сороміцьке, недоречне. Автор вважає, що це ставить перед нами питання: хто, навіщо і для кого вирішив, які слова є адекватними та доречними, а які – ні?

Альфредо Альварес вважає, що евфемізми й дисфемізми можуть бути зумовлені однією і тією ж необхідністю знизити комунікативну напругу, надати комунікативній ситуації адекватного забарвлення: якщо в одних умовах адекватною є емоційно-нейтральна стилістика, то в інших вона може і не "спрацювати". Цей автор переконаний і у тому, що як евфемізм, так і дисфемізм можна вважати специфічним проявом метафори, оскільки вони так само полягають у заміні прямого значення слова або вислову на непряме: *померти – відійти до предків – pasar a mejor mundo* [6].

Евфемізми та дисфемізми можуть знаходитися у різних системних відносинах – синонімічних (на основі еквівалентності між лексичними домінантами, меліоративними та пейоративними одиницями) та родовидових.

Евфемізми та дисфемізми утворюють подібні тематичні групи, всередині яких формуються тематичні підгрупи, зумовлені темами у структурі таких груп, а також приналежністю до різних частин мови.

Може відбуватися міграція евфемізмів та дисфемізмів з однієї тематичної групи а іншу, при цьому евфемізми можуть зберігати свої меліоративні властивості або змінювати їх на протилежні.

Цілком природньо, що як в іспанській, так і в українській мовах дисфемізмами активно користуються як у живому мовленні, так і в художній літературі. У художній літературі дисфемізми часто з'являються тоді, коли до явищ чи осіб необхідно показати негативне, зневажливе ставлення, напр., не "*померти*", а "*дати дуба*" (ісп. "*estirar la pata*"), не "*голова*", а "*макітра*" (ісп. "*testa*") тощо. Але важливо наголосити на тому, що загалом дисфемізми не є однорідними за ступенем своєї експресивності, "градус" якої зумовлений комунікативною ситуацією. Приміром, однією з тем, навколо якої у багатьох мовах "виросли" цілі синонімічні ряди дисфемізмів, є нетрадиційна орієнтація у чоловіків. Наведемо приклад градації ступеню експресивності таких дисфемізмів

від найнижчого до найвищого: *gay – se le da vuelta el paraguas – hueco – maricón*. Втім, вжиток дисфемізмів у живому розмовному мовленні, у національній та перекладній літературі не є симетричним в іспанській та українській мовах. Якщо на рівні живого мовлення розбіжностей не так багато, то у художній літературі Іспанії та України вжиток дисфемізмів відрізняється. Українські письменники останнього десятиліття стали активно користуватися як дисфемізмами високого ступеню експресивності, так і лайливими висловами, але, на нашу думку, вони так чинять заради того, щоб вразити, епатувати читача. У свою чергу, іспанський читач сприймає аналогічні за ступенем експресивності слова та вислови на іншому рівні – іспанця не шокує непристойне слово або вислів зниженого регістру, оскільки це традиційно є частиною його культурного тла. Стилістика ж україномовної перекладної літератури підпорядкована своїм власним закономірностям, відмінним від тих, які склалися серед українських письменників. Традиційно стилістика перекладної літератури в Україні є більш консервативною і, як ми переконаємося, проаналізувавши наш матеріал, тяжіє до пом'якшення, нейтралізації та евфемізації. Втім, як нам здається, сьогодні вже можна говорити про нарождення тенденції наближення стилістики перекладу до стилістики оригіналу у тому, що стосується дисфемізмів. Котрі і стануть об'єктом цієї наукової розвідки, але в українській мові її вжиток поки є дещо більш обмеженим, ніж в іспанській.

Для аналізу ролі дисфемізмів в іспанському оригіналі та українському перекладі ми обрали роман К.Х. Сели "Вулик" у перекладах С.Борщевського та П.Соколовського/А.Собуцького, роман К. Ріко-Годой "Бути жінкою і не померти, намагаючись залишитись нею" у перекладі Г.Верби/Н.Хижняк та оповідання М.Ріваса "Мова метеликів" у перекладі М.Жердинівської. Об'єктом нашої наукової розвідки є дисфемізми, що належать до тематичних кіл "природні потреби", "нечистоти" та "дискримінація".

В опрацьованих нами текстах присутня значна кількість дисфемізмів, що належать до кіл "природні потреби" та "нечистоти". Зокрема, для позначення сечовипускання використовується дієслово *mear*, прямий відповідник якого, звісно, присутній в українській мові, але загалом не є характерним для художньої літератури. Г.Верба та Н.Хижняк відтворюють це дієслово за допомогою сталого виразу "до вітру":

No sale ni para *mear* [11, 12]. – Ні кроку звідти, навіть якщо треба *до вітру* [2, 34].

У свою чергу, М.Жердинівська підходить до цього дієслова по-іншому, обравши описовий, перифрастичний шлях відтворення – "оконфузитися", "ставатися":

Y *me meé*. No *me meé* en la cama, sino en la escuela [12]. – Страх, наче щур, вигризав мої нутрощі, і я *оконфузився*, але не в ліжку, а вже в школі [1].

та

Pensé que *me iba a mear* de nuevo por los pantalones, pero sólo noté una humedad en los ojos [12]. – Я подумав, що знову з*і мною щось станеться*, але відчув вологість тільки в очах [1].

Оскільки у даних фрагментах дисфемізм *mear* не наділений очевидною смисловою або емоційною функцією, від якої залежала б адекватність сприйняття тексту читачем, такі варіанти перекладу можна вважати цілком прийнятними, оскільки вони відповідають тій традиції, що склалася у стилістичній системі української літературної мови.

Поряд із природними потребами стоїть тема нечистот. На загал, дисфемізми, що належать до цих тематичних кіл, сприймаються читачами з неприємністю або навіть з відразою. Втім, перекладачі роману К.Х.Сели "Вулик" по-різному підійшли до відтворення дисфемізму, що позначає поганий, неохайний стан зубів. Тоді як С.Борщевський відтворює дисфемізм "*dientecillos renegridos, llenos de basura*" напряму́, П.Соколовський та А.Собуцький вдаються до описового перекладу – у їхньому варіанті зуби не "почорнілі", а "бозна-коли чищені":

Después vuelve a la realidad y se pasea otra vez, para arriba y para bajo, *sonriendo* a los clientes, a los que odia en el fondo, con sus *dientecillos renegridos, llenos de basura* [7, 68]. – Потім повертається до дійсності й знову починає ходити туди-сюди поміж столиками, *усміхаючись* відвідувачам, яких у глибині душі ненавидить, *вишкірюючи* при цьому *почорнілі, вкриті нальотом зуби* [3, 15]./ Виринувши із задуми, донья Роса знов походжає туди й сюди поміж столиками, *всміхаючись* до ненависних їй клієнтив *чорними, бозна-коли чищеними зубами* [4, 5].

Варто сказати і про те, що у цьому фрагменті С.Борщевський вживає у тексті перекладу дисфемізм "*вишкірюватися*" на позначення дії, вираженої нейтральним дієсловом "*посміхатися*" як в оригіналі ("*sonreír*"), так і в перекладі П.Соколовського та А.Собуцького.

Значну кількість дисфемізмів можна віднести й до теми зневажливого ставлення, дискримінації за будь-якою ознакою. Зокрема, у романі "Бути жінкою і не померти, намагаючись залишитись нею" К.Ріко-Годой німецького лікаря називає "*нацистом*" (*nazi*), натякаючи на деякі національні стереотипи, що приписуються німцям. Перекладачі ж пішли шляхом генералізації, з "нацистського" професора зробивши просто "німецького":

En Alemania ... también debió empaparse bien de la sequedad y de la brusquedad de algún *profesor nazi* que tuvo allí [2, 62]. – У Німеччині ... він також просяк німецькою різкістю та сухістю якогось *німецького професора*, що видно вчив його [11, 97].

Вочевидь, інший натяк на зневагу перекладачки цього роману побачили і у вжитку слова "*чорний*" ("*negro*"), відтворивши його описово – "*темношкірий*":

Se nos tolera, pero como los blancos toleran a los *negros*... [2, 172] – Нас терплять, але так само, як ... білі терплять *темношкірих*... [11, 103]

Чимало дисфемізмів, як уже було зазначено, існує і на тему зневажливого ставлення до орієнтації. У романі К.Х.Сели "Вулик" вживається один із таких варіантів – "*marica*", і якщо С.Борщевський обирає для відтворення стилістичний і лексичний відповідник "*гомик*", то П.Соколовський та А.Собуцький вирішують піти шляхом повної смислової заміни, передавши цей дисфемізм через стилістично-нейтральне слово "*ледар*", яке, втім, навіть не є лексичним відповідником оригіналу:

A veces también nos llama *maricas* y rojos [7, 68]. – Часом вона й нас обзиває *гомиками* та червоними [3, 28]**.** – Іноді вона обзиває нас *ледарями* й червоними [4, 18].

Таке перекладацьке рішення, на наш погляд, є сумнівним, оскільки воно призвело до трансформації оригіналу вже не на стилістичному, а на смисловому рівні.

Отже, такі засоби непрямої номінації, як евфемізм та дисфемізм, є тісно пов'язаними, виконують подібні функції та використовуються задля однієї комунікативної мети, яка

полягає у адекватному відтворенні комунікативної ситуації тексту-оригіналу. Крім того, як видно з нашого матеріалу, іспанська мова є досить багатою на дисфемізми, які часто використовуються у художній літературі для надання тексту більшої експресивності. Втім, присутність дисфемізмів в іспанському оригіналі та українському перекладі не є симетричною – для україномовної перекладної прози, що входить до нашої вибірки (особливо це стосується роману "Вулик" у перекладі П.Соколовського та А.Собуцького) є характерним стримане та обережне ставлення до лексики зниженого стилю. Тим не менш, сьогодні ми вже маємо підстави говорити про появу нової тенденції, яка полягає у збереженні стилістики оригіналу на рівні відтворення слів та висловів зниженого регістру, що, як нам здається, можна пояснити дедалі більш частотним ужитком дисфемізмів і лайливих висловів у сучасній українській літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рівас М. Мова метеликів, або Як я зрадив свого вчителя: Оповідання / пер. з іспанської М. Жердинівська // Журнал "Всесвіт", 2006. – N7/8. – С. 106-112.

2. Ріко-Годой К. Бути жінкою і не померти, намагаючись залишитися нею: Роман. – Перекл. з ісп. Г. Верба та Н. Хижняк. – Журнал «Всесвіт», 2011. №1-2, с. 33-118.

3. Села К.Х. Вулик / Каміло Хосе Села // Роман. – Перекл. з ісп. С. Борщевський. – К.: Країна Мрій, 2011.

4. Села К.Х. Вулик / Каміло Хосе Села // Роман. – Перекл. з ісп. П. Соколовський та А. Собуцький. – К.: Дніпро, 1979. – 214 с.

5. Села К.Х. Сім'я Паскуаля Дуарте / Каміло Хосе Села // Роман. – Перекл. з ісп. С. Борщевський. – К.: Країна Мрій, 2011.

6. Álvarez, Alfredo – Hablar en español, México: Editorial Porrúa/ Ediciones Nobel,. 2005.

7. Cela, C.J. La Colmena. / Camilo José Cela // Barcelona: RBA Publicaciones S.A., 2010.

8. Cela, C.J. La Familia de Pascual Duarte. // Camilo José Cela // Madrid: Aldecoa, 1942.

9. Chamizo Domínguez, P., Sánchez Bendito, F. – Lo que nunca se aprendió en clase. Comares, 2000.

10. Martínez Hernando, Bernardino – Eufemismos y disfemismos en los periódicos españoles [http:/ congresosdelalengua.valladolid/el_espanol_en_la_sociedad/ martinez_b]

11. Rico-Godoy, C. (1991): Cómo ser una mujer y no morir en el intento. Madrid: Ediciones Tema de Hoy, S.A.

12. Rivas Manuel. La lengua de las mariposas. Madrid: Ocho y. Medio, 1999. 13. http://buscon.rae.es/

Стаття надійшла до редакції 11.04.2014 р.

Марховская А.Ю., асп.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ДИСФЕМИЗМЫ И ЭВФЕМИЗМЫ В СОВРЕМЕННОЙ ИСПАНОЯЗЫЧНОЙ ПРОЗЕ И ЕЁ ПЕРЕВОДАХ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

В статье идет речь о связи между эвфемизмами и дисфемизмами, и о способах перевода испанских художественных дисфемизмов на украинский язык. Сделан

вывод о тенденции к увеличению количества дисфемизмов в современных украинских текстах, что делает эти переводы более адекватными.

Ключевые слова: *художественный перевод, эвфемизм, дисфемизм, косвенная номинация, адекватность.*

Markhovska A.Y., PhD student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

DYSPHEMISMS AND EUPHEMISMS IN SPANISH CONTEMPORARY LITERATURE AND ITS UKRAINIAN TRANSLATIONS

The article deals with the correlation of euphemisms and dysphemisms, and the ways of translating Spanish literary dysphemisms into Ukrainian. The conclusion is made about new tendency of the increase of dysphemisms in the modern Ukrainian texts which makes the translations more adequate.

Key words: *literary translation, euphemism, dysphemism, indirect nomination, adequacy.*

УДК 811.111.1'255.2

Мельник А. В., бакалаврант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ВАРІАЦІЙ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ДИТЯЧИХ КАЗОК РОАЛЬДА ДАЛА У ЇХ ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Предметом дослідження є переклад лінгвістичних варіацій мовлення персонажів дитячої літератури, а зокрема обумовленість вибору прийомів перекладу цих одиниць їхньою функціональною та лінгвостилістичною специфікою. лінгвістичні варіації у мовленні героїв можуть виконувати низку функцій: вказувати на соціальне середовище, географічне розташування місця дії, протиставляти одних персонажів іншим, створювати ефект відчуження читача від героя тощо.

Ключові слова: *лінгвістичні варіації, ідіолект, художній дискурс, переклад.*

Дитячі книжки Роальда Дала, які з часу їхньої публікації у другій половині XX століття набули надзвичайної популярності в англомовному світі, українською мовою почали перекладатися лише нещодавно. Сьогодні у вітчизняних книгарнях можна знайти його романи «Чарлі і шоколадна фабрика», «Матильда» та «Джеймс і гігантський персик» у перекладі Віктора Морозова. Оповідь у творах Роальда Дала зазвичай ведеться з позиції дитини та відзначається специфічним чорним гумором, відсутністю будь-яких елементів сентиментальності та карикатурним змалюванням постатей «лихих» дорослих. Художні твори цього письменника становлять доволі

цікавий матеріал для перекладознавчих досліджень, адже, окрім перелічених вище особливостей, вони також містять чимало своєрідних лінгвостилістичних елементів художнього дискурсу, серед яких на особливу увагу заслуговують лінгвістичні варіації мовлення персонажів. Пошук способів адекватного перекладу цих складників художнього дискурсу є доволі проблематичним, зокрема через особливості потреб цільової аудиторії романів – дітей віком від п'яти до дев'яти років.

З усіх складових художнього дискурсу літератури для дітей саме мовлення її персонажів має найбільше паралелей зі звичним мовленням людей у реальному світі, що надає оповіді більшої автентичності й правдоподібності, як відзначає Дженні Брумме [Fischer and Naro 2012, 8]. Тенденція наділяти мовлення персонажів дитячої літератури рисами усного розмовного мовлення почала активно розвиватися вже в 1920-х роках слідом за появою схожого явища у художній літературі для дорослих, де саме у той час перевагу стали віддавати реалістичному відображенню повсякденного життя та мовлення людей.

Однією з лінгвостилістичних особливостей мовлення персонажів художнього дискурсу, обумовлених його псевдо-уснорозмовною природою, є наявність у ньому «лінгвістичних варіацій» [Alsina 2012, 147], тобто нестандартних лінгвістичних елементів, існування яких зумовлюється як мовленнєвим регістром, що залежить від обставин, у яких відбувається процес спілкування, так і наявністю елементів соціолектів, хронолектів, діалектів та ідіолектів, що вказують на походження мовця, його соціальний статус, епоху, в яку він живе, тощо. В. Алсіна стверджує, що ці лінгвістичні варіації можуть виконувати у художніх текстах одну або декілька наступних функцій:

1) завдяки усній природі цих елементів діалоги звучать більш природно;

2) вони є одним із засобів характеристики персонажів, адже важливим є не лише те, що каже персонаж, а й те, як він це робить;

3) лінгвістичні варіації вказують на соціальний, культурний та географічний контекст художнього дискурсу;

4) вони можуть використовуватися з метою досягнення ефекту відчуження, оскільки наявність у мовленні персонажа елементів діалекту, соціолекту або ідіолекту може мати як результат встановлення певної відстані між ним і читачем, а також між ним та іншими персонажами, чиє мовлення є «стандартним» [Alsina 2012, 147].

Крім того, особливістю лінгвістичних варіацій є те, що, незважаючи на інші їхні функції, вони неодмінно надають тексту художнього дискурсу більшої виразності й експресивності, які в свою чергу є одними з характерних рис дитячої літератури. Експресивність можна визначити як «сукупність семантико-стилістичних ознак одиниць мови, які забезпечують їх здатність виступати у комунікативному акті як засіб суб'єктивного ставлення мовця до змісту або адресата мови» [Черкашин 2008]. Три компоненти категорії експресивного: інтенсивність, емоційність і образність – вводяться у тканину художнього дискурсу як з метою вираження почуттів персонажів і автора, так і для підсилення виразності тексту, що робить останній більш привабливим для юних читачів.

Одним із різновидів лінгвістичних варіацій є ідіолект, тобто сукупність характерних особливостей мовлення окремого персонажа. За словами Б. Хатіма та І. Мейсона,

ідіолект «охоплює «ідіосинкретичні» елементи мовлення: улюблені вислови, відмінності у вимові певних слів, а також схильність до надміру частого вживання окремих синтаксичних конструкцій» [Hatim and Mason 1990, 43]. Ідіолект не є тотожним соціолектичним, діалектичним, жаргонним та іншим видам лінгвістичних варіацій, що можуть зустрічатися у мовленні персонажів і також слугувати для їх характеристики. Ідіолект різниться від них тим, що, як зазначає В. Алсіна [Alsina 2012], не обов'язково слугує показником соціального, історичного або географічного контексту оповіді. Б. Хатім та І. Мейсон, однак, заперечують таку думку, стверджуючи, що ідіолектичне мовлення персонажів неодмінно «прив'язане до мети висловлювання і в кінцевому результаті завжди є носієм певного соціокультурного смислу» [Hatim and Mason 1990, 44].

Безсумнівно, наділення автором своїх персонажів відмінними один від одного ідіолектами дозволяє уникнути одноманітності та надати художньому дискурсу більшої виразності, аніж коли б мовлення героїв було «стандартним». А отже, можна стверджувати, що точне й адекватне відтворення особливостей мовлення героїв набуває доволі великого значення під час перекладу.

У своїх творах Роальд Дал, окрім звичних для художньої літератури засобів побудови образів персонажів, таких як промовисті імена, характерна зовнішність, відповідність вчинків героїв їхнім характерам, використовує також такий засіб, як зображення вдачі персонажів через їхнє мовлення та наявні в ньому лінгвістичні варіації. Письменник ретельно підбирає ці специфічні складники художнього дискурсу, адже у його творах лінгвістичні варіації мовлення персонажів слугують не лише для їх характеристики, але також нерідко є засобом творення ефекту відчуження, вони додають оповіді виразності і подекуди комічності.

Увагу привертає той факт, що у романах Роальда Дала лінгвістичні варіації в основному притаманні мовленню лихих персонажів, тоді як решта героїв твору «розмовляє» стандартною літературною англійською. Щоб об'єктивно оцінити повноту відтворення цього типу лінгвостилістичних особливостей художнього дискурсу, необхідно спочатку виокремити питомі риси ідіолектів лихих персонажів досліджуваних нами книжок, до яких у «Матильді» належать містер Вормвуд і пані Транчбул, а у «Джеймсі і гігантському персику» тітка Шкварка і тітка Шпичка. Як зауважує В. Алсіна [Alsina 2012, 151], їхнє мовлення характеризується значною кількістю грубих, лайливих і образливих слів, особливо у звертаннях до дітей, а також наявністю певних лексико-граматичних елементів, властивих соціолектам робочого і нижчого класів суспільства, та нестандартних лінгвістичних елементів різних мовних рівнів, що належать до не надто вишуканих пластів усно-розмовного стилю.

У перекладі грубої лексики В. Морозов вдався до очевидної і, ймовірно, найбільш адекватної у цьому випадку перекладацької стратегії – пошуку українських еквівалентів. Причому останні він підібрав таким чином, щоб вони передавали грубуватий тон оригіналу, не будучи аж занадто лайливими, адже цільова аудиторія досліджуваних романів – діти. Крім того, у текстах оригіналу ці нестандартні лексичні вкраплення, очевидно, слугують також і для творення комічного ефекту та викликають у старших читачів іронічне ставлення до означених «лихих» персонажів. Тож, усі ці фактори повинні були бути враховані і під час перекладу романів українською мовою.

Варто зазначити, що В. Морозов не опустив у своєму перекладі жодного грубого слова чи словосполучення оригіналу, і ми розглянемо лише деякі показові приклади дібраних ним відповідників. В україномовній версії Далової «Матильди» можна натрапити на наступні переклади оригінальних образливих слів і словосполучень, які містер Вормвуд і пані Транчбул вживають стосовно Матильди та інших дітей: «*bad girl*» – «капосне дівчисько», «*nasty dirty things*» – «бридкі брудні створіння», «*darn thing*» – «мерзота», «*little beast*» – «мала почвара», «*little viper*» – «мале гадюченя», «*little squirt*» – «малий курдупель», «*greedy little thieves*» – «малі зажерливі злодюжки», «*nasty little face*» – «огидна мармиза», «*witless weed*» – «безголовий пустоцвіт», «*empty-headed hamster*» – «хом'як пришелепкуватий», «*unhatched shrimp*» – «невилуплена креветка», «*fleabitten fungus*» – «покусаний блохами грибок», «*nutty little idiots*» – «тупі опудала горіхові», «*mangled little wurzel*» – «малий розчавлений буряк», «*stagnant cesspool*» – «смердюча урна» тощо. Грубі звертання, які вживають тітка Шкварка і тітка Шпичка на адресу Джеймса, В. Морозов переклав наступним чином: «*filthy nuisance*» – «брудний нечепура», «*miserable creature*» – «нещасна малявка», «*nasty little beast*» – «бридота», «*lazy good-for-nothing brute*» – «ледачий гультіпако», «*shut up, you little twerp*» – «стули пельку, хамло», «*disgusting little brute*» – «малий плюгавець». У романі «Джеймс і гігантський персик» лайливих слів набагато менше, ніж у «Матильді», адже єдиних персонажів, мовлення яких наділене такою лінгвостилістичною особливістю – тіток Джеймса, скоро після початку оповіді розчавлює гігантський персик.

Звісно, повністю відтворити усі стилістичні особливості такої лексики завдання складне, і, очевидно, в українському перекладі дещо було втрачено. Зокрема, у перекладному тексті не було відтворено характерну для мовлення пані Транчбул алітерацію в словосполученнях «*witless weed*», «*stupid glob of glue*», «*fleabitten fungus*», «*stagnant cesspool*». Щоб зберегти у перекладі алітерацію, перекладачеві довелося б майже усюди змінювати досить-таки вигадливі і самобутні образи, на яких побудовані ці лайки. Але оскільки алітерація як стилістичний засіб більше притаманна англійській прозі, аніж українській, брак її у перекладі не можна вважати великою втратою. Цікаво, що В. Морозов заради збереження образної основи лайливих виразів у деяких випадках навіть видозмінює сталі українські словосполучення, як у випадку з «горіховими», а не «гороховими», як зазвичай, опудалами, які в оригіналі звучать як «*nutty idiots*». В. Морозов також надає ідіолекту пані Транчбул грубості навіть там, де вона відсутня в оригіналі, наприклад «to expel as many of *you* as possible» він перекладає як «повиганяти звідси якомога більше таких, як ви, *покидьків*», «ears of *small boys*» як «вуха в *малих вилупків*», а «You must take me for a *fool*! Do you take me for a fool, *child*?» як «Та ти, мабуть, маєш мене за *ідіотку*! Ти що, *шмаркачко*, думаєш, я дурна?». Це можна розцінювати як завелику вільність з боку перекладача, але мовлення пані Транчбул настільки перенасичене лайкою, що кілька зайвих образ там ледве помітні, тож навряд чи можна стверджувати, що вони негативно впливають на якість перекладу. Зважаючи на те, що в англійській мові практично немає суфіксів згрубілості, навряд чи можна вважати помилкою і додавання їх у перекладі, як це робив В. Морозов у наведених вище прикладах, адже за їхньою допомогою можна

краще передати прагматичний намір автора та ще й надати текстові додаткової виразності, що у художній літературі для дітей ніколи не буває зайвим.

В англомовних версіях романів Роальда Дала ідіолектам містера і місіс Вормвуд, тіток Шкварки і Шпички, а також «поганих» дітей Авґустуса Ґлупа, Веруки Солт, Віолети Бореґард, Майка Тіві та їхніх батьків притаманне часте вживання слів і граматичних структур, що належать до розмовного регістру мовлення або ж традиційно пов'язуються з мовленням малоосвічених представників нижчих прошарків суспільства. У мовленні містера Вормвуда можна знайти ще й характерні для розмовного регістру категоричні короткі питальні конструкції в кінці речення «you'll have to buy another one, *won't you?*», «the numbers would click backwards, *wouldn't they*» та інші. Тітка Шкварка і тітка Шпичка у свою чергу вживають слова, словосполучення та вигуки на кшталт «*my dear old trout*», «that's a very good *wheeze*», «*well, I'll be blowed!*». «Погані» діти та їхні батьки з роману «Чарлі і шоколадна фабрика» теж нерідко використовують у своєму мовленні схожі нестандартні мовні елементи, серед яких є «*most certainly*», «for over *three months solid*», «*kick up a racket*», «*terrific*», «he wouldn't go on eating like he does unless he needed nourishment, *would he?*» тощо. Для відтворення подібних лексичних одиниць В. Морозов вдається до стратегії пошуку українських еквівалентів: «*an old dump*» він переклав як «стара таратайка», «what's wrong with watching the *telly?*» як «А що такого поганого в *теліку*, хотів би я знати?», «Was he [Shakespeare] *brainy?*» – «Він був *башковитий*?», «I've got a few little beauties I am going to *flog to* the idiots this morning» – «я маю кілька красуньок, які збираюся ще вранці *впарити* ідіотам», «*got into trouble* already, has she?» – «вона вже встигла щось *устругнути*?», «I watch all [shows]… even the *rotten* ones» – «я всі серіали дивлюся… навіть *лажові*», «it [the car] *runs as sweet as a nut*» – «вона [машина] *працює, як лялечка*», «You don't want me *put in jug, do you?*» «Ти ж не хочеш, щоб мене *запроторили в тюрягу?*», «*you look like a freak*» – «ти зараз схожий на звихнуту бабу», «*well, I'll be blowed!*» – «Та щоб мені крізь землю провалитися!», «*Oh my sainted aunt!*» – «А щоб тебе качка копнула!». Оскільки не до всіх таких специфічних слів можна легко підібрати адекватні еквіваленти в українській мові, В. Морозов деякі з них перекладає нормативною українською лексикою, зокрема у випадку зі вкрапленнями сленгу в «customers are there to be *diddled*» – «Клієнти для того і є, щоб їх *дурити*», «they all have their mileage cut to under ten *thou*» – «кілометраж завжди доводжу до десяти *тисяч* або й менше», або елементами розмовного стилю: «*laddie*» – «хлопче», «who's going to drive a *flaming* car in reverse for thousands and thousands of miles?» – «хто ж це їхатиме машиною задом наперед багато тисяч кілометрів?», «unless you're a *ruddy* watchmaker or something» – «хіба що ти годинникар абощо», «that's a very good *wheeze*» – «сильна думка». В. Морозов компенсує втрату розмовних і соціолектичних характеристик цих лексичних одиниць у інших місцях тексту, відтворюючи, наприклад, нічим особливо не примітні «the *policemen*… were trying to hold them [the crowds] back from the gates», «children are so *disgusting*», «it was *beautiful*», «how much d'you want for *one of these squirrels?*» як «*поліцаї*… намагалися відтиснути її [юрбу] від брами», «малі діти такі *гидезні*», «це було *класнючо*», «скільки хочете за свою *скажену білку*?». Така комплексна стратегія перекладу специфічних лексичних одиниць

дозволяє значною мірою зберегти експресивне забарвлення оригіналу і задовольнити вимоги прагматичної адекватності, адже у перекладних текстах так само, як і в оригіналі, мовлення більшості «лихих» персонажів чітко вказує на невисокий рівень їхньої освіченості і культури.

Що ж стосується граматичних структур, характерних для розмовного регістру і соціолекту нижчих класів англійського суспільства, то відтворити їх українською мовою за допомогою еквівалентів видається складнішим завданням. У англомовному дискурсі романів Роальда Дала доволі багато категоричних коротких питальних конструкцій у кінці речень, і те що містер і місіс Вормвуд та пані Транчбул надміру часто вживають їх у своєму мовленні, є не менш важливим для характеристики рівня культурності цих персонажів, ніж розглянуті вище нестандартні лексичні одиниці. Однак, українськомовний текст, у якому кожне друге речення закінчувалося б на «правда?» або «чи не так?», навряд чи звучав би природно. Із двадцяти восьми наявних у «Матильді» коротких загальних запитань у кінці речень В. Мороз відтворив українською лише сім, переклавши їх як «правда?» або «правду кажу?». Тут варто зауважити, що у своєму перекладі В. Морозов узагалі майже ніде не вводить до ідіолектів персонажів роману «Матильда» ненормативні граматичні структури, щоб компенсувати втрати, спричинені неможливістю відтворення соціолектичних характеристик категоричних питальних конструкцій наприкінці речень. Єдиним винятком можна вважати ідіолект школярки Гортензії, можливо, тому що її мовленню притаманні більш яскраво виражені відхилення від норм літературної мови, наприклад «*My first term I was there*» – «У першому класу я там побувала».

А-от мовлення тітки Шкварки і тітки Шпички у романі «Джеймс і гігантський персик» В. Морозов навпаки робить набагато більш насиченим різного роду помилками, аніж у тексті оригіналу, де ідіолекти тіток, хоч і не вирізняються вишуканістю, усе-таки не є настільки відверто безграмотними. Можна навести чимало прикладів того, як англійські слова, словосполучення і речення, що їх можна віднести до стандартної англійської, відтворюються в українському перекладі з порушенням мовних норм: «*beauty*» В. Морозов переклав як «красавчик», «you must be mistaken» – «ти, мабуть, *обшиблася*», «I can't see a thing» – «нічого я там не *видю*», «then why don't we eat it?» – «то, *мо'*, з'їмо його?»; причому у решті висловлювань цих двох персонажів теж немає жодних особливих відхилень від норми, окрім єдиного оклику тітки Шкварки «*Terrifico! Magnifico! Splendifico! What a meal!*», перекладеного В. Морозовим «*Фантастіко! Повний капець! Оце персець! Шикарний ням-ням!*». Безперечно, таке кострубате мовлення злих тіток Джеймса є чудовим засобом творення комічного ефекту, але, зважаючи на те, що автор роману сам не надав їхнім ідіолектам цієї функції, виникає сумнів щодо вірності такого перекладу текстові оригіналу.

Сумнів викликає також нічим не обґрунтоване рішення В. Морозова надати мовленню маленької дівчинки з роману «Джеймс і гігантський персик» разючих відхилень від фонетичних норм у реченнях «Oh, James, James! Could I please have just a tiny taste of your marvellous peach?», перекладених ним «*Ой, Дзєльмьсь, Дзєльмьсь! Будь ляська, мозьна мені кусьнути манюній сьматоцьок твого цудового пельсіка?*». У тек-

сті оригіналу немає жодного натяку на те, що у цієї дівчинки взагалі є якісь дефекти мовлення, не кажучи вже про таке відверте сюсюкання. Крім того, дівчинка ця є другорядним персонажем і, окрім зазначеної вище фрази, більше нічого не каже. Такі фонетичні «увиразнення» у перекладному тексті також більше ніде не зустрічаються. Більше того, їх там і не повинно бути, адже оповідь у книжках Роальда Дала ведеться з позиції дитини, тобто відхилення у мовленні існуватимуть скоріше в ідіолектах дорослих, аніж дітей. Тому у цьому випадку фонетичні аномалії особливо сильно впадають у вічі і, з'являючись наприкінці роману, привертають увагу читачів до зовсім неістотних деталей оповіді, тобто відверто суперечать первинному прагматичному наміру автора.

Таким чином, можна зробити висновок, що під час вибору способів перекладу лінгвістичних варіацій мовлення персонажів необхідно брати до уваги той факт, що вони часто виконують функцію характеристики героїв художніх творів. Тобто їхні характерні риси значною мірою обумовлені саме специфікою образу героя, яка, як наслідок, впливає на процес перекладу художнього дискурсу загалом, про що згадує у своїх наукових працях О. Калустова [Калустова 2007]. Більше того, лінгвістичні варіації у мовленні героїв, окрім характеристики персонажів, можуть виконувати ще цілу низку інших функцій: вказувати на соціальне середовище, географічне розташування місця дії, протиставляти одних персонажів іншим, створювати ефект відчуження читача від героя тощо. І в кожному конкретному випадку перекладачеві доводиться самому вирішувати, наскільки вагомою є та чи інша функція, виконувана лінгвістичними варіаціями мовлення героїв і чи не вводить автор їх у свій твір лише заради увиразнення тексту, адже саме залежно від цього і встановлюється необхідність повного чи часткового збереження таких нестандартних елементів у перекладному тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дал Р. Джеймс і гігантський персик; пер. В. Морозов // А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. – Київ, 2013. – 224 с.

2. Дал Р. Матильда; пер. В. Морозов // А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. – Київ, 2013. – 272 с.

3. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика; пер. В. Морозов // А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. – Київ, 2013. – 240 с.

4. Калустова О. Художній образ і перекладознавча специфіка поняття // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – Київ, 2007. – Вип. 41. – с. 31-33.

5. Черкашин С. В. Дослідження поняття емоційності художнього дискурсу в сучасній лінгвістиці в аспекті когнітивно-прагматичної парадигми [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu/Lingv/2008_25/26.html.

6. Alsina V. The translation of idiolect in children's literature: The Witches and Matilda by Roald Dahl // Translating Fictional Dialogue for Children and Young People, Fischer M. B., Naro M. W. – Berlin, Frank&Timme, – 2012. – pp. 145-164.

7. Dahl R. Charlie and the Chocolate Factory [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.onread.org/writer/Roald-Dahl-87435/.

8. Dahl R. Matilda [Електронний ресурс]. – http://www.onread.org/writer/Roald-Dahl-87435/

9. Dahl R. James and the Giant Peach [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.onread.org/writer/Roald-Dahl-87435/.

10. Fischer M. B., Naro M. W. Translating Fictional Dialogue for Children and Young People, – Berlin, Frank&Timme, – 2012. – 422 p. People, Fischer M. B., Naro M. W. – Berlin, Frank&Timme, – 2012. – pp. 145-164.

11. Hatim B., Mason I. Discourse and the Translator. – London, Longman, 1990. – 258 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Мельник А. В., бакалаврант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ВАРИАЦИЙ РЕЧИ ПЕРСОНАЖЕЙ ДЕТСКИХ СКАЗОК РОАЛЬДА ДАЛЯ В ИХ ПЕРЕВОДАХ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Предметом данной статьи является перевод лингвистических вариаций речи персонажей детской литературы, в частности обусловленность выбора приёмов перевода данных единиц их функциональной и лингвостилистической спецификой. Лингвистические вариации в речи героев могут выполнять ряд разных функций: указывать на социальную среду, географическое положение места действия, противопоставлять одних персонажей иным, создавать эффект отчуждения читателя от героя и т.п.

Ключевые слова: *лингвистические вариации, идиолект, художественный дискурс, перевод.*

A. Melnyk, Undergraduate Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SPECIFIC ASPECTS OF REPRODUCING LINGUISTIC VARIATION IN THE SPEECH OF CHARACTERS OF THE FAIRY-TALES BY ROALD DAHL IN UKRAINIAN TRANSLATION

The subject of this article is the translation of linguistic variation found in the fictive orality of children's literature and the correlation between the approaches to their translation and the functional and linguostylistic specificity of these units.

Key words: *linguistic variations, idiolect, fictive discourse, translation.*

УДК 81’221

Михальская О. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПОНЯТИЕ ПОЛИКОДОВОСТИ В ОТЕЧЕСТВЕННОМ И ЗАРУБЕЖНОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

В статье рассматриваются различные подходы к определению поликодовых текстов в трудах отечественных и зарубежных лингвистов. Приводится подробная сравнительная характеристика аспектов, положенных в основу понимания гетерогенных текстов, а также впервые описывается их трактовка в англоязычном научном дискурсе.

Ключевые слова*: поликодовый текст, креолизованный текст, мультимодальность.*

Технологическое развитие неизбежно влечет за собой изменения во многих сферах жизни. Активное внедрение различных мультимедийных технологий и массовая компьютеризация всех видов коммуникации не могли не сказаться на развитии текста как одной из важнейших лингвистических категорий. Именно поэтому важным для современной лингвистики является всестороннее изучение связей естественного языка с другими семиотическими системами. Тексты, реализующие такие связи, чаще всего называют поликодовыми. Проблема поликодовости в общем и вопрос о структурно-функциональном статусе поликодовых текстов в частности находится в фокусе внимания как отечественных, так и зарубежных лингвистов уже давно. Так, основополагающими для разработки данной темы являются работы И. Э. Клюканова, Л. С. Большияновой, Ю. А. Сорокина и Е. Ф. Тарасова, О. В. Поймановой, Е. Е. Анисимовой, А. Г. Сонина, М. Б. Ворошиловой, Л. С. Большаковой, Р. Барта, У. Эко, G. Kress, T. Van Leeuwen, D. House, T. D. Royce, W. J. T. Mitchell, K. L. O’Halloran, S. Serafini, C. Lauer и др.

Оппозиция монокодовых и поликодовых текстов впервые была вычленена Г. В. Ейгером и Л. В. Юхтом в 1974 году. Исследователи отмечали, что «к поликодовым текстам в широком семиотическом смысле должны быть отнесены случаи сочетания естественного языкового кода с кодом какой-либо иной семиотической системы (изображение, музыка и т.п.)» [Ейгер, Юхт 1974: 107]. На данный момент существует множество определений такого текста. Так, в психолингвистике он понимается как особый лингвовизуальный феномен, в котором вербальные и изобразительные компоненты образуют единое визуальное, структурное, смысловое и функциональное целое, обеспечивающее его комплексное воздействие на адресата [Анисимова 1992: 72]. И. В. Рогозина отмечает, что гетерогенные тексты отличаются содержательно-смысловым разнообразием, поскольку часто предлагают диаметрально противоположные интерпретации одного и того же события, что дает основания рассматривать их как сложные гетерогенные функциональные системы, характеризуемые полисемичностью [Рогозина 2003]. А. Г. Сонин называет поликодовыми «тексты, построенные на соединении в едином графическом пространстве семиотически гетерогенных составляющих – вербального текста в устной или письменной форме,

изображения, а также знаков иной природы» [Сонин 2005: 117]. Т. Г. Орлова характеризует эти тексты как такие, в которых сообщение закодировано семиотически разнородными средствами – вербальным и невербальным компонентами, объединение которых представляет собой определенную структуру, характеризующуюся проявлением взаимозависимости составляющих как в содержательном, так и в формальном аспектах [Орлова 1998: 235]. К невербальным компонентам в таких текстах относятся не только иконические знаки, но и аудиовизуальные, поэтому наиболее ярким их примером можно считать видеоклип [Большакова 2008: 20–22].

Материалом для изучения поликодовых текстов в русском научном дискурсе выступают тексты политической сферы (Е. Е. Анисимова, М. Б. Ворошилова), печатные поликодовые тексты, в частности, комиксы, плакаты, рекламные тексты малых форматов (А. Г. Сонин); с позиций поликодовости изучались британские и американские телевизионные видеоклипы (Л. С. Большакова) и один из британских юмористических сериалов (О. В. Мишина).

Следует отметить, что для таких текстов в отечественном языкознании еще не выработалось общепринятое терминологическое обозначение. По подсчетам М. Б. Ворошиловой, в российском научном дискурсе функционирует более 20 вариантов термина, обозначающего семиотически разнородные тексты [Ворошилова]. Наиболее распространенными из них являются следующие: «изовербальный комплекс» (А. А. Бернацкая), «изоверб» (А. В. Михеев), «видеовербальный текст» (О. В. Пойманова), семиотически осложненный текст (А. В. Протченко), лингвовизуальный комплекс (Л. С. Большиянова), синкретическое сообщение. Отсутствие единого термина свидетельствует об отсутствии единодушия в трактовке семиотически гетерогенных текстов. Некоторые обозначения сужают это понятие (видеовербальный текст, лингвовизуальный комплекс), так как в самом названии содержат понятия, ограничивающие круг семиотических кодов визуальными средствами; другие же позволяют трактовать это понятие слишком широко. Тогда возникает вопрос о целесообразности использования термина «креолизованный текст», который часто отождествляется с понятием поликодового текста.

Иначе обстоит дело в зарубежном языкознании, в частности, американском. В работах англоязычных исследователей текст, состоящий из нескольких семиотических кодов, называется мультимодальным (multimodal), что свидетельствует о разнице аспектов, положенных в основу понимания таких текстов. Этот термин был создан членами Новой Лондонской Группы (Г. Кресс, Т. ван Лювен, Б. Коуп) в начале XXI века. Исследователи пришли к выводу о том, что коммуникация на современном этапе не ограничена только одним способом существования (т. е. в текстовом виде), который реализуется посредством единственного способа передачи информации (страница книги). Очевидно, что все эти способы могут быть объединены в бинарные коды, которые передавали бы информацию более динамично. Кроме того, отмечается, что ориентация на электронный способ создания текста изменяет как статус читателя, который становится соавтором, так и понимание самого текста, который превращается в «нелинейный, гипертекстуальный, бесконечно изменяющийся и интерактивный» [Lauer 2009: 227].

Таким образом, к мультимодальным относятся «тексты, которые включают в себя взаимосвязь и интеграцию двух или более семиотических ресурсов (или способов коммуникации), чтобы достичь коммуникативной цели» [O'Halloran: 2]. Среди способов передачи информации в мультимодальном тексте выделяют следующие: жесты, движения, поза человека, выражение лица; статичные и динамичные изображения; голос человека, звуковые эффекты и музыка; письменный текст с учетом его шрифта и оформления в целом [Bearne 2007: 1–2]. Приведенная классификация коррелирует с типологией, описанной в трудах отечественных исследователей, однако ключевым отличием является понимание этих компонентов текста как «способов» создания поликодовости, то есть определенных модусов его существования. Термин «мультимодальный» не просто констатирует наличие различных кодов в структуре текста, но и подчеркивает функционально-инструментальный аспект кодирования сообщения. Исходя из такого понимания семиотически осложненного текста, вполне закономерно, что в центре исследований, связанных с изучением дискурса мультимодальности, находится не столько сам феномен такого текста и не теоретизирование по поводу адекватности использования терминологии, а практический аспект, то есть исследование конкретных связей, которые возникают во время сосуществования разных способов передачи смысла в пределах одного сообщения.

В англоязычном научном дискурсе мультимодальность как феномен изучается в контексте нескольких парадигм:

- визуальной риторики, которая направлена на анализ кооперации визуальных и вербальных элементов текста (С. Хаган);
- системно-функциональной лингвистики, которая рассматривает язык как социально-знаковую систему (Т. Ройс);
- педагогической психологии, которая занимается анализом визуально-вербальных связей с целью определения наиболее эффективных путей оптимизации учебного процесса (И. Берн).

Следует отметить, что англоязычные исследователи особое внимание уделяют разработке метода, который помог бы адекватно проанализировать семиотически осложненные тексты. В пределах мультимодального анализа существует несколько подходов к изучению таких текстов. Согласно первому, на первый план во время анализа выходят теоретические постулаты, а визуально-вербальные связи являются лишь иллюстрацией для общих теоретических принципов. Он слишком зависит от теории, и большая часть работы состоит в сравнении и интеграции знаний и практического опыта. Такой подход может быть использован, если требуется проанализировать широкий круг теорий, использующих мультимодальный анализ. Воплощением этого подхода являются работы Г. Кресса и Т. Лювена, для которых доминирующей по значению выступает теория, в то время как анализ представлен достаточно поверхностно и хаотично. Благодаря их исследованиям началась дискуссия, касающаяся проблемы заглавия книги: подчеркивая разграничение между грамматическим и лексическим подходами к семиотике визуального дизайна с точки зрения социально-семиотической теории, отмечалась важность связи специфических черт мультимодальности и социальных (в основном идеологически окрашенных) сил.

Второй подход основное внимание уделяет конкретным текстам и их тщательному анализу, на основе которых уже делаются теоретические обобщения. Представителем этого подходя выступает М. О'Тул, который выводит теорию из анализа конкретных текстов, опуская исторические, биографические или мифологические интерпретации [O'Halloran: 3–8].

Широкое распространение поликодовых текстов дает возможность предположить, что поликодовость, синтетичность характеризует не только текст как лингвистическую единицу, но и современную коммуникацию, порождающую этот текст. Нелинейность нашего мышления обусловливает возникновение новых форм передачи смысла, что вызывает интерес отечественных и зарубежных лингвистов. Исходя из проанализированного материала, можно утверждать, что англоязычные исследователи больше внимания уделяют практической стороне этой проблемы. Большинство работ посвящено разработке разнообразных классификаций связей, которые возникают в рамках такого текста. Кроме того, в самой номинации «мультимодальность» заложена информация о способе передачи информации, что подчеркивает направленность на прагматический аспект изучения гетерогенного текста.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Анисимова Е. Е. Прагмалингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 71–79.

2. Большакова Л. С. О содержании понятия «поликодовый текст» // Вестник СамГУ. – 2008. – № 4. – С. 20–24.

3. Ворошилова М. Б. Креолизованный текст: основные принципы определения [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.engectver.ru/Konferenciya/2s/voroshilova.php.

4. Ейгер Г. В., Юхт В. Л. К построению типологии текстов // Лингвистика текста: Материалы научной конференции при МГПИИЯ им. М. Тореза. Ч. I. – М., 1974. – С. 103–110.

5. Орлова Т. Г. Поликодовый текст // Педагогическое речеведение / Под ред. Т. А. Ладыженской. – М., 1998. – С. 235–236.

6. Рогозина И. В. Медиа-картина мира: когнитивно-семиотический аспект: Монография. – М.; Барнаул: Изд-ство Алтайск. ун-та, 2003. – 289 с.

7. Сонин А. Г. Экспериментальное исследование поликодовых текстов: основные направления / А.Г. Сонин // Вопросы языкознания. – М., 2005. – №6. – С. 115–123. 8. Bearne E., Wolstencroft H. What are multimodal texts // Visual approaches to teaching writing. – London: Paul Chapman Publishing, 2007. – P. 1–3. 9. Hagan S. M. Visual/verbal collaboration in Print // Written communication. – 2007. – Vol. 24. – P. 49–83. 10. Lauer C. Contending with terms: "Multimodal" and "Multimedia" in the academic and public spheres // Computers and composition. – Vol. 26. – 2009. – P. 225–239. 11. O'Halloran K. L., Smith B. A. Multimodal text analysis [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://multimodal-analysis-lab.org/_docs/encyclopedia/01-Multimodal_Text_Analysis-O'Halloran_and_Smith.pdf. 12. Royce T. D. Intersemiotic complementarity: A framework for multimodal discourse analysis [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.forlingua.com/downloads/Chap02Royce-Erlbaum.pdf.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Михальська О. В., асп.,
Інститут філології КНУ імени Тараса Шевченка, м. Київ

ПОНЯТТЯ ПОЛІКОДОВОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглядаються різноманітні підходи до визначення полікодових текстів у працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Наводиться порівняльна характеристика аспектів, що покладені в основу розуміння гетерогенних текстів та вперше робиться огляд їх трактування в англомовному науковому дискурсі.

Ключові слова*: поликодовый текст, креолизованный текст, мультимодальность.*

Mykhalska O. V., PgD Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE PHENOMENON OF POLYCODE TEXTS IN THE RUSSIAN AND FOREIGN LINGUISTICS

The article is devoted to the analyses of the approaches used for the description of polycode texts in the works of the Russian and foreign linguists. The comparative characteristics of major aspects that are fundamental for heterogeneous texts understanding is outlined. Besides, the interpretation of such texts in English-speaking scientific discourse is described for the first time.

The key words*: polycode text, creolized text, multimodality.*

УДК 81’25:342.725]061.1ЄС

Мірошниченко М.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті проаналізовано принципи застосування, способи організації та практичні здобутки процесів багатомовного законотворення та юридичного перекладу в деяких європейських країнах. Показано, що юридичний переклад є основним способом контролю за дотриманням принципу мовної рівноцінності, що забезпечує однакові права всіх громадян.

Ключові слова: *юридичне перекладознавство, законодавчий переклад, судовий переклад, багатомовне законотворення, унормування термінології, стратегії перекладу, історія перекладу.*

Актуальність нашого дослідження визначається зростаючою в європейських країнах потребою в укладанні багатомовного законодавства на державному (в країнах з кількома офіційними мовами) та наддержавному (в рамках Євросоюзу) рівнях і поглибленням міжнародного співробітництва (між окремими країнами та в рамках міжнародних організацій). Ці процеси забезпечуються шляхом виконання юридичного перекладу в межах однієї правової системи та на стику різних правових систем. Оскільки юридичний переклад спершу тривалий час функціонував як практична діяльність і тільки з середини минулого століття почав оформлюватися в окрему наукову дисципліну, **метою** нашої розвідки став порівняльний аналіз та узагальнення перекладацького досвіду деяких європейських держав, що ліг в основу роботи служб усного та письмового перекладу сучасних міжнародних інституцій і сприяв формуванню відповідних спеціалізованих теорій перекладу.

Зі створенням ***Європейського Союзу*** перекладацьким центром Європи стали *Брюссель*, де зосереджені основні європейські установи, та *Страсбург*, в якому розташована штаб-квартира Ради Європи.

В 1994 році в *Люксембурзі* було створено Перекладацький центр органів Євросоюзу. Крім нього, лише для забезпечення потреб ЄС працюють Генеральна Дирекція з перекладу, перекладацькі служби при Європейській Раді, Європарламенті, Суді Європейського Союзу, Європейському суді аудиторів, Європейського соціально-економічного комітету тощо.

Не тільки європейські, а й документи всіх міжнародних організацій мають важливу правову складову, тому перекладацькі служби при них регулярно виконують юридичний переклад, співпрацюють між собою та користуються результатами діяльності одна одної. З огляду на це, комплексне вивчення стратегій юридичного перекладу видається безсумнівно необхідним.

На жаль, зважаючи на велику кількість офіційних мов міжнародних організацій та державних мов країн-членів, неможливо забезпечити переклад всіх документів відповідними мовами, однак принаймні нормативно-правові акти та політичні документи, що викликають високий інтерес громадськості, в Євросоюзі перекладають усіма 24 офіційними мовами [7]. Це завдання виконується, в першу чергу, Генеральною Дирекцією з Перекладу, що працює в рамках Європейської Комісії. Її головним завданням є забезпечення політики прозорості та загального доступу громадян до будь-яких документів Євросоюзу [Gallas 2002, 89-102]. Відповідно до внутрішніх правил Дирекції та дотримуючись європейської традиції, спеціалізований юридичний переклад юристи-лінгвісти виконують лише з іноземної мови на рідну, що забезпечує зрозумілість та логічність викладу. Для дотримання належної якості перекладів її співробітниками було розроблено внутрішню систему поетапного контролю за їх виконанням [Gallo 1999, 75-76].

Особливість постанов, директив та рішень Євросоюзу полягає в їх прямому застосуванні усіма країнами-членами без додаткового ухвалення державними парламентами, що підвищує вимоги до європейського *законодавчого перекладу* для забезпечення максимальної смислової та функціональної еквівалентності текстів оригіналу та перекладу [Goffin 1990, 13-14].

Італійські дослідники єдиного європейського законодавства стверджують, що «Європарламент об'єднує законодавчу і виконавчу функцію влади, діючи на міжурядовому рівні, і створює європейські законодавчі документи за принципами укладання міжнародних угод» [Gallas 2002, 91-92]. Оскільки обидва види правових документів мають схожий нормативно-регулятивний зміст, до них обох можна застосовувати єдині вимоги та стратегії перекладу, за умови збереження їхньої форми.

Розробка єдиного багатомовного європейського законодавства сприяла виробленню нових наднаціональних правових концептів, які потребували більш-менш однакових вербалізацій у мовах ЄС. Це, в свою чергу, призвело до появи *євролекту* – спеціальної підмови в системі національної мови з притаманною їй термінологією, фразеологією та системою скорочень, що обслуговує офіційне спілкування у сферах, пов'язаних з існуванням Євросоюзу [Максименко 2004, 9; Чередниченко 2011, 401]. Наразі формується група лінгвістів, що безпосередньо займаються дослідженням цього феномену. Їхня діяльність розвивається на стику перекладознавства, правової лінгвістики, європейського та зіставного правознавства. Деякі з них окремо виділяють *правовий євролект* як терміносистему європейського права [Касяненко 2013, 159].

Ключовим концептом європейського законодавства є так звані «*acquis communautaires*». Цим запозиченим франкомовним терміном в усіх мовах позначають нормативну базу, яку використовують країни-члени Євросоюзу. У 2003 році компетентними органами ЄС було розроблено практичні рекомендації щодо укладання та перекладу законодавчих текстів об'єднаної Європи [14]. Вже наступного року український Центр європейського та порівняльного права уклав першу версію Методичного посібника з перекладу актів acquis communautaires українською мовою [4], а порядок їх перекладу було офіційно затверджено Наказом Міністерства юстиції України в 2009 році [6].

Однією з офіційно багатомовних європейських країн є ***Бельгія***, де всі державні нормативні акти укладають фламандською та французькою, а основні з них перекладають німецькою мовою для жителів східних кантонів [Herbots 1987, 815, 819]. Для цього у кожному міністерстві, що виконує функцію не тільки виконавчої, а й законодавчої влади, адже готує тексти законопроектів для підконтрольних їм галузей, як і в обох палатах парламенту, є свій відділ перекладів. Законодавчий переклад також широко використовується в роботі Бельгійсько-ніделандсько-люксембурзької комісії з вивчення та уніфікації права [там само, 815-816]. Проте так було не завжди.

Бельгія в сучасних кордонах існує з 1830 року. На той час вибір французької мови державною для молодої прогресивної країни був єдиним можливим, бо вона замінила латину як мова культури, науки та дипломатії в Європі. Інституційна одномовність не враховувала специфіки її двомовного населення, що розділялося за такими критеріями: *територіальним* (на півночі говорили фламандською, а на півдні – французькою) та *соціальним* (французькою володіла еліта, укладалося нове законодавство, вершилося правосуддя, нею ж можна було отримати престижну освіту, а фламандська впродовж майже 50 років залишалася мовою бідняків і використовувалася тільки в повсякденному спілкуванні) [Meylaerts 2009, 9-11]. Це спричинило глибокий соціальний конфлікт між валлонами та фламандцями, який досі не вдається вирішити, незважаючи на

разючі зміни, що відтоді відбулися. Піком його загострення стала Перша світова війна, в часи якої багато фламандських солдат загинуло тільки через незнання французької мови, якою віддавалися накази. Після інструктажу франкомовні офіцери зневажливо казали «і для фламандців те саме». Цей вислів став крилатим і досі використовується для позначення меншовартості фламандськомовного населення [там само, 12].

Згідно статті 23 Конституції 1831 року використання мов у Бельгії не було регламентованим [Herbots 1987, 817; Meylaerts 2009, 12], але на адміністративному, законодавчому і судовому рівнях застосовували лише французьку без виконання відповідних видів юридичного перекладу. Законодавчий переклад фламандською мовою був вперше конституційно закріплений лише у 1845 році. Він мав винятково інформативний характер, тобто жодною мірою не забезпечував прав фламандців, які подекуди потрапляли до в'язниці тільки тому, що їх адвокати не володіли обома мовами на достатньому рівні, щоб виконувати судовий переклад [Meylaerts 2009, 12]. Це лише загострювало мовно-політичне протистояння всередині країни.

З прийняттям закону від 18 квітня 1898 року всі закони набували чинності після оприлюднення в Офіційному віснику їх паралельних і рівно автентичних текстів обома мовами в дві колонки [Herbots 1987, 817-818, 822], хоча відповідні законопроекти укладалися, обговорювалися та виносилися на голосування французькою мовою, а тільки потім перекладалися фламандською. Натомість Конституція Бельгії залишалася одномовною до 1923 року, коли було створено *спеціальну комісію* для перекладу основних бельгійських законів фламандською мовою [там само, 818]. Її переклад був офіційно опублікований лише в 1925 році [Meylaerts 2009, 14].

В 1932 році було вперше виконано офіційний фламандський переклад аналітичного звіту про парламентські дебати та урядової декларації. Мовний закон, що діяв на той час, обмежував застосування юридичного перекладу виключно загальнодержавним рівнем, а на місцевому зберігалося використання однієї мови відповідно до поділу країни за територіальним критерієм.

З 1936 року в бельгійському парламенті почали вдаватися до синхронного перекладу переважно з нідерландської на французьку мову. Це пояснюється зростанням кількості фламандських депутатів-білінгвів, котрі отримали франкомовну освіту, але надавали перевагу фламандській мові заради посилення своїх політичних позицій. Натомість у виконавчій владі вона почала використовуватися лише з 1962 року, і ще навіть донедавна міністром або очільником будь-якої партії могла стати людина, що зовсім не володіла фламандською [там само, 15].

Завдяки королівському указу від 5 квітня 1954 року до сфери відповідальності спеціальної перекладацької комісії почали входити переклад законопроектів і перевірка редакційної якості та термінологічної єдності фламандських текстів усіх законів, прийнятих після 1898 року [Herbots 1987, 818].

На початку 80-их років XX століття було створено спеціальну комісію для здійснення законодавчого перекладу німецькою мовою з їх подальшою верифікацією Законодавчою секцією Державної ради Бельгії та публікацією в Офіційному віснику [там само, 819].

Сучасне бельгійське *судочинство* використовує територіальний принцип лінгвістичного поділу. Проте якщо до справи долучаються матеріали іншою мовою, ніж та,

якою ведеться слухання, суд має право вимагати їх перекладу, а вартість його виконання разом з іншими судовими витратами відшкодовується учасниками процесу. Якщо ж обвинувачуваний у кримінальному злочині не володіє мовою судового засідання, він має право на переклад фламандською, французькою або німецькою мовою протоколів судових засідань, свідчень позивача або свідків, експертних висновків тощо. У такому випадку переклад виконується за державний кошт [там само, 817]. Натомість рішення Вищого апеляційного, касаційного та арбітражного судів завжди оприлюднюються французькою та фламандською мовами [там само, 816].

Іншим яскравим прикладом в історії юридичного перекладу є ***Швейцарія***, яку іноді називають «Європою в мініатюрі» через її законодавчо закріплену чотиримовність. Згідно параграфу 1 статті 70 Федеральної Конституції та Закону про мови 2007 року офіційними державними мовами країни є німецька (63,7% громадян), французька (20,4%), італійська (6,5%) та ретороманська (лише 0,5%) [Ritaine 2011, 63; Von Overbeck 1984, 975-976]. За даними Швейцарського інституту порівняльного правознавства (*Institut Suisse de droit comparé*), створеного в 1978 році для розробки текстів федеральних законопроектів та міжнародних угод і проведення зіставних досліджень законодавств країн Європи та світу, практично такий само лінгвістичний розподіл властивий працівникам адміністративних органів федерального та кантонального рівня [Ritaine 2011, 65]. При цьому, з 26 швейцарських кантонів 17 офіційно визнані виключно німецькомовними, 4 – виключно франкомовними, 1 – італомовним, 3 кантони є двомовними і 1 – тримовним.

Панівна позиція німецької мови, компактність проживання носіїв інших мов, сама історія формування швейцарської нації та спільні для всіх громадян цінності (принципи свободи, субсидіарності та територіального використання кожної з мов) сприяють уникненню культурно-національних конфліктів серед населення, для забезпечення комунікації між представниками якого на адміністративно-правовому рівні широко застосовується юридичний переклад [там само, 62-65].

Функціонально-правова рівноцінність офіційних мов конституційно не зафіксована, але за нормами звичаєвого права вона є безсумнівною. Тим не менше, через незначне поширення італійської мови тексти швейцарського законодавства почали з'являтися нею лише після 1972 року. Тоді ж для контролю за адекватним відтворенням вихідних положень законів в їх італійському тексті італомовними депутатами було створено постійну спеціальну комісію [Von Overbeck 1984, 976].

Крім цього, практика застосування принципу багатомовності або перекладу не однакова у законотворенні та судочинстві.

Федеральна адміністрація, основним завданням якої є підготовка законопроектів (законодавча функція) та застосування законів (виконавча функція), складається з 7 федеральних радників відповідно до кількості підконтрольних їм департаментів. Вони обираються парламентом на 4 роки за *територіальним*, *мовним* критеріями та критеріями *політичної* і *статевої приналежності* для забезпечення належного рівня представництва всіх категорій населення у владі. При цьому, кожен федеральний радник та інші працівники Федеральної адміністрації повинні вільно володіти хоча б німецькою та французькою, але бажано – всіма чотирма державними мовами [Ritaine 2011, 65-66].

На засіданнях Федеральної адміністрації, як і в парламенті, можна виступати будь-якою з цих мов без перекладу. Натомість всі тексти законів і законопроектів укладають і публікують одночасно трьома державними мовами (крім ретороманської). Всі три їх мовні варіанти мають статус оригіналу. Тому кожен департамент адміністрації має свій перекладацький відділ, а Спеціальна комісія при Федеральній адміністрації, до якої входять правники та лінгвісти, разом з Перекладацькою Службою при Федеральній канцелярії проводять остаточну перевірку всіх офіційних документів перед їх оприлюдненням [там само, 67-68].

Починаючи з 1987 року [там само, 64] докладено значних зусиль для паралельного створення всіх мовних варіантів тексту, тобто виконання перекладу в процесі роботи над законом, а не після його прийняття, що дозволяє уникнути юридичних неточностей. Однак за даними 2009 року [там само, 68] у 77% випадків законодавчі тексти спочатку оформлюють німецькою, а потім перекладають французькою та італійською мовами. Регулярне використання перекладу призвело до впровадження процедури виправлення помилок у перекладених текстах законів [Von Overbeck 1984, 977].

Взаємодія Федеральної адміністрації з кантональними органами управління відбувається офіційною мовою кожного з кантонів, а з громадянами – на їх вибір, навіть не офіційними державними мовами, зокрема якщо йдеться про іммігрантів [Ritaine 2011, 66-67].

Практично ті самі територіальні принципи застосовуються у швейцарському судочинстві. Але судді кантону, наприклад, керуються положеннями тексту необхідних законів офіційною мовою їх кантону без його зіставлення з іншомовними варіантами. Якщо одній зі сторін судового процесу необхідне використання іншої мови, ніж та, якою ведеться слухання, вона повинна буде, на вимогу іншої сторони, забезпечити переклад мовою засідання [там само, 67]. Федеральні ж судді обов'язково спираються на тексти законів, викладені трьома офіційними мовами, щоб прийняти максимально зважене рішення [там само, 69].

У випадку різночитань при тлумаченні тексту в судочинстві або в рамках правової науки європейські дослідники, як і канадські [див. Мірошниченко 2012], надають перевагу тому тексту, що краще відображає законодавчу настанову, тобто керуються так званим принципом *ratio legis*, звертаючись до текстів законопроектів, висновків щодо них або парламентських слухань [Herbots 1987, 835], хоча з цього правила також є винятки: у швейцарському Фрайбурзі перевагу надають французькому тексту закону, а в тримовному Граубюндені – німецькому [Von Overbeck 1984, 976, 978-985]. Рідше можливе використання цільового або телеологічного методу [Herbots 1987, 836], оригінального тексту закону, хоча найчастіше неможливо визначити, з якого з автентичних текстів робився переклад, і такий підхід суперечить принципу рівноправності автентичних текстів, або зіставлення усіх його мовних варіантів [там само, 837].

Активні теоретичні дослідження багатомовного законотворення, юридичного перекладу та його спеціальних теорій в Європі розпочалися в кінці 70-х – на початку 80-х років XX століття, про що свідчить, зокрема, вибіркова бібліографія перекладознавчих праць, опублікованих в Бельгії впродовж 1980-1992 років [18]. Значний внесок у ці процеси зробили *італійські* вчені. Навіть Перша міжнародна конферен-

ція, присвячена проблемі багатомовності єдиного європейського законодавства, відбулася в італійському м. Турині 4-5 грудня 1998 року [17]. В ній взяли участь фахівці з європейського та канадського права, юридичного перекладо- та термінознавства і співробітники перекладацьких підрозділів офіційних установ Євросоюзу. Пізніше подібні заходи почали проводити на базі правових та перекладацьких факультетів багатьох університетів Європи.

Хоча в ***Італії*** лише одна офіційна державна мова, правова система країни виникла шляхом адаптації норм французького та німецького національних законодавств через переклад [Sacco 1987, 846]. Тому, як окремо існують французька мова права Франції, Швейцарії, Бельгії, Люксембургу, Канади, Сенегалу та інших франкомовних країн, так існує італійська мова юристів-германістів і юристів-франкофонів [там само, 847]. Вони різняться обсягами окремих понять в рамках відповідних правових систем, що створює труднощі для перекладу термінів [там само, 846-849], тобто основною проблемою досліджуваного виду перекладу є неповна відповідність термінів, які функціонують в різних мовах, єдиному концептуально-правовому явищу [там само, 850]. Одночасно з перекладознавством, вона є предметом дослідження зіставного правознавства [там само, 852].

Для подолання термінологічної проблеми юридичного перекладу державні органи усіх європейських країн проводять нормалізацію та уніфікацію спеціальної термінології. В Бельгії, наприклад, за результатами роботи спеціальної комісії з фламандського перекладу в 60-их роках минулого століття було видано перший *офіційний* французько-фламандський словник юридичних термінів [Moors 1984]. Завдяки спільним зусиллям Інституту Т.М.С. Ассера м. Гааги та Центру міжнародного права Лувенського католицького університету в 1978 році вийшов друком нідерландсько-французький словник термінів приватного права [10].

Уніфікація нідерландської юридичної термінології в правових системах Бельгії та Голландії відбувається завдяки плідній співпраці міністерств юстиції обох держав та використанню одних і тих самих нідерландських текстів законодавства Євросоюзу. Паралельно з цим, генеральний секретаріат митно-економічного союзу Бенілюкс в 1975 році видав словник уніфікованих нідерландських термінів соціального права, обов'язкове використання яких було закріплено указом Фламандської громади Бельгії того ж року [Herbots 1987, 826].

У Швейцарії унормуванням юридичної термінології займається Перекладацька Служба при Федеральній канцелярії (термінологічна база даних *TERMDAT*) [9] та співробітники бібліотеки Федерального суду (багатомовний юридичний термінологічний глосарій *Jurivoc*) [23].

Аналіз багатомовної законодавчої практики доводить, що насправді, незважаючи на практично ідеальний приклад Євросоюзу, в країнах з кількома офіційними мовами немає повної рівнозначності їх застосування: одній так чи інакше надається більша перевага. Натомість через велику кількість офіційних мов паралельне законотворення можливе лише в окремих країнах, а не на рівні Євросоюзу. Цього принципу дотримуються лише частково, використовуючи його елементи на окремих етапах підготовки та обговорення законопроектів. Тому юридичний переклад є основним способом

контролю за дотриманням принципу мовної рівноцінності, що забезпечує однакові права всіх громадян. Такий статус робить подальше його вивчення одним з найперспективніших напрямків перекладознавчих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Касяненко Д. Лексико-семантичні процеси в термінології правового євролекту та їхнє відтворення у перекладі // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К., 2013. – Вип. 44, частина 2. – С. 56-61.Коробейнікова Д.С. Мова ЄС – євролект чи переклад? // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 31. – С. 56-61.

2. Максименко О.В. Образно-тропологічний інструментарій єврориторики і проблеми перекладу // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. 11, частина 2. – С. 159-165.

3. Методичний посібник з перекладу актів acquis communautaires українською мовою [Електронний ресурс]. – К.: Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2006. – 58 с.

4. Мірошниченко М. В. Законодавчий переклад в Канаді: історія та здобутки // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К., 2013. – Випуск 47, частина 2. – С. 3-12.

5. Наказ Міністерства юстиції «Про затвердження Порядку перекладу актів acquis communautaires на українську мову» № 1728/5: від 24 вересня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0921-09

6. Офіційний сайт Єврокомісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://ec.europa.eu/dgs/translation/translating/index_fr.htm

7. Чередниченко О.І. Євролект і проблеми його перекладу // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К., 2011. – Вип. 39. – С. 400-405.

8. Banque de données de l'administration fédérale suisse TERMDAT [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://www.termdat.ch/

9. Dictionnaire juridique néérlandais-français avec vocabulaire français-néérlandais. Droit privé. – Antwerpen: Ed. Maarten Kluwer, 1978.

10. Gallas T. Politique de transparence et accès du public aux documents: une interprétation plus facile du droit communautaire? // L'interprétation des textes juridiques rédigés dans plus d'une langue / sous la dir. de R. Sacco. – Turin: L'Harmattan Italia, 2002. – P. 89-102.

11. Gallo G. Les juristes lingustes de la Cour de Justice des Communautes europeennes. Quelques aspects de leurs activites // Les multiples langues du droit europeen uniforme. – Turin: L'Harmattan Italia srl, 1999. – P. 65-81 .

12. Goffin R. L'eurolecte : oui, jargon communautaire : non // Meta: journal des traducteurs. – 1994. – vol.39, № 4. – P. 636-642.

13. Goffin R. L'Europe en neuf langues: et ferment d'integration linguistiques // Meta: journal des traducteurs. – 1990. – vol.35, № 1. – P. 13-19.

14. Guide pratique commun du Parlement européen, du Conseil et de la Commission à l'intention des personnes qui contribuent à la rédaction des textes législatifs au sein des institutions communautaires. – Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes, 2003. – 93 p.

15. Herbots J.H. Un point de vue belge // Les Cahiers de droit. – 1987. – vol. 28, nº 4. – P. 813-844.

16. Les multiples langues du droit europeen uniforme / sous la dir. de R. Sacco. – Turin: L'Harmattan Italia, 1999. –189 p.

17. Mertens J., Libert I., Simal I. Traduction, interpretation, industries de la langue, lexicographie et terminologie en Belgique : une bibliographie selective : 1980-1992 // Meta: journal des traducteurs. – 1994. – vol.39, № 1. – P. 257-294.

18. Meylaerts R. "Et pour les Flamands, la meme chose" : quelle politique de traduction pour quelles minorites linguistiques ? // Meta: journal des traducteurs. – 2009. – vol.54, № 1. – P. 7-21.

19. Moors J., Dictionnaire juridique francais-neerlandais. Nederlands-Frans juridisch woordenboek. – Brugge: Tempel s.a., 1984.

20. Ritaine E. C. La traduction necessaire : traduction obligatoire et traduction inevitable au sein d'un ordre juridique national. L'experience de l'Institut suisse de droit compare // Traduction du droit, droit de la traduction. – Paris : Editions Dalloz, coll. «Themes et commentaires ». – 2011. – P. 61-74.

21. Sacco R. Un point de vue italien // Les Cahiers de droit. – 1987. – vol. 28, N 4. – P. 845-859.

22. Thesaurus trilingue du Tribunal fédéral Jurivoc [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://www.bger.ch/fr/index/juridiction/jurisdiction-inherit-template/jurisdiction-jurivoc-home/jurisdiction-jurivoc.htm

23. Von Overbeck A. E. L'interpretation des textes plurilingues en Suisse // Les Cahiers de droit. – 1984. – vol. 25, nº 4. – P. 973-988.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2014 р.

Мирошниченко М.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ЮРИДИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА

В статье проанализированы принципы применения, способы организации и практические наработки процессов многоязычного законотворчества и юридического перевода в некоторых европейских государствах.Показано, что юридический перевод является основным способом контроля за выполнением принципа языкового равноправия, который обеспечивает одинаковые права всех граждан.

Ключевые слова: *юридическое переводоведение, законодательный перевод, судебный перевод, многоязычное законотворчество, нормализация терминологии, стратегии перевода, история перевода.*

Miroshnychenko M.V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

EUROPEAN EXPERIENCE OF LEGAL TRANSLATION

In the article we analyzed application principles, organizational approaches and practical achievements of multilingual law-making and legal translation processes in some of European countries.

Key words: *legal translation studies, legislative translation, judicial translation, multilingual law-making, terminological harmonization, translation strategies, history of translation.*

УДК 81'255:821.111(161.2)

Мовчан Б.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПЕРЕКЛАДУ НА ТЕРИТОРІЇ СХІДНОЇ ТА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ (1910-1930-і роки)

У статті розглядаються особливості відтворення фразеологізмів у перекладі творів англійської художньої літератури українською мовою. Матеріалом для аналізу слугує збірник оповідань «Книга джунглів» («The Jungle Book») Редьярда Кіплінга і повість Артура Конан Дойля «Собака Баскервілів» («The Hound of the Baskervilles») та їхні переклади. Зроблено спробу проаналізувати обґрунтованість застосування різних перекладацьких прийомів у контексті загальних тенденцій у перекладі 1910-1930-х років.

Ключові слова: *переклад, фразеологізми, Артур Конан Дойль, Редьярд Кіплінг, одомашнення.*

На початку XX століття в Україні починають у значній кількості з'являтися переклади англомовної художньої літератури українською мовою.

Аналіз цих видань засвідчує, що на всіх мовних рівнях існують кардинальні відмінності між а) перекладами, виконаними на території Східної України у дорадянський період; б) західноукраїнськими та еміграційними перекладами; в) «радянськими» перекладами. Необхідно з'ясувати, у чому ж полягають причини таких особливостей.

Сам по собі початок XX століття є знаковим періодом в історії України. Буремні суспільно-політичні умови мали свій вплив на всі сфери життя, що не можна заперечувати або ігнорувати. В цих неоднозначних умовах продовжувалося формування норм літературної української мови (основної, наддіалектної форми існування мови, спільної для представників усіх соціальних та територіальних груп, що характеризується унормованістю, поліфункціональністю та стилічною диференціацією [Масенко 2004]).

На межі XIX-XX ст., за найбільш узагальненою диференціацією, існувало два територіальні варіанти мови: західноукраїнський (галицько-буковинський) та східноукраїнський, що було наслідком політичного поділу країни (зокрема, до такого мовного поділу схилявся А.Ю. Кримський).

Основою діалектної бази сучасної загальнонаціональної літературної мови став східний варіант, а саме його середньонаддніпрянські говори, київсько-полтавський діалект. Однак дослідники, зокрема Ю. Шевельов, наголошують на тому, що не можна виключати впливу інших діалектів, зокрема існування великого галицького «нашарування». Остаточне утворення спільного літературного стандарту відбулося саме в період «українізації» та її згортання. У цей час в УСРР було посилено роботу з упорядкування правопису, готуються термінологічні словники тощо.

Паралельно існували або швидко змінювали один одного десятки варіантів правописів: продовжувала використовуватися «кулішівка», створена наприкінці 1850-х Пантелеймоном Кулішем; правопис «Південно-Західного відділу Російського географічного товариства» (1873); правопис Михайла Драгоманова (в ньому на позначення «*й*» введено «*j*»); «желехівка», яка використовувалась українцями Галичини та Буковини до 1920-х років і була затверджена австрійським урядом; правопис «Словаря української мови» Бориса Грінченка, виданого в Києві в 1907 р.

У 1918-1919 рр. питання вирішувалося вже на державному рівні, міністерством освіти УНР було створено правописну комісію при ВУАН.

Народний комісаріат освіти УСРР затвердив 1921 року «Найголовніші правила українського правопису».

1927 року на Всеукраїнській правописній конференції було прийнято «харківський правопис». Він був затверджений 6 вересня 1928 року Народним комісаром освіти Миколою Скрипником (тому ще відомий як «скрипниківський» або «скрипниківка»). Але вже на початку 1930-х правопис 1928 р. було визнано націоналістичним. 1933 р. М.Скрипник, видатний політичний і культурний діяч покінчив життя самогубством.

Боротьба, що точилася навколо правопису, стосувалася не лише правил орфографії, а й усієї мовної системи загалом. А. Хвиля, голова новоствореної 1933 р. Правописної комісії при Народному Комісаріаті Освіти, наголошував: *«Правопис, ухвалений М. Скрипником 6 вересня 1928 р., скеровував розвиток української мови на польську, чеську буржуазну культуру. Це ставило бар'єр між українською та російською мовою, гальмувало вивчення грамоти широкими трудящими масами […]. Комісія, створена при НКО, переглянула „Український правопис" […]. Основні виправлення стосувалися ліквідації усіх правил, що орієнтували українську мову на польську та чеську буржуазні культури, перекручували сучасну українську мову, ставили бар'єр між українською та російською мовами […]. Викинуто встановлені націоналістами мертві консервативні норми, що перекручують сучасну українську мову, живу мову практики трудящих мас України»* [Чорній 1975].

У статті «На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті» А. Хвиля полемізує з М. Скрипником. У ній він доповнює вже висловлені обвинувачення, критикує попередні підходи до термінології, правопису і, зокрема, фразеології [Чорній 1975, 52].

Отже існують історичні документальні свідчення впливу державної політики на мову, що стосувалося всіх її рівнів, включаючи фразеологічний. Ці тенденції знайшли своє відображення й у перекладі.

На початку століття на Західній Україні у Кам'янці-Подільському та Львові виходили друком переклади творів Едгара По, Артура Конана Дойля, Джека Лондона, Редьярда Кіплінга та ін. Багато їх з'явилося за кордоном: у Лейпцигу, Берліні, Нью-Йорку, Вінніпегу, у тому числі спільні видання «Київ – Відень», «Прага – Львів – Київ», «Київ – Відень – Львів» тощо.

Однак найбільш масовим видання перекладів було на території УСРР, де в період українізації, згідно з державною політикою, активізується переклад класики світової літератури українською мовою. Цей процес відбувався централізовано – друком виходять сотні томів перекладної літератури. Видавничими центрами стали Київ, Харків, Одеса. Найбільшим видавництвом цього періоду було харківське видавництво «ДВУ» (в Києві, Одесі, Катеринославі). Воно бере початок від Всеукрвидаву, заснованого 1919 року, а 1922 року перетвореного на Державне видавництво України (ДВУ). Після реорганізації 1930 року воно увійшло до складу Державного видавничого об'єднання України (ДВОУ) під назвою «Література і мистецтво» («ЛіМ»). Згодом мало назву «Художня література», а від 1935 року – Держлітвидав України.

Також діяли видавництва «Книгоспілка», «Рух», «Пролетарій», «Український Робітник», «Молодий більшовик» (Харків), «Дитвидав» (Харків-Одеса), «Книгоспілка» (Харків-Київ), «Слово», «Час», «Культура» (Київ) та ін.

Державний контроль над видавництвами, а також особливості напруженого суспільно-політичного життя того періоду вплинули, зокрема, й на відбір творів для перекладу. Масово видавалася пригодницька література або твори, що мали соціальну (чи то «соціалістичну») тематику. До переліку популярних на той час англомовних авторів належать: Марк Твен, Джек Лондон, Редьярд Кіплінг, Даніель Дефо, Ептон Сінклер, Гарріет Бічер-Стоу, Джемс Фенімор Купер, Артур Конан Дойль, Герберт Уеллс, Джонатан Свіфт, Томас Майн Рід.

За короткий період 1927-1930 рр. у декількох державних видавництвах було опубліковано повне зібрання творів Джека Лондона у 24 томах. Паралельно із багатотомною серією, окремі його твори також видавались іншими державними видавництвами.

Враховуючи масштаби та мовні особливості видання зарубіжної класики на території УСРР, можна зробити висновок, що масове видання перекладної літератури за східноукраїнськими стандартами було одним із факторів, який значно сприяв ствердженню київсько-полтавського діалекту як основи сучасної літературної української мови.

Це підтверджується й тим, що харківські та київські переклади 1920-1930-х років перевидаються й нині з мінімальними редакторськими правками. Яскравим прикладом цих тенденцій є твори англійського письменника Артура Конана Дойля, зокрема його «Пригоди Шерлока Холмса» та «Вигнанці», передруковані видавництвом «Україна» у 1992 р. з дуже незначними змінами за харківським виданням 1928 р. А також оповідання Дж.Конрада «Лагуна» та «Завтра», що у 2011 р. передруковано київським видавництвом «Темпора» за виданням 1926 р. (вид-во «Слово», Київ).

Цього не можна сказати про видання до 1917 р. (природним шляхом мова за 5-10 років кардинально змінитися навряд чи може), а також про західноукраїнські та еміграційні переклади, де відмінності із сучасною мовою проявляються на всіх рівнях, адже мова йде про застосування різних діалектів та відмінних правописів.

Статті та виступи А. Хвилі періоду згортання українізації в УСРР вказують, що намагання нормувати літературну мову торкалося всіх її рівнів, включаючи фразеологію.

Як саме вищезгадані відмінності та процеси проявлялися на рівні перекладу фразеологічних одиниць (далі ФО), можна проаналізувати, враховуючи наступні аспекти:

- точність перекладу семантичного змісту ФО;
- досягнення функціонально-стилістичної адекватності перекладу;
- переклад ФО з етнокультурним компонентом (одомашнення чи очуження);
- застосування фразеологічного чи нефразеологічного перекладу;
- особливості перекладу авторських ФО.

У ранніх перекладах досить часто трапляються випадки нерозпізнання фразеологічних одиниць та невірної передачі їх змісту. Вочевидь, це зумовлено слабким розвитком лексикографічних джерел та знаходженням як перекладу українською, так і власне самої літературної мови на стадії розвитку. Далі наведено приклади перекладу ФО з твору Р. Кіплінга «The Jungle Book» та його перекладів 1911 р. (Київ; перевидання 1920 у Відні) і 2004 р. (Харків).

Приклад 1.

«It was the jackal Tabaqui, the Dish-licker and the wolves of India despise Tabaqui because he runs about *making mischief*, and *telling tales*, and eating rags and pieces of leather from the village rubbish-heaps» [Kipling 1910, 2].

«Се був шакал – Табаки, що скрізь тілько й знав що жебрачив. Вовки в Індії зневажають Табаки за те, що вони кождому *старають ся зробити яку небудь неприємність* і їдять усяку нечість коло сел» [Кіплінг 1911, 4].

«Це був шакал, Люзоблид Табакі. Вовки в Індії зневажають Табакі бо він нишпорить скрізь, *сіє чвари*, *розносить плітки* і не гидує недогризками з сільських смітників» [Кіплінг 2004, 1].

У перекладі Юр.Сірого 1911 р. спостерігаються певні труднощі відтворення образних елементів. «Dish-licker» – «що скрізь тілько й знав що жебрачив». У новому перекладі – «Лизоблюд». Так само узагальнено відтворено значення ФО «to make mischief», «tell tales» – «кождому старають ся зробити яку небудь неприємність». У новому перекладі збережено семантичний зміст у повному обсязі й фразеологічну форму – «сіє чвари, розносить плітки».

Приклад 2.

«Now, Tabaqui knew as well as anyone else that there is nothing so unlucky as to compliment children *to their faces*; and it pleased him to see Mother and Father Wolf look uncomfortable» [Kipling 1910, 4].

«Табаки, звичайно, як і кожен иньший, знав дуже добре, що не слід *так* хвалити дітей, бо се накликає біду, – і був дуже радий, що батько та мати не задоволені з тої похвали» [Кіплінг 1911, 10].

«Тьху на твій лукавий язик! – подумалося Батькам Вовкам. – Адже знає, підле створіння, що негаразд хвалити дітей *в очі*». Табакі бачив, як збентежилися Мати й Батько Вовки, і радів, що накликав на них біду» [Кіплінг 2004, 2].

Знову ж таки, в перекладі 1911 року упущено значення ФО «*tell one to one's face»*. Зміст передано узагальнено «не слід так хвалити дітей» (як саме «так» ?). У новому перекладі вже використано ФО «негаразд хвалити дітей *в очі*».

Однак у тому ж фрагменті бачимо появу двох ФО, відсутніх в оригіналі «Тьху на твій лукавий язик!» і «накликав на них біду». Загалом, на прикладі «Книги Джунглів» помітна тенденція, за якою в ранніх перекладах скоріше відбувалася дефразеологізація, а в новітніх – кількість ФО іноді навіть значно більша, ніж в оригіналі.

Приклад 3.

«He will frighten every head of game within ten miles ; and I... I have to *kill for two*, these days» [Kipling 1910, 3].

«Своїм полюваннєм він наведе жаху на всю місцевість в межах десяти миль, а мені ... мені сими днями *треба би убити зо дві штуки*» [Кіплінг 1911, 5].

«Розжене нам усю дичину! А мені... мені нині треба *старатися за двох*» [Кіплінг 2004, 2].

Ще один приклад невірного перекладу – ФО «[work] for two». В перекладі 1911 року зміст його передано невірно, в новому перекладі вже є ФО «*за двох*» («вжив. перев. зі сл. працюва́ти. Дуже багато» – Фразеологічний словник української мови).

Приклад 4.

«The same thought had *crossed my own mind»* [Doyle 2007, 100].

«Та сама думка *перебігла й мені через голову*. Барімори не довіряли нам своєї таємниці» [Дойль б.р., 161].

«Така сама думка *виникла* і у мене» [Дойл 1992, 69].

«Така сама думка *сяйнула* й мені, адже Берімори не зробили нас своїми спільниками» [Дойль 2010, 274].

Приклад 5.

«The baronet is in a *black reaction* after the excitements of the night» [Doyle 2007, 105].

«Льорд Генрі після вчорашніх пригод *переходить чорну реакцію»* [Дойль б.р., 170].

«Після нічної пригоди баронет у *кепському настрої»* [Дойль 2010, 278].

Два наведені вище приклади з повісті «Собака Баскервілів» ілюструють випадки нерозпізнання ФО оригіналу та їх невдале відтворення у ранньому перекладі шляхом калькування. ФО «black reaction» – модифікований варіант ФО «black mood», що означає «вкрай поганий настрій».

Оповідання про Мауглі Редьярда Кіплінга цікаві ще й тим, що стали джерелом створення авторських ФО на базі вільних словосполучень. Зокрема, мова йде про такі вирази, як «закон джунглів», «Акела схибив».

Через ряд причин, у тому числі внаслідок появи великих накладів перекладів творів Кіплінга, а також внаслідок таких позамовних факторів, як популяризація цих творів у масовій культурі (наприклад, радянською мультиплікацією), деякі вирази з «книги джунглів» стали крилатими, увійшли до арсеналу фразеології російської та української мов. Вираз «The Law of the Jungle» зафіксований у англо-російсько-

му фразеологічному словнику О. Куніна, а також у словнику «*Cambridge Idioms Dictionary, 2nd ed»*.

Приклади вживання:

– стаття «Візит двох жінок в чоловічий день, або Закон джунглів не для Харкова» («Українська правда», 25 лютого 2002);

– стаття «Закони джунглів» (видання «Главред», 8 червня 2010);

– стаття «Закон джунглів – наш закон?». «Тож саме тваринні інстинкти є основою всіх реаліті-шоу, які так популярні на телебаченні. І як ми бачимо, на екрані спрацьовує закон джунглів – виживає сильніший». («Урядовий кур'єр», 14 січня 2012);

– стаття «Закон джунглів» як витончено спланована операція» (газета «День» 30 квітня, 1999).

Вираз застосовується, зокрема, і в спеціалізованій правовій літературі і публіцистиці. Так, його можна знайти в журналі «Советское государство и право» (1978), в контексті недопущення такої практики у сфері міжнародного співробітництва.

Вираз «Akela has missed», «Акела схибив» не зафіксований у словниках, однак можна стверджувати, що це також ФО, адже він відповідає основним критеріям ідентифікації фразеології. Цікавим є також те, що нині він більш поширений у російській та українській мовах, ніж в англійській.

Приклади вживання:

– «Акела схибив – економіка вимагає конкуренції, а конкуренція зараз можлива тільки усередині кланів Партії регіонів», – говорить інший екс-міністр економіки Сергій Терьохін» («Інвестгазета»).

– «Після програних "Батьківщиною" довиборів в обласну раду – партія Тимошенко не змогла забезпечити перемогу своїм кандидатам. У першу чергу організаційно. Стало зрозуміло – «акелла» схибив».

– «Таким чином, каже експерт, Президент змусив би Партію регіонів робити якісь кроки у відповідь. Але «Акела промахнулся». Подробиці – в статті «Акела схибив? Чи убив одразу двох зайців?». (**«Україна молода»,** 240 за 26.12.2007).

Юр. Сірий, перекладаючи «Книгу джунглів» у 1911 році, не міг знати про це, адже саме в процесі перекладу відбувалося залучення цих виразів до фразеологічного арсеналу мови перекладу.

Приклад 6.

«It is in my heart that when *Akela misses his next kill*, – and at each hunt it costs him more to pin the buck, – the Pack will turn against him and against thee» [Kipling 1910, 30].

«*The Lone Wolf* must have sprung and *missed his hold*, for Mowgli heard the snap of his teeth and then a yelp as the Sambur knocked him over with fore foot». [Kipling 1910, 32].

«"*Akela has missed*,"said the panther» [Kipling 1910, 33].

«Я завсігди думаю про те, що коли *Акела дасть маху* на ловах, ...» [Кіплінг 1911, 20].

«Самітний Вовк видно плигонув, але *не осилив своєї здобичі*, бо Моуглї почув як заклацали у його зуби, а потім почув ще й скавчаннє, буцім би то серна тьопнула його ногою» [Кіплінг 1911, 22].

«– Акела не зміг осилити здобичі, – промовила пантера» [Кіплінг 1911, 23].

«Серце мені підказує, що коли *Акела промахнеться* на полюванні (а йому все важче ловити здобич)...» [Кіплінг 2004, 16].

«*Вовк-самітник* стрибнув і, мабуть, *схибив*, бо Мауглі почув клацання його зубів і короткий виск: олень, напевне, збив Акелу з ніг копитом.» [Кіплінг 2004, 17]

«*Акела схибив*, не вбив оленя, – сповістила пантера» [Кіплінг 2004, 18].

Можна констатувати, що у виданні 1911 року переклад синтагми *Akela has missed* відрізнявся від того, що згодом став вживатись як ФО в українській мові. Замість вільного словосполучення «Акела схибить» перекладач умонтував у цей вираз ФО «*дати маху*» – «Акела *дасть маху*»; в іншому випадку переклад просто є занадто громіздким, що не сприяє його входженню до фразеології – «Акела не зміг осилити здобичі» (1911) замість «*Акела схибив*» (2004).

Приклад 7.

«*The Law of the Jungle* lays down very clearly […]» [Kipling 1910, 14].

«*В законах нетрів* постановлено […]» [Кіплінг 1911, 11].

«*Закон Джунглів* говорив чітко […]» [Кіплінг 2004, 8].

Як уже згадувалось, вираз «*The Law of the Jungle*» увійшов до арсеналу української фразеології саме у варіанті «закон джунглів». Юр. Сірий перекладючи Р.Кіплінга у 1911 році, відмовився від інтернаціоналізму «джунглі», натомість, ставши на шлях стратегії одомашнення, застосував лексему «нетрі». Загалом помітно, що під час перекладу елементів з етнокультурним забарвленням (зокрема й ФО) у ранніх, західноукраїнських та еміграційних перекладах спостерігається більша схильність до одомашнення, введення місцевих діалектних елементів.

Приклад 8.

«My feelings towards him were far from being friendly after what I had heard of his treatment of his daughter» [Doyle 2007, 121].

«Хоч я не відчував надзвичайної симпатії до нього, особливо після того, як почув, що він *покинув свою дочку без шеляга»* [Дойль б.р., 196].

«Після того, що я чув про його вчинок з дочкою, мої почуття до нього були далеко не дружні...» [Дойл 1992, 82].

У прикладі №8 в перекладі з'являється ФО з місцевим етнокультурним компонентом – *покинути без шеляга,* що є одним із випадків застосування стратегії одомашнення.

Ці та інші приклади засвідчують, що автори ранніх (початку XX ст.) перекладів з англійської на українську мову більш вільно ставилися до зміни мовних регістрів під час перекладу, в результаті чого не завжди досягалася функціонально-стилістична адекватність відтворення ФО.

В перспективі більше уваги варто приділити порівнянню перекладів, виконаних в один час на території західної та східної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Масенко, Лариса. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір / Лариса Масенко. – К.: «КМ Академія», 2004. – 163 с.

2. Чорній, Степан. Історія української літературної мови XX сторіччя / Степан Чорній. – Мюнхен: Український Вільний Університет, 1975. – 110 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Дойль, Артур Конан. Пес Баскервілів: роман: Пер. з англ. / А.К. Дойль. – Київ-Ляйпціг: Українська накладня, б. р... – 279 с.
2. Дойл, Артур Конан. Пригоди Шерлока Холмса; Вигнанці / А. К. Дойль [пер. з англ., перекл. не вказаний]. – К.: Вид-во «Україна», 1992. – 512 с.
3. Дойль, Артур Конан. Пригоди Шерлока Холмса / А. К. Дойль [пер. з англ. В.О. Панченка]. – К.: «Веселка», 2010. – 332 с.
4. Кіплінг, Редьярд. Мауглі: Повість-казка / Редьярд Кіплінг [переказ укр. мовою С.В. Сулими]. – Х.: Прапор, 2004. – 128 с.
5. Кіплінг, Редьярд. Нетрі: брати Моуглі. / Редьярд Кіплінг [пер. з англ. Юр. Сірий]. – К: «Лан»,1911. – 94 с.
6. Кіплінг, Редьярд. Брати Моуглі. / Редьярд Кіплінг [пер. з англ. Юр.Сірий]. – Київ – Відень: «Дзвін», 1920. – 94 с.
7. Doyle, Arthur Conan. The Hound of the Baskervilles. / Arthur Conan Doyle. – London: Penguin Books, 2007. – 174 p.
8. Kipling, Rudyard, The Jungle Book. / Rudyard Kipling. – New York: The Century Co., 1910. – 305 p.

Стаття надійшла до редакції 22.04.14

Мовчан Б.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В КОНТЕКСТЕ ОСНОВНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ ПЕРЕВОДА НА ТЕРРИТОРИИ ВОСТОЧНОЙ И ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ НАЧАЛА XX ВЕКА (1910-1930-Е ГОДЫ)

В статье рассматриваются особенности воссоздания фразеологизмов в переводе произведений английской художественной литературы на украинский язык. Материалом для анализа послужили переводы сборника рассказов «Книга джунглей» («The Jungle Book») Редьярда Киплинга и повести Артура Конана Дойла «Собака Баскервилей» («The Hound of the Baskervilles»). Предпринята попытка проанализировать обоснованность применения различных переводческих приемов в контексте основных тенденций в переводе 1910-1930-х годов.

Ключевые слова: *перевод, фразеологизмы, Артур Конан Дойл, Редьярд Киплинг, стратегия доместикации.*

Movchan B., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

IDIOMS IN THE FRAMEWORK OF GENERAL TRENDS IN TRANSLATION IN EASTERN AND WESTERN UKRAINEIN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY (1910-1930TH)

The article aims to the research of different methods, techniques and decisions in rendering English idioms in the Ukrainian translations. The novel "The Hound of the Baskervilles" by Arthur Conan Doyle and "The Jungle Book" by Rudyard Kipling have

been chosen for our analysis, since there exist several Ukrainian translations of these works, which give us the possibility to compare various translation strategies and tactics in the framework of general trends in translation in Eastern and Western Ukraine in the beginning of the 20th century.

Keywords: *translation, idioms, Arthur Conan Doyle, Rudyard Kipling, domestication strategy.*

УДК 821.222.1

Моллаахмади Дехаги Амирреза, соиск.,
Институт филологии КНУ імени Тараса Шевченко, м. Київ

СЛЕНГИЗАЦИЯ ПЕРЕВОДА: КАК ИЗБЕЖАТЬ ДВУСМЫСЛЕННОСТИ В РУССКО-ПЕРСИДСКОМ ДИАЛОГЕ?

Статья посвящена проблеме сленгизации русского перевода, выполненного с персидского языка. Рассмотрены некоторые ее примеры и причины, среди которых: межъязыковая омонимия, развитие значения с негативной оценкой у заимствованного слова, наявность сленговых значений у еквивалентных лексем в языке перевода.

Ключевые слова: *сленг, двусмысленность, межъязыковая омонимия, инвективная лексика, заимствование.*

Данная статья посвящена некоторым практическим проблемам, с которыми приходится сталкиваться в процессе работы преподавателя и переводчика. Материалом для работы послужили ежедневные наблюдения при проведении практических занятий у студентов персидской филологии в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко, а также собственные впечатления иностранного студента, изучающего русский язык.

Довольно часто случается, что при изучении иностранного языка, в диалоге людей, говорящих на разных языках и принадлежащих к разным культурам, либо преподавателю, либо студентам приходится испытывать неловкость и стыдливо отводить глаза. Не секрет, что в любом языке существует лексика, в лингвистической терминологии называемая обсценной, а более понятными словами – нецензурной либо неприличной. Человек, изучающий иностранный язык только в университете, с подобной лексикой не сталкивается. Но она существует. И вот такой человек, изучающий язык по нормативным словарям и грамматикам, у высокообразованных и интеллигентных университетских профессоров, начинает применять полученные знания на практике. Результат может оказаться очень неожиданным. Здесь возможен весь спектр реакций собеседника: и вежливое, но холодное молчание, и неудержимый хохот, и

оскорблённое возмущение, и крайне нежелательное, но вполне возможное рукоприкладство. Что произошло? Оказывается, человек, ещё недостаточно хорошо изучивший язык, совершенно невольно допустил в своей речи обсценную лексику, а это показалось собеседнику личным оскорблением.

Часть обсценной лексики является сленговой. В терминологическом словаре О. С. Ахмановой представлены два значения термина «сленг»: 1) разговорный вариант профессионального языка; 2) элементы разговорного варианта языка той или иной профессиональной либо социальной группы, которые, проникая в литературный язык или вообще в речь людей, не принадлежащих к данной группе, приобретают в этих разновидностях языка особенный эмоционально-оценочный оттенок [1]. В первом значении на постсоветском пространстве упомянутый термин почти не употребляется.

В украинской лингвистике на фундаментальном теоретическом уровне впервые данную тему стала разрабатывать Леся Ставицкая, столкнувшись поначалу с очень большим непониманием важности для украинской научной общественности столь щекотливой проблемы. Однако именно работы Л. А. Ставицкой относительно размежевания терминов «арго», «жаргон» и «сленг» стали основополагающими в украинском языкознании

[5]. П. Грабовой, в целом ориентируясь на определение сленга, данное Л. Ставицкой, предлагает своё определение: «Сленг – это субстандартная подсистема языка, состоящая из лексико-фразеологических единиц, не входящих в состав литературного языка и использующихся в непроизвольном общении носителями языка с целью выражения оценок и эмоций, осуществления прагматического влияния на слушателя» [2; 20]. В данном случае привлекает внимание принадлежность сленга не к какой-то узкой социальной группе, а признание его массовым явлением, с помощью которого реализуется экспрессивность / импрессивность.

Теперь возникает вопрос: в каких случаях становится реальной ситуация совершенно нежелательной сленгизации речи? ***Во-первых***, такие стуации могут возникать в следствие межъязыковой омонимии, когда в двух языках имеются слова, звучащие совершенно одинаково и имеющие разные значения. Например, украинских таможенников и пограничников может развеселить поэтическое имя иранской девушки, которое созвучно украинскому *баран*, а переводится «дождь». В персидском языке от него исходит свежесть, которой в жарком климате всегда так не хватает людям. Но, несомненно, девушку-иранку, носящую такое имя, обязательно следует предупредить о реакции русских или украинцев при диалоге: «Ваше имя?» – «Баран». В слове «баран» для славянина не только нет никакой поэзии: человек просто оскорбится, если его так назовут.

Во-вторых, очень часто при заимствовании слова из одного языка в другой у него развивается негативное значение. Любопытно, что такой процесс произошёл с персидским словом ***jalda***, что в переводе значит «рождение», и очень часто употребляется в словосочетании, которое на русский язык можно перевести как «долгая ночь», т. е речь идёт о рождении нового года, когда люди долго не спят, отмечая этот праздник. В словаре же Т.Г. Никитиной «Молодёжный сленг» русское слово ***елда*** представлено в двух значениях: **1.** *вульг.* (вульгарное, вульгаризм) – Мужской половой член и **2.** *шутл.* Нечто длинное, громоздкое, высокое, торчащее на виду:

Елда Останкинская – Останкинская телебашня [3; 181]. З. М. Зугумов отмечает, что в первом значении в жаргоне преступного мира слово «повсеместно употребляется с дореволюционных времён» [4; 183].

В-третьих, в разных языках слова, называющие одни и те же понятия, могут иметь несимметричную семантику и различное употребление. В частности, перевод небольшой притчи (дастана) о Мулле Насреддине у студентов-второкурсников вызвал радостное оживление, причина которого не сразу стала понятна преподавателю. Содержание притчи вкратце таково. Молодые люди решили подшутить над Муллой Насреддином. Сговорившись между собой, шутники пришли к нему, прихватив с собой свежие куриные яйца. В какой-то момент они дружно закудахтали и продемонстрировали удивлённому учителю только что снесённые яйца. «Сделай так же, как мы, и ты тоже снесёшь яйцо», – сказали шутники, предвкушая, что Мулла Насреддин последует их примеру, а они над ним посмеются, потому что у него, конечно, нет в запасе свежего яйца. Но Мулла Насреддин, вместо того, чтобы кудахтать, закукарекал. «Почему ты кукарекаешь?», – спросили его. «Для того, чтобы куры неслись, среди них должен быть хотя бы один петух», – ответил Мулла Насреддин.

Как раз с петухом и произошла неожиданность. Студентов развеселила не персидская притча, а то, что в русском языке у слова «петух» есть значение «пассивный гомосексуалист (как правило, подвергшийся насилию)» [3; 499]. Студенты сразу же вместо того, чтобы оценить находчивость Муллы Насреддина, принялись шутливо выражать ему своё сочувствие. Такая реакция русскоязычного слушателя или читателя для носителя персидского языка, конечно, является неожиданной и непонятной. В данном случае её следует учесть и либо упредить своим комментарием, либо отказаться от перевода данного текста в неподготовленной студенческой аудитории.

В заключение следует отметить, что о таких неудобных лингвистических проблемах обязательно следует говорить вслух, равно как составлять и издавать словари сленга и арго, поскольку это избавит от неловкости очень многих людей, изучающих иностранные языки с практической целью. А среди них много официальных переводчиков, юристов, дипломатов. Вы представляете себе дипломата, который не учёл хотя бы один из описанных здесь случаев? Уж лучше рассмотреть их на конференции специалистов-филологов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 576 с.

2. Грабовий П. М. Український молодіжний сленг: сучасна картина світу / За ред. Ю. Л. Мосенкіса – К.: Умань: ПП Жовтий, 2010. – 220 с.

3. Никитина Т. Г. Молодёжный сленг: Толковый словарь. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 912 с.

4. Русскоязычный жаргон. Историко-этимологический, толковый словарь преступного мира (Серия «Библиотека профессиональных словарей») / Предисловие Владимир Станиславови Елистратов. Автор и составитель Заур Магометович Зугумов. – М.: Книжный мир, 2014. – 728 с.

5. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови / Л. Ставицька // Південний архів: філологічні науки. – Херсон: Видавництво Херсонського державного університету, 2003. – Вип. 21. – С. 93 – 98.

Моллаахмаді Дехагі Аміррезa, здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СЛЕНГІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ: ЯК УНИКНУТИ ДВОЗНАЧНОСТІ У РОСІЙСЬКО-ПЕРСЬКОМУ ДІАЛОЗІ?

Статтю присвячено проблемі сленгізації російських перекладів з перської мови. Розглянуто її приклади та причини, серед яких міжмовна омонімія, розвиток значення з негативною оцінкою у запозиченого слова, наявність сленгових значень у еквівалентних лексем в мові перекладу.

Ключові слова: *сленг, двозначність, міжмовна омонімія, інвективна лексика, запозичення.*

Mollaakhmadi Dekhahi Amirreza
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SLANGIZATION OF TRANSLATION:AVOIDING AMBIGUITY IN RUSSIAN–PERSIAN DIALOGUES

The article is devoted to the problem of slangization of Russian translation from the Persian language. Some examples and the factors which trigger the phenomenon have been considered, particularly interlanguage homonymy, formation of negative value meaning of a borrowing word, existence of slang meaning of an equivalent lexeme in the language of translation.

Key words: *slang, ambiguity, invective vocabulary, borrowing.*

УДК 811.112.2

Моргун Ю., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ ТЕКСТУ ТА КОМЕНТАРЯ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню коментаря в німецькомовному Інтернет-дискурсі на матеріалі інтернет-видань німецькомовної преси. Головну увагу зосереджено на особливостях функціональної взаємодії тексту та коментаря до нього. Показано, що інтернет-коментар може виконувати різні функції: розтлумачення, розмірковування, а також оцінну та фатичну функції.

Ключові слова: *коментар, Інтернет-дискурс, інтертекстуалність.*

З появою інтернет-технологій все більше уваги сьогодні приділяється новим дигітальним [Щипицина 2006, 377], неканонічним [Селютин 2009, 139] жанрам: чатам, веб-блогам, живим журналам, статусам у твіттері, фейсбуці, веб-щоденникам і нарешті інтернет-коментарям, що можуть існувати і розиватися лише у веб-просторі в межах інтернет-дискурсу.

Дослідження такого жанру як інтернет-коментар є надзвичайно актуальним в сучасній лінгвістиці. Така нова форма дискурсивної практики як коментування статтей в інтернет-виданнях стає все популярнішою і потребує ґрунтовного дослідження, зокрема тих її аспектів, що стосуються взаємодії коментаря зі статтею та його функцій.

Мета статті – виявити та дослідити особливості взаємодії тексту та коментаря до нього в межах інтернет-дискурсу. Вона передбачає вирішення таких **завдань:**

1) дати визначення поняттю інтернет-коментар та охарактеризувати його;

2) розглянути поняття коментар в межах Інтернет-дискурсу;

3) дослідити способи інтертекстуальної взаємодії тексту та коментаря на матеріалі інтернет-видань німецькомовної преси;

4) розглянути функції інтернет-коментаря, які він виконує по відношенню до статті.

Матеріали дослідження: 400 коментарів до статей із рубрики «Політика» «Die Merkel-Republik» *Spiegel Online від* 22.09.2013*, «Die Deutschen vertrauen Merkel, nicht dem Euro» die Welt 24.09.13, «Was brüten Merkel und Gabriel aus?» das Bild* 30.09.2013.

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці інтернет-коментар досліджують: Карпоян С. М., який приділив увагу епістемічним мовленнєвим актам в інтернет-коментарі, Степанова Л.Н., яка пише про коментар в сучасному інформаційному-комунікативному просторі. У. Баоянь зосереджує увагу на коментарях в інтернет-щоденниках, Тирон І.В. досліджує веб-коментар як жанр, Potthast M., Yee W.G., Mishne G. аналізують інтернет-коментар з точки зору його функціональності, Schlobinski, P., Siever, T., Erika Linz, Trevisan, B.Neunerdt, M.Jakobs, E. P інтернет-коментар у твіттері та веб-блогах.

Лінгвістичний статус веб-коментаря є невизначеним в сучасному медіа-дискурсі. І лише деякі лінгвісти [Алексеев 2003; Карпоян 2011; Глазкова 2010] відносять його до самостійного інтернет-жанру. Інші науковці, що займаються поняттям інтернет-комунікації, не вважають його окремим жанром, а виділяють як жанрову ознаку опосередкованої комп'ютерної інтернет-комунікації [Рогачева 2011,10; Сидорова 2006, 85]. Martin Potthast визначає коментар в онлайн-виданнях як короткі текстові повідомлення, що залишають користувачі після статті чи блогу, утворюючи таким чином низку суспільних відгуків щодо певної проблеми, висвітленої статтею, тим самим заохочуючи дискусію між іншими відвідувачами [Potthast 2009,725]. Ми вважаємо, що Інтернет-коментар, який розміщується за допомогою веб-знарядь знизу коментованої інформації, є комунікативним, інтерактивним, мережевим жанром і частиною блогів, форумів, сайтів, соціальних мереж.

Між текстом та коментарем виникає інтертекстуальна взаємодія. Інтертекстуальність означає стан, коли всі комунікативні події базуються на більш ранніх комунікативних подіях. Феркло виділяє особливу форму інтертекстуальності – очевидну інтертекстуальність, за допомогою якої тексти експліцитно засновані на попередніх

текстах, наприклад цитують їх. Текст можна розглядати як ланку в інтертекстуальному ланцюзі, в серії текстів, кожний з яких включає елементи іншого тексту або текстів. Коли різні дискурси та жанри артикулюють разом в одній комунікативній події, виникає інтердискурсивність [Йоргенсен 2008, 129].

Нам вдалося виділити такі типи інтертекстуальної взаємодії між текстом та коментарем.

По-перше, коментарі можуть включати цитати та фрази і речення з тексту. На нашу думку, це є очевидний прояв інтертекстуальності, що чітко засвідчує зв'язок між коментарем та текстом, адже інтернет-коментар може містити окремо взяті цитати та заголовок статті.

Наприклад, у статті ***«Die Deutschen vertrauen Merkel, nicht dem Euro»*** поданий такий коментар:

1) pixeltrader

„Die Deutschen vertrauen Merkel, nicht dem Euro" *Die Mehrheit hat so entschieden. Sie werden auch mit den Konsequenzen in Zukunft leben müssen. Vor allem aber die CDU-Wähler* [3].

В цьому коментарі було процитовано заголовок статті для її подальшого розтлумачення. Тобто коментар написаний саме до заголовку. Автор дає йому своє пояснення, пов'язуючи із тогочасними подіями, а саме виборами у Німеччині. Окрім заголовків, автори коментарів можуть посилатися й на окремі речення та концепти, представлені у статті. Наприклад:

2) Demokrat •

„Fakt ist, dass die überragende Mehrheit der Deutschen am Euro festhalten will." *Inhaltsleer Behauptung. Warum gab es zum Euro keinen Volksentscheid?* [3]

Автор коментаря цитує і коментує речення із статті, надаючи певної експресивності за допомогою риторичного запитання.

Проаналізовані нами коментарі показують певну динаміку: заголовок статті зустрічався у 30%, окремо взяті цитати і концепти із статті у 70%.

По-друге, текст взаємодіє із коментарем на тематичному рівні. Вони пов'язані однією темою і спільним лексичним матеріалом. Такий коментар є більш розгорнутим, він містить відгук на тему та ідею статті. Коментар може включати тематичну, політичну лексику і ключові концепти статті.

Наприклад, коментарі до статті *«Die Deutschen vertrauen Merkel, nicht dem Euro»* підримують тему виборів, валюти та курсу правлячої партії.

Rebell007

Wenn man rein nur die Stimmenzählt, welche die CDU tatsächlich angekreuzt haben, so komt man gerade mal auf 30%. Somi habe ich die Deutschen, sondern nur knapp 1/3 der Deutschen diese Partei und Frau wieder gewählt. Diegröte Gruppe sind die Nichtwähler und die rund 9 Millionen Deutsche, deren Stimmen wegen der 5% Hürde nicht im Bundestag vertreten sind [3].

Цей коментар пов'язаний із текстом лише тематично, коментуючий розвиває тему виборів і наводить кількісні дані, чим прагне оскаржити головну ідею статті. Згадуються ключові слова та партії Німеччини.

По-третє в інтертекстуальній взаємодії коментаря та тексту можна спостерігати тенденцію до віддалення від головної теми статті та зміщення акцентів на інші аспекти дискурсу. Проте на цьому рівні вони продовжують співіснувати і функціонувати в межах одного дискурсу. Таке розширення здійснюється за рахунок просторового та часового чинника, а також із залученням інших тем та концептів. Наприклад:

1) Exuz

Die verschlossenen Dokumente über Alternativ szenarien zur ***Griechenland-Krisenpolitik*** *tun ihr Übriges* [3].

2) AFDler

In Skandinavien und der Schweiz, *also Ländern ohne diese südeuropäisch solzialistische Schulden- und* ***Inflationswährung****, hat uns er harter arbeites Geld nur noch einen Wert von ca. 60%* [3].

3) Onki

Jeder sollte sich mal den Art. 125 AEUV durchlesen und sich dann fragen, mit welcher ***Rechtsgrundlage*** *die Bundesregierung sich NICHT an diesen Vertag hält (und warum das* ***Bundesverfassungsgericht*** *diese Rettungsschirme gebilligt hat)* [3].

В поданих коментарях йде мова про інші країни, зовнішню політику, а також про економічну кризу, право, фінанси та торгівлю. В цих коментарях з'являються нові географічні назви, їхні автори згадують кризу в Греції, наводять приклади Скандинавії і Швейцарії, що розширює тематику статті за просторовим чинником.

Розширення теми коментаря може відбуватися і за рахунок зміщення акцентів на інші персоналії, зокрема на автора статті або на інших політиків. Наприклад:

1) Onki

Für ***Helmut Kohl*** *war dieser Artikel übrigens überauswichtig!* [3]

2) coyote38

Woher nimmt ***Herr Nelles*** *die Gewissheit, dass die SPD in die große Koalition geht?* [2]

Herr Nelles – автор статті, до якої було залишено коментар.

3) freundeskreis

Frau merkel zeigt in europa kante und verlangt.Neue strukturen in den schuldenländern.steinbrück, gabriel ,künast ,trittin usw [3].

По-четверте, текст і коментар можуть належати до різних дискурсів. Серед коментарів буває присутня реклама, що порушує нетикет. Трапляються тролінг, флуд, флейм, спам, мережевий флірт. Подібні висловлювання, що виходять за рамки обговорення статті, О. В. Лутовіна відносить до дискурсонабутого жанру [Лутовінова 2009,15]. Серед таких висловлювань можна зустріти сленг та знижену лексику, наприклад:

1) ArnoNyhm1984

Mit Nibelungentreue in den (Euro-)Untergang."Geschichte wiederholt sich nicht, aber sie reimt sich" (Mark Twain) [2]

Ця літературна цитата частково відображає бачення читача і його думки стосовно поданої інформації у статті.

2) Eberhart Opp

Politik ist ein schmutziges Geschäft werte Wähler alle Jahre wieder begreift man denn nie...[2]

Спостерігається висміювання та жартівливі ремарки:

Mause Kitten

Die Beiden erinnern mich irgendwie an ein früheres Komiker-Duo aus Amerika! [2]

Ця жартівлива ремарка стосується фото у статті.

Ralph Schreiner

Ja da hat er wohl Recht der Hr. Staubhaar (der Name scheint Programm, denn es sträubt einem die Haare, wenn man seine Kommentare liest) [3].

Цей коментар містить жарт про автора статті.

Thai lao

„Wer soll künftig regieren"? Am besten der gesunde Menschenverstand [2].

Nemetz

Congrats, Angie, und tausend Dank, dass die Sekte FDP zu den Saeuen gejagt wurde. Toll, kein Wort zur Sekte FDP von Ihnen! [1]

Коментар написано у розмовному стилі, він містить різкі висловлювання, англіцизм і сленг.

Проте крім жартів, які стосуються статті, можна зустріти й випадки тролінгу (англ. Trolling) – грубе порушення мережевого етикету; розміщення в Інтернеті провокаційних, брутальних повідомлень з метою викликати конфлікти між користувачами, образи, марнослів'я, війну редагувань тощо [Шевченко 2012, 405]. Наприклад:

Primadonna

Dann erläutern Sie uns doch mal sachlich ihre Argumente, warum der Euroraum in seiner jetzigen Form mit unseren Steuergeldern aufrecht erhalten bleiben soll. Ich bin schon gespannt... [2]

Таким чином, інтернет-коментар може виконувати різні функції: розтлумачення, розмірковування, а також оцінну та фатичну функції. Це певною мірою електронна версія читацьких листів до редакції, але в більш зручному, багатофункціональному вимірі, що здійснюється нелінійно і в режимі нереального часу. Кожен, незалежно від просторових або часових рамок, може долучитися до обговорення тієї чи іншої теми. Важливою є й функція діалогізації, яку виконують інтернет-коментарі.

Інтернет-коментарю властиві певні закономірності: це – участь читачів в обговоренні, миттєве долучення усіх коментуючих до дискусії, об'єднання, прозорість і анонімність.

Слід зазначити, що коментар може по-різному взаємодіяти із текстом на різних рівнях.

Інтернет-коментар активно функціонує в межах форумів на сайтах інтернет-видань. У відвідувачів сайту спостерігається високий інтерес до політики. Проаналізувавши їхні коментарі, можна зазначити, що вони відіграють сьогодні велику роль у формуванні суспільної думки і є новим методом спілкування. Кожен може прочитати коментарі і отримати більш доповнену картину сучасної події, включаючи думку автора і відгуки людей. Це різновид взаємодії з автором, за допомогою якого можна спостерігати динаміку читацької думки.

Інтернет-коментарі потребують подальшого дослідження з точки зору лінгвопрагматики, ґендерної лінгвістики, стилістики. Необхідно дати відповідь на питання,

як коментар взаємодіє із жанром інтерв'ю, оголошень, реклами, відео та яке його місце серед інших інтернет-жанрів. Описати інтернет-коментар як форму дискурсивної практики і порівняти з його лінійними офлайновими прототипами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А. Записи в блоге как речевой жанр Интернет-коммуникации, 2003 // Ел. ресурс: [http://iawia.net.ru]

2. Глазкова М. Ю. Экспрессивный синтаксис в современной публицистике (на материале русскоязычных и англоязычных общественно-политических статей): Автореф. дисс. … канд. филол. н.– Ростов-на-Дону, 2010. – 22 с.

3. Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод: пер. с англ. / Йоргенсен М.В., Филипс Л.Дж. – 2-е изд., испр. – Харьков: Изд-во «Гуманитарный центр», 2008. – 352 с.

4. Карпоян С. М. Эпистемические речевые акты в интернет-комментарии // Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика». – 2011. – №5 .Ел. ресурс: [http://www.vestnik-mgou.ru/mag/2011/ling/5/ling_5_2011.pdf]

5. Лутовинова О.В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса / О.В. Лутовинова. – Волгоград: ВГПУ Перемена, 2009. – 477 с.

6. Рогачева Н. Б. Структура и функционирование вторичных речевых жанров интернет-коммуникации (на материале русского и английского языков): автореф. дис. … канд. филол. наук / Н. Б. Рогачева. – Саратов, 2011. – 25 с.

7. Сидорова М. Ю. Интернет-лингвистика: русский язык. Межличностное общение / М. Ю. Сидорова. – М.: «1989.ру», 2006. – 193 с.

8. Селютин А.А. Жанры как форма коммуникативного выражения онлайновой личности [Текст]/ А.А. Селютин// Вестник Челябинского государственного университета. – №35 (173). – Филология. Искусствоведение. – Вып.37- 2009. – 217 с.

9. Шевченко В.Е. – К.: Паливода А.В. Новітні медіа та комунікаційні технології: комплекс навчальних програм для спеціальностей «журналістика», «видавнича справа та редагування», «реклама тазв'язки з громадськістю» / За заг. ред., 2012. – 412 с.

10. Щипицина Л.Ю. Дигитальные жанры: проблема дифференциации и критерии описания // Коммуникация и конструирование социальных реальностей: сб. науч. статей / отв. ред. О.Г. Филатова. СПб., 2006. Ч. 1. – 377–389 с.

11. Potthast M. Measuring the descriptiveness of Web Comments /Martin Potthast // In SIGIR '09: Proceedings of the 32nd international ACM SIGIR conference on Reasearch and development in information retrieval. – 2009. – 724–726. – Ел. ресурс: [www.uni-weimar.de/potthast_2009a]

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Der SpiegelOnline // Ел.ресурс: [http://www.spiegel.de/]
2. Das Bild //Ел. ресурс: [http://www.bild.de]
3. Die Welt// Ел. ресурс: [http://www.welt.de]

Стаття надійшла до редакції 25.04.14 р.

Моргун Ю., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ВЗАИМОДЕЙСТВЕ ТЕКСТА И КОММЕНТАРИЯ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ

Статья посвящена исследованию комментария в Интернет-дискурсе на материале интернет-изданий немецкоязычной прессы. Главное внимание сосредоточено на особенностях функционального взаимодействия текста и комментария к нему. Показано, что интернет-коментарий может віполнять разніе функции: разъяснения, размышления, а также оценочную и фатическую функции.

Ключевые слова*: комментарий, Интернет-дискурс, интертекстуальность.*

Morgun J., Master Stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE INTERACTION OF TEXT AND COMMENTARY IN THE GERMAN INTERNET DISCOURSE

This article deals with the research of the commentary in the German-speaking Internet discourse on the material of internet editions of German press. The article highlights the peculiarities of functional interaction between text and its commentary.

Key words: *commentary, Internet-discourse, intertextuality.*

УДК 81’255.4=111=162.2

Мусієнко О.С., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ ДЕНА БРАУНА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ТВОРІВ «ІНФЕРНО» ТА «ВТРАЧЕНИЙ СИМВОЛ»)

У статті розглядаються особливості ідіостилю Дена Брауна, головні стратегії і тактики та прагматичні аспекти його відтворення в українському перекладі через призму мовної особистості перекладача Володимира Горбатька.

Ключові слова: *бестселер, ідіостиль, прагматика, мовна особистість перекладача, адекватність перекладу.*

Термін «бестселер» не визначає жанр твору чи його літературну якість, проте визначає провідні тенденції на книжковому ринку. Ім’я Дена Брауна – відоме на всіх континентах, його романи очолюють списки світових бестселерів і перекладаються

багатьма мовами. Попри значну кількість злослів'я з боку західних критиків, наразі сумарні наклади творів Дена Брауна сягнули 180 мільйонів. Що ж дає змогу батьку Роберта Ленгдона перебувати, за словами критиків, у «стратосфері популярності»?

Успіх Дена Брауна полягає у вмінні зацікавити свого читача, тому від перекладу вимагається не лише точність, збереження авторського задуму, а й здатність так само активно захоплювати та утримувати увагу читача, як це відбувається в оригінальному творі, що, в свою чергу, породжує проблему перекладацького пошуку засобів адекватного відтворення унікального ідіостилю автора. У зв'язку з цим ми розглядаємо мовну особистість перекладача Володимира Горбатька та його переклади творів Дена Брауна українською мовою. З огляду на те, що переклад художніх творів є одним із найважчих видів перекладу, захоплення викликають темпи виконання перекладів В.Горбатьком: близько місяця на «Втрачений символ» і приблизно стільки ж на «Інферно», при чому кожен з цих романів має обсяг більше 500 сторінок. Відтак особливу цікавість викликає якість запропонованих перекладів та перекладацькі стратегії і прийоми, до яких вдається В.Горбатько. Все вищезазначене зумовлює **актуальність** теми дослідження.

Дослідженню мовної особистості перекладача присвячені роботи О.Шевченко, О.Чередниченко, М.Новікової, А.Науменко, Л.Верзун, Т.Бідної, О. Мазур. Аспекти авторського ідіостилю розглядаються у роботах Ю.Караулова, В.Кухаренко, В.Григор'єва, В.Леденьової, Д.Ліхачова, О.Северської, Ю.Лотмана. Питання стилістики висвітлені у роботах В.Виноградова, І.Гальперіна, Л.Щерби, І.Арнольд, В.Комісарова, Н.Гарбовського, Л.Нелюбіна, Т.Левицької та інших провідних лінгвістів.

Новизна роботи полягає у тому, що у ході роботи було виявлено ключові риси особливого авторського стилю Дена Брауна, що слугують запорукою його популярності та багатомільйонної читацької аудиторії, а також основні перекладацькі труднощі відтворення ідіостилю Дена Брауна та стратегії вирішення цього завдання.

Прагматичні проблеми перекладу тісно пов'язані із жанровими особливостями оригіналу. Структура, тематична складність, сюжетна та композиційна багатовимірність творів Дена Брауна сформували основу для нового напрямку в сучасній художній літературі. Зарубіжні літературознавці та лінгвісти зазвичай визначають жанри таких творів як *thrillers*, *spy stories*, *crypto stories* і навіть *thrillers for intellectual readers* [10, с. 9]. Сучасна література зазвичай створюється «на перетині жанрів», а відтак «Втрачений символ» та «Інферно» Дена Брауна є сучасною модифікацією форми роману, яка характеризується інтелектуальністю, універсальністю та сумісністю з іншими жанрами, інтерактивністю та композиційною будовою за принципом *cliffhanger*. Останній полягає у тому, що автор несподівано закінчує достатньо великий фрагмент твору і залишає читача на найцікавішому місці. Цей прийом націлений на те, щоб утримувати увагу читача, змусити його продовжити читати твір і згадати, про що йшлося у попередньому фрагменті.

Теми, які домінують у творах Дена Брауна, це: таємниці, пригоди, наука, історія, символи, географія. Відштовхуючись від них, автор обирає лексичні та синтаксичні стилістичні засоби, що формують його неповторний стиль, при відтворенні якого можуть з'являтися розбіжності між вихідним текстом і текстом перекладу.

Фактори, які детермінують появу таких розбіжностей О.Шевченко пропонує ділити на чотири групи:

1. Зміни, обумовлені *абсолютним* неспівпадінням мовного матеріалу вихідної та цільової мови: фонетики, лексики, граматики, синтаксису.

2. Зміни, обумовлені *переважним* неспівпадінням структур вихідної та цільової мови.

3. Зміни, що не є безпосередньо обумовленими вихідним текстом чи вихідною мовою, а походять *із додаткових потенцій тексту перекладу, реалізованих перекладачем*.

4. Зміни, обумовлені тим, що *перекладач виступає у функції співавтора* [7].

До першої та другої групи належать випадки, обумовлені неспівпадінням системних властивостей і структур двох мов. Перекладацькі трансформації цього рівня лежать в основі перекладацької діяльності. Для одиниць, наявних у вихідній мові та відсутніх у мові перекладу (перша група), як правило, є традиційні еквіваленти (перекладацькі відповідники), тому переклад таких одиниць у багатьох випадках є, умовно кажучи, механічним процесом заміни одних конструкцій іншими. В інших випадках система цільової мови дозволяє перекласти точніше, але отриманий варіант суперечить мовним нормам чи є неузуальним. Тому перекладач використовує не найближчі семантичні відповідники, а вирази, які, згідно мовленнєвої традиції використовуються у відповідних ситуаціях.

До другої групи належать випадки кількісного неспівпадіння структур вихідної і цільової мови, тобто такі мовні явища, які існують в обох мовах, але для однієї з них є більш характерними. Таким чином, зміни мають не абсолютний, а переважний характер, проте іноді вони є обов'язковими для того, щоб переклад звучав природно, а не як калька з іноземної мови.

Оскільки трансформації обох вищезгаданих груп детермінуються справжніми розбіжностями між вихідною та цільовою мовами, то вони обов'язково зустрічаються у будь-якому перекладі, тому можна констатувати, що вони характеризують мовну особистість перекладача як тип.

Інформацію про індивідуальні властивості певної мовної особистості перекладача ми отримуємо з двох останніх груп. До третьої групи належать приклади, які ілюструють потяг мовної особистості перекладача до реалізації у тексті перекладу потенцій, наявних у цільовій мові, проте відсутніх у вихідній і тому не обумовлених безпосередньо вихідним текстом. З одного боку, це може вказувати на те, що перекладач виходить за рамки своїх повноважень, проте, з іншого боку, якщо не надавати цим потенціям достатнього значення, то текст перекладу може звучати штучно. Проте саме перекладач розставляє пріоритети і вирішує, які саме можливості цільової мови втілити у перекладі, що в свою чергу означає, що повторюваність таких однорідних елементів у його/її перекладі демонструє характерні риси його/її індивідуальної мовної особистості перекладача.

До четвертої групи належать такі випадки неспівпадіння елементів вихідного та цільового тексту, де індивідуальність мовної особистості перекладача проявляється у чистому вигляді. Теорія перекладу називає таку перекладацьку активність небажаним

явищем, яке знижує якість перекладу, оскільки в ідеалі роль перекладача – невидиме та ненав'язливе посередництво [7]. Проте тією чи іншою мірою перекладач завжди виступає в ролі співавтора, адаптуючи текст перекладу відповідно до ситуації та власних уподобань. В.Горбатько доволі часто змінює стилістичне забарвлення тексту і проявляє себе не стільки перекладачем, скільки співавтором, що не завжди є виправданим. Яскравим прикладом цього є наступний уривок:

*"**Come on**," she said, smirking coyly at the students as she stroked her **blond** ponytail. "You're telling me you **guys** don't **sneak** into the gardens to smoke **weed** and fool around?"*

The kids all exchanged looks and then burst out laughing.

*The guy with the tattoos now looked **utterly smitten**. "**Ma'am, you should totally teach here**"* [8, с. 347].

*– **Не морочте мені голову**, – сказала вона, грайливо всміхнувшись студентам і пригладивши свій «кінський хвіст». – Ви хочете сказати мені, **хлопчики й дівчатка**, що ніколи не **пробираєтеся тишком-нишком** до парку, аби покурити там **травичку** й трохи подуріти?*

Студенти обмінялися поглядами, а потім вибухнули сміхом.

*Схоже, татуйований хлопчина **остаточно впав жертвою Сієниної привабливості.***

*– **Панійко, ну ви конкретна училка, скажу я вам!*** [3, с. 133].

Загалом В.Горбатько за допомогою різних трансформацій створює переклад цього уривку з дещо відмінним стилістичним забарвленням, створюючи експресивнішу картину, ніж в оригіналі, та вдаючись до кількісних і якісних змін на лексичному та семантичному рівнях. Наприклад, розмовну фразу ***come on*** перекладач передає більш виразною одиницею ***не морочте мені голову***. На нашу думку, вдалішим варіантом перекладу у цій комунікативній ситуації було б ***та годі вам*** чи ***облиште***, оскільки такий переклад продукував би рівноцінний комунікативний ефект. Далі в оригіналі читаємо ***blond*** *ponytail*, тоді як в перекладі зустрічаємо *«кінський хвіст»*. Перекладач невиправдано вдається до трансформації вилучення, хоча цього легко можна було б уникнути, додавши *білявий «кінський хвіст»*. Слово ***guys*** є своєрідною лакуною, оскільки не має в українській мові точного відповідника. У російській мові відповідником було б слово *ребята*; в українському ж перекладі зустрічаємо ***хлопчики й дівчатка***. У цьому прикладі, як і в наступному (***weed – травичку)***, Володимир Горбатько використовує зменшувально-пестливі суфікси *–ик, –к,* яких немає у вихідній мові. Цей приклад можна віднести до третьої групи змін, які ілюструють потяг мовної особистості перекладача до реалізації у тексті перекладу потенцій, наявних у цільовій мові, проте відсутніх у вихідній і тому не обумовлених безпосередньо вихідним текстом. Вдаючись до таких змін, перекладач прагне показати те, що Сієна Брукс намагається бути максимально дружньою зі студентами і хоче втертися їм у довіру. Дієслово ***sneak*** перекладач передає словосполученням ***пробираєтеся тишком-нишком***, проте для економії мовних засобів доречнішим варіантом перекладу був би точний відповідник ***прокрадатися***, семантика якого охоплює значення ***тишком-нишком***. У наступному варіанті перекладу *looked* ***utterly smitten – остаточно впав жертвою Сієниної привабливості*** зустрічаємо невиправданий перекладацький

відступ від змісту оригіналу, адже у вихідному тексті нічого не говориться про привабливість Сієни, а йдеться про те, що студент був ***надзвичайно вражений*** її словами. Наступна фраза у перекладі має пейоративний відтінок, відсутній в оригіналі: ***"Ma'am, you should totally teach here"– Панійко, ну ви конкретна училка, скажу я вам!*** В українській мові суфікс *–к* може надавати не лише зменшувально-пестливого значення, а й пейоративного (***панійко, училка***). Окрім того, лексеми ***конкретна*** та ***училка*** належать до сленгу, тому переклад запропонований Володимиром Горбатьком є набагато експресивнішим, ніж оригінал, та створює відмінний від оригінального стилістичний ефект.

Стратегії перекладача щодо відтворення ідіостилю автора можуть виражатися в нульовій стилістичній позиції, адаптації стилю до культури-сприймача та введені в неї нового стилю.

На основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що яскравими лексико-стилістичними особливостями романів «Втрачений символ» та «Інферно» є **звуконаслідувальні одиниці (ономатопи), терміни, абревіатури, іншомовні вкраплення.**

Ономатопи використовуються в романах Дена Брауна для характеристики героїв та їхнього емоційного стану в тій чи іншій ситуації, а також для створення певної атмосфери. Такі одиниці додають динаміки тексту і створюють сильний акустичний і візуальний ефект. В.Горбатько вдається до наступних способів перекладу ономатопів: 1) звуконаслідувальний еквівалент чи аналог; 2) ономатоп з дещо відмінним відтінком значення; 3) стилістично нейтральна лексема; 4) вилучення звуконаслідувальної одиниці у перекладі; 5) компенсація.

Яскравою стилістичною особливістю творів «Втрачений символ» та «Інферно» як інтелектуальних трилерів є вживання великої кількості **термінів**, які зосереджується у тих главах, де герої безпосередньо зустрічаються зі світом науки чи мистецтва. У різних стилях мови терміни можуть виявляти національно-культурний і конотативний компоненти свого значення [1, с. 63]. В.Горбатько використовує для перекладу термінів наступні способи: підбір лексичного відповідника, калькування, транскодування, експлікація та контекстуальні заміни.

Важливу роль у романах Дена Брауна відіграють **абревіатури**, надаючи тексту художнього твору певну технологічність та спеціалізацію. В.Горбатько обирає тактику перекладу абревіатури залежно від функцій, які вона виконує у тексті: I. Переклад 1) абревіатурою, 2) розгорнутою формою. II. Транскрипція/транслітерація 1) абревіатури, 2) її розгорнутої форми [5].

В.Горбатько переважно повторює прийоми автора; іноді запозичує абревіатури в їхньому оригінальному написанні і дає розшифрування.

Для сучасного читача імпліцитні значення, які вкладає автор у ті чи інші вирази, є не менш важливими, ніж форма, в якій вони представлені, тому особливе місце у творі відведено **іншомовним вкрапленням**, за допомогою яких Ден Браун змушує читача зануритись у атмосферу книги, виділяє культурні і мовні особливості суспільства та окремих героїв і формує атмосферу національно-культурного та національно-географічного простору. Перекладач вдається до таких способів перекладу: 1) збереження вихідної форми вкраплення без перекладу; 2) збереження іншомовного

вкраплення зі зноскою-перекладом; 3) збереження іншомовного вкраплення зі зноскою-перекладом і зноскою-поясненням; 4) парафраза, яка замінює собою елемент чужорідної культури; 5) інтерполяція, при якій у тексті перекладу зберігається вихідна реалія і безпосередньо в текст додається пояснення.

На синтактико-стилістичному рівні характерними рисами ідіостилю Дена Брауна виступають наступні прийоми: **транспозиція синтаксичних структур, повтори, ретардація, парцеляція, однослівні та неповні речення.**

Транспозиція синтаксичних структур допомагає автору створити емоційну атмосферу того чи іншого епізоду чи дає читачеві можливість краще зрозуміти переживання героїв, їхній стан. Цей прийом також посилює відчуття таємничості та енергійно залучає читача до процесу розгадування таємниць.

Повтори виконують функцію посилення комунікативного ефекту, є узагальненням наявних у мові засобів вираження збудженого стану та реалізують функцію наростання або градації.

Важливим композиційним прийомом зі стилістичної точки зору є **ретардація**, на основі якої Ден Браун будує багато глав своїх творів. Вона полягає у тому, що хід подій затягується, сюжетний розвиток уповільнюється і логічне завершення відтягується до самого кінця мовного відрізка. Як зазначав І.Гальперін «найчастіше ретардація використовується у великих мовних відрізках, у складних синтаксичних цілих, в абзацах і навіть цілих творах [6, с.186]. Ден Браун будує за принципом ретардації багато глав свого роману. Уповільнення створюється за рахунок численних описів – приміщень, вулиць, портретів, думок героїв.

Характерною рисою ідіостилю Дена Брауна є використання **парцеляції.** Членування фрази чи окремого мовного відрізку стає стилістичним прийомом у тому випадку, якщо воно не лише інтонаційно оформлює висловлювання, а й створює певну атмосферу чи характеристику героя.

Одним із важливих синтаксичних стилістичних прийомів у романах «Втрачений символ» та «Інферно» є **неповне речення**. Неповне речення стає стилістичним прийомом тоді, коли за його допомогою вирішується якесь композиційне чи стилістичне завдання автора. У романах «Втрачений символ» та «Інферно» це, перш за все, намагання передати атмосферу природного спілкування, необхідність переконати читача у правдивості описаних у тексті подій, а також створити певний портрет героя.

Дуже виразним стилістичним прийомом, який використовує Ден Браун у «Втраченому символі» та «Інферно» є **однослівне речення**. Автор використовує однослівні речення для підкреслення якоїсь риси чи характеристики, наголошення певної думки або для досягнення ефекту градації.

У сфері синтаксису опції перекладацьких стратегій звужуються до наступного ряду: відтворення, невідтворення та компенсація.

Характерною рисою мовної особистості В.Горбатька є використання у тексті колоритної української лексики, яка демонструє надзвичайне розмаїття української мови, проте часто звучить досить дивно і штучно з уст героїв. Так, скажімо, на сторінках перекладу в прямій мові зустрічаємо, наприклад, лексему *криївка*, використання якої свідчить про те, що перекладач вдається до стратегії одомашнення, проте, на нашу думку, це не є виправдано контекстом.

Слід відзначити також, що лексика, яку досить часто використовує В.Горбатько *(нуртувало, накренився, одіж, таксомотор, жаский, зіпсута, курзу-верзу, заувага, тужавіє і т.д.)* не завжди є зрозумілою пересічному українському читачеві або ж належить до високих функціональних стилів.

*"**Bullshit**," Sienna blurted.*

Everyone turned and stared at her, including Langdon [8, с. 347].

*– **Курзу-верзу**! – випалила Сієнна.*

Усі обернулися й отетеріло витріщилися на неї включно з Ленґдоном [3, с. 133].

Ми вважаємо, що обраний В.Горбатьком варіант перекладу є не дуже вдалим, оскільки лексема ***курзу-верзу*** не побутує у вжитку серед україномовного населення, тому з уст італійки у перекладі вона звучить занадто штучно. Доречніше було б перекласти *нісенітниця, дурниця, казна-що*.

Попри те, що В.Горбатько досить часто вдається до стратегії одомашнення та місцями переорієнтовує читача з активного на пасивного, загалом він дотримується авторських прийомів, завдяки чому йому вдається адекватно відтворити зміст, інтелектуальність та стилістичну неповторність оригінальних творів; при цьому експресивно-емоційне забарвлення перекладу місцями набагато сильніше, ніж у оригіналі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брагина А.А. Лексика языка и культура страны. М.: Русский язык, 1981. – 153 с.
2. Браун Д. Втрачений символ : пер. з англ. В.Горбатька. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 608 с.
3. Браун Д. Інферно : пер. з англ. В.Горбатька. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 606 с.
4. Варфоломеева И.В. Аббревиатуры современного английского языка : когнитивно-дискурсный аспект : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Варфоломеева Ирина Вячеславовна. – М., 2007. – С. 11.
5. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. М.: Международные отношения, 1980. – 342 с.
6. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка: опыт систематизации выразительных средств (2-е издание). М., 2012. – 376 с.
7. Шевченко О.Н. Языковая личность переводчика : На материале дискурса Б.В. Заходера : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук : спец. 10.02.19 «Теория язика» / Шевченко Ольга Николаевна ; Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 2005. – 13 с.
8. Brown D. Inferno: A Novel / Dan Brown. – New York : Doubleday, 2013. – 480 p.
9. Brown D. The Lost Symbol. London: Corgi Books., 2009. – 669 p.
10. Cawelty J.G. Adventure, Mystery and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture. Chicago; London: University of Chicago Press, 1976. – 167 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Мусиенко О.С., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ИДИОСТИЛЯ ДЭНА БРАУНА (НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРЕВОДОВ ПРОИЗВЕДЕНИЙ «ИНФЕРНО» И «УТРАЧЕННЫЙ СИМВОЛ»)

В статте рассматриваются особенности идиостиля Дэна Брауна, главные стратегии и тактики, а также прагматические аспекты его воспроизведения в украинском переводе сквозь призму языковой личности переводчика Владимира Горбатько.

Ключевые слова: *бестселлер, идиостиль, прагматика, языковая личность переводчика, адекватность перевода.*

Musiienko O.S., Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PRAGMATIC ASPECTS OF DAN BROWN'S IDIOSTYLE REPRODUCTION (BASED ON THE TRANSLATIONS OF "IFERNO" AND "THE LOST SYMBOL")

The article is aimed at highlighting the peculiarities of Dan Brown's idiostyle, the main strategies, tactics and pragmatic aspects of its reproduction in the Ukrainian translations through the translator's linguistic identity of Volodymyr Horbat'ko.

Key words: *bestseller, idiostyle, cliffhanger, pragmatics, translator's linguistic identity, adequacy of translation.*

УДК 821.111

Набережнєва Т. Є., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

«АВТОРСТВО» КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ ШЕКСПІРА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті встановлено перекладні тексти – джерела крилатих висловів В. Шекспіра в українській мові, проаналізовано природу варіантності крилатих висловів іншомовного походження та розкрито роль перекладу у формуванні національного цитатного фонду.

Ключові слова: *крилаті вислови, цитати, авторство, текст-прототип, перекладацькі трансформації.*

Цитатний фонд кожної національно-культурної спільноти з погляду первинного мовного коду складається з двох частин. Питома частина включає цитати і крилаті ви-

слови з класичної та сучасної національної літератури, релігійних пам'яток, фольклору, публіцистики, промов відомих діячів, пісень, кіно- та мультфільмів, рекламних та інших текстів, створених національною мовою. До запозиченої входять ті самі феномени, співвіднесені, однак, з перекладними текстами та через них з джерельними – створеними іншими мовами та в інших культурах. Тим не менш запозичена частина фонду також має свою національну специфіку, що відображає сприйняття тексту носіями певної мови та культури. Якщо знання питомої частини об'єднує мовців в одну національну спільноту, дозволяючи вирізняти "своїх" та "чужих", то знайомство із запозиченою у першу чергу інкорпорує їх до світового культурного простору.

Формування запозиченої частини цитатного фонду відбувається за діяльної, хоч здебільшого несвідомої, участі перекладачів. У цьому контексті переклад слідом за В. Радчуком [Радчук 2006; 2007] та О. Чередниченком [Чередниченко 2007], можна розглядати як засіб захисту національних мов та культур та стверджувати його націєтворчу місію [Стріха 2006].

Мета цієї статті – встановити перекладні тексти творів В. Шекспіра, що стали базою для виникнення крилатих висловів у сучасній українській мові та показати чинники, які зумовили вибір того чи іншого перекладу з-поміж усієї множинності.

Перелік крилатих висловів В. Шекспіра в українській мові було складено за трьома виданнями "Крилатих висловів в українській літературній мові" [Коваль 1964; 1975; 2011], словником "Новое в русской и украинской речи: Крылатые слова – крилаті слова" [Дядечко 2001 – 2003] та з власної картотеки. Зазначимо, що згадані друковані видання не наводять відомостей про перекладачів, хоч їхня роль у створенні структури, що закріпилася у мові, очевидна.

Згідно з вузьким розумінням терміна крилатими вважають вислови, асоціативно та генетично пов'язані з певним текстом чи автором, що мають сталі формально-змістові параметри та стали частиною словника національної мови [Дядечко 2007, 23]. При цьому крилаті вислови, які асоціюються з іншомовним текстом чи автором, генетично пов'язані з двома типами текстів – оригінальним текстом-джерелом та перекладним текстом, уривок якого є прототипом одиниці, що набула ознак відтворюваності та стійкості.

З погляду перекладу уривки-прототипи можна поділити на дві групи:

а) тексти, що не зазнали лексико-граматичних трансформацій; були відтворені за допомогою іншого мовного коду без жодних лексико-граматичних змін, як-от: *To be or not to be – Бути чи не бути; Poor Yorick! – Бідний Йорик! Words, words, words – Слова, слова, слова; Et tu, Brute? – І ти, Бруте?*

2) тексти, трансформовані у процесі перекладу.

Саме трансформації дозволяють здебільшого ідентифікувати автора перекладного тексту-джерела крилатого вислову, оскільки збіги у перекладах різних авторів є поодинокими. Так, гамлетівську фразу *What's Hecuba to him, or he to Hecuba?* було однаково перекладено *Що він Гекубі, що йому Гекуба?* Л. Гребінкою [Шекспір 2003, 82] і Г. Кочуром [Шекспір 2008б, 223]. Обидва використали перестановку. Для порівняння наведемо крилатий вислів *Что он Гекубе, что она ему?* (переклад А. Кроненберга), зафіксований у російському словнику [Берков 2009, 564], у якому перекладач крім

перестановки замість імені дружини троянського царя у другій частині фрази вжив особовий займенник. У словнику А. Коваль та В. Коптілова у назві статті наведено буквальний переклад з англійської: *Що Гекубі до нього, що йому до Гекуби?* [Коваль 2011, 652], хоча у мовленні натрапляємо тільки на вислів з українських поетичних перекладів Л. Гребінки та Г. Кочура: *Що керує, наприклад, розвиненими країнами в їхніх стосунках із своїми менш щасливими сусідами – "розумний егоїзм" чи високий гуманізм? Жили б собі, не зважаючи на наші негаразди.* ***"Що він Гекубі, що йому Гекуба?"****, – писав Шекспір про щирі ридання актора на сцені* (День, №55, 1999).

Окремі перекладні тексти набувають особливого домінуючого статусу завдяки впливу позамовних чинників. Серед них важливим є наявність тексту у шкільній програмі. Наприклад, переклад трагедії "Ромео та Джульєтта" І. Стешенко включено до шкільних хрестоматій, цитати з нього наведено у підручниках із зарубіжної літератури. Тому останні рядки трагічної історії кохання Ромео та Джульєтти увійшли до цитатного фонду української мови саме у її перекладі: *Сумніших оповідей не знайдете, ніж про любов Ромео і Джульєтти* [Шекспір 2008б, 164] (пор. з Шекспіровим: *For never was a story of more woe than this of Juliet and her Romeo*). Про цей важливий позамовний чинник, що зумовив відомість вислову, свідчить метаоператор *хрестоматійне*: *Пригадаймо хрестоматійне:* ***"Сумніших оповідей не знайдете, ніж про любов Ромео і Джульєтти"****. Але видається, що десь поруч із цим сюжетом перебуває й історія української книги* (Український тиждень, № 38, 2009).

Згаданий переклад є джерелом ще одного крилатого вислову – *чума на ваші дві родини* [Шекспір 2008б, 103]. В оригіналі маємо *a plague on both your houses.* У перекладі в результаті диференціації значення лексеми *house* отримуємо – *родина*. Смертельно поранений друг Ромео Меркуціо проклинає ворожнечу між сім'ями Монтеккі та Капулетті. Вислів виражає роздратування чи іронію мовця через конфлікт двох сторін: *Чим більше політиків пересвариться між собою, тим менше в них буде часу заважати нам жити. Як писав класик,* ***"чума, чума на ваші дві родини!"*** (запис у блозі на сайті "Української правди", 11.09.2010).

Тривалий період політики русифікації наклав відбиток на корпус крилатих висловів української мови. Серед Шекспірових зворотів, запозичених з російської, маємо крилаті вислови, що здолали довгий шлях подвійного перекладу: оригінальний текст-джерело було перекладено російською; на базі російського тексту-прототипу утворився крилатий вислів у російські мові, який потрапляє до української як скалькована одиниця.

У зв'язку з цим поява власне українського крилатого вислову, співвіднесеного з тим самим текстом В. Шекспіра, на базі українського тексту-прототипу призводить до існування в українській мові двох паралельних утворень – варіантів чи навіть одиниць.

Так, в українській мові маємо два крилатих вислови *звихнувся час* та *розпався зв'язок часів*. Обидва походять з фрази Гамлета *time is out of joint* з монологу, що завершує першу дію п'єси. До питання перекладу звороту у контексті усього твору зверталися в українському літературному перекладознавстві Л. Коломієць [2006, 31 – 32] та М. Стріха [2006, 260 – 261].

На "авторство" крилатого вислову *звихнувся час* в українській мові можуть претендувати Г. Кочур (у його перекладі маємо *звихнувся час наш* [Шекспір 2008б, 199])

та М. Тупайло – редактор перекладу Л. Гребінки, який змінив Гребінчине *доба звихнулась наша* [Шекспір 2003, 48] на *звихнувся час* [Шекспір 1986, 32].

Розпався зв'язок часів – калька з російського вислову *распалась связь времен*, що виник на основі перекладу А. Кроненберга. На відміну від попереднього вислову, який, незважаючи на високу частотність вживань, поки не потрапив до словників, останній зафіксовано у [Коваль 1964; 1975; 2011].

Отже, в українській мові маємо дві крилаті одиниці та два мотивуючих контексти – дві інтерпретації фрази в українському та російському перекладах "Гамлета" відповідно. Різні образи, що лежать в основі висловів, сприяли подальшому розходженню у значеннях аналізованих крилатих висловів в українській мові аж до утворення двох крилатих одиниць на базі одного оригінального тексту-джерела.

Звихнувся час використовують зі значенням – 'прийшли нові часи з новими цінностями, не зрозумілими для попереднього покоління': *Ми дивимося, як по телевізору показують американські серіали чи мультики, які нормальна людина просто сприймати не може, а їх із жадністю пожирають наші діти, проте на це у нас не знаходиться нічого більшого, крім слів – перифразу з Шекспіра* ***"звихнувся час"*** (h.ua/story/306361/).

Розпався зв'язок часів – 'традиції забуті, все старе відкинуто': *Внаслідок цього,* ***розпався зв'язок часів*** *між дореволюційним і "непівським" поколіннями підприємців, стався безпрецедентний в історії розрив культурних традицій вітчизняного підприємництва* (Вісник ХНУ, № 965, 2011).

Природа варіантності крилатих висловів, що походять з іншомовних джерел, відрізняється від варіантності одиниць, прототипом яких є оригінальний текст. Якщо текстом-прототипом виступає перекладний твір, що існує в множинних інтерпретаціях, то варіативність крилатого виразу може зумовлюватися варіативністю самого тексту-прототипу для певної мовної чи лінгвокультурної спільноти. У випадку оригінального тексту тотожність численних контекстних варіантів крилатого звороту підтримує відповідний фрагмент – інваріант первинного оригінального тексту.

З-поміж крилатих висловів В. Шекспіра найбільш розвиненою в українській мові виявилася варіантність вислову Марцелла з трагедії "Гамлет" – *Something is rotten in the state of Denmark.* У мовленні функціонують фрази, що виникли на основі трьох українських перекладів: Л. Гребінки, Г. Кочура та Ю. Андруховича, а також редакції перекладу Л. Гребінки, здійсненої М. Тупайлом: 1) *Тут варто зауважити, що у своєму теперішньому варіанті салон манить тих митців із провінції, для яких Львів ще залишився "духовним П'ємонтом", хоч найпоінформованіші серед них починають сахатися, відчуваючи, що* ***"підгнило щось в державі нашій Данській"*** (postup.in.ua, 17.11.2004; у перекладі Л. Гребінки – *Щось у державі данській підгнило* [Шекспір 2003, 39]).

2) *То лише у Шекспіра приходить Фортінбрас, бо* ***"в державі датській завелась гнилизна…"*** (http://andriydomanovsky.blogspot.com/01.2014; у редакції М. Тупайла – *В державі датській завелась гнилизна* [Шекспір 1986, 26]).

3) *Але штучне обмеження державою Україна мого права на поїздку до іншої країни, коли та країна не проти цього, отже, штучне обмеження не має раціонального пояснення –* ***якась гнилизна в королівстві Данськім*** (domivka.net; у перекладі Г. Кочура – *Якась гнилизна в Данськім королівстві* [Шекспір 2008б, 191]).

4) *Так само, як сумнів, що* ***“щось не так у нашому королівстві”*** *не змити водометами* (у блозі Української правди 12.06.2013; у перекладі Ю. Андруховича – … *щось не так у королівстві* [Шекспір 2009,46]).

Активно послуговуються мовці й скальованими з російських крилатих одиниць фразами *Підгнило* (*Прогнило) щось у датському (данському) королівстві* та *Все гнило в датському (датськім) королівстві*. Перекладні тексти-прототипи обох одиниць не встановлені, що констатують укладачі російських словників крилатих висловів, зокрема [Берков 2009, 255]. Перший вислів перегукується з російськими перекладами К. Романова (1899) та М. Лозинського (1933) – *Подгнило что-то в датском государстве*. Другий за своєю семантикою відрізняється від джерельного тексту. Однак статус крилатого та асоціативний зв’язок з Шекспіром дозволяє мовцям приписувати авторство звороту саме Великому Британцю: *Як писав Шекспір –* ***все гнило у датському королівстві***... (old.kpunews.com, 29.09.2007).

Подібна ситуація також складається із запозиченим з російської виразом *Коня! Коня! Півцарства за коня!* Стратегія одомашнення, використана актором Я. Брянським у його поетичному перекладі російською (1833) з французького прозового перекладу, зробила слова англійського короля Річарда III в однойменній історичній хроніці близькими та пам’ятними для носія російської. Півцарства – традиційна царева обіцянка винагородити у російських народних казках. Саме цей неточний переклад фрази *A horse! A horse! My kingdom for a horse!* став прототипом для одиниці, що закріпилася як у російській, так і в українській мові. В українському перекладі Б. Тена маємо *Коня! Коня! Все царство за коня!* [Шекспір 2008а, 493]. Українською цей вислів зустрічаємо лиш зрідка, як-от: ***Усе царство – за коня!*** (назва збірки віршованих казок поета та перекладача з англійської М. Василенка). Поза тим крилатий вислів *Коня! Коня! Півцарства за коня!* у сучасній українській мові має два значення: метафоричне – прохання чи бажання отримати щось, незважаючи на необхідність значних жертв: *У пошуках утраченого миру, або* ***“Півцарства за коня!”*** (Сільські вісті, №10, 2014) та утворене в результаті буквалізації – висока ціна коня чи висока вартість утримання цієї тварини: ***Півцарства за коня.*** *Що коштує виростити чистопорідного скакуна?* (Урядовий кур’єр, 31.01.2014).

Перші рядки з Шекспірової п’єси “Річард III” *Now is the winter of our discontent / Made glorious summer by this sun of York* стали текстом-субстратом для назви роману американського письменника Дж. Стейнбека *The Winter of Our Discontent*, яка у свою чергу є прототипом крилатого вислову *winter of our discontent* в англійській мові. Роман до цього часу не перекладено українською, хоча у мові наявна запозичена з російської одиниця – *зима тривоги нашої*. Вислів зазвичай використовують, описуючи проблеми ЖКГ взимку, природні аномалії, змагання із зимових видів спорту та інші події, пов’язані із зимовим сезоном. Так, українська письменниця та публіцист Оксана Забужко описує за допомогою цього крилатого вислову трагічні події взимку 2014 року на Майдані. Її слова процитовано в оголошенні про зустріч у клубі Toastmasters Ukraine: *Сьогодні, 6 березня, в нашому Клубі ораторської майстерності творчий вечір до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. Шевченка, який, за словами Оксани Забужко, “в цю зиму тривоги нашої зазвучав просто метафізично актуалізовано”*.

Російський переклад роману, здійснений Н. Волжиною та Є. Калашніковою, має назву *Зима тревоги нашей*. Текстом-субстратом для російської назви є переклад цитати з "Річарда III" у тексті роману, виконаний, ймовірно, самими перекладачками: *Зима тревоги нашей позади, К нам с солнцем Йорка лето возвратилось.* Принаймні в опублікованому тексті перекладу відсутні будь-які посилання на іншого автора перекладу [Стейнбек 1989, 160]. Примітно, що у перекладі англійська лексема *discontent* зі значенням 'відчуття незадоволення ситуацією, у якій знаходишся' відтворено російською лексемою *тревога*. Ця заміна видається доцільною у контексті роману Дж. Стейнбека зі значущим для цього твору концептом "тривоги", що відчувалась у тогочасному американському суспільстві. Пор.: в російських перекладах Шекспірової хроніки: *зима междоусобий* (О. Дружинін); *злую зиму* (А. Радлова); *зиму распрей* (Б. Лейтин); *зиму наших смут* (М. Донський). В українському перекладі Б. Тена – *Нарешті сонце Йорка обернуло / Звад наших зиму в літо світлодайне* [Шекспір 2008а, 360].

Перші рядки монологу герцога Глостера, майбутнього короля Річарда III, закріпились у російській мові завдяки популярності роману Дж. Стейнбека у перекладі російською. Цитують їх часто й українською, але, на жаль, у повторному перекладі з російської: *Синоптики нарешті обіцяють послаблення морозів та припинення снігопадів. І як би хотілося слідом за Шекспіром вигукнути: "Зима тривоги нашої позаду, із сонцем Йорка літо повернулось"* (Урядовий кур'єр, 25 грудня 2012).

Ще одна добре відома Шекспірова фраза *Have you prayed to-night, Desdemona?* (в українському перекладі І. Стешенко – *Чи ви молились на ніч, Дездемоно?* [Шекспір 1986, 221]) закріпилася в українській мові у дещо зміненому вигляді, здогадно, під впливом російської: *Чи ти молилась на ніч, Дездемоно? (Чи ти молилась проти ночі, Дездемоно?)*. Пор.: у російському перекладі П. Вейнберга (1864) *Молилась ли ты на ночь, Дездемона?*

Таким чином, захисна функція перекладу по відношенню до національної мови та культури виявляється й у важливій ролі, яку відіграє переклад, зокрема художній, у формуванні національного корпусу крилатих висловів, що становить неповторний культурний код нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берков В. П. Большой словарь крылатых слов, и выражений русского языка : около 5000 единиц : в 2-х томах / В. П. Берков, В. М. Мокиенко, С. Г. Шулежкова. – 2-е изд., испр. и доп. – Магнитогорск; Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt- Universität, 2008 – 2009. – Т. 1: А – М. – 658 с.; Т. 2: Н – Я. – 737 с.

2. Дядечко Л. П. "Крылатый слова звук", или Русская эптология: Учебное пособие / Л. П. Дядечко. – 2-е изд. – Киев : ООО Изд. дом "Аванпост-прим", 2007. – 336 с.

3. Дядечко Л. П. Новое в русской и украинской речи: Крылатые слова – крилаті слова (материалы для словаря): Учебное пособие / Л. П. Дядечко. – К.: Вид. дім "Комп'ютерпрес", 2001–2003. – Ч. 1: А – Г. – 145 с.; Ч. 2: Д – Л. – 199 с.; Ч. 3: М – Р. – 231 с.; Ч. 4: С – Я. – 212 с.

4. Коваль А. П. 1000 крилатих виразів української літературної мови / Алла Коваль, Віктор Коптілов. – К.: Наукова думка, 1964. – 671 с.

5. Коваль А. П. Крилаті вислови в українській літературній мові. / Алла Коваль, Віктор Коптілов. – К.: Вища школа, 1975. – 335 с.

6. Коваль А. П. Крилаті слова в українській літературній мові / Алла Коваль, Віктор Коптілов. – К.: Ярославів Вал, 2011. – 704 с.

7. Коломієць Л. В. Два Леоніди Гребінки: до питання про автентичний переклад і редакторську правку (на матеріалі перекладу "Гамлета" В. Шекспіра) // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка / Л. В. Коломієць. – Вип. 40. – 2006. – С. 31 – 35.

8. Радчук В. Д. Функції перекладу // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Вип. 50. – 2006. – С. 183 – 191.

9. Радчук В. Забобон неперекладності (Чи під силу мові Тараса переклад цитат?) // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Збірник наукових праць. – Ч. 2. – Вип. 3. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – С. 152 – 158.

10. Русский Шекспир: информационно-исследовательская база данных [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://rus-shake.ru/

11. Стейнбек Дж. Собрание сочинений в 6-ти томах / пер. с англ. – Т. 6. – М.: Правда, 1989. – 496 с.

12. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / Максим Стріха. – К.: Факт – Наш час, 2006. – 344 с.

13. Чередниченко О. Про мову і переклад / Олександр Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.

14. Шекспір В. Твори в 6-ти томах / пер. з англ. – Т. 5. – К.: Дніпро, 1986. – 693 с.

15. Шекспір В. Гамлет, принц Данський / З англ. пер. Л. Гребінка. – К.: Основи, 2003. – 193 с.

16. Шекспір В. Історичні хроніки: Пер. з англ / Вільям Шекспір. – Харків: Фоліо, 2008а. – 512 с.

17. Шекспір В. Трагедії: Пер. з англ / Вільям Шекспір. – Харків: Фоліо, 2008б. – 462 с.

18. Шекспір В. Гамлет, принц Данський / Вільям Шекспір; з англ. пер. Ю. Андрухович. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. – 240 с.

19. Open Source Shakespeare: An Experiment in Literary Technology [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.opensourceshakespeare.org/

Стаття надійшла до редакції 16.05.2014

Набережнева Т. Е., к. филол. н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

«АВТОРСТВО» КРЫЛАТЫХ СЛОВ ШЕКСПИРА В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье установлены переводные тексты-источники крылатых слов В. Шекспира в украинском языке, проанализирована природа вариантности крылатых слов иноязычного происхождения, а также раскрыта роль перевода в формировании национального цитатного фонда.

Ключевые слова: *крылатые слова, цитаты, авторство, текст-прототип, переводческие трансформации.*

Naberezhnieva, T. E., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE "AUTHORSHIP" OF SHAKESPEARE'S QUOTATIONS IN UKRAINIAN

The article describes the translations that have become sources of W. Shakespeare's quotations in Ukrainian, discusses the factors determining the variation of foreign authors' quotations, as well as examines the role of translators in shaping the national corpus of quotations.

Key words: *winged words, quotations, authorship, source text, translation transformations.*

УДК 811. 11'42:32

Недайнова І.В., к. філол. н., доц.,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТИ *ГЛОБАЛІЗМ* ТА *АНТИГЛОБАЛІЗМ* У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПРОСТОРІ

У статті феномени глобалізму та антиглобалізму розглядаються в ракурсі визначення характеру їх концептуальних відносин в межах сучасного англомовного дискурсу. В ході дослідження їх начебто опозиційності виявляється концептуальна кореляція в певних зонах їх перетину, що не дає підстав вважати ГЛОБАЛІЗМ і АНТИГЛОБАЛІЗМ концептом та антиконцептом. Відношення між досліджуваними нами концептами ми вважаємо корелятивними.

Ключові слова: *глобалізм, антиглобалізм, дискурс, концепт, антиконцепт, опозиція, корелятивні відносини.*

Конструювання концепту АНТИГЛОБАЛІЗМ з огляду когнітивні компетенції людини демонструє нерозривний зв'язок двох соціальних реалій сьогодення – глобалізму та антиглобалізму. Зважаючи на присутність в номінації префікса *–анти,* на перший погляд, можна очікувати, що сутність концепту АНТИГЛОБАЛІЗМ має проявлятися у антиномії до концепту ГЛОБАЛІЗМ, а його назву слід трактувати як антонім, тобто, що ми маємо справу з парою реалій, що підпадають під відношення: концепт/антиконцепт [Воркачев 2007, 2011; Пономарева 2008; Приходько 2008]. Однак, як свідчать наукові розвідки, відношення «концепт/антиконцепт» виходять далеко за рамки антонімічних протилежностей, а саме тому співіснування двох елементів сучасної дійсності (глобалізму та антиглобалізму) потребує в нашому дослідженні

ретельного розгляду, а статус АНТИГЛОБАЛІЗМУ як антиконцепту по відношенню до концепту ГЛОБАЛІЗМ має бути доведений чи заперечений.

Мета представленого в статті аналізу полягає в спробі дослідити природу відношень двох концептів сучасної англомовної картини світу – ГЛОБАЛІЗМ та АНТИГЛОБАЛІЗМ, та підтвердити або заперечити статус їх як опозиційних.

У науковій літературі більшість вчених схиляється до думки, що основою специфічних типів концептів, які мають свій антипод, виступає контрадикторна опозиція двох самостійних концептів [Ефремов 2010; Ларина 2011; Пономарева 2008; Приходько 2012; Степанов 2007б]. Однак подальші підходи до розгляду таких відношень приводять до висновків, що антиконцепт не завжди несе в собі явну протилежність – він може бути формою вираження протесту до концепту чи незгоди з ним [Степанов 2007а: 20-21]; антиконцепт може протиставлятися концепту на основі оцінки, що підкреслює як сутнісні відмінності антиконцепту, так і точки зіткнення зв'язку «концепт-антиконцепт» [Приходько 2012: 38]; антиконцепт – це частина цілого чи певна автономна сутність [Приходько 2013: 162]; антиконцепт – джерело розвитку ідеї як семантичної сутності [Воркачев 2007: 53]; антиконцепт – смислова динамічна структура, що разом з концептом створює єдине буття метаконцепту, при цьому концепт и антиконцепт мають різні ціннісні вектори [Ларина 2011: 6].

В рамках концептуальної структуризації світу ми констатуємо, що саме факти неспрацьовування окремих глобалізаційних стратегій та невдач у очікуваних результатах за цими стратегіями і привели до змін у концептуальній картині світу глобалізму, а потреби вдосконалення цієї картини дали поштовх для формування в ній реалії, яка означилася у новому концепті АНТИГЛОБАЛІЗМ. В сучасній картині світу формується концептуальний прошарок – сукупність двох споріднених, але при цьому і відмінних один від одного концептів (ГЛОБАЛІЗМ та АНТИГЛОБАЛІЗМ), при чому останній все більше претендує на самостійність.

Сучасні наукові дослідження свідчать про те, що глобалізація сьогодні виступає основним вектором розвитку цивілізації і має свої стійки характеристики в економічній, політичній, соціальній та культурологічній сферах [Бауман 2008; Бебик 2006; Гидденс 2004; Даниленко 2002; Назарчук 2002; Backhaus 2003; Held 2000]. Представлена світу як новий рівень його процвітання, глобалізація має за мету інтенсифікацію науково-технічного прогресу, укріплення демократії, поліпшення рівню життя людини та культурний розквіт, тощо. Однак, факти, що спостерігаються в різних сферах сучасного життя і в різних куточках світу, говорять про дещо інші результати. Джерелом фіксації цих фактів виступають перш за все медіа-ресурси. Наведемо низку таких джерел, в яких, попри позитивні наміри провідників глобалізації, спостерігається наступне:

- волюнтаристська діяльність країн Великої сімки та їх діючих влад:

[…] The recent rise in oil prices has led the G-7 nations […] to call upon oil producing countries to boost output. «We remain vigilant of the risks to the global economy,» the G-7 said […] <u>*we are monitoring the situation in oil markets closely;*</u> *…*<u>*We encourage oil-producing countries to increase their output to meet demand*</u>*," the statement said. "*<u>*We stand ready to call upon*</u> *the International Energy Agency* <u>*to take appropriate action*</u> *to ensure that the market is fully and timely supplied […]* (MW);

- гегемонія політичних та економічних країн-лідерів:

[…] The Greek economy is in deep recession, and Germany seems adamant that no more money will be made available to help it out […] efforts to shore up the euro might be scotched not in Berlin but in another austerity-minded northern capital […] the Finns could be dragged by the Germans into some form of grand bargain that involves pooling debts; […] especially as the austerity programmes Mrs Merkel favours shrink Europe's economies […] (EC);

[…] The US, UK and France are to table a UN Security Council resolution but Russia has already indicated opposition. […] Vladimir Putin and Barack Obama discuss idea of placing Syria's chemical weapons under international control on sidelines of G20 summit, Putin spokesman says […] (BBC1);

- диктат міжнародних інститутів:

[…] A damaging row between Greece and its creditors is likely to be avoided for a few more weeks − at least until the "troika" of the ECB, the European Commission and the International Monetary Fund (EC);

[…] Ireland is set to re-enter the money markets today as the first eurozone nation to have completed a strict bailout programme imposed by the Troika, the European Central Bank, the European Commission and the International Monetary Fund. […] The Irish republic has endured four austerity budgets and 12 intense reviews by the Troika […] (TIN);

- небезпечний для навколишнього світу індустріальний розвиток:

[…]But it was also a year when Obama claimed as a personal achievement the expansion of oil and gas production through hydraulic fracturing, and when the coal industry sent coal overseas to rescue the mines closing down at home […] Power plants account for about 40% of America's carbon dioxide emissions, the largest source of carbon pollution […] (TG1);

- диктат системи цінностей:

[…] The Vatican used to be able to count on Irish clergy to follow the rules. […] Flannery, who resides at the Redemptorist Esker Monastery in the West of Ireland, maintains that if he doesn't sign a statement reversing his positions, the Vatican has threatened excommunication. Yet, the Vatican did excommunicate an American priest in 2008 for taking the same public position on women serving as priests. […] Catholic Church leaders are also pressuring Flannery to disband a liberal organization he leads […] (DW2);

- утручання «великих країн» у внутрішні справи слабших:

[…] The US has warned that a Russian plan on Syrian chemical weapons must not be an excuse for "delays and avoidance". […] US Secretary of State John Kerry said "President Obama will take a hard look at it. But it has to be swift, it has to be real, it has to be verifiable. […] «We have to show Syria, Russia and the world we are not going to fall for stalling tactics." […]. Mr Kerry urged Congress to stand by Mr Obama, saying the president was not asking for a declaration of war, simply for the power to show that the US "means what we say" […] (BBC1);

[…] The Obama administration has generally praised the stability of Iraq in recent years. […] it has voiced concern about the growing strength of the militant groups. […] the State Department issued a statement citing its worries about terrorists "who are seeking to gain control of territory inside the borders of Iraq." […] the administration is especially

concerned that Sunni extremist groups in Syria and neighboring Iraq could threaten U.S. allies in the region. […] Pollack […] said the regional threat creates a special challenge for Washington because the withdrawal of U.S. forces from Iraq at the end of 2011 has left it with limited influence […] (LAT).

Зафіксовані факти сприймаються світовою громадськістю та окремими індивідами неоднозначно, вони викликають полеміку, в якій піднімаються запитання про сутність глобалізації, про те, що очікуваний її сенс упорядкувати світ в прогресивному напрямку не спрацьовує та призводить до деполітизації та дерегуляції різних сфер глобального суспільств, про те, що вона руйнує традиційний системно-політичний світовий устрій, що заснований на принципах державного суверенітету та національно-культурній інтеграції. Такі дискусії стають результатом різноманітних контрадикторних взаємодій між двома елементами в окремому концептуальному прошарку сучасної картини світу та появи різноманітних семантичних взаємовідносин в мовній системі. В свідомості мовця ці відносини реалізуються в баченні відношень між глобалізмом та антиглобалізмом як таких, де актуалізація одного з них неодмінно передбачає актуалізацію іншого. Ми називаємо такі відношення *корелятивними*, тобто такими, що відбуваються між двома концептами в одному концептуальному прошарку сучасної картини світу та мають певні зони перетину з іншими концептами. Так, нами встановлено [Недайнова 2011; 2012], що обидва кореляти пов'язані з концептами ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА, КУЛЬТУРА ТА ЕКОЛОГІЯ.

Елементи сучасної картини світу, що розглядаються нами, – глобалізм та антиглобалізм, знаходяться у діалектичному взаємозв'язку в межах одного концептуального простору та представлені взаємопов'язаними реаліями в системі знань людини про оточуючий світ. Ці знання формують певний світогляд людини і виводять її у сферу комунікативних відношень з іншими людьми. В даному випадку ми говоримо про соціальну комунікацію, невід'ємною часткою якої є постійний обмін інформацією, де певні значущі дії описуються не фактами, а звернуті у блоки інформації з причини динамічності (швидкої змінюваності) цієї інформації [Почепцов 2001; Reynolds 2001; Witt 2002].

В ракурсі проявів опозиційності, шляхи становлення антиконцепту АНТИГЛОБАЛІЗМ мають вивчатися через аналіз його мовної реконструкції в протестному щодо ідей глобалізму дискурсі.

Аналіз матеріалів нашої розвідки [Недайнова 2011; 2012] дозволив нам виділити наступні комунікативні блоки (КБ):

- КБ «Політика»
- КБ «Економіка»
- КБ «Соціально-культурний простір»
- КБ «Соціально-екологічна площина».

Інформація, що міститься у цих комунікативних блоках, буде використана нами у конструюванні антиконцепту АНТИГЛОБАЛІЗМ щодо ГЛОБАЛІЗМУ як мегаконцепту, що формує своє концептуальне поле. В цьому полі можливе визначення інших концептів, що входять до стереотипного образу про об'єкт світу «Антиглобалізм» і які працюють на формування картини світу антиглобалізації як фрагменту сьогоденної дійсності. В просторі англомовних дискурсів ми досліджуємо вербалізацію діяль-

ності суб'єктів антиглобалізаційних практик репрезентовані у англомовних текстах антиглобалізаційної тематики.

Тобто, кожен конкретний комунікативно-пізнавальний акт ми розглядаємо як певний результат, котрий виступає елементом формування характеристик концепту, що додають до його змісту, та як комунікативно-марковану одиницю, що несе в собі актуальну для учасників комунікації інформацію. Ця інформація розглядається нами як комунікативна подія, що є конструктивним елементом у становленні антиглобалістського дискурсу як окремого виду.

Фокусом дослідницького інтересу тут виступає кореляція концепту ГЛОБАЛІЗМ і антиконцепту АНТИГЛОБАЛІЗМ як відбиття суб'єктивно-активних антиглобалістських практик, направлених на зміну глобалізаційних процесів. За цим, методологічна хода вибудовується у наступній послідовності: 1) встановлена схема аналізу текстового матеріалу; 2) окреслені базові сегменти змісту комунікативної події; 3) представлена лексична репрезентація сегменту; 4) інтерпретована інформація, закладена у сегменті змісту події; 5) схарактеризовані результати – реальні чи очікувані наслідки комунікативної події, на предмет визначення антиконцептуального вектору ознаки АНТИГЛОБАЛІЗМУ.

Отже, у виділених комунікативних блоках «Політика», «Економіка», «Соціально-культурний простір» та «Соціально-екологічна площина», які представляються нам функціонально-смисловими текстовими одиницями, встановлені зони, в яких реалізується вербальна презентація певних комунікативно-пізнавальних подій, де чітко окреслюються об'єкти антиглобалізаційних заходів, формується їх мета, різноманітні стратегії та очікувані чи одержані результати. Кореляція антиглобалізму з концептом ГЛОБАЛІЗАЦІЯ в цих блоках відбувається в зоні конфлікту, який формується через когнітивний дисонанс у знаннях та досвіді людей. Важливим нам здається й такий підхід до дослідження комунікативних блоків як обрання матеріалів, що не характеризуються суто глобалізаційною чи антиглобалізаційною направленістю: описані події не мають на меті вплинути на читача, а пряма мова учасників, що в одних випадках виступають за глобалізацію, а в інших – проти неї, є лише відображенням реальності, і це надає можливості читачеві самому робити висновки та підтримувати ту чи іншу сторону.

Як показало дослідження інформації, закладеної у вищезгаданих блоках, в цілях вирішення конфлікту антиглобалістичні стратегії направлені не на відкидання глобалізаційних посилів взагалі, а на альтернативні форми вирішення глобальних проблем сучасності та, зокрема, на дещо інші форми співробітництва.

Опрацьований матеріал з аналізу взаємовідносин концептуальних корелятів, що розглядаються, зведено у наступну таблицю, що демонструє, до яких наслідків в заявлених вище зонах пересічення призводять глобалізаційні посили і яка антиглобалізаційна альтернатива формується в результаті цих наслідків.

Таблиця 1.

ЗОНА	**ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ Посили**	**НАСЛІДКИ**	**АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЙНА АЛЬТЕРНАТИВА**

Економіка	ЕКОНОМІЧНИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ: дії Всесвітньої торгівельної організації (ВТО), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Всесвітнього банку (ВБ), транснаціональних корпорацій (ТНК).	Дерегуляція ринків; фінансові спекуляції; поява віртуальних економік; боргові кризи; разючий контраст між бідними та багатими.	Радикальна реконструкція ТНК; введення тарифів на імпорт з метою захисту національних ринків; введення податків на валютні спекуляції; стимулювання довгострокових інвестицій в національні економіки; мінімальні виплати за зовнішні борги для бідних країн.
Політика	ПОЛІТИЧНИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ: загальна політико-ідеологічна орієнтація щодо рівних прав та свобод людини у всіх сферах життя	Диктат Великої вісімки (двадцятки); гегемонія США; утручання «великих країн» у внутрішні справи слабших держав; військова інтервенція під прикриттям миролюбних намірів; ставлення підпорядкуваних політичних режимів в слабо- розвинених країнах; посилення тероризму в світі; зростання бідності в слаборозвинутих країнах.	Реконструкція ООН; закриття НАТО; принципи прямої демократії у політичних відносинах між країнами; політика невтручання у внутрішні справи держав; заборона вирішення конфліктів військовими заходами.

Культура	КУЛЬТУРНИЙ КОСМОПОЛІТИЗМ: визнання глобальної єдності як єдності інтересів та цінностей всього людства	Диктат системи цінностей супердержав; порушення національних свобод слабо-розвинених країн; міжетнічні конфлікти; вестернізація та американізація; зростання нерівноправ'я; втрата етнічної ідентифікації; консьюмеризм.	Збереження національного розмаїття; стимулювання унікальності культур; зріст голосу локальних товариств у національних урядах; підвищення рівня життя людини; стимулювання заходів щодо підвищення культурно-просвітницької діяльності, особливо у країнах зі слабкою економікою.

Екологія	СОЦІАЛЬНИЙ РЕАЛІЗМ: стрімкий розвиток науки та техніки задля блага людини	Потужний індустріальний розвиток за рахунок короткостроковиx екологічно-небезпечних проектів; виснаження природних ресурсів; проведення небезпечних, шкідливих для природи та людини експериментів; захоронення ядерних відходів у бідних країнах.	Приведення всіх форм суспільних відносин відповідно до принципів стійкого розвитку; встановлення податків на споживання ресурсів; введення жорстких санкцій проти ТНК, що шкодять довкіллю; скорочення споживання природних ресурсів; розвиток «чистих» технологій та категорична заборона шкідливих.

В ході нашого аналізу виявлено, що концептуалізація та вербалізація антиглобалізаційних настанов відбувається в результаті фіксації когнітивного дисонансу між парою елементів сучасного знання «Глобалізація» та «Антиглобалізація». Ці процеси ґрунтуються на комунікативно-пізнавальній діяльності. Кожен конкретний комунікативно-пізнавальний акт ми розглядаємо як процес, результатом якого стає формування характеристик концепту, що додаються до його змісту, та як комунікативно-марковану одиницю, яка несе в собі актуальну для учасників комунікації інформацію.

Проаналізовані відносини між концептами ГЛОБАЛІЗМ та АНТИГЛОБАЛІЗМ на предмет їх опозиційності можна узагальнити в наступних висновках. Ці два концепти:

- чітко проявляють свої власні поняттєво-дефініційні характеристики, які не завжди мають ознаки протилежності;
- належать до одного концептуального прошарку;
- мають зони перетину, в яких проявляється певна опозиційність їх ціннісних ознак;
- характеризуються взаємозалежністю в актуалізації;
- мають єдину інтегральну складову – глобальне управління.

Ці критерії дають нам право підтвердити статус ГЛОБАЛІЗМУ і АНТИГЛОБАЛІЗМУ як концептуальних корелятів, що вступають у певні відносини в англомовно-

му просторі, однак в нас немає ґрунтовних підстав констатувати їх повну концептуальну протилежність.

В подальших розвідках ми звернемо увагу на прояви цієї кореляції в зонах перетину ГЛОБАЛІЗМУ і АНТИГЛОБАЛІЗМУ у кожному з виділених нами комунікативних блоків («Політика», «Економіка», «Соціально-культурний простір» та «Соціально-екологічна площина»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини та суспільства / З. Бауман ; [пер. з англ.]. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. – 109 с.

2. Бебик В. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика / В. Бебик, С. Шергін, Л. Дегтярьова. – К. : Університет «Україна», 2006. – 109 с.

3. Воркачев С. Г. От лингвоконцептологии к лингвоидеологии: поиски метода / С. Г. Воркачев. // Vita in lingua: К юбилею профессора С. Г. Воркачева. [сб. статей / Отв. ред. В. И. Карасик]. – Краснодар : Атриум, 2007. – С. 39-60.

4. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс ; [пер. с англ. М. Л. Коробочкина]. − М. : Весь мир, 2004. – 120 с.

5. Даниленко В. П. Глобалистская картина мира, или глобалистика, глобализм, антиглобализм, глобализация и антиглобалистская борьба. [Електронний ресурс] / В. П. Даниленко. – 2002. − Режим доступу: http://www.islu.ru/danilenko/articles/sepirkart.htm.

6. Ефремов В. А. Динамика русской языковой картины мира: вербализация концептуального пространства «‘мужчина’ – ‘женщина’» [Електронний ресурс] : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / В. А. Ефремов. – Санкт Петербург, 2010. − Режим доступу : http://dibase.ru/article/15022010_efremovva/1.

7. Ларина М. Б. Корреляция концепта и антиконцепта в лингвокультурологии : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка”, 10.02.04 “Германские языки” / М. Б. Ларина. – Кемерово, 2011. – 19 с.

8. Назарчук А. В. Этика глобализирующегося общества. Тенденции и проблемы глобализации в свете социально-этической концепции немецкого философа К.-О. Апеля [Електронний ресурс] / А. В. Назарчук. – 2002. – Режим доступу : http://www.biblioclub.ru/index.php?page=book&id=38371.

9. Недайнова І. В. Антиглобалізм: концептуально-структурний аналіз сучасного дискурсу (на матеріалі інтерв’ю депутата Європарламенту Джулетто Кеза) / І. В. Недайнова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Філологічні науки. – № 13 (200). – Луганськ : Видавництво ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – С. 202-208.

10. Недайнова И. В. Об’єктивація концепту “антиглобалізм” у сучасному англомовному дискурсі / І. В. Недайнова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Філологічні науки. – № 13 (248). – Луганськ : Видавництво ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – С. 127-135.

11. Пономарева Е. Ю. Концептуальная оппозиция жизнь – смерть в поэтическом дискурсе (на материале поэзии Д. Томаса и В. Брюсова) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Е. Ю. Пономарева. – Тюмень : ТГУ, 2008. – 24 с.

12. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации [Електронний ресурс] / Г. Г. Поцепцов. – 2001. – Режим доступу : http://www.nir.ru/socio/articles/poch.htm.

13. Приходько А. Н. Антиконцепт как лингвокультурный феномен: партонимическое, стигматическое, эссенциальное / А. Н. Приходько. // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2012. – № 5. – С. 37-51.

14. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. − Запоріжжя: Прем'єр, 2008. − 331 с.

15. Приходько А. Н. Таксономия концептов / А. Н. Приходько. // Лингвоконцептология: перспективные направления : [коллект. монография / под ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко, И. В. Недайновой]. – Луганск : Изд-во ГУ "ЛНУ имени Тараса Шевченко", 2013. – С. 144-171.

16. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. – М.: Языки славянских культур, 2007а. – 248 с.

17. Степанов Ю.С. "Понятие", "Концепт", "Антиконцепт". Векторные явления в семантике / Ю. С. Степанов // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования : [сб. науч. трудов / под ред. ред. Е. С. Кубряковой, Е. М. Поздняковой]. – М.-Калуга : ИП Кошелев, 2007б. – С. 19-26.

18. Backhaus N. The Globalisation Discourse [Електронний ресурс] / N. Backhaus. – 2003. – Режим доступу: http://nccr-north-south.unibe.ch/backhaus_GlobalisationDiscourse.pdf.

19. Held D. and McGrew A. The Great Globalization Debate. / D. Held, A. McGrew // The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate. – Cambridge: Polity Press, 2000. – P. 1-50.

20. Reynolds B. Crisis and Emergency Risk Communication [Електронний ресурс] / B. Reynolds. – 2001. – Режим доступу http: // www.absa.org/abj/abj/051001reynolds.pdf.

21. Witt J. L., Morgan G. Stronger in Broken Places: Nine Lessons for Turning Crisis into Triumph / J. L. Witt, G. Morgan. – New York: Enry Holt & Company, 2002. – 241 p.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2014 р.

Недайнова И. В., к филол.н,, доц.,
Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко

КОНЦЕПТИ *ГЛОБАЛІЗМ* ТА *АНТИГЛОБАЛІЗМ* У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПРОСТОРІ

В данной статье феномены глобализма и антиглобализма рассматриваются в ракурсе определения характера их концептуальних отношений в рамках современного англоязычного дискурса. В ходе исследования их кажущейся оппозиционности определяется концептуальная корреляция в конкретних зонах их пересечения. Это наблюдение не дает нам оснований считать ГЛОБАЛИЗМ и АНТИГЛОБАЛИЗМ концептом и антиконцептом. Отношения между анализируемыми нами концептами мы считаем коррелятивными.

Ключевые слова: *глобализм, антиглобализм, дискурс, концепт, антиконцепт, оппозиция, коррелятивные отношения.*

Nedainova I.V., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Lugansk

ON DEFINING THE OPPOSING RELATIONS BETWEEN THE CONCEPTS GLOBALIZATION AND ANTI-GLOBALIZATION IN THE MODERN ENGLISH-SPEAKING SPACE

In the article the phenomena of globalization and anti-globalization in their conceptual relations to each other in the modern English-speaking discourse are being viewed. While researching their token opposition we fix their conceptual correlation in some intersections. This observation does not give us any reasons to view GLOBALIZATION and ANTI-GLOBALIZATION as a concept and an anti-concept. We consider the relations between the analysed concepts as being correlative.

Key words: *globalization, anti-globalization, discourse, concept, anti-concept, opposition, correlative relations.*

УДК 81’255.4=11=161.2:821.111-2В.Шекспір

Некряч Т., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

«ЩО В ІМЕНІ МОЄМУ?»: ПРОМОВИСТІ ІМЕНА В ШЕКСПІРОВИХ ТВОРАХ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ (ДО 450-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА)

У статті розглядаються перекладацькі тактики відтворення українською мовою промовистих імен у п’єсах Шекспіра, які дозволяють зберегти прозорість семантики такого імені, важливу для кращого розуміння ролі відповідного персонажу, а також його етноспецифічну оформленість.

Ключові слова*: Шекспір, переклад, промовисті імена, прізвиська, транскодування, етноспецифіка.*

Питання «Шекспір в Україні» доволі багатогранне й неоднозначне. Перші переклади творів В. Шекспіра українською мовою з’явилися на початку XIX століття, й цей час можна уважати своєрідною добою Відродження стратфордського барда в Європі. Варто зауважити, втім, що це відродження не було суто романтичним, попри панівний на той час літературний метод.

Українською мовою Шекспіра перекладали П. Свенцицький і П. Куліш (він переклав 13 п’єс), М. Старицький і М. Кропивницький. Панас Мирний зробив переклад трагедії «Король Лір». Іван Франко перекладав сонети і «Венеціанського купця», він є і засновником українського шекспірознавства. У радянський період інтерес до

Шекспіра поширився: найвідоміші його п'єси побачили світло рампи у численних театрах України, і до перекладів Шекспіра зверталися видатні майстри художнього слова, зокрема Максим Рильський, Микола Бажан, Борис Тен. На початку 80-х років XX століття існували українські переклади п'ятнадцяти п'єс, причому деякі твори перекладалися неодноразово. Кожний новий переклад був кроком на шляху до кращого розуміння славетного драматурга.

У 1986 році в Україні виходить повне зібрання творів В. Шекспіра українською мовою в шести томах – здобуток справді звитяжної праці перекладачів, редакторів, коментаторів [1]. Як слушно підкреслює автор передмови Д. Затонський, повний Шекспір – це визначна подія для будь-якої національної культури. І українська культура прийшла до цієї події у всеозброєнні перекладацької майстерності і літературознавчої науки. Переклади, які увійшли до повного зібрання, – краще, що було створено на той час в українській Шекспіріані. Тут поряд із «золотим фондом» – перекладами М. Рильського, М. Бажана, Б. Тена, – постала ціла плеяда перекладачів іншого покоління. Мова персонажів ллється легко й невимушено, узгоджуючись з головною заповіддю перекладу для сцени, «темні місця» оригіналу висвітлюються, жарт перекладається жартом, каламбур – каламбуром, крилаті вислови майже так само афористичні, як і в оригіналі, і все це без жодного насильства над словом і над думкою, і все це з використанням усієї палітри соковитих барв і м'яких відтінків багатої української мови.

Ціла низка п'єс, зокрема, дві частини історичної хроніки «Генріх IV», три частини «Генріха VI», «Перікл» та «Цимбелін», перекладені українською мовою вперше, спеціально для цього видання. «Гамлет» вміщено у перекладі Леоніда Гребінки: цей переклад здійснено у 30-і роки минулого століття, і уперше він був опублікований у журналі «Всесвіт» в 1975 році (тут слід зазначити, що редакторська правка для повного зібрання не пішла на користь Гребінковому перекладу: текст, вміщений у «Всесвіті», набагато краще передає дух оригіналу, ніж пригладжений редакційний варіант; щоправда, навіть це «приборкання норовливого» Гребінки не знищило повністю його оригінальності і непересічного таланту). Можна тільки пошкодувати, що до зібрання не увійшов, бодай у додатках, переклад цієї найвідомішої трагедії Шекспіра, виконаний Григорієм Кочуром: зіставлення цих двох вартісних перекладів могло б дати повніше уявлення про глибинні смисли п'єси, а також наочно переконатися у реалізації різних принципів у перекладі драматичних творів: переклад Г. Кочура скоріше орієнтується на текст, на літературну основу, тоді як у перекладі Л. Гребінки мова героїв більш індивідуалізована, репліки звучать пристрасніше, напруженіше, жвавіше, тобто перевага надається сценічності. Яскраво, свіжо, зовсім по-новому заграла «дивна драма» «Троїл і Крессіда» у блискучому, іскрометному перекладі Миколи Лукаша. Читаючи цей неперевершений переклад, забуваєш, що перед тобою не оригінал, настільки майстерно відтворив перекладач психологічну, лексичну і ритмічну неповторність кожного з персонажів.

Сонети Шекспіра для українського шеститомника переклав Дмитро Паламарчук, і водночас, що є незаперечним досягненням цього видання, тут-таки подано і вибрані переклади Дмитра Павличка.

Велику допомогу у кращому й глибшому розумінні Шекспіра надають ретельні, всебічні коментарі та післямови до кожної п'єси, зроблені Дмитром Наливайком, Наталією Жлуктенко, Оленою Алексеєнко, а також докладний бібліографічний додаток «Шекспір в Українській РСР», упорядкований Мирославом Морозом.

Висока якість перекладів цього видання – взірець майстерного вирішення багатьох складних проблем перекладу, кожна з яких заслуговує на окреме дослідження.

Торкнімося однієї, суто конкретної проблеми – відтворення в українських перекладах красномовних імен у творах Шекспіра, його стилістичних антропонімів. Навіть при побіжному читанні стає очевидним, наскільки виграє переклад красномовних імен, імен з прозорою семантикою у повному українському Шекспірі порівняно з аналогічним російським виданням. На відміну від авторів російських перекладів, які здебільшого нехтували змістовною стороною промовистих імен, пропонуючи натомість просте транскодування, українські перекладачі прагнуть відтворити образність, семантику і вмотивованість власного імені, а тим більше прізвиська.

Традиція передавати власні імена з прозорою семантикою тільки застосовуючи тактику транскодування неминуче збіднює художній твір. Неодноразово відзначалося, що відмова від спроби відтворити у перекладі образний складник промовистого імені і водночас зберегти його національну форму, знижує естетичний вплив художнього твору.

Про що говорять вітчизняному читачеві прізвища Шеллоу і Тершит (В. Шекспір), Сніруел, Бекбайт і Снейк (Р. Шеридан), або Шарп (В.М. Теккерей)? Не більше, ніж англійцеві такі прізвища літературних героєв, як Скалозуб і Молчалін (О. Грибоєдов), Собакевич і Коробочка (М. Гоголь), Мозгляков, Смердяков, Свідригайлов (Ф. Достоєвський), Крестовоздвиженер (І. Ільф).

Перекладачеві нелегко знайти золоту середину – передати промовистість імені, не порушуючи його іншомовного оформлення. Втім, саме цей складний шлях обрали перекладачі і редактори українського видання повного Шекспіра.

Прізвища з прозорою семантикою зустрічаються переважно в комедіях і подекуди в історичних хроніках великого драматурга. Це пояснюється, головним чином, впливом середньовічної фольклорної традиції, якій була притаманна алегоричність. Щоправда, частина промовистих імен у Шекспіра – латинського походження (*Мальволіо*, *Бенволіо*, *Просперо*, *Леонато*): глядачі в театрі «Глобус» безпомилково сприймали прихований смисл цих імен. Латина на той час хоч і не була вже мовою міжнаціонального спілкуванні і Європі, проте ще доволі міцно утримувала свої позиції. Очевидно, що ці імена варто саме транскодувати, не намагаючись розкрити їхню семантику, скажімо, перетворювати Мальволіо на Зловоліо, а Бенволіо – на Доброволіо, оскільки сучасний пересічний англієць, читаючи Шекспіра, сприймає лише звукову оболонку даних імен. Інша справа з іменами суто англійськими.

Беззастережного схвалення заслуговує спроба українських перекладачів відтворити промовисті імена дійових осіб творів Шекспіра зі збереженням їхньої образності. Особливо вдалими видаються переклади імен з прозорою семантикою в хроніці «Генріх IV» (пер. Д. Паламарчук), у комедіях «Віндзорські жартівниці» (пер. О. Сенюк) та «Дванадцята ніч» (пер. М. Рильський). Ці перекладачі, виявляючи неабияке чуття до

Шекспірового слова, проникливість та винахідливість, зуміли блискуче розв'язати проблему, яка багатьом могла здатися непосильною.

Багато англійських прізвищ та імен не мають характерних афіксів, що і робить можливим використання іменників як прізвищ. В українській мові ситуація подібна до англійської: серед українських прізвищ чимало предметних, безафіксальних, наприклад, Сковорода, Кочерга, Бандура, Скрипка, Вірьовка. Імена персонажів у Шекспіра, що називають предмет, якість або ступінь (*Snare, Verges, Overdone, Sly, Quickly*), сприймаються у вихідній культурі саме як прізвища, які не потребують додаткового оформлення. Це і створює специфічні труднощі для перекладача, адже тут важливо не перетворити прізвище на прізвисько, як це вийшло у Б. Пастернака в його перекладі «Генріха IV», де рекрути у цілком офіційній ситуації називаються *Телок*, *Лишай*, *Облако*. М. Рильський та Д. Паламарчук знайшли значно більш вдалі відповідники. Пришелепкуватий і млявий суддя *Robert Shallow* (*shallow* – обмежений, поверхневий) стає *Робертом М'ялоу*. Невгамовний веселий ненажера *Sir Toby Belch* (*belch* – гикання) з'являється під іменем *Тобіо Гик*, хворобливий боягуз *Sir Andrew Aguecheek* (*ague* – лихоманка) отримує ім'я *Андреа Тряс*. *Christopher Sly* (*sly* – хитрий) стає Кристофером Пройдом. Метка проноза *Mistress Quickly* («The Merry Wives of Windsor», «Henry IV», «Henry V») фігурує як *пані Спритлі* (*quickly* – швидко, прудко, спритно). Нагадаймо, що в російських перекладах ці прізвища традиційно транскодувалися, і це призводило до втрати важливої авторської характеристики того або іншого персонажа. Коментарі до п'єс іноді розкривали приховані смисли, але як зрозуміти театральному глядачеві, що, скажімо, ім'я *Doll Tearsheet* (*Doll* – лялька*, a tear sheet* – рви простирадло) натякає і на зовнішність цієї особи, і на її нестримний темперамент, і на найдавнішу професію, якщо в Пастернаковому перекладі її названо просто *Доль Тершит*? А от Д. Паламарчук «перехрещує» її на *Доллі Продран*. Не можна сказати, що тут обійшлося без втрат, особливо порівняно з напрочуд вдалим пані Спритлі, проте образний компонент імені частково збережений. Перекладач слушно відмовився від мало креативного транскодування, як і від буквального перекладу, котрий зробив би з імені прізвисько.

Безумовно вдалим слід уважати переклад прізвищ рекрутів у другій частині «Генріха IV». Їхні прізвища являють собою щось середнє між родовим ім'ям і влучним прізвиськом (до речі, чимало прізвиськ лежать в основі родових імен, тобто прізвищ). З одного боку, вони вже набули офіційного статусу, з другого – вказують на визначальні ознаки відповідного персонажу, що є суттєвою допомогою для актора у створенні сценічного образу: *Mouldy* (пліснявий, поцвілий), *Shadow* (тінь, напівтемрява), *Wart* (бородавка, наріст), *Feeble* (кволий, немічний, слабкий), *Bullcalf* (бичок). Б. Пастернак у своєму перекладі передає їх як прізвиська – Грибок, Облако, Немочь, Лишай [2, 131]. Д. Паламарчук надає їм більшої схожості з прізвищами, при чому образність повністю зберігається. Дійсно, *Струп* (*Feeble*) набагато краще, ніж *Грибок* або *Слизь*, передусім тому, що фонетично нагадує поширене англійське прізвище *Скруп*. *Нуйвіл* (*Bullcalf*) [1, Т.III], що легко розпадається на «*Ну й віл!*», співзвучне з такими прізвищами, як *Невіл* чи *Гудвіл*. *Немітч* (*Feeble*) перегукується з прізвищем *Севідж*. *Fang* (ікло, зубець) та *Snare* (пастка, сильце), що найчастіше перекладалися російською мо-

вою як *Клещ* і *Коготь*, в українському перекладі називаються *Пазур* і *Гак* – суголосно з прізвищами *Парсон* і *Гак*. До цієї ж групи належать кумедні персонажі «Віндзорських жартівниць»: *Довбен* (англ. *Rugby*), *Бевз* (англ. *Simple*), *Нікчем* (англ. *Slender*) – порівняймо з *Доббін*, *Беббз*, *Мітчем* відповідно [3]. А у перекладі Марії Тобілевич, який було надруковано у 1964 році, ці прізвища передаються транслітерацією: *Регбі*, *Сімпл* та *Слендер*, що, безперечно, нівелює їхню образність [див. 4].

Деякі промовисті імена у перекладах шеститомника набувають, сказати б, іноземного забарвлення, свого роду акценту – італійського чи іспанського, однак без втрати образного складника. Так, драмі «Міра за міру» (пер. Д. Білоус) кат *Abhorson* (*abhor* – відчувати огиду, відразу, ненависть) виступає як *Потворра* (пор. з *Саморра*, *Каморра*), *Mistress Overdone* (overdone – перепечений, перебільшений) – як *пані Переспіла*, *Froth* (*froth* – піна, марнослів'я) – як Пінна, що не руйнує колориту п'єси, в якій діють Ізабелла, Анджело, Луціо.

У деяких випадках, однак, зокрема у перекладах комедій «Сон літньої ночі» (пер. Ю. Лісняк) та «Марні зусилля кохання» (пер. М. Литвинець) промовисті імена персонажів відтворювалися як прізвиська, без жодних намагань уподібнити їх до прізвищ. Це свідчить радше про деяку непослідовність саме редакторського колективу, а не про нездатність перекладачів знайти яскраві і витончені рішення, які ми знаходимо у М. Рильського, Д. Паламарчука, О. Сенюк чи Д. Білоуса.

Щоправда, можна припустити, що імена «афінських» ремісників у комедії «Сон літньої ночі», захоплених ідеєю аматорського театру, і слід передавати як прізвиська, котрі відображають основну професію або зовнішність кожного (Клинець, Навій, Дудка, Замірок), не перетворюючи їх на англізовані прізвища. Адже тут дія відбувається хоч і в дуже умовних, але Афінах. Натомість, відмова пошуку адекватних форм промовистих імен в «Марних зусиллях кохання» навряд чи обґрунтована. Напевне, можна було б знайти вдаліші відповідники для імен Moth, Costard, і Dull, ніж Метелик, Довбешка і Тупак, – досить згадати Бевза з «Віндзорських жартівниць» у перекладі О. Сенюк.

Якщо ж ідеться про історичних осіб, якою б прозорою не була семантика їхніх імен, якою б сильною не була для перекладача спокуса винайти цікаве рішення, нічого, крім транскодування або історичної транскрипції, запропонувати не можна. В історичній хроніці «Річард II» Шекспір охоче і вдало каламбурить на імені John of Gaunt. Герцог Ланкастерський, син Едуарда III, повновладний правитель Англії за часів отроцтва свого небожа Річарда II і батько майбутнього короля Генріха IV Болінгброка увійшов в історію як Джон Ґант, і це ім'я не може підлягати жодним перетворенням у перекладі. Шекспір обігрує прикметник gaunt – знесилений, виснажений, змучений. На смертному одрі старий Ґант виголошує монолог, побудований на каламбурі:

Oh, how that name befits my composition;
Old Gaunt, indeed; and gaunt in being old…
Gaunt am I for the grave, gaunt as a grave…[5: 385]

що викликає здивовано-іронічну репліку короля Річарда:

Can sick men play so nicely with their names? [ibid].

Очевидно, нікому не спаде на думку перетворювати Джона Ґанта на Худа, Кволоу чи Слаблі. Його ім'я – історичний інваріант. Створювати каламбури на імені Ґант дуже важко. Перекладачі шукають компромісів, компенсаційних засобів, проте в жодному з відомих мені перекладів «Річарда II» не вдалося передати "чорного гумору" оригінальних каламбурів. Український перекладач В. Струтинський пропонує доволі штучний каламбур Здоров'я Ганта? Хоч хваліть, хоч ганьте! [1, т.III: 103], а з наступної репліки короля Річарда, цілком зрозуміло, зникає згадування про імена.

Іноді, на жаль, перекладачеві бракує розуміння латентних смислів імен у Шекспіра. Так, не може не викликати подиву те, що у перекладі комедії «Як вам це сподобається» О. Мокровольський з якихось міркувань змінив ім'я пастушки *Одрі* (*Audrey*) на *Адель*. Така заміна далеко не безневинна. По-перше, в коментарі до цієї комедії, написаному О. Алексеєнко, пастушка зветься все ж таки Одрі, як і у Шекспіра, що призводить до непорозуміння: адже ніякої Одрі серед дійових осіб у даному перекладі немає. По-друге, за часів Шекспіра ім'я Одрі мало чітке соціальне забарвлення [6, 23] – воно було розповсюджене переважно у селянському середовищі. Щоправда, сьогодні це ім'я втратило свої соціально-статусні індикатори і вже не сприймається суто простонародним, але у сучасників Шекспіра воно викликало цілком однозначний асоціативний шлейф. По-третє, шекспірівська Одрі давно вже стала в англійській літературі «провербіальною» – джерелом інтертекстуальних алюзій.

Але в цілому переклади у шеститомнику Шекспіра – це взірець майстерного, глибокого, любовного володіння усіма тонкощами української мови. І на прикладі передачі промовистих імен стає зрозумілим високий рівень відповідальності й креативності цілої плеяди українських перекладачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шекспір В. Твори: В 6 т. – К., 1984 – 1986.
2. Шекспир В. Избранные произведения. – М., 1953.
3. Рыбакин А.И. Словарь английских фамилий. – М., 1986.
4. Шекспір В. Твори: В 3 т. – К., 1964.
5. Shakespeare, William. The Complete Works. – L., 1977. 6. Thewes R. Name Your Daughter. – L., 1970.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Некряч Т., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

«ЧТО В ИМЕНИ МОЕМ?»: ГОВОРЯЩИЕ ИМЕНА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ШЕКСПИРА КАК ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА (К 450-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ ВИЛЬЯМА ШЕКСПИРА)

В статье рассматриваются переводческие тактики воссоздания говорящих имен в пьесах Шекспира на украинском языке, которые позволяют сохранить как

прозрачность семантики такого имени, важную для лучшего понимания роли соответствующего персонажа, так и этноспецифику того или иного антропонима.

***Ключевые слова**: Шекспир, перевод, говорящие имена, прозвища, транскодирование, этнопецифика.*

***T. Nekriach**,* Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

"WHAT'S IN A NAME?": SHAKESPEAREAN NAMES WITH TRANSPARENT SEMANTICS AS A TRANSLATION CHALLENGE (TO THE 450TH ANNIVERSARY OF WILLIAM SHAKESPEARE)

The article aims to consider the translation techniques of reproducing in Ukrainian the names with transparent semantics in Shakespeare's plays, focusing on the ways to retain both the meaning of the name for the target audience, which is conducive to the better understanding of some particular character, and the ethnic distinctiveness of the corresponding anthroponym.

***Keywords**: Shakespeare, translation, names with transparent semantics, nicknames, transcoding, ethnic distinctiveness.*

УДК 811.581'367.628

Нестеренко О.О., асп.,
Київський університет імені Бориса Грінченка

ЕМОТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИГУКІВ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розкриваються емотивні характеристики вигуків сучасної китайської мови, наводиться класифікація емоційних вигуків у зв'язку з емоціями, які вони виражають. Показано, що більшість вигуків можуть передавати певне нашарування почуттів та емоцій. У ході дослідження підкреслено залежність вигуків від інтонаційного забарвлення висловлювання. Розглядається вплив інтонації на емоційне забарвлення вигуку.

***Ключові слова**: вигуки сучасної китайської мови, емотивність, емоція, почуття, експресивність, інтонація.*

У процесі розвитку лінгвістичних учень все більшої уваги приділяється вивченню функціональних можливостей мови та її засобів, що, у свою чергу, тісно пов'язано з ідентифікацією емоційного фактору людини у процесі комунікації.

Саме цей емоційний чинник найбільше проявляється у слові, оскільки воно знаходиться на перехресті усіх мовних рівнів.

Однією з важливих функцій мови є експресивність, адже комунікація характеризується не лише процесом передачі певної інформації, але й вираженням власного ставлення до співрозмовника, самого себе чи навколишньої дійсності.

Згідно з визначенням В.М. Телії, "експресивна функція мови – це спосіб, яким встановлюється зв'язок між інтенціями суб'єкта мови, що відображають форми оцінної, мотиваційної та емотивної діяльності свідомості, і знанням суб'єкта мови про дійсний стан речей у світі, про правила мовного кодування і про стилістичний узус використання мовних засобів." [6; 63]. Таким чином, експресивно забарвлене мовлення є результатом спільної, умовної домовленості мовців про умови використання того чи іншого експресивного елементу, зокрема й вигуку, оскільки експресивність є "сукупним продуктом" вираження певного підсумку, що був створений цілим рядом суб'єктивно орієнтованих і емоційно забарвлених відношень суб'єкта мови до означуваного. [6; 6].

У контексті вивчення емоційних характеристик вигуків сучасної китайської мови варто зазначити, що ці лексичні одиниці є *емотивами* – "мовними одиницями, в семантичній структурі яких наявна емоційна доля у вигляді семантичної ознаки, семи, значення, завдяки чому ця одиниця адекватно використовується всіма носіями мови для вираження емоційного стану (відношення)" [4; 24-25]. Отже, емотивність – це те ж саме, що і емоційність, але про мову, її одиниці та їх семантику.

Як відомо, вигуки активно використовуються у процесі комунікації, тому потреба розкриття проблеми експресивного потенціалу вигуків сучасної китайської мови підкреслює **актуальність** статті.

Мета цього дослідження – з'ясувати особливості емотивності вигуків сучасної китайської мови. Це і обумовлює **завдання** статті, що полягають у визначенні специфіки емоційної вмотивованості вигуків, їх емоційних функцій та впливу інтонації на експресивні можливості вигуків сучасної китайської мови.

Експресивність мовлення реалізується за рахунок передачі емоцій засобами мови. Як зазначає Г.П. Нємець, "*емоції* – одна з форм відображення світу, відзеркалюють не предмети і явища реального світу, а відношення, в яких вони знаходяться стосовно людини, тобто не властивості предметів і явищ, а їх значення для життя людини. Емоції є особливим засобом оцінки цього значення для конкретної людини і через неї – інформацією про стан внутрішнього "я", його свідомості та психіки" [4; 23-24]. З вищесказаного випливає, що кожна людина, індивідуум, суб'єктивно сприймає навколишній світ, на базі чого формується мовна картина та чуттєве сприйняття.

О.Н. Лук виділяє такі функції емоцій.

1. Пристосувальна (природна реакція).
2. Сигнальна.
3. Накопичення досвіду [2; 14-15].

Загалом, вигуки, як виразники емоцій, слугують сигналами на певну мовленнєву ситуацію й виконують сигнальну функцію, хоча певним чином є й результатом природної реакції та накопичення досвіду.

Згідно з термінологією Г.П. Нємєца, вигук є *афективом* – "емотивом, значення якого для певного слова є єдиним способом означення емоції, без її називанння" [4; 25].

В процесі еволюції емоції “стають більш тонкими”, тобто конкретнішими. Однак, в цьому аспекті слід розрізняти емоцію та почуття. Почуття – більш складний феномен. Воно формується в ході суспільних відносин, хоча у науковій літературі цей термін функціонує і як 1) почуття – одна емоція, і як 2) почуття – сукупність емоцій.

О.Н. Лук вибудовує таку ієрархію емоцій: *“вищий ступінь почуттів”, “проміжна ланка”, “низькі емоції”*. До “вищого ступеню почуттів” дослідник відносить такі складні емоційні утворення, як повага; до “низьких емоцій” – відчуття голоду, певні фізіологічні бажання.

У ході нашого дослідження актуальною є категорія “проміжна ланка”, оскільки охоплює емоції, які у процесі комунікації можуть виражатися вигуками. Отже, науковець поділяє емоції *“проміжної ланки”* на такі групи (поділ емоцій на “позитивні” та “негативні” відбувався на базі фізіологічних досліджень нервової системи).

1. Позитивні почуття: задоволення, радість, блаженство, захоплення, симпатія, ніжність, любов, вдячність, гордість, впевненість, довіра, повага, спокійна совість, почуття полегшення, почуття безпеки, злорадство, почуття задоволеної помсти.

2. Негативні почуття: незадоволення, горе, відчай, сум, печаль, докір, невдоволення, неприязнь, заздрість, сум, смуток, розчарування, тривога, побоювання, страх, жах, співчуття, жаль, образа, почуття приниження, гнів, злоба, злість, ненависть, ревнощі, невпевненість (сумнів), неуважність, недовіра, сором, невдоволення собою, докір сумління, нетерплячість, відраза.

3. Почуттєво-нейтральні стани: байдужість, стан спокійного споглядання, цікавість, здивування, подив. Варто зазначити, що людина у таких станах не відчуває конкретно ні приємних, ні негативних почуттів, але все ж переживає своє ставлення до світу і самого себе. Почуттєво-нейтральні стани можуть набувати відтінку позитивного або негативного відчуття. [1; 24-26].

Слід відзначити, що деякі почуття, що віднесені до категорії “негативних” (наприклад, гнів) у певних ситуаціях можуть бути приємними.

Хоча й не усі дослідники вважають вигуки лексичними одиницями, але всі визначають емоційність (емотивність) як основну характеристику цього мовленнєвого явища. Так, Н.О. Лукянова зазначає, що вигуки є виразниками емоцій, але не є емоційними лексичними одиницями, адже знаходяться поза системою [3; 31].

З огляду на те, що вигуки можуть виражати весь спектр емоцій, що О.Н. Лук наводить у групі “проміжна ланка емоцій”, поміж вигуків сучасної китайської мови варто виділити:

1 *Вигуки, що виражають позитивні почуття.*

Наприклад: 啊[ā], 啊呀[āyā], 啊哈 [āhā], 嗬 [hē], 喔唷 [ōyō], 喔嚄 [ōhuò], 哦 [ó], 哟 [yāo].

啊, 今年的庄稼长得真好哇! – Ого, а хліба в цьому році дійсно вродили!

У цьому прикладі вигук 啊 [ā] передає захоплення певною подією.

嚄, 他真勇敢! – О, а він дійсно хоробрий!

У цьому прикладі вигук 嚄 [huō] виражає здивування.

2. *Вигуки, що передають негативні почуття.*

Наприклад: 呸 [pēi], 阿嗄 [àá], 哎 [āi], 哎呀 [āiyā], 嗐 [hài], 吓 [hè].

哎，你怎么能这么说呢？– Ех, як ти міг так сказати?

У цьому прикладі вигук 哎 [āi] виражає невдоволення.

啊哈, 我为朋友担心! – Ой, я хвилююся за друзів!

У цьому прикладі вигук 啊哈 [āhā] передає почуття смутку.

3. *Вигуки, які виражають почуттєво нейтральні стани.*

Наприклад: 阿 [ē], 哦 [ǒ], 哼[hēng].

哦, 我知道！– Ага, я знаю!

У цьому прикладі вигук 哦 [ǒ] виражає розуміння мовцем певної ситуації.

Водночас, згідно з класифікацією О.О. Шахматова [7] емоційні вигуки сучасної китайської мови можна поділити на:

1) *вигуки, що виражають різні емоції.*

Наприклад, вигук 嗨 [hāi] може виражати і радість, і печаль; вигук 啊[ǎ] – і здивування, і сумнів.

啊, 这是怎么回事？– Гм, в чому справа? (вигук啊[ǎ] виражає сумнів).

2) *вигуки, що виражають конкретні емоції.*

Наприклад: 呣 [mǔ] – вигук, який виражає невдоволення; 噢 [ǎo] – вигук, який виражає запит; 呸 [pēi] – вигук, який виражає невдоволення; 喔嚄 [ōhuò] – вигук, який виражає здивування.

喔嚄 [ōhuò]，这么大的西瓜！– Ого, який великий кавун!

Водночас, В.І. Шаховський підкреслює, що мовець, виражаючи свою емоцію, перш за все, виражає своє ставлення до предмету мови, а не намагається викликати будь-яку емоцію у слухача. Наприклад:

А: 今天几号？

Б: 今天十号。Б: Сьогодні 10.

А: 啊，后天是我姐姐的生日! [9;71].

А: Яке сьогодні число?

Б: Сьогодні 10.

А: Ой, післязавтра ж День народження моєї сестри! (вигук 啊[ǎ] виражає радісне здивування)

З вище наведеного прикладу видно, що мовець А за допомогою вигуку 啊 [ǎ] передає свою емоцію “здивування”, тим самим підкреслюючи, що він не очікував, що “День народження сестри так скоро”. Водночас, мовець А не має на меті викликати якусь емоцію у співрозмовника Б.

Аналізуючи емотивність вигуків сучасної китайської мови, варто зазначити й той факт, що емоції практично не бувають у “чистому вигляді”, а поєднують у собі нашарування певних відтінків почуттів. Це яскраво відображено і у семантичній структурі вигуків сучасної китайської мови. Так, наприклад:

嘿，下雪了！– Ой, сніг пішов!

哎呀，真美！– Ой, яка краса!

У цих прикладах вигуки 哎呀 [āiyā] та 嘿 [hēi] виражають радісне здивування.

呀，你怎么啦？– Ой, що з тобою?

У цьому ж прикладі вигук呀 [yā] передає здивування, змішане із почуттям страху.

У контексті експресивних можливостей висловлювань з вигуками сучасної китайської мови актуальним є й питання інтонації та жесту. Як зазначає Є.В. Середа, вплив

інтонації та жесту (міміко-жеста) на семантику вигуку досить значний. Інтонація виражає емоційно-вольові відношення людей в процесі спілкування, надає висловлюванню необхідної визначеності, а жестом підкріплюється вираження відношення до дійсності, що передається вигуком [5; 61-62]. Наприклад, мовленнєва ситуація:

А: 哎呀，怎么理的这么短了？

Б: 您不是说理的短点儿吗？

А: 我是说的理得短点儿。

Б: 这就是呀！哦，我明白了，您是说剪点儿。

А: 对啦，我说的就是这个意思。14

А: Ой, чому так коротко підстригли?

Б: Хіба Ви не казали підстригти коротко?

А: Я казала підстригти коротше трішки.

Б: Це так і є! О, зрозуміла, Ви хотіли сказати, що слід трішки підстригти.

А: Так, це і є саме те, що я хотіла сказати [10; 14].

Вигуки 哎呀[āiyā] та 哦[ǒ] підкреслюють експресивність комунікації співрозмовників, водночас, інтонація, з якою можна промовити ці висловлювання може вплинути на ступінь експресії, адже підсилена інтонація на слові 这么, використання конструкції “Підмет + 不是 + присудок (дієслово) + 吗?” (“хіба не?”), що виражає риторичне питання, використання емоційних часток 呀 та 啦 підсилюють емоційне забарвлення спілкування.

Іншим прикладом впливу інтонації на експресивність комунікації може слугувати цей приклад:

А: 这儿可以吸烟吗？

Б: 你看那儿写的是什么？

А: 请勿吸烟。噢！对不起[10; 25]。

А: Тут можна курити?

Б: Подивись, що там написано?

А: Будь ласка, не палити. О! Вибач.

У цьому діалозі, якщо інтонаційно підкреслити вираз 是什么 (є що?), то відповідь співрозмовника А буде більш сповненою емоцією жалю з забарвленням невдоволення.

Отже, поняття емотивність характеризує вигук як мовний засіб під час його функціонування. Проаналізувавши типи емоцій, було виділено 1) вигуки, що виражають позитивні емоції, 2) вигуки, що передають негативні емоції та 3) вигуки, які виражають почуттєво нейтральні стани. Також було встановлено, що вигуки сучасної китайської мови можна поділити на вигуки, що виражають різні емоції, та вигуки, що виражають конкретні емоції. Проте, більшість вигуків можуть передавати певне нашарування почуттів та емоцій. У ході дослідження підкреслено залежність вигуків від інтонаційного окреслення висловлювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. – М.: Знание, 1982. – 176 с.

2. Лук А.Н. эмоции и чувства / А.Н. Лук. – М.: Знание, 1972 – 78с.

3. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления / Н.А. Лукьянова . – Новосибирск: Наука, 1986

4. Немец Г. П. Актуальные проблемы модальности в современном русском Языке / Г.П. Немец. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1991.-188с.

5. Середа Е.В. «Ах, интонация!.» // Русская словесность. – 2006. – № 6. – С. 59-62.

6. Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности / Ин-т языкознания; Отв. ред. В. Н. Телия. – М.: Наука, 1991. – 214 с.

7. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А.А. Шахматов. – Л.: Изд-во ВГУ, 1925. – 624 с.

8. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж: Воронеж. унив., 1987. – 188 с.

9. 汉语新目标，第一册. – 北京: 教育科学出版社, 2004. – 248页.

10. 汉语新目标，第二册. – 北京: 教育科学出版社, 2004. – 220页.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

О.А. Нестеренко, асп.,
Киевский университет имени Бориса Гринченко

ЭМОТИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ МЕЖДОМЕТИЙ СОВРЕМЕННОГО КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются эмотивные характеристики междометий современного китайского языка. В том числе приводится классификация эмоциональных медометий с точки зрения эмоций, которые они выражают. Показано, что большинство междометий могут передавать определенные наслоения чувств и эмоций. В ходе исследования подчеркнута зависимость междометий от интонационногой окраски висказывания.

Ключевые слова: *междометия современного китайского языка, эмотивность, эмоция, чувство, экспрессивность, интонация.*

Olha Nesterenko, PhD student
Boris Hrinchenko Kyiv University

THE PROBLEM OF INTERJECTIONS' EMOTIVENESS OF IN MODERN CHINESE

This article deals with the problem of emotional characteristics of interjections in Modern Chinese. Besides, the classification of interjections from the point of view of emotions that they epress was given. The influence of intonation and emotional characteristics of interjection were analysed too.

Key words: *interjections in Modern Chinese, emotiveness, emotion, feelings, expression, intonation.*

УДК 81’255.4=111=161.2

Новелліно П. Д.,студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СКЛАДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (на матеріалі автентичного видання Пола Барела “A Royal Duty”)

У статті представлені результати дослідження особливостей функціонування фразеологізмів (на матеріалі автентичного видання Пола Барела ‘A Royal Duty’), визначено особливості та способи перекладу фразеологічних одиниць на прикладі автентичного матеріалу; використано інтерпретаційний метод при тлумаченні змісту аналізованих фразеологічних одиниць у повноті їх дискурсних зв’язків; охарактеризовано особливості перекладу фразеологічних одиниць в автентичному виданні Пола Барела. Обираючи спосіб перекладу фразеологічних одиниць, необхідно виходити із уже наявних зіставних описів матеріалу різних мов.

Ключові слова*: переклад, фразеологічна одиниця, еквівалент, стилістична забарвленість, образність, реалія.*

Фразеологія має власні функції в мові та мовленні й вимагає особливого підходу в процесі перекладу. Перекладач зобов’язаний самостійно орієнтуватися в основних питаннях теорії та практики фразеології, вміти розпізнавати фразеологічні одиниці в тексті, розкривати їх значення та передавати їх експресивно-стилістичні функції в перекладі. Не зважаючи на існування спеціальних двомовних та одномовних фразеологічних словникі, майже у всіх випадках перекладач все одно відчуватиме певні складнощі при передачі їх мовою перекладу. Жоден словник не може передбачити всіх можливостей використання фразеологічних одиниць в контексті [5].

Під час перекладу необхідно брати до уваги, що загальне та характерне для всіх без винятку фразеологічних одиниць – збереження образності в перекладі [6]. Неважливо, відновлена образність вихідного твору або замінена, переклад фразеологічних одиниць по можливості повинен бути образним. Зрозуміло, що ця образність не повинна мати відрізнятися оригінальністю, неповторністю – мати відбитки індивідуального стилю автора [11].

Складнощі перекладу фразеологічних одиниць починаються з їх розпізнавання в тексті. Подвійне, а то й потрійне “дно” фразеологізмів закладається багатоступеневістю семіотичного процесу означення, що співвідноситься з фразеологізмом [1; 3]. Наприклад, англійський вислів, що згадується в автентичній книзі Пола Барела ‘A Royal Duty’, “*to turn a blind eye*” має безпосереднє (денотативне) значення; у той же час ця фразеологічна одиниця має стійкіше переосмислене значення – “не *помічати*” (*The majority of staff, especially the junior members, embraced Lady Diana and* <u>*turned a blind eye*</u> *to the so-called breach of protocol. – Більшість обслуговуючого персоналу, а особливо молодший персонал, прийняли Леді Діану та* <u>*не помічали*</u> *так званого порушення протоколу*) [12, 61].

Другою важливою умовою в процесі розпізнавання фразеологічних одиниць в англомовних виданнях є вміння аналізувати їх мовні функції. Це важливо, оскільки конфлікт між переносним і буквальним значенням нерідко використовується автором тексту для обігравання образних, естетичних, емоційно-оцінних й інших асоціацій для створення гумористичного ефекту [3; 5]. Крім того, фразеологічні одиниці досить міцно закріплені за певними соціально-культурними шарами суспільства й служать опосередкованою ознакою присутності того або іншого прошарку в автентичному тексті. Фразеологічні одиниці мають певне стилістичне забарвлення: це можуть бути елементи високого, нейтрального або низького стилю, професійні або інші жаргонізми [2; 8].

Щодо перекладу, англійські фразеологізми поділяються на фразеологічні одиниці, які мають еквіваленти в українській мові, та безеквівалентні фразеологічні одиниці [7].

Фразеологічні одиниці, що мають еквіваленти в українській мові, можуть бути двох типів – повні та часткові. *Повні еквіваленти* – це українські, здебільшого моноеквівалентні, відповідники англійських фразеологізмів, які збігаються з ними за значенням, лексичним складом, образністю, стилістичною спрямованістю та граматичною структурою. Кількість їх у виданні Пола Барела ‘A Royal Duty’ відносно невелика.

Розглянемо детальніше способи перекладу із застосуванням повних еквівалентів в реченнях.

Оригінал	**Переклад**
Her kindness and generosity knew no bounds, and I can't remember her once raising her voice [12, 10].	*Її доброта та щедрість не знали кордонів і, я не можу згадати, щоб вона колись підвищувала голос.*
They spoke about the homeless and poor in Britain, the sick and dying of Somalia, the need to say the rosary as often as possible [12, 151].	*Вони розмовляли про бездомних та нужденних в Британії, хворих та помираючих Сомалі, потребу читати молитви так часто, наскільки це можливо.*
But it was a letter from the prince, received earlier that week that had finally convinced the princess to raise the white flag [12, 231].	*Але ще був лист від принца, який отримали раніше того тижня, що остаточно переконав принцесу здійняти білий прапор.*

Частковий еквівалент містить лексичні, граматичні або лексико-граматичні відмінності за наявності однакового значення такої ж стилістичної направленості. Тому частковий еквівалент за ступенем адекватності перекладу дорівнює повному еквіваленту.

Часткові еквіваленти можуть бути розподілені на дві групи: *часткові лексичні еквіваленти* і *часткові граматичні еквіваленти.*

Часткові лексичні еквіваленти також мають дві групи. До першої групи належать українські еквіваленти англійських фразеологізмів, які збігаються за значенням,

стилістичною направленістю та мають схожу образність, але дещо відмінні за лексичним складом. Яскравим прикладом вищенаведеної інформації можуть слугувати фразеологічні одиниці, які автор застосовує для викладу своєї точки зору на життя королівської родини Великобританії.

Оригінал	**Переклад**
But my situation was different from his: he was single and could pursue his ambitions with tunnel vision [12, 104].	*Проте моя ситуація відрізнялася від його: він був одинокий та міг гнатися за власними амбіціями з вузьким кругозором.*
She walked away knowing she looked divine, knowing that on solo tours there was no Prince Charles with his acerbic tongue to knock her off her perch [12, 148].	*Вона пішла, знаючи, що виглядала просто божественно, знаючи також, що в соло турах не буде ніякого Принца Чарльза з його гострим язиком, що позбавляло її впевненості.*
The headlines in Britain confirmed that the princess was an ace card on the diplomatic front [12, 146].	*Газетні заголовки в Британії підтвердили, що принцеса була козирною картою на дипломатичному фронті.*

До другої групи часткових лексичних еквівалентів належать українські еквіваленти англійських фразеологізмів, що збігаються з ними за значенням, стилістичним забарвленням, але відмінні за образністю. Граматична структура тут може як збігатися, так і не збігатися. Більшість образних фразеологічних одиниць, використаних у виданні «A Royal Duty», належать до цієї групи. Наприклад:

Оригінал	**Переклад**
It was an unsettling time but there was no turning back. We had to make the best of a bad job [12, 114].	*Це був час невизначеності, але вороття назад вже не було. Ми повинні були обрати з двох зол краще.*
That rejection was, without doubt, the final straw that broke the camel's back as far as their marriage was concerned [12, 129].	*Ця відмова, без сумніву, була останньою краплею, що переповнила чашу терпіння, особливо по відношенню до їх шлюбу.*
Every morning, between seven and seven thirty, a dresser went into the princess's bedroom to 'call' her but she was invariably up and about [12, 177].	*Кожного ранку, між сьомою та сьомою тридцять, камердинер заходив до спальні принцеси, щоб 'розбудити' її, але вона вже незмінно прокидалася сама та займалася справами.*

До групи часткових граматичних еквівалентів відносяться українські еквіваленти англійських фразеологічних одиниць, що мають з ними подібність за значенням, стилістичною направленістю та образністю, але відрізняються за числом, де вжито іменник, або порядком слів. Наприклад, відмінність в числі: *to make up mind – збиратися з думками (Even as I made up my mind, and decided to say yes to Maria, I was desperately unsure. – Навіть коли я зібрався з думками та, вирішив сказати Марії так, я був вкрай невпевнений)* [12, 104].

Досить часто англійський фразеологізм може мати декілька еквівалентів, а перекладач повинен вміти вибрати найкращий для відповідного контексту ситуації [4].

Використання вибіркових еквівалентів надає перекладачеві можливість не лише обрати оптимальний варіант, але й унести різноманітність в переклад однієї й тієї ж фразеологічної одиниці. До багатьох англійських фразеологічних одиниць загалом неможливо підібрати еквівалент в українській мові. В першу чергу, це стосується таких фразеологічних одиниць, що позначають відсутні в нас реалії [13]. Пол Барел широко вживає фразеологічні одиниці, що мають безпосереднє відношення до британських культурологічних реалій. При перекладі таких фразеологізмів застосовується калькування та описовий переклад. Наприклад:

Оригінал	**Переклад**
Then, as sure as camels are born with lumps, high spirits led to high jinks and we all ended up in the pool, fully clothed [12, 146].	*Згодом, впевнений на всі сто відсотків, алкогольні напої призвели до шумних веселощів, а ми всі опинилися в басейні, повністю одягнені.*
She told the Queen and Prince Philip that she had tried to be civil to her husband but she had come up against a stone wall and, regrettably, she felt separation was the only answer [12, 159].	*Вона розповіла королеві та принцу Філіпу, що намагалася бути ввічливою зі своїм чоловіком, але натомість наштовхнулася на стіну непорозуміння. На жаль, вона відчула, що єдиною відповіддю буде розлука.*

Описовий переклад часто використовується перекладачами при передачі термінології, що не допускає буквального перекладу. Наприклад:

Оригінал	**Переклад**
My heart was in my mouth [12, 109].	*Я дуже хвилювався.*

Проблема фразеологічної еквівалентності в сфері перекладознавства є доволі складною та комплексною через те, що переклад фразеологічних одиниць може призвести до значних складнощів. А питання еквівалентності є ключовим елементом в теорії перекладу.

Одним з найскладніших для перекладу видів фразеологічних одиниць є фразеологізми, походження яких пов’язане із сучасними реаліями. Одні з них швидко ста-

ють відомими й набувають широкого вжитку, проникаючи в міжнародні словники сучасної культури; такі фразеологічні одиниці легко розпізнаються в контексті. Інші залишаються внутрішньокультурними й, отже, вимагають застосування різних способів перекладу. Такі випадки надають перекладачеві широке поле для творчості [7].

Аналізуючи та свідомо користуючись різними способами при перекладі фразеологічних одиниць, перекладач повинен володіти не тільки знаннями обох мов, але й уміти аналізувати стилістичні та культурно-історичні аспекти вихідного тексту.

Основними ознаками фразеологічної одиниці є складність, семантична неподільність, сталість складу, відтворюваність, стійкість граматичної форми компонентів, суворо закріплений порядок слів [10; 3].

Фразеологізми можуть вступати в синонімічні та антонімічні зв'язки з іншими лексичними одиницями. Також фразеологічним одиницям може бути притаманна багатозначність, хоча декілька видів фразеологізмів мають одне визначення [9].

Проблеми перекладу фразеологічних одиниць є одними із найбільш цікавих та складних для теорії та практики перекладу. Обираючи спосіб перекладу, необхідно виходити із уже наявних зіставних описів матеріалу різних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб. пособие для студ. филолог. и лингв. фак. высш. учеб. заведений/ И. С. Алексеева. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр Академия, 2004. 352с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода./Л. С. Бархударов. – Изд. 2-ое. – М.: ЛКИ, 2008. – 240с.
3. Березнева І. М. Особливості вивчення фразеологічних одиниць з семантизмами як наукова проблема// Лінгвістичні дослідження. – 36 наук. Пр. – Вип.5. – ХДПУ, 2000. – С. 122-127.
4. Виноградов В.С. Введення в перекладоведення. – М., 2001; С. 80-85.
5. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову [Текст] = Theory and practice of translation from Ukrainian into English : посіб.-довід./В'ячеслав Карабан, Джеймс Мейс. – Вінниця : Нова кн., 2003. – 606с.
6. Коломієць Л. В. Український художній переклад : від давнини до сучасності [Текст] / Коломієць Л. В. // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1999. – N2. – С. 50-55.
7. Комісаров В. Н. Рецкер Я. І., Тархов В. І. Посібник по перекладу з англійської мови на російську. – М.: Вища школа, 1985. – 268с.
8. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода. Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых./ В. Н. Комиссаров. – М.: ЧеРо, 1999. – 134с.
9. Латышев Л. К. Перевод: теория, практика и методика преподавания/ Латышев Л. К., Семенов А. Л. – М.: Академия, 2003. – 192с.
10. Федоров А. В. Основи загальної теорії перекладу. – М.: ООО Філологія три, 2002. – 416с.
11. Щербачук Л. Ф. Загальномовна та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів Олеся Гончара): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01/Л. Ф. Щербачук. – Д., 2000. – 20с.

12. Paul Burrell. A Royal Duty. – Clays Ltd, St Ives plc., 2003.
13. Korunets I. V. Theory and Practice of Translation. – Вінниця, “Нова Книга”, 2000.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Новеллино П. Д., студ.,
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко, г. Киев

ТРУДНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕЛОГИЗМОВ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК (НА МАТЕРИАЛЕ АУТЕНТИЧЕСКОГО ИЗДАНИЯ ПОЛА БАРЕЛА “A ROYAL DUTY”)

В статье представлены результаты исследования особенностей функционирования фразеологизмов (на материале аутентического издания Пола Барела («A Royal Duty»), определены особенности и способы перевода фразеологических единиц на примере аутентичного материала; использован интерпретационный метод при толковании содержания анализированных фразеологических единиц в полноте их дискурсивных связей; охарактеризованы особенности перевода фразеологических единиц в названом издании. Избирая способ перевода фразеологических единиц, необходимо исходить из уже существующих реестров фразеологизмов в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: *перевод, фразеологическая единица, эквивалент, стилистическая окрашенность, образность, реалия.*

Novellino P. D., Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

DIFFICULTIES OF TRANSLATING ENGLISH IDIOMS INTO UKRAINIAN (BASED ON THE MATERIAL OF THE AUTHENTIC EDITION BY PAUL BURRELL “A ROYAL DUTY”)

The results of research of functioning peculiarities of idioms (based on the material of the authentic edition by Paul Burrell “A Royal Duty”) are represented. The author defines the peculiarities and ways of idioms translation on the basis of the authentic material; uses an interpretative method while explaining the content of the analyzed phraseological units in the completeness of their discursive relations; characterizes peculiarities of translation of phraseological units in the authentic edition by Paul Burrell.

Key words: *translation, phraseological unit, equivalent, stylistic colouring, figurativeness, realia.*

УДК 81-11:81’42

Новосельцева І.В., асп.,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ

АЛГОРИТМ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО ГЕШТАЛЬТУ

Стаття присвячена вирішенню актуальних проблем сучасної когнітивної лінгвістики. У ній розроблений алгоритм дослідження лінгвального гештальту. Визначені етапи такого дослідження та обрані методи для кожного з них.

Ключові слова*: лінгвальний гештальт, концепт-складник, фрейм, пропозиційний зв’язок, синтаксичний концепт, сценарій, польова схема, номінативне поле.*

У когнітивній лінгвістиці на сучасному етапі її розвитку застосовуються такі методи дослідження, як концептуальний аналіз, фреймове, пропозиційне моделювання, побудова сценарії та скриптів, метафоричний аналіз, контент-аналіз, асоціативний експеримент тощо. Названі методи використовуються для вивчення концептосфер людини та етносів, категоріального та концептуального апарату їх мислення, тобто для опису концептів та категорій. Останнім часом все більше уваги приділяється також терміну *лінгвальний*, або *емпіричний*, *гештальт*.

Термін *гештальт* у лінгвістику ввів американський учений Дж. Лакофф. Його поява була зумовлена розвитком когнітивного спрямування лінгвістичних досліджень, що потребувало розширення її термінологічного апарату. Термін *гештальт* в когнітивній лінгвістиці почали застосовувати при аналізі мовного матеріалу для позначення однієї із властивостей досліджуваного лінгвістичного явища, називаючи її гештальтною властивістю (праці Дж. Лакоффа, О.С. Кубрякової, М.М. Болдирєва, А.М. Безпаленко тощо). Проте досі ще не було проведено дослідження гештальту як особливого лінгвістичного феномена, не була описана його структура, отже не існувало методики дослідження лінгвального гештальту.

Її розробка і є метою статті. Досягнення цієї мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) проаналізувати структуру гештальту; 2) визначити етапи його дослідження; 3) обрати методи для кожного етапу; 4) скласти загальну методику дослідження лінгвального гештальту. Актуальність статті визначається необхідністю створення методики дослідження явища лінгвального гештальту в когнітивній лінгвістиці, яка простимулює подальший розвиток і застосування гештальт-теорії в лінгвістиці.

Гештальт – це цілісний образ, що складається із статичних та динамічних компонентів (О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, та ін.); це концептуальна система, що може об’єднувати такі типи концептів, як конкретно-чуттєвий образ, поняття, сценарій, фрейм, уявлення, схема, пропозиція; вони поступово виокремлюються в процесі пізнання, актуалізуючи свій образний, понятійний, схематичний, фреймовий тощо рівні або різні комбінації цих концептуальних сутностей і тісно переплітаються в розумовій та мовленнєвій діяльності людини [1: 38]. Процеси також можна розглядати як гештальти. Вони відображають людський досвід різного характеру (емоції, соціальні структури, пізнавальні процеси тощо) [4].

Базуючи наше дослідження на наведених визначеннях гештальту в лінгвістиці, ми виділили такі види лінгвальних гештальтів: 1) об'єктний (гештальт об'єкту або суб'єкту оточуючої дійсності), 2) процесуальний (гештальт процесу, в якому є суб'єкт дії, об'єкт дії, сама дія та її результат), 3) феноменальний (гештальт явища). Залежно від виду досліджуваного гештальту його модель може виглядати як схема процесу (сценарна), сіткова схема тощо або бути полярною.

Дослідження лінгвального гештальту перш за все передбачає виявлення його структурних елементів та взаємозв'язок між ними, таким чином, передбачаючи аналіз його окремих складових елементів, що включає концептуальний аналіз та фреймове (сценарне, польове) моделювання. Так, у лінгвальному гештальті виділяються 2 макрополя: 1) із змінними компонентами, 2) зі сталими компонентами. Кожне поле та його компоненти ми досліджуємо окремо за допомогою різних методів.

Зважаючи на такі властивості гештальтів, як здатність перетинатись між собою та можливість бути взаємними складниками [4], слід зазначити, що до складу одного гештальту може входити декілька інших, тому моделювання певного гештальту неможливе тільки одним способом. Модель кожного лінгвального гештальту повинна включати в себе сценарій, поля та інші схеми. Говорячи про модель гештальту, ми вдаємось перш за все до загальнонаукового методу моделювання.

Безпосереднє вивчення гештальту як структури свідомості людини неможливе. Таким чином, моделювання – це основа методики його дослідження. Моделювання – «загальнонауковий метод як сукупність способів ідеалізації й абстрагування, аналізу і синтезу, формування гіпотези з метою мисленнєвого, формалізованого та спрощеного представлення об'єктів (оригіналів) дослідження й вивчення на підставі цього представлення відповідних явищ, ознак, процесів, зв'язків, установлення закономірностей існування та функціонування об'єктів, прогнозування їхньої поведінки» [6: 466] Отже, результатом дослідження лінгвального гештальту має бути його модель.

Зважаючи на визначення моделювання, ми повинні спочатку розкласти гештальт на складові частини для аналізу їх ознак, зв'язків тощо, потім синтезувати отримані результати для побудови ідеалізованої спрощеної моделі, в якій були б представлені в схематичному варіанті закономірності існування, будови та функціонування лінгвального гештальту. Для цього перш за все потрібно визначити складові частини гештальту. Для цього ми використаємо ще один загально науковий метод – описовий. Описовий метод – «сукупність процедур інвентаризації, таксономії й інтерпретації досліджуваних мовних явищ на певному етапі розвитку мови (в синхронії)» [6 : 520]. У нашому дослідженні ми використовуємо 3 етапи з 4-х можливих: 1) виділення одиниць аналізу; 2) членування виділених складників на менші складові одиниці; 3) класифікації одиниць. Отже, модель лінгвального гештальту ми будуємо за допомогою описового методу.

Лінгвальний гештальт, зважаючи на його складові частини, ми досліджуємо за такими етапами: 1) визначення концетів-складників, 2) побудова їх номінативних полів (З.Д. Попова), які складаюсь із актуалізованих контекстом ознак 3) фреймове моделювання виокремлених концептів; 4) виявлення типових пропозиційних зв'язків в тексті та їх класифікація, 5) на основі пропозицій побудова моделі синтаксичних концептів гештальту.

Проілюструємо окремо кожний етап на конкретному мовному матеріалі.

У нашій роботі ми досліджуємо процесуальний гештальт *INVESTING* (на матеріалі статей фінансової тематики), де суб'єктом дії виступає *INVESTOR*, сама дія – це *INVESTING*, а об'єкт співпадає з результатом – *INVESTMENT*. Зважаючи на вид гештальту, перш за все ми моделюємо сценарій (нульовий, або базовий етап в аналізі гештальту). Інвестор вивчає спочатку економіку та ринок, потім окремий бізнес, далі конкретну компанію, і результатом цього процесу є інвестиція.

Досліджуваний гештальт також можна представити у вигляді польової схеми, де в центрі знаходиться інвестиція як об'єкт та результат процесу, апроксимованим полем є певна компанія; вона оперує в секторі певного бізнесу, який є частиною певного ринку та певної економіки (бізнес, ринок та економіка дистанційні поля). Таким чином, гештальт в цілому складається з певних об'єктів, які мають певні властивості та виконують певні дії. Це говорить про існування концептів-складників гештальту та їх фреймів.

З проаналізованого нами мовного матеріалу ми виокремили такі концепти-складники: *MARKET*, *BUSINESS*, *INVESTMENT*, *INVESTOR*, *ECONOMY*, *COMPANY*. Як зазначалось вище, кожен з концептів ми аналізуємо за методом побудови його номінативних полів. За З.Д. Поповою, сукупність мовних засобів, об'єктивуючи (вербалізучих, репрезентуючих) концепту визначається як його номінативне поле [5 : 66]. Номінатитивне поле концепту неоднорідне: воно може складатися з прямих номінацій самого концепту таз номінацій окремих когнітивних ознак концепту, які розкривають його зміст і відношення до нього у різних комунікативних ситуаціях (периферія номінативного поля) [5: 68]. До номінативного поля концепту можуть відноситись такі мовні засоби: прямі / похідні номінації, однокореневі слова, симіляри, контекстуальні синоніми, оказіональні авторські номінації, сталі вирази / порівняння, фразеологічні звороти, паремії, вільні словосполучення, асоціативне поле, суб'єктивні / словарні трактування ключового слова, тематичні, публіцистичні або художні тексти (їх сукупність) [5 : 70-71]. У нашому дослідженні ми вдаємося до побудови номінативних полів на основі вільних словосполучень з лексемою-репрезентантом концепту. Проілюструємо це на одному з концептів.

Нами було встановлено (на другому етапі дослідження), що концепт-складник *MARKET* включає 5 лексичних полів з різним ступенем наближеності до лексеми-репрезентанта: 1) market – людина (*to recover, out of favour, expectations, concerns, to observe, to endure, optimism*); 2) market – гра (*to bounce back, a contrarian play, a strong run*); 3) market – явище (*emerging / developed, bearish / bullish, a key driver*); 4) market – машина (to *gain momentum, to accelerate*); 5) market – контейнер (*liquidity*). Так, ми пройшли перші 2 етапи дослідження лінгвального гештальту: визначили його концепти-складники та описали їх номінативні поля.

На третьому етапі, фреймового моделювання, ми використовуємо класифікацію фреймів та їх складових схем С.А. Жаботинської [2]. Дослідниця виділяє такі базові види фреймів, кожен з яких поділяється на окремі схеми: 1) предметний фрейм: квантитативна схема, кваліфікативна схема, локативна схема, темпоральна схема, схема способу буття; 2) акціональний фрейм: схема стану/процесу, схема дії, схема каузації; 3) посесивний фрейм: схема партитивності, схема інклюзивності, схема власності; 4)

ідентифікаційний фрейм: схема персоніфікації, схема класифікації, схема характеризації; 5) компаративний фрейм: схема тотожності, схема подібності, схема схожості. Акціональний фрейм може бути розширений такими додатковими ролями, як 1) сірконстант, 2) стимул, 3) передумова, 4) реципієнт, 5) локатив, 6) темпоратив.

За приклад беремо розроблену нами фреймову модель концепта-складника *MARKET*. Фреймова модель концепту *MARKET* складається з 3-х видів фреймів: 1) акціональний (схема дії + сірконстант: *has discounted assets* / схема стану/процесу: *have become overly bearish*, *have recovered from their lows*); 2) посесивний (схема власності: *has very low expectations*) та 3) предметний (кваліфікативна схема: *were so popular*, *have been out of favour*, *is not interested*). Отже, фреймова модель концепту представлена такими слотами:

- ЩОСЬ впливає на ЩОСЬ / ЩОСЬ змінює ознаку,
- ЩОСЬ МАЄ ЩОСЬ,
- ЩОСЬ є ТАКЕ – якість.

На наступних двох етапах (четвертому і п'ятому) дослідження ми вдаємося до структурного методу аналізу, оскільки, ці етапи пов'язані з синтаксичною будовою речень досліджуваних текстів. Структурний аналіз передбачає дослідження мови як системи. Нами використовуються такі його методи: 1) аналізу безпосередніх складників, орієнтовано на представлення синтаксичної структури словосполучення або речення у вигляді розкладення цілого на його складники, компоненти яких також можуть бути розкладені на елементи до рівня кінцевих складників; 2) ланцюжкового аналізу, що передбачає дослідження лінійних синтаксичних структур, представлених ядерними конструкціями і право- і лівобічними поширювачами –багатокомпонентними ланцюжками, членованими на інші елементарні одиниці (використовується, коли підмет, доповнення й обставина речення поширені уточнюючими компонентами, дієприкметниковими зворотами, підрядними або сурядними частинами речення тощо) [Селіванова 2011].

За допомогою аналізу безпосередніх складників ми виокремлюємо типові пропозиційні зв'язки речень у тексті та представляємо їх у вигляді формул. Серед пропозиційних зв'язків близько 80% склали зв'язки з повнозначними дієсловами і лиш близько 20% – з дієсловом-зв'язкою *to be*. Наприклад, найбільш поширеними формулами зв'язків у досліджуваних нами текстах (англійської мовою) виявились: V+N (25%), V+prep+N (13%), MV (modal verb)+V+N (16%), V+Adv (13%), V+sNph (set noun phrase) (15%), ще 34% пропозиційних зв'язків були представлені модальними предикатами та пасивними зворотами.

На основі виявлених і класифікованих нами пропозиційних зв'язків ми виокремили акціональний та екзистенційний синтаксичні концепти лінгвального гештальту *INVESTING*. До акціонального ми відносимо такі мікроконцепти, як

- об'єктність: дія над об'єктом (перехідність) (verb (transitive) + object (*caused damage, is using knowledge, aren't spending time*), дія з об'єктом (неперехідність) (verb (intransitive) + object (*disagree with the view, are thinking of lending*),
- модальність (modal verb + verb з домінуючими семантичними компонентами поради (*should look, shouldn't go*), здатності (*can see, can do, have been able to find*),

ймовірності (*could spur, might take, are unlikely to blow, is unlikely to diminish*), спосіб дії (verb + adverbial modifier з домінуючим семантичним компонентом інтенсивності (*have recovered strongly, have improved considerably, has fared better*),

- процесуальність (*have been affecting markets*),
- пасивність (*are being overlooked*).

До екзистенціального концепту відносяться такі мікроконцепти, як

- зміна стану (*to underperform, to follow*),
- буття (*to be*),
- волевиявлення (*to make sb do sth*),
- посесивність (з семантичним компонентом екзистенційності: *had a stalemate*; з семантичним компонентом ментальної акціональності: *has expectations*; з семантичним компонентом партитивності: *have an element*).

Як окремий видом синтаксичного концепту ми виділяємо типові підрядні та сурядні зв'язки складного речення. Найпоширенішим концептом складного речення, таким чином, є

- каузація та консеквенція (близько 50%) виражений причинно-наслідковими зв'язками (*…because some of the peer-to-peer lenders have gone under.., so it is worth spending a bit of time…*);
- умовність (*start smart, if you are…*) та опціональність (*… that have been through – or which are currently enduring…*) складають близько 25%.

За допомогою ланцюжкового аналізу були виявлені такі пропозиційні зв'язки (ядра речення), як модальність (*could spur*, *should look to put*) та дієслово з обставиною дії (*has fared better*, *have improved considerably*). Право- та лівобічними поширювачами є здебільшого групи іменників прийменникового та безприйменникового сполучення (*one of the cornerstones of our investment philosophy*) і уточнення (правобічні) (*a string of sectors, including retail and financial services*); причинно-наслідковий зв'язок (лівобічні) (*because people aren't spending time getting to grips with the business*).

Підсумовуючи викладений матеріал, можна сказати, що методика дослідження процесуального лінгвального гештальту складається з п'яти етапів: 1) визначення складових об'єктів гештальту, 2) частковий концептуальний аналіз концептів-складників (опис їх номінативних полів) та 3) фреймове моделювання, 4) визначення типових пропозиційних зв'язків гештальту (метод безпосередніх складників та ланцюжковий аналіз), 5) виокременя на їх основі синтаксичних концептів. Нульовим (базовим) етапом нашого дослідження ми вважаємо побудову сценарію гештальту на основі виявлених в ньому об'єктів. Цей етап дозволяє зрозуміти гештальт загалом перед початком дослідження його вербального вираження. Результатом такого поетапного дослідження є побудова та опис моделі процесуального лінгвального гештальту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с.

2. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства / Під ред. Альтмана Г., Задорожної І., Мацкуляк Ю. – Чернівці : Книги XXI, 2008. – С. 357 – 368.

3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1996. – 212 с.

4. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X. Лингвистическая семантика.М., 1981. С. 350-368.

5. Попова З.Д. Синтаксический концепт и межкультурная коммуникация // Вестник ВГУ, серия "Лингвистика и межкультурная коммуникация", 2004, №2. – С. 27-31.

6. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля – К, 2011. – 844 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Новосельцева И.В., асп.,
НПУ имени М.П. Драгоманова, г. Киев

АЛГОРИТМ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ГЕШТАЛЬТА

Статья посвящена решению актуальных проблем современной когнитивной лингвистики. В ней предложен алгоритм исследования лингвального гештальта. Определены её этапы и выбраны методы для каждого из них.

Ключевые слова*: лингвальный гештальт, концепт-составляющая, фрейм, пропозициональная связь, синтаксический концепт, полевая схема, номинативное поле.*

Novoseltseva I.V., PhD student,
NPU of imeni of M.P. Dragomanova, Kyiv

METHODOLOGY OF LINGUAL GESTALT STUDY

The main focus of the article is a methodological problem of modern cognitive linguistics. It provides an elaborate methodology of the lingual gestalt study. The stages of the study are enumerated. Specific methods are chosen for each stage.

Key words*: lingual gestalt, concept-component, frame, propositional connection, syntactical concept, script, field scheme, nominative field.*

УДК 811.161.2

Овдіюк В.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка,м. Київ

АКТУАЛІЗАЦІЯ АРХЕТИПІВ У МОВІ РЕКЛАМИ: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено архетип як багатоаспектне явище і універсальна категорія рекламного простору, проаналізовано джерела та розвиток цього поняття. Визначено основні функціональні різновиди архетипів та здійснено аналіз їх актуалізації у сучасному україномовному рекламному дискурсі.

Ключові слова*: архетип, архетиповий образ, символ, рекламний текст.*

Створення рекламного тексту спирається на відомі закономірності у галузі психолінгвістики і нейролінгвістичного програмування особистості. Саме зі змісту цих дисциплін випливають правила, за якими відбувається освоєння реципієнтом тексту реклами. Будь-яка людина володіє стереотипними сценаріями мовленнєвої й образної поведінки. Дослідження останніх десятиліть підтверджують гіпотезу про те, що від народження людина володіє конкретним матричним алфавітом іконічних субзнаків модуляції простору зовнішнього світу. Реклама як знак мимоволі вбирає й успадковує архаїчні шари культури і звільняє в людській природі ірраціональний початок, який перебував на поверхні у найдавніші часи становлення, тому спеціалісти зі створення рекламних текстів активно використовують феномен національної специфічності та апелюють до найдавніших архетипів і національних образів народу.

Останнім часом спостерігається посилена увага науковців до дослідження архетипу як багатоаспектного явища. Серед лінгвістичних праць, присвячених природі архетипу, варто виокремити праці мовознавців С. Єрмоленко, В. Жайворонка, В. Кононенка, С. Кримського, Л. Мацько, О. Селіванової, а також останні наукові розвідки П. Донець, Г. Кудрі, Н. Лисенко, О. Олійникової, С. Помирчі, Т. Суханової. Безпосередньо до архетипного рівня рекламної творчості звертаються В. Учонова, А. Притчин і Б. Теременко, у дослідженнях яких йдеться про архетипічні символи у рекламі; Є. Сальникова простежує вплив на естетику реклами елементів архаїчної свідомості і робить акцент на вплив архетипічних образів на реципієнта; Є. Кармалова, яка вважає, що реклама "… свідомо чи позасвідомо постійно використовує архетипові й міфологічні моделі, структури…"[8:]. Погоджуємося з думкою Р. Сапенько, яка, даючи визначення рекламі як транскультурному феномену, зазначає, що "як складова сучасної культури реклама актуалізує власну ідейну передачу, трансформує різні значення й сенси …, не відмовляючись при цьому від укорінених стереотипів, архетипів і культурних зразків"[8: 111]. Л. Хавкіна, досліджуючи феномен рекламної міфотворчості, оцінює український рекламний міф з огляду на шляхи і засоби його творення (вербальні й екстралінгвістичні), основні структурно-семантичні компоненти (зокрема архетипи і символи), особливості функціонування в медіа-середовищі та роль у бутті соціуму. Ця праця є чи не найбільш ґрунтовним і багаторівневим дослідженням українського рекламного дискурсу останніх років.

Проте слід зауважити, що вищезгадані праці стосуються перш за все сфери соціальної комунікації, культурології, психології, соціології, а функціонування архетипів у рекламі потребує системного аналізу. Для лінгвістичної науки питання реалізації архетипів у рекламному тексті також залишається **актуальним** і перспективним. **Метою** нашої розвідки є розгляд концептуально важливого для рекламного дискурсу корпусу архетипів та аналіз способів їх актуалізації у рекламному тексті. **Предметом дослідження** – психолінгвістичні особливості рекламного тексту, які визначають ефективність його сприйняття реципієнтами.

Реклама більш дієво, ніж інші канали масової комунікації, організовує і використовує культурні цінності й зразки певного суспільства, створює міфи успіху, дружби, сім'ї, спільноти тощо, використовуючи при цьому найістотніші прийоми мистецтва, пов'язані з такими механізмами міфотворчості, як міф і архетип, що витісняються з пост-авангардного мистецтва і згодом укорінюються в популярній культурі. Нині виникає ситуація активного пошуку найбільш універсальних комунікаційних чинників, адекватне декодування яких не залежить від конкретного простору, менталітету, релігійних поглядів реципієнтів. Архетипи через архетипові образи (символи) стають центральними елементами у формуванні образу рекламованого продукту.

Рекламному персонажеві часто приписують архетипові риси, які є фундаментально важливими й цінними для представників окремої спільноти або людства загалом. Наприклад, архетипи Завойовника і Мудреця, Царя і Жебрака, Матері і Дитини активно функціонують у сучасному рекламному просторі. Ці персонажі відображають найбільш глибокі людські уявлення про світ та всіх, хто навколо, тому споживач схильний ототожнювати рекламних персонажів з людьми довкола нього або, навпаки, співвідносити образ із собою, сприймаючи прагнення і цінності рекламного героя за власні. Так, у рекламі виразно реалізується феномен, який спирається на архетипи, оскільки вони "… описують позасвідомі душевні події в образах зовнішнього світу" [9: 142].

Архетип – першообраз, первісна модель світосприйняття, коріння якої сягає колективного позасвідомого людства, нації, роду і актуалізується в індивідуальній (творчій) діяльності суб'єкта. Іншими словами, це вихідний базовий зразок для подальшої варіативної побудови на його основі.Найважливішою властивістю архетипу є здатність видозмінюватися на різних історичних етапах. Вбираючи в себе нові знаки, смисли, символи, збагачуючись ціннісно-смисловим навантаженням, певний архетип може продукувати нові архетипи. А. Большакова називає цю властивість "варіативністю інваріантності" [2: 185].При цьому незмінними залишаються його значення і функції.

У сучасних лінгвістичних теоріях архетипами називають найбільш фундаментальні загальнолюдські міфологічні образи і мотиви, схеми зображення, які входять у будь-які художні структури. Серед архетипів традиційно виокремлюють предметні архетипи й архетипи-мотиви. Предметні архетипи відповідають позиції актанта або хронотопного показника ситуації (*мати-земля, герой, диявол-трикстер*), а архетипи-мотиви – позиції дії як процесу у структурі ситуації (*мотив долі, смерті*). Семантико-функціональним інваріантом предметних архетипів виступає категоріальний архетип, наприклад, категоріальні архетипи антропоцентричності, матріархічності, хронотопу, космологічності тощо) [7: 7-8]. Важливе місце серед категоріальних архетипів посі-

дають етнічні. Універсальний символ виявляється в "етнічно закоріненому усталеному символічному архетипі" [7: 7]. Кількість архетипів обмежена, зазвичай називають близько 10, але кількість продукованих архетипами образів дуже велика. Винятково важливими в українському рекламному дискурсі є архетипи Матері, Дитини, Героя (Захисника) та архетипи структури особистості – Персона, Тінь, Анімус, Аніма і Самість.

Психологічним прийомом рекламного впливу з використанням архетипів є посилення підсвідомого враження від отриманої рекламної інформації. Застосовується модель архетипового кодування – метод поєднання конкретних ознак товару зі знаками, символами, міфологічними сюжетами, в основі яких лежать архетипи. "Наскрізне апелювання реклами до архетипових образів і символів та наслідування нею архетипових мотивів і конфліктів надає звичайним діям вищого сенсу і значущості, вписує рекламний текст у ряд концептуальних реалій" [8: 112].

Відтворення архетипових уявлень у рекламному тексті – процес складний і неоднозначний. Перш ніж свідомо вибрати архетип для введення у повідомлення, потрібно визначити тему-ідею всього тексту, сформулювати почуття, настрій, асоціації, які автор прагне викликати в аудиторії. Наступний етап цього процесу – пошук відповідного архетипу, робота над стилем подання матеріалу, сюжетом, зображальним архетипічним рядом. "Архетипи розкриваються лише опосередковано, у проекції на зовнішні об'єкти; їх втілення бачимо у загальнолюдській символіці, котрою скрізь послуговуються міфи, вірування, мистецтво" [9: 143] Таку символіку, закодовану у знаках, зустрічаємо у рекламних повідомленнях. Розглянемо реалізацію найбільш поширених архетипових образів у рекламному дискурсі.

Архетип Матері в рекламних повідомленнях втілюється як у традиційному образі люблячої матері-захисниці, готової до самопожертви, так і в узагальненому образі жінки – хранительки вогнища, господарки. З ним асоціюються такі якості, як материнська турбота, мудрість, любов і підтримка, магічна влада жінки. Героїні таких рекламних звернень, як правило, приємні, лагідні, природні і неяскраві. Підкреслюється атмосфера домашнього затишку і надійності, життєве кредо такої жінки – турбота про родину. Найчастіше цей образ зустрічаємо у рекламі товарів домашнього вжитку – миючих і чистячих засобів, харчових продуктів, побутової техніки, дитячих засобів тощо. Об'єктивується архетип Матері у рекламних текстах такими лексемами: *"мама", "супермама", "материнство", "мамині обійми", "турбота"*: "*З чого починається день? Із поцілунку* ***мами****, з улюбленого соку"* ("Любимый сад"); *"Galinka" – лагідна, як* ***мамині*** *обійми"* ("Galinka"); *"****Супермама*** *знає все, що потрібно нашій сім'ї"* ("Аквафреш"); *"****Мама*** *спокійна – спокійне дитя"* ("ЕспумізанL "), *"Johnson&Johnson. Ніжна турбота"* ("Джонсон і Джонсон").

Не менш значущим є ***архетип Дитини***, що втілює нове життя, радість, безтурботність, звільнення від вад, оновлення. У рекламі діти є символами майбутнього, надії, добра і милосердя. Яскравий приклад цього – реклама телевізорів «Самсунг», де люди у чорному одязі йдуть із заплющеними очима. Серед них дівчинка в яскравій червоній сукні. Вона розплющує свої очі пронизливо блакитного кольору, вмикає телевізор, і всі навколо прозрівають. Дитина символізує початок пробудження індивідуальної свідомості зі стихій колективного позасвідомого. Показово, що дитячі образи,

які сходять до цього архетипу, використовуються не тільки в рекламі дитячих товарів, а й у соціальній та політичній рекламі. Ключові слова рекламних повідомлень, що апелюють до архетипу Дитини: *“дитина”, “діти”, “маленький”, “дитячий”, “ніжний”, “сім’я”:“За дітей, за онуків, за нас*!” (політична реклама)*;”Замість подарунка чиновнику – подарунок дитині!”* (соціальна реклама); *“Жодна дитина не повинна бути скривджена”; “Дітям потрібна сім’я”; “У маленьких всі проблеми великі. Приділяйте більше уваги дітям!”; “Чужих дітей не буває. Державна підтримка прийомної сім’ї”* (соціальна реклама).

Архетип Персони (лат. Persona – “маска”) – наше публічне обличчя, ті ролі, які ми граємо відповідно до соціальних вимог, бажання людини відчувати себе «на рівні», бути у центрі Всесвіту. Іншими словами, це система адаптації людини до навколишнього світу. Рекламні тексти *“L’Oreal – адже я цього варта!”; “Всі в захваті від тебе ... А ти від “Мейбеллін”;“Renault – машина для цього життя”* базуються на цьому архетипі. Споживачеві пропонується товар як максимально легкий і швидкий спосіб отримати кращу маску, змінити свій імідж. Не менш часто експлуатується ***архетип Тіні*** – все неприємне, темне, чого хочеться якомога швидше позбутися (карієс, лупа, мікроби тощо). Тінь втілюється в негативних рекламних образах і асоціюється з підозрами, жадібністю, помстою, болем, голодом, дискомфортом, хворобою. Так, заздрощі одна до одної іноді відчувають жіночі персонажі реклами (*“Ти хотіла – я купила!”*(реклама інтернет-магазину “Модна Каста”); персонажі, які уособлюють хвороби – монстри, злі гноми, дракони – актуалізують архетип Тіні у рекламі ліків для дітей (*“Коли біль та жар стають на шляху дітей, стане у нагоді добре відомий Нурофен ...”*). Боротьба з Тінню легка і приємна: товар, що рекламується, стає зброєю проти неї (*“Нурофен допомагає позбутися болю і жару”; “Прощайся з іжею, що докучає! Для чистих і здорових зубів їж, пий, жуй Орбіт!”; “Ультра білий знищує мікробів! Бридкий жовтий, брудно сірий, огидно коричневий – всі наші улюблені кольори зникли! Новий Доместос Ультра білий. Чудово відбілює та знищує мікробів.”).* У політичній рекламі архетиповими образами Тіні виступають опоненти, звільненням від яких є правильне голосування (*“Україна – не зона, Президент – не пахан. Очисти владу! Очисти Україну!* (Партія “Пора”)

Знаковими елементами сучасного українського рекламного дискурсу є архетипи Анімус і Аніма.

Архетип Анімус – чоловічий образ у рекламі – містить перелік рис, пов’язаних із соціально необмеженим стилем поведінки, раціональними здібностями, авторитетністю і активністю. ***Аніма*** – типово жіночий образ у рекламі, навпаки, наділений рисами, пов’язаними із зайвою емоційністю, материнством, красою, здоров’ям, гармонією, домашнім затишком. Наприклад, у рекламі автомобіля чоловіка цікавить об’єм двигуна, витрати бензину; жінку – дизайн, емоційні асоціації:*“Nissan X-Trail готовий до несподіваних поворотів, із дизельним двигуном”* та *“Nissan Micra – сповни свій день елегантністю!”.* Порівняймо рекламу дезодорантів: чоловічого «Mennen Speed Stick» – *“заряджений енергією стихій”* і жіночий “Nivea Deo” – *‘ефективність плюс м’який догляд”.* Ключові вербальні форми “чоловічого” архетипу: *активність, зростання, запал, сила, рух, руйнування кордонів, якість, упорядкування, ясність,*

точність, твердість, чистий образ, жіночого – *спокій, комфорт, елегантність, надійність, захист, володіння.*Вдалим прикладом використання цих архетипів є реклама цукерок і шоколаду, дегустаторами яких є винятково жінки, а чоловіки з'являються в образі таємничого шанувальника і романтичного дарувальника солодощів. Під час перегляду реклами, в якій приваблива особа жіночої статі з насолодою торкається губами шоколаду, у будь-якого чоловіка спрацьовує прадавній інстинкт – догодити об'єктові пристрасті. Незважаючи на те, що сам чоловік ставиться до шоколаду з байдужістю, придбати солодощі його спонукають романтичні образи рекламного повідомлення і, власне, текст: *"Залишу, напевно, минуле без жалю, я бажанням серце окрилю, і пристрасть запалить, як вогник, "Корона", мрії оживуть. "Корона" – смак бажання"*(шоколад "Корона").

Таким чином, розглянувши ряд репрезентативних для рекламного дискурсу архетипів, можна ствердно сказати, що у рекламних текстах вони реалізуються у формі архетипових образів або мотивів за допомогою вербального і візуального інструментарію. Споживач несвідомо розпізнає стандартний набір знаків рекламного тексту, які безпомилково відсилають його до певного архетипу. Якщо до сприйняття тексту задіюють архетиповий рівень, у реципієнта автоматично посилюються відповідні цьому архетипу емоційні реакції і несвідомі очікування, пов'язані з метою рекламного повідомлення. Необхідно цілеспрямовано формувати виражальний, смисловий і навіть звуковий ряд рекламного повідомлення, щоб він викликав, актуалізував потрібний архетип. Коли творці реклами (свідомо чи несвідомо) поєднують текст і внутрішню психічну енергію архетипу, її вплив зростає та надає повідомленню додаткової глибини і сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воробьева В.Е. Вербальные визуальные средства реализации эстетического-мотива в рекламном тексте: автореф. дисс. … канд. філол. наук: 10.02.19 / В. Е. Воробьева. – М., 2010. – 24 с.

2. Иванова Е. В. Архетип апокалипсиса и его вербализация в текстах СМИ / Е. В. Иванова // Политическая лингвистика.– 2012. – Вып. 4 (42). – С. 184-188.

3. Кармалова Е. Ю. Мифопоэтический анализ рекламного дискурса / Е. Ю. Кармалова // Вестник МГУ. – Серия 10: Журналистика. – 2008. – №3. – С. 85-95.

4. Мелетинский Е. М. От мифа к литературе / Е. М. Мелетинский. – М. : РГГУ, 2001. – 170 с.

5. Притчин А. Н. Миф и реклама / А. Н. Притчин, Б. С. Теремко // Общественные науки и современность. – 2002. – №3. – С. 149-163.

6. Самусенко О. М. Мифопоэтичнские истоки суггестии в русских телевизионных текстах: дисс. … канд. филол. наук: 10.02.02 / О. М. Самусенко. – 2004. – 231 с.

7. Слухай Н. В. Архетипи в неосяжності Шевченкового космосу / Н. В. Слухай // Слово і Час. – 1999. – №3. – С. 6-11.

8. Хавкіна Л. М. Архетип як структурно-семантичний компонент рекламного міфу / Л. М. Хавкіна// Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна . – Харків : Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 1964. – N903: Серія: Соціальні комунікації. Вип.2 . – 2010 . – С.110-115.

9. Хавкіна Л. М. Сучасний український рекламний міф / Л. М. Хавкіна // Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. – 352 с.
10. Юнг К.-Г. Человек и его символы / К.- Г. Юнг. – СПб.: Б.С.К., 1996. – 454 с.

Стаття надійшла у редакцію 22.04.2014 р.

Овдиюк В. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

АКТУАЛИЗАЦИЯ АРХЕТИПОВ В ЯЗЫКЕ РЕКЛАМЫ: ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье исследуется архетип как многоаспектное явление и универсальная категория рекламного пространства, анализируются истоки и развитие этого понятия. Дается определение основным функциональным разновидностям архетипов; осуществлен анализ их актуализации в современном украиноязычном рекламном дискурсе.

Ключевые слова: *архетип, архетипический образ, символ, рекламный текст.*

Viktoriia Ovdiiuk, PhD student,
Istitute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ACTUALIZATION OF ARCHETYPES IN THE LANGUAGE OF ADVERTISING: PSYCHOLINGUISTIC ASPECT

The article is devoted to the study of an archetype as a multidimensional phenomenon and a universal category of advertising space. Origin and development of this concept are analyzed. Determination of basic functional varieties of archetypes are given and their actualization in the modern Ukrainian advertising discourse are analyzed.

Keywords**:** *archetype, archetypal image, symbol, advertising text.*

УДК 811.161.2’01 “16”

Олешко Ю.Л.,асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕМОТИВНІСТЬ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ПРОПОВІДІ XVII СТ.

Статтю присвячено емотивності як комунікативно-когнітивній категорії, що виражає емоції мовця за допомогою мовного коду, а також охоплює засоби, спрямовані на створення емоціогенного ефекту. Здійснено компаративний аналіз проповідей з рукописного збірника XVII ст. з погляду функціонування в них емотивів.

Ключові слова: *емотивність, емотив, емоціогенний ефект, староукраїнська мова XVIIст., рукописні казання.*

З розвитком когнітивістики сформувалась тенденція розглядати текст як продукт людського мислення. Розуміння того, що за текстом стоїть людська свідомість, спричинило вивчення суб'єктивних чинників у мовленні. Однією із ключових у психології є теза про взаємозв'язок емоційного й інтелектуального у процесі пізнання світу людиною. На жаль, емоційна сфера людської психіки вивчена мало через складність будь-яких досліджень. В останні десятиліття все більше уваги приділяється емоційності людської мови, оскільки це питання є важливим для розуміння прояву людини в мові, що відбиває антропоцентричність науки. Проблема емотивності тексту розглядається у психолінгвістиці (Вітт М. [1984], Гридін В. [1983], Носенко Е. [1989]), когнітивно-комунікативній лінгвістиці (Маслова В. [2001], Шаховський В. [1997]), лінгвокультурології (Вежбицька А. [1996]) і, навіть, спеціальній підгалузі – емотіології тексту; вона є актуальною у зв'язку з іншими проблемами мови, культури, свідомості. На сьогодні існує велика кількість робіт про емотивність мови, роль емоцій в мовній поведінці людини, емоційну мовну особистість, емоційні концепти, однак вони виконані на матеріалі сучасних мов і стосуються художніх і публіцистичних текстів. Дослідження емотивності є *актуальним* в історичному аспекті та в ораторсько-проповідницькому жанрі. *Наукова новизна* визначається тим, що обраний збірник казань XVII ст. раніше не становив наукового інтересу для мовознавців.

Емоції є особливою формою пізнання й відображення об'єктивної дійсності. Разом із мисленням вони утворюють внутрішню діяльність, перероблюючи первинну інформацію про дійсність, внаслідок чого особистість отримує «аргументи для дії». Психологи по-різному трактують природу емоцій і їхню роль у свідомості, але всіх їх об'єднує погляд на емоцію як на процес, за допомогою якого суб'єкт здійснює оцінювання значущості подій, що відбуваються [Самигулина 2005]. Термін «емоційність» належить до сфери психології, зважаючи на те, що емоційність є психологічною характеристикою комуніканта. Натомість емотивність відповідає за переживання, виражені вербально. Термін «емотивність» позначає властивість мовних одиниць виражати емоційне ставлення до предмета. Емотивність нерідко ототожнюють із експресивністю, проте ми дотримуємось думки, що термін «емотивність» має вужче значення. Еспресивність є властивістю мовних засобів збільшувати виразність і впливову силу висловлювання. Як зазначає російська дослідниця Галкіна-Федорук[1958], експресія можлива без емоції, вираження емоції в мові завжди експресивне, але експресія в мові не завжди емоційна. Таким чином, експресія в мові може пронизувати як емоційне, так інтелектуальне й вольове. Експресивність вважають «інтегральним результатом реалізації емотивності, оцінності, образності, інтенсивності, стилістичної маркованості, структурно-композиційних властивостей, підтексту» [Маслова 1991, 186].

Отже, ми розглядаємо емотивність як дискурсивну категорію, що охоплює мовні засоби, які використовують для кодифікованого вираження емоцій і здатних зробити емоціогенний ефект для реципієнта. Як видно, мова йде про дві взаємозв'язані функції емотивів: перша зосереджена на мовцеві і пов'язана з вираженням власних емоцій індивіда, друга зосереджена на реципієнті і пов'язана із досягненням бажаного впливу від сказаного [Табурова 1999, 21]. Емотивність є дискурсивною категорією, оскільки в тексті навіть нейтральні елементи можуть трансформуватися в емотивні, залежно від наміру автора.

Матеріалом нашого дослідження є рукописний збірник казань XVIIст., що походить з Волині. Початок і кінець збірника втрачено. Із нього вціліли дві проповіді на Воскресіння і двадцять шість однотипних уривків (апокрифічних і з праць Отців Церкви, зібраних в одну книгу, як додатки до недільних читань). Обидві проповіді написані на один день, однак різними писарями. Так, видається релевантним порівняння емотивності у них. Спочатку зазначимо, що сам заголовок казань є емотивним, оскільки асоціюється із прецедентною ситуацією, яка викликає в реципієнта певні емоції. Зрозуміло, що досягнення віри і відбувається завдяки, перш за все, впливу на емоційну сферу людської свідомості. Свято Великдень є найважливішим у християнському світі; воно знаменує завершення посту й настання Господньої Благодаті. Тому здається очевидним, що емоційна база прихожан, з якою вони приходять на проповідь, складається з піднесеності й радості. Проте чи залишиться вона такою після слухання казання?

Перша проповідь «Наука на дє(н)<:> триднєвнаго воскрєсєния господа нашого іисусь Ха҃»структурно не відповідає шаблону казання, зазначеного І. Галятовським у відомому гомілетичному трактаті (Гал., 241). «Наука» починається розлогою цитатою зі Святого Письма, утворюючи вступну частину. Після цього проповідник коментує подію, на яку виголошується казання: ст҃о сєго днѧ прєсла(в)ноє и вєсєлоє<.> такъ далеко прєвышає(т) всѣ иныє пра(з)нїки и ст҃а ро(з)ныє<.>, у такий спосіб налаштовуючи слухачів на важливість і величність дня. Основна частина проповіді є однорідною – вона детально переказує біблійний сюжет Воскресіння Христа і тому відходить від емотивної теми, заданої у заголовку. В основній частині послідовно можна виділити такі емотивні підтеми: розчарування й біль, пов’язані з несправедливістю, страждання, муки, подив, емоційне піднесення. Певно, що негативні емоції превалюють. Все це може відчути реципієнт завдяки актуалізації подій, коли проповідник навмисно наближує переповідувану ситуацію до сьогодення: Хс҃оум(є)ръ и распѧ(т) и смр҃ть притръпѣ(л)<.> гдє бы бы(л) *пото(м) зара(з)* нє въскр҃ѣ и(з) мрт҃вы(х) (Каз., 2). Переповідання подій має сугестивний характер – емоції реципієнта уподібнюються до подій, описаних мовцем.

Закономірним є той факт, що близькі за своїм емоційним характером засоби притягують одне одного, утворюючи цілі комплекси у складі одного фрагменту. Скупчення емотивів у порівняному невеликому фрагменті тексту визначає високий ступінь експресивності тексту [Ионова 1998]. Розгляньмо приклад, де емотиви з негативним відтінком утворюють ампліфікацію: а по смр҃ти єго сла(в)у и(з)мазують яко злочи(н)цу гри(ш)нѣишого ни(ж) Варааву<.>мужєбойцу и буньто(в)нїка<.> называючи єго зво(д)цю прє(д) Пилатом<.> (Каз., 6).

Зауважмо, що риторичні фігури так само покликані впливати на емоційний стан реципієнта, викликаючи подив: Хто (ж) бы бы(л) оувѣри(л)<.> жє на(с) то(т) ѡ(т) смр҃ти и(з)бави(л) которіи и са(м) ѡ(т) смр҃ти поиманъ<.> и в нє(и) бы(л) задєржанъ<.> Хто бы бы(л) вѣри(л)<.> жєбы на(с) то(т) мѣ(л) вы(р)вати изпєкла<.> которіи и са(м) исступи(в)ши во а(д).

Примітно, що в тексті проповіді заприявлені барокові уявлення, а саме сприйняття смерті, яка є не звільненням від нікчемного існування, а неминучим завершенням людського життя. Вона наділяється атрибутом з негативним значенням (смр҃ть ѡкру(т)наѧ, которая всѣ(м) конє(ц) чинить и в нівущо па(н)ства и(х) и скарбы и роскоши ѡборочає(т), тобто смерть є позбавленням, а не звільненням, і, звісно, протиставляється земному життю, яке, до речі, відповідно має іншу конотацію, ніж у середньовічній традиції.

Антитези, на яких, як відомо, часто будуються проповіді, відповідають контрастним емоціям, які відчуває людина лише у порівнянні однієї з іншою. Так, у досліджуваному казанні найяскравішим є протиставлення душі й тіла, що є звичним у контексті доби Бароко. Тіло є тлінним на противагу йому існує вічна душа. Примітно, що це казання додає до опозиції «тіло-душа» третій компонент – «голова»: того (ж) сѧ в тѣла(х) наших сподиваимо при(и)дє час коли силою того во(с)кр҃снїѧ Хв҃а яко головы нашли и всѣ тє(ж) чло(н)ки ѡ(т) смр҃ти во(л)ны буду(т)<.> я(к) зє(р)нѧта сѣющїи в(ъ) зємлю ѡнои вє(с)ны бл(с҃)вєннои зацвѣтуть (Каз., 6зв.) Голова символізує розум; ймовірно, що наявність цього концепту відбиває специфіку доби, в яку було створено текст, – Новий час із приматом розуму й науки. Ця емотивна підтема має позитивне забарвлення – зернята, що проростають і квітнуть, символізують надію. Таким чином, за структурою «Наука на ден» поділяється на три частини: коротка вступна й висновкова (з позитивним емоційним забарвленням) й основна, наративна, яка навіює цілий спектр негативних емоцій, що, можливо, стимулює процес мислення реципієнта.

На противагу цій проповіді, «Казанє на воскрєсєнїєХристово» має більш однорідну емотивну структуру. Казання починається цитатою із Псалма: «Сиидн҃ь ижє сотвори Гд҃ь<;> возрадуємсѧ и во(з)вєсєли(м)сѧ», яка є емоційним лейтмотивом проповіді. «Слухачу мои Право(с)ла(в)ныи<;> єщє прє(д) ро(ж)дєство(м) Христови(м) тєпєри(ш)ный дн҃ь зацны(и) и вєсєлы(и)<:> дх҃ом ст҃ым ѡповѣди(л) котрого оучинї(л) Панъ<,> вєсєлѣмосѧ и радуимосѧ в нє(м)<.>Подивєнѧ рєчь годнаѧслухачє мои зацныи». Поєднання емотивів різних рівнів– інверсія, риторичне звертання (слухачє мои православныи/зацныи/милыи), лексеми, на позначення емоційних дій (радуимосѧ, вєсєлѣмосѧ) – формує інтенсивність.

Казнодія оголошує мету проповіді, яка містить емотивну антитезу: зачи(м) и то(т) дєнь тєпєр(и)шны(и) Хс҃ оучинїл<,> яки(м) способо(м) и ѧкою *тру(д)но(ст)ю*<,> хочу з ла(с)ками вашими на то(м) *вєсє(л)ю дх҃о(в)но(м)*

мовити<:> тилько прошу абыстє наклонили оуха свои нєтєскливє до тоєимовымоєи на пожито(к) ва(ш) дш҃євный оучинєнои(Каз., 7зв.).

Звичайно, проповідник також звертається до актуального сюжету, однак він має компактний виклад. У мовленні казнодії поєднується ампліфікація й антитеза як емотивні засоби впливу: Ты сам Панє… закатованы(и)<,> змучєны(и) короною ѡстрою оукоронованы(и) на посмѣ(х) копїємь в ребра пробити(и) и сроґою смє(р)тю крижавою оуморєны(и) а сєгоднѧ з мєртвы(х) вставши… яко напо(л)нї ввє(с) св(ѣ)т вєсє(л)ємь, так напо(л)нї слухачо(в) мои(х) дх҃ом с҃ты(м) абы з пи(л)ностю послухали ѡ то(м) дню знамєнїто(м) и вєсєлы(м) абы слуха(в)ши до радости ср(д҃)ца свои побудили (Каз., 8).

«Цей світ» і «той світ» не є опозитивними емотивами, що, як вже було сказано раніше, відповідає новим бароковим поглядам: Богъ тоє вамъ нагороди(т) и ту(т) на зє(м)номь мє(ш)каню. И тамъ в царствѣ своє(м) нб(с҃)ном вєсєлє(м) ст҃ым и раискою ро(с)кошшю (Каз., 11).

Примітно, що емотивність передається не лише через елементи на позначення емоцій, але й через порівняння з елементами з іншим значенням: Клопоты свѣцки(и) выки(н)тє з ср(д҃)ца свого ѡныє (Каз., 9зв.) ѡкинувши ѡ(т) сєбє ѡпрѣсноки старозаконны жалю и фрасунку, тую пасху з вєсєльєм уживати. А кто з церквою ма(т)кою нашєю сєгоднѧ радуєть, то(т) и в нєбѣ навѣки будє(т) сѧ радовати (Там само). Тут смакова якість «прісний» відповідає емоціям смутку й жалю, а «солодкий» – радості.

Узагальнюючи, «Казанє на воскрєсєнїє Христово» побудовано на емотивних елементах зі значенням «духовної радості» і «спокою», до яких дуже лаконічно долучаються емотиви з негативним значенням з метою контрастування.

Насамкінець зазначимо, що незважаючи на те, що обидва казання написані на одне свято, належать до одного збірника (тобто найімовірніше, що обидва казнодії є представниками одного мовного ареалу й близької часової співвіднесеності), емотивність казань є відмінною. В першій проповіді мовець має на меті наблизити слухача до переповідуваної ситуації, яка має негативний емоційний вплив, тоді як друга проповідь зосереджується на святковому дні й навіює емоції спокою і щастя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1996. – 416 с. 2. Витт Н.В. Речь и эмоции: учебное пособие к спецкурсу по психологии. – М.: Изд-во МГПИИЯ им. М. Тореза, 1984.- 76 с. 3. Галкина-Федорук Г.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке // Профессору Московского Университета академику В.В. Виноградову (сб. статей). М.: Изд-во МГУ., 1958. – С. 141. 4. Гридин В.М. Семантика эмоционально-экспрессивных средств в языке // Психолингвистические проблемы семантики. М.: Наука, 1983. – С. 113 – 119. 5. Ионова С.В.Эмотивность текста как лингвистическая проблема: Дис. канд. филол. наук.спец. 10.02.19 «Общее

языкознание, психолингвистика, социолингвистика» / Светлана Валентиновна Ионова; Волгоград, 1998. – 197 с. 6. Маслова В.А.Лингвокультурология: пособие для студентов высших учебных заведений / В.А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с. 7. Носенко Э.Л. Эмотивность как интегральное качество текста // Прагматика и типология коммуникативных единиц языка: Сб. научных трудов. – Днепропетровск, 1989. с. 55 – 59. 8. Самигулина Ф.Г. Специфика языковой экспрессивности и особенности психических процессов, обеспечивающих ее/ Ф.Г. Самигулина // Вестник Ростовского государственного ун-та. – Филология. –2005. – №3. – С. 30-35. 9. Табурова С.К. Эмоциональный урівень мужской и женской языковой личности и средства его выражения: Дис. канд. филол. наук. спец. 10.02.19 «Общее языкознание, психолингвистика, социолингвистика» / Светлана Константиновна Табурова; Москва, 1999. – 194 с. 10. Шаховский В.И.Эмотиология в свете когнитивной парадигмы языкознания // К Юбилею ученого. Сборник трудов, посвященный юбилею доктора фил.наук. Е.С. Кубряковой. М.: Изд-во МГПУ, 1997(1). – С. 130 – 135.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬНАЗВ ДЖЕРЕЛ

Гал. – Галятовський І. Наука, албо способ зложеня казаня // Галятовский И. Ключь разумѣнія. – К., 1659. – Стародрук ЦНБВ Кир.32. – С. 241-249.

Каз. – Збірник казаньXVII ст. – Рукопис ЦНБВ Л. 246 (Муз. 608). – 42с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Олешко Ю.Л., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЭМОТИВНОСТЬ СТАРОУКРАИНСКОЙ ПРОПОВЕДИ XVII В.

Статья посвящена эмотивности как коммуникативно-когнитивной категории, выражающей эмоции говорящего посредством язикового кода и охватывающей средства, направленные на эмоциогенный эффект. Осуществлен компаративный анализ проповедей из рукописного сборника XVII в. в аспекте функционирования в них эмотивов.

Ключевые слова: *эмотивность, эмотив, эмоциогенный эффект, староукраинский язык XVII в., рукописне сказания.*

Yuliya Oleshko, PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

EMOTIVITY OF THE OLD UKRAINIAN SERMON OF THE 17TH CENTURY.

The paper deals with emotivity as cognitive and communicative category which expresses speaker's emotions through language code as well as comprises the means aimed at providing emotiogenic effect. The comparative analysis of the handwritten collection of sermons (17th cent.) has been conducted in terms of emotive elements' functioning.

Keywords: *emotivity, emotive, emotiogenic effect, Old Ukrainian languageof the17th cent., handwritten sermons.*

УДК 81′811.13: 821.13

Орлова І.С., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка м. Київ

МЕТОДОЛОГІЯ КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ СТИЛЮ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Статтю присвячено огляду теорій когнітивної лінгвістики, які вплинули на формування методології когнітивного стилістичного аналізу художнього тесту. Визначаються основні параметри художньої концептуалізації дійсності. Окремо окреслюється значення цієї методології та її застосування у перекладознавчих студіях.

Ключові слова*: концептуальна метафора, когнітивна граматика, теорія концептуальної інтеграції, стиль художнього тексту, переклад.*

Когнітивний напрям у стилістиці є останньою фазою її розвитку від формалізму та структуралізму через прагматику, із залученням до її методологічної бази соціальних, історичних та когнітивних понять. А**ктуальність** статті зумовлена розробкою нової методології когнітивного аналізу стилю у художньому перекладі.

Мета статті полягає у дослідженні формування основних когнітивних категорії стилістичного аналізу у художньому перекладі. Мета реалізується у таких **завданнях**: 1) дослідити фундаментальні поняття теорії концептуальної метафори, когнітивної граматики, теорії концептуальної інтеграції та когнітивної поетики; 2) визначити поняття “стиль художнього твору”; 3) визначити когнітивні категорії стилістичного аналізу художнього тексту; 4) проаналізувати застосування когнітивних категорій стилістичного аналізу художнього тексту у перекладознавчих студіях. **Предметом** аналізу є концептуальний апарат когнітивної лінгвістики та його вплив на формування методології когнітивного аналізу стилю у художньому перекладі.

Дослідники у сфері когнітивного аналізу є переважно нащадками традицій функціонального стилістичного аналізу художніх текстів: П.Вердонк, Е.Семіно, Дж.Кулпепер, П.Сімпсон, П.Стоквелл, О.О.Потебня, О.П.Воробйова, Т.В.Бовсунівська, Л.І.Бєлехова, Н.С.Болотнова. Інші представники когнітивного напряму наслідують традиції психолінгвістики: Р.В.Гіббс, М.Фріман, М.Тернер, Дж.Лакофф, Р.Тсур, О.О.Леонтьєв, В.А.Пищальникова. За словами Т.В.Бовсунівської, метою когнітивних досліджень літературної творчості є “утворення когнітивної моделі художнього тору, в якій правомірно співіснують трансформативні та плинні ознаки, наявні та замовчувані конструкти всіх рівнів художнього цілого” [Бовсунівська 2010, 8].

У когнітивній лінгвістиці стиль визначається як “ситуативно зумовлений стереотипний спосіб здійснення вербальної комунікації як цілеспрямованої діяльності на підставі суспільно усвідомленого вибору мовних засобів і принципів їхнього інтеграції в мовленні [Селіванова 2006, 582]. Для аналізу дослідники звертаються до засадничих теорій концептуальної метафори, когнітивної граматики, теорії ментальних просторів та концептуальної інтеграції.

Теорія "втіленої когніції" та концептуальної метафори. Із виходом робіт Дж.Лакоффа та М.Джонсона започатковується концепція "втіленого пізнання" або "втіленого розуму" (*embodied mind*), яке стверджує обумовленість мови та мисленням будовою нашого тіла. Втілене пізнання є образним; у практиці мовленнєвого спілкування воно реалізується через ідеалізовані когнітивні моделі, а саме, метафоричні структури, які можуть бути конвенційними або новоутвореними. Конвенційні засоби спілкування включають спільні, а можливо й універсальні, образи-схеми, завдяки яким ми структуруємо та розуміємо оточуючий світ. Таким чином, уявлення про світ формується за допомогою концептуальної метафори, до того ж нові знання засвоюються через вже привласнені старі концептуальні моделі. Процес категоризації цих знань полягає у створенні базових схем та їх угрупування у прототипи.

Отже, з одного боку теорія концептуальної метафори та концепція втіленого розуму пропонує нове бачення функціонування мови та мислення, а з іншого, ускладнює трактування метафори у межах стилістики. Як підсвідомий інструмент пізнання, метафора не завжди може вважатися стилістичним прийомом, який за визначенням є свідомим. Для виокремлення метафори в межах художнього стиля Г.Стейн у численних публікаціях [Steen 2008, 2011] розробляє методологію аналізу метафори у різних типах мовлення. Автор пропонує розрізняти два аспекти:

1) Концептуальний, який розглядає феномен новизни (*novelty*) і конвенціональності (*conventionality*) метафори. Нові метафори незафіксовано в тлумачних словниках і не відображено в концептуальних системах носіїв мови. Сприйняття і розуміння таких метафор відбувається під час активізації концептуальних структур домену-джерела. Конвенціональні метафори відрізняються фіксованою репрезентацією у тлумачних словниках і свідомості індивідів, що веде до їх безпосередньої активації у концептуальній системі, минаючи процес накладання концептуального домену-джерела на цільовий домен.

2) Комунікативний, який вирізняє метафору за ознакою навмисності (*deliberateness*) та ненавмисності (*non-deliberateness*). Навмисність використання метафори у комунікації пов'язана із поняттям усвідомленості й інтенції. Використання навмисних метафор передбачає певну ступінь поінформованості членів комунікації щодо конвенціонального використання метафори. Навмисна метафора – є "запрошенням" з боку адресанта адресату вийти за межі основної області дискурсу (цільового домену) і подивитися на неї з іншої області (домену-джерела). Комунікативна мета навмисної метафори полягає у зміні ставлення адресата до того, що відбувається в момент дискурсивної події і у створенні концептуальної інтеграції, тобто створення нового значення. Підкреслимо, що, згідно з класифікацією Г.Стейна, всі прямі метафори, тобто метафори, утворені шляхом порівняння, і нові метафори є навмисними, оскільки вони спонукають до свідомого звернення до домену-джерела. Щодо аналізу метафори в межах стилістики Г.Стейн зазначає, що тільки нова та навмисна метафора може вважатися стилістичним прийомом, інші є когнітивної особливістю мови та комунікації [Steen 2011].

Когнітивна граматика. Теорія концептуальної метафори підштовхнула Р.В.Ленекера до аналізу граматичних категорій з позицій утіленого розуму. Дослідник запропонував модель когнітивної граматики [Langacker 1987, 2009], яка стверджує

принцип просторової образності у семантичних та синтаксичних структурах мови. Дослідник визначає когнітивні процеси, такі як порівняння, мислення в образах, зміна типу когнітивної моделі, перспектива, які є основою концептуалізації дійсності та відповідно семантичних структур мови. Іншими словами, ці когнітивні процеси є змодельованими параметрами мови та мовленнєвого вжитку. Концептуалізація або "осмислення й упорядкування внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти" [Селіванова 2006, 258] залежно від суб'єкта мовлення відбувається по-різному. Отже, можна визначити такі основні ознаки мови згідно з принципами когнітивної граматики: 1) втілена природа; 2) просторовість; 3) суб'єктивність (особистісна та мовно-культурна).

Сучасні напрями когнітивної лінгвістики фокусуються на аналізі структур знання (теорія семантичних примітивів [Wierzbicka], теорія прототипів [Rosch], фреймова семантика й конструкційна граматика [Fillmore], когнітивна граматика [Langacker], а також на описі когнітивних операцій (теорія концептуальної інтеграції [Fauconnier], теорія метафори), причому домінують дослідження лексично поданих концептів і категорій [Шевченко 2012, 51].

Для когнітивного аналізу стилістичних фігур ми використовуємо моделювання у термінах *схеми* як абстрактної категорії. Слідом за Р.В.Ленекером, схему вважаємо укоріненим у свідомості (мисленні) зразком людського досвіду. І.С.Шевченко додає: "схема є генералізацією, абстрагованою від мовних форм і значень; схема ментально представляє властивості, подібні у численних випадках вживання знака" [Шевченко 2012, 52]. Когнітивна лінгвістика наголошує, що значення висловлення не дорівнює його змісту; важливо також те, як цей зміст побудований (*construed*). Виходячи з цього положення, Р.В.Ленекер виділяє когнітивні операції, які відображають певні категорії вибору типу аранжування змісту. Саме цей *вибір когнітивної конструкції відображає авторське бачення – стиль*. Р.В.Ленекер [Langacker 1993] пропонує такі параметри концептуалізації дійсності:

- Вибір домену та області концептуалізації;
- Перспектива
- профілювання (висвітлення/ затемнення);
- точка зору;
- дейксис;
- суб'єктивність/об'єктивність
- Специфікація/ схематичність (ступінь деталізації)

Теорія ментальних просторів та концептуальної інтеграції. Автори Ж.Фоконьє і М.Тернер вважають, що авторський смисл тексту формується завдяки інтегративній функції мислення, яка виводить його із аналізу смислових компонентів тексту та із урахуванням семантичних зв'язків між ними, оскільки властивості тексту породжуються в результаті інтеракції, взаємодії частин цілого.

Центральним поняттям багатопросторової теорії, або теорії "змішання", Ж.Фоконье і М.Тернера є поняття "концептуальної інтеграції" – когнітивної операції, що виділяється разом з категоризацією, аналогією і побудовою фреймових структур [Turner, Fauconnier 1988, 133-187]. Модель концептуальної інтеграції − це модифіка-

ція двопросторової моделі метафори, яка лягла в основу теорії концептуальної метафори Дж.Лакоффа і М.Джонсона [Lakoff, Johnson 1980]. Згідно з цією теорією, метафора та інші когнітивно близькі їй образні явища базуються на взаємодії двох концептуальних просторів: простору-джерела і простору-мети. Теорія концептуальної інтеграції Ж.Фоконье і М.Тернера і модель концептуальної метафори Дж.Лакоффа і М.Джонсона поділяють певні ідеї, наприклад, в обох теоріях постулюється концептуальна, а не мовна природа тропеїчних засобів. Аналогічним чином розглядаються систематичні проекції образно-схематичних, інференціальних і мовних структур з однієї концептуальної сфери в іншу. Головний недолік двопросторової моделі полягає в тому, що реальна структура знань про світ, що бере участь у створенні тропів, не завжди дає можливість конструювання і розшифрування їх складного значення з урахуванням лише цих двох просторів..

Основна відмінність моделі концептуальної інтеграції Ж.Фоконьє і М.Тернера, що також називається моделлю "(розумового) змішання" (*mental blending*), від теорії Дж.Лакоффа і М.Джонсона – це наявність чотирьох, а не двох ментальних просторів (*mental spaces*), що беруть участь в інтеграції. Крім двох традиційних вихідних просторів, Ж.Фоконьє і М.Тернер пропонують два додаткових простори: породжувальний простір (*generic space*), що містить фонові знання, які є загальними для просторів джерела і цілі; і змішаний простір (*blended space*), який містить елементи вихідних просторів і генерує нову власну структуру [Turner, Fauconnier 1988, 133-187]. Інтеграція ґрунтується на здатності людини до образного мислення, до встановлення зв'язку між ментальними просторами, які, на перший погляд, видаються неможливими. Такі зв'язки, на погляд дослідників бленду, мають природу схожості, взаємодії, атрибуції рис, уключеності до певного класу тощо [Селіванова 2006, 329]. Бленд утворюється не в результаті об'єднання та перетину вхідних повідомлень; бленд має своє власне життя, його значення не може бути прорахованим із суми вхідних повідомлень; бленд, після його утворення, може розвиватися за своїми власними законами [Turner, Fauconnier 1988, 133-187].

Когнітивна поетика. У когнітивній поетиці дослідження стилю ґрунтується на застосуванні методологічного апарату когнітивної лінгвістики, лінгвопоетики та когнітивної психології, які зосереджуються на вивченні інтелектуальної діяльності, процесів мислення, обробки, засвоєння та передачі інформації окремою особистістю. Когнітивна поетика пропонує гіпотези, які системно пояснюють співвідношення між поетичними ефектами й певними структурними (в широкому смислі слова) закономірностями та тенденціями, що простежуються в художніх текстах. При цьому когнітивна поетика намагається, з одного боку, встановити, яким чином загальні когнітивні механізми та стратегії опрацювання інформації регламентують формування художньої образності, творення й інтерпретацію художніх текстів, а з іншого боку, розкрити ті принципові розбіжності у застосуванні цих механізмів і стратегій, які й визначають специфіку власне художнього мислення [Воробйова 2005, 19].

У своїй основі ця галузь дослідження художньої семантики спирається на базові положення когнітивної лінгвістики, які можна згрупувати у три категорії: 1) принципова метафоричність, творчість і художність мислення людини; 2) осмислення (концептуалізація) дійсності з опорою на тілесний, сенсомоторний досвід у його переломленні

крізь культурологічний фільтр; 3) схемна, переважно образна, структурованість людського мислення на рівні свідомості й підсвідомості [Воробйова 2005, 19].

У роботах П.Стоквелла "*Cognitive Poetics*" [Stockwell 2002], П.Сімпсона "*Stylistics*" [Simpson 2004] та Л.Телми "*Toward a cognitive semantics*" [Talmy 2000] методи когнітивної лінгвістики застосовуються до аналізу художньої прози. Л.Телми вважає, що обробка лінгвальної інформації базується на когнітивних процесах порівняння, категоризації, абстрагування, схематизації, фокусування уваги та вирізнення фігури та фону [Talmy 2000]. П.Стоквелл та П.Сімпсон пропонують методологію дослідження стиля та визначають такі стилістичні категорії: 1) когнітивна схема, домен; 2) перспектива, когнітивний дейксис; 3) метафора, профілювання, іконічність, специфічність.

Початок використання когнітивного підходу у перекладознавчих студіях датується 90-ми роками XX ст. Когнітивна парадигма модифікує проблематику перекладознавчих досліджень: по-новому розглядається питання еквівалентності оригіналу та перекладу та перекладацьких трансформацій, а також, в дусі загальних інтересів когнітології, визначаються універсалії її перекладу. Цією проблемою займаються такі вчені, як Е.Табаковска, М.Снелл-Хорнбі, Р.Белл, С.Хальверсон, В.Н.Комісаров, Т.О.Фесенко, В.І.Хайрулін. Переклад визначається як особливий вид діяльності, в якому задіяні інтуїція, раціональний розрахунок, емоційна оцінка та логічне мислення [Базилев 1998, 179]. В.М.Комісаров зазначає, що переклад – це система мисленнєвих операцій, що визначають розуміння та обрання мовних засобів; їх вивчення потребує звернення до методів психолінгвістики та когнітивної лінгвістики [Комиссаров 1994, 7-8]. З позицій когнітивної лінгвістики, перекладачу відводиться роль не "вербального перекодувальника", а інтерпретатора змістового коду концептів, закладених в оригіналі. Менталітет кожної лінгвокультурної спільноти обумовлений значною мірою його концептосферою, оскільки в системі образів, еталонів та стереотипів, характерних для даного соціуму, репрезентовані світобачення та світорозуміння його членів. Різниця вербальних значень та їхнє співставлення з ситуаціями реалізується індивідом шляхом його системи уявлень про світ, його когнітивної системи, яка формується загальними фоновими знаннями комуніканта, його соціокультурним середовищем та відповідає за планування змістової сторони думки [Фесенко 2001, 56]. Інтерпретація фрагменту дійсності в когнітивній системі – це конструювання інформації про світ або картину світу, до того ж смисл вербальних одиниць опиняється наче "вплетеним" у концептуальну систему. Саме на рівні концептуалізації Е.Табаковська [Tabakowska 1993] розглядає поняття еквівалентності перекладу.

Процесуально-когнітивний етап перекладу реалізується в такій послідовності: перекладач до заданої вербальної одиниці в мові оригіналу викликає відповідний ментальний образ – концепт, який, у свою чергу, активізується у мовленні вербальною одиницею мови перекладу. Концепти та вербальні одиниці взаємно активізують один одного, оскільки вербальні одиниці є відображенням ментальних структур. Когнітивна лінгвістика стверджує, що процес перекладу йде від слова, його лексичного значення до фрейму та ситуації, що стоїть за ним, а потім втілюється у мовних знаках мови перекладу [Фесенко 2001, 134].

Когнітивною теорією вводиться поняття суб′єктивного смислу, концепту – інформаційною структурою свідомості, яка містить сукупність знань про об′єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п′яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [Селіванова 2006, 256]. В межах когнітивного підходу С.Хальверсон пропонує класифікацію перекладацьких трансформацій спираючись на когнітивну граматику Р.В.Ленекера, яка вводить такі поняття, як концептуальний зміст та структура його представлення. Дослідниця аналізує перекладацькі трансформації з огляду на класифікацію запропоновану К.М.ван Леувен-Цварт та універсалії її перекладу [Halverson 2010, 349; van Leuven-Zwart 1989, 1990]. У межах загальної тенденції до узагальнення, визначення універсального та індивідуального, когнітивний підхід у перекладі також пропонує класифікацію перекладацьких універсалій.

Теорія концептуальної інтеграції також впливає на розвиток науки про переклад. Ж.Боасе-Байер визначає декілька причин, через які переклад може розглядатися як процес концептуальної інтеграції. По-перше, переклад є формою письма, яке, слід за Ж.Фоконьє і М.Тернером, є блендом, який складається з книги (аркушу) як фізичного об′єкту та змісту, зафіксованому на ньому. По-друге, переклад включає також вихідні простори, які представляють художній світ тексту та стиль, що передає когнітивний стан автора або оповідача, його ставлення або уявлення про навколишній світ [Boase-Beier 2006, 2011, 71-72]. У процесі перекладацької рефлексії над текстовим фрагментом, що представляє певний авторське смисл, нові компоненти авторського смислу вбудовуються у концептуальну систему читача. Під час осмислення зв’язків між компонентами авторського смислу усвідомлюється домінантний смисл, і концептуальна система реципієнта знову досягає стану відносної стабільності, усуваючи нестабільність, привнесену емоційно-смисловою домінантою автора [Роговская 2004, 55].

Отже, у межах когнітивної лінгвістики формується новий підхід до аналізу мовних явищ. Концептуальний апарат цієї науки дозволяє розробити нову методологію когнітивного аналізу стилю, основними характеристиками якого є 1) утілена когніція, 2) просторовість та схемність мислення, 3) суб’єктивність та 4) вибір лінгвальних засобів для вираження ментальних утворень. Аналіз відтворення стилю художнього тексту у перекладі здійснюється на основі основних когнітивних категорій, запропонованих когнітивною граматикою, та дозволяє дослідити вибір лінгвальних засобів для передачі авторського бачення в оригіналі та у перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базылев В.Н. Хаотические когнитивные процессы или можно ли говорить о переводе, ориентированном на теорию речевой деятельности? / В.Н.Базылев // Когнитивное моделирование переговорного процесса: Зб. наук. пр. – М.: Янус К, 1998. – С. 179-182.

2. Бовсунівська Т.В. Когнітивна жанрологія. Монографія / Бовсунівська Т.В. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2010.

3. Воробйова О.П. Когнітивна поетика в потебнянській ретроспективі / Воробйова О.П. // Мовознавство. №6. – К.: 2005. – С.18-25.

4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Учебное пособие. / В.Н.Комиссаров – М.: “ЭТС”, 2002.

5. Роговская Е.Е. Эмоциональная доминанта как структурообразующий компонент текста перевода: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. / Е.Е. Роговская. – Барнаул, 2004 – 165 с.

6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006.

7. Фесенко Т.А. Концептуальные основы перевода. / Т.А.Фесенко – Тамбов: ТГУ, 2001. – 120 с.

8. Шевченко І.С. Онтологічні схеми простого речення в давньоанглійській мові / І.С.Шевченко // Studia Philologica. Філологічні студії. Вип.1. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. [Електронний ресурс]/ Режим доступа: http://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/14#.U0Ayi1fmanq

9. Boase-Beier J. A critical Introduction to Translation Studies / J.Boase-Beier – London: Continuum International Publishing Group, 2011.

10. Fauconnier, G., Turner, M. Conceptual Integration Networks / G.Fauconnier, M.Turner // Original version published in Cognitive Science, 1995, 22(2): 133-187. http://ssrn.com/author=1058129.

11. Halverson S.L. Cognitive Translation Studies. Developments in theory and method. / L.S. Halverson // Shreve M.G., Angelone E. Translation and Cognition. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2010. – P. 349 – 366.

12. Langacker R.W. Universals of Construal / R.W.Langacker // Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on Semantic Typology and Semantic Universals, 1993. − pp.447-463.

13. Langacker W.R. Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites, Volumen 1. Volumen 2. / R.W.Langacker − Stanford University Press, 1987.

14. Simpson P. Stylistics: A Resource Book for Students. / P.Simpson − London, New York: Routledge, 2004.

15. Steen G.J. Deliberate metaphor affords conscious metaphorical thought / G.J.Steen. − 2011. [Електронний ресурс]/ Режим доступа:http://vu-nl.academia.edu/ Deliberate_metaphor_affords_conscious_metaphorical_thought.

16. Steen G.J. When is metaphor deliberate? / G.J.Steen. − 2008. [Електронний] / Режим доступа:http://vu-nl.academia.edu/GerardSteen/Papers/272296/When_is_metaphor_deliberate.

17. Stockwell, P. Cognitive Poetics: An introduction / P.Stockwell. – London, New York: Routledge, 2002.

18. Tabakowska E. Cognitive Linguistics and Poetics of Translation. / E.Tabakowska. − Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1993.

19. Talmy L. Towards a Cognitive Semantics. / L.Talmy − Cambridge, MA: MIT Press, 2000.

20. van Leuven-Zwart, K. Translation and Original: Similarities and Dissimilarities II / K.van Leuven-Zwart // Target 2(1), 1990. – pp.69-95.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Орлова И.С., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

МЕТОДОЛОГИЯ КОГНИТИВНОГО АНАЛИЗА СТИЛЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ

В статье анализируются теории когнитивной лингвистики, которые повлияли на формирование методологии когнитивного стилистического анализа художественного текста. Определяются основные параметры художественной концептуализации реальности. Отдельно рассматривается значение этой методологии и ее использование в переводоведческих работах.

Ключевые слова*: концептуальная метафора, когнитивная грамматика, теория концептуальной интеграции, стиль художественного текста, перевод.*

Orlova I., Cand.Phil.Sci., Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

METHODOLOGY OF COGNITIVE ANALYSIS OF STYLE IN TRANSLATION

The article analyses the main theories of cognitive linguistics that influence the methodology of cognitive stylistic analysis of the fictional text. The patterns of the artistic world representation determine the categories of the analysis. The effective application of this methodology is illustrated on the basis of the recent translatological studies.

Key words*: conceptual metaphor, cognitive grammar, theory of conceptual integration, style in fiction, translation.*

УДК371.3:81

Осідак В.В., к. пед. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Статтю присвячено проблемі осмислення змісту терміна «автономія студента» та розгляду питання організації самостійної роботи студентів з опанування іноземної мови. Доведено, що в основі здатності управляти навчальною діяльністю самостійно лежить навичка самоконтролю в результаті формування якої студент опановує стратегіями автономного навчання. Формування необхідних стратегій автономного навчання передбачає урахування особливостей кожного етапу автономності, що сприяє створенню умов для розвитку умінь автономної особистості.

Ключові слова: *самостійна робота, автономія студентів, етапи автономія, мета когнітивні та когнітивні стратегії.*

Соціально-економічні зміни, розвиток ділових контактів зумовлює необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців із знанням іноземної мови, професіоналів, зданих абсорбувати все нове і прогресивне, готових до генерації і запровадження свіжих оригінальних ідей. Глобалізація ставить перед університетами завдання підготовки майбутніх членів інформаційного суспільства, для яких активне оволодіння знаннями, гнучка зміна своїх функцій у праці, здатність до людської комунікації, творче мислення і планетарна свідомість стануть життєвою необхідністю. Орієнтована на ринок вища школа потребує змін навчальних програм і передусім за рахунок скорочення аудиторних годин шляхом збільшення ваги самостійної та індивідуальної роботи студентів, які визначені на сьогодні основними засобами оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять і на які відводиться від 33% до 60% загального обсягу навчального часу студента, виділених на вивчення конкретної дисципліни [Вища освіта : 243].

Збільшення ролі активної пізнавальної діяльності та самостійності студентів стали основними чинниками розвитку такої інноваційної технології навчання як автономія. В роботах вчених «самостійність» часто вживається як еквівалент «автономії», «самоуправління», «самокерованості». Масштабність досліджень проблеми автономії студентів, як основи його соціальної адаптації і професійного становлення, свідчить про актуальність організації самостійної роботи студентів (Асоянц П.Г., Бочарова О.І., Бориско Н.Ф., Давидова М.О. Петровська Ю.В., Стрілець В.В. Ягельська Н.В., Benson P., Godwin-Jones R., Holec H., Little D., Thanasoulas D. та ін.). У зв'язку з цим можна окреслити достатню теоретичну базу з цього питання: так, наприклад, здійснено аналіз автономності студентів в контексті безперервної освіти, готовності студентів до самостійної роботи; розглянуті шляхи оптимізації автономії роботи студентів; інтерес викликає розподіл часу між аудиторною та самостійною роботою; активно досліджується взаємозв'язок між рівнем мотивації і самостійною роботою студентської аудиторії та необхідність розвитку критичного мислення, як невід'ємної складової готовності студентів до самостійної роботи в умовах інформаційного простору; окреслені стратегії автономії студента тощо.

Незважаючи на різностороннє вивчення проблеми, на сьогодні відсутня єдина точка зору щодо визначення терміну освітньої автономії студента. Разом з тим саме тлумачення понятійної ідеї «автономії студента», на нашу думку, має прямий вплив на формулювання організаційно-методичних основ самостійної роботи студентів з опанування іноземною мовою. Таким чином, мета статті полягає у аналізі змісту терміну «автономія студентів» та умов формування автономної мовної особистості студента.

Аналіз спеціальних досліджень показав, що концепт автономії розглядається методистами та педагогами з позицій психологічного, політичного та навчального підходів [Боднар; Міжнародний:38-39].

Згідно з психологічним підходом, автономія студентів – це передусім внутрішня особистісна незалежність студента, що базується на умінні самостійно керувати навчальним процесом [H.Holec, D.Little, P.Benson, D.Thanasoulas]; механізм рефлексії, що є одним з елементів пізнання в умовах безперервної освіти [О.Соловова]. Попри те, що деякі вчені вважають здатність до самостійності та відповідальності за на-

вчальні досягнення є *вродженою характеристикою* студента [D.Thanasoulas] , Холек наголошує, що ця здатність є набутою шляхом «проб і помилок» або цілеспрямованого формування в навчальному процесі [Little].

Політичний підхід у контексті змісту навчальної автономії студента передбачає створення таких умов навчання, при яких індивід отримує право брати повну відповідальність за рішення прийняті під час навчання та стратегії досягнення мети без будь-якої підтримки викладача [Chiu].

Відповідно до навчального підходу автономія студента – метод і філософія навчання, при якому індивід набуває навичок навчальних стратегій і саморефлексії, які дозволяють йому брати відповідальність за частину або весь процес організації навчання, досягнення навчальних цілей без прямого втручання викладача [Chiu, Thanasoulas].

Незважаючи на таку неодностайність точок зору щодо визначення автономії студента, центральним у трактуванні цього терміну залишається переосмислення ролі особистості студента в навчальному процесі, зміщення акцентів з викладача на студента, що сприяє здійсненню ефективного переходу від пасивного до активного засвоєння знань, розвиває пізнавальну активність і творче мислення студентів, тобто сприяє особистісному розвиткові студентів. Разом з тим, автономія має носити керований та спрямованим характер [Thanasoulas], інакше якість безконтрольно набутих знань студента внаслідок самостійного навчання може викликати сумніви.

Отже, автономність студента без сумніву складне дискусійне поняття, яке, для всебічного повного висвітлення його змісту, має розглядатися комплексно а саме: 1) як психологічна здатність студента управляти власною навчальною діяльністю, яка, у свою чергу, цілеспрямовано формується у навчальному процесі і відповідно до його цілей; 2) як право студента на самостійне прийняття рішень щодо вибору стратегії навчання відповідно до вимог програми, 3) як спеціально організована форма освіти, основне завдання якої полягає у сприянні самостійності студентів шляхом розвитку необхідних навичок та вмінь для його самостійної творчої та пізнавальної діяльності, у процесі якої формується здатність студента самостійно поповнювати, уточнювати, критично переоцінювати свої знання з метою їх подальшого розвитку та використання в професійних інтересах.

В контексті мовної автономії студента актуальним залишається визначення ролі викладача у навчальному процесі, а відповідно і моделі навчання, за якою студент міг би свідомо та ефективно сформувати іншомовну комунікативну компетентність самостійно,

Згідно з основними принципами особистісно-орієнтованого навчання, в рамках якого відбувається формування основних напрямків автономного навчання, студент набуває статусу активного учасника навчального процесу [Thanasoulas]. Оскільки вирішальним чинником під час оволодіння іноземною мовою є активне користування мовою у всіх видах мовленнєвої діяльності, природно що, процес оволодіння іноземною мовою не може зводитися до простої передачі знань викладачем студенту, а студент – це не резервуар, який викладач має наповнити знаннями [Thanasoulas]. З іншого боку, перерозподіл важелів відповідальності за результати навчальної діяльності зовсім не означає, на думку вчених, що викладач стає зайвим, втрачає контроль над процесом

оволодіння знань, формування іншомовних навичок та вмінь, а відтак не несе ніякої відповідальності за результати навчальної діяльності [Thanasoulas]. Навпаки, з точки зору більшості вчених, які займаються проблемою автономії студентів мовних спеціальностей, викладач відіграє вирішальну роль у сприянні самостійності студентів та створює всі необхідні умови для цього [Godwin; Holec; Littles; Thanasoulas]. Отже, автономія студентів – це безперервний динамічний процес, який відбувається відповідно до навчальних програм при підтримці викладача [Thanasoulas].

Загалом в спеціальній літературі не окреслено чітких позицій щодо ролі викладача та його безпосередній вплив і контроль процесу формування іншомовної компетентності студентів [Little; Godwin-Jones; Thanasoulas]. Наприклад, викладач в процесі автономного навчання студентів іноземним мовам має заохочувати студентів безпосередньо або в режимі он-лайн та консультувати щодо користування он-лайн ресурсами [Godwin-Jones:5; Chiu]; або викладач є спостерігачем навчальних успіхів та досягнень студентів, тобто його роль в організації навчального процесу обмежується лише контролюючою функцією. У роботах вітчизняних дослідників роль викладача дещо вагоміша. Так, наприклад, Соловова вважає, що студенти і педагоги несуть рівну відповідальність за результати своєї праці, коли студент має право вибирати, що, як і з ким вчити, як звітувати за результат, а навчальний заклад надає йому це право, одночасно обумовлюючи і весь ступінь відповідальності за дотримання передбачених договором обов'язків, термінів, обсягу виконання робіт, а також наслідку порушення встановлених і узгоджених правил [Соловова: 36 – 37].

Причина різного бачення ролі викладача та ступеню залежності/ автономії студента від викладача може мати культурну обумовленість. Так, у дослідженнях Кінгстона і Форланда, 2008 [цит. з Independent] студенти різних культур характеризуються по-різному: одні – як пасивні, залежні від підтримки та прямого керівництва викладача [Independent], в той час як інші культури – високою готовністю до прийняття самостійних рішень та відповідальності за обрані стратегії та результати навчання. Тобто, автономність студентів – це прерогатива лише певних культур. Культура безперечно має впливає на навчальну поведінку студента [Independent], але оскільки автономність студента – це передусім набута психологічна а не вроджена характеристика особистості, культура студента не є вирішальним фактором при формуванні необхідної психологічної якості [Little; Independent].

Оцінюючи навчальні традиції українських мовних вишів, складається враження, що на всіх ступенях навчання зберігається переважно домінантна роль викладача під час формування іншомовної компетентності студентів. Відповідно, в такій моделі освіти якість навчання та оволодіння іншомовною компетентністю зводиться до кількості засвоєної студентом фактичної інформації, і тим вищі навчальні досягнення студента, чим нижчий показник відхилення відтвореної інформації студентом від наданої викладачем [Kurek]. Такий навчальний процес характеризується пасивністю студентів, студенти задовольняються лінійним викладом певних фактів, які вони отримують під час лекцій, з навчальних посібників та роздаткового матеріалу [Mather; Kurek].

Сьогодні модель передачі і засвоєння деконтекстуалізованої інформації є застарілою. Набагато вагомішим надбанням студента є його здатність до швидкого, ефектив-

ного та самостійного пошуку необхідного матеріалу, критичного його оцінювання та ефективного застосовування разом з іншою уже накопиченою інформацією [Курек]. На жаль, більшість спроб залучення студентів до самостійного пошуку, перенесення відповідальності за рівень сформованості іншомовної компетентності так і залишаються нереалізованими, а години, передбачені університетськими навчальними планами на самостійну роботу студентів, залишаються на папері. Як правило студенти не готові до відбору необхідної інформації, її критичного аналізу та оцінки, великі труднощі виникають при формулюванні висновків, особливо, коли проблема містить декілька точок зору. Найчастіше, результатом такої «самостійної роботи» є відчуття незадоволення, критика рівня підготовки викладацького складу та рівня освіти загалом.

Отже, в культурах, де традиційно процес навчання у вишах базується на «суб'єкт-об'єктних» відносинах між викладачем і студентом, студенти демонструють меншу готовність до самостійної роботи, заявляють про відсутність сформованих навичок самостійної роботи та потребують більш чіткої організації автономії навчального процесу з боку викладача [Godwi-Jones; Thanasoulas]. Тут, на нашу думку, ми маємо підстави говорити про доцільність виокремлення різних етапів керованості автономією студентів.

Визначення етапів автономії ми пропонуємо здійснити згідно з етапами формування навички самоконтролю студентів, яка виступає рушійним фактором автономності студентів та дозволяє їм регулювати свою власну навчальну діяльність [Thanasoulas; Зимняя; Мичурина; Бочарова], тобто втілює перехід студентів в режим повної автономії. За даними дослідження, при несформованості навички самоконтролю, у більшості випадків студенти розраховують виключно на зовнішню підтримку викладача і знімають, таким чином, із себе відповідальність за виконання програми діяльності [Зимняя :147; Мичурина].

Психологи виділять 4 рівні формування механізму самоконтролю студентів у процесі іншомовної діяльності [Зимняя :120], які реалізуються шляхом та завдяки управлінню діяльністю студента з боку викладача.

І рівень характеризується жорстким контролем викладача, тобто викладач визначає цілі навчання та методи їх досягнення, здійснює оцінювання правильності отриманих результатів з еталоном. На ІІ рівні управління навчальною діяльністю здійснюється викладачем, студент перевіряє повноту і правильність репродукції засвоєного матеріалу. На ІІІ рівні студент контролює найголовніші з питань, контроль з боку викладача носить опосередкований характер. ІУ рівень – контроль з боку викладача відсутній.

У процесі формування навички самоконтролю, яка забезпечує переведення студентів з режиму «агресивного» контролю з боку викладача у режим повної автономії, студенти проходять чотири етапи автономії різного ступеню керованості. Четвертий етап автономії характеризується сформованістю у студентів метакогнітивних стратегій, під якими розуміють вміння, необхідні для планування, контролю та оцінювання діяльності [Thanasoulas; Developing:7-13] та когнітивних стратегій – вміння опрацьовувати інформацію відповідно до поставленого завдання (наприклад, вміння опиратися на фонові знання, використовувати різні джерела, робити висновки тощо) [Thanasoulas; Developing:16]. Бориско Н.П. виділяє такі вміння автономної особистості: 1) визначати

власні цілі оволодіння ІМ і ставити перед собою конкретні задачі; 2) обирати адекватні засоби, шляхи і способи вирішення задач і досягнення цілей; 3) свідомо здійснювати процеси самопізнання і визначати свої психофізіологічні та психологічні особливості; 4) використовувати прийоми оволодіння знаннями та навичками, адаптуючи їх для себе; 5) спостерігати, контролювати та регулювати не лише процес навчання та самостійної роботи, а і свою мовленнєву та немовленнєву поведінку в ситуаціях міжкультурної комунікації; 6) керувати власними інтересами та мотивами і нести відповідальність за власні успіхи та помилки; 7) проектувати свої уміння та здібності на майбутню професійну діяльність; 8) навчатися упродовж життя [Бориско: 78 – 79].

Завдання першого етапу автономії полягає у тому, що викладач має сконцентрувати увагу студентів на конкретній мовній діяльності, виділити об'єкти навчання, ознайомити зі стратегіями досягнення поставленої мети, проводити поетапне співставлення поточних результатів самостійної роботи студентів з очікуваними результатами, допомагати здійснювати самокорекцію та самооцінку діяльності відповідно до визначених критеріїв.

Самооцінка студента не часто враховується викладачами в навчальному процесі. Разом з тим, в процесі самостійної роботи самооцінка є одним із головних чинників розвитку метакогнітивних стратегій студента та дає можливість особистості оцінити саму себе та свої якості [Савонько: 169] відповідає за рівень критичності та вимогливості до себе, відношення до навчальних досягнень. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості. Самооцінка тісно пов'язана із зовнішніми оцінками (оцінками викладача), які виступають так званим соціальним регулятором діяльності [Бочарова:9]. Тому так важливо, щоб самооцінка студентів щодо реального рівня їх навчальних досягнень співпадала з оцінкою викладача щодо навчальних досягнень студентів [Давыдова:10]. Для формування у студентів адекватної самооцінки потрібно ознайомити їх з єдиними нормами та критеріями оцінки знань, навичок і вмінь [European Language Portfolio: 101].

Ключовим моментом цього етапу є експліцитне навчання стратегіям автономного навчання [Developing: 13-15], оскільки експліцитне визначення стратегій навчання, їх відбір для досягнення конкретних цілей розділяє відповідальність за результати навчання зі студентами, що сприяє розвитку рефлексії, аналізу ролі стратегій та усвідомленому їх переносу на інші види діяльності.

Другий етап автономії студента все ще характеризується високим ступенем управління викладачем діяльністю студента. Так, викладач визначає цілі навчання, здійснює оцінку доцільності відібраного студентами навчального матеріалу та проводить консультаційну підтримку у разі необхідності, а студент самостійно опрацьовує інформацію та готовий до самокореції та самооцінки.

Особливість третього етапу автономії студентів полягає у створенні природних обставин формування іншомовної компетентності, коли управління з боку викладача є прихованим. Так, роль викладача обмежується його участю у обговоренні цілей та стратегій їх досягнення, наданням консультації та методичної підтримки. Увага, вольові, інтелектуальні й емоційні характеристики студентів спрямовані на самостійне виконання усієї програми дій

Четвертий етап автономії характеризується повною автономією студентів, який володіє необхідними стратегіями для здійснення усвідомленого та ефективного управління навчальною діяльністю. На цьому етапі студент готовий до проведення творчої дослідницької діяльності (наприклад, до проведення бакалаврського дослідження), а викладач виступає в ролі консультанта.

Отже, в основі здатності управляти навчальною діяльністю самостійно лежить навичка самоконтролю в результаті формування якої студент опановує стратегіями автономного навчання. В той же час, формування необхідних стратегій автономного навчання передбачає урахування особливостей кожного етапу автономності, що сприяє створенню умов для розвитку умінь автономної особистості.

Визнаним ефективним засобом формування стратегій автономного навчання, чіткому усвідомленні їх ролі в процесі навчання традиційно вважалося написання інтроспективних та ретроспективних звітів щодо зробленої роботи, в яких студенти проводили аналіз власних думок та відношення до навчальної діяльності, оцінювали переваги та недоліки обраних стратегій, відмічали плюси та мінуси отриманих результатів, окреслювали можливі шляхи покращення власних досягнень, здійснювали самооцінку [Thanasoulas; Godwin-Jones].

В останні роки особлива увага приділяється запровадження Європейського Мовного Портфелю, як ефективного засобу самооцінки та рефлексії [Міжнародний: 259; Little]. Портфель складається з трьох розділів: Мовний Паспорт, Досьє, Мовна Біографія, – кожен з яких представляє можливості до рефлексії студентів. У Мовному паспорті надаються відомості про освіту, професійний досвід та наукові інтереси; у Досьє власник накопичує роботи, які є свідченням формування його іншомовної комунікативної та професійної компетентностей; Мовна Біографія покликана створити умови для рефлексії студентів над їхнім процесом навчання та досвідом міжкультурного спілкування, ефективного планування, а відтак сприяти більшій самостійності у пізнавальній роботі.

Окрім звітів та Європейського Мовного Портфелю, створити сприятливе середовище для формування стратегій автономного навчання можливо також за допомогою засобів навчання [Godwin-Jones; Little; Developing; Resources], які умовно можна розділити на три групи [Resources]: традиційні та різноманітні медіа ресурси (Conventional and mixed media resources), (2) електронні ресурси (Electronic resources), (3) ресурсні центри з вивчення іноземних мов (Human resources). Детальний аналіз переваг та недоліків кожної групи викладений в роботі CIEL проекту, 2000 [Resources].

До першої групи відносять друковані навчальні посібники, автентичні матеріали, спеціально розроблені матеріали. Перевагою друкованих навчальних матеріалів є їх доступність, відносна дешевизна, якість, відповідність дидактичним принципам навчання, також використання уже друкованих матеріалів заощаджує час та роботу викладачів. До недоліків таких матеріалів відносять їх статичність, адже вони містять інформацію, яка була достовірною на момент друку, попередню авторську адаптацію [Kurek].

Автентичні матеріали окрім їх мотиваційної складової сприяють оволодінню іноземною мовою шляхом розвитку критичного мислення студентів [Kurek, Resources], яке передбачає залучення когнітивних стратегій аналізу, оцінки,

співвіднесення, відбору тощо. До недоліків цієї групи відносять складність відбору неадаптованого матеріалу з необхідною навчальною складовою.

Спеціально розроблені навчальні матеріали передусім покликані вирішити проблеми внутрішнього забезпечення навчальними матеріалами, які не доступні на ринку [Resources]. Перевагою цих матеріалів є передусім їх повна відповідність внутрішнім навчальним цілям, підходу та програмним вимогам. Разом з тим, розробка таких матеріалів вимагає багато часу, зусиль та експертної оцінки [Resources].

Традиційно мета ресурсних центрів з вивчення іноземних мов або мовних центрів з самостійної роботи студентів полягала у створенні необхідних та сприятливих умов для вивчення іноземних мов у штучному середовищі. На базі таких центрів студент може окрім необхідного медіа та технологічного забезпечення, отримати професійну консультацію викладача іноземних мов або носія мови, взяти участь в обговоренні, конференції іноземною мовою [Resources].

Пильна увага з боку дослідників приділяється використанню інформаційно-комунікативним технологія в організації самостійної роботи студентів [Godwin-Jones; Resources; Independent; Kurec]. Ця група містить будь-які комп'ютеризовані чи цифрові технології: різноманітні електронні навчальні програми, електронні енциклопедії, словники, довідкові матеріали, електронна почта, інтернет ресурси тощо, які надають можливість створення автентичного аудіовізуального інтерактивного навчального середовища з великим діапазоном дидактичних засобів навчання для аудиторної або самостійної роботи, забезпечують умови для формування необхідних навичок і умінь студентів; розвивають їх активність, творчість і самостійність [Resources].

Інтерес до інформаційно-комунікативних технологій як ефективного засобу організації навчально-пізнавальної, дослідницької, творчої діяльності студентів під час самостійної роботи значно зріс з розвитком комп'ютеризованого навчання іноземним мовам (CALL) [Godwin-Jones]. Більшість дистанційних курсів розробляються у керованому віртуальному навчальному середовищі, як наприклад, на платформі Moodle, яка характеризується гнучкістю, відкритим кодом та простим, сумісним з різними браузерами інтерфейсом [Godwin-Jones]. Безсумнівними перевагами використання таких дистанційних курсів при організації самостійної роботи студентів є їх відповідність цілям, і змісту навчання, відкритість, що надають можливість доповнення чи змін певних компонентів курсу; максимальне використання техніко-дидактичних можливостей сучасних інформаційних технологій; забезпечення високого ступеня інтерактивності, рефлексивності; створення умов до моніторингу [Godwin-Jones].

Отже, на сьогодні існує широке коло засобів для сприяння розвитку автономності студента та забезпечення її підтримки на всіх етапах автономії студентів шляхом цілеспрямованого відбору навчальних засовів матеріалів та технологій та їх адаптації передусім відповідно до етапів автономності студентів.

Узагальнюючи основні ідеї щодо процесу організації автономії студента, можна зробити декілька висновків. По-перше, необхідність створення умов для розвитку автономії студента є визнаною невід'ємною реалією сьогодення як фактору соціальної адаптації і професіоналізації. Разом з тим, автономія студентів – це концепт, який може набувати «культурної адаптації». В цілому, автономія студента покликана фор-

мувати необхідні уміння для здійснення усвідомленого цілеспрямованого управління навчальною діяльністю. Формування стратегій автономії студента відбувається викладачем і відповідно програмних цілей. По-друге, в основі формування автономії студента лежить навичка самоконтролю. Відповідно до етапів формування навички самоконтролю виділені чотири етапи автономії студента, які характеризуються різним рівнем контролю з боку викладача. Традиційні та новітні засоби навчання дозволяють створити необхідні умови для сприяння автономії студентів. Перспективним вважаємо дослідження більш чіткої та аргументованої організації навчального матеріалу відповідно до етапів автономії студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією Кременя В.Г. Авторський колектив: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубіянко В.В., Бабін І.І. – Тернопіль: ВЕЖА, 2004. – С. 243.

2. Боднар С.В. проблеми автономного навчання іноземної мови у навчальному процесі вищої школи // http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN20/ 12bsvpvs.pdfолн.

3. Міжнародний форум «Мовна освіта: шляхи до євроінтеграції»: Тези доповідей/ За ред.. С.Ю.Ніколаєвої, К.І.Онищенко. – К.: Ленвіт, 2005 – 281с.

4. Holec, H. Autonomy and Foreign Language Learning / H.Holec. – Oxford: Pergamon, 1981. – 156p.

5. (1) Little D. Learner autonomy and second/foreign language learning//https:// www.llas.ac.uk/resources/gpg/1409.

6. Benson P. (2003) What is autonomy? Retrieved on line 2/16/2004, http://ec/hku.hk/autonomy/what.html.

7. Thanasoulas D. What is learner Autonomy and how can it be fostered // Karen's linguistics issues / free resources for teachers and students of english, December, 2002 // http://mail.yandex.ru/?win=40&clid=48577.

8. Chiu, Chi-Yen Autonomy and Language Learning: Two ideas in search of a definition // sparc.nfu.edu/tw/…Chi.

9. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам:продвинутый курс / Е.Н.Соловова. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 272с.

10. Independent Learning http://www.heacademy.ac.uk/resources/detail/internationalisation/isl_ independent_ learning.

11. Godwin-Jones R. Emerging technologies. Autonomous Language Learning // Language Learning & Technology // October 2011, Volume 15, Number 3, pp. 4–11 // http://llt.msu.edu/issues/october2011/emerging.pdf .

12. Kurek, M. A proposal for the internet-enhanced college course // Teaching English with Technology, vol. 2, no. 5, pp. 3-38, http://www.iatefl.org.pl/call/callnl.htm.

13. Mather, P. (1996) "World Wide Web: Beyond the basics" (Chapter 6). Available: http://ei.cs.vt.edu/~wwwbtb/book/chap6/critical.html.

14. Зимняя И.А., Китросская И.И., Мичурина К.А. Самоконтроль как компонент речевой деятельности и уровни его становления // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия / Сост. А.А. Леонтьев. – М.: Русский язык, 1991. – С. 144-153.

15. Developing Autonomy in Language Learners / Learning Strategies Instruction in Higher Education: National Capital Language Resource Center. Retrieved on line http://www.nclrc.org/guides/HED/pdfs/full.pdf.

16. Бориско Н.Ф. Концепция учебно – методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка (на материале интенсивного обучения): монография / Н.Ф. Бориско. – К.: Изд. центр КГЛУ, 1999. – 268 с.

17. Савонько Е.И. Самооценка и мотивация как факторы социально-психологической адаптации студентов к условиям в вузе // Психология учебной деятельности студента при овладении иностранным языком в языковом вузе. Сб. науч. трудов. – Вып. 162. – М., 1980, – С. 162-175.

18. Бочарова Е.П. Обучение самоконтролю знаний на занятиях по иностранным языкам // Интенсификация самостоятельной работы студентов изучающих иностранные языки: Межвузовский сборник / Отв.ред. проф. Н.А.Шелингер. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – С. 8-13.

19. Давыдова М.А. Деятельностная методика обучения иностранным языкам: Научно-теоретическое пособие. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.

20. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessmen // Cambridge University Press. 1996, www.cambridge.org.

21. Resources for independent language learning: design and use // https://www.llas.ac.uk/resources/gpg/1405.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Осидак В.В., к. пед.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РОБОТИ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ

Статья посвящена проблеме осмысления содержания термина «автономия студента» и рассмотрению вопроса организации самостоятельной роботы студентов в процессе овладения иностранным языком.Доказано, что в основе способности управлять учебной деятельностью самостоятельно лежит навык самоконтроля, в результете формирования которого студент обучается стратегиям автономного обучения. Формирование необходимых стратегий автономного обучения предусматривает учет особенностей каждого этапа автономности, что создает условия для развития умений автономной личности.

Ключевые слова: *самостоятельная робота, автономия студентов, этапы автономии, метакогнитивные и когнитивные стратегии.*

Osidak V.V., Cand.Pedagogical Sci., Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

FOSTERING AUTONOMY IN LANGUAGE LEARNING

This article discusses the concept of learners' autonomy. The issue of independent learning while mastering foreign languages by students is regarded.

***Key words**: independent learning; autonomous learning, stages of autonomy, metacognitive and cognitive strategies.*

УДК 811.111'255:821.111-3.09

Павлюк А. Б., к. філол. н., доц.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

РОМАН ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА «ПОСМЕРТНІ ЗАПИСКИ ПІКВІКСЬКОГО КЛУБУ»: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

У статті запропоновано перекладознавчий аналіз першого роману відомого англійського письменника Чарльза Діккенса «Посмертні записки Піквікського клубу», здійсненого перекладачем періоду «розстріляного відродження» Миколою Івановим.

***Ключові слова:** переклад, власна назва, антропонім, топонім, транскрипція, транслітерація, реалія, метафора, граматичні трансформації.*

«Посмертні записки Піквікського клубу», вперше випущений видавництвом «Чепмен і Холл» у 1836-1837 роках, – роман знаменитого англійського письменника Чарльза Діккенса. За попередньою домовленістю з видавцем молодий автор повинен був писати тексти до серії картинок з життя горе-спортсменів художника Роберта Сеймура, які мали виходити щомісячними випусками. Але невдала співпраця, перервана самогубством художника, переросла у створення видатного роману про клуб диваків, які подорожували по Англії й спостерігали за людською природою.

Успіх «Посмертних записок Піквікського клубу» був неймовірним. В. В. Івашева, авторка монографії «Твочество Диккенса», посилаючись на друга й біографа Ч. Діккенса, пише, що люди в ті дні не говорили ні про що, крім «Піквіка». Всі класи були захоплені книгою. Судді в залах суду, хлопці на вулицях, люди серйозні й легковажні, молоді й старі не могли встояти проти чарівності «Записок». Сучасники свідчили, що «ситці Піквіка» фігурували у вікнах мануфактурних магазинів, штани Уеллера – в оголошеннях кравців [3, 51-52].

Микола Іванов, перекладач епохи «розстріляного відродження», який загинув у застінках НКВС, у 1929 р. подарував українському читачеві скорочений переклад твору, який перевидав 1937 р.

Мета нашого дослідження – вивчення способів передачі засобами української мови тропів і фігур мовлення, визначення закономірностей перекладацьких трансформацій у перекладі роману Чарльза Діккенса «Посмертні записки Піквікського клубу», здійсненого Миколою Івановим.

Завданням мови літературного твору є показ тих лінгвістичних засобів, за посередництва яких виражається ідейний і емоційний зміст літературних творів [6, 120]. У перекладознавців художній переклад викликає особливий інтерес, оскільки в

ньому спостерігається взаємодія двох культур, тому перекладознавчий аналіз тексту повинен бути проведений структуровано, відповідати логіці розвитку подій. Отже, наша стаття буде побудована за певною схемою, відповідно до якої ми проаналізуємо лексичні, граматичні та стилістичні прийоми перекладу.

Лексичні прийоми використовуються тоді, коли в тексті оригіналу зустрічається нестандартна мовна одиниця на рівні слова, наприклад власна назва, термін, слова, які означають предмети, явища і поняття, характерні для вихідної культури, але які відсутні або мають іншу структурно-функціональну впорядкованість у культурі перекладу. Для перекладу одиниць такого типу використовуються прийоми транслітерації, транскрипції, калькування, семантичної модифікації, опису, коментарів, змішаного перекладу [4, 29].

Переклад власних імен є складним процесом, який включає багато факторів, тому виникає проблема вибору прийому, що залежить від стилю тексту та його жанрових особливостей. Аналіз перекладу власних назв, викладений нами у Віснику Луганського університету (2014 р.), дозволив зробити висновки, що для перекладу антропонімів і топонімів, М. Іванов використовував такі прийоми перекладу, як: транскрипцію, транслітерацію і переклад, або ж поєднував ці прийоми; пояснюючий переклад, тобто такий прийом, коли, подаючи в тексті транскрипцію, перекладач пропонував підрядкову примітку.

Переклад реалій, тобто, за Г. Д. Томахіним, назв предметів матеріальної культури, фактів історії, державних інститутів, імен національних і фольклорних героїв, міфологічних істот і т. п., які властиві окремим націям і народам [5, 5], неодноразово привертав увагу перекладачів і перекладознавців. М. Іванов у запропонованому перекладі використовує підрядкові коментарі. Наприклад, речення *This was the waterman* М. Іванов перекладає *То був уотермен,* пояснюючи в коментарі, що *уотермен (власне, буквально: перевізник, човняр) – в Лондоні був біля кожної постоянки найманих екіпажів. Він мусив напувати візницькі коні і стежити за чергою візників.* Ще одним прикладом може слугувати підрядкова примітка у реченні *Only a bob's vorth – І ціна йому всього – боб. (Боб – народна назва шилінга – англійської монети вартістю коло 32 коп. золотом, 20 шилінгів становлять один фунт стерлінгів, а в шилінгу – 12 пенсів).*

Аналізуючи співвідношення між структурами речень в оригіналі й у перекладі, ми визначили, що перекладене речення може мати або такий самий порядок слів, як і в реченні оригіналу, або ж у структурі речення можуть відбуватися певні зміни. Загальновідомим є той факт, що англійській мові притаманний «прямий» порядок слів, який характерний більшості речень. Наступним прикладом ми демонструємо однаковий порядок слів як у тексті оригіналу, так і у тексті перекладу:

'How old is that horse, my friend?' inquired Mr. Pickwick, rubbing his nose with the shilling he had reserved for the fare.

'Forty-two,' replied the driver, eyeing him askant.

– Скільки років вашому коневі, голубчику? – спитав містер Піквік, потираючи собі носа шилінгом, який він залишив на сплату.

– Сорок два, – відповів візник, скоса поглядаючи на нього.

Приклад, запропонований нижче, ілюструє зміну порядку слів:

...a light flashed upon Mr. Pickwick – it was the note-book.

– Записна книжка! – промайнуло в голові містера Піквіка.

І якщо граматична інверсія в англійському реченні є закономірним явищем (наприклад, у структурі загальних чи спеціальних запитань), то смислова інверсія вживається для виділення «смислового центру» висловлювання, наприклад:

...the gigantic brain of Pickwick was working beneath the forehead. – ...під лобом тим працює велетенський мозок Піквіка

...the beaming eyes of Pickwick were twinkling behind those glasses. – ...за окулярами виблискують променисті Піквікові очі.

Для досягнення адекватності під час перекладу М. Іванов використовував прийом членування речень, поділяючи одне речення оригіналу на кілька речень у тексті перекладу, можливо, для збереження емоційного забарвлення англійського речення, наприклад:

The eloquent Pickwick, with one hand gracefully concealed behind his coat tails, and the other waving in air to assist his glowing declamation; his elevated position revealing those tights and gaiters, which, had they clothed an ordinary man, might have passed without observation, but which, when Pickwick clothed them–if we may use the expression–inspired involuntary awe and respect...

Красномовний Піквік, граціозно сховавши одну руку під фалду фрака, другою, на підтримку своєї блискучої красномовності, вимахує в повітрі. Підвищене становище дозволяє бачити облипчасті штани на його ногах та гетри, що лишилися б непомітними на якійсь звичайній особі, але вдягнені на Піквіку мимоволі навіювали побожну пошану...

On the left of his great leader sat the poetic Snodgrass, and near him again the sporting Winkle; the former poetically enveloped in a mysterious blue cloak with a canine–skin collar, and the latter communicating additional lustre to a new green shooting–coat, plaid neckerchief, and closely–fitted drabs.

Ліворуч від свого великого ватажка сидів поетичний Снодграс, а біля нього – спортсмен Вінкл. Перший поетично кутався в блакитний плащ таємничого фасону з коміром із собачої шкури, а другий своєю особою надавав ще більшої краси новій зеленій мисливській куртці, картатій нашийній хустці та облиплим ясносірим штанам.

Більшість частин мови у тексті оригіналу, наприклад, іменники, прикметники, прислівники, числівники М. Іванов перекладає без особливих проблем або дослівно, або ж шляхом нескладних замін. Так, наприклад, прикметник *poetic* у словосполученні *poetic fame* передається іменником у словосполученні *слава поета*, іменник *reception* у словосполученні *ready for reception* перекладається дієсловом у словосполученні *готова сприйняти,* а дієприкметник *perplexed* у реченні *reiterated the perplexed Mr. Pickwick* перекладений за допомогою прислівника (*розгублено перепитав містер Піквік*). Інфінітивна конструкція у реченні *...and requested in figurative terms to be allowed the pleasure of fighting him (Mr. Pickwick) for the amount ...* перекладена за допомогою підрядного речення (*...і в дуже мальовничих виразах зажадав, щоб йому зробили приємність, дозволивши тут же відлупцювати його (містера Піквіка*), проте це вже не лексична, а граматична трансформація.

Щодо ще одного виду граматичних трансформацій, а саме передачі часових форм, то зауважимо, що значення англійських і українських дієслів нерідко не співпадають, що надає тексту додаткових відтінків значень. Так, наприклад, речення у формі Future Simple-in-the-Past, яка виражає майбутню дію в минулому, М. Іванов перекладає у Future Simple або Present Simple, речення у Past Simple – реченнями у Present Simple, наближаючи таким чином читача до реальності, яка відбувається у романі:

he would not say – він не скаже;

he wouldn't deny – він не стане заперечувати;

Mr. Pickwick wouldn't put up to be put down by clamour – містер Піквік не дається на залякування галасом;

Did the honorable Pickwick allude…? – Чи не натякає шановний містер Піквік…?;

He wished to know… – Він бажає знати… та ін.

Практично будь-який текст містить у собі тропи, фігури мовлення та інші засоби, які надають виразності вислову, які складають особливу функцію мовних одиниць – стилістику і перекладач зустрічається з необхідністю передати ці виразні засоби, які присутні в тексті-джерелі. Для створення образів героїв свого роману Ч. Діккенс використовує безліч художніх засобів, а саме: метафору, невідповідність форми вираження суті того, що виражається, епітети, гіперболу, порівняння, зевгму, іронію та інші. Найхарактернішою стилістичною одиницею у «Посмертних записках» є метафора.

І. В. Арнольд визначає метафору як приховане порівняння, яке здійснюється шляхом використання назви одного предмета до іншого і таким чином виявляє якусь його важливу рису. Наприклад, Шекспір в сонеті CIX використовує іменник *flame* метафорично і позначає ним кохання, підкреслюючи його пристрасність:

O, never say that I was false of heart,

Though absence seemed my flame to quality [1, 83].

Чарльз Діккенс цінує метафору та уміло реалізує її внутрішній зміст, його мова метафорична і мало хто з ним порівняється в свободі розповіді. Так, в аналізованому романі словосполучення *the indignant fire* у реченні

If any dispassionate spectator could have beheld the countenance of the illustrious man, whose name forms the leading feature of the title of this work, during the latter part of this conversation, he would have been almost induced to wonder that ***the indignant fire which flashed from his eyes did not melt the glasses of his spectacles***

майстер перекладу М. Іванов передає метафорою *вогонь обурення*, який не розтопив скельця:

Якби нечулий глядач міг спостерігати на кінці наведеної розмови обличчя славетного мужа, чиє і'мя дало назву цій книзі, він безперечно здивувався б, що ***вогонь обурення, який вихоплювався з його очей, не розтопив скельця його окулярів***.

Отже, М. Іванов точно передав задумку автора, метафора Діккенса не втратила емоційного забарвлення і перекладач успішно справився зі своїм завданням передати почуття одного з найулюбленіших героїв автора.

Не менш яскраво перекладач підтвердив точку зору, що у Діккенса пейзаж людської душі матеріалізується в картинах природи.

Речення *A sunbeam of placid benevolence plaid on Mr. Pickwick's features* перекладач відтворює таким чином:

Промінь лагідного благоговіння осяяв обличчя містера Піквіка.

Англійському дієслову *to play* в українській мові відповідають значення *грати*, *пустувати*, *пожартувати* і навіть *пурхати*, *танцювати*, *мигтіти* і Діккенс використовує його в переносному метафоричному значенні в якості позначення дії до іменника *sunbeam* «*промінь сонця*». Варіант перекладу «*осяяти*» абсолютно точний і відповідає тексту оригінала і таким чином перекладач розширяє сферу лексичної сполучуваності до дієслова *to play* і закладає основу для розвитку у слова нових метафоричних значень.

Усе в «Піквікіані» зображається в комедійному аспекті – «добре» і «зле», значне і незначне. Жодне положення, жоден персонаж не залишаються поза межами комедійної інтерпретації [3, 55]. Тому особливе місце у романі займає прийом невідповідності форми вираження суті того, що виражається. Варто лише відкрити першу сторінку роману, на якій пропонуються увазі читача рядки з протоколу Піквікського клубу, в яких зазначено тему доповіді, прочитаної Семюлем Піквіком, есквайром, «Деякі думки про джерела Гемпстедських ставів із зауваженнями щодо теорії пуголовків» і впевненість автора у цілком свідомих користях, які матиме наука від згаданого твору.

Або ж, наприклад, в епізоді, коли Піквік цікавиться конем і питає, чи він спокійний, конюх йому відповідає:

– *Він не злякався б, зустрівши цілий вагон мавп з обпаленими хвостами.*

Епітети, які збагачують мову новим емоційним сенсом, теж відіграють неабияку роль у творі Ч. Діккенса. В уже раніше наведеному прикладі, який підкреслював явище інверсії, *променисті очі* (*the beaming eyes*) Піквіка виблискували, його *красномовність* була *блискучою* (*glowing declamation*), а для своїх друзів головний герой роману був *славетним ватажком* (*illustrious leader*), у той час як візник виявився *навіженим суб'єктом* (*unaccountable person*).

Для опису своїх героїв автор часто використовував і гіперболу. Прикладами цього явища можуть слугувати the *gigantic* brain of Pickwick (*велетенський* мозок Піквіка), і костюм з великими позолоченими ґудзиками клубу з погруддям містера Піквіка посередені і з ініціалами П. К. обабіч незнайомець назвав *предурнячим* костюмом (*peculiar* coat).

Повтори Ч. Діккенс використовув як засіб інтенсифікації авторського впливу і для створення ритму твору. Наприклад:

Goswell Street was at his feet,
Goswell Street was on his right hand–as far as the eye could reach,
Goswell Street extended on his left;
and the opposite side of Goswell Street was over the way.
Госвельська вулиця була під його ногами;
Госвельська вулиця, скільки кинути оком, була з правого боку;
Госвельська вулиця слалася ліворуч;
протилежний бік Госвельської вулиці був через дорогу.

Для створення комічного ефекту Ч. Діккенс використовує зевгму, яку М. Іванов передає такою самою фігурою, наприклад:

All the girls were in tears and white muslin – Всі дівчата були в білому мусліні і в сльозах…

Автор «Посмертних записок» часто використовує такий троп як порівняння, що полягає у поясненні одного предмета через інший для характеристики своїх героїв або думок, використовуючи сполучники *like* з іменником, *as* з прикметниками та інші шляхи порівняння. Наприклад:

"*Dumb* ***as a drum*** *with a hole in it, sir," – «Німий* ***як барабан*** *з діркою, сер».*

There sat the man who had traced to their source the mighty ponds of Hampstead, and agitated the scientific world with his Theory of Tittlebats, ***as calm and unmoved as*** *the deep waters of the one on a frosty day, or* ***as a solitary specimen*** *of the other in the inmost recesses of an earthen jar. – Людина, що аж до джерел їх дослідила величезні Гемпстедські стави й зворушила науковий світ своєю теорією пуголовків, сиділа* ***спокійна й незрушна, немов*** *глибокі води цих ставів у морозний день* ***або самотній екземпляр*** *пуголовка на самому споді череп'яної банки.*

Mr. Samuel Pickwick burst ***like another sun*** *from his slumbers. –* ***Наче друге сонце*** *прокинувся від сну містер Семюел Піквік.*

"Come on!" said the cab-driver, sparring away ***like clockwork****. – «Виходьте», – запрошував візник, стрибаючи на всі боки,* ***наче був на пружинах****…*

У вищенаведених прикладах автор порівнював своїх героїв з неживими предметами та з природою, проте досить часто він порівнював їх з людьми, тваринами й міфічними чи казковими героями. Наприклад:

… a melancholy wind sounded through the deserted fields, ***like a distant giant*** *whistling for his house-dog. – … над відлюдним полем тужливо гудів вітер,* ***немов десь далеко якийсь велетень*** *свистом кликав собаку.*

Mr. Pickwick was no sluggard, and he sprang ***like an ardent warrior*** *from his tent-bedstead. – Містер Піквік не був сонько і вискочив спід запони над ліжком,* ***як запальний вояк*** *вискакує з намету.*

…my father walks arter him, ***like a tame monkey*** *behind a horgan… – І батько пішов за ним,* ***наче мавпа*** *за катеринкою.*

І, як показав аналіз тексту, найбільше прикладів у творі ми отримали саме в порівнянні людей з тваринами.

Засобом створення міжтекстових зв'язків є алюзія, яка "натякає" на подію, що відбувалася в дійсності або ж була видумана. На думку І. Р. Гальперіна, алюзія також може функціонувати як засіб розширеного переносу властивостей і якостей міфологічних, біблійних, літературних, історичних персонажів і подій на ті, про які йдеться у висловленні, в такому випадку алюзія не відновлює добре відомий образ, а витягує з нього додаткову інформацію [2, 110].

Чарльз Діккенс у своєму романі використовував літературну та історичну алюзії. Так, в одному з розділів романа Сем повідомляє містеру Піквіку, що якась особа чекає на нього, і між ними розвивається діалог:

«Does the person want me, Sam?» inquired Mr. Pickwick. – «He wants you partickler; and no one else'll do, **as the devil's private secretary said ven he fetched avay Doctor Faustus.***" replied Mr. Weiler.*

– Вона хоче бачити мене? – спитав містер Піквік .

– Він хоче бачити вас і нікого іншого ***як сказав особистий секретар сатани, коли викликав доктора Фауста,*** *– відповів містер Веллер.*

У перекладі М. Іванов не дає підрядкового коментаря, як він це буде робити для перекладу історичних реалій, оскільки трагедія Гете «Фауст» відома широкому колу читачів.

Щодо перекладу історичних алюзій, то прикладом може слугувати відповідь в одному з розділів роману майбутного слуги містера Піквіка Сем на прохання гарненької покоївки подати джентльмену у двадцять другий номер чоботи негайно:

"Who's number twenty-two, that's to put all the others out? No, no; reg'lar rotation, as ***Jack Ketch*** *said, ven he tied the men up. Sorry to keep you a-waitin', Sir, but I'll attend to you directly."*

Хто такий двадцять другий номер, щоб через нього чекали всі інші? Ні, ні! «Додержуйте черги, – як говорив ***Джек Кеч,*** *коли йому випадало вішати по кілька чоловік разом. – Шкодую, що примушую вас дожидатися, сер, але прийде й ваша черга».*

У цьому відрізку автор використовує історичну алюзію, посилаючись на Джека Кеча, який був катом при кінці XVII ст. і ім'я якого стало прозивним, про що Діккенс зазначає у підрядковій примітці.

Або ж вищезгаданий Сем приходить за викликом містера Піквіка зі словами:

«Here's your servant, sir. Proud o' the title, ***as the Living Skellinton*** *said ven they showed him".*

«Ось ваш слуга сер. Я пишаюся моїм титулом, як казав ***Живий Скелет****, коли його показували в музеї.»*

І в даному випадку М. Іванов не забуває використати підрядкове пояснення для українських читачів про те, що *живий скелет – це чоловік, який під таким прозвищем виступав у лондонських балаганах, важив він не більш як 35 кг, мавши 1,7 метра росту*.

Отже, як показує перекладознавчий аналіз роману Ч. Діккенса «Посмертні записки Піквікського клубу», автор широко використовує різноманітні художні засоби, серед яких особливе місце займають метафори. І незважаючи на те, що Микола Іванов під час перекладу суттєво скоротив текст, випускаючі не тільки речення, а й цілі абзаци і навіть розділи, він блискуче відтворив усі задумки автора, й українські читачі отримали можливість познайомитися з твором рідною мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования): учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностранные языки» / И. В. Арнольд. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.

2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с.

3. Ивашева В. В. Творчество Диккенса / В. В. Ивашева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1954. – 472 с.

4. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English <=> Russian / Т. А. Казакова. – Серия : Изучаем иностранные языки. – СПб.: Изд-во Союз. – 2001. – 320 с.

5. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. Пособие по страноведению / Г. Д. Томахин : учебн. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М. : Высш. шк., 1988. – 239 с.

6. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому язику / Л. В. Щерба. – М.: Учпедгиз, 1957. – 188 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Діккенс Ч. Посмертні записки Піквікського клубу / Ч. Діккенс. – Одеса, 1937. – 606 с.
2. Dickens Ch. The Pickwick Papers [Електронний ресурс] / Ch. Dickens. – 1832. – Режим доступу до джерела: http://en.wikisource.org

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Павлюк А. Б., к.филол.н., доц.,
Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки, г. Луцк

РОМАН ЧАРЛЬЗА ДИККЕНСА «ПОСМЕРТНЫЕ ЗАПИСКИ ПИКВИКСКОГО КЛУБА»: ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В статье представлен переводоведческий анализ первого романа известного английского писателя Чарльза Диккенса «Посмертные записки Пиквикского клуба», сделанного переводчиком периода «расстрелянного возрождения» Николаем Ивановым.

Ключевые слова: *перевод, имя собственное, антропоним, топоним, транскрипция, транслитерация, реалия, метафора, грамматические трансформации.*

B. Pavliuk, Cand.Phil.Sci., Associate Professor
Lesya Ukrainka East Europian National University, Lutsk

CHARLES DICKENS' "PICKWICK PAPERS": A TRANSLATION STUDIES ANALYSIS

The article presents a Translation Studies analysis of the famous English writer Charles Dickens' "Pickwick Papers", made by the translator of the period of "Executed Renaissance" Mykola Ivanov.

Key words: *translation, proper name, anthroponym, toponym, transcription, transliteration, realia, metaphor, grammatical transformation.*

УДК 811

Падалка Ю.М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЕМОТИВНІСТЬ ЯК ПІДКАТЕГОРІЯ МОДАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядаються основні підходи до визначення поняття емотивності в іспанській лінгвістиці. Стисло розглянуті підходи науковців до тлумачення емотивності та емоційності. Досліджено розмежування даних понять та їх функції у реченні.

Ключові слова: *модальність, емоційність, емотивність, емотивне значення, емотивна мова, текст, категорія тексту.*

Емоції – це одна з найважливіших сфер людського буття та діяльності, що супроводжують людину протягом її життя. Психологи доводять, що мотиваційна основа людської діяльності складається з найважливіших чинників регуляції процесів пізнання.

Емоційність виступає як психологічний феномен, що передається через емоції і почуття людини. **Особливу** значимість для суб'єкта мають ті явища і ситуації, які виражають змістові аспекти емоційності. Вони переплітаються з характерними рисами індивіда, його світобаченням та світосприйняттям, які знаходять своє відображення у модальності домінуючих емоцій. Властивостям емоційності характерні такі риси: вираження, виникнення, проходження і завершення їх емоційних процесів.

Актуальність даного дослідження зумовлює саме цей факт, що випливає із все більше зростаючого зацікавлення сучасної лінгвістики проаналізувати особливості використання емотивно-оцінних формантів та емотивності як засобів вираження емоцій у сучасному мас-медійному дискурсі.

Об'єкт дослідження – емотивність як підкатегорія модальності.

Предмет дослідження – мовні засоби вираження емотивності в мас- медійному дискурсі.

Мета роботи. Дослідити та проаналізувати мовні засоби емотивного впливу в мас медійному дискурсі іспанської мови.

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі проаналізувати в лінгвістиці на матеріалі іспанської мови засоби вираження емотивності як підкатегорії модальності.

Як глобальну функцію мови, соціальну природу та зв'язок з мисленням і комунікативну призначеність характеризує очевидну психологічність. В лінгвістичній парадигмі неможливо обійтися без емоційного аспекту особистості [1].

В.І.Шаховський у своїй роботі «Категоризація емоцій в лексико-семантичній системі мови» розглядав основні положення теорії емотивності, визначивши, що «емотивність завжди відбиває суб'єктивне відношення тих, хто говорять, але вона базується на понятійних ознаках денотата, що виступають стимулом для емоційності того, хто говорить» [2]. Це говорить про те, що емоційне відношення нерозривно пов'язане з оцінкою, характером розуміння реальності – це важлива складова мовної модальності, так як у людини не може бути емоції без мислення. Також він запропонував найбільш поширену на сьогодні точку зору щодо розуміння термінів «емотивність» та «емоція». Він трактує, що емоція – це категорія психології, але емоції переходять в емотивність на мовному рівні. Емотивність – це «іманентно властиві мові риси, які виражаються систематичністю емоційності, як факт психіки; відтворені в семантиці мовних одиниць індивідуальні емоції та соціальні" [2:24]. Також він визначав, що емотивність є один з компонентів семантичної структури слова, який співвідноситься з конотацією лексичної одиниці. Емотивне значення слова має соціальний характер та співвідноситься з адекватними емоціями будь-якого носія мови [3].

Функціональною ознакою є провідна ознака за віднесенням того або іншого слова до розряду емотивності, якщо слово виражає або може виражати емоції, то

воно – емотивне. При цьому первинна функція емотивності – це емоційне самовираження: той, хто говорить не прагне викликати яку-небудь емоцію у того, хто слухає. В.І.Шаховський вважав, що емотивна семантика мови – це нечітка семантична множина, так як майже всі слова мови можуть стати емотивними за певних умов спілкування. Також ним розроблялася семантична теорія емотивності лексичних одиниць з ведучою кореляцією «емотивність-коннотація» і її вторинністю щодо денотативного компонента семантики слова [3].

У процесі вербалізації емоційність як психологічний феномен транспонується в *емотивність* – це мовний феномен, об'єднуючий різні види емотивної семантики, типи відповідної лексики та рівні її вираження, які належать до структури лексичного значення слова.

Є три рівні вираження емотивної семантики мовних та мовленнєвих одиниць: емотивна конотація, емотивне значення та емотивний потенціал.

Емотивність у сучасному мовознавстві виступає складником конотативного компонента в семантичній будові мовної одиниці, що характеризує емоційне відношення носіїв мови до призначеного.

Емотивність може утворювати як денотат ознаки слова, що утворює розбіжність у розгляді денотата і конотата , встановлюючи межі між ними.

Дослідники сучасності визнають, що *емотивність* – це також текстова категорія, підпорядкована модальності або інформативності, яка виражає емоційне ставлення адресата, функціонування у тексті, можливі емоції справжнього чи вигаданою авторською свідомістю гіпотетичного читача відносно описуваних явищ, подій, персонажів та їхньої поведінки й відтворюються завдяки емоційно текстових компонентів (емоціогенних маркерів). Проте за відсутності емотивно заряджених одиниць у тексті, його простір може містити імпліцитну емотивність.

Емотивність зумовлена тим, що вона пов'язана з іншими відтінками конотата: експресивністю, оцінкою, функційно-стилістичною забарвленістю. Емотивні мовленнєві ситуації стимулюють мовну семантику слова та словосполучення, викликають до життя нові емотивні смисли, змінюють норми реалізації мовної семантики, активізують емотивну прегнантність (точність, відповідність, адекватність) мовних одиниць [4].

Оскільки, механізм «емоціоналізації» мовних одиниць проявляється на обох рівнях – на мовленнєвому і мовному – через це емотивні одиниці можуть виступати як одиницями системи мови, так і одиницями висловлювання (тексту), що підтверджує людяність емотивної семантики, комунікативну значущість і обов'язкове введення у мову компетенції комунікантів.

Завдяки емотивності словосполучень та мовних одиниць мова оживає, збагачується, набуває сенсу та значення як складова динамічна система.

Передача відношення до певних явищ та фактів реальної дійсності – це одна з найважливіших функцій, що реалізується в актах комунікації. Оцінка – це різновид модальності висловлювання, яка виступає як універсальна лінгвістична категорія.

Тісно пов'язані з емоціями індивідуума, типом його мислення та психічним станом перебуває оцінність. Передача оцінного ставлення до певних явищ та фактів реальної дійсності це одна з найважливіших функцій, що реалізується в актах комунікації, де

оцінка є універсальною (трансцендентною) лінгвістичною категорією, яка виступає одним з найважливіших компонентів процесу комунікації і є різновидом модальності висловлювання [5]. Оцінка матеріально обґрунтована культурно-історичними, природними особливостями носіїв мови, що затамували у мові особисте суспільне ставлення до середовища. Один з головних фактів – емоції суб'єкта, вони діють на формування оцінного забарвлення в мовній одиниці, словосполученні або слові. Вони відображають ставлення індивіда до навколишнього середовища, його потреби, бажання і визначаються таким психічним станом як радість, задоволення, незадоволення тощо.

В.Телія дотримується такої думки, що емотивність виступає важливою ланкою експресивного забарвлення та є одним із типів експресивної функції; емотивність – це не лише складова експресивності, але й засіб її виникнення, тому експресивність не є на одному рівні з емотивністю [6].

Експресивність виникає у мовленні і тому не належить до структури лексичного значення.

На семантичному рівні емотивна сема – передумова експресивності, що відтворює аксіологічний план ситуації, яка позначена повідомленням, тобто ціннісна орієнтація мовця відносно події, яка базується на логічному зв'язку аксіологічної модальності, що визначається модальною логікою [5].

Вчені визначають такі типи оцінок: *емоційна*, що передається почуттям (приємний/неприємний); *раціональна* (телеологічна, утилітарна, нормативна); *логічна* (епістемічна, деонтична); *естетична* (прекрасне/повторне); *сенсорна* базується на відчуттях людини; *етична*, яка встановлюється нормами моралі (моральний/аморальний); *кількісна*, що характеризує обсяг предметів, міру, ознаки та ін..

У сучасному мовознавстві розуміється ознака інтенсифікації значення слів за визначенням зменшення або збільшення різних денотативних та конотативних знак, зокрема, логічного змісту та емотивності. Під експресивністю розуміється інтенсифікована виразність, це така психологічна й соціальна мотивована властивість мовного знака, яка підтримує загострену увагу активуючи мислення та сприйняття, викликаючи почуттєву напругу учасника мовленнєвої ситуації, читача або слухача.

Експресивність пов'язують з емоціями суб'єкта мовлення різними видами оцінок, виступаючи засобом виокремлення тексту. В цьому значенні експресивність вважається ширшою за емотивність стосовно експресивізації логічних конотатів. У вузькому розумінні експресивність ототожнюється з одним із конотативних відтінків семантики мовних одиниць наряду з емотивністю, оцінкою і функціонально-стилістичною забарвленістю, яка виявляється на різних рівнях мови.

Мовний знак (слово) узагальнює завдяки сигніфікативній функції, адже сигніфікат – це понятійний зміст мовного знака, який домінує або означає, отже денотат – це термін логіки завдяки денотативній функції транспонований до логічної семантики, як відповідник значення, позначеного, він відображається завдяки емотивній функції та повідомляється завдяки комунікативній функції. Зазначені функції мовної одиниці виступають у єдності, через те семантика слова і є членована єдність всіх її компонентів [7].

Можна представити лексичне значення як ознаку поняття, достатнього і необхідного для «розпізнання» розуміння слова та вживання його у мовленні.

Відносно конотативного компонента значення, який тісно взаємодіє з екстралінгвістичними чинниками, то він на сьогодні перебуває у центрі уваги дослідників. У сучасному мовознавстві визначено групи лексичних конотацій та їх утворення такими чинниками:

- *ситуативно-психологічними* – конотації іронічності, меліоративності, евфемістичності, підсилення й пейоративності;
- *соціально-лінгвістичними* – конотації жаргонічності, книжності, розмовності;
- *розмовниками* – конотації новизни, архаїчності, іншомовності, термінологічності;
- *локальними* – конотація діалектичності;
- *культурними* – конотації культури та деологічності [8].

У сучасній мовознавчій науці під конотативними компонентом розуміють додатковий компонент значення мовної одиниці, доповнюючий її предметно логічний зміст суб'єктивними відтінками емоційності, оцінки, функціонально-стилістичної забарвленості, експресивності та відтінками, зумовленими соціальними, культурними, ідеологічними, ситуаційними аспектами комунікації.

Конотація відноситься до структури значення слова у якості конотативного аспекту значення, що складається тільки з емотивного компонента, яке являється базою: конотативний аспект значення рівняється до емотивного аспекту значення. Експресивна функція засобів вираження характерна у їх впливі на читача. Емотивна функція це відтворення емоційної реакції читача на зображуване, модальна ж функція виявляє суб'єктивну оцінку зображуваного та реалізує семантичний комплекс, що відтворює у мисленні мовця стосовно до задуму, умов комунікації і цілей [9].

У сучасній іспанській мас-медійній комунікації функції стилістично-лексичних форм демінутивності реалізуються гіпокористиками та евфемізмами. Гіпокористичні функції розгортаються у відображенні іменам суб'єктивної оцінки, які надають оцінні форманти позитивного та пейоративного емоційного забарвлення. Майже неможливо розкрити оцінну семантику суфіксальних лексем без урахування контексту. Вони можуть відображати позитивно-суб'єктивне відношення автора до об'єкта мовлення або неприховане негативно-деспективне ставлення. Демінутивні суфіксальні утворення є ефективним механізмом утворення з евфемістичною конотацією лексем у мас-медійному дискурсі.

У сучасній іспанській мові евфемізми виступають як моральними, так і релігійними чинниками, а їхнє вживання в мові уособлено вираженими інтенціями мови. Стосовно евфемізмів, то вони вуалюють та пом'якшують суть означуваного, проявляючи себе сталими замінами або оказіональними індивідуально-контекстними утвореннями в мові. Однак автор намагається обійти часте використання евфемізмів в сучасній медіа-комунікації, яке зумовлене намаганням пом'якшити або приховати своє ставлення з неприємною для нього реальністю.

Евфемізми добре простежуються у рекламах нижньої білизни, тим самим пом'якшуючи суть означуваного. Наприклад, дослідниця Х. Лесько наводить приклади таких демінутативів у [10].

Не вживаються	Вживаються
bragas	*braguitas*
calzón	*calzoncillo*
tanga	*tanguita*
gorda	*gordita*
kilos	*kilitos*

Аналізуючи приклад можемо сказати, що через евфемістичний характер демінутивів деякі слова не вживаються в іспанській мові намагаючись приховати неприємну оцінку.

Варто наголосити, що вживання авторами демінутативів допомагають донести до читача або глядача не тільки власну позицію автора, яка може бути обумовлена найрізноманітнішими емоціями (позитивними чи негативними), а навіть може впливати на емоційну сферу особи, спонукаючи її до позиції автора. За допомогою суфіксальних утворень демінутивності з емотивно-оцінними семами автор може справляти ще більше враження на читача, доносячи не тільки позитивне ставлення, а й зневажливе ставлення – іронію. За допомогою іронічної конотації інформації, характерні демінутиви, що завуальовано можуть передавати авторську позицію в мові сучасної іспанської преси, наприклад, (*dinerillo* у *eurillo)* та велика кількість використання демінутивів автором у тексті підкреслює його доброзичливе ставлення до предмету мовлення.

Щодо іспаномовного мас-медійного тексту, то у політичних хроніках переважають суфіксальні лексеми деспективного типу, які характерні людям, що мають пряме або опосередковане відношення до влади. Автор привертає увагу читача на “не найкращому” відношенні до предмета мовлення підсилюючи емотивно-оцінними семами, що обумовлені небажаними діями чи властивостями особи, висловлюючи в такий спосіб своє обурення та невдоволення реальним станом речей, тим самим справляючи ще більше враження на читача, схиляючи його прийняти такуж позицію.

Автори за допомогою використання різних демінутативів в мас-медійному та мовленнєвому дискурсі надають експліцитну або імпліцитну забарвленість різним подіям, у залежності від особистого ставлення автора до певних подій.

Наприклад, іспанська дослідниця П.Г. Моутон вважє, що використання оцінних суфіксів *позитивної конотації* у мас-медійному та мовленнєвому дискурсі більш притаманні використанню жінкам, так як їх стиль спілкування менш прямий ніж у чоловіків. У своїй праці “Так розмовляють жінки” вона описує і наголошує на різниці особливостях мовленні між чоловіком та жінкою: “Експресивність та м’якість мовлення жінок відтворюється за рахунок значних ресурсів, таких як: найвищих ступенів порівняння, використання експресивних слів та демінутивів, прикметників, часток інтенсифікації, мелодійної інтонації” [11:18].

В іспаномовному дискурсі вживання великої кількості пестливих лексем та демінутативів можуть бути характерні жінці та вказувати на об’єктивне ставлення автора, що доносить до читача інформацію конотативного характеру (використовуючи оцінний суфікс – *ito*). Автор може схиляти або нав’язувати читачеві свої погляди завдяки використанню оцінних суфіксів у мові. За допомогою демінутивних форм автори можуть не тільки посилити інтерес читача, а й здійснити мовленнєвий вплив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беляева Е.И. Модальность и прагматические аспекты директивных речевых актов в современном английском языке. Автореф. дис. докт. филол. наук. – домінування М., 1988. – 32 с.

2. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка // В.И. Шаховский. – Воронеж, 1987. – С. 24.

3. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания // В.И. Шаховский. – Волгоград, 1983.

4. Валгина Н.С. Теория текста // Н.С. Валгина. – М.: Логос, 2003. – 280 с.

5. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Труды Ин-та русского языка АН СССР, т. 2 – М., 1950. – С. 38 – 89.

6. Телия В.Н. Коннотативный аспект номинативных еденицъ // Вероника Николаевна Телия – М.: Наука, 1986. – 141 с.

7. Гнатюк Л.П., Бас-Кононенко О.В. Українська мова: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 255 с.

8. Говердовский В.И. Диалектика коннотации и денотации. Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике / В.И. Говердовский // Вопросы языкознания. – 1985. – № 2. – С. 71–79.

9. Ляпон М.В. Модальность // Русский язык: Энциклопедия / Ред. Ю.Н. Караулов. – М., 1997. – С. 239 – 240.

10. Лесько Х. Лінгвопрагматичні аспекти функціонування лексичних форм домінутивності в сучасному іспанському дискурсі // Збірник наукових праць. Львівський національний університет імені Івана Франка. – 2010.

11. Mouton G.P. Asi hablan las mujeres // G.P. Mouton. – Madrid: Esfera, 2003. – 96 p.

Падалка Ю.Н., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЭМОТИВНОСТЬ КАК ПОДКАТЕГОРИЯ МОДАЛЬНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА)

В данной работе рассматриваются основные подходы к определению понятия эмотивности в испанской лингвистике. Кратко рассмотренны подходы ученых к толкованию понятия эмотивности и эмоциональности. Исследованы разграничения данных понятий и их функции в предложении.

Ключевые слова: *модальность, эмоциональность, эмотивность, эмотивное значение, эмотивный язык, текст, категория текста.*

Padalka I.M.,
Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv National University

EMOTIVITY AS A SUBCATEGORY OF MODALITY (ON MATERIAL OF THE SPANISH LANGUAGE)

In this article concerns the notion of emotivity in Spanish linguistics. The briefly consider scientific approaches to the emotivity and emotionality. Investigated separation of these concepts and their function in the sentence.

Key words: *modality, emotionality, emotivity, emotive meaning, emotive language, text, category of text.*

УДК 811.161.2'42

Падар Ю. А., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОЛЕКТИВНА ТА ІНДИВІДУАЛЬНА ОЦІНКА У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕМУАРИСТИКИ ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті розглядається співвідношення колективної та індивідуальної оцінки в українській мемуарній прозі першої половини XX ст. Аналізуються тексти Євгена Чикаленка, Сергія Єфремова та Дмитра Дорошенка. Проаналізовано основні засоби вираження колективної оцінки (різноманітні словотворчі, морфологічні, лексичні,синтаксичні). Доведено, що індивідуально-авторська оцінка може виступати як доповнення до усталеної стереотипної і виражатися смисловими нюансами, деталізацією ролі й значення певного явища, події чи постаті.

Ключові слова: *аксіологічність, колективна оцінка, індивідуальна оцінка, українська мемуаристика початку XX ст.*

Оцінка, або аксіологічність, – одна з важливих дискурсивних категорій, процес когнітивної діяльності мовця, вираження авторського ставлення до явищ, подій і постатей. Оцінка, з одного боку, виражає суб'єктивний погляд на речі, проте вона зумовлена стереотипними уявленнями соціуму, до якого належить автор тексту, оскільки індивідуальні погляди й переконання не можуть формуватися у повному відриві від колективних уявлень про певний предмет, явище чи постать.

Теоретичним осмисленням співвідношення колективного й індивідуального в оцінці займалися дослідники різних лінгвістичних напрямів: структурно-семантичний підхід зумовлює оцінку «стереотипними уявленнями про об'єкт» [Вольф 2002, 23], етнолінгвістичний напрям акцентує увагу на теорії стереотипів як «уявленнях про предмет, оформлених у певній суспільній рамці» [Bartminski 1996, 9], лінгвокультурологічний підхід увиразнює «соціально-зумовлені та персонально-зумовлені цінності»

[Карасик 2002, 116], логічний напрям у лінгвістиці моделює «парадокс оцінки» [Арутюнова 1999, 180], що полягає в її одночасній залежності і незалежності від «зовнішнього світу» [Арутюнова 1999, 180].

Кореляція колективна / індивідуальна оцінка ще не була вивчена на матеріалі української мемуаристики початку ХХ ст., чим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Одна із важливих характеристик оцінки – її бінарність, яку Н. Арутюнова назвала «парадоксом оцінки». Він полягає у тому, що цінності «у той самий час залежать від зовнішнього світу та незалежні від нього» [Арутюнова 1999, 180]. Цей факт пояснюється тим, що «суб'єкт, оцінюючи предмети чи події, спирається, з одного боку, на власне ставлення до об'єкта оцінки,.. а з іншого боку, на стереотипні уявлення про об'єкт і шкалу оцінок, на якій розташовані притаманні об'єкту ознаки» [Вольф 2002, 23]. Очевидно також, що вплив суспільних стереотипів може бути й імпліцитним, не усвідомлюваним суб'єктом оцінки. Інші ж оцінки, навпаки, формуються свідомо відповідно до авторської інтенції, продиктованої суспільно-політичним і культурним станом соціуму. Проблема дослідження колективної й індивідуальної оцінки полягає в тому, що «між зовнішніми, соціально-зумовленими, і внутрішніми, персонально-зумовленими, цінностями немає чіткої межі» [Карасик 2002, 116], поділ її є досить умовним, оскільки не завжди є можливість дослідити ступінь впливу колективних стереотипів на оцінки певного автора і навпаки.

Мета статті – порівняти оцінки подібних явищ, подій і постатей у мемуарах початку ХХ ст. і обґрунтувати висновок про ступінь соціальної / індивідуальної зумовленості оцінок.

Об'єкт дослідження – аксіологічні смисли в текстах мемуарної літератури (щоденниках і спогадах) українських культурних діячів початку ХХ ст. Предмет дослідження – співвідношення колективного й індивідуального в оцінках подібних явищ, подій і постатей.

Новизна нашого дослідження полягає у спробі визначити співвідношення колективної та індивідуальної оцінки на матеріалі мемуаристики декількох українських культурних діячів початку ХХ ст. (Є. Чикаленка, С. Єфремова, Д. Дорошенка). Такий ракурс ще не був опрацьований в українській лінгвістиці.

На нашу думку, механізм виявлення соціальних і культурних впливів на формування тієї чи іншої оцінки полягає в зіставленні аксіології подібних явищ, подій і постатей у мемуарах (спогадах і щоденниках) добре знаних українських культурних діячів початку ХХ ст.: Є. Чикаленка, С. Єфремова, Д. Дорошенка. Це дає змогу засвідчити нормативне сприйняття подій, явищ і постатей, що ґрунтується на «зміцненні св'язку між мотивами оцінки і самою оцінкою» [Арутюнова 1999, 181]. В українській мемуаристиці початку ХХ ст. така «мотивована» оцінка вербалізується щодо: 1) визначальних постатей, які стали прецедентними іменами (Т. Шевченко, І. Франко, М. Грушевський, Б. Грінченко). Вони є складниками когнітивної системи певного народу, нації, тому що добре знані, відтворювані з очевидним для кожного представника культурної спільноти значенням; 2) важливих явищ, характерних маркерів соціального життя, що стосуються переважної більшості членів суспільства (царський уряд,

Петербург як місцезнаходження уряду, осередок концентрації царської влади, преса, про- чи антиукраїнські організації, селянство, мовне питання тощо); 3) політичних подій, що вплинули на подальший розвиток і напрямок руху всього суспільства (вихід царських указів, революція 1905 року тощо).

Об'єктом індивідуальної оцінки стають події, явища і постаті, що стосуються особистого життя мемуариста, а також ті соціальні явища, які не набувають «загальнолюдського» резонансу, проте формують ціннісні домінанти автора, зазвичай, характеризуються чи сприймаються ним як «справа життя».

До категорії постатей, що отримують колективну оцінку, належать імена, які відповідають загальній інтенції пошуку авторитетів, національних орієнтирів в українській мемуаристиці початку XX ст. Така мета пояснюється тим, що в зазначений період мемуаристика сприймалася як дуже важливе культурне й історичне явище, вона не лише давала змогу авторові «вписати» власну особу в «буття», осмислити себе як частину загального світу й конкретного соціуму, але й мала декілька цілком «утилітарних» функцій: створення власної історії за умов заборони й нівеляції всього українського, мемуаристика має стати джерелом «матеріялу для історика» [Кревецький 1923, 19], утвердження української національної спроможності, самосвідомості, оскільки зацікавлення у власній історії, її осмисленні та інтерпретації свідчить про високий ступінь культурного розвитку нації.

Такі орієнтири, за словами В. Карасика, визначаються «номінативною щільністю,.. деталізацією найменування» [Карасик 2002, 117], що є «сигналом лінгвістичної цінності позамовного об'єкта» [Карасик 2002, 117]. Номінативну щільність ми визначали за частотним принципом. Так, наприклад, у всіх джерелах оцінка Б. Грінченка й М. Грушевського є амбівалентною: вони характеризуються як беззаперечні професіонали, люди непересічних здібностей, які чимало зробили для справи розбудови української науки й культури, але їх особисті якості набувають різноманітних – від позитивної до дуже негативної – оцінок. У характеристиці Б. Грінченка за допомогою лексем з коренем «прац», підсилених прикметниками зі значенням «найвищій ступінь вияву», а також інших іменників із подібною семантикою (енергія, робітник) наголошується його велика працездатність: «*...з його* ***надзвичайною працьовитістю****...*» [Єфремов 2011, 513], «*...****упертої праці****... всю свою* ***велику енергію і працьовитість*** *вжив для того, щоб* ***розбудити громадянство****...*» [Чикаленко 2011, 103] (позитивна оцінка працьовитості вченого підсилюється згадкою про благородну мету цієї праці – утвердження української нації й культури), «*...звернув... свою* ***енергію на працю*** *в київській «Просвіті»* [Дорошенко 1949, 96], «*...з його був* ***невсипущий, невтомний робітник****...*» [Дорошенко 1949, 97]. При цьому постать Б. Грінченка в особистому житті набуває різних, іноді діаметрально протилежних оцінок: від суто позитивної: «*...перше враження було* ***чарівне, надзвичайно принадне****,.. в якому я... потім ніколи не каявся*» [Єфремов 2011, 512], що створюється завдяки використанню якісного прикметника *чарівний* і прикметника *принадний*, що має значення «який вабить, викликає сильний потяг до себе якими-небудь якостями, властивостями» [СУМ, Т.7, 1976, 687], підсиленого кількісно-означальним прислівником *надзвичайно*; до негативної, що досягається використанням маркованої лексики: «*...Грінченко... розказує, що ми*

його ***виперли*** *з газети*» [Чикаленко 2011, 28], «*...**удає** з себе **випертого**...*» [Чикаленко 2011, 37], дієслово з негативною конотацією *виперти* «розм., грубо проганяти, випроваджувати силоміць кого-небудь звідкись» [СУМ, Т. 1, 1970, 451], а також похідний від нього прикметник підсилюються дієсловом *удавати*, який вказує на неістинність, неправдивість попередньо стверджуваного. Можемо припустити, що погляд на Б. Грінченка, який репрезентує Є. Чикаленко (талановитий, авторитетний науковець, але людина тяжкої вдачі), був поширеніший, про що свідчить наведена С. Єфремовим узагальнена оцінка постаті Б. Грінченка його сучасниками: «*...чернігівці й кияни мало не в один говорили про **тяжку вдачу, упертість, автократизм, деспотичні звички, задерикуватість, сварливість** і т. п. Грінченка, хоча й визнавали за ним та його **працьовитістю великі заслуги в національному розумінні***» [Єфремов 2011, 512].

Подібна й оцінка М. Грушевського, для характеристики якого використовуються якісні прикметники з виразно позитивною конотацією: «*...**майже геніальних** здібностей...*» [Чикаленко 2011, 120], «*...такому **геніальному** чоловікові треба багато вибачати...*» [Чикаленко 2011, 289], «*Грушевського **вважаю високоцінним** для України...*» [Чикаленко 2011, 289], а також іменники, що мають значення «загальновизнане значення, вплив, поважність... сила влади» [СУМ, Т. 1, 1970, 14] і можуть підсилюватися прикметниками у найвищому ступені порівняння (*найбільший*), а також прикметниками із префіксом «над», що вказують на максимальний рівень вияву ознаки (*надзвичайний*): «*...користувався **найбільшим впливом і авторитетом**...*» [Дорошенко 1949, 96], «*Його **великі** наукові й громадські **заслуги**, його **надзвичайний** організаційний **талант**, створили йому **великий авторитет і глибоку пошану***» [Дорошенко 1949, 83]. Таку позитивну оцінку постаті М. Грушевського можна пояснити його високим статусом і авторитетом у наукових і культурних колах не лише тогочасної України, а й всієї Російської імперії. Цей авторитет загальновизнаного **українського** науковця й покликані підтримувати такі позитивні відгуки: «*...був символом **всеукраїнського єднання**...*» [Дорошенко 1949, 83], «*...його **великих заслуг перед українством**...*» [Дорошенко 1949, 158] «*...**користь** від його **Україні величезна***» [Чикаленко 2011, 289] (тут важливими для оцінки М. Грушевського є топонім *Україна*, що виступає як вища цінність у системі аксіологічних домінант свідомого громадянина, та всі похідні від нього лексеми). При цьому особисті якості М. Грушевського набувають негативної оцінки: «*...в особистих стосунках він часом справді **дуже неприємний**...*» [Чикаленко 2011, 289], «*...своєю **автократичністю** сам **розвалює** те, що організував...*» [Чикаленко 2011, 304], «*...був **тяжкий чоловік, мав необмежену амбіцію**...*» [Дорошенко 1949, 158], «*...Грушевський **розумніший, ніж про його думають,** і швидко, мабуть, зорієнтується в ситуації, хоча **інтриганства** певне не облишить*» [Єфремов 1997, 46] (відокремлений порівняльний зворот зі сполучником *ніж* нівелює виразно позитивне значення прикметника у вищому ступені порівняння *розумніший*; форма дієслова *думати* у 3-ій особі множини дозволяє говорити про колективний характер наведеної С. Єфремовим оцінки).

Т. Шевченко в українській мемуаристиці початку XX ст. виступає беззаперечним уособленням українського руху, української гідності, спроможності української нації до відновлення і самостійного розвитку, а тому оцінюється лише зі значенням «дуже

добре». Постать Т. Шевченка стає «мірилом», орієнтиром для оцінки сучасників. Для характеристики поета використовуються традиційні атрибути (*геніальний поет, великий поет*), використовується також лексема *культ* зі значенням «шанування когось, чогось» [СУМ, Т. 4, 1973, 393], але позбавлене негативної конотації «сліпе поклоніння чомусь, безмірне звеличення» [СУМ, Т. 4, 1973, 393] : «*...культ Шевченка – це... культ ідей, що лежать в основі* ***нашої національної свідомості*** *і служать нам* ***провідною зорею***» [Чикаленко 2011, 98], «*...була* ***велика радість*** *бачити таке поширення* ***Шевченківського культу****...*» [Дорошенко 2011, 98]. Геній і авторитет Т. Шевченка були настільки беззаперечні серед української інтелігенції, що для його оцінки, характеристики використовується прийом «красномовного замовчування» [Карасик 2002, 244], за якого відсутність експліцитної оцінки стає значущим для розуміння авторського ставлення до предмета, явища чи постаті: «*... він належить до людей безсмертних* (характеристика М. Грушевського – П. Ю.)... ***не кажучи вже про Шевченка****...*» [Чикаленко 2011, 299] (дієприслівник *не кажучи* демонструє відсутність необхідності аналізувати очевидні достоїнства поета).

Колективну оцінка стосується і соціальних явищ (термін «явище» використовується нами умовно для позначення соціальних процесів, організацій, інституцій, фактів тощо), які мають загальнонаціональне значення або значущі у межах певного соціального прошарку людей, а тому також стають предметом колективної оцінки. Одним із найважливіших таких явищ стає царський уряд, від рішень і наказів якого повністю залежало українське соціальне життя і можливість культурного розвитку. Це явище набуває однозначної негативної оцінки зі значенням «дуже погано». Для цього використовується маркована лексика (типові носії оцінного значення – іменники і прикметники): «*з царюванням* ***тупого, упертого деспота****...*» [Єфремов 2011, 529], «*...300-літніх* ***упирів*** *з романовського роду...*» [Єфремов 2011, 529], «*...****кривавого царювання***» [Єфремов 2011, 530], «*...****легковажність*** *і* ***дурість надзвичайні*** *навіть для* ***дурного уряду дурного режиму***» [Єфремов 2011, 552], «*якби у нас був цар не* ***шинкар****, а таки хазяїн...*» [Чикаленко 2011, 344], «*...кожний* ***сатрап*** *мав право і силу над душею і тілом кожного з нас...*» [Чикаленко 1955, 402], «*...****Миколай Кривавий****...*» [Чикаленко 1955, 407]. Як бачимо, мемуаристи оцінюють діючого царя Російської імперії, проте, на нашу думку, тут варто говорити про оцінку явища, а не постаті оскільки особа Миколи II виступає узагальнено як метонімічне уособлення імперської політики загалом. Про це свідчить використання абстрактних іменників *царювання, режим*. Для оцінки використовується знижена лексика, що демонструє зневагу до предмета оцінки: *упир* – «перен., про людину, яка мучить або нещадно експлуатує залежних від неї людей» [СУМ, Т. 10, 1979, 459], *шинкар* – «власник шинку або продавець у ньому» [СУМ, Т. 11, 1980, 453], у словнику також наводиться приклад образного використання цього іменника: «Царям, всесвітнім шинкарям, І дукачі, і таляри, І пута кутії пошли (Тарас Шевченко, II, 1963, 383)» [СУМ, Т. 11, 1980, 453], що підтверджує традицію використання лексеми для характеристики правлячої верхівки. Також використовуються лексеми із синонімічними значеннями: *деспот* – «перен., жорстокий правитель» [СУМ, Т. 2, 1971, 255] та *сатрап* – «перен., книжн., деспотичний правитель» [СУМ, Т. 9, 1978, 61], підсилені прикметниками

з негативною конотацією, які характеризують невеликі розумові здібності людини: *тупий, упертий, дурний*. Жорстокість і деспотичність також виражаються за допомогою прикметника з коренем «крив» (*кривавий, Кривавий*).

Так само негативну оцінку отримує в мемуарних текстах початку XX ст. і Петербург як осередок максимальної концентрації влади і, відповідно, укладання несправедливих, антиукраїнських наказів тощо. Є. Чикаленко характеризує це явище однозначно негативно, що підтверджує використання іменника *пекло* для його характеристики: «*…довелося опинитися в отім* ***пеклі****, з якого направляється життя всієї Росії*» [Чикаленко 2011, 153], проте у С. Єфремова і Д. Дорошенка оцінка Петербурга не така однозначна, амбівалентна. З одного боку, вони характеризують його негативно як осередок політичного життя: «*...бюрократичні* ***гріхи****…*» [Єфремов 2011, 563], «*…немов* ***Содомові й Гоморі****…*» [Єфремов 2011, 563]; «*…в цьому* ***царстві темноти та насильства****…*» [Єфремов 2011, 563], «*тут кувалася доля величезної імперії...звідси йшли царські накази й міністерські циркулярі, які мали своєю метою* ***спинити розвиток українського національного життя****…*» [Дорошенко 1949, 14] (цікаво, що одним із виражальних засобів такої оцінки також стає церковна і біблійна лексика: *гріхи, Содом і Гомора*). З іншого боку Петербург для них – найбільший осередок культурного життя, джерело духовності, освітній центр, тому з цього погляду він оцінюється позитивно, а для характеристики міста використовуються переважно лексеми з коренем «дух», похідні від топоніма *Україна*, а також ті, що зазвичай асоціюються з культурним життям і мають позитивну конотацію (*творчість* – «діяльність людини, спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей» [СУМ, Т. 10, 1979, 54], *духовний* – «зв'язаний з внутрішнім... життям людини, моральним світом її» [СУМ, Т. 2, 1971, 445] тощо) : «*…Петербург пристягав мене…****духовими спокусами****. Звідси йшло здебільшого те, чим я живився* ***духовно*** *від часів свого* ***свідомого життя****, тут жили люди,* ***плодами творчості*** *яких я годував свою* ***душу*** *голодну…*» [Єфремов 2011, 563], «*…тут по високих школах вчилося багато* ***студентів-українців****,.. там уже була* ***українська*** *старша громада… В Петербурзі було зосереджено багато високих шкіл,..по всіх цих школах училися* ***українські*** *студенти і студентки*» [Дорошенко 1949, 14-15]. Однозначну негативну оцінку Петербурга Є. Чикаленком можна пояснити особистими позамовними обставинами: він їздив туди, аби визволяти з в'язниці сина Левка, а тому, очевидно, не міг асоціювати місто ні з чим позитивним.

Іще одну категорію колективної оцінки складають загальної ваги історичні події, які завдяки своєму масштабу і соціальному резонансу впливали на життя абсолютної більшості громадян України. Такою подією, наприклад, стала жовтнева революція 1905 року. Оцінка її будується на контрасті між очікуваннями, сподіваннями і реальними наслідками; має загальний негативний характер: «*...зроду з усіма нами не було такого –* ***контрасту*** *між учорашнім* ***сонцем, волею, надіями, великоднім настроєм та бажанням увесь обняти світ у братерських обіймах*** *та сьогоднішнім* ***туманом-мрякою, людиноненависними вигуками, кров'ю, насильством, людожерним усміхом людини-звіра, що вирвався на волю й розперезався цілком****...*» [Єфремов 2011, 605] (для створення необхідного ефекту «жахливого контрасту» [Єфремов 2011, 605] використовується ампліфікація), «*В Думі сформувалася Українська Парля-*

ментарна Громада... Це була ***радісна*** *і несподівана для нас усіх звістка; в серці у нас* ***розцвіли надії***» [Дорошенко 1949, 80], «*...хто б на мойому місці відмовився їхати до Петербургу, де кувалася тоді,* ***як ми вірили,*** *доля не тільки цілої Росії, але й нашої України!*» [Дорошенко 1949, 80] (вставне речення вказує на бажаність того, про що інформує речення – розбудова нової України), «*...від того страйку охопила* ***радість, що вже самодержавіє нарешті луснуло, –*** *настає* ***давно бажане, давно сподіване, людське, як в Європі, життя.*** *Коли настала революція, то ніхто не сподівався, що вона закінчиться* ***страшною столипінською реакцією****...*» [Чикаленко 2011, 1955] (змалювання *радості* від очікувань і сподівань змінюється описом *страшних* наслідків повстання).

На противагу колективній, індивідуальну оцінку зазвичай отримують ті явища, події та постаті, які виступають ціннісними для одного з авторів. При цьому інші мемуаристи можуть згадувати його побіжно або зовсім не згадувати. Так, наприклад, центром ціннісної картини світу Є. Чикаленка у його Щоденнику стає газета «Рада». Це періодичне видання отримує найвищу оцінку (зі значенням «дуже добре»), щодо нього оцінюються інші явища, події та постаті: «*...смерть газети від анемії... Це буде «радость велія» ворогам нашим і «скорб велика» друзям нашим.* ***Не скоро очуматься наш рух від такого удару***» [Чикаленко 2011, 59], «*...вкладаю гроші в «Раду», це будівля буде* ***коштовніша*** *і дасть колись стільки* ***морального прибутку,*** *що й не зміряти його грішми*» [Чикаленко 2011, 86]. Автор оцінює видання газети як справу свого життя і моральний обов'язок: «*Як не стане грошей, то закрию газету і зникну з українського обрію...*» [Чикаленко 2011, 39], «*От проклята країна! Щоб вона завалилася! Ні, треба тікати кудись за границю.* ***Коли ж не можна газети кинути***» [Чикаленко 2011, 47]. І С. Єфремов, і Д. Дорошенко у різний час були співробітниками газети «Рада», проте їх згадки про видання побіжні. Так, наприклад, С. Єфремов наголошує, що за роботи у «Раді» його більше цікавив журнал, який видавався разом із газетою: «*За редагування місячника я брався* ***залюбки****, а на редактора газети пропонував Ф. П. Матушевського... виявилось, що журнал увесь час стояв на боці й був немов якимсь додатком при газеті, якому не віддано* ***належної уваги****...*» [Єфремов 2011, 609]. Д. Дорошенко згадує про видання «Ради» говорячи про зміну її формату з популярного видання на політичне, розраховане на інтелігентну публіку. Така зміна передбачала звільнення деяких співробітників, включаючи Грінченків, що оцінюється автором негативно: «*Тоді ми скликали свою «****Чорну Раду****» і постановили заявити видавцям, що не хочемо, аби хтось з співробітників був усунутий і, якщо співробітники будуть стояти на свойому, то ми всі покинемо газету*».

Отже, колективну оцінку в мемуарній прозі початку XX ст. отримують постаті, явища та події загальної національної ваги, які мали вплив на життя переважної більшості людей або грали важливу роль у справі відродження української незалежності, самосвідомості й культури. Для вираження колективної оцінки використовуються різноманітні словотворчі (спільнокореневі слова), морфологічні (ступені порівняння прикметника), лексичні (маркована, емотивно забарвлена лексика; використання переважно іменників та прикметників як основних носіїв оцінкового значення, рідше – дієслів), синтаксичні (порівняльні звороти, вставні речення, прості речення

ускладнені однорідними членами, що утворюють ампліфікацію) засоби. Індивідуально-авторська оцінка може виступати як доповнення до усталеної стереотипної і виражатися смисловими нюансами, деталізацією ролі й значення певного явища, події чи постаті, а також застосовується щодо явищ, подій чи постатей, які не мають загальнонаціонального значення, але суттєво впливають на життя та переконання певного мемуариста. Найчастіше такі явища характеризуються автором як «справа життя», найважливіше у його професійній та особистій діяльності. Індивідуальну оцінку також отримують особисте, непублічне життя мемуариста і те, що з ним пов'язано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека [2-е издание, исправленное] / Н. Д. Арутюнова. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – 896 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки [издание 2-е, доп.] / Е. М. Вольф. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
3. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901 – 1914) / Д. Дорошенко. – Винипеґ: Тризуб, 1949 – 167 с.
4. Єфремов С. О. Про дні минулі (спогади) / Єфремов Сергій Олександрович // Щоденник. Про дні минулі (спогади). – К.: Темпора, 2011 – С. 181-630.
5. Єфремов С. О. Щоденники (1923 – 1929) / С. О. Єфремов. – К.: Газета «Рада», 1997. – 848 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
7. Кревецький І. Українська мемуаристика: Сучасний стан і значіння / І. Кревецький. – Львів: Друкарня НТШ, 1923 – 20 с.
7. Slownik stereotypow i symboli ludowych. Tom I. / redakcja Jerzy Bartminski. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 1996 – 439 с.
8. Чикаленко Є. Х. Спогади (1861 – 1907) / Євген Чикаленко. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1955 – 504 с.
9. Чикаленко Є. Х. Щоденник (1907 – 1917) / Євген Чикаленко. – К.: Темпора, 2011 – 480 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СУМ – СУМ – Словник української мови: в 11 томах.

Стаття надійшла до редакції 24.04.14 р.

Падар Ю. А., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КОЛЛЕКТИВНАЯ И ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ОЦЕНКА В ЯЗЫКЕ УКРАИНСКОЙ МЕМУАРИСТИКИ НАЧАЛА XX ВЕКА

В статье рассметривается соотношение коллективной и индивидуальной оценки в украинской мемуарной прозе начала XX века. Анализируются тексты Евгения Чика-

ленко, Сергея Ефремова и Дмитрия Дорошенко. Проаналізовано основні засоби вираження колективної оцінки Проанализированы основные способы выражения коллективной оценки (разнообразные словообразовательные, морфологические, лексические и синтаксические способы. Доказано, что индивидуально-авторская оценка может выступать как дополнение к устойчивой стереотипной и выражаться смысловыми нюансами, детализацией роли и значения определенного явления, события, персонажа.

Ключевые слова: *аксиологичность, коллективная оценка, индивидуальная оценка, украинская мемуаристика начала XX века.*

Padar Y., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National Univercity of Kyiv

CORRELATION OF COLLECTIVE AND INDIVIDUAL EVALUATION IN LANGUAGE OF UKRAINIAN MEMOIRISTICS IN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Correlation of collective and individual evaluation in Ukrainian memoiristics in the beginning of the 20th century is considered in the article. Texts by Jevhen Chykalenko, Serhij Jefremof and Dmytro Doroshenko are analyzed.

Key words: *axiology, collective evaluation, individual evaluation, Ukrainian memoiristics in the beginning of the 20th century.*

УДК821.161.2

Парасін Н. Д., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МОВНОЇ КАТЕГОРИЗАЦІЇ

Мовні категорії загрунтовано в гносеологічному осмисленні категоризації як процесу освоєння світу і його структурування. На основі дефініційного тлумачення категоризації виокремлено її структуру, узагальнено мету, процесуальні ознаки категоризації, уточнено категоризаційний термінологічний аппарат.

Ключові слова: *категоризація, етапи категоризаційного процессу, термінологія категорійного аппарату, мовна категоризація.*

В основі функціонування нашого мислення, сприйняття, практичної діяльності та мовлення лежить категоризація. Важливість категоризації визначається її властивостями як форми буття і мислення, а саме: об'єктивністю, тобто незалежністю від вибору і бажання суб'єкта, який її здійснює; універсальністю, що полягає у можливості застосування в будь-яких актах незалежно від змісту; апріорністю, відносною незалежністю

від досвіду; надіндивідуальністю, що проявляється в наявності тих самих категорій у всіх людських індивідів; наднаціональністю, тобто здатністю функціонувати на рівні мислення будь-якого народу незалежно від особливостей мови [Книгин 2002]. З огляду на сказане визначаємо мету роботи – проаналізувати гносеологічні параметри категоризації як основи мисленнєво-мовного процесу.

У сучасній лінгвістиці, зорієнтованій на вирішення глобальних процесів репрезентації людського знання засобами мови, центральне місце посіла проблема загальних принципів і механізмів зіставлення когнітивних і мовних структур у контексті основних пізнавальних процесів – концептуалізації та категоризації. Дослідження мовної категоризації світу має глибокі корені і спирається на різні методологічні основи [Борискина 2003; Морель 2012; Taylor 2003], проте нові досягнення відкривають нові перспективи .

Нині співіснує дві точки зору на зіставлення лінгвістичної і нелінгвістичної категоризацій. З одного боку, будь-які класифікації визнаються лінгвістичними. Такий підхід приймається, але з застереженням, що не всі класифікаційні процеси пов'язані з мовою. Категоризація має лінгвістичний характер лише в тому сенсі, що опосередкована мовою. Представники опозитивного погляду розрізняють домовні і мовні категорії. Вони не приймають постулату когнітивної лінгвістики, за яким домовні і мовні категорії будуються за одним принципом і мовні категорії є відображенням (проекцією) домовних. Визнається деяка форма ментальної домовної категоризації, але відкидається принцип прямого відображення її в мовних категоріях. Мовні (лінгвістичні) категорії мають соціальний (або "груповий") характер, вони вироблені носіями мови в ході історії суспільства з метою координації їх взаємодії. Сутність домовних категорій виявляється у їх перцептивній індивідуальній природі. Природа індивідуального і мовного пізнання (соціального та інтеріндивідуального) загрунтована в існуванні різних форм знання. Два рівні категоризації координують насамперед з двома типи мовного знання – феноменологічним (первинним) і структуральним (вторинним), яке існує незалежно від сфери побутового досвіду окремого індивіда, а виділене як результат сукупного осмислення буття. До того ж мова часто виступає субстратом, на основі якого проводяться когнітивні дослідження.

У векторі кореляції не-мовних і мовних категорій, використання мовних фактів для пояснення когнітивних феноменів і апробації когнітивних (міждисциплінарних, філософських, психологічних, антропологічних тощо) теорій на мовному рівні увиразнюється потреба узагальнення гносеологічних параметрів категоризації як основи мисленнєво-мовного процесу.

Незважаючи на давні історичні традиції використання терміна "категоризація", прискіплива увага до нього з середини XX століття, зв'язана з розвитком когнітивістики, спричинила різнобій у тлумаченнях та появу багатьох відмінних інтерпретацій, що привели до розмитості семантичних меж терміна, саме тому ще на початку 90-х років XX усвідомлено потребу максимально точного визначення розуміння поняття в кожному окремому дослідженні [Семантика 1991, 4, 45]. Труднощі термінологічної системи пояснюються значною мірою складнощами предмета дослідження, оскільки категоризація являє собою триєдиний феномен, спрямований на аналіз світу реалій у

найширшому розумінні слова (тобто явищ конкретного і абстрактного рівнів, різної модальності, способів об'єктивації тощо), світу пізнання як форми діяльності і світу відображення, передусім у мовній формі.

Категоризація відбувається при безпосередній участі мовних процесів, тому її конкретне формулювання цікавить у першу чергу мовознавців. У "Короткому словнику когнітивних термінів" [Кубрякова 1997, 42] подано таке визначення: "У вузькому сенсі підведення явища, об'єкта, процесу тощо під певну рубрику досвіду, категорію та визнання його членом цієї категорії, але в ширшому значенні – процес утворення й виокремлення самих категорій, членування внутрішнього й зовнішнього світу людини відповідно до сутнісних характеристик його функціонування й буття, впорядковане представлення різноманітних явищ через зведення їх до меншої кількості розрядів чи об'єднань тощо, а також – результат класифікаційної (таксономічної) діяльності". Наведена дефініція виявляє структурованість терміна та його рівневу будову. Категоризація має рівневу побудову, оскільки вона спрямована на категорійну локалізацію певного об'єкта і категорійну локалізацію самої категорії. На першому рівні ("категоризація-1") відбувається процес пошуку відповідної готової ділянки досвіду, тобто категорії у її ментальному варіанті, для певного явища і встановлюється місце аналізованого об'єкта в категорії. На другому проходить осмислення не окремих об'єктів, а самих категорій у зв'язку з іншими ментальними явищами, насамперед з іншими категоріями, і, знову ж таки, визначається місце, характер, специфіка категорій.

В. Ф. Старко категоризацію-1 і категоризацію-2 координує з рівнями "об'єкт-категорія" і "категорія-категорія" [Старко 2009]. Перший рівень категоризації зіставний з сенсомоторною активністю індивіда, другий – із роллю індивіда як суб'єкта суспільного і його здатністю провадити мовну діяльність. Наголошуючи на тому, що підведення об'єкта до класу і підведення слова до певного класу не є тотожними явищами, оскільки вони відбуваються на різних етапах когнітивного процесу, мовознавець виділяє три види категоризації: номінативну, ідентифікаційну і таксономічну. Номінативна категоризація – це процес утворення категорій шляхом досі не названих об'єктів. Після того, як новий об'єкт названо і створено нову категорію, ця категорія й об'єкти певного класу стають предметами ідентифікувальної категоризації, при якій мовець зіставляє об'єкти позамовної дійсності та, оперуючи категоризаційними ознаками, знаходить категорію, яка йому відповідає. Таксонімічна категоризація – це впорядкування концептуального простору носіїв мови, що відбувається тільки у сфері "Ідеальне".

Отже, термін категоризація виявляє чотири аспекти значення [Старко 2009, 57]: 1) процес пошуку відповідної готової ділянки досвіду, тобто категорії (як вона представлена в мозку людини) для явища, об'єкта, процесу тощо; 2) результат цього пошуку, тобто встановлена належність об'єкта категоризації певній категорії; 3) ширший процес формування, до якого залучено не одну (як у значенні 1), а низку категорій; 4) результат цього процесу.

Наукова дефініція процесуального терміна передбачає формулювання програмних цілей. Завершальна ідея категоризаційної діяльності полягає в поясненні нового через уже відоме (або яке вважається таким) і в структуруванні картини світу за допомогою узагальнення [Фрумкина 1992, 2].

Категоризація являє собою дифузне ментальне явище, яке включає процеси біологічні, психологічні, та мовні і включає три етапи [Розет 1991, 308]: 1) сегментація світу, відбір стимулів. Зі всього багатоманіття, які людина сприймає сенсорною системою, тільки деякі, найбільш значимі стимули відбираються для когнітивного опрацювання; 2) порівняння відібраних стимулів з релевантним знанням, наявним у пам'яті, тобто ідентифікація і класифікація, включення інформації в існуючі матриці; 3) найменування ("означування", "приклеювання ярликів" тощо). Більшості когнітивних категорій присвоюється назва, хоч в окремих випадках загальної назви не існує (наприклад, "категорія речей, які буде спаковано в чемодан"). Основа категоризаційної діяльності закладена в таких мисленнєвих операціях, як порівняння, ототожнення, встановлення подібності, номінація [Кубрякова 1997, 42]. Загалом механізм категоризації ґрунтується на асоціативному сприйнятті довкілля і спрямований на пошук певної норми, що відповідає засадничим параметрам аналізованого об'єкта. У процесі сприйняття індивід намагається чітко уявити контури певної сутності, вийти з когнітивно-номінативного глухого кута, максимально чітко вербалізувати свою інтенцію [Левицкий].

Безперечною заслугою психології є встановлення залежності між категоризацією та людським досвідом. Новий досвід зіставляється з ментальними репрезентаціями, утвореними на основі старого досвіду, в результаті такого зіставлення відбувається формування системи категорій і концептуальних утворень різного виду. Це відзначав Дж. Лакофф, наголошуючи, що властива людині ментальна процедура категоризації значною мірою спирається на людський досвід і уяву – на особливості сприйняття, моторної активності і культури, з одного боку, і на властивості метафори, метонімії і ментальної образності – з другого [Lakoff 1987]. Внаслідок цього людське мислення головно залежить від тих самих факторів і не може характеризуватися просто в термінах маніпулювання абстрактними символами.

"Посередниками" між словами та їхніми позамовними референтами є ментальні репрезентації, тобто відповідні концептуальні структури, "знаючи, які концепти стоять за позначеннями, мовець категоризує щось як собаку, а щось – як червоний колір тощо" [Краткий 1997, 43]. Категоризація не тільки дає змогу сприйняти форми і процеси об'єктивної реальності, а й спрацьовує при дослідженні найскладніших у цьому світі об'єктів – самої людини, виявляючи біологічні задатки визначення певних ознак, способи їх психічного закріплення й семіотичні можливості відтворення.

Науковий інтерес до вивчення категорій пояснюється їх функціональною роллю в інтелектуальній і практичній діяльності [Лобанов 2005, 13; Книгин 2002]. Основною функцією категоризації є упорядкування інформації, що поступає до суб'єкта головним чином у вигляді величезної маси усяких сигналів різної перцептивної значимості. Не менш важливими є і функція оволодіння новими знаннями та функція когнітивної економії, що дозволяє зменшити обсяг аналізованої інформації, призначеної для сприйняття й осмислення. Окремою функцією можна вважати перенесення минулого досвіду на актуальну ситуацію, а оскільки ситуації не повторюються з абсолютною точністю, то минулий досвід мусить бути структурованим певним чином. Категорії дають змогу робити індуктивні умовисновки, виявляти характеристики, безпосередньо не виражені. Так, наприклад, проходячи повз собаку, ми отримуємо тільки інформацію про її зо-

внішній вигляд, але після категоризації цієї інформації, внесення конкретного екземпляра до ментальної бази даних, ми робимо висновок про потенційну небезпеку: собака може вкусити. З погляду філософії важливим видається те, що категорії структурують думку, формують основу взаєморозуміння в спілкуванні між людьми і культурами, виступають у ролі матриць розуміння і оцінки смислу нового досвіду, являють собою системотвірну частину метамови науки, визнаються об'єктивною платформою системного розуміння світу, системного методу пізнання і діяльності.

Відсутність чіткої дефініції поняття "категоризація" зумовлює потребу окреслення його меж на шкалі термінологічних реалізацій, зокрема, в опозиції "категоризація – класифікація". Категоризація у вузькому сенсі підведення явища, об'єкту, процесу тощо під певну рубрику досвіду збігається з класифікацією, проте між аналізованими науковими сентенціями існують серйозні відмінності. Класифікація являє собою низку свідомих і підведених під правила логіки дій над поняттями, у той час як категоризація відбувається на всіх когнітивних рівнях, включаючи й сенсорний, і відбувається неусвідомлено й автоматично. Якщо класифікація застосовується епізодично і в ім'я досягнення певної, як правило, наукової мети, то категоризація є життєво важливим явищем і має перманентний характер. Класифікація проводиться на основі виділених суттєвих ознак, а категоризація може відбуватися на базі інших критеріїв – фамільної подібності, практичної доцільності, психологічної виокремленості тощо. При класифікації суб'єкт має справу з відносно чітко окресленим обсягом інформації і свідомо вибирає такі способи і принципи її розподілу, які є найбільш адекватними для кожного конкретного логіко-пізнавального завдання; категоризація ж відбувається в умовах постійного і часто не прогнозованого поступлення інформації, тому доводиться користуватися тими способами, які були доступними до виникнення актуальної необхідності, інакше кажучи, при категоризації, на відміну від класифікації, інформація, що поступає, не розподіляється за спеціально створеними для даної ситуації групами, а зіставляється з уже існуючими або, образно кажучи, накладається на уже існуючу канву [Росет 1991, 307]. Отже, класифікація є одним із видів категоризації, що відбувається при строгому дотримуванні правил інтелектуальної діяльності і приводить до об'єктивно цінних результатів.

Характеристика процесів отримування і систематизації знань про довкілля супроводжується термінами "категоризація" і "концептуалізація". Розрізнення між ними закладено в різній меті мисленнєвої діяльності [Дзюба 2012, 21]. Якщо категоризація усвідомлюється як процесс упорядкування нових знань, тобто розподіл нового знання за рубриками, уже сформованими в свідомості, то концептуалізація – це процесс визначення набору когнітивних ознак (включно з категорійними) певного явища реального або уявного світу, які дають змогу людині зберігати у свідомості і поповнювати новою інформацією певним чином уже окреслене поняття й відрізняти його від інших феноменів.

Понад дві тисячі років процесс категоризації розвивався у так званому класичному руслі. Класична модель категоризації, зв'язана з іменами Аристотеля, Платона та інших мислителів, в західній науці відома під назвою моделі "критеріального атрибута" або "моделі ознак" [Лангакер 1997, 400-402], базується на засадах необхідних і достатніх ознак.

Усвідомлення важливої ролі категоризації у когнітивній трансакції в першій половині і середині XX століття зумовило посилення до неї інтересу учених і розвиток широкого кола проблемних питань: активізувалися дослідження з виявлення зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на формування категорій, типових та індивідуальних чинників категоризації, проводилися експерименти з виявлення інформативного змісту різних "категорійних зрізів", утворювалися нові підходи до механізму категоризації, акценти змістилися на механізм утворення категорій і роль людини в цьому процесі, що дало змогу сформувати основи нових теорій сприйняття, серед яких донині зберігають операційну вартісність елементаристські теорії, теорія прототипів, теорія екземплярів, теорія теорій тощо, виникнення яких характеризується послідовними та заперечними тенденціями [Величковский 2006, 34-40; Лобанов 2005]. З-посеред них виділяється результативністю теорія прототипів і категорій базового рівня. Загальні методи прототипного моделювання базуються на тому, що низку образів можна об'єднати в одну категорію, якщо вони демонструють риси подібності або схожості з тим образом категорії, що визнається її кращим представником і найповніше реалізує цю категорію [Селіванова 2008, 203].

Разом з оформленням вагомих результатів досліджень, умовно вписаних у сферу когнітивної лінгвістики, виокремилася низка нових проблем. З-посеред яких, на думку М. М. Болдирєва, [Болдырев 2007 б, 29] на першочергову увагу мовознавців заслуговують аспекти прототипного підходу до вербальної рефлексації об'єктивного світу, зокрема: 1) які елементи мови виступають у ролі опорних точок у процесах формування й передачі змісту, тобто в ролі прототипів, і якою є їхня типологія; 2) чим зумовлено вибір певного слова при відтворенні смислу висловлювання; 3) як зіставляються (і чи зіставляються взагалі) прототипи категорій немовних об'єктів і прототипи мовних категорій (немовні і мовні прототипи, прототипи ментального й мовного рівнів; 4) якими є основні принципи репрезентації знань у мові.

Використовуючи як засадничу базу ідеї Бодуена де Куртене про три типи знання – інтуїтивне, безпосереднє знання; наукове, теоретичне; мовне знання, М. М. Болдирєв [Болдырев 2007 а, 7] виявляє основоположні засади прототипної реалізації цих феноменів. Мовне знання є "результатом пізнання і осмислення системи і структури мови, її основних одиниць і категорій, принципів і механізмів формування і передачі смислу за допомогою мови. Це знання мовних одиниць, форм, категорій, синтаксичних конструкцій, їх значень і функціональної специфіки. Мовне знання об'єктивує неоднорідну систему, презентовану щонайменше трьома підсистемами: 1) вербалізовані знання про об'єкти довкілля, відображені лексичними значеннями мовних одиниць; 2) знання власне мовних форм їх значень і категорій, що відтворюють специфіку мовної організації і специфіку презентації знань про світ в мові; 3) знання мовних одиниць і категорій, що мають внутрілінгвальну природу і слугують для інтерпретації та реінтерпретації будь-якого концептуального змісту в мові. Інтуїтивне та мовне знання корелюють з іменами базових категорій, це зумовлено самою специфікою базових категорій, їх здатністю поєднувати, з одного боку, окремі конкретні характеристики, а з другого – певний рівень узагальнення усіх цих характеристик. Часткові системи категоризації і назви субординатного рівня служать точками когнітивної реферренції

перцептивного (інтуїтивного) знання, що вимагає певного перцептивного образу, а також знання спеціального, експертного характеру. Імена абстрактної семантики у ролі назв категорій суперординатного рівня слугують цілям репрезентації наукового і мовного (інферентного) знання, тобто виступають у ролі когнітивних точок внутрімовної референції.

Виділення різних типів знання приводить до необхідності розрізнення трьох "принципово відмінних понять" [Болдырев 2007 б, 30]: 1) прототипів категорій немовних (природних) об'єктів, 2) прототипів мовних категорій та 3) прототипних засобів репрезентації та інтерпретації знань у мові. Психологічні вектори прототипних досліджень здебільшого стосувалися насамперед реальних, натуральних об'єктів, акцентуючи на психологічній виділеності найбільш типового взірця: яблуко в категорії фруктів, горобець чи вільшанка в категорії птахів, автомобіль в категорії засобів пересування тощо. Прототипи мовних категорій обмежено цариною існування мови як системи спілкування: прототипом мовної категорії дієслова є дієслова фізичної дії, прототипом категорії іменника – іменники конкретної семантики тощо. Прототип мовної репрезентації – це опорна точка в процесах адекватного називання певного об'єкта і формування й передачі необхідного смислу, найбільш типовий засіб мовної передачі знання про об'єкт у найбільш загальному вигляді.

Отже, в когнітивістиці теорії мовної репрезентації довкілля в різноманітних варіантах об'єктивної та суб'єктивної його експлікації базуються на засадах ментального засвоєння всесвіту. У векторі когнітивного аналізу виявляє високий рівень наукової презентативності теорія прототипів і елементів базового рівня. В перспективі продуктивними виглядають підходи, позв'язані з виявленням прототипних мовних характеристик творчої особистості, з розвиток окремих поглиблених досліджень прототипних явищ на рівні стилів, культурних прошарків, етнічних уподобань тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдырев Н. Н. О типологии знаний и их репрезентации в языке / Н. Н. Болдырев // Типы знаний и их репрезентация в языке : сб. науч. тр. / отв. ред. Н. Н. Болдырев. – Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина, 2007 а. – С. 12–28.

2. Болдырев Н. Н. Прототипы в языковой категории знаний / Н. Н. Болдырев // Проблемы представления (репрезентации) в языке: Типы и форматы знаний. – М.: ИЯ РАН / ТГУ им. Г. Р. Державина, 2007. – (Серия: Когнитивные исследования языка. Выпуск II). – 2007 б. – С. 29–37.

3. Борискина О. О. Теория языковой категоризации: национальное языковое сознание сквозь призму криптокласса [текст] / О. О. Борискина, А. А. Кретов – Воронеж: ВГУ, 2003. – 211 с.

4. Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания [монография]: В 2-х т. – *М.: Смысл: Издательский центр* "Академия", 2006. – Т. 2. – 2006. – 432 с.

5. Демьянков В.З. Теория прототипов в семантике и прагматике языка /

В. З. Демьянков // Структуры представления знаний в языке / отв. редактор Кудрякова Е. С. – М.: Российская академия наук, Ин-т науч. информации по общественным наукам, 1994. – С. 32–86.

5. Дзюба Е. В. О видах и структуре категориий / Е. В. Дзюба // Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета им. Н. А. Добролюбова. – 2012. – Выпуск 19. – С. 20–33.

6. Книгин А. Н. Учение о категориях: уч. пособие для студентов философских фак-тов [Электронный ресурс] / А. Н. Книгин – Томск : ТГУ, 2002. Режим доступа: http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000668/index.shtml.

7. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. С. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина: под общей ред. Е. С. Кубряковой. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.

8. Лангакер Р. В. Модель, основанная на языковом употреблении / Р. В. Лангакер // Вестник московского университета. – 1997. – Серия 9. Филология. – № 4. – С. 159–174, № 6. – С. 101–123.

9. Левицкий А. Э. Прототипический подход к категоризации и номинации нечетких сущностей [Электронный ресурс] / А. Э. Левицкий. – Режим доступа http://copy.yandex.net/?lang=ru&fmode=envelope&tld=ua&text=%D0%

10. Лобанов А. П. Проблема категоризации в когнитивной психологии / А. П. Лобанов, Н. П. Радчикова // Белорусский психологический журнал. – 2005. – № 1. – С. 13–19.

11. Морель Морель Д. А. Наименования напитков в национальных картинах мира: сопоставительный аспект исследования (на материале русского, французского и английского языков) [монография] / Д. А. Морель Морель. – М.: Изд-во СГУ, 2012. – 156 с.

12. Розет И. М. Психология фантазии: экспериментально-теоретическое исследование внутренних закономерностей продуктивной умственной деятельности. – Мн.: БГУ, 1991. – 341 с.: табл. С. 306–314.

13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.

14. Семантика и категоризация: [отв. ред. Ю. А. Шрейдер]. – М.: Наука, 1991. – 168 с.

15. Старко В. Ф. Категоризація категоризації / В. Ф. Старко // Проблеми зіставної семантики. – К.: ВЦ КНЛУ, 2009. – Вип. 9. – С. 57–62.

16. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога (концепт, категория, прототип) / Фрумкина Р. М. // Научно-техническая информация. – Сер. 2. Информационные процессы и системы. – М., 1992. – № 3. – С. 1–7.

17. Frumkina R. M. Meaning and Categorization / Frumkina R. M., Mikhejev A.V. – N. Y. : Nova Science Publishers, 1996. – 191 p.

18. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind [Електронний ресурс]. – Chicago, L. : The Univ. of Chicago Press, 1987. – Режим доступу : http://www.metodolog.ru/01480/01480.html

19. Taylor J. R. Linguistic Categorization / J. R. Taylor. – N. Y.: Oxford University Press, 2003. – 308 p.

Стаття надійшла до редакції 10. 04. 2014 р.

Парасин Н. Д., к. филол. н., докторант,
Институт филологии КНУ имени Т. Шевченко, г. Киев

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЯЗЫКОВОЙ КАТЕГОРИЗАЦИИ

Языковые категории базируются на гносеологическом осмыслении категоризации как процесса освоения мира и его структурирования. На основе дефиниционного толкования категоризации выделена ее структура, эксплицированы цель, процессуальные признаки категоризации, уточнен категоризационный терминологический аппарат.

Ключевые слова: *категоризация, этапы категоризационного процесса, терминология категоризационного аппарата, языковая категоризация.*

Parasin N., Cand.Phil.Sci., Candidate Doctor of Science,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF LINGUISTIC CATEGORIZATION

Linguistic categories are based on the epistemological understanding of categorization as a process of world's development and structuring. On the basis of the interpretation of definitional categorization its structure is highlighted, purpose and procedural features of categorization are made explicit, terminological apparatus of categorization is updated.

Key words: *categorization, categorization process steps, terminology, categorization system, linguistic categorization.*

УДК 811.111'367

Пастух Є. В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглянуто особливості вживання синтаксичних структур у віртуальній рекламі. Текст рекламних повідомлень у віртуальному просторі розглядається з точки зору їх прагматичної спрямованості. Доводиться превалювання спонукальних конструкцій у рекламі як засобу прямої спонуки до дії.

Ключові слова*: віртуальна реклама, синтаксис, спонукальні конструкції, прагматика.*

Стрімкий розвиток сучасної лінгвістики відбувається на ґрунті системного комунікативно-прагматичного підходу, в межах якого особлива увага приділяється

вивченню англомовної реклами, а саме структурних, семантичних і прагматичних особливостей організації англомовних рекламних текстів. У зв'язку з цим реклама у віртуальному просторі, як новий вид реклами, привертає увагу багатьох дослідників, що, в основному зосереджують увагу на розгляді її технічних, економічних, соціальних, психологічних характеристик (О. Петюшкін, А. Романов, Р. Адамс, Р. Брігс, М. Берке, Б. Дойфе, Д. Шуман, Е. Торсон.). Ряд науковців займався дослідженням виключно особливостей синтаксису рекламних текстів (Є. О. Корабльова, О. В. Полежаєва, Ю. О. Кабакова, Ф. Ю. Оковита), які розглядали експресивність, розмовний характер та ергономічність рекламних тексів. Разом із тим, результати цих лінгвістичних праць свідчать про те, що синтаксична організація рекламних текстів є одним із провідних факторів, які зумовлюють ефективність рекламної комунікації. Отже, вивчення специфіки синтаксичної організації текстів комп'ютерної реклами є перспективним та відповідає сучасним тенденціям розвитку лінгвістичної науки.

Метою роботи є дослідження прагматичних особливостей синтаксичної організації рекламних текстів у віртуальному просторі (на матеріалі реклами жіночого взуття та сумок відомих брендів).

З поставленої мети випливає ряд **завдань**:

- встановити роль синтаксичних структур у процесі спонукання;
- розробити структурно-семантичну класифікацію спонукальних конструкцій, що сприяють поліпшенню ефективності комунікації;
- виявити функціонально-прагматичні особливості спонукальних конструкцій в Інтернет-рекламі.

Актуальність роботи обумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення Інтернет-реклами як засобу впливу на споживання товарів та їх позиціонування для успішного просунення на ринку.

Об'єктом дослідження є віртуальна реклама брендових товарів для жінок (взуття, сумки).

Предметом дослідження є синтаксичні конструкції в текстах англомовної Інтернет-реклами.

Матеріал дослідження складають англомовні рекламні тексти, виділені методом суцільної вибірки з Інтернет-ресурсів.

Характерними рисами англомовної Інтернет-реклами є використання всього розмаїття синтаксичних конструкцій (прості односкладні та двоскладні речення, складні речення, конструкції експресивного синтаксису тощо), за допомогою яких можна надати послідовний перелік переваг того чи іншого рекламованого товару чи послуги [3, с. 112]. Серед простих речень рекламного тексту, у яких реалізується оцінне значення та простежується намір здійснити комунікативний вплив, найчастіше використовуються: **спонукальні односкладові речення**, наприклад: *Visit our place to get a discount* (Dooney & Bourke); **розповідні односкладові речення**, наприклад: *Your style in your life with your Miche* (Miche); **номінативні односкладові речення**, наприклад: *Miche. Fashion at the speed of life* (Miche); **розповідні двоскладові речення**, наприклад: *You can give the same bag dozens of different fashionable looks* (Miche).

Найчастотнішими серед складних речень є **складнопідрядні речення з підрядними обставинними умови**, наприклад: *If you are looking for something special, discover the impeccable collection of women's Dolce & Gabbana shoes available online at farfetch* (Dolce & Gabbana), спрямовано на характеристику того, що ви шукаєте "something special" – "питання", де адресант дає оцінку й пропонує свій варіант бачення "особливості" – "impeccable collection" – "відповідь"; **складнопідрядні речення з підрядними означальними**, наприклад: *Work your maroquinerie magic this season with our coverable collection of totes, perfect for channelling on and off-duty sophistication; classic, chic or completely en vogue – whatever your style, we've got it in the bag* (Dolce & Gabbana). Дане речення побудоване в такий спосіб, щоб надати повну характеристику товару, викликати інтерес та задоволення, яке може відчути споживач придбавши сумочку з колекції Дольче Габбана.

Дослідивши понад 16 веб-сайтів сумок та 25 веб-сайтів жіночого взуття різних брендів, було виявлено, що вживання спонукальних односкладових речень є найпоширенішим серед віртуальної реклами, згідно чого випливає, що наказовий спосіб є найпопулярнішим серед усіх граматичних способів у рекламних текстах. Таким чином можна відмітити, що вживання імперативу є домінуючим, частотність його вживання становила приблизно 12 разів на веб-сторінку. Спонукання характеризується прямим зверненням до адресата з метою викликати конкретну дію чи стан у відповідь, і для реалізації цієї мети вимагається відповідної сили вплив на співрозмовника [6, с. 49]. Імператив виявився основним способом вираження прямих директивних мовленнєвих актів типу ін'юктив (директив) у Інтернет-рекламі загалом [3, с. 9].

При аналізі прагматичних особливостей рекламних текстів ми спиралися на класифікацію найуживаніших дієслів в імперативній формі О. Г. Почепцова (напр.: visit, call, phone, go, join, buy, order, pay та ін) [6, с. 49]. Найбільш частотними дієсловами в імперативній формі, що представляють ін'юктивну частину реклами сумок бренду Dolce & Gabbana, Dooney & Bourke, Miche, Michael Kors та ін., є дієслова, що містять значення контактовстановлення *(Wholesale Michael Kors products have more detailed information, please visit our website if you are interested in this brand)*; Придбання *(Buy Michael Kors at our website)*; пошуку та знахідки *(Find a Representative in Your Area! Get Social with Miche)*; заощадження *(Save 10% and more when you bundle items together using Miche Bag sale items discount bundled packages)* [4, с. 9].

На думку О. М. Караулової та Л. С. Козуб, заклик до дії у рекламі зумовлює часте вживання дієслова порівняно з іншими частинами мови. Досить важливо семантично правильно використовувати у рекламі дієслова з найбільш точним значенням, оскільки саме вони залишать яскраве враження про сказане: *Miche creates endless possibilities. Wear it. Change it. Love it* (Miche). У наведеному прикладі вживання дієслів *create, wear, change, love* справляє враження нескінченних можливостей, які надає Мічі, а також символізує радість, позитивні емоції.

На синтаксичному рівні О. Зелінська помітила ряд особливостей рекламних текстів. Це вживання переважно простих, помірно поширених речень, еліптичних побудов, парцельованих конструкцій, стандартизованих елементів, спонукальних побудов. Питальні речення створюють ілюзію безпосереднього спілкування адресата й

адресанта. Використання вставних конструкцій допомагає пожвавити виклад, спрямувати увагу читача, спонукати продовжити читання [2].

Оскільки для синтаксису Інтернет-реклами характерне використання простих конструкцій, було проведено дослідження, яке базувалося на аналізі спонукальних конструкцій.

Павлюк Л. Г. зазначає, що спонукальні конструкції – найбільш директивні, волітативні форми звертання до читача, належать до синтаксично найуживаніших в рекламі. Це прямі спонуки до дії, які не сприймаються як насильство через те, що мають вигляд гедоністичних спокус, виражають те, чого споживач сам бажає.

Спонукання може виражатися в прагматичних транспозиціях типу:

1) Квеситив (Yes/No question) + директив-ін'юктив, де квеситивна конструкція представлена еліптичним загальним питанням, яке має ефект спонукання, оскільки рекламодавець інформує споживача, тим самим переконує його, надаючи рекламі якостей розмовного стилю: *Want to look gorgeous? Buy Miche!; Love Miche? Join us!* (Miche).

За допомогою цієї конструкції рекламодавець намагається привернути увагу покупця та зацікавити. Використовуючи еліптичне запитання Want to look gorgeous?, рекламодавець спонукає покупця на дію Buy Miche!, але при цьому використовує техніку «маскування» директивності (вплив на покупця непрямими засобами передачі спонукання), яка проявляється у нашому випадку лише за допомогою загального запитання.

2) Квеситив (yes/no question) + директив-ін'юктив (If clause), де причинно-наслідкове речення з If розділяється на дві самостійні одиниці: квеситив, який констатує проблему, та директив-ін'юктив, що пропонує варіант її вирішення, напр.: *If you are Dooney & Bourke shopper, but the full retail price is more than you want to pay, then it is time to head to the Dooney & Bourke outlet stores where you can find discounted Dooney & Bourke handbags, wallets and accessories starting at 20 percent off up to final clearance prices. Can't get to an outlet? Find us!* (Dooney & Bourke).

У цьому прикладі спостерігаємо роздільне оформлення причини та наслідку (If... then) з емфатичним клефтинговим виділенням мотиву адресата, який представлений у формі питання. Такий тип реклами представляє питання до пресупозиції адресанта, яке містить мотивування спонукання – імпліцитну констатацію проблеми в адресата (the full retail price is more than you want to pay) та пропонування послуг для вирішення цієї проблеми (it is time to head to the Dooney & Bourke outlet stores).

3) Спонукальні речення типу Vimp+deixis+Inf (!), містять експліцитно виражену ін'юктивну та мотиваційну частини, наприклад: *Click here to find out the best price on Dolce & Gabbana handbags!; Join us to get a handbag at discounted price*, де мотиваційна частина представлена неозначеними інфінітивами to find out, to get, що послаблює категоричність ін'юктивів, виражених дієсловами в імперативній формі *join, click*.

Конструкцію такого типу можна вважати мотиваційно-заохочуючою. Рекламодавець, застосовуючи дану конструкцію, заохочує покупця і тим самим підсилює ефект спонукання імплікуючи сему "важливість" й виконуючи атрактивну функцію, що розкривається в мотиваційній частині: *to find out the best price, to get a handbag.*

4) Спонукальні речення, які є прикладами директивів – сигналів, тобто директивів, що є сигналом до виконання дії: *Click here! Buy now! Order today! Shop now! Register today! Get a discount!*

Рекламодавець, використовуючи спонукальні речення такого типу стимулює миттєву реакцію на певні дії. За допомогою дієслів в імперативній формі, рекламодавець впливає на психологію покупця та звертає його увагу на рекламний товар.

5) Комбінація синтаксичних конструкцій – питальних, імперативних, умовних у рекламному повідомленні, наприклад: *Which are the perfect Dolce & Gabbana handbags you're looking for? Is it a special kind? A rare item? Something you need to really research? If you were looking for Dolce & Gabbana handbag, come to our place! (Dolce & Gabbana).*

Така конструкція демонструє у консеквенті переваги сумок Дольче-Габбана, які базуються на таких пресупозиціях:

– про знання адресанта про вимоги, які висувають покупці до компанії, а саме: якість, бренд, ексклюзивність;

– про знання, що ці сумки найкращі з усіх, що вони відповідають усім забаганкам найвибагливіших клієнток.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що характерною рисою рекламних текстів є наявність імплікації прагматичного значення. Дослідження веб-сторінок брендових товарів для жінок (взуття, сумки) показало, що найпопулярнішим способом у віртуальній рекламі є наказовий (Імператив). Проаналізувавши спонукальні конструкції, можна стверджувати, що мета реклами полягає в тому, щоб: спонукати, заохочувати та привертати увагу покупця. Спонукання може здійснюватися за допомогою: еліптичних загальних запитань; поєднання квеситива та директива–ін'юктива; спонукальних речень типу Vimp+deixis+Inf + мотиваційна частина; спонукальних речень, які є прикладами директивів – сигналів; змішаної конструкції (поєднання питальних, імперативних, умовних конструкцій в одній). В умовах реклами питального речення, у повному обсязі цього поняття, не існує. Воно вживається з імперативним значенням, оскільки, задаючи питання, мовець повідомляє не тільки те, що він не знає, але й те, що йому відомо. Адресант спонукає адресата до дії (придбання товару) за допомогою наведення мотивувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ворначев А. О. Питальні конструкції як синтаксичний засіб створення експресії у текстах англомовної реклами автомобілів / А. О. Ворначев // Матеріали міжвуз. наук.-практ. конф., присвяч. 90-літтю створення ЧДПУ [“Мова. Культура. Комунікація”], (Чернігів, 2006), Вип. 2. – Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2006. – С. 15–18.

2. Зелінська О. І. Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук [Електронний ресурс] / О. І. Зелінська. – Харків, 2002. – 17 с. – Режим доступу : http://www.lib.ua-ru.net/inode/4275.html.

3. Зильберт Б. А. Социопсихолингвистическое исследование текстов радио, телевидения, газеты / Под ред. В. Г. Костомарова. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1986. – 210 с.

4. Крутько Т. В. Англомовна реклама у віртуальному просторі : автореф. дис … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Т. В. Крутько. – Харків: Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. – 20 с.

5. Михайленко В. Типологія імперативу у спонукальному дискурсі // Дискурс іноземномовної комунікації – Л., 2001. – С. 147–151.

6. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения: Дис…д-ра филол. наук: 10.02.04, 10.02.19 – К., 1989. – 480 с.

7. Сергиевская Л. А. Модальность сложного предложения с императивной семантикой в современном русском языке // Вопросы языкознания. – 1995. – № 3. – С. 49–55.

8. Топачевський С. К. Етикетність синтаксичної організації складних речень у текстах англомовної комерційної реклами / С. К. Топачевський // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Вип. 22. – Т. 2. – Чернівці : Книги-XXI, 2010. – С. 134–138.

9. Топачевський С. К. Роль синтаксичної організації у забезпеченні зв’язності і цілісності рекламного повідомлення / С. К. Топачевський // Лінгвістичні проблеми та інноваційні підходи до викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. – Л. : ЛДУ БЖД, 2010. – С. 71.

10. Ткачук-Мірошниченко О. Є. Імплікація в рекламному дискурсі (на матеріалі англомовної комерційної реклами) : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ткачук-Мірошниченко Олена Євгенівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2014 р.

Пастух Е. В., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СИНТАКСИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТЕКСТОВ ВИРТУАЛЬНОЙ РЕКЛАМЕ

В статье рассмотрены особенности синтаксических структур в виртуальной рекламе. Текст рекламных сообщений в виртуальном пространстве рассматривается с точки зрения их прагматической направленности. Доказано превалирование побудительных конструкций в рекламе как средства прямого побуждения к действию.

Ключевые слова*: виртуальная реклама, синтаксис, побудительные конструкции, прагматика.*

Pastukh Ye. V., stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PRAGMATIC PECULARITIES OF SYNTACTICAL ORGANIZATION OF VIRTUAL ADVERTISING TEXTS

The article focuses on the peculiarities of usage of syntactic structures in virtual advertising. The author analyzes the text of advertising messages in the virtual space in terms of their pragmatic orientation and proves the prevalence of incentive structures in advertising as a means of direct impulse to action.

Key words*: virtual advertising, syntax, incentive structures, pragmatics.*

УДК 811.161.2'42:821.161.2 О. Пахльовська

Петрів Х. В., магістрант.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОРІВНЯННЯ ЯК ДОМІНАНТА ВЕРБАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО РІВНЯ ІДІОСТИЛЮ ОКСАНИ ПАХЛЬОВСЬКОЇ

У статті розглянуто порівняння як ідіостилістичну домінанту у поетичних та прозових творах Оксани Пахльовської. Запропонована класифікація порівнянь письменниці та проаналізовано їхні основні функції. Доведено, що у творчості Оксани Пахльовської суттєво переважають саме індивідуально-авторські порівняльні звороти, що мають складну логіко-семантичну основу, а тому потребують асоціативної розумової активізації.

Ключові слова: *порівняння, ідіостиль, ідіостилістична домінанта, метафоричний.*

Сучасний етап розвитку філологічної думки характеризується підвищенням загального інтересу науковців до питань індивідуальної мовленнєвої, зокрема, поетичної діяльності. Тому не випадково у центрі уваги мовознавців знаходиться сьогодні поняття поетичного ідіостилю, яке, з одного боку, співвідноситься з поняттями мови, тексту, контексту, дискурсу, а з іншого, – з категорією "мовної особистості" (Ю. М. Караулов).

Проблемі дослідження ідіостилю письменника через мову його творів присвячено чимало праць мовознавців (В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, І. І. Степанченко, В. А. Пищальникова). В українському мовознавстві вагомий внесок у дослідження ідіостилю зробили О. С. Кухар-Онищенко, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, А. К. Мойсієнко, К. Ю. Голобородько та інші лінгвісти. Є багато трактувань поняття ідіостилю, які ґрунтуються на різноманітних підходах. Ми вважаємо за необхідне звернутися до визначення К. Ю. Голобородька, який трактує ідіостиль як взаємозумовлену сукупність вербалізованих структур, що перебувають

у концептуальних, тематичних та асоціативно-образних зв'язках, характеризують онтологічний і гносеологічний світ, зумовлений свідомістю, мовомисленням і поетикою автора [1, с. 102].

Дослідження ідіостилю Оксани Пахльовської – відомого літературознавця, публіциста та письменника – передбачає аналіз її творчості на трьох рівнях мовної особистості, виділених Ю. М. Карауловим: вербально-семантичному, лінгвокогнітивному та мотиваційному [3]. Метою цієї статті є здійснення лінгвістичного аналізу ідіостилю Оксани Пахльовської у вербально-семантичному аспекті, зокрема, аналізу порівнянь у поетичній та прозовій спадщині письменниці. Об'єктом дослідження послужила поетична творчість Оксани Пахльовської, представлена збіркою "Долина храмів" 1988 р. та неопубліковані новели із книги "Flash*" 1990-1992 рр..

Образ одного предмета чи явища за рахунок іншого підкреслює й посилює порівняння, що також викликає певні естетично скеровані асоціації та почуттєво-оцінні реакції, активізує уяву та образне мислення людини.

Сутність поняття "порівняння", "порівняльна конструкція" у працях українських мовознавців розкриває загальноприйнята модель, до структури якої належать три компоненти: а) суб'єкт порівняння – що порівнюють; б) об'єкт порівняння – те, з чим порівнюють; в) основу порівняння – яскраво виражену і всім відому ознаку. Характерною особливістю ознаки порівняння є те, що в мовленні вона переважно не вербалізується, адже, незважаючи на потужний лексичний фонд мови, в комунікативних актах мовець апелює до спільного загальнолюдського досвіду, до образного сприйняття дійсності [2].

Основною ознакою порівняння М. И. Черемисіна вважає не двочленність, а особливе компаративне значення другого компонента порівняння, яке відрізняється і від прямого, і від переносного значення; воно не спрямоване на реальний предмет (на відміну від прямого); не відбувається підміна одного предмета іншим (на відміну від переносного). За компаративного значення відсутня пряма номінація, другий компонент компаративної конструкції викликає живе уявлення про предмет чи явище, загальне втілюється в одиничному [6, с. 22-23].

Порівняння як один із експресивно-виражальних засобів художньої творчості Оксани Пахльовської за структурою можна поділити на прості та розгорнуті, що диференціюються на загальновживані та індивідуально-авторські.

Покладена в основу порівняння подібність може підкреслюватись, а частіше має бути домисленою, розгаданою, що й становить основний художній символ, доля розгадування схожості зіставлюваних понять у якому особливо велика. Яскравість і несподіваність поетичних порівнянь тісно пов'язана з їх правильністю і доречністю.

У творах Оксани Пахльовської об'єкти для порівняння можуть бути найрізноманітнішими: <u>живі та неживі, фізичні і психічні</u>. Проте найчастіше вони торкаються саме <u>емоцій та експресії</u>. Зважаючи на це, порівняння у поезії та малій прозі Оксани Пахльовської пропонуємо класифікувати за такими групами.

1. Порівняння на позначення абстрактних понять;
2. Порівняння на позначення дії;
3. Порівняння на позначення предметів та явищ;

4. Порівняння на позначення портретних та вікових характеристик людей;
5. Порівняння на позначення природи;
6. Порівняння на позначення кольору.

Компаративними зв'язками у таких порівняннях виступають сполучники *мов, як,* рідше – *наче, неначе.*

Найчастіше у поетичній та прозовій творчості поетеси зустрічаються порівняння на позначення абстрактних понять (30 %): доля, душа, пам'ять.

Особлива роль у поетичній мові Оксани Пахльовської належить таким порівнянням, що пояснюють абстрактні поняття, які, за висловом К. Ю. Голобородька, "виступають своєрідними "перекладачами" [1, с. 184] з мови людських почуттів на мову природи. У багатьох інших авторів ми зустрічаємо протилежне явище, коли за допомогою порівняння пояснюються явища природи через людські почуття (наприклад, порівняння у О. Олеся). Проте особливістю поезій Оксани Пахльовської є те, що майже усі її порівняння – це зіставлення почуттів, людських емоцій із певними природними явищами:

Вже не заплачеш, бо немає як.
Душа – мов ніч, розшарпана вітрами [4, с. 53].

У наведених вище рядках душа як сукупність емоцій зіставляється із ніччю, тобто періодом доби. Таке порівняння дозволяє створити мінорний настрій поезії, а також стає основою персоніфікації. У поезії "Нічна гроза" Оксани Пахльовської, де також переважає мінорний настрій, почуття туги та смутку, зустрічаємо таке порівняння:

...Поетів пам'ять ***– як нічна гроза,***
Де вітер трощить золоті дерева [4, с. 56].

Зіставлення людської пам'яті із природним явищем дозволяє поетесі передати своє бачення пам'яті поета – бурхливої, неспокійної та страшної, адже саме такою постає нічна гроза у свідомості читачів. У іншій поезії пам'ять зіставляється з іншим природним об'єктом:

Наша пам'ять ***– велика долина,***
Де невидимі храми стоять [4, с. 100].

У цих рядках помічаємо, що таке порівняння дещо пояснює назву збірки Оксани Пахльовської – "Долина храмів", яка, на нашу думку, є символом людської пам'яті.

У новелах поетеси також трапляються порівняння такого типу:

Душа – ***мов золото*** *– мовчить, не озивається із темних надр* [5,с. 3];
Доля – ***мов ледь видима в тумані стежка крізь мінні поля*** [5, с. 3].

Порівняння душі, яка мовчить, із золотом є також, без сумніву, індивідуально-авторським, хоча, можливо, можна провести паралель із прислів'ям: "Сказане слово – срібло, а мовчання – золото". У другому наведеному прикладі розгорнуте порівняння пояснює досить частотне для поетеси поняття "доля".

До цього ж типу ми відносимо і порівняння, що ґрунтуються на часових поняттях (літа, день, століття):

І нашим мамам ще так мало літ –
Як світлих іскр над чорним пожарищем [4, с. 59].
Все життя кожен день прожитий – ***як останній*** [5, с. 3];

*Двадцяте століття – **як "Титанік"**: коли вирушав у путь, грали оркестри, й меланхолійні дами, переливаючись кольоровим блиском коштовностей, граціозним жестом підносили до губ келихи з іскристим шампанським.*

А тепер медузи повільно пропливають повз люстри потонулого корабля [5, с. 3].

З останнього прикладу помічаємо, що ознакою індивідуального стилю Оксани Пахльовської є поширеність другої частини порівнянь за рахунок авторських пояснень, уточнень, які певною мірою відображають авторські знання народного життя й побуту

Порівняння на позначення дії (24, 1%), також є характерними для поетичної творчості Оксани Пахльовської. Менше їх трапляється у прозовій спадщині письменниці. У новелах лише зустрічаються порівняння із вираженням дії "літати" та "думати":

*"Мерседес" летить, **як навіжений**, набираючи все більшу швидкість: ось-ось відірвуться колеса від гарячого асфальту* [5, с. 3];

*Всі думають, **як одна голова*** [5, с. 3].

Можна стверджувати, що перший наведений вище приклад містить загальновживане порівняння, що не становить особливого значення для характеристики ідіостилю автора. Друге наведене речення із новели "Хор, але не грецький" є єдиним реченням у цій новелі, що дозволяє говорити про певний іронічний підтекст у цій новелі.

Щодо поетичних творів, то такі порівняльні звороти у них найчастіше також включають абстрактні поняття:

Душа на мить притихла і прозріла –
Мов цілий світ очима обвела [4, с. 50];

*Старі слова **мов сіно шелестять*** [4, с. 69];

Ідеш до мене крізь усі сніги –
Мов світло – не питаючи дороги [4, с. 105].

Це дозволяє стверджувати, що лексеми з абстрактним значенням є досить частотними у творчості Пахльовської, навіть якщо вони не є ні об'єктом, ні предметом порівняння.

Третій тип порівнянь – порівняння на позначення предметів та явищ (18, 4%): комп'ютер, берестяної грамоти крило, кобза, голос, сльози.

Специфіка порівнянь Оксани Пахльовської зумовлена тим, що вони нерідко виконують функцію персоніфікації об'єкта, вказуючи на його незримий перехід із неживого стану в живий:

Вже Джотто – не художник, а супутник.
*Вже навіть десь комп'ютер– **диригент*** [4, с. 11].

У поданому контексті комп'ютер персоніфікується, зіставляється із диригентом. Таке порівняння, можливо, зумовлене науково-технічним прогресом, що мав свій вплив не лише на життя, а й на творчість поетеси.

Деякі індивідуально-авторські сполучникові прості порівняння, що характеризують предмети, набувають у творах Оксани Пахльовської гіперсемантизації, оскільки їхня експресивність є досить високою в силу власного метафоричного значення та потужної образності, забарвленої і первинним значення, і новим контекстуальним виявом:

Берестяної грамоти крило
*Летить, **як мертвий голуб під землею*** [4, с. 21]*;*

Сльози – ***мов останній біблійний дощ над світом*** [5, с. 3].

Співають старі жінки. Тонко виводять старечими голосами. Надтріснутими, ***як душа*** [5, с. 3].

Варто звернути увагу на те, що досить часто у новелах Оксани Пахльовської порівняльний зворот виражений окремим реченням, як у останньому наведеному вище прикладі. Така парцеляція надає додаткової експресивності та певної паузації під час прочитання цих рядків.

Письменниця використовує також порівняння, які відображають українські традиції:

Кобза – така древня, аж чорна: ***наче натруджена шорстка долоня музики*** [5, с. 3].

Письменниця активно використовує компаративи для увиразнення зовнішньої характеристики персонажів, тобто порівняння на позначення портретних та вікових характеристик людей (силует чоловіка, лице, Андропов, Берія). Таких у творчості Пахльовської нараховується близько 13, 8 %. У цій групі, окрім іменникових порівнянь, які переважають у всіх типах, є також прикметникові, що рідше зустрічаються у решті груп (стара, сумна, мала, злий):

Стара, сумна – ***мов з ікони*** [5, с. 3].

Лиш даленіючий силует чоловіка на тлі сутінкових небес – ***мов утомлений Бог, що вертався додому*** [5, с. 3].

Сиджу серед скель, ***мов старий халдей****, і складаю з гарячих вуглин слово "людина"* [5, с. 3].

У перших двох прикладах об'єктами порівняння є релігійні образи (ікона, Бог), до того ж, образ Бога у Пахльовської переосмислений та приземлений, адже, застосовуючи словосполучення "вертався додому" письменниця прирівнює Бога до звичайної людини.

Новела "Портрети вождів" написана основі порівняльних зворотів, адже кілька речень, що стоять поруч у новелі, перенасичені порівняннями:

На розчепіреного вусами Сталіна, як той надумав нарешті вмерти, причепив Берія, злого, ***мов тарган, що наївся дусту****. <…> Приляпав сяк-так Черненка, – воно й не видно, що воно таке, – лице,* ***мов кола по брудній калюжі****. Розгладив по краях настовбурчений папір, де підсліпувато мружився Андропов,* ***мов павук на сонце****, і за одною павутиною погляду повільно соталася інша* [5, с. 3].

Вимальовуючи портрети вождів, Оксана Пахльовська двічі вдається до пояснення образу вождя через образи комах, а в іншому випадку – через образ брудної калюжі. В усіх реченнях порівняння створюють іронічне тло, принижуючи тим самим змальованих "вождів".

Іноді у новелах Пахльовської трапляється кілька порівнянь в одному реченні:

А я була мала, ***мов пташеня****, і дивилася на вас крізь свій подив,* ***немовби крізь мокре від дощу веселе листя*** [5, с. 3].

Порівняння, суб'єктом яких є дерево, квітка, річка та ін., відносимо до групи порівнянь на позначення природи (13,5%). Проте не можна стверджувати, що такі порівняння відіграють велику роль у створенні пейзажу, адже найчастіше у поезії та малій прозі Оксани Пахльовської такі порівняння посилюють експресивність, поглиблюють емоційне напруження, але не є визначальними для створення пейзажних картин:

\ *Ріка була –* ***як очі після сліз.***

Що їй ввижалось – чи шаблі, чи струни [4, с. 15]*?*

В одному вікні ще були видні дерева, – ***ніби сад, який шумів і торкався вітами прозорого скла*** [5, с. 3].

Інколи у порівняннях Оксани Пахльовської пропускаються сполучники, наближаючи таким чином порівняння до метафори. У багатьох випадках така метафоричність досягається і завдяки парцеляції, коли порівняльний зворот виражений окремим реченням без використання компаративної зв'язки:

... а мама сушить під лампою мокре від зливи волосся. ***Золота Ніагара*** [5, с. 3].

Метафоричність у такому порівнянні – це синтетичність, багатоступеневість, складність асоціацій, що зливаються водночас. У простих метафоричних порівняннях із пропуском компаративної зв'язки письменниця створює цілий ряд асоціацій, кожна з яких може бути метафоричною сама по собі. *... а мама сушить під лампою мокре від зливи волосся.* ***Золота Ніагара*** [5, с. 3].

Порівняння на позначення кольору є менш чисельними у творах Пахльовської (всього 0,23%), проте досить цікавим є пояснення письменницею червоного кольору, адже у двох різних новелах цей колір характеризується через інші образи:

Молода жінка у вогненно-червоному плащі, який збігає тими сходами вниз, ***мов живе полум'я****, і гасне, злившися з непорушною чорнотою монастирської одіжі* [5, с. 3];

Захід сонця червоний у все ближчих сутінках – ***мов серце, що закочується за смерть.*** *А літо скрізь, а латаття –* ***мов срібне****, й не хитнеться, і чорна глибина води нерухома. Спокій такий, аж* ***райська музика ніби лунає в душі*** [5, с. 3].

У другому уривку спостерігається широкий спектр кольорів, використаних письменницею (червоний, срібний, чорний). Загалом, кольори у порівняльних зворотах Оксани Пахльовської трапляються часто і у прозі, і у поезії. Найчастіше таким кольором є чорний:

Лиш чорні сосни, ***як хрести****,*
Над попелом гойдаєш [4, с. 36];
І тільки страшно думати –
Чорнобиль.
Мов чорним вітром душу обпече [4, с. 99].

У цих рядках Оксана Пахльовська намагається відтворити трагічні події Чорнобиля. Чорний колір символізує смерть, що забрала численні життя внаслідок катастрофи на ЧАЕС.

Проаналізувавши поетичні та прозові (новели "Flash*") твори поетеси, можемо стверджувати, що у творчості Оксани Пахльовської суттєво переважають саме індивідуально-авторські порівняльні звороти, що мають складну логіко-семантичну основу, а тому потребують асоціативної розумової активізації.

Отже, порівняння у поетичній та прозовій творчості Оксани Пахльовської є стилістичною домінантою. Різні типи порівнянь використовуються автором з метою посилення емоційності, експресивності. Навіть ті порівняння, що пояснюють природу, не мають на меті створення пейзажних картин. Часто у Оксани Пахльовської трапляється гіперсемантизація, що додає твору нових конотаційних значень. Метафоричні порівняння спостерігаються переважно тоді, коли відсутня компаративна зв'язка, а також у випадку парцеляції. Характерною ознакою ідіостилю Оксани Пахльовської є те, що й у

поетичних, й у прозових творах порівняння супроводжуються авторськими поясненнями та доповненнями, іноді досить іронічними, а іноді навпаки – реалістичними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація : монографія / Костянтин Голобородько ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харк. іст.-філол. т-во. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. – 527 с. – ISBN 978-966-1630-09-2.

2. Грипас О. Ю. До питання про термінологічний апарат для позначення компонентів структури компаративем [Електронний ресурс] / О. Ю. Грипас – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/2314/1/GRYPAS_O_NCH4_GI.pdf.

3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.

4. Пахльовська О. Є.-Я. Долина храмів / О. Є.-Я. Пахльовська. – К.: Радянський письменник, 1988. – 163 с. – ISBN 5-333-00385-8

5. Пахльовська О. Є. – Я. Новели “Flash*” (уривок з книги) / О. Є.-Я. Пахльовська // Літературна Україна. – 1993. – 2 вересня. – С. 3.

6. Черемисина М. И. Сравнительные конструкции русского языка / М.И. Черемисина – Изд-е 2-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2006. – 234 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Петрив Х. В., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

СРАВНЕНИЕ КАК ДОМИНАНТА ВЕРБАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОГО УРОВНЯ ИДИОСТИЛЯ ОКСАНЫ ПАХЛЕВСКОЙ

В статье рассмотрено сравнение как идиостилистическая доминанта в поэтических и прозаических сочинениях Оксаны Пахлевской. Предложена классификация сравнений писательницы и проанализированы их основные функции. Доказано, что в творчестве Оксаны Пахлевской существенно преобладают именно индивидуально-авторские сравнительные обороты, которые имеют сложную логико-семантичекую основу, а поэтому требуют развертывания многоплановых ассоциативных цепочек.

Ключевые слова: *сравнение, объект для сравнения, идиостиль, идиостилистическая доминанта, метафорический.*

Petriv K., Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE SIMILE AS THE VERBAL-SEMANTIC DOMINANT OF OKSANA PAKHLOVSKA’S INDIVIDUAL STYLE

The phenomenon of simile as a dominant of individual style in Oksana Pakhlovska’s poetry and prose is analyzed in this article. The classification of author’s similes is given and their main functions are analyzed.

Key words: *simile, object for simile, individual style, dominant of individual style, metaphoric.*

УДК 811.11’373:37:316.647.8

Пилипчук Т. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МЕТАСТЕРЕОТИПУ *MIDDLE EASTERNER* У КОМЕДІЙНИХ ШОУ

У статті розглядається сутність та зміст таких понять, як стереотип, автостереотип, гетеростереотип та метастереотип, визначаються ознаки та функції етнічних стереотипів як стереотипів окремого типу, а також здійснюється спроба описати метастереотип MIDDLE EASTERNER на матеріалі комедійних англомовних шоу.

Ключові слова: *стереотип, автостереотип, гетеростереотип, метастереотип.*

Поважне ставлення до людей інших національностей та релігій залишається чи не основним питанням, вирішення якого прямо пропорційне миру та стабільності цілого світу. Проте у зв’язку з терористичними діями деяких угрупувань, світовою економічною кризою та «війною з тероризмом» взаєморозуміння все частіше переростає у повне нерозуміння і вороже ставлення до «не схожих» осіб. До списку причин непорозумінь також варто віднести стереотипи, які найчастіше перешкоджають ефективній комунікації, адже комуніканти, які піддались впливу «стереотипів», часто помилкових або поверхових, прирікають спілкування на невдачу.

Останнім часом стереотипи привертають увагу багатьох дослідників: проблемам стереотипів присвячують праці як вітчизняні, так і зарубіжні науковці такі, як О. В. Квас, Д. А. Смирнова, І. С. Кон, Г. В. Олпорт, Т. Г. Стефаненко, Г. Теджфел, Т. Л. Кацберт, Ю. Є. Прохоров, В. В. Красних, А. Д. Бєлова, А. Вежбицька, У. Ліппман, У. Квастхофф.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю поглибленого вивчення етнічних стереотипів англомовної спільноти та шляхів їх коригування в умовах динамічного міжкультурного діалогу.

Наукова новизна роботи полягає у відсутності мовознавчих досліджень етнічних стереотипів в шоу англомовних естрадних артистів комедійного розмовного жанру.

Об’єктом дослідження виступають етнічні стереотипи, що вербалізуються у шоу англомовних естрадних артистів комедійного розмовного жанру.

Предметом дослідження є лексичні одиниці, що використовуються у шоу англомовними естрадними артистами комедійного жанру для вербалізації етнічних стереотипів.

Метою дослідження є виявлення мовних засобів вербалізації етнічних стереотипів у виступах англомовних артистів естрадного комедійного жанру.

Матеріалом дослідження є 5 відео-шоу 2008-2013 років: “Axis of Evil Comedy Tour”, “Maz Jobrani: A Saudi, an Indian and an Iranian walk into a Qatari bar”, “Maz Jobrani: Did you hear the one about the Iranian-American?”, “Russell Peters goes clubbing in Lebanon”, “Russell Peters: Why I don’t do any Arab jokes”_(загальною тривалістю одна година сорок хвилин), авторами яких виступають англомовні естрадні артисти. Обрані шоу присвячені проблемам впливу стереотипів на міжкультурну комуніка-

цію між представниками англомовної спільноти, як правило англосаксонського походження, та представниками Близького Сходу. До нашої вибірки ввійшли виступи таких артистів, як Маз Джобрані (Maz Jobrani), Рассел Пітерз (Russell Peters) та Дін Обейдала (Dean Obeidallah).

Поняття «стереотип» використовується досить активно представниками таких наук, як психологія, соціологія, культурологія, когнітологія, етнографія та лінгвістика, що говорить про міждисциплінарну природу даного терміну. Як зауважує М. Р. Гарєєва, стереотипи досліджуються як на вербальному рівні, так і на рівні людської свідомості [3, с. 3].

Слово «стереотип» (від грец. *stereos* – твердий і *typos* – відбиток), як слушно зауважує В. О. Косяков, спочатку використовувалося в друкарській справі, де воно позначало форму для друку відбитків. Саме тому вчений проводить паралель між друкарським пресом, з під-якого у друкарні виходять тисячі ідентичних сторінок, та стереотипом, який виконує в мові аналогічну функцію. Так, науковець стверджує, що через мовну діяльність сотні тисяч людей набувають схожих знань як опосередкований мовою досвід і надалі передають його наступним поколінням практично без змін. Такі люди могли ніколи не зустрічатися з представником певної групи, не знати культури, історії або особливостей поведінки, проте вони залишаються переконаними у тому, що всі представники певної групи наділені схожими рисами [5, с. 6]. Проте ми вважаємо, що сучасний інформаційний простір (принаймні у розвинутих країнах) забезпечує такий обсяг інформації, що перевірити достовірність стереотипів достатньо просто за наявності бажання.

Сам термін «стереотип» з атрибутом «соціальний» був введений американським соціологом У. Ліппманом у 1922 році. Так, ще на початку XX ст. науковець вказав на подвійну функцію стереотипу: психічну, що виявляється в економії зусиль у пізнанні світу, і суспільну, що стосується захисту суспільної позиції, цінностей і прав [9, с. 689].

Численність розвідок на дану тему говорить і про значну кількість визначень поняття «стереотип». Так, представники кожної з вищеперелічених наук вкладають різне значення в даний термін і акцентують увагу на тих його характерних ознаках, які є найбільш важливими та необхідними для їх висновків та досліджень [7, с. 32].

Наприклад, Л. Л. Нелюбин визначає стереотип як міцно сформований, постійний зразок чого-небудь, стандарт [12, с. 212].

Трактування стереотипу, запропоновані О. О. Селівановою та Є. Бартмінським, суттєво не відрізняються. Вчені тлумачать стереотип як уявлення, що сформувалося у рамках певного колективного досвіду, яке визначає те, чим цей предмет є, як виглядає, діє, як сприймається людиною, що утілюється людиною в мові, є доступним через мову і належить колективному знанню про світ [1, с. 68; 9, 689].

Отже, з вищеперелічених визначень можна зробити висновок, що стереотип – структура свідомості, яку можна досліджувати на рівні її мовного вираження.

У зв'язку з величезною кількістю наукових розвідок, присвячених стереотипам, останні розрізняють як за суб'єктом стереотипізації (колективні/індивідуальні), за об'єктом стереотипізації (антропостереотипи/ подійні/предметні), так і за механізмом формування, за умовами формування, за ступенем типовості приписуваних характеристик і т. д [11, с. 136].

У нашому дослідженні увага фокусується на *етнічних стереотипах*, які входять до групи соціальних (тобто таких, які характеризують певну соціальну групу і людей як її членів), котрі в свою чергу формують антропостереотипи – стереотипи, які відносяться до людини [11, с.125].

На нашу думку, етностереотипи є найактуальнішими для дослідження, адже саме вони закріплюють у свідомості людини культурні традиції, обряди, ритуали, звичаї, вірування, забобони, особливості мовленнєвої й невербальної поведінки представників різних етнічних груп тощо [9, с. 692].

Дані стереотипи досліджують такі науковці, як У. Квастхофф, О. В. Квас, Д. А. Смирнова, Т. Л. Кацберт, Ю. Є. Прохоров та інші.

У науковій літературі виокремлюються такі *ознаки етнічних стереотипів*, як образність, спрощеність, схематичність, цілісність, оцінність, символічність, суб'єктивність, категоричність та ілюзорність [9, с. 692].

Щодо *функцій* етнічних стереотипів, то ними виступають:

1) Функція соціально-етнічної інтеграції: етнічний стереотип, з одного боку, задовольняє психічну потребу в економії пізнавальних зусиль, з іншого – громадську потребу підтримувати внутрішню спаяність співтовариства і його протиставлення іншим людським співтовариствам.

2) Захисна функція: етнічні стереотипи сприяють збереженню традиційної системи цінностей як по відношенню до свого співтовариства (автостереотипи), так і по відношенню до «чужих» (гетеростереотипи).

3) Комунікативна функція: етнічні стереотипи забезпечують обмін інформацією між представниками «свого» співтовариства.

4) Пізнавальна функція: етнічні стереотипи формують образ зовнішнього світу і свого власного мікрокосму.

5) Маніпулятивна функція: етнічні стереотипи за певних умов можуть виступати знаряддям ментального впливу на маси в ідеологічних та політичних цілях [2, с 13].

Поява стереотипів щодо «чужих» народів зумовлюється такими особливостями сприймання, як виділення та протиставлення ознак, нетипових для співвітчизників. Наприклад, у центрі сприймання «чужого» етносу може опинитися зовнішній вигляд і фізичні характеристики його представників. В індивідуальній повсякденній свідомості має місце тенденція ототожнювати «своїх» з емотивно нейтральною нормою або подавати їх з позитивною оцінкою. «Чужі» у більшості випадків оцінюються нейтрально чи негативно. Ця опозиція містить ознаки протиставлення (Г. Ф. Ковальов) і «будує світ навколо людини» (М. В. Ліхінін) [8, с. 7].

Отже, формування стереотипів відбувається на основі протиставлення групи «Ми» групі «Вони», внаслідок чого виникають *автостереотипи* (стосовно самих себе) та *гетеростереотипи* (стосовно інших) [3, с. 7].

Як уже було зазначено, в більшості випадків автостереотипи є позитивними, в той час як гетеростереотипи мають набагато ширший емоційний діапазон. Якщо ставлення до власної групи, як правило, коливається в рамках приязні, то ставлення до інших етнічних груп може варіювати від шанування до ненависті. Г. У. Солдатова пояснює це наявністю деталізованих знань про представників своєї групи при формуванні ав-

тостереотипів та відсутністю інформації щодо представників іншої групи при створенні гетеростереотипів [10, с. 74].

Проте у процесі вивчення міжгрупових відносин поряд з авто- та гетеростереотипами вченими був виділений ще один вид стереотипів – *метастереотипи* (котрі, на відміну від попередніх, вважають передбачуваними, переносними), які трактуються як уявлення людей про стереотипи іншої групи щодо своєї [11, с 128].

На думку О. Б. Істоміної, метастереотипи є способами закріплення в суспільному пізнанні та практиці сутнісних характеристик культури, які роблять можливою відносно просту самоідентифікацію людини в культурі, адже за допомогою існування цих стереотипів група людей або ж одна людина має можливість поглянути на себе зі сторони [4, с. 94].

Для нашого дослідження ми обрали метастереотип «Middle Easterner», який найчастіше висвітлюється у комедійних шоу такими коміками, як Маз Джобрані (Maz Jobrani), Рассел Пітерз (Russell Peters) та Дін Обейдала (Dean Obeidallah). Лексема-гіперонім «Middle Easterner» вживається для позначення усіх, хто мешкає на Близькому Сході. Часто жителів даної території також називають іншими лексемами з вужчим значенням, а саме: Muslims, Arabs, brown, Persian.

Хоча араби – основна етнічна група на Близькому Сході, проте зазвичай співрозмовники-неараби мають дуже поверхове уявлення про них (як можна побачити з нижчезазначеного прикладу), часто довіряючи стереотипним уявленням про них. Тому дивуються, якщо араб, якого вони зустрічають, виглядає приязним.

У нижченаведених прикладах, якими ділиться з аудиторією Дін Обейдала, представлені відповіді, які комік чує від комунікантів, коли повідомляє їм, що він араб:

- *Oh, you are Arab. O-K-A-Y (Nothing more).*
- *Oh, you are Arab. That's exotic.* Додає: *"Like kiwi. I'm sweet, tasty, little hairy"*
- *Oh, you are Arab. Why are you, people, so angry all the time?*
- *Oh, you are Arab. But you look so nice.*
- *Oh, you are Arab. What a coincidence. I love Indian food* [13].

У створенні та функціонуванні стереотипу використовуються лексичні, граматичні та фонетичні засоби, проте основну роль відіграє саме лексика, оскільки стереотип, в першу чергу, повідомляє якісні характеристики якої-небудь групи і, крім того, саме в лексиці укладений мовний досвід багатьох поколінь носіїв мови. Для того щоб етнічний стереотип був прийнятий людиною і став частиною її картини світу, недостатньо простого перерахування характеристик того чи іншого етносу, необхідно, щоб людина сама прийшла до певного висновку, грунтуючись на стереотипних прикладах, ситуаціях, які диктує їй те мовне середовище, в якому вона знаходиться [6, с. 7].

З нашої вибірки відеоматеріалу значну роль коміки присвячують мові, якою спілкуються жителі Близького Сходу, адже саме мова (часто незрозуміла і тому агресивна на думку іноземця), впливає на створення негативного гетеростереотипу, що вербалізується лексемою Middle Easterner.

Цікаву думку висловлює В. О. Косяков про те, що у формуванні і функціонуванні стереотипного образу важливу роль відіграють *фонетичні риси*, характерні для тієї чи іншої мови. Науковець стверджує, що людина, яка чує іноземну мову, зіставляє

звуки, інтонацію, темп мови з нормами, прийнятими у своїй рідній мові. І навіть не розуміючи змісту висловлювання, у неї формується певне ставлення до представника іншого етносу, яке ґрунтується виключно на враженні, яке він отримав від простого прослуховування звуків іншої мови [6, с. 8].

Дуже влучно цю ж думку висловлює Рассел Пітерз (Russell Peters) у своєму виступі "Russel Peters goes clubbing in Lebanon". Так, комік стверджує, що якщо людина не розуміє мову, вона лякається та насторожується. Чоловік наводить приклад з власного досвіду, коли, перебуваючи у Лівані, він не на жарт перелякався хлопців, які підвозили його до клубу, адже ті по дорозі розмовляли арабською, яка здалася Расселу Пітерзу дуже агресивною (*fucking aggressive*):

- I'm in the backseat and all I hear is "habibi, habibi". And I start panicking, 'cause I'm thinking "Holy shit, they are arguing as to who's gonna kill me"[16].

У своєму наступному виступі Рассел Пітерз знову ж торкається цієї теми:

- I had this whole impression in my head that Arabic was such an ugly language, because it is always…harahara. And people are like "Oh my God, no wonder they are angry, they are vomiting on each other when they talk" [17].

У вищенаведеному прикладі лексема *Arabic* характеризується негативно-забарвленим прикметником *ugly (потворна),* а люди, які нею розмовляють, постають злими (*angry*), такими, які блюють один на одного при розмові.

Також у своїх шоу коміки говорять про негативні стереотипи поведінки, які приписують американці представникам Близького Сходу. До групи стереотипів поведінки можна віднести *відсутність позитивних емоцій.* Як зауважує Маз Джобрані у своєму шоу, в свідомості пересічного громадянина США закріпився стереотип щодо несхильності до жартів у жителів Близького Сходу:

- One guy wrote another guy. He said, «I never knew these people laughed.» [14].

Маз Джобрані додає, що американські фільми чи телевізійні шоу ніколи не показують, як сміються жителі Близького Сходу. А якщо і показують, то тільки сміх, поєднаний з негативними намірами: *Think about it. You never see us laughing in American film or television, right? Maybe like an evil – – like, "Wuhahaha, wuhahaha. I will kill you in the name of Allah, wuhahahahaha." But never like, "ha ha ha ha ha ha ha ha ha."* [14]

Схожої точки зору притримується і Рассел Пітерз:

- I'll do a joke about an Arab and they are looking like they are laughing but it is not the same laugh you are doing. Like I do a joke about an Arab and you guys will be like, "Ha, ha, ha" and you look at the Arab guy and he's like, "Ha, ha…. ha"[17].

Останній сміх комік підсилює невербальними засобами: очі зажмурює і зчіплює зуби, аби продемонструвати злі наміри араба, який сміється, аби відвести увагу від чогось небезпечного, що він запланував зробити.

Проте найбільша увага у відібраних шоу відводиться стереотипові «мусульманин – потенційний терорист». Негативній стереотипізації піддаються усі люди, які мають близькосхідну зовнішність. Так, наприклад, їм пропонують зіграти лише негативних героїв, які підривають будівлі та грабують банки:

But a lot of times in Hollywood, when casting directors find out you're of Middle Eastern descent, they go, "Oh, you're Iranian. Great. Can you say 'I will kill you in the

name of Allah?'" "I could say that, but what if I were to say, 'Hello. I'm your doctor?'" They go, "Great. And then you hijack the hospital." [15].

У кожному з п'яти проаналізованих шоу виявлено тему стереотипних уявлень про терористичну діяльність представників Сходу. Ця тема вербалізувалась за допомогою повнозначних частин мови з негативною конотацією, а саме дієсловами: to rob, to hijack, to kill, to blow up, іменниками: *a gun, a bomb.* Ці лексеми належать до тематичного поля «терористична діяльність, терорист».

Маз Джобрані наводить приклад, коли з літака вивели всю мусульманську сім'ю через те, що вони прогулюючись по літаку, розмовляли про найбезпечніше місце на борту:

A little while ago in the U.S. there was a Muslim family walking down the aisle of an airplane talking about the safest place to sit on the plane. Some passengers overheard them, somehow misconstrued that as terrorist talk, got them kicked off the plane. [14].

Тому комік узагальнює те, що краще не говорити на борту літака, та торкається теми впливу омонімів на створення стереотипів:

I'm not supposed to be, like, walking down the aisle, and be like, «Hi, Jack.» You know, that's not cool. Even if I'm there with my friend named Jack, I say,»Greetings, Jack. Salutations, Jack.»Never «Hi, Jack.» But now apparently we can't even talk about the safest place to sit on an airplane [14].

Тобто тематичне поле «тероризм», до якого входять лексеми to hijack, to explode, terrorist talk, пов'язане із тематичним полем «безпека» (the safest place to sit on the plane). А порада, яку дає Джобрані, – приклад «невинної, безпечної» лексики, яка має «нейтралізувати» американський негативний гетеростереотип. Тобто: ці люди небезпечні в принципі, але коли вони розмовляють про веселку та полуницю, їх можна не боятися.

So my advice to all my Middle Eastern friends and Muslim friends and anyone who looks Middle Eastern or Muslim, so to, you know, Indians, and Latinos, everyone, if you're brown – – here's my advice to my brown friends. The next time you're on an airplane in the U.S., just speak your mother tongue. That way no one knows what you're saying. Life goes on. Granted, some mother tongues might sound a little threatening to the average American, right? If you're walking down the aisle speaking Arabic, you might freak them out, if you're walking, "[Arabic]," they might say, "What's he talking about?" So the key, to my Arab brothers and sisters, you gotta throw in random good words to put people at ease as you're walking down the aisle. Just as you're walking down: "[Imitating Arabic] – -strawberry!""[Imitating Arabic] – – rainbow! Tutti Frutti" [14].

У даному прикладі негативної конотації набуває образ «Middle Easterner/Muslim» завдяки лексемі *freak out*, що підкреслює те, що вихідці з Близького Сходу – небезпечні, навіть більше – потенційні терористи.

Окремої уваги заслуговують «невинні» або ж «мирні» лексеми такі, як *strawberry, rainbow*, *Tutti Frutti,* які приносять усім людям насолоду незалежно від етносу, а самі наділені «позитивними кольорами».

Крім того, тут йдеться про критерії, на базі яких людину відносять до категорії Middle Easterner, а саме в дану групу підпадають усі, хто є мусульманами чи виглядає як мусульманин або виходець з Близького Сходу, латиноамериканець, індієць, або ж ті, хто має темний колір шкіри.

Інший аспект фонетичного складу мови обговорюється в шоу Расселом Пітерзом. У зв'язку з відсутністю фонеми /r/ в арабській мові, носії арабської замінюють її фонемою /b/. Саме тому вони уникають, наприклад, такого слова, як "palm", яке сприймається як "bomb" та лякає перехожих:

– *You see, Russell, there is a reason you never hear an Arab voice advertising this tree. – Which tree? The palm tree? – Yes. – Why won't you say it? –Because there is no "P" in the Arabic alphabet. The "P" is a "B". Nobody wants to stay on Bomb Tree* [16].

Дін Обейдала (Dean Obeidallah) в шоу "Axis of Evil" стверджує, що "Middle Easterners" надзвичайно лякають американців на борту літаків. Актор виражає цю думку за допомогою порівняння:

– *More people would rather fly with snakes on the plane rather than Middle Easterner people on this board* [13].

Отже, як видно з вищевказаних прикладів, метастереотип "Middle Easterner", який висвітлюють комедійні артисти – громадяни США близькосхідного походження, – це непривітна, зла, похмура людина, причетна до терористичної діяльності.

Перспективним для подальшого дослідження вважаємо мовні та позамовні ознаки, за якими людина ідентифікується як виходець з Близького Сходу, а також стратегії та тактики коригування стереотипів, які використовують комедійні артисти у своїх шоу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартминский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. Перевод с польского. Сост. и отв. ред. С. М. Толстая. – М, 2005. – 528 с.
2. Бєлова О. В. Этнические стереотипы по данным языка и народной культуры славян: автореф. дис. д-ра филол. наук: спец. 10.02.03/ Белова Ольга Владиславовна. М., 2006. – 36 с.
3. Гарєєва М. Р. Лінгвокультурні стереотипи у французькому медійному просторі: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.05 / Гарєєва Марина Равільївна. – Київ, 2012. – 19 с.
4. Истомина О. Б. Этничность как коммуникативный ресурс / О. Б. Истомина // Вестн. Бурят. гос. ун-та. Сер. Философия, социология, политология, культурология. – 2009. – Вып. 14. – С. 92-96.
5. Косяков В. А. Стереотип как когнитивно-языковой феномен (на материалах СМИ, посвященных войне в Ираке): дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.19 / Косяков Виталий Александрович. – Иркутск, 2009. –153 с.
6. Косяков, В. А. Стереотип как когнитивно-языковой феномен (на материалах СМИ, посвященных войне в Ираке) : автореферат дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.19 / Косяков Виталий Александрович. – Иркутск, 2009. – 22с.
7. Кузнецова Е. А. Образ женщины как ґендерный стереотип в британском художественном дискурсе: системно-функциональный аспект: дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.19, 10.02.04 / Кузнецова Евгения Анатольевна. – Ростов-на Дону, 2012. – 148 с.
8. Святюк Ю. В. Семантика та функціонування етнономінацій у сучасній англійській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Ю. В. Святюк. – Донецьк, 2005. – 20 с.

9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
10. Солдатова Г. У Психология межэтнической напряженности. М.: Смысл, 1998. – 389 с.
11. Сорокина Н. В. Методическая типология стереотипов как компонент содержания обучения иностранным языкам в вузе. Язык и культура № 3 (23), 2013. – С.120-139.
12. Толковый переводческий словарь / [авт.-уклад. Л. Л. Нелюбин]. – 3-е изд., перераб. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 320 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

13. Axis of Evil Comedy tour [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.amazon.com/Axis-Of-Evil-Ahmed/dp/B000PX0M6Y
14. Maz Jobrani: A Saudi, an Indian and an Iranian walk into a Qatari bar ... [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ted.com/talks/maz_jobrani_a_saudi_an_indian_and_an_iranian_walk_into_a_qatari_bar
15. Maz Jobrani: Did you hear the one about the Iranian-American? [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=pq02CQiWM78
16. Russell Peters goes clubbing in Lebanon [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=hP-fv7rZ54I
17. Russell Peters: Why I don't do any Arab Jokes [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=9n8EDcPV-ZU

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Пилипчук Т. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ МЕТАСТЕРЕОТИПА «MIDDLE EASTERNER» У КОМЕДИЙНЫХ ШОУ

В статье рассматривается сущность и содержание таких понятий, как стереотип, автостереотип, гетеростереотип и метастереотип, определяются признаки и функции этнических стереотипов, а также осуществляется попытка описать метастереотип «MIDDLE EASTERNER» на материале комедийных англоязычных шоу.

Ключевые слова: *стереотип, автостереотип, гетеростереотип, метастереотип.*

Pylypchuk T. V., PhD student,
Institute of Philology,Taras Shevchenko National University of Kyiv

VERBALIZATION OF THE METASTREOTYPE "MIDDLE ESTERNER" IN STAND-UP COMEDIANS' SHOWS

This article examines essence and meaning of such notions as stereotype, autostereotype, heterostereotype and meta-stereotype, defines features and functions of ethnic stereotypes as well as characterizes the meta-stereotype "MIDDLE EASTERNER" as it is presented in English-speaking stand-up comedians' shows.

Key words: *stereotype, autostereotype, heterostereotype and meta-stereotype.*

УДК 81’25=111=161.2:82-7

Підгрушна О.Г., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВІДТВОРЕННЯ ГУМОРИСТИЧНОГО НАПОВНЕННЯ РОМАНУ М. ЛЕВИЦЬКОЇ «КОРОТКА ІСТОРІЯ ТРАКТОРІВ ПО-УКРАЇНСЬКИ» У ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглянуто специфіку відтворення гумору в художньому перекладі. Проаналізовано гумористичні елементи та способи їх перекладу. Розглянуто чинники, які впливають на виникнення нерівноцінного гумористичного ефекту у перекладі, описано наслідки кривотлумачення гумору.

Ключові слова: *переклад, гумор, читач, художність, відтворення.*

Роман «Коротка історія тракторів по-українськи» («A Short History of Tractors in Ukrainian») британки Марини Левицької, етнічної українки, вперше опубліковано в 2005 році у Великобританії. Твір мав шалений успіх і отримав чимало престижних нагород, серед яких премія Вудхауза за комічне письменництво. Книгу переклали тридцятьма п’ятьма мовами. Цікаво, що російською переклад побачив світ ще у 2006 році, а український у 2013, отже зі значною часовою дистанцією.

Сюжет роману обертається навколо подій у сім’ї Маєвських. Твір багатошаровий і включає в себе не тільки ті події, які відбуваються в художньому теперішньому часі, але і в минулому. В «сучасності» авторка описує родину етнічних українців, яка вже давно імігрувала до Англії. Старий удівець, інженер-пенсіонер Микола Маєвський у свої 84 роки збирається одружитися з молодою, вкрай прагматичною Валентиною, яка хоче легально залишитися в країні і не бідувати. Дві дочки Маєвського, Віра та Надія, хочуть уберегти батька від необачного вчинку. Ситуацію ускладнює внутрішня конфліктність. Миколині доньки не приймають вульгарну та агресивну Валентину, сперечаються між собою та батьком. Герої часто не знаходять спільної мови між собою, мають досить різні погляди на життя. Саме тут розкривається гумористичний потенціал твору – у тому, як і заради чого зображені персонажі. Смішні не так життєві випадки, як сприйняття їх персонажами, живий діалог та коментарі оповідачки. У відсилках до минулого ж розкривається складна і заплутана історія родини. Тут вже немає місця для сміху, оповідь забарвлена трагізмом, оскільки збіглася з трагічними для України подіями Голодомору та Другої світової війни.

В одному з інтерв’ю [9] з авторкою сказано, що «визначною рисою стилю Левицької є те, що вона звертається до серйозних тем – таких як вік, сімейні конфлікти, давні історії про війну, горе та розлуку – у гумористичному стилі…». Сама М. Левицька говорить, що у своїх творах «використовує гумор як ключ, який відмикає те, що вона має на меті сказати».

Гумор – явище багатогранне. У широкому сенсі – це один із видів естетичної категорії комічного, однин з відтінків сміху, який виникає у результаті розуміння неоднорідності світу та його контрастів. Філософська теорія несумісності припускає, що

гумористичний ефект виникає внаслідок сприйняття неузгодженості між очікуванням реципієнта і тим, що відбувається в результаті, тобто, внаслідок зіткнення різнорідних і несумісних понять чи уявлень. На думку дослідника гумору Т. Шульца [10] розуміння гумору – це вирішення певного роду завдання, і саме когнітивні процеси, що включають сприйняття несумісності та її вирішення і створюють гумористичний ефект. Отже, гумористичний ефект виникає в результаті розуміння, осмислення, відповідно гумор – це поняттєва, когнітивна категорія.

Розглядаючи механізм виникнення гумористичного ефекту особливу увагу варто приділити теорії, розробленої в рамках когнітивної лінгвістики А. Болдиревою [1]. Дослідниця оперує поняттям «фрейм» – це ієрархічно організована інформації, знання про будь-який об'єкт чи явище; структура знань про стереотипну ситуацію, предмет. У процесі звичайного логічного спілкування у свідомості комунікантів активуються споріднені фрейми, при виникненні ж гумористичного ефекту відбувається зіткнення неспоріднених між собою фреймів і, відповідно, виникає ефект ошуканого сподівання і усвідомлення алогічності сприйнятого. Внаслідок цього у свідомості адресата виникає ментальна опозиція і адресат усвідомлює, що у повідомленні наявна несумісність, що й призводить до виникнення гумористичного ефекту.

Будь-який вид спілкування, в тому числі й гумористичного, включає в себе відправника і одержувача комунікативного повідомлення. У випадку з художнім твором відправником є автор, одержувачем – читач. Не викликає сумніву той факт, що на набір уявлень, понять, знань про світ окремої людини величезний вплив має культура. І. Корал доводить, що гумор нерозривно пов'язано із культурою суспільства наступним чином: почуття гумору не є вродженим і людина навчається розуміти його на основі імітації. З раннього дитинства вона вивчає ситуації, в яких вважається правильним сміятись, і сміх починає набувати ознак норми, стає автоматичною реакцією на подразники, загальноприйняті як гумористичні у суспільстві і культурі [7, с.25]. Очевидно, що в представників різних лінгвокультурних спільнот уявлення про гумор можуть значно різнитись, а в певних випадках і суперечити один одному. У художньому творі гумор є частиною культури автора, базується на уявленнях і поняттях притаманних цій культури. Читач, який також належить до цієї культури, сприймає гумор через призму тих самих понять і уявлень, якими володіє автор. Читач, який належить до іншої культури, сприймає гумористичні елементи базуючись на уявленнях і поняттях, притаманних його культурі. Отже, роль перекладача як посередника між культурами полягає у забезпеченні максимально точного розуміння твору, створеного в рамках іншої культури, читачами перекладу. Гумористичні елементи розташовані по всій довжині твору і формують його загальну гумористичну тональність. Таким чином, від відтворення окремих елементів залежить і загальне враження, яке отримає читач від твору.

Найголовнішим каменем спотикання для перекладача є використання в гумористичних елементах твору культурно-обумовлених понять, які відсутні у цільовій культурі. Саме розуміння їх значення читачем забезпечує появу гумористичного ефекту. Наприклад: *«– No he's not, he's being a lad. An eighty-four-year-old lad. You're all being lads together. Wink wink. Nudge nudge. What a great pair of knockers. For goodness' sake! – My voice has risen to a shriek.»* [8, с.57] *«- Ні, він поводиться як*

хлопчак. Вісімдесятичотирьохрічний хлопчак. Ви, хлопчаки, завжди заодно. Морг-морг. Штурх-штурх. «ого, які цицьки! Нічого собі!» – мій голос зривається на крик.» [2, с.52] Вислів «Wink wink. Nudge nudge» за яким слідує «Say no more, say no more» був популяризований у Великобританії ще на початку 1970-х років Еріком Айдлом, британським комедійним актором у його програмі «Монті Пайтон» («Monty Python»). Цю фразу використовував герой Айдла, який постійно, і часто помилково, намагався натякнути на непристойний підтекст у цілком звичайних ситуаціях. Очевидно, що читач перекладу не знайомий з гумористичною програмою, і відповідні асоціації не виникнуть в його свідомості. Фактично, «Wink wink» – це мовне тлумачення підморгування, а «Nudge nudge» – штурхання ліктем. Використовуючи фрази «Морг-морг. Штурх-штурх.» перекладач відтворює лише зовнішню форму вислову, втрачаючи вкладений у неї підтекст.

У наступному випадку бачимо гру слів, яка базується на обігруванні фраз «under duress» («під примусом», «під тиском») та «under ground» («під землею»): *«Soon you will return where you belong! Under ground. Under dooh-ress!»* [8, с.136]. Перекладач намагався зберегти гру слів, однак гумористичний ефект безповоротно втрачений. Адже навряд чи цільовий читач знайомий із значення англійської фрази «under duress»: *«-Скоро ти вернешся на своє місце! Під землю! Андер ґраунд! Андер дурес! Ха!»* [2, с.130]

Часто гумористичний ефект ґрунтується на певних нормах, правилах поведінки визначених у суспільстві. Наприклад: *«– Come, come, Volodya Simeonovich, – murmurs my father in Ukrainian, reaching his arm around Dubov's shoulder. – Be a man! I have never heard him use the patronymic before. Now he and Dubov are starting to sound like something out of War and Peace»* [8, с.247] У англійському суспільстві, на відміну від українського, не прийнято звертатись до інших використовуючи по-батькові. Подібне звертання, особливо разом з порівнянням з героями Л. Толстого, буде звучати гумористично для вихідних читачів. Однак для українського читача подібне звернення є цілком природним, тому гумористичний ефект не матиме тої ж сили у перекладі: *« – Та ну, перестань, Володя Семенович, – бурмоче батько українською, обнімаючи Дубова за плечі. – Будь мужчиною! Я ніколи не чула, щоб батько називав когось по батькові. Тепер вони з Дубовим заговорили, як герої «Війни і миру»* [2, с.236]

Як уже зазначалось, провідну роль у створенні гумористичного ефекту у романі відіграють описи ситуацій, реакцій на них персонажів, коментарі оповідачки. Гумористичність у тексті твору та у мові персонажів реалізується головним чином завдяки широкому використанню авторкою таких художніх засобів як епітети та порівняння, які створюють гумористичні образи. Таким чином, те як вони відтворенні у перекладі має великий вплив на сприйняття гумору роману цільовим читачем.

Твір насичений епітетами (звичайними, фразовими та інвертованими), які ситуативно набувають гумористичного забарвлення. Труднощі при перекладі викликають нестандартні та фразові епітети. Нестандартні – це авторські новоутворення, які містять незвичний образ. Ось приклад: *«Then he rises (we all rise) and he walks silently across the blue carpet in his shiny black cigarette-stubbing shoes and out through the door»* [8, с.288]. "*Потім він устає (ми всі встаємо), йде мовчки по синьому килиму в блискучих чорних недокуркотоптальних туфлях і виходить із залу»* [2, с.271]. Як

бачимо, перекладач перелицьовує форму епітету і створює у перекладі прикметники-неологізми. Але, в оригінальному творі гумористичним для читача є сам образ, який викликають епітети (адже така форма реалізації епітета досить звична для читача-англійця). У перекладі ж, насамперед, читач звертатиме увагу не незвичність самого новоутвореного слова.

Фразові епітети – це семантично монолітні словосполучення чи речення, які є подібними до слова у написанні, синтаксисі та інтонації. Вони досить типові для англійської мови. Такі епітети оригінальні – з нестандартною образністю і служать у творі задля створення додаткового гумористичного забарвлення описуваного об'єкта чи ситуації. В англійській мові слова-компоненти фразового епітета відділяються дефісом. В українській мові така форма епітета відсутня, що й створює певні труднощі при їх відтворенні. У ряді випадків фразові епітет відтворено описово. Такий спосіб дозволяє як відтворити образність, так і частково зберегти гумористичний ефект: *«Yes, my generous dumpling-hearted stuff-'em-with-food-till-they-burst mother was a devoted supporter of Mrs Thatcher.»* [8, с.206] *«Так, моя великодушна, вареникосерда мати, яка завжди нас годувала «поки не луснете», була відданою прихильницею місіс Тетчер»* [2, с.193]. Однак, у ряді випадків перекладач імітує форму фразового епітета в перекладі і бере його в лапки: *«I suggest slyly in my best professional let's-be-sensible voice, my look-how-grown-up-I-am voice, the voice I use with Pappa.»* [8, с.11]. *«Хитро підказала я своїм професійним «будьмо розсудливі» голосом, голосом «дивіться-яка-я-доросла», голосом, яким я говорю з татом.»* [2, с.10]. Доцільність подібного способу відтворення сумнівна, адже в тексті перекладу такі вкраплення виглядають неприродно.

Хотілося б звернути увагу й на те, що у багатьох випадках у перекладі зустрічаємо відхилення у відтворенні гумористичних епітетів. Наприклад: *«I am forty-seven years old and a university lecturer, but my sister's voice reduces me instantly to a bogey-nosed four-year-old.»* [8, с.9]. *«Мені сорок сім років, я викладаю в університеті, проте сестрин голос негайно зменшив мене до козуленосої чотирирічної дитини.»* [2, с.8] В оригінальному творі епітет «bogey-nosed» (буквально – «сопливий ніс») має на меті створити образ маленької, ображеної, сердитої на сестру дитини. У перекладі ж маємо неологізм «козуленосий», тобто «з носом, як у козулі».

У тексті оригіналу можна знайти і велику кількість порівнянь, частина з яких має яскраво виражене гумористичне забарвлення. «Гумористичне, сатиричне, іронічне порівняння, характерною особливістю якого є те, що і об'єкт і суб'єкт порівняння мають в собі ознаку комічного. Чим більша невідповідність між ознаками порівнюваних об'єктів, чим більша їх полярність в семантичному і стилістичному планах, тим більше комізму в самому порівнянні.» [6, с.14] Коли ознака і роль об'єкта порівняння є очевидними та зрозумілими для представників обох культур, гумористичні порівняння не створюють особливих труднощів при відтворенні. Наприклад: *«Valentina's steak is like a slab of wood.»* [8, с.114]. *«Валентинин стейк нагадує дровиняку.»* [2, с.105]. Однак, у тексті перекладу можна віднайти й недоліки у відтворенні гумористичних порівнянь. Наприклад: *«In a brown envelope I find some copies of the wedding pictures-Valentina smiling to camera, bent low towards my father so that her fabulous cleavage is revealed, and my father wide-eyed, grinning like a dog with two tails.»* [8, с.152]. *«У бурому конверті*

я знаходжу копії весільних фотографій – Валентина всміхається в об'єктив, нахилившись до батька так, що видно всю її неймовірну ущелину між персами, а батько широко розплющив очі й скалиться наче слон після купання.» [2, с.142]. Досить звичне для цільового читача оригіналу ідіоматичне порівняння «to be like a dog with two tails» (що означає «дуже радісно») перетворюється у перекладі на «скалиться наче слон після купання». Образ, який є абсолютно незвичним і новим для цільового читача перекладу, створює гумористичний ефект сам по собі, як об'єкт порівняння.

Розглядаючи відтворення гумору у аналізованому творі, варто окрему увагу звернути на відтворення мови персонажів. Наприклад, мова одного з головних персонажів – Миколи Маєвського. В тексті оригіналу Микола розмовляє граматично правильною англійською мовою, однак його вимова є далекою від вимови британської, на що авторка і вказує у тексті, наприклад: *«– Thirty-six. She's thirty-six and I'm eighty-four. So what?" (He pronounces it 'vat'.) There is a snap in his voice. He has anticipated this question. –Well, it's quite an age difference. –Nadezhda, I never thought you would be so bourgeois." (He puts the emphasis on the last syllable-wah!)»* [8, с. 2] *«–Тридцять шість. Їй тридцять шість, а мені вісімдесят чотири. То й що? (Він вимовляє «шо».) В його голосі чути холод. Він передбачав це питання. – Ну, це солідна різниця у віці… – Надіє, я не думав, що ти така міщанка.»* [2, с. 2]. Звичайно, для читача цільового тексту викривлення вимови звучить кумедно, однак очевидно, що Микола не вивчав мову досконально, тож такий стан речей природний. У перекладі такі маркери або випускаються, або перекладаються. Однак, читач перекладу сприймає перекладені маркери по-іншому: виходить, що Микола розмовляє викривленою українською. Окрім того, у перекладі у мові Миколая трапляються русизми і «суржик».

В українському перекладі подібну ситуацію спостерігаємо і у відтворенні вимови Валентини. В тексті оригіналу вона розмовляє граматично неправильною, ламаною англійською. Гумористичний ефект викликають як і самі неправильні конструкції фраз, так і той факт, що жінка, яка приїхала щоб залишитись у Великій Британії, не володіє мовою. Відтворення мови Валентини у перекладі несистематичне, зустрічається і «суржик»: *«–You think you very clever, Mr Engineer, but you wait. Remember I always get what I want.»* [8, с. 209] *«–Ти щитаєш, шо дуже умний, пан інжінєр, но ти подожди! Запомни – я всігда получаю то, шо хочу.»* [2, с. 200] і граматично неправильна українська мова: *«–I no understand English. I must interpreter.»* [8, с. 193] *« –Я не розуміти англійська. Я мушу перекладач.»* [2, с. 184]. Використання «суржику», хоч і не можна назвати еквівалентним неправильній англійській, однак воно досягає тієї ж прагматичної мети – вказати не недостатній рівень освіченості персонажа. Однак, заміна спотвореної англійської граматики на таку ж українську мети не досягає – виходить, що Валентин не просто неосвічена і не знає мови країни, в яку емігрує, а навіть не знає рідної мови.

Тут звернемося до російськомовного перекладу цього твору, адже багато українських читачів ознайомилися з романом саме через російський переклад Валєрія Нуґатова (до речі, харків'янина) [4]. Саме там, мова персонажів відтворена «суржиком», при чому «суржиком» штучним. Наприклад: *«You see in prehistoric times, great stones were mowed on wooden rollers, made out of tree-trunks. Look![...] Some men are pushing the stone, but others – after the stone has passed over the roller – they must pick up the*

tree from the back of the stone and run round to put it in the front…» [8, с. 74] *«Понимаешь, в доисторическьки времена больши камни перетаскивали з помощью деревянных роликов, сделанных из стволов деревьев. Дивись![…]Одни люди толкали каминь, а други – после того як каминь перекатывався через ролик – должны були вынуть ствол иззади, оббижать каминь и перенести его наперед…»* [4, с. 90]. Саме цей момент і викликав надзвичайно негативний резонанс в українських критиків та читачів. Адже така дика вимова геть спотворює образ персонажа, перетворюючи освіченого інженера-винахідника Миколу з тексту оригіналу на недалеку людину, яка навіть розмовляти нормально не вміє. У результаті, читаючи переклад, читач сміється не над ситуаціями в які потрапляє персонаж, а над його вимовою і, власне, над ним самим.

В одній із критичних статей [5] висловлено таку думку стосовно російського перекладу: «Перекладаючи текст Валерій Нуґатов орієнтувався на стереотип українського мігранта в Росії, виплеканий віками, нехтуючи при цьому тим фактом, що у творі зображено декілька поколінь українських мігрантів у Британії, кожне з яких має специфічний психотип. Однак, вирішив не ламати цього кліше і зробив із героїв Левицької тарапуньок та вєрок сердючок. Таким чином, текст влився у російський постколоніальний дискурс». Однак, питання про те, що спонукало перекладача на українську мову вибрати дуже схожу стратегію, залишається без відповіді.

Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що гумористичне наповнення роману М. Левицької «Коротка історія тракторів по-українськи» відтворене у перекладі із значними втратами, які пов'язані з певними чинниками. В першу чергу – це неточні відтворення сутності культурно-специфічних понять, які лежать в основі гумористичного елементу. Умовно, цей чинник можна віднести до об'єктивних – він пов'язаний з вищезазначеним фактом, про те, що твір створюється в рамках певної культури і націлений на представників цієї культури. Очевидно, що певні відтінки гумору будуть втрачатись у перекладі. Однак, такі елементи можна частково відтворити у перекладі і зберегти практично рівноцінний гумористичний ефект за умови детального аналізу вихідного тексту. По-друге, втрати спричинені широким використанням лексики з більшою, ніж в оригіналі, експресивністю, неприродних або незвичних для української мови новоутворень і неологізмів, змін образів. Які, однак, виконують не роль компенсаторних елементів, а навпаки, призводять до того, що читач сміється не зі створеного автором образу, а з незвичності форми самого елементу, що відволікає від сприйняття суті твору. Таким чином, гумористичні ефекти, які виникають при прочитанні цільового тексту є просто сміхом заради сміху. Подібні речі є недопустимими, адже вони привносять такі гумористичні елементи, яких в оригіналі не існує, видозмінюючи таким чином текст перекладного твору. Отже, недостатнє розуміння перекладачем того, як і з якою метою автор використовує гумористичні елементи та ігнорування попереднього аналізу вихідного тексту створює всі передумови для виникнення нерівноцінного гумористичного ефекту у перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдирева А. Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П.Г. Вудхауза) : автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. філологічних наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. Є. Болдирева. – Одеса, 2007. – 23 с.

2. Левицька М. Коротка історія тракторів по-українськи / М. Левицька ; пер. з англ. Олекса Негребецький. – К. Темпора, 2013. – 312 с. ISBN 978-617-569-144-1

3. Левицька М. Марина Левицька «Дослідниця складності, дурості й слабкості»: [інтерв'ю з письменницею М. Левицькою] / спілкувався Лесь Белей // Український тиждень. – 2013. – № 25-26 (293-294) 28.06-4.07.2013. – С. 36-37

4. Левицкая М. Краткая история тракторов по-украински. Роман / М. Левицкая; пер. с англ. Валерій Нугатов. – М.: Изд-во «Эксмо», 2006 – 352 с. ISBN 5-699-15539-2

5. ЛітАкцент [Електронний ресурс] : Електронний журнал про світ сучасної літератури: «Російський оригінал» «Короткої історії тракторів по-українськи» / Л. Белей // ЛітАкцент. – 2013. – Режим доступу до статті : http://litakcent.com/2013/06/26/rosijskyj-oryhinal-korotkoji-istoriji-traktoriv-po-ukrajinsky/

6. Шонь О.Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолологічних наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Б. Шонь. – Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2003. – 20 с.

7. Corral I. Humor: When Do We Lose It? / Irene Del Corral // Translation Review. – 1988. – №27 (1). – p. 25-27

8. Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian / Marina Lewycka // London : Viking, 2005. – 325 p.

9. Lewycka M. Marina Lewycka "Better Late Than Never" : [interwiev with writer M. Lewycka] / interwieved by Stephen Moss / The Guardian [Електронний ресурс] : The Guardian, 2007. – Thursday, 31 May. – Режим доступу до статті : http://www.theguardian.com/books/2007/may/31/hay2007authors.guardianhayfestival.

10. Shultz T. R. Order of cognitive processing in humour appreciation / T.R. Shultz // Canadian Journal of Psychology, 1974 – № 25(4). – P. 409-420

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Подгрушная О.Г., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

ВОССОЗДАНИЕ ЮМОРИСТИЧЕСКОГО НАПОЛНЕНИЯ РОМАНА М. ЛЕВИЦКОЙ «КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ТРАКТОРОВ ПО-УКРАИНСКИ» В ПЕРЕВОДЕ

В статье рассмотрена специфика воссоздания юмора в художественном переводе. Проанализированы языковые средства выражения юмора и способы их перевода. Рассмотрены факторы, влияющие на возникновение неравноценного юмористического эффекта в переводе, описаны последствия ошибочной интерпретации юмора.

Ключевые слова: *перевод, юмор, читатель, художественность, воссоздание.*

Pidgrushna O.G., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

RECREATION OF HUMOR IN THE NOVEL «A SHORT HISTORY OF TRACTORS IN UKRAINIAN» BY M. LEWYCKA IN TRANSLATION

The article tackles specific ways of humor recreation in literary translation. Humorous elements and methods of their translation are analyzed. The factors influencing the occurrence of unequal humorous effect in translation are studied and consequences of the effects of misunderstood humor are described.

Key words: *translation, humor, reader, artistry, recreation.*

УДК81'255.4:82-3=161.2=111

Плющ Б.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У цій статті, спираючись на комплексний зіставний аналіз та на рецептивну естетику, автор розглядає перекладацькі стратегії перекладу української прози англійською мовою на прикладі повісті В. Діброви "День Народження".

Ключові слова: *переклад, перекладацькі стратегії, перекладач, очуження, одомашнення, експлікація.*

Мета дослідження полягає в аналізі перекладацьких стратегій в англомовному перекладі української прози на прикладі повісті В.Діброви "День Народження". **Завдання:** виокремлення провідних стратегій перекладу українсько-англійського перекладу; визначення ролі перекладача як інтерпретатора твору. **Актуальність** статті зумовлена практичним і теоретичним зацікавленням сучасних перекладознавців труднощами перекладу та постійною полемікою стосовно переваг і вад різних перекладацьких стратегій. **Новизна** статті полягає у розгляді англомовного перекладу повісті В.Діброви "День Народження" з позиції аналізу реалізованих у ньому перекладацьких стратегій.

Переклад, незважаючи на оманливо загрозливий розвиток краудсорсингу (crowdsourcing) та інших видів сучасних перекладацьких послуг, колективно створених користувачами різних інтелектуальних продуктів, і досі лишається особистою справою. Адже в його основу покладена таїна індивідуальної людської свідомості, думки та неординарності мислення або, за словами українського перекладознавця Л.Коломієць, "креативна воля перекладача, що є причиною перекладу тексту" [3:9].

Відомий перекладач Г.Рабасса, котрий подарував англомовній читацькій аудиторії можливість ознайомитися з понад 30 романами іспанських та португальських відомих майстрів слова, зазначає, що "процес перекладу – це процес вибору, а майстерність перекладача – це вміння використовувати свій інстинкт" (переклад наш. – *Б.Плющ*) [11:7]. Якщо вибір може здійснюватися колективно, то інстинкт у кожного свій, або ж власне інтуїція. Відтак мотиви, логіка та інспірації, що спонукають перекладача до вибору професійного шляху, до прийняття відповідних глобальних (стосовно своєї перекладацької діяльності загалом) чи локальних (стосовно конкретного перекладацького проекту або завдання) рішень є індивідуальними. Позаяк результати перекладацької діяльності можна аналізувати й класифікувати відповідно до відмінного чи спільного, та врешті виокремлювати перекладацькі стратегії. У цій статті маємо на меті розглянути низку перекладацьких рішень у перекладі української художньої прози на англійську мову, що дасть змогу виокремити найпоширеніші стратегії перекладу українського художнього слова англійською мовою.

У своїй загальній категоризації перекладацьких стратегій американський теоретик перекладу й перекладач Л.Венуті стверджує, що очуження (foreignizing) та одомашнення (domesticating) є двома головними видами перекладацьких стратегій, причому одомашнення, сягаючи джерелами давнього Риму, завжди було найвпливовішою і найпопулярнішою стратегією у французькій та англійській перекладацьких традиціях [13:241]. Він також згадує про стратегію очуження як про стратегію, "що вперше була визначена у німецькій культурі періоду Класицизму та Романтизму, мабуть, найвиразніше філософом і теологом Ф.Шлейєрмахером" (переклад наш. – *Б.Плющ*) [13:242]. Його відома лекція від 24 червня 1813 року для Королівської Академії Наук у Берліні мала назву "Про різні методи перекладу". Саме відтоді пам'ятаємо слова німецького філософа про вибір перекладача: "Або перекладач полишає автора в спокої, наскільки це можливо, та переносить читача до нього, або ж він полишає читача й спрямовує автора до нього…" (переклад наш. – *Б.Плющ*) [12:2]. Пріоритетом перекладача, на думку Ф.Шлейєрмахера, має бути прагнення подарувати читачеві "смак іншомовного твору" (переклад наш. – *Б.Плющ*) [12:13]. Саме тому він надає перевагу методу очуження у перекладі. Натомість Л.Венуті вважає методи перекладу складовими стратегій, розуміючи поняття "перекладацькі стратегії" як таке, "що охоплює основні завдання вибору іншомовного тексту для перекладу та розроблення методів його перекладу" (переклад наш. – *Б.Плющ*) [13:240]. П.Ньюмарк розрізняє перекладацькі методи від процедур перекладу через відношення перших до цілого тексту (перекладацькі процедури застосовуються до речень чи окремих одиниць мови) [7:81], тож виникає певна синонімія між методами й стратегіями перекладу. Для усвідомлення різниці ключовою є перша частина визначення перекладацьких стратегій Л.Венуті. Вона стосується *вибору тексту для перекладу* відповідно до традиційних канонів культури цільової мови. Адже тоді популярність детективно-фантастичного жанру у Великій Британії може бути поясненням наслідків аналізу англомовної української книжкової продукції, виданої у Великій Британії останніми десятьма роками, що засвідчує популярність книг лише єдиного українського письменника А.Куркова [4:195]. Нагадаємо: його найпопулярніший роман "Пікнік на льоду" написаний у детективному жанрі.

Німецький перекладознавець, викладач романських мов, професор Г. Крінгс, чиє коло наукових інтересів охоплює взаємодію перекладу та процесу вивчення іноземної мови, а також машинний переклад [6], характеризує перекладацькі стратегії як "потенційно свідомі плани перекладача щодо розв'язання конкретних перекладацьких проблем у межах конкретного завдання перекладу" (переклад наш. – *Б.Плющ*) [8]. У цій статті ми розглянемо варіанти розв'язання перекладацьких проблем, обрані перекладачем при перекладі української прози англійською мовою, аби визначити найпоширеніші стратегії українсько-анлійського перекладу.

Переклад англійською мовою є значущим для творів та авторів творів української літератури. М.Бейкер зазначає, що переклад на мову "більшості" або домінантну мову (такою вона справедливо називає англійську) "творів авторів, які пишуть мовами меншого впливу у світі, є формою "посвяти": це знайомить центр з периферією, даючи авторам "сертифікат" на гідне місце у світовій літературі" (переклад наш. – *Б.Плющ*) [5]. Саме таке місце посів український письменник, перекладач та есеїст В.Діброва. Він став одним із найпопулярніших українських прозаїків, перекладених у Німеччині, Польщі, Угорщині, Шотландії, США, Канаді та ін., а за переклад роману С.Беккета "Уот" (1990) Володимир Діброва нагороджений премією ім. Миколи Лукаша. Його повість "День Народження" (1997), що набула широкого розголосу, та її англомовний переклад Уляни Пасічник були обрані для дослідження перекладацьких стратегій перекладу української прози англійською мовою.

Події повісті "День Народження" відбуваються в один день, у день святкування сорокаріччя філолога, кандидата наук, перекладача, члена Спілки письменників Юрія Бойка, котрий уже певний час живе та завдяки професорові Когуту працює в Америці. Події повісті розгортаються довкола розмов за святковим столом, до якого іменник запросив свого благодійника (Когута) та своїх знайомих – родину Кравців, кандидата мистецтвознавства Уляну та режисера Самбура. Усі вони приїхали з України, але це не єдине, що їх об'єднує. Насправді кожен воліє просити професора Когута про послугу, зокрема сприяння з працевлаштуванням: Бойко, Самбур та Уляна для себе, а Кравець для своєї дружини Лариси. Відтак дружньо-святкові умови свята є доволі оманливими, а породжена конкуренцією насторога щохвилі зростає. Автор не шкодує засобів на відображення численних підтекстів безпосередньо у розмовах між героями твору та їхніх цинічно-іронічних думок про "головного гостя" – професора Когута. Ось як він передає думки Бойка про свого благодійника та його професійну, себто перекладацьку, діяльність і не лише:

1. *Не запросити його – обов'язково образиться, ще й подумає, що вони –* ***невдячні свині*** [1:1].

1.2. *If he isn't invited, his feelings will surely be hurt. He might even think of them as, well,* ***ungrateful swine*** [2:1].

2. *То він хоче закласти якийсь комітет, то* ***щось*** ***перекладає****, то* ***дбає про когось*** [1:1].

2.1. *It could be about setting up a committee of some kind, or* ***compiling an anthology of translations****, or* ***bringing someone over for the summer*** [2:1].

3. *Аби зберегти* ***букву і пахощі оригіналу****, все те, що він не може перекласти. Йде у примітки і пояснює особливостями української вдачі. В решті випадків він покладається на словник. Через що* ***кожна з подоланих ним оповідок відгонить шизофренією*** [1:1].

3.1. *To render both the spirit and letter of the original, he puts anything he can't translate into a footnote, where it is explained as an idiosyncrasy of the Ukrainian character. For everything else he relies on the dictionary. As a result,* ***every narrative he has laid low reeks of schizophrenia*** [2:2].

У прикладі 1.2. бачимо, що метафора "невдячні свині" (приклад 1.1.) на позначення зооморфного образу "невдячних, непорядних людей" було відтворено калькою *ungrateful swine* (невдячні свині) з додаванням вставного слова *well* (ну що ж). Це вставне слово сигналізує про вагання або ж деяку незручність стосовно сказаного далі, ніби самовиправдання. Тобто переклад експлікує емоцію, котра відсутня в оригіналі, що дуже важливо, бо герой (Бойко), як то засвідчують його думки та подальші судження в діалогах, є втіленням безпардонності, грубості та нерозумної категоричності. Про жодні вагання не може бути й мови. Тому синтаксис у реченнях з його думок чи висловів простий, без будь-яких вставних слів. Зневагу Бойка до професора Когута акцентує використання невизначених займенників (***якийсь***, ***щось***, ***когось***) у прикладі 2 при перерахуванні діяльності останнього. Недбале ставлення посилює паралелізм конструкцій (***то він хоче…, то… перекладає, то дбає…***). У перекладі (приклад 2.1.) паралелізм збережено, однак зумисна невизначеність, покликана применшити та зневажити, майже цілковито втрачена (крім, ***committee of some kind*** – якийсь комітет). Натомість знаходимо несподівану конкретизацію, а саме, що він не "***щось перекладає***", а "*укладає антологію перекладів*" (***compiling an anthology of translations***), і не "***про когось дбає***", а навіть "*запрошує когось до себе на літо*" (***bringing someone over for the summer***). Отож переконуємося у вірогідності висновків С.Засєкіна, котрий у своїй статті "Універсальні стратегії перекладу художнього тексту: досвід емпіричного психолінгвістичного дослідження" зазначає, що експлікація є найчастотнішою універсалією на синтаксичному рівні та пояснює це потребою перекладача, котра виникає у фазі інтерпретації, зробити текст зрозумілим насамперед для самого себе [2:257]. Якщо наслідувати логіку Ф. Шлейєрмахера, котрий започаткував герменевтичний напрям у теорії перекладу, тобто що інтерпретатор через вимушеність реконструювати наміри автора має перевагу над останнім, що саме йому (інтерпретаторові) належить провідна роль у розумінні [1:81], то можемо зробити висновок, що перекладач, котрий безумовно виступає інтерпретатором твору, має прерогативу вибору та чи завжди його вибір правомірний? Невже перекладач важливіший за автора оригінального твору? Досить контроверсійне, а, можливо, й дещо зухвале питання. У своїй статті "Перекладач, хоч мені прикро це визнавати, не є автором" [10] Е.Пім спростовує цей, до речі, нині вельми поширений міф про авторство перекладача, себто що кожен перекладач, як і кожен автор, трансформує тексти, даруючи світові щось нове. Неможливо не погодитися у справді суб'єктивності та творчості перекладачів, коли вони працюють над майбутнім перекладом. Це потверджує безліч емпіричних досліджень. Однак, на думку Е.Піма, вельми необачним є

твердження, що перекладач – це автор, адже з його рук виходять нові твори. Авторство охоплює не лише творчість чи індивідуальність, а й етичну відповідальність. “Автор – та особа, яка висловлює свою позицію словами” [9:4]. Перекладач відтворює “чуже Я”, відтак не має права “додумувати” зміст твору замість автора. Отож експлікація у прикладі 2.1. не є прийнятною, адже, перше, надає не підтверджену інформацію, а, друге, з огляду на контекст повісті деформує уявлення про особистість героя-автора наведеної у прикладі думки.

Переклад у прикладі 3.1. порівняно з попередніми прикладами тішить близькістю відтворення сказаного та інтенцій героя-автора тих слів. Метафора “***буква й пахощі оригіналу***” відображена у перекладі сталим виразом “*дух і буква оригіналу*” (***the spirit and letter of the original***), що більш уживаний в галузі юриспруденції, проте саме цей чинник може сприяти відтворенню імпліцитної іронії (слово “пахощі” використано для того, аби поглумитися) оригіналу. Бачимо, що метафору “***кожна з подоланих ним оповідок відгонить шизофренією***” англійською мовою було передано за допомогою кальки “***every narrative he has laid low reeks of schizophrenia***” (*кожне з подоланих/ збитих з ніг ним оповідань смердить шизофренією*), що достеменно відображає брутальність автора цих слів.

При розгляді повісті “День Народження” В.Діброви варто наголосити, що, оскільки вона переважно складається з діалогів, які є своєрідним лакмусовим папірцем наростання прихованого конфлікту героїв твору, спричиненого конкуренцією їхніх інтересів та відповідною нещирістю одне до одного, у ній багато імплікацій автора, що їх читач має витлумачити сам (тому експлікація є не найкращим перекладацьким рішенням у цьому випадку), а мова героїв відіграє головну роль у висвітленні їхніх особистостей. Згаданий професор Когут, скажімо, щиро намагається поглибити свої знання та розуміння української мови, проте його володіння нею досі обмежене, відтак казусів у спілкуванні не уникнути. Наприклад:

4. “*До речі, – кидається Бойко в паузу, – я маю одне питання.* ***На нас насувається мій день народження****…” Когут не розуміє. “Я хотів сказати –* ***уродини****, – розтлумачив Бойко. – У вас такі речі святкують?* ***Короче, порадь****.”* [1:2].

4.1. “*By the way,” Boyko interjects into the silence, “There’s something I wanted to ask.* ***My jour de naissance is approaching****…” Kohut didn’t understand. “My* ***birthday****, ” Boyko explains. “You celebrate birthdays here, don’t you?* ***How do you think we should mark the occasion?***” [2:3].

5. “*Бо Україна, – вважає він, – мусить збудитися. І перейнятися* ***духом антрепренерства****… Чи як ви то називаєте?” “****Підприємництво****,” – знаходить слово Уляна* [1:15].

5.1. “*For Ukraine must wake up,” he declares, “and absorb* ***the enterprising spirit*** *– is what you call it?” “****The entrepreneurial spirit****,” says Uliana, hitting on the phrase* [2:22].

У прикладі 4 спостерігаємо доволі “класичну” ситуацію нерозуміння слова чи терміна через брак знання мови або різницю у слововживанні (діаспора надає перевагу слову “уродини”), унаслідок чого співрозмовник звертається до синоніма. Таким чином Бойко говорить про свій ***день народження***, а коли Когут не розуміє значення цих слів, знаходить синонім (знаний Когутом) – ***уродини***. У перекладі (приклад 4.1.)

натрапляємо на французьке словосполучення ***jour de naissance*** (*день народження*) та його англійський переклад ***birthday*** (*день народження*), поданий як синонім. Відповідно, читаючи переклад, можемо зробити висновок, що Когут просто не знає французької мови. Більше того, перед англомовним читачем постає щось на зразок дилеми: нерозуміння французької мови філологом, професором Когутом помітно контрастує з її знанням або ж екзальтованим володінням деякими французькими висловами з боку Бойка, людини, котра говорить напівсуржиком і доволі недбалий у доборі слів загалом. Адже у цьому ж прикладі бачимо, як Бойко просить поради у Когута, вдаючись до сленгу – ***короче***. У перекладі (приклад 4.1.) ж сленг не відтворено. Натомість Бойко звертається до професора зі знову не в надто притаманній собі манері в оригіналі, але підхожій до французької мови у перекладі, а саме: *Як, на вашу думку, нам варто відзначити цю подію?* (***How do you think we should mark the occasion?***). Таким чином, в оригіналі та перекладі відбувається рух у різні напрямки: в оригіналі це горизонтальний рух – герой Бойка не зраджує своїй манері говорити та закріплює амплуа не вельми високоосвіченої людини; у перекладі відбувається вертикальний рух – герой Бойка розкриває прихований потенціал, на зразок "полишає давні звички та розкриває нові таланти". Отож можемо зробити висновок, що експлікація та надмірна творчість перекладача у доборі відповідників у цьому випадку здатна не викривити зміст, а змінити очікування від твору, від автора, сприяти виникненню відчуття комічності чи абсурдності тощо. Вважаємо, що замість французького відповідника можна вжити справді синонім до "день народження" англійською мовою – *natal day*, а у випадку зі сленгом – відповідник з англійської розмовної мови – *let's cut the bullshit*.

Приклад 5 також ілюструє ситуацію, пов'язану з браком мови, а саме, коли Когут звертається до кальки-транслітерації поняття з англійської мови, перекладу якого українською він не знає – ***дух антрепренерства***, а його співрозмовниця Уляна підказує відповідник – ***підприємництво.*** У перекладі (приклад 5.1.) ж Когут згадує про ***the enterprising spirit***, а Уляна про ***the entrepreneurial spirit***, а, отже, англомовному читачеві незрозуміло чому, по-перше, Когут перепитує про правильність свого слововживання, а, по-друге, чому Уляна "*знаходить влучний вислів*" (***hitting on the phrase***), майже повторюючи те, що він сказав. Адже обидва словосполучення – ***the enterprising spirit***, ***the entrepreneurial spirit*** – є правильні і мають тотожне значення – *підприємницький дух*. Єдиною зачіпкою може бути більш поширене використання останнього з двох словосполучень. Тобто, перекладачка розв'язує складну проблему відтворення кальок з іншої мови, коли ця мова і є мовою перекладу, спираючись на традиції та канони цільової мови й потверджуючи сталу домінантну позицію одомашнення "в англомовній перекладацькій культурі" (переклад наш. – Плющ Б.О.) [12:2]. Розгляньмо ще приклади:

6. "*То в нас на це, – Когут таки підводиться, – є* ***ріжні "дей-кеар".*** *Ви в себе то звете "****ясла***" [1:9].

6.1."*Here we have* ***assorted kinds*** *of* ***day-care*** *for situations like that," Kohut responds, pulling himself up. "They're like what you call* ***iasla*** – ***nursery schools***" [2:12].

7. *На кафедрі в мене є* ***ріжні*** *костюми* [1:16].

7.1. *There's* ***a whole collection of*** *costumes stored at the department* [2:22].

У прикладі 6 натрапляємо на транслітерацію (так само як і в прикладі 5) – ***дей-кеар*** – та український відповідник – ***ясла***. У перекладі (приклад 6.1.) виходить дзеркальне співвідношення: ***day-care*** – звичне для англомовного читача слово та ***iasla*** – транслітерація незнайомого українського слова, однак контекст дає змогу зрозуміти, що це таке, тому у додаванні пояснення (***nursery schools*** – дитячі садки) немає потреби. Цікавим є випадок з графоном ***ріжні***, себто *різні*, в обох прикладах (6,7), бо на це слово ще не раз можна натрапити в тексті, саме у словах професора Когута. Функція графона у цьому випадку полягає не тільки в тому, аби показати відхилення від літературної норми у мові Когута, а й у творенні комічного (бо ***ріжні*** та ***ріжне*** маємо у доволі серйозних контекстах.) У перекладі (приклади 6.1. та 7.1.), на жаль, ні повтор цього слова, а ні графон не відтворено. Натомість знову бачимо експлікацію: ***ціла колекція костюмів*** (***a whole collection of costumes***) замість ***ріжні***. Тобто бачимо, що стандартизація та експлікація, котрі є складниками стратегії одомашнення позбавляють текст відтінків, а головне – авторських імплікацій.

Отож можемо зробити висновок, що одомашнення й досі лишається провідною стратегією англомовних перекладів, що не оминуло перекладів української прози. На прикладі англомовного перекладу повісті В.Діброви "День Народження" переконуємося, що експлікація й стандартизація мови дає змогу подолати певні складнощі перекладу, але, це робиться за рахунок істотних втрат, насамперед порушення авторських інтенцій та імплікацій. Одним із найпоширеніших наслідків може бути порушення емотивного фону цілого твору, себто виникнення комічного там, де є його нема в оригіналі і навпаки. Тому вбачаємо потребу здійснення подальших досліджень перекладацьких стратегій англомовного (і не лише) перекладу української прози задля виокремлення та напрацювання найвдаліших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Губерський Л.В. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) [навч.посіб.] / [Губерський Л.В.,Приятельчук А.О., Бойченко І.В.]; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.:Знання, 2009. – 624 с.;

2. Засєкін С.В. Універсальні стратегії перекладу художнього тексту:досвід емпіричного психолінгвістичного дослідження / С.В.Засєкін // Ученые записки Таврического національного университета им. В.И.Вернадского / гл.ред. Н.В.Багров. – Симферополь: ТНУ, 2011. – Серия: "Филология. Социальные коммуникации". – Вып.4 (2), т.24. – 2011. – С.254-260.

3. Коломієць Л.В. Перекладознавчі семінари: актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу: навчальний посібник/ Л.В.Коломієць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 527с.;

4. Поліщук Н. Переклади з української мови англійською мовою з 1991 до 2012 / Н.Поліщук // Всесвіт / шеф-редактор Ю.Микитенко. – К.: ТОВ "Журнал "Всесвіт". – Вип.9-10. – 2013. – С.174-198;

5. Baker M. The Changing Landscape of Translation&Interpreting studies / M.Baker [Електронний ресурс]: [стаття]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/6311299/The_Changing_Landscape_of_Translation_and_Interpreting_Studies – Назва з екрану;

6. Krings H.P. Werdegang / H.P.Krings // Fachbereich 10: Sprach- und Literaturwissenschaften. Universitдt Bremen [Електронний ресурс]: [сайт]. – Режим доступу: http://www.fb10.uni-bremen.de/lehrpersonal/krings.aspx – Назва з екрану;

7. Newmark P. A Textbook of Translation / P.Newmark. – New York – London – Toronto – Sydney – Tokyo: Prentice Hall International (UK) Ltd., 1988. – 311p.;

8. Ordudari M. Translation procedures, strategies and methods / M.Ordurari [Електронний ресурс]: [стаття]. – Режим доступу: http://www.translationdirectory.com/articles/article1413.php – Назва з екрану;

9. Pym A. The Translator as Author: Two English Quijotes (2012) / Anthony Pym.– 9 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/pymquixote.pdf. – Назва з екрану;

10. Pym A. The translator as non-author, and I am sorry about that (2010) / Anthony Pym. – 14 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/2010_translatore_as_author.pdf. – Назва з екрану;

11. Rabassa G. No two snowflakes are alike: Translation as Metaphor / G.Rabassa // The Craft of Translation / edited by J.Biguenet and R.Schulte. – Chicago and London: The Unoversity of Chicago Press, 1989. – P.1-13.;

12. Schleiermacher F. Ьber die verschiedenen Methoden des Ьbersetzens / F.Schleiermacher [Електронний ресурс]: [стаття]. – Режим доступу: http://users.unimi.it/dililefi/costazza/programmi/2006-07/Schleiermacher.pdf – Назва з екрану;

13. Venuti L. Translation strategies /L.Venuti // Routledge encyclopedia of Translation studies / edited by Mona Baker. – London and New York: Routledge Taylor&Francis e-Library, 2005. – P. 240-244.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Діброва В. День Народження / В.Діброва. – 25 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до повісті: http://homes.chass.utoronto.ca/~tarn/courses/468/Dibrova-narodzhennia.pdf. – Назва з екрану;

2. Dibrova V. Birthday / V.Dibrova // tr. by U.Pasicznyk. – Ukrainian literature. A Journal of Translations. – Vol.1,2004. – 36 p. – [Електронний ресурс].– Режим доступу до повісті: http://www.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol01/01-03.pdf. – Назва з екрану.

Стаття надійшла до редакції 11.04.14 р.

Плющ Б.О., асп.,
КНУ им. Т.Шевченко, Институт филологии, г. Киев

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ПРОЗЫ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В этой статье, опираясь на комплексный сопоставительный анализ и на рецептивную эстетику, рассматриваются переводческие стратеги перевода украинской художественной прозы на английский язик на примере повести В.Дибровы "День Рожденья".

Ключевые слова*: перевод, переводческие стратеги, переводчик, форенизация, доместикація, экспликация.*

Pliushch B., PhD student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRANSLATION STRATEGIES OF REPRODUCING UKRAINIAN PROSE INTO ENGLISH

This article deals with the translation strategies in English translations of Ukrainian literary prose works, in particular, in a narrative "Birthday" by V.Dibrova as material for complex comparative analysis.

***Key words**: translation, translation strategies, translator, foreignizing, domesticating, explication.*

УДК 81'255:(808.7+61)

Поворознюк Р.В., к.філол.н., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

МЕДИЧНІ ОПИТУВАЛЬНИКИ ЯК ОДИНИЦЯ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто стратегії перекладу медичних опитувальників, типові труднощі, пов'язані з їх адаптацією для іншомовних та іншокультурних респондентів, особливі вимоги до адекватності перекладу.

***Ключові слова**: медичні опитувальники, адаптація та валідизація, перекладацька компетенція, крос-культурна еквівалентність, адекватність*

Медичний переклад сприяє поширенню науково-практичних знань, зближенню й інтеграції національних медичних співтовариств у міжнародному контексті, а також неминуче виступає в ролі доказового механізму, адже саме завдяки йому дослідники у сфері охорони здоров'я можуть використовувати уніфіковані діагностичні методики, оціночні категоріальні схеми й доказові інструменти. Одним із таких інструментів, що широко застосовується в сучасній медицині, є опитувальники.

Заслужена й усіма визнана популярність медичних опитувальників пояснюється відносно низькою витратністю, оскільки проведення досліджень на основі опитувальників не вимагає значних фінансових вкладень і швидко дає уявлення про різні аспекти явищ, як-то « хвороба», «здоров'я» тощо. Результати подібних досліджень обробляються швидко й (у разі правильної обробки) відзначаться статистичної достовірністю.

Медичні опитувальники по праву вважаються необхідним елементом систематичного процесу збору інформації, застосовуються здебільшого для визначення частоти й поширеності захворювань, дослідження етіології, якості життя пацієнтів, а також прогнозування деяких аспектів їхньої поведінки [4, с. 397].

Проте, поруч із незаперечними перевагами, опитувальники мають ряд недоліків: по-перше, вважається, що їх складання не вимагає спеціальної підготовки та методології. Така думка істотно стримує розвиток дослідницьких механізмів, спрямованих на адаптацію та валідизацію отриманих результатів. По-друге, деякі медпрацівники скаржаться на «втому від постійних опитувань» [12] і небажання витрачати на них час, потенційно необхідний для виконання професійних обов'язків.

Зрештою, що особливо прикметно для лінгвістики та перекладознавства, більшість опитувальників створюються англійською мовою, відображають цінності англосаксонської культури, а їх валідність перевіряється на англомовних респондентах.

Багато дослідників вказують на те, що результативність застосування будь-якого медичного опитувальника залежить від адекватного перекладу й культурної адаптації, оскільки застосована в них шкала оцінок несе відбиток мови й культури тієї країни, в якій вони були створені [7]. Проте стандартизація текстів медичних опитувальників на догоду міжнародним нормам не повинна ставити під загрозу культурну еквівалентність, тобто взаємодію культурних контекстів МО й МП.

Фактор адресата (його фонові знання, цінності тощо) неминуче позначається на достовірності отриманих результатів. Медичні опитувальники, спрямовані на пацієнтів, припускають суб'єктивну оцінку стану здоров'я й тому не вважаються точним доказовим механізмом. Багато досліджень показали, що в разі хронічних захворювань, пацієнти звикають до дискомфорту й хворобливих проявів і схильні вважати їх менш серйозними, аніж здорові респонденти. Члени ж сім'ї та близькі пацієнтів часто не володіють необхідною інформацією в належному обсязі.

Традиційно вважається, що тільки медпрацівники здатні адекватно оцінити весь діапазон гіпотетичних проявів тієї чи іншої недуги. Це пов'язано, насамперед, із тим, що медпрацівники мають можливість спостерігати те чи інше явище в сотень пацієнтів і тому можуть із точністю прогнозувати його розвиток у віддаленій перспективі. Однак М.Голд та ін. вказують на занадто виражену концентрацію уваги медпрацівників на функціональному статусові пацієнтів і схильність не брати до уваги більш тонкі й суб'єктивні прояви хвороби (емоційні проблеми, біль, дискомфорт) [6, с.112].

Для перекладознавства важливі дані, зазначені Дж.Харкнессом і А.Шоуа-Глусбергом у роботі «Опитувальники в перекладі» [9]. Виявляється, рішення про необхідність перекладу тієї чи іншої версії опитувальника в американських дослідженнях може бути результатом «жереба», що ліг на ту чи іншу популяційну вибірку. Наприклад, багатоступенева ймовірнісна вибірка на першому етапі дослідження включає райони з іспаномовним населенням, виходячи з цього приймається рішення про підготовку іспаномовної версії опитувальника.

Дуже часто переклад здійснюють *ad hoc*, у процесі збору даних, шляхом усної ретрансляції тексту тією мовою, якою володіють респонденти.

Уявлення дослідників про знання й систему цінностей цільової аудиторії визначає типологію питань, що становлять анкету: відкритого, закритого типу (дихотомічні) або запитання з декількома варіантами відповіді [4, с.398]. Запитання відкритого типу припускають квалітативні відповіді, які складно аналізувати й оцінювати за допомогою статистичних інструментів.

Питання ж закритого типу більш структуровані, надійні, відтворювані й припускають оцінку в математичних величинах. Саме вони вважаються достовірними джерелами інформації про стан здоров'я пацієнтів [5].

Незважаючи на формальні відмінності, всі достовірні медичні опитувальники об'єднує одна спільна риса: доступність в оригіналі та перекладі. Р.Бріслін та ін. вказують на те, що перекладний текст повинен бути зрозумілий 10 – 12-річним дітям [2]. Для цього рекомендується використовувати короткі речення з простими «ключовими словами» [14], активний (а не пасивний) стан, іменники (а не займенники), конкретні (а не абстрактні) поняття. Автори повинні уникати метафор і сленгізмів, умовних речень, обставин місця й часу, присвійних зворотів, розпливчастих термінів, речень із двома дієсловами, що описують різні дії.

Особлива увага приділяється компетенції перекладача. Крім традиційних постулатів про перевагу перекладу рідною мовою [14], а також залучення представників мовного середовища на етапі культурної адаптації, дослідники висловлюють думку про те, що освіченість перекладача не завжди є запорукою культурної еквівалентності переказного тексту [13].

Дуже часто доводиться передавати готову версію опитувальника на доопрацювання, оскільки занадто складні й мудровані структури, характерні для стилю інтелектуалів із вищою освітою, незрозумілі цільовій аудиторії. З іншого боку, мовний досвід представника відповідної популяції допомагає наситити переклад ідіомами, зробити його стиль більш розмовним [11] .

Деякі дослідники називають медичні опитувальники «культурними артефактами» , оскільки вони транслюють західні цінності, наукові погляди, хронотопні концепції, чужі для цільової аудиторії [1].

У роботі Д.Селік та ін., що досліджує переклад медичного опитувальника турецькою мовою, описувався приклад незбігу хронотопних концепцій [3, с. 2607]. Турецька аудиторія звикла вимірювати відстань, яку долає пішки, в хвилинах, і навіть після того, як дослідники замінили милі метрами й спробували описати відстань за допомогою уточнення «до найближчої автобусної зупинки», відчувала труднощі при оцінці функціональної рухливості.

Крім того, турецькі респонденти не розуміли медичного терміна *knee instability* (нестабільність колінного суглоба), і його довелося замінити лексемою ''bos¸alma'', що в перекладі з турецької означає «слабкість», «піддатливість» [3, с. 2607].

Враховуючи особливості перекладного матеріалу, Ф.Гіллемін та ін. створили методичні рекомендації з перекладу медичних опитувальників [8, с. 1420].

На їх думку, процес підготовки перекладної версії опитувальника повинен включати такі етапи: 1) власне переклад і 2) зворотний переклад, що здійснюють кваліфіковані фахівці, 3) оцінку якості перекладу та зворотного перекладу компетентними організаціями, 4) попереднє тестування еквівалентності перекладу за допомогою спеціальних методик (на групах білінгвів і монолінгвів) і 5) перегляд оціночної шкали, якщо в цьому є потреба.

Якщо опитувальник планують використовувати в популяційній групі, що володіє тією самою мовою (наприклад, американським і британським варіантами англійської), етапи перекладу та зворотного перекладу, з очевидних причин, виключаються.

О.Вернер і Д.Кембелл доповнюють описану вище схему етапом «децентрування», тобто ретрансляції інформації оригіналу за допомогою парафраз. Парафрази, на думку дослідників, є засобом « децентрування» тексту, оскільки дозволяють створити версії оригіналу, неприв'язані до, тобто «незцентровані» на певній культурі або мові [15, с.398].

Так звана «крос-культурна» еквівалентність є основною вимогою до адекватності перекладеної версії опитувальника. Перші згадки про крос-культурну еквівалентність як явище спостерігаються в іноземних працях із психології та психіатрії [2, 13]. Ф.Гіллемін та ін. проводять аналогію між крос-культурною та концептуальною еквівалентністю, бачачи в обох типах прагнення дослідників досягти паритету між концептами вихідної культури та культури, що обслуговується мовою перекладу [8, с.1423]. Складовими концептуальної еквівалентності, на їхню думку, є:

- семантична еквівалентність, тобто еквівалентність значень. Семантична еквівалентність охоплює як категорії лексики, так і граматики. Так, при перекладі запитання "Are you able to bend?" доводиться вдаватися як до конкретизації, вказуючи частину тіла, гнучкість якої оцінюють (верхні (flex) або нижні кінцівки (squat), спина (bend over)), так і до генералізації, якщо оцінка стосується загальної гнучкості, тобто властивості пацієнта.

Граматичні зміни спостерігаються у випадках, коли в тій чи іншій мові спостерігається відсутність певних форм або категорій (герундію, дієприкметника або дієприслівника) [13].

- ідіоматична еквівалентність стосується ідіом та коллоквіалізмів, які рідко збігаються в МО й МП, проте часто застосовуються в опитувальниках для оцінки емоційного стану та соціальних умов респондента. Так, англомовна ідіома I am feeling on edge в перекладі італійською була відтворена наступним чином: «Мої нерви поза шкірою (I have my nerves outside my skin)», в перекладі французькою було вжито нейтральний відповідник: «Я нервую, відчуваю напругу», в той час як в арабській версії опитувальника перекладач підсилив емоційний компонент, вдавшись до виразу «Мені страшно» [11].

- емпірична (experiential) еквівалентність відображає вимогу, щоб ситуації, описувані в оригінальному тексті віддзеркалювали досвід цільової аудиторії. Наприклад, перекладачі англомовного опитувальника, призначеного для бразильської аудиторії, були змушені замінити оригінальне формулювання «пересуватися автівкою» формулюванням «пересуватися громадським транспортом», оскільки в Бразилії на той час мало хто міг похвастатися власним засобом пересування [8, с.1423]. Так само, ствердження, покликане оцінити емоційний стан респондента, – «Я забув, як це – радіти життю» (I have forgotten what it is like to enjoy myself) або запитання «Скільки годин на тиждень ви приділяєте своєму дозвіллю?» (How many hours a week do you have leisure activities?) викликало нерозуміння в представників деяких культур, і через це були вилучені або замінені приблизними відповідниками [11].

Загалом концептуальна еквівалентність оцінює валідність досліджуваного концепту та частоту виникнення конкретних феноменів у житті представників тієї чи іншої культури. При цьому семантичне наповнення може збігатися, проте концептуально оригінал та переклад розіходитимуться. Наприклад, в більшості європей-

ських країн «двоюрідний» чи «рідний брат» означає лише представника тієї чи іншої родини першого чи другого ступеню спорідненості. У країнах, що розвиваються, ці лексеми позначають особу з високим ступенем близькості до респондента в його соціальному оточенні [8, с.1423]. Так само вислів «У мене болить голова» “I have pain in my head” може мати прямий семантичний відповідник у мові перекладу, проте на концептуальному рівні ці твердження викликатимуть в представників вихідної та цільової аудиторії зовсім інші асоціації [13].

Викладені погляди іноземних дослідників підкреслюють важливість медичних опитувальників як доказового інструменту й як об’єкта перекладознавства, що вимагає додаткового осмислення в аспекті відображення їх лінгвориторичних особливостей засобами цільової мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adam B. Values in the cultural timescapes of science/B. Adam//Cultural Values. – 1998. – Vol. 2(2-3). – P. 385–402.

2. Brislin R.W., Lonner W.J., Thorndike R.M. Questionnaire wording and translation/R.W. Brislin, W.J. Lonner, R.M. Thorndike// Janet A. Harkness, Fons J. R. van de Vijver, Peter Ph. Mohler, eds. Cross-cultural Survey Methods. – NY: John Wiley, 2002. – P. 32-58.

3. Celik Derya, Cos¸kunsu Dilber, Kılıc¸og˘lu O¨nder. Translation and Cultural Adaptation of the Turkish Lysholm Knee Scale: Ease of Use, Validity, and Reliability/ Derya Celik, Dilber Cos¸kunsu, O¨nder Kılıc¸og˘lu//Clinical Orthopaedics and Related Research. – 2013. – Vol.471. – P.2602-2610- [Електронний ресурс] [Текст] – Режим доступу: http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11999-013-3046-z

4. Eaden, Jayne, Mayberry, Margaret K., Mayberry, John F. Questionnaires: the use and abuse of social survey methods in medical research/Jayne Eaden, Margaret K. Mayberry, John F. Mayberry//Postgraduate Medical Journal. – 1999. – Vol.75. – P.397-400. – [Електронний ресурс] [Текст] – Режим доступу: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1741277/pdf/v075p00397.pdf

5. Gilkison C.R., Fenton M.V., Lester J.W. Getting the story straight: evaluating the test-retest reliability of a university health history questionnaire/ C.R. Gilkison, M.V. Fenton, J.W. Lester//Journal of American College Health. – May 1992. – Vol. 40 (6). – P.247–252. – [Електронний ресурс] [Текст] – Режим доступу: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1602091

6. Gold M.R., Siegel J.E., Russel L.B., Weinstein M.C., eds. Cost-effectiveness in health and medicine//Marthe R. Gold, Joanna E. Siegel, Louise B. Russel, Milton C. Weinstein. – NY: Oxford University Press, 1996. – 456 pp.

7. Guillemin F. Cross-cultural adaptation and validation of health measures/ Francis Guillemin//Scandinavian Journal of Rheumatology. – 1995. – Vol.24 (2). –P.61–63. – [Електронний ресурс] [Текст] – Режим доступу: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7747144.

8. Guillemin, Francis, Bombardier, Claire, Beaton, Dorcas. Cross-Cultural Adaptation of Health-Related Quality of Life Measures: Literature Review and Proposed Guidelines/ Francis Guillemin, Claire Bombardier, Dorcas Beaton//Journal of Clinical Epidemiology. – 1993. – Vol.46. – #12. – P.1417-1432. [Електронний ресурс] [Текст] – Режим доступу: http://senseofcommunity.org/files/crosscultural%20adaptation%20of%20measures.pdf

9. Harkness J., Schoua-Glusberg A. Questionnaires in Translation/J. Harkness, A. Schoua-Glusberg//ZUMA-Nachrichten Spezial. – Jan 1998. – P. 87-126. – [Електронний ресурс] [Текст] – Режим доступу: http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic506406.files/znspez3_04_Harkness_Glusberg.pdf

10. Hendricson W.D., Russel I.J., Jacobson J.M., Rogan H., Bishop G.D., Castillo R. Development and initial validation of a dual language English-Spanish format for the Arthritis Impact Measurement Scales/W.D. Hendricson, I.J. Russel, J.M. Jacobson, H. Rogan, G.D. Bishop, R. Castillo//Arthritis&Rheumatology. – 1989. – Vol. 32. – P.1153-1159.

11. Hunt S.M., Alonso J., Bucquet D., Niero M., Wiklund I., McKenna S. Cross-cultural adaptation of health measures. European Group for Health Management and Quality of Life Assessment/S.M.Hunt, J.Alonso, D. Bucquet, M. Niero, I. Wiklund, S. McKenna//Health Policy. – Sept 1991. – Vol. 19 (1) – P.33-44.

12. Kaner E.F., Haighton C.A., McAvoy B.R. "So much post, so busy with practice – so no time!": a telephone survey of general practitioners reasons for not participating in a postal questionnaire survey/ E.F.Kaner, C.A.Haighton, B.R. McAvoy.//The British Journal of Medical practice. – Mar 1998. – Vol. 48 (428). – P.1067–1069. – [Електронний ресурс] [Текст] – Режим доступу: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1410021/

13. Secherst L., Fay T.L., Zaidi S.M.H. Problems of translation in cross-cultural research/L. Secherst, T.L. Fay, S.M.H. Zaidi//Journal of Cross-Cultural Psychology. – 1972. – Vol. 3. – P.41-56.

14. Spielberger C.D., Sharma S. Cross-cultural measurement of anxiety/C.D. Spielberger, S. Sharma// Spielberger C.D., Diaz-Guerrero R., eds. Cross-cultural Anxiety. – Washington: Hemisphere Publ. Corp, 1976. – P. 13-25.

15. Werner, O., Campbell, D. Translating, Working through Interpreters and the Problem of Decentering/O.Werner, D. Campbell//R. Naroll, R. Cohen, eds. Handbook of Cultural Anthropology. – NY: American Museum of National History, 1973. – P.398-420.

Стаття надійшла до редакції 14.04.14

Поворознюк Р.В., к.філол.н., доц., докторант,
Институт филологии КНУ им.Т.Шевченко, г. Киев

МЕДИЦИНСКИЕ ОПРОСНИКИ КАК ЕДИНИЦА ПЕРЕВОДА

В статье рассмотрены стратегии перевода медицинских опросников, типичные сложности, связанные с их адаптацией для иноязычных и инокультурных респондентов, особенные требования к адекватности перевода.

Ключевые слова: *медицинские опросники, адаптация и валидизация, переводческая компетенция, кросс-культурная эквивалентность, адекватность.*

Povoroznyuk R.V., Cand.Phil.Sci., Associate Professor, Doctoral Candidate,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MEDICAL QUESTIONNAIRES AS A TRANSLATION UNIT

The article deals with strategies of rendering medical questionnaires, typical problems of their adapting to the understanding of representatives of the foreign-language and culture settings, special requirements of translation's adequacy.

Keywords: *medical questionnaires, adaptation and validation, translator's competence, cross-cultural equivalence, adequacy.*

УДК 81.512.161'373

Покровська І. Л., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФОРМУВАННЯ СУФІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ОСМАНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена аналізу процесу зародження та формування системи суфійських термінів в османській мові. У дослідженні відповідно до семантичних показників здійснюється класифікація лексики, якою користувалися суфії. Особливу увагу приділено процесу сакралізації та трансформації значень при утворенні суфійських термінів.

Ключові слова: *суфійські терміни, трансформація значення, сакралізація, османська мова.*

Мова суфіїв, або суфійська лексика, виникла разом із суфізмом – філософією життя, яка передбачає слідування певним канонам та правилам поведінки, спрямованим на досягнення духовних ідеалів [3, 1246]. Метою такого релігійного містицизму є внутрішнє задоволення та поєднання з Абсолютом (Всевишнім). Спеціальні терміни суфії вживали як у повсякденному спілкуванні, так і в листах, оповідях. Для емоційно-експресивного вираження своїх почуттів та думок суфії послуговувалися поезією. У турецькій літературі найбільш яскравими представниками тасаввуфського напрямку можемо назвати Галіба Деде, Набі, Несімі, Ніязі Мисрі, Юнуса Емре, Фузулі, які використовували образи жінки, соловейка, троянди, вогню, вина для вираження містичних мотивів суфізму.

У наші часи для розуміння суфійської лексики турецькі лексикографи створюють окремі словники суфійських термінів, серед яких можемо виокремити термінологічний словник Сеййіда Джафера Седжаді ("Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü"), який вперше був видрукуваний у 1960 році, потім перевиданий з доповненнями у 1983 та 2007 році [5], словник Есема Джебеджіоглу "Суфійські терміни та фразеологізми"

(“Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü”) [2], словник Сулеймана Улудага “Словник суфійських термінів” (“Tasavvuf terimleri sözlüğü”) [8], османо-турецький словник (“Osmanlıca Türkçe Lügat”) [6], які містять тлумачення термінів, що були в активному вжитку суфіїв.

Актуальність дослідження. У світлі вивчення взаємозв’язку мови та релігії вивчення процесу формування суфійської лексики як елементу релігійного буття певної групи населення Османської імперії займає значне місце. Походження більшості суфійських термінів лишається невивченим. Загалом, деякі одиниці були запозичені з Корану та *хадисів*, проте значна частка аналізованого лексичного матеріалу – це переосмислені одиниці загальновживаного мовного фонду, аргументоване доведення чого сприятиме визначенню впливу свідомості та підсвідомості етносу на формування мовних знаків.

Мета дослідження полягає у визначенні сфери походження й ступені сакралізації суфійських лексичних одиниць в османській мові. Для реалізації зазначеної мети передбачається виконання таких завдань, як виокремлення основного корпусу суфійських термінів, тлумачення трансформації їхнього значення, визначення їх прагматичного потенціалу в творах поетів-суфіїв.

Об’єктом наукової розвідки є суфійська термінологія османської мови, а **матеріалом** – словники суфійських термінів та тексти суфійського спрямування, які належать перу середньовічних поетів.

Науковці, які працюють в галузі соціальних та природничих наук, послуговуються спеціальною системою лексичних одиниць, які вживаються для вираження характерних для певної галузі науки понять. Такі одиниці називаються *термінами* (тур. terim, ıstılah). Терміни мають здатність утворюватися із загальновживаних лексем, які з часом втрачають своє словникове значення і набувають вузькоспеціалізованого. Наприклад, слова *піст* (тур. oruç) і *мусульманський намаз* (тур. namaz) пов’язані зі словами ‘тримати’, ‘утримуватися’ й ‘молитися’, при цьому кожне утримування та молитва не можуть іменуватися постом та намазом [7, 7].

Зазначені положення значною мірою стосуються тасаввуфських лексем. Поети-суфії використовували в метафоричному та метонімічному значеннях певні слова, які з часом набули символічних конотацій та перейшли в розряд так званих суфійських термінів:

Dört Kitabun *manisi bellüdür bir elifde*
Sen elifi bilmezsin bu nice okumadur.

Переклад: *Значення* ***Чотирьох книг*** *відоме в одному аліфі,*
Як же це читати, якщо ти не знаєш аліфа? [1, 133].

У релігійній суфійській літературі *аліф* (букв. elif) вживається для символізації *вахдету* (букв. *vahdet* – ‘єдність, цілісність Аллаха’). Суфії вважали, що літери утворилися з крапки і їх об’єднуючим елементом є власне *аліф*. Літера *аліф*, яка розпочинає арабську абетку, вживається на позначення Абсолюта. Крім того, турецький народний поет-суфій Юнус Емре у своїх поетичних творах зазначає, що значення усіх чотирьох книг (Псалтирю, Старого Завіту, Біблії та Корану) зашифроване у першій літері теоніму *Аллах*.

Терміни суфійського походження підлягають тематичній класифікації відповідно до їх ролі в позначенні певних явищ суфійської філософії:

1-Терміни на позначення представників тарикатів та їх ступенів (*abdal* (букв. мн. від лексеми *bedel* – ‘ціна, вартість’) – ‘бродячий дервіш’, *arif* (букв. обізнаний, знаючий) – ‘суфій, який у всьому послуговується волею Аллаха, *hadim* (букв. прислужник) – ‘особа, яка не є дервішем, проте готова допомагати суфіям’, *derviş* (букв. бідний) – ‘дервіш’, *ham* (букв. недозрілий, неспілий, сирий) – ‘початківець суфійського вчення’, *insan-ı kamil* (букв. досконала людина) – ‘людина, яка усіма своїми діями служить Аллаху’, *mürşid* (букв. керівник, гід, поводир) – ‘той, хто вказує шлях у суфізмі, вчитель’, *miskin* (букв. слабкий, бідний) – ‘дервіш, досконала людина’, *mürit* (букв. той, хто хоче, бажає) – ‘дервіш, який увійшов до певного тарікату, раб шейха’, *şeyh* (букв. літній, старий) – ‘голова дервішів у тарикаті’).

Слід особливо наголосити, що лексема *дервіш*, яка є однією з основоположних мовних одиниць на вираження суфійської філософії походить від однокореневого перського слова *бідний*. Така етимологія пов’язана з тим, що дервіші сторонилися матеріальних цінностей і надавали перевагу надзвичайного скромному способу життя. Вчителем та наставником дервішів вважався *şeyh*, засновником певного суфійського тарикату – *pir* (букв. великий, старий).

В одному зі своїх “Ілахі” відомий турецький народний поет-суфій Юнус Емре вживає епітет *miskin* (суф. термінологія дервіш) по відношенню до себе:

Miskin *Yunus biçareyem başdan ayağa yareyem*
Dost ilinden avareyem gel gör beni aşk neyledi

Переклад: ***Дервіш*** *Юнус – у безвиході, поранений увесь,*
Далеко від друзів, прийди, поглянь, що зробила любов [1, 139].

Юнус Емре в наведених рядках відображає свою слабкість і безсилість перед Аллахом, звертається до Всевишнього за допомогою.

До цієї групи слід також віднести осіб, причетних до суфійських вчень (*dilber* (букв. коханий) – ‘Всевишній коханий’, *nigar* (букв. гарна, як намальована) – ‘божественний коханий’:

Şems ***nigarun*** *vuslatı yolında üryan olıban*
Vasıl oldı ölmeye her kişinün irfanı yok

Переклад: *Для того, аби поєднатися зі схожим на сонце* ***божественним коханим,***
У всіх вистачить терпіння, щоб не померти [1, 176].

2-Терміни на позначення певних обрядових місць: *meyhane* (букв. місце збору друзів) – ‘приміщення для зібрання муршідів’, *meydan* (букв. майдан) – ‘назва місця в мевлевітських та бекташитських сектах, у якому здійснюються суфійські ритуали’:

Meydanında *dar durmuş köçekler*
Çalınur koç kurbanlara bıçaklar
Döginür kudüm açılur sancaklar
Tuğlar gelür şahum Abdal Musa’ya

Переклад: *Зібралися на* ***майдані*** *всі дервіші,*
Ріжуть тут жертовних баранів,
Грають на кудюмах (*кудюм* – назва музичного інструменту),
розгортають знамена,
До Абдала Муси наближаються справжні візири [1, 164].

3-Терміни на позначення одягу суфіїв: *cübbe* (букв. широкий та довгий зовнішній одяг) – ‘накидка, яку носять суфії’, *hırka* (букв. верхній одяг з рукавами із вовни) – ‘одяг дервішів з довгими рукавами та без комірця’, *sarık* (букв. головний убір, який накручують на голову) – ‘головний убір суфіїв’:

Dervişlik ***hırkada*** *tacda değildir*
İsilik oddadır saçta değildir

Переклад: *Основа суті дервіша – не в* ***хирці*** *і не в короні,*
Основне тепло – це вогонь, аж ніяк не волосся [1, 172].

4-Терміни, пов’язані з певними станами у суфізмі: *cezbe* (букв. притягування, наближення) – ‘процес наближення раба до Аллаха’, *hakikat* (укр. істина) – ‘найвищий ступінь, якого досягають у релігійному житті’, *kabz* (букв. тримання, притримування) – ‘надія і страх – два стани у суфізмі, які настають після радості та хвилювання’, *marifet* (букв. інформація, знання) – ‘дані, які отримують суфії в результаті переживання й відчуття різних духовних станів’, *neşe* (букв. радість, хороший настрій) – ‘стан отримання задоволення від духовних красот та душевних задоволень”, *tarikat* (букв. шлях) – ‘шлях, яким слідують відповідно до певних правил та церемоній з метою досягнення та пізнання Аллаха’, *şeriat* (букв. канал для води; дорога, якою йдуть верблюди до водопою) – ‘звід релігійних правил, пов’язаних із вдосконаленням духовного світу людини’, *sebil* (букв. yol) – ‘місце роздачі води при дорозі в ім’я Аллаха’.

Основними станами суфізму вважаються *şeriat, tarikat, hakikat, marifet*, які суфії іменують, як ‘четверо дверей’ (букв. dört kapı):

Şeriat, tarikat, *yoldur varana,*
Hakikat, marifet *ondan içeri*

Переклад: ***Шаріат*** *– для того, хто дістанеться* ***тарікату,***
Лише після цього – ***хакікат, маріфет*** [1, 148].

5-Терміни, пов’язані з поведінкою та звичаями суфіїв: *gülbang* (букв. щебетання) – ‘молитва, яку співають хором’, *takva* (букв. страх, остерігання) – ‘остерігатися гніву Аллаха, намагатися уникати поведінки, яка може стати підставою для покарання’, *uzlet* (букв. бути осторонь буденних справ, жити незалежним життям) – ‘вести аскетичний спосіб життя, жити в безлюдних місцях, утримуватися від гріхів’, *züht* (букв. поводитися холодно, відвертатися, сторонитися) – ‘віддалитися від світу з метою поєднання з Аллахом’.

Окремо слід відзначити про групу лексичних одиниць, характерних для класичного ісламу, які набули специфічних значень у суфійській термінології. Зокрема, лексема *mescid* у мусульманській термінології позначає невелику мечеть, у якій здійснюють намаз. У суфійському світі *mescid* – 1. Місце в *текке* (обителі дервішів) для виконання намазу. 2. Серце рабів Всевишнього.

Таким самим чином сакронім *uçmak* (тур. *cennet* – букв. рай) у суфізмі позначає ‘духовний рай’, ‘відчуття, які сприймаються серцем без посередництва тіла’:

Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini
Bu cihan cehennemini sekiz ***uçmağ*** *ide bir söz*

Переклад: *Людина, не знаючи, що точно сказати, не повинна казати лихого,*
Навіть одне [хороше] слово перетворює цей пекельний світ на ***рай*** [1, 143].

Отже, на основі аналізу зібраної картотеки суфійських термінів цілком викреслюється загальна тенденція виникнення суфійських термінів: переважна більшість специфічних для суфіїв одиниць утворилася в результаті набуття спеціального сакрального значення світськими лексемами й одиницями на позначення реалій мусульманського життя. **Перспективи подальших досліджень** полягають у визначенні місця суфійських термінів у системі релігійної термінології турецької мови та здійсненні етнолінгвістичного аналізу тасаввуфських поетичних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Artun E. Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri/ E.Artun. – Adana: Karahan Kitabevi, 2011.
2. Cebecioğlu E. Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü / E. Cebecioğlu. – Siteye giriş şekli: http://dosyalar.semazen.net/e_kitap.
3. Doğan M. Büyük Türkçe Sözlük / M. Doğan. – İstanbul: Pınar Yayınları, 2005. – 1424 s.
4. Gölpınarlı A. Tasavvuftan dilimize geçen Deyimler ve Atasözleri / A. Gölpınarlı. – İstanbul: İnkılap, 2004. – 384 s.
5. Gölpınarlı A. Tasavvuf/ A.Gölpınarlı. – İstanbul: Milenyum Yayınları, 2012. – 229 s.
6. Osmanlıca Türkçe Lügat. – İstanbul: Hisar Yayınevi, 1999. – 1000 s.
7. Seyyid C.S. Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü/ C.S. Seyyid. – İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007. – 536 s.
8. Uludağ S. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü/ S.Uludağ. – İstanbul: Kabalcı yayıncılık, 2012. – 438 s.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2014.

Покровская И. Л., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Т.Г. Шевченко, г. Киев

ФОРМИРОВАНИЕ СУФИЙСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В ОСМАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Стаття посвящена анализу процесса зарождения и формирования системы суфийских терминов в османском языке. Разработа семантическая классификация лексики, которой пользовались суфии. Особое внимание уделено процессу сакрализации и трансформации значений при образовании суфийских терминов.

Ключевые слова: *суфийские термины, трансформация значений, сакрализация, османский язык.*

Покровская И. Л., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE FORMATION OF SUFI TERMINOLOGY IN THE OTTOMAN LANGUAGE

This article is devoted to the analysis of the emergence and the formation of the Sufi terms sestem in the Ottoman language. The author proposes the detailed classification of the lexemes, which were used by the Sufies, according to their semantic meanings. The main attention is paid to the process of the sacralization and meaning transformation within the Sufi terms.

Key words: *Sufi terms, transformation of the meanings, sacralisation, the Ottoman language.*

УДК 811.133.1'42:17.018.22:341.76 Л.Фабіуса

Пономаренко О. В., докторант, доц., к.філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІРТУАЛЬНОГО КАНОНУ ФРАНЦУЗЬКОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВІТІВ Л.ФАБІУСА)

У статті на матеріалі твітів Л Фабіуса представлені деякі лінгвопрагматичні особливості функціонування дипломатичного дискурсу Франції у Твіттері. Об'єктами аналізу стали концепти, цінності, елементи інтердискурсивності й запозичення, етноспецифічні та етномарковані одиниці.

Ключові слова: *дипломатичний дискурс, віртуальна комунікація, твіт.*

Для сучасної лінгвістики наразі залишаються актуальними тенденції дослідження віртуальної комунікації в цілому та в окремих специфічних і професійних дискурсах зокрема. Оскільки нашим науковим інтересом є вивчення особливостей спілкування дипломатів у віртуальному вимірі, що узгоджується із загальною наукової парадигмою, вважаємо за доцільне представити тут результати філологічної розвідки, яка стала продовженням раніше здійснюваного аналізу (*див. статтю О.П.*). Як і в попередньому випадку, всі приклади, що ілюструють дослідження (*подані у вигляді лише контенту із зазначенням дати їх створення задля заощадження обсягу статті*), – це твіти з єдиного джерела: франкомовної сторінки особистого офіційного аккаунта Міністра закордонних справ Франції як посадовця-дипломата й державного функціонера [https://twitter.com/LaurentFabius].

Однією з найважливіших дискурсотворчих складових є система **концептів** і **цінностей, у** ній відображаються як загальнонаціональні етноспецифічні ознаки мислення та його вербалізації, так і характерні елементи певного дискурсу (віртуальної форми дипломатичного, в даному випадку), й, звісно, ідеостилю кожного творця відповідного дискурсу.

Так, з досліджених твітів стало можливим виділити концепт, який у дипломатичному дискурсі очільника МЗС Франції актуалізується найчастіше. Це – концепт ЄДНОСТІ (французів у цілому; Міністра з народом; Міністра з керованим ним відомством; Міністра, Франції та французів з міжнародною спільнотою). Вербалізація цього концепту відбувається за допомогою різнорівневих засобів, наприклад:

– займенника „ми" та похідних (переважно „наш"):

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *19 января*

Au Sommet CEDEAO "Nous avons pris nos responsabilites, dans le cadre de la legalité internationale" ***#Mali***

– окремих слів і словосполучень, які є синонімами до поняття „єдність (= однодумство, згуртованість, одностайність, командний дух тощо: *travailler en équipe, avec les européens*)" або, принаймні, розкривають його суть:

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *10 апреля*

"L'administration française doit travailler en équipe" ***#diplomatieéconomique***

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *20 января*

"Nous avons décidé avec les européens de former en urgence l'armée malienne" ***#Mali #GrandRDV***

Інша опція – висловлювання від протилежного: вживання лексичних одиниць, близьких до поняття „одинокість", яким передує заперечна частка (*n'est pas seule*), як варіант – у поєднанні з тими ж таки лексичними одиницями зі значенням єдності, згуртованості, спільності (*a le soutien de l'ensemble de la communauté*):

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *20 января*

"La France n'est pas seule, elle a le soutien de l'ensemble de la communauté internationale" ***#Mali #GrandRDV***

Іншими, часто згадуваними головним дипломатом країни, концептами й цінностями є: *confiance, croissance, emploi* (твіт від 16.06.2013), *Europe politique, Europe-puissance* (твіт від 16.06.2013), *paix* (твіт від 05.06.2013), *vérité* (твіт від 04.06.2013), *sécurité, développement* (твіт від 28.05.2013), *sécurité, stabilité, liberté* (твіт від 17.04.2013), *droits des femmes* (твіт від 10.04.2013), *droit* (твіт від 14.03.2013), *liberté de la presse, protection des journalistes* (твіт від 14.02.2013).

Водночас небажані та неприйнятні концепти передаються від протилежного: через заперечення (*ne voulons pas d'impunité*) чи в супроводі слів з негативним значенням (*refuser l'impunité*), наприклад:

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *4 июня*

"Il faut dire la vérité, refuser l'impunité, et organiser une conférence de la paix" ***#Syrie***

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *4 июня*

"Nous voulons la vérité, et nous ne voulons pas d'impunité" ***#Syrie***

Ще одним аспектом дослідження, частотність вербалізації якого в проаналізованих твітах не могла залишитися непоміченою, стали елементи **інтердискурсивності.**

Йдеться, здебільшого, про лексичні одиниці з інших – суміжних і несуміжних – дискурсів і/або мов (переважно – англіцизми). Так, залежно від тематики міжнародного питання, що наразі висвітлюється чи обговорюється, у твітах найбільше використовуються лексеми з:

– **економічного** дискурсу:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *5 февраля*

"Nos ambassadeurs assument le rôle de chefs de l'équipe France de l'export dans leur pays de résidence" ***#diplomatieéconomique*** ***#ens***

У наведеному прикладі типова лексема „*export – експорт*" ужита в прямому значенні, властивому саме економічному дискурсові, де вона використовується на позначення одного з ключових понять цієї сфери діяльності, належить до групи лексичних одиниць, які утворюють ядро лексико-семантичного поля типових (специфічних, професійних) економічних термінів.

– **військового** дискурсу:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *12 марта*

"J'ai créé une task force au quai d'Orsaye notre action sur le ***#Mali****"*

Так, у наведеному прикладі вжито специфічну лексичну одиницю „*task force – цільова група*", у значенні, максимально наближеному до того, що вкладається в це словосполученняпри використанні безпосередньо у військовому дискурсі („*частина чи формування, створені для роботи у певному місці, для виконання певного завдання чи проведення цільових дій/операцій*"). Спочатку введена у вжиток ВМС Сполучених Штатів (близько 1941 р.) як одна з основних у складі термінології НАТО, аналізована одиниця тепер увійшла і в узус інших суміжних дискурсів, а також був підхоплений пересічними мовцями для щоденного спілкування. Власне, почасти, така обставина пояснюється глобалізаційними процесами в сучасному суспільстві та інтердискурсивністю, взаємопроникненню різних дискурсів і їхніх лексичних одиниць. І вже природно сприймається створення невійськовими організаціями „цільової групи" для тимчасових заходів, які, можливо, колись виконувалися цілими структурами чи їхніми спеціальними комітетами, створеними *ad hoc* [Task force. – http://en.wikipedia.org/wiki/Task_force]. Як видно з прикладу, термін застосовано мовою оригіналу, англійською, що результує – з точки зору філології – у ***подвійне*** **різнорівневе** ***запозичення: з іншого дискурсу та з іншої мови***.

Ще одним видом подвійного запозичення є вживання у межах дипломатичного дискурсу лексем з двох (або більше) суміжних або несуміжних дискурсів італійської мови. Назвемо це явище „***подвійне*** **однорівневе** ***запозичення***, проілюструвавши його реалізацію на практиці прикладом використання дипломатом лексичних одиниць з економічного та військового дискурсів поспіль:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *14 марта*

"La position que nous avons prise, c'est de demander la levée de l'embargo sur les armes en ***#Syrie****" sur* ***@franceinfo***

У щойно наведеному твіті дипломат ужив іменники „*embargo – ембарго, заборона*" з економічного дискурсу та „*les armes – зброя*" – з військового. Заради справедливості варто додати, що ще детальніший та ретельніший аналіз процитованого твіта

Л.Фабіуса дозволяє розглянути і кваліфікувати запозичений сталий вираз навіть як ***потрійне*** **різнорівневе (мішане)** ***запозичення***, оскільки етимологічний аналіз слова „*embargo – ембарго, заборона*" виявляє його іспансько-латинське походження [Ембарго. – http://uk.wikipedia.org/wiki/Ембарго]: відповідно від „*embargar* – накладати арешт, перешкоджати, заважати" й „*imbarricare* – перешкоджати, заважати".

– **медичного** дискурсу:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *17 июня*

"La France est le 1er contributeur européen et le 2ème mondial du Fonds mondial de lutte contre le Sida, la tuberculose et la paludisme"

У цьому прикладі дипломат використав поспіль у прямому їх значенні три терміни медичного дискурсу („*le Sida, la tuberculose, la paludisme – СНІД, туберкульоз, палюдизм – хронічна малярія, болотна лихоманка*), оскільки його виступ безпосередньо торкався теми залученості Франції в міжнародних проектах медичної та гуманітарної допомоги.

Аналогічне вживання в дипломатичному дискурсі типових елементів у їхньому прямому значенні, запозичених з інших дискурсів, з метою обговорення ролі, участі, значимості тощо Франції у різновекторній та різногалузевій діяльності на міжнародній арені було зафіксоване також у випадку:

– **освітянського / викладацького** дискурсу, наприклад:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *5 февраля*

À l'École Normale Supérieure, pour échanger avec les étudiants de la filière diplomatique

Тут лексичними одиницями з несуміжного дискурсу є: „*École Normale Supérieure*" та „*les étudiants*".

І все ж, як було помічено у ході здійснення наукової розвідки, в більшості випадків інтердискурсивні елементи / маркери, котрі функціонують у межах дипломатичного дискурсу, вживаються мовцями в **непрямому (вторинному, переосмисленому, переносному** тощо **значенні)**. Ця теза є істинною та може бути проілюстрованою прикладами з:

– **мистецького** (включаючи дискурси **художній** і **кіно-**) дискурсу:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *17 апреля*

"Sécurité, stabilité, liberté, voilà le triptyque sur lequel nous allons continuer à travailler en ***#Centrafrique #directAN #QAG***

Іменник „*triptyque – трипти́х (*витвір мистецтва, який складається з трьох частин, елементів, деталей тощо, об'єднаних спільною ідеєю)" вживається мовцем як риторико-стилістично маркована одиниця на позначення кількості (три) основних цінностей, концептів, векторів і орієнтирів зовнішньополітичної діяльноті Франції.

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *13 января*

"Je n'ai entendu pour le moment aucun Etat qui émette la moindre protestation. Nous sommes dans le cadre de la légalité internationale"

Цей приклад ілюструє використання лексеми „*cadre – кадр, картина*" у значенні „у межах, в рамках", що є вже усталеним висловлюванням для подібних контекстів, значення якого еволюціонувало від вищевказаного початкового.

– **театрального** дискурсу:

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *27 марта*

“La France va rester un acteur majeur de l’aide au développement, nous sommes le 4e bailleur mondial avec 9 milliards par an” ***#FabiusUP1***

У цитованому твіті, аналогічно до вищеописаного випадку, дипломат ужив усталений вираз, чиє первинне значення „*acteur – актор, гравець*”, розвинулося в „учасник (справи, бізнесу, соціального, суспільного, політичного процесу)”.

Наведене висловлювання Л.Фабіуса є, водночас, прикладом **подвійного вияву інтердискурсивності** в межах одного твіта, оскільки у другій частині речення міститься економічний термін, ужитий цього разу в його первинному питомому значенні – „*bailleur – надавач позики, позичальник (рос. – заемщик)*”.

– **архітектурного** дискурсу, наприклад:

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *2 апреля*

“En ***#Syrie*** *il y a le risque d’avoir un arc irano syrien et de l’autre Aqmi c’est-à-dire Al Qaïda”*

Іменник „*arc – арка, дуга*” в розумінні „*союз, об’єднання*” давно увійшов у політичний, дипломатичний і діловий дискурси. Такий висновок лінгвістичного аналізу вкотре унаочнює факт наявності риторичних засобів у мовленні дипломатів. А це, у свою чергу, доводить, що їхнє мовлення не є „черствим і бюрократичним”, але, навпаки, наповненим – принаймні усталеними чи клішованими – **стилістично маркованими одиницями**.

– **грального** дискурсу, наприклад:

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *13 января*

“Nous voulons réintroduire les partenaires sociaux dans le jeu” ***#GrandJury***

Коментар до цього твіту, а також до вжитого у ньому іменника „*jew – гра*” буде аналогічним до щойно описаного твіта очільника МЗС Франції. В цьому випадку під „грою” розуміють зовнішньополітичну та міжнародну діяльність і взаємний вплив партнерів-представників різних країн.

Аналогічно можна описати й три наступні твіти, в яких Л.Фабіус ужив, відповідно, стилістично забарвлені лексичні одиниці „*polyvalente – полівалентний” (*у значенні *„здатна на багато чого; така, що має різні здібності й здатності, поліфункціональна”; спроможна завести, підтримувати, розвивати контакти з багатьма, „поєднуватися” з ними”), „horizon – горизонт (*у значенні *„орієнтир, меті, ціль, якої прагнуть досягнути”), „rails – рейки, колії” (*у значенні *„шлях, дорга, напрям/вектор зовнішньополітичної та міжнародної діяльноті французької дипломатії”*)*”.* Отже, щойно йшлося про елементи запозичені з:

– **хімічного** дискурсу:

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *27 марта*

*“Parce qu’elle est polyvalente, parce qu’elle sait réagir vite, la France est une puissance d’influence”****#FabiusUP1***

– **географічного** дискурсу:

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *27 марта*

“Notre horizon est la planète et le temps long” ***#FabiusUP1***

– **залізнодорожного** дискурсу:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *27 марта*

"Il nous faut insister pour remettre l'Europe sur les rails de la croissance" ***#FabiusUP1***

Справедливості заради варто зазначити, що в дипломатичному дискурсі Франції – як колективного авторства зовнішньополітичного відомства на загал, так і представленого у формі ідеотвіплостилю його очільника, вдалося зафіксувати багатозначні лексичні елементи, які вбачається за можливе охарактеризувати як **багатовалентні полі(інтер)дискурсивні**, оскільки на сьогодні вони є характерними для кількох видів дискурсів, хоча при цьому продовжують своє подальше проникнення в інші дискурси, як-то дипломатичний:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *2 апреля*

"Sur la question syrienne nous avons une grande convergence de vue".

Так, іменник „*convergence (de vue) – конвергенція (= збіг/збіжність* (поглядів)*, одностайність, узгоджуваність)*" належить до багатозначних термінів, але найчастіше асоціюється зі сферою математики, фізики, геології, політології, права, лінгвістики тощо. Відтепер низку дискурсів, які ним послуговуються, розширив і дипломатичний дискурс.

Іншим прикладом на підтвердження істинності вищевисловленої тези є іменник „*ensemble – ансамбль*", який наразі вже входить водночас до терміносистем **музичного, архітектурного, театрального** дискурсів, навіть до дискурсу **статистичної фізики**:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *10 апреля*

"Cette maison est aussi la vôtre, c'est ensemble que nous réussirons le redressement de la France" ***#journéedesentreprises***

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *2 апреля*

"La France est en relation très proche avec l'ensemble des pays arabes"

Існують також приклади, коли в межах одного речення Міністр уживає *елементи кількох дискурсів*, що підтверджує тезу про ***високий ступінь інтердискурсивності***, притаманний дипломатичному дискурсові. Так, у наведеному нижче твіті вжито елементи юридичного (назва судової установи) та грального / театрального дискурсів:

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *14 марта*

"La cour pénale internationale doit jouer son rôle, sanctionner les exactions" ***#Syrie*** *sur* ***@franceinfo***

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *10 апреля*

"Il m'est apparu nécessaire de faire plus et mieux pour développer le réflexe économique"

Натомість **іншомовні слова-запозичення**, зафіксовані у твітах Л.Фабіуса, вжиті на позначення:

– видів діяльності Міністра (*interview*):

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *23 января*

Retrouvez mon interview de ce matin dans la matinale de ***@franceinfo*** *: http://www.laurentfabius.fr/post/41275316757 ...*

– назв офіційних заходів (*forum*):

Laurent Fabius'@***LaurentFabius*** *20 марта*

Au musée du quai Branly pour le forum des femmes francophones pic.twitter.com/6VxKgVcgfN

– назв Інтернет-ресурсів, де містяться матеріали про Міністра чи, матеріали, власне, авторства самого Міністра (*storify*):

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *18 января*

Ma semaine sur storify est à retrouver ici : http://www.laurentfabius.fr/post/40843381990/semainestorify ... ***#Mali***

– певних дій, у разі, якщо відповідний лексичний елемент є загальновживаним запозиченням у французькій мові. У такому випадку простежується аналогія з італійською мовою та раніше проаналізованими одиницями у виступах міністра закордонних справ Італії. Зокрема, йдеться про те, що твірні основи запозичених слів набувають типових для французької мови закінчень і надалі змінюються вже за правилами цієї мови, наприклад „*stopper*” від англійського „(*to*) *stop*” – „зупиняти”. Цікавим є й те, що згадане дієслово спочатку змінилося відповідно до правил мови-джерела, зокрема – подвоївши кінцевий приголосний „*p*” – „*pp*” після закритого складу, а вже потім приєднало типове інфінітивне закінчення французьких дієслів „*-er*”:https://twitter.com/francediplo

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *14 января*

“Stopper l’avancée des islamistes: cette opération est en cours et elle se déroule favorablement” ***#Mali***

Знову ж, як і у випадку колеги-очільника зовнішньополітичного відомства Італії, нині – екс-Міністра Емми Боніно, у мовленні Л.Фабіуса відзначається явище **одночасного подвійного (= двовекторного) запозичення**: з іншої мови та іншого виду дискурсу, наприклад, англіцизм як елемент військового дискурсу:

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *11 января*

“Il faut stopper l’avancée des groupes terroristes et criminels vers le sud” ***#Mali***

– **інтернаціоналізмів** (переважно англіцизмів), які позначають загальнозрозумілі поняття (stopper terroristes, task force, core group, week end):

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *12 марта*

J’ai créé une task force au quai d’Orsay, qui coordonne notre action sur le ***#Mali****”*

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *22 мая*

Je pars ce matin à Amman, pour la réunion du core group des Amis du peuple Syrien ***#Syrie***

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *5 июня*

“La coalition syrienne a décidé de s’élargir le week end dernier. C’est une très bonne chose” ***#Syrie***

У твітах Л.Фабіуса передбачувано вдалося зафіксувати й приклади вживання ***етноспецифічних елементів***, серед яких переважають лексичні одиниці й сталі вирази. До них, зокрема, належать:

– назва зовнішньополітичного відомства Франції, що збігається з його місцерозташуванням (адресою, назвою набережної, де розташоване Міністерство: *„Ке д’Орсей” – „Quai d’Orsay”*):

Laurent Fabius‘@***LaurentFabius*** *16 января*

Je présente à 12h mes vœux au département, au Quai d'Orsay

Цікаво було відзначити, що реферуючи до установи, котру очолює, Міністр закордонних справ Франції не дотримується єдиної форми написання, нерідко нехтуючи „великою літерою", наприклад:

Laurent Fabius\@***LaurentFabius*** *3 января*

Rencontre aujourd'hui au quai d'Orsay avec les familles des otages français Larribe, Legrand, Dolv et Ferret pic.twitter.com/2kDruFXP

Проте останнє, на наш погляд, може бути пояснено виключно швидким темпом набору тексту, але жодним чином не недбалістю, неповагою чи зневагою, оскільки у більшості твітів Л.Фабіуса гордість за Францію та французьке, відстоювання національних інтересів і поширення досягнень країни у всіх галузях висловлюється недвозначно.

– збірна назва лінгвокультурних понять і цінностей Франції:

Laurent Fabius\@***LaurentFabius*** *19 июня*

„La francophonie n'est pas la langue de la France mais celle de tous ceux qui partagent nos valeurs" ***#Boursiersexcellencemajor***

Поняття „франкофонія" Міністр підносить і прирівнює до концепту „сім'я, родина", підкреслюючи його ємність, важливість, значимість для французів:

„Vous faites vivre aussi la grande famille de la francophonie dont vous êtes les promoteurs et les bénéficiaires" ***#Boursiersexcellencemajor***

На жаль, обмежені рамки цієї наукової розвідки не дозволяють представити сповна всі одержані результати дослідження лінвпрагматичної специфіки французької твіпломатії. Відтак, увагу було зосереджено на її типових і частотних проявах – лінгвопрагматичних складових (концептах, маркерах інтердискурсивності, запозиченнях, етноспецифічних та етномаркованих лексичних одиницях). Водночас заради досягнення комплексності й цілісноті дослідження лінгвальних характеристик твіпломатії країн романського мовного ареалу, іншим аспектам новітньої комунікативної форми реалізації основних завдань дипломатії будуть присвячені наші подальші статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. @Laurent Fabius. – https://twitter.com/LaurentFabius.
2. Task force. – http://en.wikipedia.org/wiki/Task_force].
3. Ембарго. – http://en.wikipedia.org/wiki/Ембарго].

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Пономаренко О. В., докторант, доц., к.филол.н.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВИРТУАЛЬНОГО КАНОНА ФРАНЦУЗСКОГО ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА (НА МАТЕРИАЛЕ ТВИТОВ Л.ФАБИУСА)

В статье на материале твитов Л Фабиуса представлены некоторые лингвопрагматические особенности функционирования дипломатического дискурса Франции в Твиттере. Обїектом анали за стали концепты, ценности, элементы интердискурсивности, заимствования, этноспецифические и этномаркированные единицы.

Ключевые слова: *дипломатический дискурс, виртуальная коммуникация, твит.*

Ponomarenko O., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Candidate for a Doctor of Philol.Sci. degree,
Institute of Philology, Taras Shevchenko Kyiv National University

LINGUOPRAGMATIC PECULIARITIES OF VIRTUAL CANON OF THE FRENCH DIPLOMATIC DISCOURSE (ON THE MATERIAL OF L.FABIUS' TWEETS)

The article shows – on the material of tweets created by L.Fabius – some linguopragmatic peculiarities of the French virtual diplomatic discourse, functioning on Twitter. Concepts, values, borrowings, interdiscoursive and ethnospecific elements are under analysis.

Key words: *diplomatic discourse, virtual communication, tweet.*

УДК 81`255:82-92

Поповська К., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГАЗЕТНОГО ТЕКСТУ ЯК АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядаються змістові та структурні особливості сучасного українського газетного тексту, особливості його комунікативних настанов, описуються основні елементи, які можуть викликати труднощі при перекладі, а також аналізуються переклади українських газетних статей англійською мовою.

Ключові слова: *газетний текст, медіадискурс, медіатекст, дискурсивний підхід, стандартизоване мовлення, експресивність, політизованість, переклад.*

З початком нового тисячоліття помітно збільшився інтерес до різнопланового вивчення тих функціонально-стилістичних систем мови, які реалізують свої функції у медіадискурсі. Динамічний розвиток медіалінгвістики сьогодні надає нових вимірів перекладознавчим дослідженням медіатекстів. Газетний текст – це «базовий компонент» [1, с.26] засобів масової інформації, оскільки в ньому, як в основному виді медіатексту, «були закладені основні стильові та лінгвістичні основи, які з розвитком технологій і виникненням нових видів ЗМІ стали в основі будь-якого тексту масової комунікації» [2, с.9]. У сучасних дослідженнях аналіз газетного тексту виходить за межі суто традиційного лінгвістичного аналізу тексту, який виконувався лише на морфологічному, синтаксичному чи семантичному рівнях. Такий новий підхід до особливостей газетного тексту та процесу його перекладу є одним з **актуальних** аспектів сучасних досліджень у працях О.І.Чередниченка [4], Н.Г.Нестерової [9], Т.Г.Добросклонської [1], Ю.М.Фаткабарової [8], Г.С.Васильєвої [6], В.О.Мойсеєва [5] та багатьох інших.

Дослідження та розуміння газетного тексту неможливе без опори на комунікативну ситуацію («занурення у життя»), тобто дискурс. Ми спираємось на розуміння дискурсу як комплексу мовних дій, пов'язаних з пізнанням, осмисленням, розумінням та відтворенням мовної картини світу [3, с.56]. Тому газетні тексти, які ми опрацювали, варто розглядати в сукупності з екстралінгвістичними факторами, тобто як цілеспрямовані соціальні дії, як компоненти пізнавальних та комунікативних процесів.

Новизна дослідження визначається застосуванням дискурсивного підходу до аналізу перекладів газетних статей, який дозволяє описати і зрозуміти як процеси створення, обміну, диференціації смислів, так і їх відтворення у просторі масової комунікації. Варто зазначити, що дослідження особливостей перекладу українських газетних статей неможливе без опори на прагматику – ми беремо до уваги стосунки автора тексту та читача, оскільки статті справляють комунікативний ефект на рецептора повідомлення.

Мета статті – дослідити особливості українського газетного тексту, значущі для перекладу, розглянути необхідність створення англомовних відповідників українських кваліфікованих періодичних видань, проаналізувати способи перекладу тих елементів газетних статей, які викликають найбільше труднощів у перекладі.

Переклад англійською мовою має для українських газет велике значення. Мати англомовний варіант українських газет важливо, оскільки саме українські перекладачі тлумачать події, які відбуваються в країні, їм легше висвітлити ці події з точки зору правильності їх сприйняття, адже вони самі є частиною цих подій, жителями цієї країни. Тому, хоча такий переклад може бути дещо суб'єктивним у плані політичної заангажованості, він все ж адекватніше передасть українську мовну картину світу. З точки зору журналістської об'єктивності передачі інформації, такий переклад повніше та правдивіше висвітлюватиме українські новини, ніж, наприклад, переклад, здійснений іноземцем для видань своєї країни, які теж висвітлюють цю новину. Якщо українські періодичні видання матимуть власний англомовний варіант, то у видань інших країн відпаде потреба перекладати новини з України самотужки – достатньо буде скористатись наявним англомовним перекладом.

Важливо й те, що новин саме про Україну в світі небагато, всі вони зводяться до двох-трьох політичних тем, а інші, менш значущі в міжнародному розумінні події, взагалі не висвітлюються. Тому за наявності англомовних перекладів усі, кому цікаві «домашні» українські новини, наприклад члени українських діаспор, матимуть можливість їх дізнатись.

Якщо говорити про особливості газетних статей на усіх мовних рівнях, то серйозні українські газети, до яких належить і газета «День», статті та переклади з якої ми досліджували у нашій роботі, використовують такі складові побудови тексту.

1. Складні речення: *«Учора Апеляційний суд Києва відклав розгляд скарг Генпрокуратури, адвоката Мирослави Гонгадзе – Валентини Теличенко, потерпілого Олексія Подольского, представників Миколи Мельниченка – Миколи Неділька та Павла Сичова на рішення Печерського райсуду столиці, який визнав незаконною постанову ГПУ про порушення кримінальної справи стосовно екс-президента Леоніда Кучми»* [10] – *"The Court of Appeal of Kyiv adjourned the hearing of complaints forwarded by the General Prosecutor's Office, Myroslava Gongadze's lawyer Valentyna Telychenko, claimant Oleksii Podolsky, and Mykola Melnychenko's defense represented by Mykola Nedilko and Pavlo Sychov, against the ruling of the Pechersk District Court that recognized as illegitimate the Prosecutor General's Office's decision to start criminal proceedings against ex-President Leonid Kuchma of Ukraine"* [11].

2. Нормативна орфографія: «*Так, ставлення до генерального директора «Мистецького Арсеналу» Наталії Заболотної – нерівне: від захвату до нерозуміння. Але, з огляду на масштаби тієї діяльності, яку вона розгорнула, це нормально»* [10] – *"Yes, the attitude to Natalia Zabolotna, director general of the Mystetsky Arsenal, is contradictory – from rapture to incomprehension. But, given the wide scale of her activities, it is normal"* [11].

3. Майже повна відмова від розмовного вокабуляру та змін шрифту в повідомленні: «*І насамкінець. Той-таки Навальний пише: «Неможливо правити країною, яка тебе (Путіна – Авт.) не хоче»* [10] – *"Navalny further wrote: "It is impossible to rule a country that doesn't want you as a head of state [e.g., Vladimir Putin]"* [11].

Усі ці елементи газетного тексту мають на меті підкреслити компетентність та неупередженість читача, хоча іноді викликають достатньо труднощів для перекладу. Наприклад, у перекладі складних речень та синтаксичних комплексів варто використати логічне членування оригінального речення на декілька менш навантажених у лексичному та граматичному плані для того, щоб переклад звучав природно і був легшим для сприйняття. Нормативна орфографія має бути наявна як в оригіналі, так і у перекладі газетного повідомлення, оскільки це невід'ємна умова якісного газетного тексту. Що стосується лексичного складу статті, то відповідно до своїх комунікативних намірів автор відбирає для передачі інформації ті мовні одиниці, які мають необхідне предметно-логічне та конотативне значення для успішної віддаленої комунікації з читачем, отже їх також необхідно зберегти у перекладі [4, с.6].

Розмовне мовлення, драматичність та сенсаційність мови, які відсутні у серйозних виданнях, характерні для українських «бульварних» видань, де підсилення лінгвістичних знаків графічними засобами визначають емоційно-оцінні судження читача. При цьому знижена чи розмовна лексика використовується лише в «жовтій пресі»,

а солідні українські газетні видання відрізняються хорошою мовною культурою та можуть собі дозволити хіба що приховану іронію та двозначні ремарки [5, с.154].

В українському газетному тексті стандарт переплітається з антистандартом, що й призводить до виникнення експресії. Як вважає Г.С.Васильєва, «газетну експресію можна визначити як властивість будь-якого елементу надавати висловлюванню оцінний характер, який виступає саме конструктивно-мовною рисою на противагу стандартизованим одиницям» [6, с. 46]. Експресивність в українських газетних текстах створюється за рахунок порушення єдиного синтагматичного ланцюга, тобто введення додаткового слова-означення; широкого вживання одних знаків пунктуації замість інших, наприклад, крапки замість коми, що посилює значення паузи; ізолювання окремих слів, найчастіше, номінативів, що сприяє увиразненню певного елементу; і, звичайно, наявність неповних речень і т.п. [7, с.32].

Розглянемо докладніше, наприклад, випадок вживання крапки замість коми для підсилення експресивності повідомлення: «*Ця вистава йде в 15 країнах світу, але, очевидно,* ***в Україні має особливий контекст***. ***Не лише тому, що*** *Булгаков був всесвітньо відомим киянином, а й через неподолані наслідки тоталітарної епохи»* [10] – *"This play is now staged in 15 countries, but obviously* ***in Ukraine it has a special context***. ***It happens so not only because*** *Bulgakov is one of the world's best-known Kyivites, but also due to the unsurmounted effects of the totalitarian epoch"* [11]. Перекладачем правильно відтворений опущений зміст речення згідно з контекстом; таким чином, у перекладі не застосовується еліптична конструкція-відповідник. Натомість використовується трансформація додавання, щоб англомовне речення звучало природніше.

Неповні еліптичні речення також достатньо характерні для українського газетного тексту. Існують різні стратегії їх відтворення англійською мовою. Характерні труднощі перекладу еліптичних конструкцій виникають через їх усіченість, смислове навантаження, емоційність та подекуди оцінність. Ті конструкції, які використовуються в українській мові, часто не мають англомовних відповідників, тому перекладачеві потрібно вдаватись до реконструкції опущених елементів, що неможливо без контексту. Еліптичні речення, як правило, перекладаються за допомогою прийому додавання: – «*Богдане, це вже друга достойна реакція на пам'ятник Сталіну.* ***Яке сприйняття****?»* [10] – *"This is the second decent reaction to the Stalin monument.* ***How did the people perceive it****?"* [11]. Перекладач відтворює зміст речення з контексту та пропонує повне речення в перекладі.

Речення «***Що про це чули і як ставитеся*** *до такої ініціативи?»* [10] у перекладі також відтворюється за допомогою додавання випущеного підмета «Ви», який контекстуально наявний в оригіналі: "***What have you heard about it and how you feel*** *about this initiative?"* [11].

Однак, у деяких еліптичних реченнях випущені елементи неочевидні, якщо поглянути на контекст. У такому випадку перекладач вдається до творчого підходу і намагається якомога точніше пояснити читачеві, що мав на увазі автор оригіналу: «*Поки тільки схвальні відгуки»* [10] – "***We have had*** *only positive feedback* ***so far"*** [11].

Характерною особливістю українських газет є їхня надмірна політизованість – внутрішня політика країни є основною темою більшості газетних повідомлень. Це

створює додаткову суспільну напругу, адже політичні новини в газетах, зазвичай, погані. Однак їхнє іронічне, а подекуди й саркастичне забарвлення, дещо зменшує негативний ефект від повідомлень. Наприклад, у реченні «***Потрібно збільшувати видатки на соціальне забезпечення*** *й, відповідно,* ***підвищувати податки*** *для компаній і громадян»* [10] наявна прихована іронія, адже за краще соціальне забезпечення платитимуть самі громадяни. У перекладі прихована іронія нейтралізується за допомогою офіційного стилю перекладу й випущення причинно-наслідкового елементу «відповідно»: *"**This spells larger social security budget appropriations**, **heavier** company and individual income **taxes"*** [11].

Політизація газетного контенту позитивно впливає на рейтинг видань, їх популярність серед населення. Так звані «болючі» теми набувають особливого суспільного резонансу саме завдяки постійним публікаціям та ескалації конфліктних ситуацій у періодичних виданнях. Проте переклад таких новин досить рідко містить критичність та радикальність оригінального повідомлення: «*Росія* ***живе окремою державою****, й Україна ніяким чином* ***не вписується в російські конструкції****. Українці* ***повинні*** *будувати свою ідентичність і свою державу, яка* ***має значно більше шансів бути національною, а не імперією****. До речі,* ***Україна ніколи нею не була*** *і не претендувала бути імперією»* [10] – *"**Russia is very different from Ukraine**. Ukrainians **should** build their national identity and their own state.* ***Ukraine is standing a bigger chance of*** *building a nation state rather than empire. In fact, Ukraine has never attempted to create an empire"* [11].

Таким чином, у статті ми розглянули особливості сучасного українського газетного тексту як з точки зору його структури, так і з точки зору змістового наповнення. Ми виокремили значущі елементи української газетної статті широкоформатних видань – це складна побудова тексту (складні синтаксичні комплекси та речення), нормативна орфографія, майже повна відсутність розмовних та сленгових елементів мовлення. Усі ці основні характеристики мають безперечно бути збереженими у перекладі. До елементів газетного тексту, що викликають найбільше труднощів при перекладі, належать, зокрема, еліптичні та односкладові речення, експресивні елементи та надмірна політизованість тексту.

Можна з упевненістю стверджувати, що дискурсивний підхід до вивчення масмедійного мовлення є перспективним напрямком для проведення подальших досліджень. Аналіз медіа-матеріалів з точки зору дискурсивного підходу дозволить вийти за межі суто вербального тексту і розглядати їх з урахуванням графічного наповнення, інтертекстуальності, алюзій, екстралінгвістичних чинників та багатьох інших факторів комунікації між автором медіа-повідомлення та його реципієнтом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. – Москва, 2008. – 203 с.

2. Беднарчик Р.М. Газетний текст в медіалінгвістичному дискурсі // Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна. – Вип. 4. – Острог, 2011. – С.9-13.

3. Гвенцадзе М.А. Коммуникативная лингвистика и типология текста. – Тбилиси, 2001. – 315 с.

4. Чередниченко О.І. Англіцизми у французькому та українському медіадискурсі // Вісник Київського національного університету. Серія «Іноземна філологія». – К., 2005. – С.4-6.

5. Моисеев В.А. Журналистика и журналисты. – К.: Дакор, 2002. – 400 с.

6. Васильева Г.С. Экспрессивность синтаксиса в газетном тексте // Ученые записки ЯГУ им. М.К. Амосова. – Якутск, 2009. – №2. – С.45-49.

7. Береговская Э.М. Экспрессивный синтаксис. – Смоленск, 2003. – 214 с.

8. Фаткабарова Ю.М. Структурно-семантическая характеристика кратких газетных сообщений: автореф. дисс… канд. филол наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». – М., 2007. – 21 с.

9. Нестерова Н.Г. Современный медиадискурс: в поисках подхода к изучению: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://refdb.ru/look/1679808.html

10. Щоденна всеукраїнська газета «День»: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/

11. The Day Weekly Digest: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/en.

Стаття надійшла до редакції 16 квітня 2014 року

Е.Поповская, магистрант.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СТРАТЕГИИ И ТАКТИКИ ПЕРЕВОДА УКРАИНСКОГО ГАЗЕТНОГО ТЕКСТА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

В статье рассматриваются особенности структуры и содержания современного украинского газетного текста, особенности его коммуникативных установок, описываются основные элементы, вызывающие трудности при переводе, а также анализируются переводы украинских газетных статей на английский язык.

Ключевые слова: *газетный текст, медиадискурс, медиатекст, дискурсивный поход, стандартизированная речь, экспрессивность, политизированность, перевод.*

K. Popovska, Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

STRATEGIES AND TACTICS OF REPRODUCING UKRAINIAN NEWSPAPER TEXTS IN ENGLISH

The article reviews the dominant structural and content features of modern newspaper text, the basic characteristics of its communicative intentions. It also describes the kernel elements that cause difficulties while being translated. The ways of translating the Ukrainian newspaper articles into English are under analysis.

Key words: *newspaper text, media discourse, media text, discourse approach, standard speech, expressiveness, politicized speech, translation.*

УДК 81’42; 654.19

Приходько И. Г., к. филол. н., н.с.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ТЕМАТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ УКРАИНЫ (на примере ежедневных всеукраинских газет)

В статье рассматривается тематический аспект текстуального пространства СМИ. Проведенный анализ рубрик основных печатных всеукраинских газет показал, что их содержательная сторона обладает устойчивой тематической структурой и формируется за счет наполнения материалами, в которых освещаются два широких информационных блока – «новости домашние» и «новости международные».

Ключевые слова: *СМИ, медиатекст, медиатопик, рубрика.*

Лингвистическое исследование медиакоммуникации превратилось в одно из наиболее перспективных направлений в современном языкознании – медиалингвистику и предполагает комплексный подход к анализу медиаречи. Изучение языка СМИ проводится в собственно лингвистическом (М. Н. Володина), герменевтическом (Ю. Д. Артамонова, В. Г. Кузнецов), риторическом (А А. Волков), лингвопрагматическом (И. М. Кобозева), социологическом (Л. Н. Федотова), культурологическом (Ю. Д. Артамонова, А. А. Костикова) и юридическом (Е. А. Войниканис) аспектах. Особое внимание уделяется семиотическому (Ю. С. Степанов, В. З. Демьянков, Е. Ю. Калинина), психолингвистическому (А. А. Леонтьев, В. Ф. Петренко) и когнитивно-дискурсивному (Е. С. Кубрякова, Л. В. Цурикова, О. В. Александрова) подходам к анализу текстов массовой коммуникации [Язык средств массовой информации 2008].

Формирование и развитие единого информационного пространства привело лингвистов к осознанию необходимости всестороннего анализа особенностей языка конкретных каналов массовой коммуникации (печати, кино, радио, телевидения, рекламы и Интернета). Закономерно, что в сфере повышенного внимания учёных оказались газетные тексты, исследование которых имеет длительную традицию и основывается на работах В. Г. Костомарова, А. Н. Васильевой, И. П. Лысаковой, О. А. Лаптевой, Г. Я. Солганика, подробно рассматривающих язык газеты в функционально-стилистическом аспекте. Такой исследовательский интерес именно к языку газеты по мнению Т. Г. Добросклонской объясняется несколькими факторами: «… во-первых, газета является старейшим средством массовой информации, в котором складывались и формировались основные стилистические приемы и средства, характерные для языка массовой коммуникации в целом, во-вторых, газетные тексты представляют собой наиболее доступный и удобный с точки зрения лингвистического описания материал, т. к. не требуют предварительной записи и последующей расшифровки, как, например, радио и видеоматериалы. Кроме того, если сравнить корпус газетных текстов в целом с совокупным текстовым массивом всех остальных

СМИ, то станет очевидно, что здесь газета заметно превосходит все прочие СМИ» [2: Добросклонская 2008, 29 – 30].

В настоящее время для лингвистов несомненный интерес представляет изучение тематической организации информационного пространства СМИ [Куренной; Коняева 2010; Войтик 2012; Савинова 2012]. Типологическое описание медиатекста предполагает и детальный анализ его содержательной стороны, что позволяет говорить о системе устойчивых, регулярно освещаемых в масс-медиа тем – тематической доминанте. К таким регулярно воспроизводимым темам (в терминологии Т. Г. Добросклонской – *медиатопикам*) относятся политика, бизнес, спорт, культура, погода, новости международной и региональной жизни и т. п. [Добросклонская 2008, 43; Садыкова 2009; Ермолаева, Геворгян 2012]. В печатной прессе и интернет-изданиях они выносятся в постоянные рубрики и разделы сайта. В зависимости от направленности СМИ в его текстуальном пространстве могут актуализироваться разные темы. Например, среди массовой прессы России в тематическом аспекте преобладают криминальная хроника, шоу-бизнес и публичные персоны, чрезвычайные происшествия [Павлушкина].

Попытаемся очертить актуальные для украинских СМИ темы публикаций.. Для этого проанализируем содержание и названия рубрик и подрубрик рассчитанных на самую широкую аудиторию основных всеукраинских ежедневных газет, которые издаются многотысячными тиражами, выходят во всех регионах Украины (центральных, юго-восточных, западных, АР Крым) и имеют электронную версию: «Вести», «Комсомольская правда в Украине», «Сегодня», «Факты и комментарии».

Ежедневная всеукраинская газета «Вести» издается с самым большим тиражом среди всех ежедневных изданий страны (370 000 экземпляров) и распространяется преимущественно бесплатно – около станций метро, на основных транспортных развязках, в кафе, бизнес-центрах, супермаркетах, гостиницах, автозаправках. Первый номер увидел свет 14 мая 2013 года. Газета выходит 5 раз в неделю в Киеве, Донецке, Мариуполе, Харькове, Днепропетровске, Одессе, Симферополе, Севастополе, Запорожье, Кривом Рогу объемом 16 страниц. Есть электронная версия издания www.vesti.ua.

Содержание номера представлено следующими рубриками:

«Моя страна» (стр. 2–5) – основные события внутренней жизни страны (международные отношения, политические, международные, экономические, криминальные новости, выборы, религиозная жизнь, промышленность, мошенничества в финансовой и бытовой сфере, пандемии, электронные технологии, погода и т. д.). Раздел представлен подрубриками *«База», «Большие планы», «Впервые в Украине», «Визит», «Громкое дело», «Довыборы», «Жить в кредит», «Закрыли дело», «Кратко», «Непогода», «Новинка», «Новое движение», «Отчет», «Переговоры», «Планы», «Погода», «Реакция», «Рекорд», «Увольнения», «Рынок лихорадит», «Семейство», «Сценарий президента», «Телохранитель», «Тест», «Топ-5 взяток», «Фотоистория», «Что ищут украинцы»* и др.

«Мой город» (стр. 6–7) – основные события из жизни столицы (забастовки, дорожные аварии, аферы, мошенничества, объявления о розыске/опознании, планы строительства, новые музеи и скульптуры, погода и т. д.) представлены в подрубриках

«Афера для богатых и знаменитых», «Громкая история», «Дело», «Кратко» «Открыли», «Официально» «Планы», «Погода в Киеве», «Проверка прокуратуры», «Резонанс», «Реконструкция», «Фотоистория», «Эксперимент» и др.

«Топ-тема» (стр. 8–9) – освещается наиболее резонансное событие в подрубриках *«Мнения», «Плюсы», «Риски», «Эксклюзив»* и др.

«Мой мир» (стр. 10) – новости международной жизни (политика, экономика, происшествия, светская жизнь и т. д.) – с подрубриками *«Временное решение», «Громкое дело», «Договорились», «Кратко», «Кто ответит», «Оставили на свободе», «Осталось два дня», «Просят защиты», «Разоблачения, «Фотоистория»* и др.

«Культура» (светская жизнь, юбилеи звезд, показ мод и т. д.) с подрубриками *«Интервью», «Интервью с певицей», «Интервью со звездой», «По душам», «Тусовка»* и др.

«Афиша уикенд» с подрубрикой *«Выходные: что делать в Киеве»*.

«Мое здоровье» с подрубриками *«Исповедь», «Мама напрокат», «Прогноз магнитных бурь на неделю», «Что говорит закон»* и др.

«Моя техника» (стр. 12–13) с подрубриками *«Анонс», «Курьез», «Обзор», «Советы как не купить фейк», «Цифры», «Эксперты»* и др.

«Мой шопинг» с подрубриками *«Личный опыт», «По скидкам»* и др.

«Спорт» (стр. 14–15) с подрубриками *«Баскетбол», «Бокс», «Интервью», «Итоги», «НХЛ», «Отставки», «Плей-офф глазами Саленко», «Премьер-лига», «Решили», «Сочи-2014», «Теннис», «Хоккей, «ЧМ-2014»* и др.

«Что делать сегодня в Киеве» (Стр. 16) – анонсы городских культурных мероприятий (выставки, концерты, гала-концеры, фильмы, мастер-классы), фирменные рецепты от читателей, «Гороскоп» (на день), анонс фильмов, шоу и передач на ТВ, «Кроссворд».

Ежедневная всеукраинская газета «День» выходит на русском и украинском языках 5 раз в неделю (объем номера с понедельника по четверг составляет 12 страниц, спаренного номера (пятница-суббота) – 24 страницы) и на английском языке (The Day) 3 раза в неделю (со вторника по четверг объемом 12 страниц). Тираж издания составляет 62500 экземпляров. Имеет электронную версию http://www.day.kiev.ua/ru.

Обязательными рубриками газеты являются:

«День Украины» / «Панорама дня» (пт.-сб.) (стр. 2) – основные новости внутренней жизни страны (жизнь диаспоры, происшествия, землетрясения, юбилеи и т. д.). Раздел представлен подрубриками *«Заявление», «Инициатива», «Накануне», «Прогноз», «Продолжение темы», «Репортаж», «Ситуация», «Событие», «Спорт», «Факт и комментарий», «Фотофакт», «Фотоштрих», «Хроники», «ЧС»* и др.

«День планеты» / «Панорама дня» (пт.-сб.) (стр. 3) – международные новости (политические и экономические события международной жизни, зона свободной торговли между Украиной и ЕС, соглашение об Ассоциации, права человека, происшествия, катастрофы и т. д.) – с подрубриками *«Дела Московские», «Интеграция» «Ситуация», «Фотофакт», «Фотоштрих», «Эксклюзив»* и др.

«Подробности» (стр. 4–5) – политическая жизнь страны (подготовка к президентской кампании 2015 года, деятельность политических партий, дело Ю. Тимошенко, двойные стандарты в политике, проблемы миграции, национальной нетерпимости

и т. д.) представлена подрубриками *«Блиц-интервью», «Дела московские», «Интервью», «Комментарий», «Продолжение темы», «Прямая речь», «Пятая коллонна», «Ситуация», «Точка зрения», «Эксклюзив», «Цитаты ²Дня²»* и др.

«Точка зрения» (стр. 5) с подрубриками *«Блиц-интервью», «Интервью», «Комментарий»* и др.

«Экономика» (стр. 6–7) – экономическая ситуация в стране (инвестиции, ипотека, производство и сфера услуг, ЖКХ, газовая отрасль, тенденции рынка недвижимости и валютного рынка, налаживание международного экономического сотрудничества и т. д.). Раздел представлен подрубриками *«Взгляд», «Дискуссии», «Индикаторы», «Инициатива», «Комментарий», «Недвижимость», «Новая подача старой темы», «Опровержение» «Рынки», «Факт и комментарий», «Фотоштрих» «Эксклюзив», «Энергетика», «Энергетика и экология»* и др.

«Мировые дискуссии» (стр. 8) – актуальные проблемы, волнующие мировое сообщество (мировое правительство, наиболее эффективные формы государственного правления, политические режимы и системы, запрет химоружия, сохранение культурых ценностей и т. д.) – с подрубриками *«Взгляд», «Ситуации», «Соседи», «Точка зрения», «Фотофакт», «Эксклюзив»* и др.

«Общество» (стр. 9) – история, медицина, образование, искусство, спорт, жизнь, национальные достижения и т. д. – с подрубриками *«In memoriam», «Актуальное интервью», «Блиц-интервью», «Новации», «Послевкусие», «Продолжение темы», «Событие» «Тенденции»* и др.

«Культура» (стр. 10–11) – лауреаты премий, фестивали, недели музыки, театра и кино, творческие мастер-классы, анонсы комиксов, новых театральных проектов, культурных центров, премьеры, художественные выставки и т. д. – с подрубриками *«Блиц-интервью», «Вернисаж», «Впечатления», «Гастроли», «Накануне», «Память», «Проект», «Фестиваль»* и др.

«Тайм-аут» (стр. 12) – достопримечательности родного края, достижения украинцев, вернисажи, выставки – с подрубриками *«Выставка», «Маршрут №1», «Накануне», «Событие», «Фотофакт», «Этот день в истории»* и др.

Спаренный номер газеты (пт.-сб.) выходит с двумя приложениями: 1) специальный блок *«Пресс-клуб ²Дня²»,* в котором освещаются особенности работы СМИ, их роль в современном обществе, проблема свободы слова в стране, присутствие цензуры и давление на СМИ, история развития украинского телевидения, анонсы программ, новые каналы и т. д., представлен подрубриками *«Блиц-интервью», «Вблизи», «Впечатление», «Инициатива», «Медиа и религия», «Накануне», «Обзор», «Поворот», «Рисунок дня» «Точка зрения», «Юбилей», «Точка зрения», «Телегид», «Тенденции», «Факт и комментарий», «Фотофакт»* и др.; 2) раздел *«Украинцы – читайте!»* (новые книги, рецензии, литературная критика, финалисты литературных премий и т. д.) с подрубриками *«Актуальное интервью», «Накануне», «Наследие», «Рецензия», «Событие»* и др. В номере появляются новые разделы: *«Украина Incognita», «История и ²я²»* и *«Почта ²Дня²»* с подрубриками *«Взгляд», «Память», «Точка зрения», «Фотоштрих», «Что хорошего? Что плохого?»* и др.

Раздел «Украина Incognita», включающий массив исторических и краеведческих материалов, сконцентрирован на освещении и осмыслении украинской истории. Как отмечает главный редактор газеты Лариса Ившина, с момента создания издания одной из его ключевых задач была реконструкция правдивой украинской истории, поскольку именно история является мощным источником украинской идентичности. За это время в сотрудничестве с выдающимися историками, философами, культурологами и краеведами было подготовлено большое количество статей, в которых исследовались часто противоречивые, малоизвестные и вообще неизвестные широкой аудитории эпизоды прошлого украинского народа. Накопленные тексты (огромная база исторических материалов, архивных документов, фотографий, воспроизведенных родословных украинских семей и т. д.) легли в основу создания серии книг и положили начало библиотеке газеты «День». Первая книга вышла в 2002 году и называлась «Украіна Incognita» (на сегодняшний день переиздавалась 6 раз). В серию входят следующие книги: «Дня» на историческую тему: «Дві Русі», «Війни і мир», «День і вічність Джеймса Мейса», «Апокрифи Клари Гудзик», «Мої університети» Лариси Ившиной, «Почему ОН НАС уничтожал» Станислава Кульчицкого, «Ваші мертві вибрали мене» Джеймса Мейса, двухтомники «Екстракт 150» и «Екстракт +200», «Сила м'якого знака, або Повернення Руської правди», серия «Бронебійна публіцистика». Этот массив материалов, публиковавшихся на страницах издания в течение 15 лет, был переведен в электронный формат и размещен на сайте газеты (http://www.day.kiev.ua/ru).

Ежедневная всеукраинская газета «Комсомольская правда в Украине» выходит 6 раз в неделю в городах Киев, Львов, Одесса, Днепропетровск, Донецк, Харьков, Симферополь, Запорожье тиражом 132 000 экземпляров. Объем номера с понедельника по четверг составляет 24 страницы, в пятницу – 40 страниц, в субботу – 16.

Обязательными рубриками газеты являются «Картина дня» (стр. 2 – 4, 7, 9), «Картина дня: Киев» (стр. 5 – 6), «Клубный пиджак» (стр. 21), «Телевизор ²КП²» (стр. 22), «Ежедневник «КП» (стр. 23), «На диване с ²Комсомолкой²» (стр. 24), которые представляют основное содержание номера:

«Картина дня» – информирование о внутренней политической жизни страны (выборы-2013, дело Ю. Тимошенко, деятельность политических партий и их лидеров, встречи президента с гражданами, инициативы народных депутатов и правительства, подготовка реформ и т. д.); международной жизни (зарубежные поездки президента и премьер-министра, вопросы евроинтеграции, визиты в Украину экспертов ЕС, вопросы международного сотрудничества в транспортной, космической, аграрной и других областях, события за рубежом – народные волнения, стихийные бедствия, происшествия и др.); общественной жизни (работа органов местной власти, ситуация в сфере ЖКХ, здравоохранения, образования, повышение тарифов на услуги, рейдерские захваты, происшествия, мошенничества, афёры, браконьерство, природные катаклизмы, стихийные бедствия, эпидемии и др.). Этот раздел газеты представлен подрубриками *«А в это время», «Актуально», «Анекдот», «Без паники!», «Было дело», «В верхах», «Важно», «Визит», «Вопрос дня», «Громкое дело», «Доброе дело», «ДТП», «Зараза», «Знай наших!», «Из первых уст», «Комментарии»,*

«Кризиса не будет», «Кстати», «Люди, которые нас удивили», «Находка», «Новости компании», «Образование», «Отдел кадров», «Отчитались», «Официально», «Подробности», «Пожар», «Поймали», «Приговор», «Прогноз погоды на завтра», «Продолжаем тему», «Судьба», «Шок!», «Экстрадиция».

«Картина дня: Киев» – различные аспекты жизни столицы: новые инициативы и проекты властей, работа коммунальных служб (уборка города, ремонтные работы, озеленение, подготовка к зиме, к отопительному сезону и др.), реконструкция городских объектов и ремонт дорог, строительство, проблемы общественной морали и социальной сферы, медицина, эпидемии, безопасность киевлян, хроника происшествий, ярмарка народного хозяйства и т. д. Раздел представлен подрубриками *«А в это время», «Ваше здоровье», «Зараза», «Наливай» «Невероятно, но факт», «Ну и ну», «Официально», «Проблема», «Пропажа», «Скандал», «ЧП»* и др..

«Клубный пиджак» – о начале гастролей, о празднованиях дней рождений, о значимых событиях в жизни знаменитостей (певцов, актёров, представителей шоу-бизнеса), о звёздных детях, скандалах и т. д. – с подрубриками *«Дела семейные», «Книжная полка», «Кстати», «Награда», «Продолжение скандала», «Сказал, как отрезал», «Сообщаем подробности», «Тусовка»* и др.

«Телевизор ²КП²» (о повседневной жизни телеведущих, о сыгранной актёром роли в новом сериале, стартующем на днях, о закулисной стороне шоу, подготовка к новым проектам, фестивалям и т. д.) с подрубриками *«Закулисье шоу», «Негромкая дата», «Телеведущие в интернете», «Телевизор «КП», «Топ-10»* и др.

«Ежедневник «КП» (анонс культурных мероприятий на день, гороскоп, прогноз погоды) с подрубриками *«Гороскоп», «Здоровье», «Куда пойти», «Послезавтра», «Прогноз погоды на завтра», «Судоку от Олега Васильева»*.

«На диване с ²Комсомолкой²» с подрубриками *«Анекдоты в номер», «В следующем номере ²КП²», «Кроссворд от Олега Васильева», «Мисс ²КП²-Украина-2013»*.

На оставшихся 12 страницах газеты размещаются плавающие рубрики:

«Особый случай» – знакомит с резонансными уголовными делами, историями преступлений, похищений людей, ЧП, телепроектами, ток-шоу и т. д. в подрубриках *«Идет следствие», «Из зала суда», «Мнение телеканала», «Приговор», «Телебрюзга»* и др.;

«Испытано на себе» – заметки журналиста (о полученном опыте и впечатлениях от погружения в новую для него среду) и комментарии экспертов либо официальных служб относительно данной ситуации;

«Из первых уст» – в подрубрике *«Факт»* размещается рассказ очевидца о рабочем визите, обмене опытом в какой-либо области и т. д.;

специальное приложение *«Личные деньги»* (как работает жилищно-коммунальная сфера в других странах и пригоден ли их опыт для нас, сколько стоит построить дом и т. д.) с подрубриками *«Жизнь и кошелек», «Карьера!»* и др.;

«Недвижимость»;

«Образование» (бесплатные образовательные проекты для детей, участие в олимпиадах школьников, задания, льготы, МАН и т. д.) с подрубриками *«Вопрос ребром», «Кстати», «Ученье – свет!»* и др.

«Здоровье» – освещает вопросы здорового образа жизни, (профилактика заболеваний, рекомендации и т. д.);

«Клуб любознательных» с подрубриками *«Носить или не носить?», «Забавность на дорогах»* и др.;

«История современности» (о выдающихся политических деятелях страны);

«История Киева»;

«Память» (эстафета воинской славы, годовщина освобождения Украины);

«Знай наших» (о достижениях украинцев) с подрубриками *«Взгляд с 6-го этажа», «Опасная поездка»* и др.;

«²КП²-спорт» с подрубриками *«А в это время», «За воротами», «Их первых уст», «Накануне», «Проверка слуха», «Прогнозы»* и др.;

«Утрата» (об ушедших из жизни знаменитостях) с подрубрикой *«Воспоминания»*;

«Светская жизнь» и *«Светская хроника»* (выставки, курьезы, происшествия, аварии, скандалы, откровения бывших партнеров звёзд и т. д.) с подрубриками *«Венценосная мода», «ДТП», «Скандал»* и др.;

«Юбилей» с подрубриками *«Вечеринки», «Фрагменты из жизни»* и др.

«Кинополоса» (общение с режиссерами, актерами, сценаристами) с подрубрикой *«Премьеры»*.

В выпуске, который выходит в пятницу, собраны самые интересные и важные новости недели со всего мира (эта информация представлена в разделах «Картина недели» и «Тема недели»), советы о том, как с пользой провести уик-энд, и подробная телепрограмма. Номер включает специальное приложение *«Красота и здоровье»* с подрубриками «*Консультация», «Советы врачей», «Обратите внимание!», «Для пользы тела», «В тему»* (интервью с врачами на самые актуальные темы – о правильном питании, поддержании иммунитета и т. д.). Появляются новые разделы: *«НЭП: наша экономическая полоса»* (изменение депозитных ставок, колебания валютного курса и др.), *«Матрица близко»* (оптимизация жизни мегаполиса), *«Вокруг руля»* (информация для автомобилистов). Основной массив текстов, размещенных в разделах этого выпуска, посвящен теме досуга: так, одноименный раздел представлен подрубриками *«Кинотеатры», «Детям», «²КП² рекомендует», «Клубы», «Выставки и экскурсии», «Концерты и шоу»* др. Представлены разделы *«Человек за кадром»* (интервью с исполнителем главной роли о том, что осталось за кадром сериала); *«Встреча для вас»* (интервью с актером накануне премьеры фильма или спектакля); *«Беседка ²КП²»* (беседа с музыкантом накануне тура); *«Сейчас мы их сравним»* (о разных составах музыкальных групп); *«Хотите – верьте»* (прогнозы о будущем знаменитостей, их детей и спутников жизни) с подрубриками *«Звездный нумеролог», «А в это время»* и др.;

В субботнем номере появляются 3 рубрики, которых не было в течение недели: *«Дневник города»* (стр. 9) с подрубриками *«Проблема»* и *«О чем пишут читатели»*, *«Мужчина и женщина»* (стр. 10) и *«Детская страничка»* (стр. 14).

Ежедневная всеукраинская газета «Сегодня» выходит 6 раз в неделю в киевском, одесском, харьковском, донецком, днепропетровском, крымском, западноукраинском и национальном выпусках. Объем номера с понедельника по среду и в пятни-

цу составляет 24 страницы, в четверг – 40 и в субботу – 12 страниц. Тираж издания колеблется от 54217 экземпляров (в субботу) до 85822 экземпляров (в четверг). Газета имеет электронную версию http://www.segodnya.ua.

Обязательными рубриками газеты являются *«Украина»* (стр. 2 – 6), *«Картина дня: Киев»* (стр. 5 – 6), *«Киев»* (стр. 7 – 9), *«Мир»*, *«История дня»*, *«Культура», «Люди», «Спорт»* (стр. 23), которые представляют основное содержание номера:

«Украина» – новости политические (подготовка к президентским выборам, противостояние власть – оппозиция, евроинтеграция, ассоциация с ЕС, ситуация с Ю. Тимошенко, переговоры и визиты первых лиц страны, подписание соглашений, изменения в законодательстве и налогообложении и т. д.), экономические (международное экономическое сотрудничество, экономические войны, инвестиции, уклонение от налогов, нелегальные зарплаты и т. д.), общественная жизнь (встречи президента, коррупция в органах власти и правоохранительных органах, происшествия, религия), происшествия (землетрясения, преступления, экологические катастрофы и т. д.). Представлены подрубрики *«Авария с пожаром», «Борьба с пиратами», «Визиты», «Впервые», «Выборы-2015», «Гранты», «Западный марш», «Кратко новости», «Ґендер», «Комиссия», «Кому нужнее?», «Кратко новости», «Мнение», «На день грядущий», «Назвали грехи», «Новый поворот», «Пари», «Погода», «Президент», «Проект», «Промысел», «Ревизоры», «Статистика», «Таки пишут», «Творчество», «Своя игра» «Служба», «Соцопрос», «Субботник», «Улизнул надолго», «Условия»* и др.

«Киев» – жизнь столицы и горожан (подготовка к отопительному сезону, проблемы с транспортом, выплатой зарплат, стройки, ремонтные работы, ЧП, происшествия, новые культурные объекты в городе и т. д.) – с подрубриками *«Азы безопасности», «Без денег», «В снегопады», «Гуляем с детьми», «Два колеса», «Дыры в земле», «Задай вопрос чиновнику», «Мода», «Обман», «Проверка слуха», «Проект», «Реконструкция», «Стройка», «Холодный сезон», «ЧП»* и др.

«Мир» – международные новости и события за рубежом – с подрубриками *«Интервью», «Меры» «Курбан-байрам», «После погромов», «Слив Сноудена»* и др.

«История дня» с подрубриками *«В дорогу», «Погода зимой», «Туризм»* и др.

«Культура» – мир моды, театра, кино и шоу-бизнеса – с подрубриками *«Интервью», «Кинопремьеры недели»* и др.

«Люди» – известные соотечественники и простые граждане, их увлечения и достижения;

«Спорт» с подрубриками *«Бокс», «Динамо» «Евролига 2013\14», «Кратко новости», «Отмена рекорда», «Отбор ЧМ-2014», «Футбол», «Новости кратко» «Шахтер», «Хоккей»* и др.

Развлекательный блок на последней странице газеты представлен подрубриками *«Анекдоты от Сергея Сивохо», «Гороскоп», «Погода», «Попробуйте сегодня», «SU DO KU», «Кроссворд от Андрея Митрофанова», «В этот день родились», «Читайте завтра»*.

Оставшиеся 5 страниц газеты занимают плавающие рубрики:

«Твоё» с подрубриками *«Техника» / «Работа»* (пн.), *«Деньги + Обучение»* (вт.), *«Жилье + Путешествие»* (ср.), *«Здоровье»* (чт.), *«Авто + Покупки»* (пт.), *«Зверье / Застолье»* (сб.);

«Компас новостей от ²Сегодня²» (все основные события недели представлены в системе оценок *«Ничего себе!», «Так бы почаще!», «Хорошо бы в последний раз», «Это скандал»*);

«Интервью» (знаменитости с украинскими корнями);

«Время и люди» с подрубрикой *«Истории для взрослых от Олеся Бузины»* (сб.);

«Спецпроект» – хобби и коллекции украинцев – с подрубриками *«Поколения», «Свое дело», «Стиль жизни», «Энергорейтинг-2013»* и др.;

«Наука и технологии» (пт.) – научные достижения, новые технологии и т. д. – с подрубрикой *«Уникальные машины»*;

«Афиша дня» – анонс культурной жизни – с подрубриками *«Главные события уик-энда», «Театры», «Киновест»* и др.;

«На музыкальной волне» – проекты и подготовленные альбомы музыкантов – с подрубрикой *«Новые альбомы»*.

Номер в четверг выходит с заголовком «Большой четверг: много здоровья + телепрограмма» и включает специальное приложение *«Твоё здоровье»* (стр. 9–12, 29–32) с подрубриками *«Как победить стресс», «Лечение без фанатизма», «Лунный календарь», «Прямая линия», «Разговор об интимном», «Школа молодой мамы»* и др. Программа телепередач представлена в газете вместе с сопутствующими подрубриками *«Вопрос – ответ», «Где сегодня увидеть любимого киноактера», «Досье на сериал», «Мнение» «Новости из мира ТВ и кино», «Секреты телекухни», «Телегид по выходным», «Топ-5 зрелищ недели» «Юбилей фильма»* и др. Появляются новые разделы: *«Хронограф»* (открытия этого месяца) с подрубрикой *«Неделя истории»*, *«Решаем всей семьей»* с подрубриками *«Сканворд»*, *«Логические головоломки», «Кейворд», «Крестики-нолики», «Найди 10 отличий», «Японская головоломка»*.

По сравнению с другими ежедневными всеукраинскими газетами, в «Сегодня» значительное место отводится рекламе: на каждой второй странице её четвертую часть занимает рекламная полоса; в номере за четверг под рекламу полностью отдаются страницы 7 и 9.

Ежедневная всеукраинская газета «Факты и комментарии» выходит 6 раз в неделю в городах Днепропетровске, Донецке, Киеве, Луганске, Львове, Николаеве, Харькове и Республике Крым тиражом 521 582 экземпляров. Объем номера с понедельника по четверг и в субботу составляет 16 страниц, в пятницу – 32 страницы. Издание позиционирует себя как газету для всей семьи с оперативной подачей событий в Украине и мире, с освещением вопросов политики, экономики, спорта, с популярным вкладышем «Будь здоров!» и программой передач для всех регионов страны. Имеет электронную версию http://fakty.ua.

Обязательными рубриками газеты являются *«События и факты»* (стр. 2 – 3), *«Комментарии», «Подробности», «Деньги», «Ситуации», «О времени и о себе»,*

«Жизнь», «Спорт» (стр. 13), *«Грани бытия»* (стр. 14 – 15), *«Постфактум»* (стр. 16), которые представляют основное содержание номера:

«События и факты» – внутренняя жизнь страны (предложения правительства, новые законопроекты, происшествия, пожары, отравления, криминальная хроника, эпидемии, скандалы и т. д.). Этот раздел газеты представлен подрубриками *«Беда, да и только», «Без вариантов», «Беспредел», «Благое дело», «Блажен, кто верует», «Больной вопрос», «Громкое дело», «Деньги любят счет», «Доверчивые вы наши», «Зона риска» «Вопрос, конечно, интересный», «Дышите глубже», «Из первых уст», «Иди смотри», «Лед тронулся», «Наедине со всеми», «Неожиданный поворот», «Особый случай», «Поберегись!», «Поживем – увидим», «Полезно знать», «Продолжение темы», «Прямая линия», «Проверки на дорогах», «Резонанс», «Скандал», «Слава богу!», «Совет да любовь», «С прибавлением», «Тенденция, однако» «Точка зрения», «Трагедия», «Тихий ужас», «Что-то новенькое», «SOS!»* и др.

«События и факты» – международная жизнь (политика, происшествия, жизнь культурная и научная, светская хроника) – с подрубриками *«Австралия», «Белоруссия», «Великобритания», «Испания», «Италия», «Польша», «Россия», «США», «Франция», «Швеция», «Китай – Россия», «Россия – США», «Украина – Пакистан», «Китай – Россия», «Россия – США», «Россия – Нидерланды», «Нидерланды – Россия», «С миру по факту»* и др.

«Комментарии» – политическая жизнь страны (инициативы и результаты работы парламента, политических партий и их лидеров и т. д.) – с подрубриками *«Аты-баты, шли дебаты», «Больная тема», «Из первых уст», «Есть мнение», «Между прочим», «Партийные маневры», «Планов громадье», «Продолжение темы», «Слово не воробей», «Так и сказал», «Точка зрения», «Уроки прошлого», «Шаг за шагом», «Возможны варианты», «Процесс пошел», «Шаг за шагом», «Глас народа»* и др.

«Подробности» – афёры и поведение людей в чрезвычайных ситуациях – с подрубриками *«Беспредел», «Громкое дело», «Особый случай», «Поберегись!», «Тихий ужас», «Темная история», «Трагедия»* и др.

«Деньги» – прогнозирование ситуации на валютном, топливном и других рынках, уплата налогов и социальных взносов и т. д. – с подрубриками *«Держи ухо востро», «Из первых уст», «Нелишне знать», «Поживем – увидим», «Точка зрения», «Что почем»* и др.

«Ситуации» – история уголовных дел, происшествий, похищений, налетов, грабежей и т. д. – с подрубриками *«Звездный дождь», «Криминал», «Особый случай», «Покой им только снится», «Преступности – бой!», «Судьбе наперекор», «Технология обмана», «Тихий ужас»* и др.;

«О времени и о себе» (юбилей знаменитых артистов, режиссеров и т. д.) с подрубрикой *«Наедине со всеми»*;

«Жизнь» – социальные проекты, прогнозы специалистов о возможных техногенных катастрофах, награждение спортсменов и граждан Украины, криминальные происшествия, призывы помочь – с подрубриками *«Бокс», «Вне закона», «Легкая атлетика»,*

«Превратности судьбы», «Тема тревоги нашей», «Точка на карте», «Чужого горя не бывает», «Шоу продолжается» и др.

«Спорт» – события спортивной жизни – с подрубриками *«Баскетбол», «Благое дело», «Бокс», «Гандбол», «Дзюдо», «Плаванье», «Теннис», «Футбол», «Хоккей»* и др.

«Грани бытия» с подрубриками *«Поздравляем!»* (с юбилеем), *«Есть повод»* (с днем рождения), *«Криминальные хроники Государственной службы охраны при МВД Украины», «Уроки украинского», «Легкая атлетика» «Процесс пошел», «Благое дело», «Судьбе наперекор», «Дело вкуса», «Мир музыки», «Опасно для жизни», «Доска объявлений – медицинские услуги, услуги, строительство, разное», «Что день грядущий нам готовит»* (оценка интенсивности фона на 2 дня), *«Ответы на сканворд, опубликованный в сегодняшнем номере», «Проверки на дорогах», «Прогноз погоды», «Волосы дыбом», «Трагедия», «Ничего себе!», «Нет дыма без огня», «Злой рок», «Невероятно, но факт», «Плакали денежки», «Зверье мое», «Помним…»* (некрологи), *«Светлая память», «ГАИ уполномочена заявить», «Поберегись!».*

«Постфактум» с подрубриками *«Под знаком зодиака»* (гороскоп на сегодня), *«Место под солнцем», «Звездные страсти», «Скандал», «Мир кино», «Из жизни звезд», «Вне конкуренции», «Гороскоп»* (астрологический прогноз на неделю), *«Сканворд», «ГАИ уполномочена заявить», «Анекдот из интернета», «Проверки на дорогах».*

На оставшихся 5 страницах газеты размещаются плавающие рубрики:

«Анатомия успеха» с подрубрикой *«Из первых уст»*;

«Взгляд» – нанесение экономического ущерба государству, международные семинары, конференции в Украине и т. д. – с подрубриками *«Все флаги в гости к нам», «Высший класс», «За ²длинным² рублем», «На слуху», «Страна советов», «Тема тревоги нашей»* и др.;

«Мегаполис» с подрубриками *«Поживем – увидим», «Процесс пошел»* и др.;

«Клуб потребителей» с подрубриками *«Дурят нашего брата», «Советы потребителям»* и др.;

«Автосалон» – правила регистрации и перерегистрации машин, штрафы, контроль со стороны ГАИ и т. д. – с подрубриками *«На самом деле», «С дальним прицелом», «Что-то новенькое»* и др.;

«Скорая помощь ²Фактов²» с подрубрикой *«Прямая линия»*;

«Индустрия здоровья» с подрубриками *«Место под солнцем», «Полезно знать»* и др.;

«Человек среди людей» с подрубриками *«Особый случай», «Покой им только снится»* и др.;

«Судьба» с подрубриками *«К ответу», «Чтобы помнили»* и др;

«Чтобы помнили» – о выдающихся соотечественниках –с подрубриками *«Из жизни замечательных людей», «Подвиг разведчика», «Таланты и поклонники»* и др.;

«Взгляд в прошлое» с подрубриками *«С размахом», «Чтобы помнили»* и др.;

«Наедине со всеми» – знаменитости отвечают на анкету газеты –с подрубриками *«Перед лицом ²Фактов²» «Из жизни звезд», «Шоу продолжается»* и др.

В пятницу газета выходит с еженедельным специальным выпуском «Здоров!», в котором представлены разделы *«Диагноз недели»* (подрубрики *«Звезды смотрят*

вниз» (прогноз самочувствия на неделю), *«Обыкновенное чудо», «Особый случай», «Скорая помощь «Фактов»* др.), *«На что жалуетесь»* (подрубрики *«Обыкновенное чудо», «Особый случай», «Спросите у доктора»* и др.), *«Скажите, доктор»* (подрубрики *«Диагноз», «Есть надежда», «Поберегись!», «Помоги себе сам», «Хотите – верьте»* и др.), *«Сам себе гиппократ»* (подрубрики *«Анекдот в картинках», «До чего дошел прогресс», «Есть мнение», «Звездные болезни», «Звездные хлопоты», «Рецепты здоровья»* и др.). Значительное место в выпуске отводится развлекательному блоку – помимо программы на неделю и появляются разделы:

«Телефакты все телепрограммы, анонсы, скандалы, премьеры, светская хроника, рейтинги» (подрубрики *«ТВ+Кино», «ТВ персона»* и др.),

«Сканворд»,

«Наедине со всеми» (подрубрики *«Перед лицом ²Фактов²», «Рейтинг популярности: мир кино», «Рейтинг популярности: мир телевиденья», «Страна советов»* и др.),

«Светская жизнь» (подрубрики *«Все тайное становится явным», «Вопрос, конечно, интересный», «Запевай!», «Звездные хлопоты», «Клипомания», «Ни в какие ворота», «Се ля ви», «Совет да любовь», «Частная жизнь»* и др.);

«Закулисье» – о шоу, которые идут на канале СТБ, – с подрубриками *«Запевай!», «Знамение времени», «Из жизни звезд», «Неожиданный поворот», «О вкусах не спорят»* и др.;

«Превратности судьбы» (подрубрика *«Лучше поздно, чем никогда»*).

Как видно из примеров, украинские массовые газеты во многом похожи и по структуре, и по содержанию. С точки зрения структуры в каждой газете имеются постоянные и плавающие рубрики.

Проведенный анализ рубрик основных печатных всеукраинских газет показал, что их содержательная сторона обладает устойчивой тематической структурой и формируется за счет наполнения материалами, в которых освещаются два широких информационных блока – «новости домашние» и «новости международные». Эти медиатопики, в свою очередь, внутренне тематически структурированы. Главенствующее место в домашних новостях отводится медиатопику «политические новости», где основной массив информации посвящен сообщениям о выборах и деятельности политических партий и инициативах их лидеров. Широко представлены события общественной (техника, работа, деньги, обучение, жилье, путешествие, здоровье, авто, покупки, застолье и т. д.) и культурной жизни (здесь большое внимание уделяется освещению светской жизни и сфере развлечений (кино, телевизионные шоу, концерты)). Экономические и спортивные новости освещаются недостаточно, так же мало материалов исторического и краеведческого характера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтик Е. А. Раскрытие темы «Виды спорта» в системе журналистских практик: концептуально-содержательный аспект [Электронный ресурс] / Войтик Е. А. // Медиаскоп. – Вып. 4. – 2012. Режим доступа: http://www.mediascope.ru/node/1248.

2. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ (современная английская медиаречь) [Текст] / Добросклонская Т. Г. – М.: Флинта, 2008. – 205 с. – ISBN: 978-5-02-034806-6.

3. Ермолаева Е. Н., Геворгян М. В. Особенности реализации медиатопика «Война» в современном новостном дискурсе (на материале англоязычных СМИ) [Текст] / Ермолаева Е. Н., Геворгян М. В. // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2012. – Вып. 2(40). – С. 71–74.

4. Коняева Ю. М. Текстуальное пространство массовой газеты: процессы интеграции системообразующих компонентов / Коняева Ю. М.: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.10 «Журналистика». – СПб., 2010. – 24 с.

5. Куренной В. Структурный анализ русскоязычных печатных СМИ в Германии [Электронный ресурс] / Куренной В. Режим доступа: http://www.fundeh.org/files/projects/elements/34/strukturnyj_analiz_russkoyazychnyh_pechatnyh_smi_g.pdf.

6. Павлушкина Н. А. Релевантность массового периодического издания: роль информационного дискурса [Электронный ресурс] / Павлушкина Н. А. // Медиаскоп. – Вып. 4. – 2013. Режим доступа: http://www.mediascope.ru/node/1426.

7. Савинова О. Н. Ценностные ориентации в зеркале современных СМИ: к проблеме освещения семейных ценностей [Электронный ресурс] / Савинова О. Н. // Медиаскоп. – Вып. 4. – 2012. Режим доступа: http://www.mediascope.ru/node/1172.

8. Садыкова Г. В. Медиатопик «экономика» в российских и американских электронных СМИ [Текст] / Садыкова Г. В. // Слово и текст: коммуникативный, лингвокультурный и исторический аспекты. Материалы международной научной конференции (1 – 4 октября 2009, г. Ростов на Дону). – Ростов н/Д: НМЦ «Логос», 2009. – С. 318–320.

9. Язык средств массовой информации: учебное пособие для вузов / под ред. М. Н. Володиной [Текст]. – М.: Академический Проект; Альма Матер, 2008. – С. 6–24. – ISBN: 978-5-8291-0991-2.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Приходько І.Г., к.філол.н., наук. спів.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ РОСІЙСЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЩОДЕННИХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ)

У статті розглядається змістова сторона текстуального простору ЗМІ.

Здійснений аналіз рубрик головних друкованих всеукраїнських газет показав, що їх змістове наповнення має стійку тематичну структуру й формується за рахунок наповнення матеріалами, у яких висвітлюються два широкі інформаційні блоки – «новини домашні» і «новини міжнародні».

Ключові слова: *ЗМІ, медіатекст, медіатопік, рубрика.*

Prykhodko I G., Cand. Phil. Sci., Research Stuff Member
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE THEME ORGANIZATION OF THE RUSSIAN PRESS IN UKRAINE (ON EXAMPLE OF THE UKRAINIAN DAILY NEWSPAPERS)

The article deals with the content side of textual media. The contents of the main headings and titles of Ukrainian dailies are analyzed. Topical themes are identified.

Key words: *media, media text, media topic, heading.*

УДК 81’342.3 – 811.161.1’34

Прожогина И. М., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ШУМНЫЕ СОГЛАСНЫЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В ВОСПРИЯТИИ КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ

В статье излагаются и анализируются результаты эксперимента по выявлению символических свойств русских шумных согласных по аксиологической шкале среди китайских студентов, изучающих русский язык. Было выявлено, что студенты подготовительного уровня воспринимают некоторый фонетический материал более позитивно, чем студеты среднего и продвинутого уровней.

Ключевые слова: *звукосимволизм, фоносемантика, согласные фонемы, русский язык.*

Несмотря на неугасающий интерес к проблемам звукосимволизма, в частности исследования аксиологических символических значений звуков определённого языка с точки зрения носителей другого языка (см. [3; 4]), фоносемантические свойства русских фонем в восприятии китайцев до сих пор не изучались. Данная публикация продолжает наши исследования звукосимволического потенциала русских фонем по аксиологической шкале, выявляемого среди изучающих русский язык китайцев (ранее исследовались фоносемантические свойства гласных и сонорных согласных [5; 6]).

Нами был проведён эксперимент, в котором испытуемыми были китайские студенты, изучающие русский язык в Институте филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Целью эксперимента было выявление символических свойств русских шумных согласных по шкале оценки (‘хороший’ – ‘плохой’) с точки зрения китайцев. В настоящей работе отражены результаты эксперимента и их анализ. Полученные результаты не только представляют интерес для фоносемантики, но и применимы в практике преподавания русской фонетики иностранцам.

В эксперименте приняли участие 35 китайских студентов первого и третьего курсов бакалаврата, а также магистратуры филологического профиля (11, 14 и 10 человек соответственно). Им предлагалось оценить шумные согласные фонемы русского языка по пятибалльной шкале оценки: «очень плохой», «плохой», «не хороший и не плохой», «хороший», «очень хороший». При обработке результатов каждая оценка переводилась в баллы, соответственно перечисленным – 5, 4, 3, 2 и 1 балл (о целесообразности таких соответствий баллов и вербальных оценок см. [2, с.14]). Таким образом, индекс выше 3 (теоретически – до 5) означает, что оценка фонемы тяготеет к отрицательному полюсу, индекс ниже 3 свидетельствует о тяготении оценки к положительному полюсу. Однако в программных для теории звукосимволизма работах А. Ф. Журавлёва обосновано определение значимых интервалов оценок («зон существенных отклонений») ниже 2,5 и выше 3,5, а интервал от 2,5 до 3,5 предложено считать нейтральной зоной (т.е. зоной несущественных отклонений) [2, с.15]. Очевидно, интерес представляет не только абсолютный индекс фонемы, но и сравнение индексов, т.е. балл каждой фонемы целесообразно рассматривать в сравнении с баллами других фонем как в целом, так и в каждой референтной группе. Мы вычисляли индекс каждой фонемы (так называемое «среднее арифметическое») не только среди всех 35 студентов, принявших участие в эксперименте, но и отдельно среди первокурсников, третьекурсников и студентов первого года обучения в магистратуре. Сопоставление оценок по курсам оказывается полезным в лингвометодических целях. Фонемы в эксперименте предъявлялись в случайном порядке в звуковом (изолированном) и графическом виде (в буквенном написании и в транскрипции, где разница очевидна для палатализованных и непалатализованных согласных). При этом внимание не акцентировалось на различиях звука и фонемы, студенты воспринимали фонемы как звукотипы, или, в терминологии А. Ф. Журавлёва, «звукобуквы».

Из всех шумных согласных самые низкие индексы по аксиологической шкале (соответственно, наивысшую оценку) получили фонемы /ш/, /с/ и /х/. Средний балл согласной /ш/ – 2 – складывается из 1,7 балла, данных первокурсниками, и 2,1 баллов, полученных от студентов третьего курса и магистратуры. Фонема /ш/ – одна из двух (кроме неё, фонема /ц/), не получившая ни одной оценки «очень плохой (звук)». Среди первокурсников десятеро дали этому звукотипу положительные оценки (четыре – «очень хороший» и шесть – «хороший»), один студент оценил его нейтрально, отрицательных оценок нет. Третьекурсники оценили /ш/ так: шесть оценок «очень хороший», две – «хороший», четыре – «не хороший и не плохой», две – «плохой». Оценки магистрантов похожи на оценки предыдущей группы: четыре оценки «очень хороший», две – «хороший», три нейтральные оценки и одна оценка «плохой».

Средний балл фонемы /с/ – 2,1 – состоит из 1,4 балла, полученного от первокурсников (это самый высокий балл среди всех фонем и всех групп студентов), 2,3 баллов от третьекурсников и 2,6 баллов, данных магистрантами. Из одиннадцати первокурсников ни один не дал отрицательную оценку (лишь один – нейтральную): восемь человек оценили фонему /с/ – как очень хорошую, два – как хорошую; среди третьекурсников девять положительных оценок, четыре нейтральные, одна отрицательная;

магистранты были более сдержанны: четыре положительные оценки (правда, из них три – «очень хороший»), три нейтральные, три оценки «плохой».

Фонема /х/ получила 2,2 балла: в частности, от первокурсников 1,8 балла (пять оценок «очень хороший», по три – «хороший» и «не хороший и не плохой», отрицательных оценок нет), от студентов третьего и пятого курсов по 2,3 балла (среди третьекурсников три оценки «очень хороший», семь оценок «хороший», две нейтральные оценки, одна негативная и одна крайне негативная; среди магистрантов четыре оценки «очень хороший», одна – «хороший», три нейтральные оценки и две – «плохой»).

Индекс меньше 2,5, а значит, высокую оценку по аксиологической шкале получили также шумные согласные /т/ (2,3 балла), /к/ и /б/ (по 2,4 балла); фонемы /ф/ и /ц/ оценены в 2,5 балла. Уже эти результаты ведут к некоторым размышлениям.

Прежде всего, обращает внимание, что среди «хороших» согласных нет ни одной палатализованной. Сравним эти оценки с оценками парных палатализованных согласных: /с’/ – 2,8 балла, /т’/ – 2,9, /х’/, /б’/ и /ф’/ – 3 балла, /к’/ – 3,5 (это самый высокий индекс, т.е. худшая оценка из всех согласных), т.е. во всех парах твёрдых и мягких согласных непалатализованный согласный оказывается «лучше».

Более высокая оценка твёрдых согласных по сравнению с мягкими проявляется во всех парах согласных, различающихся по признаку палатализованности-непалатализованности. В общелитературном китайском языке путунхуа нет этой оппозиции (хотя палатализация есть в южнокитайских диалектах, см. [1, с.95]). Ранее, изучая аксиологические свойства сонорных согласных, мы предположили, что более низкая оценка китайцами русских мягких по сравнению с твёрдыми может быть обусловлена графикой, а именно тем, что мягкость согласного в конце слога передается двухбуквенным сочетанием с мягким знаком, а в начале слога (перед гласным) – сочетанием с йотированным гласным, и эта двойственность значений согласных букв, на самом деле обеспечивая экономичность русской графики, зачастую воспринимается иностранцами как некоторая усложнённость. В оценках же твёрдых и мягких носителями языка большой разницы нет (чаще твёрдые оцениваются немного выше, хотя мягкие сонорные, наоборот, воспринимаются «лучше», чем твёрдые) [2, с.24].

Среди «наилучших», по оценке изучающих русский язык китайцев, согласных есть только одна звонкая фонема /б/, остальные семь фонем с индексом 2,5 и ниже – глухие. (Для носителей русского языка справедливо обратное: выше оцениваются звонкие [2, с.24]). Проблема неразличения русских глухих и звонких согласных – пожалуй, самая сложная для китайских студентов. Она связана с отсутствием оппозиции глухие / звонкие в китайском языке (как и в случае палатализованных и непалатализованных согласных). Однако если артикуляционные особенности палатализованных более наглядны, ощутимы и поэтому их постановка и коррекция менее сложна и длительна, то артикуляция звонких согласных, связанная со смыканием голосовых связок, не так ощутима, и постановка и коррекция звонких требует больших усилий и времени. Поэтому высокая оценка фонемы /б/ – исключение, требующее пристального внимания. Сравнивая оценки «лучших» восьми фонем, в отношении /б/ необходимо отметить следующее. Во-первых, рейтинг согласного /б/ 2,4 всё же ниже,

чем оценки фонем /ш/, /с/, /х/ и /т/. Во-вторых, показательным оказывается сравнение оценок этих фонем первокурсниками, т.е. студентами, изучающими язык не так долго и не обременёнными теоретическими знаниями. Первокурсники дают самые высокие оценки из всех трёх групп испытуемых. Но если для остальных семи приоритетных согласных оценка первокурсников колеблется от 1,4 балла для /с/ до 1,7 для /ш/, 1,8 для /х/ и /ф/, 1,9 для /т/ и /к/ и 2,1 для /ц/, то их оценка фонемы /б/ – 2,4, т.е. разрыв в оценках в группе «лучших» согласных очевиден, и он не в пользу /б/. Об этом же говорит тот редкий факт, когда оценка первокурсников «хуже» оценки магистрантов, а это как раз наблюдается в оценках фонемы /б/: 2,4 балла у студентов первого курса, 2,3 у студентов магистратуры. Подобное обнаруживается только в оценке палатализованных /ф’/, /х’/ и /д’/, которые получили в общем по 3 балла: оценка первых двух фонем первокурсниками на 0,2 «хуже», чем со стороны магистрантов, а в оценке /д’/ наблюдается разрыв в 0,4 балла.

Положительные оценки перечисленных согласных со стороны китайцев, изучающих русский язык, не совпадают с оценками этих же согласных, данных им носителями русского языка. Так, по данным В. В. Левицкого, самыми неприятными русскими согласными, с точки зрения носителей языка, являются /х/, /ф/, /ш/, /ц/, /с/, т.е. «хорошие» для китайцев согласные [3, с.38]. Подметив подобное расхождение в оценках похожих согласных русскими и поляками, литовцами, немцами, А. Ф. Журавлёв объяснял эти расхождения разной частотностью схожих звуков в языках, «а то, что часто встречается, становится привычным и потому оценивается выше» [2, с.26]. В китайском языке, действительно, эти звуки и частотны, и схожи с русскими, что объясняет положительную оценку похожих русских фонем.

Самый низкий рейтинг среди русских шумных с большим отрывом получила фонема /к’/ – 3,5 балла (3,1 у первокурсников, 3,7 у третьекурсников, 3,8 у магистрантов, и это самые низкие оценки во всех группах). Следующие «аутсайдеры» – фонема /г’/ (3,1 балла) и получившие оценку 3, т.е. нейтрально оцененные, фонемы /в’/, /п’/, /б’/, /д’/, /ф’/, /х’/, /ш’:/ (последняя в эксперименте предъявлялась как звукотип щ). Показательно, что все эти фонемы – палатализованные. Что касается невысокой оценки /к’/ и /г’/, она может быть обусловлена влиянием грамматики: иностранцы недоумевают, почему твёрдые окончания (имеем в виду последние согласные, а не флексии) существительных – *к, – ка, – г, – га* в ед.ч. заменяются мягкими *–ки, – ги* в Им.п. множ.ч. (*мальчик, девочка, пирог, подруга – мальчики, девочки, пироги, подруги*), то же с прилагательными м.р. на – *кий, – гий*, при склонении – *ким, – ких, – гим, – гих* и др., но ж.р. – *кая, – гая,* ср. р. *–кое, – гое* (*маленький, строгий – маленькая, строгая*) и в других подобных случаях.

Подытожим полученные данные. В целом русские шумные согласные оцениваются китайцами как «хорошие» (оценка ближе к 2) или «нейтральные» (оценка ближе к 3). Для более детального анализа необходимо учитывать оценку конкретной фонемы относительно других фонем (звуков).

Наибольшим символическим потенциалом по аксиологической шкале («хороший – плохой») среди русских шумных согласных обладают фонемы /ш/, /с/, /х/, которые китайские студенты всех групп оценили положительно, намного выше, чем носители

языка. Учитывая относительность оценок, убедительны также символические значения фонем /к'/ и /г'/ как негативных.

Нетрудные для артикуляции китайцев русские звуки, особенно имеющие соответствия в их родном языке, оцениваются выше («лучше»).

Все мягкие шумные оцениваются хуже, чем парные им твёрдые. Глухие согласные оцениваются лучше, чем парные им звонкие. Мы объясняем это отсутствием оппозиций палатализованность – непалатализованность и глухость – звонкость в консонантизме китайского языка.

Первокурсники оценивают не так русские фонемы (звукотипы, звукобуквы), как звуки, похожие или непохожие на звуки их родного языка. Похожие звуки получают высокую оценку, лакунированные – более низкую.

Студенты третьего курса – наиболее уязвимая в отношении артикуляционно-акустических навыков группа. Их сравнительно низкие оценки русских шумных обусловлены тем, что, более или менее успешно освоив теоретическую фонетику русского языка и практикуясь в нём на среднем этапе изучения языка, студенты уже осознают многие проблемы, но ещё не преодолели их. Эта тенденция наблюдается для всех фонем – не только шумных, но и сонорных согласных, а также гласных.

Сравнение оценок русских шумных, данных китайцами, изучающими русский язык второй, четвёртый и шестой год (с учётом года обучения на подготовительном факультете вуза), показывает, что их восприятие проходит от несознавания сложности русской фонетики первокурсниками, через понимание её особенностей и связанных с этим индивидуальных слухо-речевых трудностей третьекурсниками, к преодолению большинства этих трудностей, что сказывается на более высоких оценках русских фонем со стороны магистрантов. Однако таких высоких оценок, как первокурсники, магистранты шумным согласным не дают, в отличие от их оценок русских гласных и сонорных согласных, что говорит о том, что шумные согласные остаются для китайских студентов наиболее сложным сегментом русской фонологической системы, а потому требуют систематической корректировки.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Алексахин, А.Н. Теоретическая фонетика китайского языка : [учебное пособие] / А.Н. Алексахин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2006. – 204 с. – ISBN 5-17-035827-X, 5-478-00201-1.

2. Журавлёв, А. П. Звук и смысл [Текст] / А. П. Журавлёв. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Просвещение, 1991. – 160 с. – ISBN 5-09-003170-3.

3. Левицкий, В. В. Звуковой символизм: мифы и реальность : [монография] / В. В. Левицкий. – Черновцы : Черновицкий нац. университет, 2009. – 264 с.

4. Никрошкина, С. В. Экспериментальное исследование универсального звукосимволизма на материале разноструктурных языков [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / С. В. Никрошкина. – Бийск, 2010. – 210 с.

5. Прожогина, И. М. Символические свойства гласных русского языка с точки зрения студентов-китайцев // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. Вип. 46. Ч. 3. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 244-253.

6. Прожогина, И. М. Сонорные согласные русского языка глазами китайских студентов. – Стаття у друці в зб. наук. праць «Мовні і концептуальні картини світу».

Стаття надійшла до редакції 10.04.14 р.

Прожогіна І.М., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ШУМНІ ПРИГОЛОСНІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ У СПРИЙНЯТТІ КИТАЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ

У статті викладено й проаналізовано результати експерименту зі з'ясування символічних властивостей російських шумних приголосних фонем за аксіологічною шкалою серед китайських студентів, що вивчають російську мову. Було виявлено, що студенти підготовчого рівня сприймають деякий фонетичний матеріал позитив ніше, ніж студенти середнього та просунутого рівнів.

Ключові слова: *звукосимволізм, фоносемантика, шумні приголосні фонеми, російська мова.*

Iryna M. Prozhogina, Cand. Phil. Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

RUSSIAN OBSTRUENTS FROM THE POINT OF VIEW OF CHINESE STUDENTS

Some symbolic properties of Russian obstruents on the axiological scale from the point of view of the Chinese, based on experimental data, are analyzed. It was revealed that students of elementary level of language skills perceive some phonetic material more positively than students of intermediate and advanced levels do.

Key words: *phonetic symbolism, consonants, obstruents, the Russian language.*

УДК 811.161.1'1

Радчук О.В., к. филол.н., доц.,
Харьковский национальный педуниверситет имени Г.С. Сковороды

ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ПОНЯТИЯ *ОТСУТСТВИЕ*

Автор статьи рассматривает когнитивные и лингвокультурные аспекты понятия «отсутствие», которые могут быть представлены такими паравербальными способами, как жесты. В статье также показана роль жестов в становлении чело-

веческого сознания и звуковой речи, проанализированы существующие классификации жестов и дано их описание. Сделан вывод о том, что язык жестов передает в концентрированном виде национально-культурные элементы реалий данного этноса.

Ключевые слова: *понятие «отсутствие», паралингвистические способы, жесты, лингвокультурология.*

Человек может выражать понятие *отсутствие* различными способами: вербальными и невербальными. Большинство ученых лингвистов, психологов, антропологов и других специальностей склонны считать более ранним, чем словесные, проявлением репрезентации данного понятия паралингвистические способы.

Язык жестов представляет собой своеобразный набор знаков, в котором участвуют руки человека, а так же немаловажную роль в подобном общении играет мимика и определенное движение тела, губ и рта. Термин *кинесика* этимологически восходит к греческому *kinesis*, что значит «движение» и определяется как все движения тела, кроме работы органов речевого аппарата, которые используются в процессе человеческого общения. Исследуется кинесика в рамках паралингвистики.

Под термином *жесты* понимаются движения рук или кистей рук, но зачастую он используется для обозначения всех движений тела, в том числе мимики, пантомимики (партнер достает определенный предмет, открывает дверь, закуривает и т.п.). В таком случае для обозначения собственно движений рук употребляется термин *жестикуляция* [7].

Цель статьи состоит в том, чтобы выявить некоторые когнитивные и лингвокультурные особенности репрезентации понятия *отсутствие* в языке жестов русского народа. Жестикуляция играет различную роль у разных народов, что соответствует их особой ментальности, то есть психическому складу.

В последнее время активизировались также исследования в различных отраслях лингвистической науки, изучающие триаду *человек – язык – культура* (Бурлак 2011; Вежбицкая 2001; Corballis 2003), поэтому когнитивные и лингвокультурные описания языковых явлений продолжают оставаться ***актуальными***.

В когнитивном и лингвокультурном аспектах понятие *отсутствие* отражает определенное видение и понимание объективного мира, которое может быть репрезентовано вербальными и невербальными средствами.

Все больше ученых (лингвистов, антропологов, этнографов) склонны связывать происхождение человеческого языка с появлением жестов, способных выражать и передавать сложные понятия, к которым относится и *отсутствие*. Многие исследователи происхождения языка подчеркивали особую роль жестов и пантомимы в становлении человеческого сознания и звуковой речи. Основателем теории происхождения человеческого языка из жестов считается немецкий философ и психолог второй половины XIX века В. Вундт, который считал, что первоначальное слово – это бессознательный продукт внутреннего мира человека, психических движений этого мира. На первом этапе развития языка звуковым эмоциональным реакциям человека сопутствовали мимические и пантомимические движения, которые отражали внутреннее

состояние человека. Вундт считал, что изначально существовало как бы два языка: язык звуков (физические движения подвижных артикуляторных органов) и язык жестов (движение рук, головы, тела, мышц лица). Звуками выражались чувства, эмоциональное состояние, а жестами – представления о предметах, передавались желания и воля человека. С помощью мимики и движений рук человек мог на что-то указать, попросить, разрешить или запретить. Постепенно звуковой язык совершенствуется, а язык жестов начинает играть вспомогательную роль, как менее удобный [3].

Этой же теории происхождения языка придерживался и немецкий филолог Л. Гейгер, который полагал, что в основе формирования человеческого языка лежат зрительные восприятия, наиболее сильными из которых являются восприятия человеческого движения. Произнесение человеком какого-либо звука обязательно связано с мимикой лица, легко наблюдаемой собеседником. Жесты лица изображали звуки, и каждый звук имел свой жест. В процессе развития языка звук освобождается от мимики и уже самостоятельно обозначает впечатления от окружающего мира [4].

Лазарь Гейгер в труде «Происхождение и эволюция человеческого языка и разума» указывает на то, что язык человека в своих зачатках сводился к чрезвычайно ограниченному кругу человеческих движений. Такой путь развития языка не покажется удивительным, если мы поймём, что первой задачей языка было соглашение людей в общих действиях и движениях [12]. Действительно, в каждом современном языке есть слова, передающие эмоции и команды людей. С развитием языковой системы команды из языка жестов превратились в императивы.

Одним из главных отличий человеческого языка от языка обезьян и других животных является наличие синтаксиса в коммуникативной системе. Существует ряд гипотез, согласно которым решающую роль в становлении синтаксиса могли играть жестовые, а не звуковые знаки [1]. По мнению многих биологов, психологов и психолингвистов, движения рук подчинены волевому контролю, что подкрепляет идею первичности жестового языка. Психолог Майкл Корбаллис ссылается на тот факт, что жестикуляция появилась тогда, когда предки человека стали ходить на двух ногах и их руки освободились. Выпрямившиеся люди стали смотреть в лицо друг другу, и мимика и жесты стали играть большую роль в общении [11].

Жесты помогают лучшему пониманию речи: если слушающий не видит жестикуляции говорящего, то для понимания сообщения необходима более активная работа мозга. Жесты могут являться психологическим ключом для понимания в общении людей. В невербальном общении любой жест имеет значение не только для того, кто его делает, но и для его собеседника. В связи с этим особый интерес сегодня вызывает не только исследование языка жестов глухонемых, театральная жестикуляция, но и жесты политиков и других публичных людей.

Однако способствовать пониманию собеседника или оратора жесты помогут только в том случае, если адресат и адресант речевой ситуации говорят на одном языке или знают особенности паралингвистических способов передачи информации, присущих определенному языковому коллективу. Еще в начале XX века представитель американского структурализма Э. Сепир указывал на то, что в каждом языко-

вом коллективе «в ходе сложного исторического развития в качестве типичного, в качестве нормального устанавливается какой-то один образ мышления, особый тип реакции» (цит. по: [2, с. 273]). В настоящее время сохраняет свое значение и гипотеза Б. Уорфа, согласно которой человек в своем видении мира зависит от культурных кодов, управляющих общением [10, с. 474]. Общеизвестен тот факт, что даже у близкородственных народов, говорящих на языках одной группы одной языковой семьи жесты не просто могут отличаться, но и выражать противоположные понятия. Например, кивок головою сверху вниз в системе жестов россиян и украинцев обозначает «да», а в системе жестов болгар – «нет».

Язык жестов человека настолько богат, что исследователям трудно охватить полностью спектр их реализации и применения. В книге В.А. Дресвянникова «Жесты: попытка обобщения и классификации» представлено наиболее полное описание жестов. Однако, несмотря на то, что жесты, выражающие понятие *отсутствие*, активно используются человеком с раннего возраста, они не представлены в классификациях.

Исследуемое понятие является чрезвычайно сложным и определяется генетически обусловленной когнитивной структурой, которую необходимо изучать так же, как изучают концепты. Понятие *отсутствие* занимает основополагающее место в концептосфере не только аналогичного концепта («отсутствие»), но и входит как составной компонент в другие концепты (например, «отрицание», «молчание»). Ю.Е. Прохоров предполагает, что «на самой глубине» любого концепта находится набор архетипических, наиболее общих и фундаментальных, изначальных понятий, логических связей, образных представлений и выработанных на их основе принципов, правил человеческого существования» [9, с. 86].

Базовым психофизиологическим процессом для формирования понятия *отсутствие* изначально является восприятие. Выражение понятия *отсутствие* чаще всего сопровождается характерными жестами – разведением рук в стороны, при котором кисти рук находятся ладонями вверх или поворотом головы (туловища) вправо или влево с целью поиска чего-либо/ кого-либо. Психофизиологической основой понятия *отсутствие* является эмоциональная сфера. Вербальная реакция на осознание человеком *отсутствия* у него чего-либо – исчезновения, потери, утраты – зачастую сопровождается и усиливается жестикуляцией, отражающей непроизвольное проявление эмоций.

Яркое проявление жестового языка в такой ситуации можно наблюдать у детей раннего возраста, когда они еще плохо говорят или вообще произносят только отдельные звуки. Активный поиск отсутствующих предметов или близких людей очевиден для окружающих: ребенок разводит руки в стороны, вертит головой.

Детские психологи считают, что если ребенок не реагирует на *отсутствие* в два года, т. е. не ищет глазами отсутствующий предмет или человека, у малыша нет соответствующих жестов, то это является первым признаком проявления аутизма. Поэтому рекомендуется в качестве развития мышления, интеллектуальных способностей у детей игры, в которых ребенок активно использует различную жестикуляцию, репрезентирующую понятие *отсутствие.* Например, в процессе развивающей игры

малыш закрывает лицо ручками и тем самым показывает взрослым, что его нет. Жест, когда ребенок держит руки над головой, показывая домик, свидетельствует о том, что он находится в другом пространстве, а там, где взрослые – его тоже нет. Скрещенные руки крест-накрест могут быть также жестом в значении «нет», выражающим понятие *отсутствие.* «Последующее вытеснение жестов словами – результат общения со взрослыми» [8, с. 43]. Это еще раз подтверждает то, что мозговые центры (участки коры головного мозга) контроля речи и движений ведущей руки соединены.

В общении жесты выполняют разнообразные функции. В основу типологии жестов, разработанной психологом Е.А. Петровой, положены разнообразные функции общения, которые они реализуют: аффективно-коммуникативная, регулятивно-коммуникативная и информативно-коммуникативная. Первую функцию выполняют жесты, выражающие чувства, волю, желание, другие состояния (эмотивная функция); жесты, выражающие течение перцептивных, мимических, интеллектуальных процессов (функция выражения процессов); жесты, сигнализирующие об отношениях, установках, оценках, самооценках (модальная функция). Вторую – фатические жесты (жесты вступления в контакт); конативные жесты (жесты, способствующие поддержанию и усилению контакта); эндные жесты (жесты завершения контакта). Третья функция является презентацией информации об объекте, о себе, о другом [7]. На наш взгляд, жесты, выражающие понятие *отсутствие* универсальны по своим функциям и могли бы быть отнесены к каждому типу, в зависимости от речевой ситуации, в которой они используются.

В классификации Н.И. Смирновой учтено соотношение вербальной и невербальной информации в процессе коммуникации и представлены три класса жестов: коммуникативные, описательно-изобразительные жесты, модальные жесты [7]. Коммуникативные жесты обычно замещают в речи элементы языка. К ним относятся жесты приветствия и прощания, угрозы, привлечения внимания, подзывающие, приглашающие, дразнящие, жесты утвердительные, отрицательные, вопросительные, выражающие благодарность, примирение и другие. Описательно-изобразительные жесты сопровождают речь, но при этом теряют свой смысл вне речевого контекста (жесты, обозначающие размер, форму предмета, пространственное расположение объекта и иные). Модальные жесты выражают оценку предметов, явлений, людей (жесты одобрения, неудовольствия, недоверия, неуверенности, растерянности, отвращения, радости, восторга, удивления). Как нам представляется, жесты-репрезентанты понятия *отсутствие* можно отнести и к этим выделенным классам. Проиллюстрировать это можно следующим образом. Первый тип коммуникативный: на вопрос студента, заглянувшего на кафедру, пришел ли преподаватель, лаборант может покачать головой из стороны в сторону, развести кисти рук в противоположные стороны или даже соединить руки крест-накрест. Второй тип описательно-изобразительный: поворот туловища или головы в разные стороны может означать отсутствие объекта в определенном пространстве. И, наконец, третий тип модальный: эмоционально несдержанный русский человек может покрутить пальцем у виска и даже скрутить кукиш, что также будет выражать понятие *отсутствие*. Поскольку пример из жизни неуместен, приведем цитату из художествен-

ного произведения: «*И был он похож на того рассеянного ученика, который глядит в книгу, но в тоже время видит и фигу, подставленную ему товарищем*» [5, с. 280].Текст художественного произведения является сложной и многоплановой системой модальных отношений, и в поэме Н.В. Гоголя «Мертвые души» репрезентуются модальные отношения посредством комического изображения.

Опираясь на свой жизненный опыт человек воспринимает и применяет на практике только те жесты, которые приняты в данном социуме. В русской культуре общения уместно использовать также жест репрезентации понятия *отсутствия* соединением указательного и большого пальцев руки, что у русскоязычного человека ассоциируется с нулем и может выражать нулевое проявление признака или чего-то абстрактного. В англоязычной среде, напротив, этот жест обозначает «OK», т.е. «отлично» – наивысшую степень проявления чего-либо.

Таким образом, идея взаимосвязи культуры и языка прослеживается уже на ранних этапах формирования определенного этноса, что находит отражение в жестовой речи. Когнитивные и лингвокультурные особенности понятия *отсутствие* могут быть представлены паравербальными способами. Жестовый язык способствует общению и передает в концентрированном виде национально-культурные элементы реалий данного этноса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бурлак С.А. Происхождение языка: факты, исследования, гипотезы / С.А. Бурлак – М.: Изд-во «Астрель», 2011. – 480 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 604 с.
3. Вундт В. Введение в психологию (Einführung in die Psychologie) / В. Вундт– М.: КомКнига, 2007. – 168 с. – (Из наследия мировой психологии).
4. Гейгер Л. История немецкого гуманизма / Л. Гейгер / Пер. Е.П. Вилларского/ Предисл. Г.В. Форстена. – Спб., 1899. – 354 с.
5. Гоголь Н.В. Мертвые души / Н.В. Гоголь. – М., 1959. – Т.5. – (Полн. Собр. Соч. в 6 т. / Н.В. Гоголь –. Т. 5. – 575 с.)
6. Дерягина М.А. Эволюционная антропология: биологические и культурные аспекты. Учебное пособие. 2-е изд., исправл. – М.: Изд-во УРАО, 2003. – 208 с.
7. Дресвянников В.А. Жесты: попытка обобщения и классификации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.elitarium.ru/2008/08/06/zhesty_klassifikacija.html.
8. Козинцев А.Г. Происхождение языка: новые факты и теории / А.Г. Козинцев // Теоретические проблемы языкознания: Сб. статей к 140-летию кафедры общего языкознания филологического факультета Санкт-Петербургского университета/ Гл. редактор Л.А. Вербицкая. – СПб. : Филологический факультет, 2004. – С. 35-48.
9. Прохоров Ю.Е. В поисках концепта / Ю.Е. Прохоров. – М.: Наука, 2004. – 204 с.
10. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко / Перев. с итал. В.Г. Резник, А.Г. Погоняйло. – СПб.: «Симпозиум», 2004. – 544 с.

11. Corballis MC. From hand to mouth: The gestural origins of language // Language evolution / Ed. by Christiansen M.H., Kirby S. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2003. – P. 201–218.

12. Geiger L. Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und Vernunft –Published Frankfurt/Main, Minerva GMBH, 1977. – P. 151–153.

Стаття надійшла до редакційної колегії 20.03.2014 р.

Радчук О. В., к. філол. н., доц.,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ВІДСУТНІСТЬ»

Автор статті розглядає когнітивні та лінгвокультурні особливості поняття «відсутність», що можуть бути представлені такими паравербальними засобами, як жести. У статті показана також роль жестів у становленні людської свідомості та звукового мовлення, проаналізовані існуючі класифікації жестів та подано їхній опис. Зроблено висновок про те, що мова жестів передає у концентрованому вигляді національно-культурні елементи реалій даного етносу.

Ключові слова*: поняття «відсутність», паралінгвітичні засоби, жести, лінгвокультурологія.*

Radchuk O.V.**,** Cand.Phil.Sci., Associate Professor
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogigal University

NON-VERBAL MEANS OF REPRESENTING THE NOTION OF ABSENCE

The article considers cognitive and linguo-cultural features of the notion of absence which may be represented by non-verbal means (gestures). The gestures present national and cultural elements of realia of a certain ethnos in a concentrated way.

Key words*: the notion of absence, sign language means, gestures, linguo-culturology.*

УДК 811.214.21¯ 373

Рибалкіна Ю., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ ОФІЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ ГІНДІ

В даній статті здійснюється аналіз термінологічного поля офіційної медицини сучасної літературної мови гінді, її типологічний поділ на тематичні групи термінів тощо. В цілому, стаття висвітлює один із аспектів комплексного дослідження гіндімовної лексики індійської традиційної медицини.

Ключові слова: *гіндімовна лексика індійської традиційної медицини, аюрведична лексика, медична термінологія гінді, термінологічне поле медицини мовою гінді.*

Сучасний етап розвитку лінгвістики мови гінді характеризується досить ретельним вивчення її лексики, граматики, стилістики тощо. У той же час практично поза увагою дослідників залишається цілий ряд питань, які у міру поглиблення науково-технічних знань і зростаючих вимог практики стають все більш важливими.

Проблема формування галузевих термінологічних систем новоіндійських мов неодноразово піднімалася в індійському мовознавстві й донині викликає чимало протиріч. Підхід до визначення сутності терміна як слова або словосполучення, яке функціонує в ролі номінанта спеціального наукового поняття, розгляд терміна як функціональної, а не субстанціональної одиниці, що володіє певним набором ознак, відображений у працях багатьох індійських вчених (Б. Тіварі, Р. Шарма, А. Гулаті тощо) і, таким чином, може вважатися загальновизнаним. Разом з тим, незважаючи на одностайність підходу до проблеми сутності терміну як базової одиниці термінології, багато інших не менш важливих питань далекі від вирішення.

До їх числа можна віднести проблему термінології сучасної літературної мови гінді (СЛМГ) в цілому та терміносистеми медицини зокрема. Дійсно, активні процеси, що відбуваються у медичній сфері, викликають не менш інтенсивний процес розвитку функціонуючої в її рамках системи термінів, вивчення якої є вельми ***актуальним***.

У дослідженні ми маємо на ***меті*** розкрити тему основних особливостей термінологічного поля (ТП) медицини СЛМГ.

До особливостей ТП відносяться: системність, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого ТП, відсутність експресії, стилістична нейтральність. Ці властивості термін реалізує тільки всередині ТП, за межами якого він втрачає свої дефінітивні і системні характеристики, тобто детермінологізується [Ахманова 1998, 415].

Мовні поля досліджували Й. Трір, Е. Косеріу, Ю.Д. Апресян, А.А. Реформатський, Г.С. Щур, Ю.Н. Караулов, В.В. Морковкин, Л.А. Новиков, В.П. Абрамов та інші. Однак не всі лінгвісти є прихильниками вивчення лексики з позиції теорії поля, пояснюючи це тим, що відсутня «єдина задовільна класифікація понять (за принципом тезаурусної)», а отже, «метод семантичних полів не може претендувати на універсальність» [Кронгауз 2001, 168].

На наш погляд, принцип польової організації універсальний для дійсності, а та обставина, що дійсність можна членувати по-різному і, що між семантичними полями немає чітких меж, ніяк не перешкоджає застосуванню методу семантичних полів. Завдання дослідника полягає в тому, аби розвивати і доповнювати цей метод, виходячи з особливостей мовного матеріалу.

ТП повинне визначатися наявністю спільних понятійних ознак у групи термінів, членів цього поля; терміни утворюють не традиційне семантичне поле, а предметні групи, понятійні поля, бо в мові «існують групи лексем, які мають як загальне значення, так і спільність предметної сфери» [Щур 1974, 49].

«Поле для терміна-поняття – це та понятійна система конкретної наукової області, до якої він належить, а для терміна-слова – та сукупність інших слів-термінів, з якими він поєднується в рамках даної науки, на базі яких формується сам і на які впливає своєю мовною формою» [Суперанська 1989, 111].

ТП медицини є найбільш адекватною формою відображення існування терміносистеми медичної науки, його єдність формується за рахунок понятійного інваріанта та інваріанта вживання. Понятійний інваріант медичного терміна – це той спільний зміст, який міститься у всіх одиницях медичної термінології [Абрамова 2003, 234].

В основі організації ТП лежать система і класифікація наукових понять, прийнятих на даному етапі розвитку тієї чи іншої наукової галузі знання. Водночас, як будь-яке мовне поле, воно обов'язково включає ядро, центр і периферію; семантичні ознаки одиниць поля розподіляються на інваріантні та диференційні; одиниці всередині поля організовуються в тематичні або лексико-семантичні групи (ряди, мікрополя тощо) та вступають в асоціативні зв'язки з одиницями інших полів.

ТП медицини є самостійним мовним утворенням, що характеризується логічною повнотою, пов'язаною з впорядкованою термінологізацією даної галузі наукового знання, та має певну специфіку. Насамперед це поле носить яскраво виражений предметний, денотативний характер (на відміну від полів, що мають десигнативну спрямованість і відображають логічні родо-видові зв'язки), спирається на наукову класифікацію понять, що забезпечує на своєму класифікаційному рівні семантичний зв'язок термінів поля [Абрамова 2003, 239].

На думку Л. Бесекірської, сфера медико-біологічних знань включає цілий ряд термінологічних мікрополів. Це назви хвороб, анатомічні назви частин тіла, назви інструментів, методів лікування тощо. Ієрархія представляється в такому вигляді: сфера > область > термінополе > мікрополе > тематична група > тематична підгрупа [Бесекірська 1997, 36].

Розподіл термінів за тематичним, точніше, понятійно-тематичним принципом дає можливість систематизувати слова-терміни за смисловою схожістю, розкрити їх подібності та відмінності, побачити специфіку окремих груп і підгруп термінів, що входять до загального термінополя.

Так, Абрамова вважає, що в широкому сенсі термінологічними полями можна визнати всі понятійні поля, однак, для того щоб диференціювати наукову картину світу від власне мовної, пропонує закріпити вживання терміну «термінологічне поле» тільки за науковими системами понять [Абрамова 2003, 247].

Офіційна медицина Індії як наука методологічно обумовлена західною медициною, яку запровадили великобританські колонізатори. Проте, поряд з нею широко розповсюджена індійська традиційна медицина, яка, базується на матеріалістичному природничому світогляді та увібрала в себе багатющу спадщину медицини попередніх віків, традиційної медицини індійського народу, яка сформувалася під впливом релігійно-філософського погляду на світ, природу хвороб та методів їх лікування. Для Індії характерний взаємовплив цих двох медичних систем, як на науково-методологічному так і лінгвістичному рівнях.

Матеріалістична база сучасної офіційної медицини розмежувала споконвічні поняття про здоров'я та хвороби на наукові та ненаукові, але на лінгвістичному рівні санскритські лексеми татсама, вживаючись самостійно чи у складі термінологічних одиниць медицини, зберігають у своїй внутрішній формі вказівки на первинні значення, обумовлені культурними традиціями.

Взаємовплив ТП наукової медицини СЛМГ та лексико-семантичних полів індійської традиційної медицини відбувається в результаті вивчення та запозичення офіційною медициною нових методик.

Таким чином, лексикони різних культурних систем, що охоплюють теорію і практику лікування людини (наукової медицини, традиційної медицини), перетинаються і розходяться в чітко визначених областях.

Підтвердженням вищесказаного є те, що сучасна медична термінологія мови гінді цілком і повністю сформована та продовжує формуватися на основі санскритської лексики давніх джерел Аюрведи. Наприклад, в термінах *manovigyān* «психологія», *mānsik rogo kī chikitsā* «психіатрія» присутній компонент *man* «душа», – санскритська татсама.

Термінологічна лексика офіційної медицини в СЛМГ почала активно формуватися після здобуття Індією незалежності (1947 р.) та після колонізаційного етапу в історії Індії, під час якого офіційна західна медицина активно розповсюджувалася індійським урядом.

Інтенсивні трансформаційні процеси в світі кінця XX – початку XXI ст., безпосереднє втручання Великобританії у внутрішню політику Індії та намагання наблизитися до єдиної західної медичної системи вимагають відповідних корективів, впорядкування та унормування, а іноді навіть реструктуризації терміносистеми медицини, що обслуговує дану сферу.

Разом з тим слід зазначити, що статус державної мова гінді отримала лише з моменту отримання Індією незалежності, у зв'язку з чим активне її використання в багатьох специфічних галузях суспільного життя налічує лише кілька десятиліть. Це дозволяє говорити про те, що терміносистема медичної сфери на даний момент переживає етап становлення, формування.

ТП офіційної медицини СЛМГ відображає сучасну наукову картину світу, але його ядерні лексеми матеріально збігаються з ядерними лексемами лексико-семантичного поля медицини, в тому числі поля традиційної медицини. Це слова і субстантивні словосполучення, які називають інтегральні семантичні ознаки мікрополів, що входять в загальне поле медицини: *rog* «хвороба», *daktar, cikitsak* «лікар», *rogī* «хворий, пацієнт», *davā* «ліки», *upcār kī vidhi* «спосіб лікування» тощо. Збігаючись

за формою, денотату (референту), ці лексеми виступають як базові одиниці різних полів, а тому так чи інакше розрізняються сигніфікатами, конотаціями, а головне, своїми системними зв'язками з іншими словами.

Чим далі від ядра поля, тим більше формальних і семантичних відмінностей між одиницями термінологічного і лексико-семантичного полів медицини.

Розвиток нових областей наукової медицини веде не тільки до розширення об'єкта, а й до появи нових методів медичної науки і практики, які також вимагають галузевої термінології.

Західна медицина принесла на територію Індії нові поняття та феномени, раніше не відомі традиційній медицині Індії, та змусила по-новому переглянути принципи лікування та оздоровлення. Ці нові феномени та поняття потребували термінологічного апарату мови, що зумовило активний розвиток та уніфікацію лексики.

За створення та розвиток наукової та технічної термінології СЛМГ та інших індійських мов відповідає Комітет з наукової та технічної термінології, організований в 1961 р. указом президента з метою продовження роботи в сфері наукової та технічної термінології, започаткованої 1960 р. Даний Комітет координує роботу різних регіональних агентств у сфері наукової та технічної термінології, створення словників мовою гінді та іншими індійськими мовами, підготовку стандартизованих наукових підручників, наукових та технічних словників, а також здійснення перекладу зарубіжних джерел індійськими мовами, у тому числі СЛМГ.

В рамках своїх завдань Комітет підготував та опублікував словники майже з усіх сфер наукового знання, в тому числі: словник загальних технічних термінів, словники термінів гуманітарних та суспільних наук, термінологічні словники археології, клітинної та молекулярної біології, екології, хімії, фізики, комп'ютерних, адміністративних термінів тощо. Робота над термінологією є частиною програм модернізації мови, що включає розвиток лексикографічних джерел.

В сфері медичних наук Комітетом було проведено велику роботу з підготовки та публікації «Тлумачного словника медицини», «Фундаментального санскритсько-англійського словника Аюрведи», «Словника побічних ефектів лікарських препаратів» тощо. Завдяки роботі видавництва Комітету наявні галузеві словники: «Словник хірургії», «Словник симптомів хвороб в Аюрведі» тощо.

Комітетом з наукової та технічної термінології було визначено цілий ряд правил, якими керуються для створення наукової термінології СЛМГ в цілому та медичної термінології СЛМГ зокрема [10-13].

Наші дослідження дають змогу виділити характерні риси медичної термінології СЛМГ:

- системно-ієрархічні зв'язки поля офіційної медицини СЛМГ сильно розгалужені і можуть бути представлені ланцюжком парадигматичних угруповань термінів, що відповідають областям медичного знання: Наприклад, сфера знання *auṣadh vigyān, āyurvigyān, cikitsā* «медицина»; розділи медицини: *antaḥsrāviki, antaḥsrāv vigyān* «ендокринологія», *ńalyakarm, ńalyavigyān, ńalya-cikitsā, sarjarī* «загальна хірургія», *jānpadikrog vijcāna* (*vigyān), mahāmāri vigyān* «епідеміологія», *ānuvanńik vigyān, ānuvanńiki* «генетика», *ūtak-vigyān, autikī, ūtikā* «гістологія», *pratirakṣāvijcān*

«імунологія», *sūkṣmajaivikī* «мікробіологія», *taṃtrikāvijcān, tāṃtrikī, nyūrolaojī* «нейрологія», *manorog vijcān* «психіатрія», *rogavijcān, vikṛtivijcān, vikṛti* «патологія», *bheṣajaguṇavijcān* «фармакологія», *ňarīrakriyāvijcān, kāryikī* «фізіологія» тощо; підрозділи розділів медицини: хірургії *hṛdaya ňalya cikitsā* «кардіохірургія», *bāla cikitsā sarjarī* «педіатрична хірургія», *pratyāropaṇ sarjarī* «трансплантаційна хірургія», *āghāt sarjarī* «травматична хірургія», *sanvahanī sarjarī* «васкулярна хірургія» тощо; мікрополя термінів підрозділів медицини: *asthiňoth* «запалення кістки», *astindīvikṛti* «остеоартропатія», *asthikoňikāprās* «клітина кісткової тканини», *upāsthi arbud* «хрящова пухлина» тощо;

- у термінополях кожного розділу медицини виділяються тематичні групи назв: вузьких фахівців – *cikitsā paricar* «медсестра, фельдшер», *bhautikacikitsak* «фізіотерапевт», *kāyacikitsak* «терапевт», процедур: *ucchedan* «видалення», *vicchedan* «ампутація» *bṛhadāṃtradarňan* «колоноскопія», *peṭ cīrā* «лапаротомія»; приладів та інструментів: *hṛdayalekhādarśī* «кардіоскоп», *netargatilekhi* «офтальмограф» тощо;

- специфічними для поля наукової медицини є мікрополя спеціальних і вузькоспеціальних термінів, що включають тематичні групи назв лікарських препаратів: *pīḍaeāhar* «анальгетик», *pratijīvī* «антибіотик», *saḍaen roknevālī davā* «антибіотик» тощо; анатомічних назв органів і систем: *granthi* «гланди», *grāsanalī* «стравохід», *agnyāśaya* «підшлункова залоза», *adhaňcetak* «гіпоталамус», *avaṭu* «щитовидна залоза»; назв рідкісних і екзотичних захворювань: *apraganḍatā* «вроджена відсутність кінцівки», *parikalan akṣamatā* «порушення властивості здійснювати арифметичні дії», *pṛthu angulyāsthi* «брахіфалангія, вкорочені фаланги», *hṛdňoth* «кардит, запалення серцевих тканин», *kṣaraṇ yakṣamā* «карієс» тощо;

- насиченість термінами іншомовного походження: запозичені терміни переважно з англійської мови, що набули широкого вжитку в національних мовах. Міжнародна термінологія запозичується в початковій формі, найчастіше з англійської мови та транслітерується засобами мови гінді, шрифтом деванагарі. А передача міжнародних термінів шрифтом деванагарі здійснюється з максимальним наближенням до правил вимови мови оригіналу, з можливими модифікаціями, що переважають серед освічених кіл індійського суспільства. Зокрема це терміни-інтернаціоналізми: *eḍinosisṭomā* (англ. Adenocystoma) «аденокістома», *eḍināyaḍ* (англ. Adenoid) «аденоїд», *aiḍinomāyosis* (англ. Adenomyosis) «аденоміоз», *aiḍrinal* (англ. Adrenal) «надниркова залоза» тощо;

- при виборі термінів переслідується мета максимальної ідентичності в більшості індійських мов, зокрема, обрані терміни повинні бути спільними для більшості регіональних мов, та за основу обираються санскритські татсама. При карбуванні нових термінів широко застосовуються методи калькування іншомовних термінів на основі наявного санскритського матеріалу. Калька (фр. calque «копія») або калькування – це своєрідне «приховане запозичення» терміна, у якому сам процес запозичення присутній приховано. Калькування відбувається за рахунок імітації англомовної словотвірної моделі, тобто відтворення внутрішньої форми слова морфемним матеріалом мови гінді. Наприклад: *alpavarṇīkoňikā* (англ. hypochromiccell) «гіпохромна клітина», *adhiňoṣak* (англ. adsorbent) «абсорбент» тощо.

- при карбуванні термінів медицини СЛМГ мають місце лексичні та семантичні кальки. Під лексичним (або словотвірним) калькуванням у науковій літературі

розглядають процес творення нових слів шляхом позичання лексико-семантичних моделей іншої мови та заповнення їх морфемами власної мови [Ахманова 1998, 188]. Відтак лексичними, або словотвірними, кальками кваліфікуємо лексеми, що виникли в СЛМГ в результаті буквального поморфемного перекладу чужомовних відповідників, наприклад: *manovijcān* (англ. Psychology) «психологія», *granthipeśī-arbudatā* (англ. Adenomyosis) «внутрішній генітальний ендометріоз» тощо. Суть семантичних кальок зводиться до того, що вони «проникають у лексико-семантичну структуру питомого слова тієї мови, яка засвоює (запозичує) значення чужомовного слова на асоціативній основі прямого денотативного значення слів-корелятів мов взаємного контактування» [Ахманова 1998, 88]. Приклад, *pravāhikārodhak* (англ. Astringent) «в'яжучий засіб», дослівно – засіб що зупиняє потік, показує, що калькування значень англійських лінгвоодиниць зумовлюється буквальним сприйняттям мовцями семантики їх кореневих морфем.

- гібридні утворення в медичній термінології, є своєрідними напівкальками – частковий переклад англійського слова, та вважаються природнім лінгвістичним феноменом. Вони запозичуються з урахуванням вимог технічної термінології: простота, збереження значення та чіткість, наприклад, *inṭrāpeśī* (англ. Intramuscular) «внутрішньо м'язовий», *granthikārakinomā* (англ. Adenocacinoma) «аденокарцинома, залозистий рак», *pratisfilis* (англ. Antiluetic) «протисифілітичний», *aglukojmehi* (англ. Aglycosuria) «аглюкозурія, відсутність глюкози в сечі» тощо.

- зберігаються автохонні терміни, що ввійшли до наукової мови для позначення певних загальних понять, наприклад: *ras* «сік», *jīvan*, *janma-mṛtyu* «життєво важливий», *marma sthal* «життєва точка», *viṣ* «отрута» тощо.

Зі сказаного вище можна зробити такі висновки:

Сучасний етап розвитку медичної терміносистеми СЛМГ характеризується, в першу чергу, протиборством двох тенденцій – санскритизації та інтернаціоналізації, кожна з яких має вагому традиціоналістську підставу. У першому випадку – це домінанта санскриту по відношенню до індоарійських мов і навіть ширше, до індійських мов, вищий лінгвокультурний пріоритет, що надається санскриту. З іншого боку – традиція використання англійської мови як засобу комунікації у високотехнологічних галузях науки і практики (у тому числі медицина), наявність розвиненого термінологічного інструментарію. На користь другого підходу свідчить також загальна сучасна тенденція до деякої інтернаціоналізації галузевих термінологій багатьох мов.

У сучасній медичній лексиці мовою гінді відбуваються активні процеси термінотворення і водночас – процеси понятійної та структурної стандартизації та уніфікації як старих, так і новоутворених термінів. Уніфікація охоплює і дериваційну систему медичної лексики.

Медичні термінологічні запозичення з англійської мови та медичні терміни СЛМГ, утворені на матеріалі лексико-морфологічних ресурсів санскриту, є групами медичних лексичних одиниць, що найдинамічніше розвиваються. В той час як частка участі споконвічної лексики «тадбгава», а також арабсько-перської лексики в термінотворчих процесах СЛМГ дуже низька.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В.П. Семантические поля русского языка. – М.; Краснодар, 2003.
2. Абрамова Г.А. Медицинская лексика: основные свойства и тенденции развития: Дис. д-ра филол. наук: 10.02.01. – Краснодар, 2003. – 312 с.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М: УРСС: Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
4. Ахманова О.С. Терминология лингвистическая // Языкознание: Большой энциклопедический словарь. – М., 1998. – С. 509.
5. Бесекирска Л. Стилистические особенности медицинской терминологии в общелитературном языке // Терминоведение. – М., 1997. 1-3. – С. 101-112.
6. Петров В.В. Семантика научного термина. – Новосибирск, 1982.
7. Кронгауз М. А. Семантика: учебник для вузов. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 2001. – 399 с.
8. Суперанская А.В. и др. Общая терминология. Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
9. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. – М., 1974. – 256 с.
10. आयुर्वज्ञिान मुलभुत शब्दावली, अंग्रेजी-हदिी वैज्ञानकि तथा तकनकिी आयोग पश्चमिी खंड – ७,रामकृषणपुरमणा दिल्ली– 110066
11. औषधि प्रतकिूल प्रतक्रियि शब्दावली, अंग्रेजी-हदिी वैज्ञानकि तथा तकनकिी आयोग पश्चमिी खंड – ७,रामकृषणपुरमणा दिल्ली– 110066
12. आयुर्वेद परभिाषा कोष, संस्कृत-अंग्रेजी वैज्ञानकि तथा तकनकिी आयोग पश्चमिी खंड – ७,रामकृषणपुरमणा दिल्ली– 110066

Commission for Scientific and Technical Terminology, New Delhi-110066 [Електронний ресурс] http://www.cstt.nic.in/uniquepage.asp?ID_PK=6

Стаття надійшла до редакційної колегії 17.04.2014 р.

Рыбалкина Ю., асп.,
Институт филологии КНУ им. Т. Шевченко, г. Киев

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО ПОЛЯ ОФИЦИАЛЬНОЙ МЕДИЦИНЫ СОВРЕМЕННОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА ХИНДИ

В данной статье проводится анализ терминологического поля официальной медицины современного литературного языка хинди, ее типологическое деление на тематические группы названий и т.п. В целом, статья представляет один из аспектов комплексного исследования лексики индийской традиционной медицины.

Ключевые слова: *лексика индийской традиционной медицины в хинди, аюрведическая лексика, терминологическое поле медицины СЛЯХ, медицинская терминология хинди.*

Rybalkina Y., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv

BASIC PECULIARITIES OF THE OFFICIAL MEDICAL TERMINOLOGY IN THE MODERN LITERARY HINDI

This paper analyzes the terminology of the field of official medicine in the modern literary Hindi, its typological division into themed groups of names. Overall, the paper represents one of the aspects of a comprehensive study of the Indian traditional medicine vocabulary.

Key words: *vocabulary of Indian traditional medicine in Hindi, ayurvedic vocabulary, medical terminology in Hindi.*

УДК 811.111:81’42=111

Рижикова М. Д., к.філол.н., викл.,
Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь

ПРОФЕСІЙНА НАЛЕЖНІСТЬ МОВЦЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО ЛАУДАТИВНОГО ДИСКУРСУ (НА ПРИКЛАДІ РЕЦЕНЗІЙ НА КНИГИ)

У статті розглядається вплив соціального статусу мовця на об’єкт і вибір мовних засобів лаудації в англомовних рецензіях на книги. Аналізується роль професійної належності мовця у виборі об’єкту похвали та визначаються відповідні мовні засоби, які використовуються професійними та непрофесійними рецензентами для висловлення похвали в рецензіях.

Ключові слова: *лаудація, лаудативний дискурс, професійна належність мовця, рецензія на книгу, мовні засоби вираження похвали.*

Актуальність теми обумовлена інтересом у сучасній лінгвістиці до дослідження дискурсу у тісному зв’язку з позамовними, зокрема соціокультурними, чинниками, які впливають на формування комунікації [1; 2; 6;7].

Метою дослідження є визначення особливостей висловлення лаудації в англомовних рецензіях на книгу з урахуванням професійної належності мовця.

Матеріалом дослідження були 300 англомовних похвальних рецензій на книги (з них – 176 рецензій експертів і 124 – рецензій читачів), що були дібрані методом суцільної виборки з американських і британських електронних видань (спеціалізований сайт www.amazon.com) за період 2000–2008 рр.

Об’єктом дослідження є англомовний лаудативний дискурс. **Предметом** дослідження є об’єкт лаудації в рецензіях на книги, а також мовні засоби, які формують

лаудативний дискурс і використовуються для висловлення лаудації в американській і британській лінгвокультурах.

Серед сучасних дослідників впливу соціокультурного чинника на дискурс відмічаються А.В. Матюшина, яка досліджувала комунікативний дискурс, О.В. Максимович, яка виокремила філософські аспекти модернізму, С. М. Ягодзінський [5], що досліджував науковий дискурс, Т.С. Воропай, яка досліджувала дискурс постмодернізму. Однак, у сучасній лінгвістиці немає розвідок, що присвячені впливу соціокультурних чинників, зокрема професійної належності мовця, на англомовний лаудативний дискурс. Так, **наукова новизна** роботи полягає у тому, що в ній уперше на прикладі англійської мови розглядається вплив професійної належності мовця на висловлення лаудації у рецензіях на книги.

Соціальний статус є одним з соціокультурних чинників, який може впливати на формування комунікації [1-4; 6], зокрема лаудативної. Дослідження похвальних рецензій на книги свідчить про те, що зміст таких рецензій залежить від професійного статусу мовця. Залежно від того, хто їх писав: людина, яка має написання рецензій за професійні обов'язки (професійний рецензент, рецензія експертів), та людина, яка не має таких обов'язків (непрофесійний рецензент, рецензія читача), різнитиметься об'єкт лаудації та вибір мовних засобів для її висловлення. Так, соціальний статус в похвальних рецензіях на книги розуміється саме як професійна належність, а всі рецензенти визначатимуться як професійні (або експерти) та непрофесійні (або читачі). Приділятиметься увага лише професійній належності мовця, оскільки відповідну належність реципієнта неможливо простежити. Можна зробити припущення, що професійна належність мовця не є визначальною для формування англомовного лаудативного диускурсу.

Розглянемо детально, як впливає професійна належність на об'єкт похвали та вибір мовних засобів для її висловлення.

Першорядне значення має похвала письменникові, адже найчастіше вибір книжки пояснюється авторитетом її автора. Залежно від того, хто хвалить автора – видавництво, інший письменник або сам автор – варіюються мовні засоби лаудації. Видавництво хвалить автора за допомогою оцінювальних прикметників та іменників (наприклад: *"Washington Irving (1783-1859), America's first successful professional writer, was born and raised in New York City", "My all-time favourite author is Charles Dickens", "Roddy Doyle is an award-winning novelist, dramatist, and screenwriter", "He was also a master of satire, essay, travelogue, and folktale, as evidenced in this classic collection", "Writing for kids is a gift, a responsibility, and an honor"*), порівняння (наприклад: *"When he died in 1870, he was buried in Poet's Corner in Westminster Abbey as an indication of his huge popularity as a novelist, which endures to this day"*) та теперішнього завершеного часу дієслів, що вказує на результат і досягнення (наприклад: *"Jane O'Connor has always had a secret fondness for froufrou. An editor at a major publishing house, she has written more than thirty books for children"*). Автор, висловлюючи похвалу собі, вживає порівняння ("*so ... that*"), протиставлення (наприклад, *"My editor was so excited by this series proposal in 2003 that she offered me a contract on only 50 pages. Then I had to hurry and finish the book – it took three months. I usually*

take about 6 months to finish a book"), а також використовує імпліцитну похвалу, наприклад: "*Then it [the book] was honored by YALSA (librarians) and I was asked to do a 4th book*". У наведеному прикладі автор також хвалить себе імпліцитно, апелюючи до авторитету – відомого видавництва.

Іншим прикладом імпліцитної похвали є перелік заслуг, за допомогою якого також хвалиться автор, наприклад: "*ERIC METAXAS is the author of Everything You Always Wanted To Know About God (But Were Afraid to Ask) and thirty children's books. He has written for Veggie Tales and Rabbit Ears Productions, earning three Grammy nominations for Best Children's Recording"*. Цей засіб є характерним саме для рецензій експертів, використаним для того, щоб привернути увагу до досягнень автора, а також щоб підкреслити його талант, успішність та авторитет серед колег. Хоча одиничні випадки вживання переліку заслуг були зафіксовані й у рецензіях читачів (наприклад, *"As Creative Director of Craik Jones Watson Mitchell Voelkel, she helped the agency win hundreds of creative awards"*), такий спосіб висловлення похвали не є типовим для читачів. Отже, похвала авторові свідчить про те, що для англомовних країн важливо, щоб письменник був відомим, успішним, таким, що написав не одну успішну книгу та має певні відомі нагороди за творчі здобутки. Також важливо, щоб автор співпрацював з відомими видавництвами і отримував нагороди.

Другорядна похвала експертів спрямована на видавництво, яке презентує книгу, наприклад: *"Founded in 1906 by J. M. Dent, the Everyman Library has always tried to make the best books ever written available to the greatest number of people at the lowest price", "But the best feature must be Everyman's uniquely low price"*. Як свідчать приклади, лаудація у цьому випадку реалізується за допомогою оцінювальних прикметників (наприклад, "*deluxe"*) та прислівників (наприклад, "*uniquely"*), а також використанням найвищого ступеня порівняння прикметників (наприклад, "*the best, the greatest"*). Проте, однакова реклама певного видавництва зустрічалася у багатьох рецензіях. У прикладі *"These deluxe Oxford editions offer the exploits of Holmes and Watson the red carpet treatment they truly deserve"* хвалиться і видавництво, яке ставиться до авторів як до знаменитостей, так і автори (які на це цілком заслуговують). З цією метою використовуються епітет ("*deluxe*") та прозопопея (*"…editions offer the exploit…"*).

Надалі експерти в рецензіях хвалять книгу. Причому професійні рецензенти приділяють увагу переважно власне книзі, а не літературному творові. Так, висловлюється лаудація обкладинці (наприклад: *"This [cover] is one of the best in the picture-book size Scribner Storybook Classic Series"*) та якості за доступною ціною (наприклад: *"This book is a wonderful tactile experience, from the shimmery glittery cover to the gentle watercolors inside, which are printed on the creamiest of papers", "That along with the full text make this one of the best editions available, especially at this remarkable price"*). Так, вживання ступенів порівняння прикметників ("*the best, the creamiest*"), метафори ("*tactile experience*") та епітетів, які вказують на візуальне сприйняття ("*shimmery, glittery*"), свідчить про те, що книга є приємною на дотик. Крім того, у такому випадку імпліцитно хвалиться й видавництво, яке надрукувало книгу.

У рецензіях експертів, на відміну від рецензій читачів, використовуються цитати відомих письменників, що є апеляцією до авторитету, наприклад цитата Гюстава

Флобера: *"What an artist and what a psychologist! It seems to me there are some passages worthy of Shakespeare. I found myself crying out in admiration while reading"*. Читачі не цитують відомих людей, а наводять безособисті посилання, наприклад: *"It is considered a masterpiece of American literature and a classic moral study"*. Ще однією відмінністю рецензій експертів від рецензій читачів є посилання на те, що твори певного письменника слугували основою для книжок інших авторів (наприклад, *"The novel itself is, if not the progenitor, an early vessel of so many archetypes found science fiction and horror", "This is a granddaddy of all alien invasion stories, first published by H.G. Wells in 1898"*), або навіть ставали родоначальниками жанрів (наприклад, *"This novel is considered one of the earliest works of science fiction and the progenitor of the 'time travel' subgenre", "It goes without saying that this book is a science fiction classic in every sense of the word and that H.G. Wells was a founding father of the genre"*).

У рецензіях експертів зустрічаються одиничні випадки похвали ілюстрацій, які захоплюють (наприклад, за допомогою епітетів: *"Ross's lively and sophisticated cartoons add interest, and historical information helps readers place the novel in proper context and gives insight into its characters"* (у цьому прикладі також хваляться історичні коментарі, які допомогають читачам відчути епоху подій, що описуються), або прозопопеї: *"The dozen wood engravings by Moser will knock you out"*), до оповідання (наприклад, за допомогою метафори: *"If you haven't read it recently, though, you may not remember the sweeping force of the prose, the grotesque, surreal imagery, and the multilayered doppelgänger themes of Mary Shelley's masterpiece"*), до наявності коментарів (наприклад, за допомогою стилістичного засобу переліку: *"Each book contains the original, unabridged text, interspersed with background information, explanations of themes, maps, timelines, definitions, and carefully chosen illustrations that enhance the mood of the story"*), до таких характеристик книги, як: повчальність (наприклад, за допомогою інфінітивних конструкцій: *"Gulliver's Travels is not an easy book to read; like all older literary novels it requires the attention and patience of the reader, has complicated and contemporary issues to discuss and a tendency to be a bit long-winded at times"*, та порівняння: *"This book deals with several issues that are as important now as they are today: the way our culture worships beauty and youth, an admiration that boarders on homosexual love, virtues, the differences between men and women, and what art is and what makes it truly art"*), корисність (наприклад, за допомогою епітетів: *"It is short and would make a great bedtime story for your kids or for yourself"*), інтерес для читача (наприклад, за допомогою епітетів та прозопопеї: *"Robert Louis Stevenson's cherished, unforgettable adventure magically captures the thrill of a sea voyage and a treasure hunt through the eyes of its teenage protagonist, Jim Hawkins"*, або синтаксично – поширеними простими реченнями з інфінітивним та дієприкметниковими зворотами: *"Over Treasure Island I let my fire die in winter without knowing I was freezing"*). Так, експерти вважають, що ілюстрації в книжці мають бути яскравими, "живими", такими, що вражають, а оповідання – захоплюючим та зрозумілим.

Натомість читачі більше уваги приділяють якісним характеристикам книги. Вони хвалять великий і зручний розмір книги (наприклад, за допомогою оцінювальних прикметників і метафори: *"It is a nice big format, with an exquisite typeface, easy to*

read and to hold in the lap"), мову, якою вона написана, – таку, яку читаєш із задоволенням (наприклад, через порівняння та протиставлення: "*The language that the novel is written in might be a little more difficult to read than contemporary literature, but once one gets accustomed to it, it makes the novel even more pleasurable"*), захоплюючий та актуальний сюжет (наприклад, за допомогою епітетів: *"Overall, the plot is highly creative and intense, despite the writing",* повторів: *"I was completely overcome by the greatness of the book, great from whatever way I looked at it: plot, speculation, characters, "sense of wonder", even throw away humor were all topnotch"*, або порівняння:*"This basic message is more than applicable today", "The whole book seems to be a warning against scientific omniscience and communal living"*). Окрім цього, хвалиться корисність книги (наприклад, за допомогою оцінювальних іменників: *"The select biography by M. K. Joseph is of benefit to our students"*), її цікавість (наприклад, за допомогою прозопопеї: *"The author manages to create a mood in the book that keeps you always on the edge of your seat waiting for the legend of the Headless Horseman to come into play"*) і повчальність (наприклад, за допомогою інфінітивних конструкцій та порівняння: *"Sometimes scary and always exciting, Kipling also uses the book to teach lessons much greater than a jungle in India"*). У рецензіях читачів, на відміну від рецензій експертів, не згадують ціну книги. Дослідженння виявило лише один випадок, коли читач порівнює користь недорогої книги (а не її якість) із більш дорогою, наприклад, за допомогою порівняння: *"As teaching aids go, My Big Animal Book has proven far more effective than many a high-priced electronic gadget or DVD"*.

Висловлюючи похвалу, читачі багато уваги приділяють популярності книги. Для підкреслення популярності тієї чи іншої роботи, мовці використовують теперішній завершений час дієслів, який акцентує увагу на тому, що захопленість та любов до книги, які колись виникли, не минає (наприклад: *"We have and love all five previous books; we have read them all and shared them countless times", "The book has always been brilliant but I didn't imagine how great the pictures would be to go with it", "My son received this book for his first birthday and it has quickly become a favorite"*) або теперішній неозначений час дієслова, який підкреслює, що так відбувається завжди (наприклад: *"He may not be consistent in terms of his content, but when it comes to quality David Wiesner is ever and always predictably magnificent"*). Деякі читачі вважають дуже важливим мати власний примірник книги, наприклад: *"I buy a copy for my school library with library money and for me with my money and another copy for my great-niece!"*.

При розповіданні сюжету книги читачі нерідко використовували графічні засоби для того, щоб акцентувати певну думку, наприклад: *"When Pinkalicious loses a tooth, it's not just any tooth – it's her sweet tooth! Suddenly candy no longer tastes sweet! With her pinkatastic pen, Pinkalicious writes a note to the Tooth Fairy and tucks it under her pillow...only to hear from Cupid, the Easter Bunny, and a Christmas elf instead. It is not until the Tooth Fairy finally responds–and works some magic–that Pinkalicious discovers where sweetness really comes from", "I want to start by saying that we LOVE Olivia around here", "I bought this beautiful book for my fancy 3 year old daughter and she absolutely LOVES it", "We ALL adore Fancy Nancy", "The sparkley covers are enough to make any princess swoon, but the delightful writing (so few words on a page--thank you!)*

and spectacular illustrations make Fancy Nancy a DAILY ritual in our house". Висловлюючи лаудацію, читачі часто висловлюють впевненість у тому, що наступна книга того ж самого автора або її продовження буде таким же гарним, як і перша частина або попередня книга (наприклад: *"I cannot wait until book two, 'Last Dance' comes out", "I look forward to the next in this Seer series, Last Dance"*), що свідчить про те, що читач захоплюється творами певного автора. Багато з читачів відверто повідомляють, що є постійними шанувальниками того чи іншого письменника, що є імпліцитною похвалою, яка висловлюється за допомогою морфологічних засобів – теперішнього завершеного часу дієслів (наприклад: *"Deb Smith has NEVER disappointed me, ever since I first read Blue Willow many months ago, and this one is another book that will go on my keeper shelves to be read and loaned (carefully!!) again and again"*), теперішнього неозначеного часу дієслів (наприклад: *"I really enjoy Ms. Carr's books and this is one of my favorites", "Jill Mansel never fails to delight me with her books"*) і майбутнього неозначеного часу дієслів (наприклад: *"I will definitely be checking out her other books"*). Вживання перших двох морфологічних засобів висловлює постійну дію, а останнього – обіцянку. Як і в рецензіях експертів, у рецензіях читачів висловлюється похвала авторові за допомогою ступенів порівняння прикметників, що підкреслюють перевагу особистості або речі, наприклад: *"Perhaps the ending is a slight anticlimactic, yet I, having read this novel before and being quite familiar with the Count, read the final pages with bated breath, an anxious mind, and the sense of exhilaration that only one the most talented of writers can induce"*. Як вже було відмічено, закінчуючи рецензію, читач завжди висловлює своє ставлення до книги або виражає похвалу її авторові.

Для передачі своїх емоцій читач використовує лексику, яка вказує на емоційний стан (наприклад, *"I was very pleasantly surprised. I've not read anything else by Washington Irving. The story is simple; the prose is easy to read but in spots is downright beautiful"*) або вживає метафору (наприклад, *"Richly written, with details and contexts unfamiliar to Western readers, "The Jungle Book" lifts imagination and language beautifully", "But in Oliver Twist I sailed through the pages", "A literal page turner, I found myself having more than one sleepless night when I just couldn't put it down*), яка підкреслює здатність книги пробуджувати уяву та викликати захоплення.

Лаудацією є висловлення мовцем оцінки книги за допомогою умовно прийнятої "системи зірочок " (наприклад:*"I'd give it ten stars if I could"*) або епітетів (наприклад: *"A great book, and one I am glad to have finally read"*), а також використовують теперішній неозначений час дієслова (наприклад: *"I simply love this book in its entirety, and I know it won't be too long before I pick it up again"*) або майбутній неозначений час дієслова (наприклад: *"Her Pride and Prejudice will always have an honored spot on my bookshelf"*). Похвала авторові висловлюється лексичними засобами (оцінювальними іменниками та прикметниками, наприклад: *"Minor characters such as the lunatic Renfield are also drawn clearly in our mind's eye by Stoker's incredible gift of characterization", "Stevenson writes with a precise attention to detail and plot occasionally gets lost in the minor points of the story", "His actual writing is amazing and skillful in all chapters"*) та риторичними – за допомогою порівняння (наприклад: *"The power of [Dickens] is so amazing that the reader at once becomes his captive, and must follow him*

withersoever he leads") та метафори (наприклад: *"Kipling will have you in the palm of his hand, even though it was first published over 100 years ago"*).

Отже, аналіз впливу професійного чинника на лаудативний дискурс дозволяє зробити такий висновок. Відмінності в рецензіях експертів і читачів полягають у тому, що об'єкт лаудації у таких рецензіях різний, також використовуються різні засоби висловлення похвали.

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик – М.: Гнозис, 2002. – 330 с.
2. Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте / Уильям Лабов // Новое в лингвистике, вып. 7. – М. : Прогресс, 1975. – С. 152-216.
3. Скідченко О. А. Мовні засоби вираження соціального статусу в сучасній англійській мові / О. А. Скідченко. Автореф. дис. .... канд. філол. наук. – К., 1997. – 19 с.
4. Скорик М. М. Основи теорії ґендеру: Навчальний посібник. [Редакційна колегія посібника: Агеєва В. П., д-р філол. наук, профессор, Кобелянська Л. С., канд. філос. наук, доцент, Скорик М. М., канд. філос. наук, Відповідальний редактор: Скорик М. М., канд. філос. наук] / М. М. Скорик. – К. : "К.І.С.", 2004. – 536 с.
5. Ягодзінський С. М. Науковий дискурс в умовах інформаційного суспільства: методологічний і соціокультурний аспекти. : автореф. дис. ... канд філософських наук: спец. 09.00.02 / С. М. Ягодзинський. – К., 2008. – 18 с.
6. Grimshaw A. D. What's going on here?: complimentary studies of professional talk / Allen D. Grimshaw and Peter J. Burke ... [et al.]. – Norwood, NJ. : Ablex Pub., c1994. – xiii, 561 p. : ill. ; 24 cm. – ISBN 089391746X.
7. Gumperz J. J. Linguistic and social interaction in two communities. – American anthropologist, 1964. – Vol. 66, N 6, part 2. – PP. 137-153.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2014.

Рыжикова М. Д., к.филол.н., препод.,
Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, г. Симферополь

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ АВТОРА РЕЧИ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ЛАУДАТИВНОГО ДИСКУРСА

В статье рассматривается влияние социального статуса говорящего на объект и выбор языковых средств лаудации в англоязычных рецензиях на книги. Описываются отличия в том, что хвалится, в зависимости от профессиональной принадлежности говорящего. Определяются соответствующие языковые средства, которые используются профессиональными и непрофессиональными рецензентами для выражения похвалы.

Ключевые слова: *лаудация, лаудативный дискурс, профессиональная принадлежность говорящего, рецензия на книгу, языковые средства выражения похвалы*.

Ryzhikova M. D., Cand.Phil.Sci., Lecturer,
V. I. Vernadsky Taurida National University, Simferopol

PROFESSIONAL STATUS OF THE SPEAKER AS A FACTOR FORMING ENGLISH LAUDATORY DISCOURSE (ON THE DATA OF BOOK REVIEWS)

The article focuses on the influence of social status of the speaker on the object and choice of linguistic means of laudation in English book reviews. Differences in what is praised depending from the professional status of the speaker are described. The corresponding language means that are used by professional and non-professional reviewers to express laudation are determined.

Key words: *laudation, laudatory discourse, professional status of the speaker, book review, linguistic means of expressing laudation.*

УДК 811.111'373

Rogach O., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk

THE CONCEPT OF *POVERTY* IN THE ENGLISH LEXICAL PHRASEOLOGICAL SYSTEM

The article deals with the verbal representation of the concept POVERTY in the English lexical phraseological system with consideration of such extralinguistic factors as national culture, history, international experience, cooperation and coexistence with other nations and ethnic communities, the formation and application of ethnic stereotypes, influence of national and social/class systems of values on the creation and usage of language units with the semantic marker "poverty". A special attention has been paid to the structure of the concept POVERTY which consists of such segments as poverty causes, its effects, advantages and dangers, relative importance, connection with wealth and pride, contempt for the poor and qualities of the poor.

Key words and phrases: *concept, POVERTY, verbalization, lexical phraseological units, stereotypes, extralinguistic factors, national values.*

Every national language is not a system of certain symbols but is a genetic code where an ethnic culture, historical and economic development of a nation that uses it for communication are represented. It is the language where we find the verbalization of the main national values, beliefs or superstitions. As David Crystal points out "language never leaves you alone. It's there in your head, helping you to think. It's there to remind you who you are and where you come from" [Crystal 2010, p. 253]. The **purpose** of our

research is to study the correlation between a system of national values and a national language on the phraseological level. The main methods of our research are a descriptive method, componential method, and a context analysis. The analysis is done on the basis of the English proverbs, set expressions and idioms that are used to verbalize the concept of POVERTY in the English language. We are interested not only in the lexical items and idioms themselves but in the extralinguistic factors that are reflected in the semantics of the analyzed data. The study is done within the frames of anthropological linguistics under the influence of the works by J. Green, R. Fergusson, A. Kunin, B. Azniuk, D. Crystal, J. Bartmiński and others. The future of the research is connected with further studies in the sphere of anthropology, ethnic culture and the verbalization of national values, beliefs and stereotypes in a national language.

In our research we use the definition of the concept as "the general idea or meaning which is associated with a word or symbol in a person's mind" [5, p.74]. Concepts are the abstract meanings which words and other linguistic items represent. Linguists believe that all languages can express the same concepts, although some languages may have fewer names for some concepts than are found in other languages, or may distinguish between concepts differently. In other words concepts are mental constructs which a person uses in the process of thinking, they reflect the gained knowledge and experience, govern our thoughts and everyday functioning; they structure what we perceive, how we get around. As to the concept representation in a language they are verbalized with help of separate a) words, b) word combinations, c) phraseological units, d) sentences, texts, e) literary works of one or several authors.

Culture is the total set of beliefs, attitudes, customs, behaviour, social habits of the members of a particular society. The concept of POVERTY belongs to the moral concepts as it shows the attitude of the members of an English society to the poor but the causes of the appearance of the phenomenon of poverty are of social and economic nature. In the context of our research it is relevant to talk about cultural relativism which means that a culture can only be understood on its own terms. According to the Jack C. Richards, cultural relativity means that standards, attitudes, and beliefs from one culture should not be used in the description of another culture [5, p. 94]. The scientists say that there are no universal cultural beliefs or values, or these are not regarded as important.

The concept of POVERTY is defined as "state of being poor" [6, p. 970], where the adjective *poor* means "having very little money with which to buy one's basic needs" [6, p. 960].

J. Green points out that attitude to the poor and poverty is usually rather abusive: "The comfortable are the great coiners of abuse … To pontificate from a beachfront villa, a Left Bank apartment or Central Park triple is easy" [4, p. 282]. But we have to remember that the poor and the rich complement each other so there are different reasons for success and failure.

The semantics of the idioms and proverbs under consideration shows that they can be divided into several groups: a) poverty causes, b) its effects, c) advantages, d) dangers, e) relative importance, f) connection with wealth and pride, g) contempt for the poor and e) qualities of the poor. For example, *who spends before he thrives, will beg before he thinks* [3, p. 135]; *nothing is to be got without pains except poverty* [3, p. 136]; *a beggar can never be bankrupt*; *poverty is the mother of all arts*; *the poor sit on the front benches in Paradise*;

a poor man's table is soon spread [3, p. 136], *a light purse makes a heavy heart, a man without money is no man at all* [3, p. 137]; *who is content in his poverty is wonderfully rich* [3, p. 137]. Though poverty is assumed to be dangerous as it may lead to violence and crime: *poverty is the mother of crime* [3, p. 137].

Some of the proverbs containing the component POVERTY have a rather long history which proves that it has been social life of the Britons. For example: *POVERTY is no disgrace but it is a great inconvenience* (first mentioned in 1591) [1, p. 182], *POVERTY is not a crime* (first mentioned in 1591) [1, p. 182]. There may be some lexical, morphological or spelling variants of the proverbs that were used at different periods of time: *when POVERTY comes in at the door, love lies out of the window* (first mentioned in 1474) [1, p. 181], *As pouverty goes in at one doore, loue goes out at the other* (1631) [1, p. 182], *When povertie comes in at doores, love leapes out at windows* (1639) [1, p. 182].

The further research has shown that very often in national phrazeological systems we see the reflection of stereotyped images of the poor and their ethnic "registration". Thus in the American English there are many idioms and set expressions containing the adjective *Mexican* which**,** without further qualification, implies the second-rate and the cheap, irrespective of which noun it qualifies. That's why a stereotyped Mexican is described as stupid, avaricious, animalistic, dirty, over-sexed and begging. The adjective *adobe* is similarly generic and significant of poverty as it comes from the Spanish word *adobe*: sun-dried mud or clay, widely used as a building material in Mexico. The following phraseological units and set expressions contain the meaning of inferiority or deficiency: *a Mexican nightmare* is a piece of gaudy ceramic crockery typical to the ones that are sold to the tourists; *Mexican schlock* (where *schlock* means cheap, inferior merchandise; anything defective or in poor taste; etymologically it is connected with the German word schlag – a blow, meaning merchandise that has been "knocked about") refers to the sort of art and souvenirs of low quality that are sold to the country's visitors [4, p. 283]. In the sphere of sports *a Mexican athlete* is an unsuccessful candidate for a college or school sports team, *a Mexican nose guard* is an athletic supporter, *a Mexican hairless* is a worn-out old tennis ball, and *Mexican liniment* is petrol [4, p. 283]. *Mexican Bogner's* are jeans worn as ski pants (Bogner's proper is the brand-name of choice in luxury ski-wear) and *Mexican cashmere* (another up-market fabric) is a sweatshirt.

Some set expressions that contain the component *Mexican* are used to describe the world of automobiles. For example, *a Mexican Maserati* is a Mercury, *Mexican Buick* is a Chevrolet, *a Mexican window shade* – a Venetian blind mounted in the rear window of a car. *To give one's car a Mexican carwash* means to leave it out in the rain, *a Mexican motor mount* is inner tubing used as a shock absorber, and *a Mexican muffler* is a home-made silencer made from a tin can stuffed with steel wool which is then attached to the car's exhaust pipe [4, p. 283].

In addition to the mentioned above group with the key component *Mexican* there are other ethnic adjectives with the meanings "poor; defective; unusual". For example, *the starving Armenians* refers not only to Armenians who suffered a severe famine at the beginning of the 20th century but to any starving people. In New Zealand the expression *British treasury* means "a blanket which soldiers found too thin to keep

them warm" [4, p. 284] while in Iceland *eiga ekki danskan tuskilding* – "not to have even a Danish two shilling piece" is used to nominate any starving people.

A large group of the words and set expression with the semantic marker "poverty" is formed by the language units that are connected with America's black population. *Generic* and *off-brand* that are usually used in merchandizing both mean a Black person with the implication that black people in their poverty show no "fancy packaging". Thus *generic* and *off-brand* goods are cheap and plain. *Nigger-rich* means having barely enough to live on, while the phrase *to nigger it* means to live at the very limit of subsistence [4, p. 284].

The set expression *Cheap-john* [4, p. 284] means a pawnbroker or his shop while its synonym *cheap Charley* can be a corner candy store. These expressions are connected with the 19th century's "Cheap Jack", an itinerant hawker who would set up his stall, price his wares at largely inflated prices, then gradually reduced them until the customers – still massively overcharged – were willing to buy them. The expression *beg-lander* goes back to the 18th century and is connected with the Irish immigrants in America. The expression underlines the role of the poor Irish as tenants rather than landlords that's why the main semantic components are poverty and begging. The phrase *America's hoper* [4, p. 284] is used to describe an Irish immigrant who regrets his miserable situation in the New World and goes to bed with the hope that during the night a miracle will happen and he will be a Yankee when he wakes up. The researchers point out that not all Irish immigrants were similarly poor, there was a social diversity among them and they were divided on class lines. There were *lace-curtain Irish*, genteel and petit bourgeois, and *the shanty Irish* or *shanty-micks* – the lower-class, impoverished Irish whose windows were covered in sacking, not lace [4, p. 284].

In France the expression *être en ecossaise* – "to be in a Scottish plight", means to be down at heel, to be reduced to the point of starvation suggesting that not all Scottish parsimony is seen as voluntary [4, p. 284].

So, the semantic analysis of the phraseological units, set expressions and proverbs proves that the semantic component *poor* is associated with person's fate, style of living, life goals as well as social values and attitudes on the individual level while in the global village they are usually associated with certain regional, social and ethnic communities. The vital roles in such associations are played by experience, common history and stereotypes. The **perspective** of our research is connected with the evolution and modification of the concept POVERTY in our present day life as well as changes in the repertoire of its verbalizers.

REFERENCES:

1. Concise Oxford Dictionary of Proverbs, The / Edited by J.A, Simpson. – Oxford University Press, 1982. – 256 p.

2. Crystal D. A little Book of Language / D. Crystal. – Yale University Press, 2010. – 260 p.

3. Fergusson R. The Penguin Dictionary of Proverbs / R. Fergusson. – London : Allen Lane, 1983. – 331 p.

4. Green J. Words Apart. The Language of Prejudice / J. Green. – London. : Kyle Cathie LTD, 1996. – 383 p.

5. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. – England : Longman, 1999. – 423 p.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 1545 p.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Рогач О., к.філол.н., доц.,
Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, м. Луцьк

КОНЦЕПТ БІДНІСТЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ

Статтю присвячено аналізу вербальної репрезентації концепту БІДНІСТЬ в англійській фразеологічній системі з урахуванням таких екстралінгвальних факторів як національна культура, історія, міжнародний досвід, співробітництво та спільний життєвий досвід з іншими націями та етнічними спільнотами, формування та застосування етнічних стереотипів, вплив національної та соціальної/класової системи цінностей на створення та вживання мовних одиниць з семантичним маркером «бідність». Особлива увага приділена структурі концепту БІДНІСТЬ, до складу якого входять такі сегменти, як причини бідності, її наслідки, переваги та небезпеки, відносна значущість, кореляція із заможністю та гордовитістю, а також співчуття до бідних та їхні характеристики.

Ключові слова: *концепт, БІДНІСТЬ, вербалізація, лексико-фразеологічна система, стереотипи, екстралінгвістичні фактори, національні цінності.*

Рогач О., к.филол.н., доц.,
Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки, г. Луцк

КОНЦЕПТ БЕДНОСТЬ В АНГЛИЙСКОЙ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Статья посвящена анализу вербальной репрезентации концепта БЕДНОСТЬ в английской лексико-фразеологической системе с учетом таких экстралингвальных факторов, как национальная культура, история, международный опыт, сотрудничество и общий жизненный опыт с другими нациями и этническими сообществами, формирование и использование этнических стереотипов, влияние национальной и социальной/классовой системы ценностей на создание и употребление языковых единиц с семантическим маркером «бедность». Особое внимание уделено структуре концепта БЕДНОСТЬ, в состав которого входят такие сегменты, как причины бедности, её последствия, позитивные стороны и опасности, относительная значимость, кореляция с обеспеченностью и заносчивостью, а также сочувствие к бедным и их характеристики.

Ключовые слова: *концепт БЕДНОСТЬ, вербализация, лексико-фразеологическая система, стереотип, экстралингвальные факторы, национальные ценности.*

УДК 81’271.12’27’06

Романець О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМИ І УЗУСУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Стаття присвячена проблематиці співвідношення норми і узусу. У статті проводиться порівняння трактувань термінів «норма» і «узус» у науковій літературі. Розглядаються основні підходи до проблеми співвідношення норми й узусу в сучасній лінгвістиці. На противагу нормі мови узус у своїх масових проявах не закріплений у вигляді фіксованих правил і обмежень, а існує у вигляді імпліцитних (інтуїтивних) тенденцій. Окрім того, норма/узус безпосередньо співвідноситься із ситуаціями, типовими для даного культурного соціуму.

Ключові слова: *норма, узус, стандарт, стандартизація, система, мова, нормативний текст.*

Дослідження мовної норми й узусу є однією з найскладніших мовознавчих проблем, оскільки її багатомірність визначається сукупністю історичних, культурно-соціологічних і власне лінгвістичних факторів. Сучасне розуміння норми пов’язане з низкою важливих теоретичних проблем, таких як: ознаки норми, стабільність/змінність норми, варіантність норми, співвідношення норми й стандартизації, типологія мовних норм, критерії норми та ін. Окрім неоднакового розуміння норми дослідниками, співвідношення норми й узусу по-різному трактується вченими різних країн і лінгвістичних шкіл. Цікавим є з цього приводу дослідження ступеня гнучкості норми стосовно узусу, їх співвідношення й впливу один на одного в межах різних лінгвістичних традицій.

На ранніх стадіях розвитку деяких традицій (наприклад, Стародавній Китай), коли між розмовною й писемною мовою значних відмінностей не було і не існувало особливо сакральної (священної) мови, питання норми хоча й були актуальними, але вирішувалися суто емпірично, без виділення певного суворого корпусу нормативних текстів [Алпатов, 2005 : 21].

Сучасне мовознавство звільнилося від догматичного уявлення про непорушність норми. Загальновизнано, що кожний етап розвитку мови є продовженням етапу попереднього й має свої норми.

Для російської традиції характерна розбіжність поглядів при визначенні поняття «норма» залежно від її кодифікуючої та регламентуючої функції.

Академік Л.В. Щерба у своїх працях активно закликав змінювати «кодекс наших орфоепічних норм» [Щерба, 1957 : 111] відповідно до змін, які відбувалися в сучасній йому мові під впливом історичних подій. Норма – це швидше вільний вибір соціуму. Л.В. Щерба розділяє поняття «норма» і «кодекс» – перше як частина системи мови, мовної діяльності. У цьому розумінні «норма» знову з’являється як сукупність варіантів, які використовуються конкретним суспільством у конкретній історичній обстановці. «Кодекс», навпаки, розуміється в рамках структури мови як узаконений

звід правил. Таким чином, академік Л.В. Щерба теж вказує на різницю між процесами «нормалізації» і «кодифікації».

Деякі дослідники, навпаки, грунтуються при визначенні «норми» на виділенні її регламентуючої функції, що впорядковує вживання мовних засобів. Словник лінгвістичних термінів О.С. Ахманової подає таке визначення норми: «Прийняте вживання у мовленні мовних засобів, сукупність правил (регламентацій), що впорядковують уживання мовних засобів у мовленні індивіда» [Ахманова, 1996 : 258].

Традиційний характер норми відзначав російський лінгвіст і літературознавець Г.О. Винокур у праці «Про завдання історії мови»: «І ось для фактичного життя мови виявляється надзвичайно істотним, як користується суспільство своєю мовою. У реальній дійсності лад мови розкривається тільки в тих або інших формах його вживання. Те, що тут назване вживанням, являє собою сукупність мовних звичок, що встановилися в даному суспільстві, і норм, у силу яких з наявного запасу засобів мови проводиться відомий відбір, не однаковий для різних умов мовного спілкування» [Винокур, 1959 : 221].

Е. Косеріу визначає норму в межах широкого понятійного кола, яке містить у собі не тільки саму мову, але й мовлення. Він вишиковує тричленну опозицію «система – норма – мовлення». Ці рівні відносно самостійні й відрізняються один від одного різним ступенем абстракції.

Погляд на норму, що поширився під впливом Е. Косеріу як на сукупність стійких, традиційних реалізацій мовної системи («норма і є реалізованою мовою» [Косеріу, 1963 : 229]) є, по суті, вираженням точки зору, згідно з якою мову можна розглядати й в аспекті її внутрішньої організації (тобто як структуру) і в плані реалізації та функціонування цієї структури, тобто як норму.

Таким чином, під нормою розуміємо статично-динамічне явище, зумовлене, з одного боку, мовою-системою, з іншого боку – реалізацією цієї системи. На це співвідношення між мовою-системою і її реалізацією в суспільстві звернув увагу Ф. Соссюр (відмінність “langue-parole” – “ ланг-пароль”), започаткувавши дискусію про суспільну функцію мови [Соссюр, 1998 : 34 – 36], яка, власне, і є предметом нормування. Норма – це реалізація мови-системи, що визначає її статичний, синхронний аспект. Вона також є шляхом від реалізації мови-системи до самої цієї мови-системи, що зумовлює її динамічний, діахронний аспект. Синхронний аспект норми забезпечує стабільність, а отже, наступність мовної комунікації, тобто культурні традиції, а діахронний аспект – еволюцію або зміни, без яких немає ні розвитку норми, ні розвитку самої стандартної мови. Тому норма передбачає реалізацію закономірностей системи в процесі мовлення.

Як справедливо заначає Л.О. Вербицька, мовна норма є сукупністю традиційних елементів системи [Вербицька, 1996 : 36]. Оскільки мові-системі властива синонімічність виражальних засобів, їх варіативність, то саме в нормі відбувається відбір можливостей, закладених у системі.

Норма перебуває в постійному зв’язку із системою (вона повинна відповідати внутрішнім законам системи). Однак це не означає, що нормативність мовних фактів можна ототожнювати із системністю мови. Іншими словами, мовленнєві факти можуть задовольняти норму, але не відповідати системі мови.

Важливим у Е. Косеріу є те, що норма передбачає й соціальні (колективні) чинники, і індивідуальні норми. Тому система, колективна норма, індивідуальна норма – це різні ступені формалізації конкретного мовлення. Система – набір функціональних можливостей, потреб і водночас свобод для вибору – має консультативний характер. Норма – колективна реалізація системи, яка містить і саму систему, і функціонально «недоречні» для системи, але цілком звичні елементи для мовлення конкретної спільноти. Мовлення – індивідуальна реалізація норми [Coseriu, 1973]. З огляду на це можна зазначити, що мовлення – це те, що мовиться, норма – те, як треба говорити; а система – як може говоритися. Якщо до зазначених понять додати ще узус і стандартизацію, а це концепція Е. Косеріу допускає, то узус можна визначити «як зазвичай мовиться», а стандартизацію – як треба говорити.

Б. Гавранек підкреслював, що треба розрізняти норму як об'єктивну категорію, яка існує незалежно від лінгвістичних поглядів, та її стандартизацію, що є активним втручанням суспільства та окремих його представників у реалізацію норми [Havránek, 1956 :14]. Із середини 50-х років XX ст. під нормою розуміють закономірності вживання мовних засобів. Відповідно до цього, поняття норми співвідносне з визначеннями «об'єктивна», «регулярна», така, якій віддають перевагу в соціальному сенсі, а поняття стандартизації співвідноситься з визначеннями «суб'єктивна», «правильна в мовному сенсі».

Підхід до поняття норми Е. Косеріу пов'язаний з дуже важливим аспектом, а саме – з відбором засобів, який здійснюється мовним колективом. Норма, відповідно до цього підходу, базується на відборі мовних засобів і таким чином пов'язана з проблематикою варіювання в мовленні, тому що, на думку Ф.П. Філіна, «норма чи відхилення від неї» виявляються в тому чи іншому використанні (виборі, відборі), які співіснують у мовній системі однозначних елементів. Там, де немає можливості вибору, немає й проблеми норми [Філін, 1966 : 17]. З виникненням єдиної полівалентної літературної мови в її писемному й усному різновидах створюється нова система норм. Зростає авторитет норми. Діалектні ж елементи, включаючись у мовний стандарт, набувають властивостей стилістичної маркованості.

Оскільки поняття норми тісно пов'язане з поняттям стандарту, розглянемо також дихотомію «норма – стандарт». Ці поняття в концептуальному плані близькі як мовно-соціологічні акти (у широкому розумінні), тому до них можна застосовувати характеристики загальної прийнятності вживання й загального визнання певною мовною спільнотою. У соціальному сенсі дотримання норми й застосування стандарту в конкретній мовній практиці сприймається позитивно, а недотримання вважається недоліком мовної культури [Барнет, 1976 : 58]. Узус, власне, й відрізняється від норми відсутністю загального визнання.

Однак поняття норми й стандарту не можна вважати тотожними. Норма – це відібрані й визнані в певний час у певному мовному колективі одиниці й закономірності їх уживання. Норма не існує сама собою, ізольовано від мовної формації, вона є її властивістю [Барнет, 1976 : 58]. Поняття стандарту належить до розряду мовних формацій. Норму можна застосовувати до лінгвальних формацій різного обсягу (порівн. загальнонаціональну, діалектну й стильову норми). Стандарт співвідносний з

мовною формацією (наприклад, мовою нації), яку розглядаємо як певне ціле. Лише у цьому обсяги понять норми й стандарту збігаються. Стандарт виявляє обов'язковість дотримання правил мовної діяльності. Стандарт не може бути чимось випадковим, стандарт – це результат багатовікових традицій відбору типового.

Однією з особливостей становлення стандарту є своєрідні, різнотипні, залежні від соціально-історичних чинників умови формування нормативного мовлення, якому в попередні періоди розвитку приділялося менше уваги. Стандарту притаманні тенденції обліку рис мовлення всього народу в їхніх виявах нормативності. Поняття норми – центральне у визначенні стандартної мови (у всіх її проявах). За такою ознакою й розмовна форма цієї мови «різко відрізняється від розмовного койне переднаціонального періоду» [Виноградов, 1967 : 63]. Її так звана полівалентність, тобто ступінь охоплення різних галузей суспільно-мовленнєвої практики, багато в чому залежить від специфіки соціально-історичних умов її розвитку [Виноградов, 1967 : 63].

Отже, норма – головна ознака кожної сучасної мови-стандарту, це свідоме опрацювання мовного матеріалу з метою його подальшої стандартизації. Норма – складне багатоаспектне явище, тісно пов'язане з розвитком мовної культури, з мовною політикою.

Багато зарубіжних лінгвістів уважають, що нормативний принцип далекий від наукового опису мови. Узус широко вивчається західними лінгвістами, але, як правило, без зв'язку з вивченням норми. Взагалі «норма» як термін уживається західними лінгвістами рідко. Замість неї говорять про граматичну чи комунікативну компетенцію та про її вивчення. Характерною рисою цих досліджень є використання штучних, вигаданих самим лінгвістом прикладів.

Західний підхід до вивчення можна назвати «дослідноцентричним», тоді як російському мовознавству властива «картотекоцентричність»: міркування з приводу правильності мовних одиниць ґрунтуються на картотеках, які містять дуже багато прикладів із творів «визнаних» авторів [Алексєєв, 1977 : 44]. Під час дискусії після своєї доповіді в Хельсинкському університеті у вересні 1982 р. Н.Ю. Шведова висловилася із цього приводу так: «Учений має право не схвалювати прикладу, який не відповідає нормі, але він не може вигадувати власні приклади» [Мустайоки, 1988 :180].

Нормі протистоїть узус, що відображає специфіку мови щодо її функціонування. В узусі мова постає як сукупність навичок, поширених у суспільстві. Така характеристика мовних одиниць визначає умови й частоту їх уживання. Отже узус і норма можуть збігатися, але можуть і відрізнятися. Головною відмінністю норми від узусу є її кодифікуючий характер. Узус вільніший за норму, він не обмежений жодними рамками й підпорядковується лише мовній стихії, тоді як норма, установлена в спеціальних дослідженнях, підлягає обов'язковій кодифікації, фіксується в різноманітних словниках і довідниках.

У підході до вивчення узусу російськими дослідниками спостерігається одна властива їм риса, а саме тяжіння до нормативного підходу. Російські лінгвісти неодноразово наголошували на ролі узусу в становленні норми. Умовно процес нормалізації проходить «очищення» узусом і «заливку» нормою. При цьому норма, безумовно, є показником «правильності», «культурності», «освіченості», можна сказати «елітності» носія мови. Так само у живому мовленні мова продовжує жити й розвиватися і узус постійно відхиляється від правил і норм.

На думку автора, розмежування понять «норма» і «узус» є необхідним, бо не кожне висловлювання, бездоганне в аспектах системи й норми мови, може відповідати усталеному узусу як регулятору й показнику автентичної мови.

Отже, узус – це колективна реалізація норми й системи мови при формуванні й побудові мовного повідомлення. Реалізація узусу полягає у виборі з можливих засобів, що існують у нормі й системі мови. Норма мовлення визначає характерні для мови конкретної епохи об'єктивні закономірності побудови мовлення. Узус більш відносний у порівнянні з нормою мови. Це виявляється в тому, що на противагу нормі мови узус у своїх масових проявах не закріплений у вигляді фіксованих правил і обмежень, а існує у вигляді імпліцитних (інтуїтивних) тенденцій. Окрім того, норма/узус безпосередньо співвідноситься із ситуаціями, типовими для даного культурного соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев П.М. Квантитативные аспекты речевой деятельности // Языковая норма и статистика. – Л.,1977.
2. Алпатов В.М. История лингвистических учений. – М., 2005.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966.
4. Барнет В. Языковая норма в социальной коммуникации // Проблемы нормы в славянских литературных языках в синхронном и диахронном аспектах. – М., 1976.
5. Вербицкая Л.А. Орфоэпия и вопросы культуры речи // Прикладное языкознание. – СПб., 1996. – С. 35 – 37.
6. Винокур Г.О. О задачах истории языка // Г. О. Винокур. Избранные работы по русскому языку. – М., 1959.
7. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (Проблема языкового изменения). // Новое в лингвистике. 1963. Вып. 3. С. 123 – 343.
8. Мустайоки А. О предмете и цели лингвистических исследований // Язык: система и функционирование. – М.: Наука, 1988.
9. Соссюр Ф. Курс загальної лінґвістики. – Київ, 1998.
10. Филин Ф.П. Несколько слов о языковой норме и культуре речи // Вопросы культуры речи. Вып. 7. – М., 1966.
11. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1957.
12. Coseriu E. Sistema, norma y habla // Coseriu E. Teoría del lenguaje y linguístika generál. Madrid, 1973. S.55–88.
13. Havránek B. Zásady Pražského linguistického kroužku a nová kodifikace spisovně češtiny // Slovo a slovesnost. 1956. Č.1.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Романец О., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К ПРОБЛЕМЕ СООТНОШЕНИЯ НОРМЫ И УЗУСА В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Статья посвящена проблематике соотношения нормы и узуса. В статье проводится сравнение трактовок терминов «норма» и «узус» в научной литературе. Рассматриваются основные подходы к проблеме соотношения нормы и узуса в современной лингвистике. В оппозии к норме узус в своих проявлениях не является закрепленыім в виде фиксированных правил и ограничений, а существует в виде имплицитных (интуитивных) тенденций. Кроме того, норма/узус непосредственно соотносится с типичными для данного культурного социума ситуациями.

Ключевые слова*: норма, узус, стандарт, стандартизация, система, речь, нормативный текст.*

Romanets O., stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

BASIC APPROACHES TO THE PROBLEM OF DICHOTOMY OF NORMS AND LANGUAGE USAGE IN MODERN LINGUISTICS

Article is devoted to a perspective of a ratio of norm and language usage. In article comparison of the terms "norm" and "language usage" in scientific literature is carried out. The main approaches to a problem of a ratio of norm and language usage in modern linguistics are considered.

Key words*: norm, language usage, standar, standardization, system, speech, standard text.*

УДК 821.131.1-1:81'253

Романченко М.А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДО ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ ВІРШІВ ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті здійснено діахронічне дослідження перекладених творів Франческо Петрарки. Матеріалом для аналізу послужили переклади його сонетів Анатолієм Перепадею. Здійснено діахронічний аналіз та аналіз перекладів творів Ф. Петрарки українською мовою. Ретельно проаналізовано переклад А. Перепаді.

Ключові слова: *поезія, діалог культур, Італія, Україна, переклад, Петрарка*

Останнім часом Україна дуже тісно співпрацює з Італією не тільки у економічній галузі, а й у культурній. Так, наприклад, станом на 2013 рік українські та італійські

науково-дослідні установи та університети уклали 48 угод, що регулюють співпрацю у різних областях науки [1].

На нашу думку, щоб зрозуміти та повніше сприймати італійську націю, необхідно звернутися до тієї епохи, коли Італія отримала новий ковток життя та була на порозі відкриття нового розуміння світу та людини, тобто до епохи Відродження. Адже саме в епоху Відродження становилася італійська нація і саме тоді творили гіганти поезії (Данте, Петрарка та Боккаччо), які відомі в усьому світі. Ми вирішили зупинити нашу увагу на Петрарці, оскільки саме він є родоначальником нової сучасної поезії, який, як сказав Н. Томашевський: «…был первым великим гуманистом, поэтом и гражданином, который сумел прозреть цельность предвозрожденческих течений мысли и объединить их в поэтическом синтезе, ставшем программой грядущих европейских поколений» (укр. «…був першим великим гуманістом, поетом та громадянином, який зумів побачити цілісність предренесансних плинів думок та об'єднати їх у поетичному синтезі, що став програмою для прийдешніх європейських поколінь») [2].

Актуальність даної студії обумовлена тим, що на сьогодні, на жаль, не всі твори Петрарки перекладені українською мовою.

Мета даного дослідження – діахронічний аналіз та аналіз перекладів творів Ф. Петрарки українською мовою.

Предмет дослідження – аналіз кількості перекладів та особливостей перекладів творів Ф. Петрарки українською мовою.

Об'єкт дослідження – художні твори Ф. Петрарки та їх переклад українською мовою.

Матеріали дослідження: художні твори Ф.Петрарки італійською мовою [3] та їх переклади українською [4].

Наукова новизна. Було проведено комплексний загальний огляд перекладів Петрарки, а також ретельно проаналізовано переклад А. Перепаді.

Як зауважує М. Стріха, Петрарка увійшов в українську літературу ще у добу Бароко [5]. Але й дотепер Петрарку перекладають лише частково. Нами було проведені кількісні підрахунки. Твори Франческо Петрарки перекладали 8 поетів. Наглядно стан перекладів творів Петрарки демонструється у діахронічному зрізі в нижченаведеній таблиці:

№	Перекладач	Перекладені твори	Рік видання перекладу	Примітки
1	Пантелеймон Куліш	61-ий сонет	–	Переспів сонета [5]
2	Іван Стешенко	Канцона "До Італії"	–	Перекладена різностоповим білим віршем [6].
3	Микола Зеров	279-тий та 312-тий сонети	1990	Увійшли до збірки його перекладів [7, 433]
4	Михайло Орест	7 сонетів	1995	[8]

5	Дмитро Паламарчук	7 сонетів та канцона “До Італії”	1978	Антологія “Світанок” [5]
6	Дмитро Павличко	61, 162 та 267 сонети	–	[9]
7	Ігор Качуровський	46 сонетів та інші твори	1982	Видав окрему збірку з перекладами 46 сонетів Петрарки та інших його творів, яка вийшла у Мюнхені [10].
8	Анатоль Перепадя	365 сонетів	2007	«Ф.Петрарка. Канцоньєре» [4]

З таблиці можна побачити, що на сьогоднішній день найповнішим та найдоступнішим для пересічного українського читача є збірка перекладів Петрарки в перекладах Анатоля Перепаді, тому ми хотіли б зосередити нашу увагу саме на ній. Спочатку зауважимо, що основною вимогою, яку Петрарка пред’являє мові, це досконалість форми. Петрарка створив так звану «штучну» мову, далеку від просторіччя, і розмовних форм, для якої характерним є словесний відбір та відмова як від стилю високого, так і низького. Отож Петрарчина мова заклала на віки найміцніше ядро італійського поетичного словника [4, 5].

Книга поділяється на дві частини:

1. З першого по 263-ій сонет.
2. З 264-го по 366-ий сонет.

Щодо якості перекладу, то ми хотіли б проаналізувати переклад декількох сонетів на вибір, а саме: 1 та 134:

Voi ch’ascoltate in rime sparse il suono
di quei sospiri ond’io nudriva ‘l core
in sul mio primo giovenile errore
quand’era in parte altr’uom da quel ch’i’ sono,
del vario stile in ch’io piango et ragiono
fra le vane speranze e ‘l van dolore,
ove sia chi per prova intenda amore,
spero trovar pieta, nonche perdono.
Ma ben veggio or si come al popol tutto
favola fui gran tempo, onde sovente
di me medesmo meco mi vergogno;
et del mio vaneggiar vergogna e ‘l frutto,
e ‘l pentersi, e ‘l conoscer chiaramente
che quanto piace al mondo e breve sogno.

До вас, слухащих, ці мої рядки
Незграйні, із любовними жалями.
На себе озирнусь: яка нетяма
Стає в очу мені віддалеки.
Хай рвучий, а зворушливий таки
Мій голос залунає поміж вами,
І обізветься не ворожим гамом,
А спочуванням, юнки й юнаки.
Я бачу, що від люду відтепер
За суєту мені лише ганеба.
І сам сміюся з себе, вітрогон.
Ось підсумок гордині і химер:
Покута й розуміння – так не треба,
Бо світські втіхи всі – короткий сон.

Перший сонет, який відкриває збірку, був написаний у 1349 або 1350 році. Даний сонет містить у собі загальну «програму», у напрямку якої буде рухатися уся

книга [4, 11]. На відміну від подальших сонетів, Петрарка тут майже не говорить про кохання. Він пише про свою «помилку молодості» (італ. «primo giovenile errore»), коли він ще був недосвідченим юнаком. І через цю помилку Петрарка відчуває лише біль та пусті надії (італ. «…io piango et ragiono / fra le vane speranze e ‘l van dolore») та намагається знайти співчуття серед людей. Також в сонеті з’являється почуття сорому: «Ma ben veggio or si come al popol tutto / favola fui gran tempo, onde sovente / di me medesmo meco mi vergogno», до якого автора спонукає знущання та сміх людей навколо нього. Врешті-решт автор приходить до висновку, що кохання – це лише «короткий сон» (італ. «breve sogno»).

При перекладі А. Перепадя скоротив метрику Петрарки. Так, в оригіналі бачимо чотирнадцяти-, тринадцяти- та дванадцятискладові рядки, а А. Перепадя замінив її на одинадцяти та десятискладові. Щодо рими, то в оригіналі ми бачимо наступну схему: abba abba cdc dcd. У перекладі українською мовою вона була збережена. Але, як зауважує М.Стріха: «У … вступному сонеті на місці бездоганних рим оригіналу (core – errore – dolore – amore) в Перепаді маємо ряд: жалями – нетяма – вами – гамом, який не лишає від сонетної досконалості й сліду. Але навіть версифікаційна неохайність не допомагає Перепаді донести зміст» [5]. Для прикладу він наводить другий катрен даного сонета, який нещадно критикує: «Читач, що не знає італійської, нехай повірить рецензентові: маємо аж надто далекий від змісту й образності оригіналу переказ. Де, аби заримувати катрен, перекладач закликає відсутніх у Петрарки “юнок і юнаків” (і ця дописка – далеко не найбільший ґандж пропонованого уривка)» [5].

Але на нашу думку переклад А. Перепаді не заслуговує на таку жорстку критику, оскільки це є переклад вірша, а як казав англійський поет Роберт Фрост: «Poetry is what gets lost in translation» (укр. «Поезія – те, що вмирає при перекладі»). Наприклад, при перекладі А.Перепадя зберіг образи «суєти» (італ. «onde sovente») та «химери» (італ. «vaneggiar»), які є ключовими не лише в даному сонеті, але протягом всієї збірки. Адже ці ключові слова підібрані так, щоб передати сум’яття стоїчної моралі [4, 12].

Наступний сонет, 134. Даний сонет поклав на музику відомий австрійський композитор та піаніст Ф.Ліст:

Pace non trovo e non ò da far guerra,
E temo e spero, et ardo e son un ghiaccio,
E volo sopra 'l cielo e giaccio in terra,
E nulla stringo e tutto 'l mondo abbraccio.

Tal m'à in pregion, che non m'apre né serra,
Né per suo mi riten né scioglie il laccio,
E non m'ancide Amore e non mi sferra,
Né mi vuol vivo né mi trae d'impaccio.

Veggio senza occhi e non ò lingua e grido,
E bramo di perir e cheggio aita,
Et ò in odio me stesso ed amo altrui.

Pascomi di dolor, piangendo rido,
Egualmente mi spiace morte e vita:
In questo stato son, Donna, per vui.

Не мироносець я і не співець війни,
Тремчу і жду, палаю й крижанію,
Од всіх тікаю, й любі всі мені,
Ширяю в небі, в поросі дубію.

Сиджу в тюрмі, та грат нема в вікні,
Відкриті двері, та втікать не смію,
Не раб Амуру й не чужий, о ні,
Я без оков, та воля – тільки мрія.

Дивлюся без очей, кричу без язика,
Кирпату зву й сахаюсь: «Геть, мано!»
Себе ненавиджу й люблю істоту всяку.

Мені утіха – сум, а сміх – біда тяжка,
Життя і смерть мені те все одно, –
За все це, донно, вам моя подяка!

У цій пісні поет пише про свою роздвоєність. Сонет пронизаний протиріччями та антонімічними порівняннями: «**Pace** non trovo e non ò da far **guerra**» або «E temo e spero, et **ardo** e son un **ghiaccio**». Петрарка кохає, але з однієї сторони він відчуває себе рабом цього кохання і хоче позбутися цього відчуття. Але з іншої сторони, навіть неволя не здається йому тягарем.

При перекладі українською мовою А.Перепадя, як і в попередньому випадку, скоротив метрику Петрарки. На нашу думку, якщо в першому випадку це не відігравало значної ролі, то тут слова сонета покладені на музику, а отже метрика відіграє провідну роль при перекладі. Щодо римування, то перекладач намагався слідувати оригіналу і зберегти класичну італійську риму сонета: abab abab cde cde. У перекладі також була збережена образність та протиріччя: «Не **мироносець** я і не співець **війни**», «**палаю** й **крижанію**», «**Життя** і **смерть** мені те все одно».

Отже, не дивлячись на деякі недоліки в українському перекладі, переклад А.Перепадею збірки «Канцоньєре» Франческа Петрарки є на сьогодення найповнішим та найдоступнішим пересічному читачеві виданням. Як сказав М.Стріха: «питання майбутнього більш-менш презентативного "українського Петрарки" – все ще на порядку денному».

В кінці даної статті ми б хотіли запропонувати власний варіант перекладу 134 сонета Ф.Петрарки:

Не маю спокою, і сили вже немає,
Боюсь та сподіваюсь, волію та чекаю,
Лечу над світом, щось внизу минає,
Ніщо не стримує, я світ весь обіймаю.

Це як в'язниця, звідки я тікаю,
В якій мене ніхто не замикає.
Не хочу жити я, але і не вмираю,
Кохання впевнено мене тримає.

Безмовний – я скажу, незрячий – подивлюсь,
Загинути бажаю я – набридло все мені,
Ненависний кохання ніжний час.

Хоч боляче мені, я, плачучи, всміхнусь
І все одно: живу я ще чи ні…
В цім винуваті Ви, бо я кохаю Вас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українсько-італійські відносини [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Українсько-італійські_відносини (дата звернення: 21.03.2014).
2. Томашевский Н. Франческо Петрарка. Лирика. Автобиографическая проза. М., «Правда», 1989.
3. Francesco Petrarca. Canzoniere [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lib.ru/POEZIQ/PETRRKA/canconiere.txt_with-big-pictures.html (дата звернення: 21.03.2014).
4. Петрарка Ф. Канцоньєре. Переклав з італійської Анатоль Перепадя. – Харків: Фоліо, 2007. – 282 с.
5. Максим СТРІХА. Майстри теж хиблять [Електронний ресурс] // Всесвіт. – Режим доступу: http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=438&Itemid=41 (дата звернення: 18.03.2014).
6. Михайло МОСКАЛЕНКО. НАРИСИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ [Електронний ресурс] // Всесвіт, 2006. – Режим доступу: http://archive.is/0B6Nq#selection-649.0-663.39 (дата звернення: 21.03.2014).
7. Зеров М.К. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1: Поезії. Переклади / Упоряд. Г.П. Кочур, Д.В. Павличко. – 843 с.
8. Орест М. Держава слова: Вірші та переклади – К.: Основи, 1995
9. Чорна О.В. Зарубіжна література: Хрестоматія. 8 клас.- Харків: Торсінг, 2003.
10. Франческо Петрарка. Вибране / Франческо Петрарка; пер. з італ. Ігор Качуровський. – Мюнхен: Ін-т літератури ім. М.Ореста, 1982. – 160 с.

Стаття надійшла до редакції: 10.04.14 р.

Романченко М.А., студ.,
КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

К ИСТОРИИ ПЕРЕВОДА СТИХОТВОРЕНИЙ ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКИ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

В статье выполнено диахроническое исследование переведенных произведений Франческо Петрарки. Особенное внимание уделено переводам его сонетов, выполненных Анатолем Перепадей. Проведен детальный аналих переводов произведений Ф.Петрарки на украинский язык. Дан всесторонний анализ переводов А.Перепади.

Ключевые слова: *поэзия, діалог культур, Италия, Украина, перевод, Петрарка.*

Romanchenko M.A., stud.,
Taras Shevchenko National University, Kyiv

ON THE HISTORY OF THE FRANCESCO PETRARCA'S POETRY TRANSLATION INTO UKRAINIAN

The article focuses on diachronical analysis of the translations of Francesco Petrarca masterpieces. Peculiar attention is paid and the analysis of his translation made by Anatol Perepadya.

Key words: *poetry, cultural dialogue, Italy, Ukraine, translation, Petrarca.*

УДК 81'255

Рудницька Н.М., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

АНТИРЕЛІГІЙНА АДАПТАЦІЯ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ У СРСР

У статті розглядається адаптація російськомовних перекладів під тиском антирелігійної радянської цензури. Проаналізовано ознаки текстів, що спричиняли цензурне втручання. Виділено операції, застосовані для адаптації перекладених текстів відповідно до цензурних вимог

Ключові слова: *переклад, цензура, адаптація, релігія.*

У полікультурному просторі СРСР російська мова мала статус мови міжнаціонального спілкування, а русифікація використовувалася як засіб культурної колонізації, тому стратегії розвитку перекладу російською мовою і мовами інших національностей дещо відрізнялися. Російська мова використовувалася для забезпечення культурної взаємодії між народами у складі Радянського Союзу і була пріоритетною

при перекладі закордонної літератури. Симптоматично, що західні дослідники «радянського» перекладу, як правило, обмежуються вивченням перекладу російською мовою (зокрема, С. Шеррі [28], М. Такс Чолдін [29], К. Кларк 20]).

В цілому, сучасні російські фахівці високо оцінюють досягнення радянської перекладацької школи, зважаючи як на високий художній рівень перекладів, так і на кількість різномовних авторів, представлених у перекладах російською (В. Комісcаров [24], О. Борисенко [3], О. Калашнікова [7] та інші). Зарубіжні дослідники, як правило, головним чинником перекладу в СРСР вбачають політичну ідеологію, і підходи варіюються від дещо спрощеного розгляду перекладу як відтворення виключно ідеологічно дружніх текстів (Кугівчак [25]) до аналізу функціонування складної системи агентів цензурного впливу на переклад, де має місце не лише заборона, вилучення і маніпулювання текстом, але й спротив (С. Шеррі [28], М. Такс Чолдін [29], А. Ґаллаґер [21]). Втім, розглядаючи ідеологічний тиск на переклад в СРСР, який проявлявся перш за все в політичній цензурі, більшість дослідників приділяють увагу цензуруванню тих перекладених текстів, що містили критику радянської політики, економіки, культури або суспільного життя, та пуританській цензурі (Є. Кузнецова [8], А. Ґаллаґер [21], К. Кларк [20], М. Такс Чолдін [29]). С. Шеррі виділяє також ідеологічну цензуру, тобто таке «цензурне втручання у процес створення тексту, що пов'язане не з конкретними політичними питаннями, а скоріш із смислотвірним потенціалом мови і відмінностями у престижності матеріалу у вихідній і цільовій мовах» [28, с.207] (тут і далі переклад цитат наш. – *Н.Р.*). Вплив антирелігійної цензури, яка була однією з основних механізмів ідеологічного впливу на переклад у СРСР, залишається на разі невивченим, що визначає актуальність цієї розвідки.

Мета статті – вивчення адаптації російськомовних перекладів під тиском радянської антирелігійної цензури. Об'єктом аналізу є переклади релігійної, філософської і художньої літератури російською мовою, виконані радянськими перекладачами. Предметом аналізу – ознаки оригінальних текстів, які викликали цензурне втручання, і способи адаптації текстів відповідно до цензурних вимог, що спричинювали асиметрію перекладів.

Система агентів ідеологічного впливу на переклад у СРСР була розвиненою. Найчастіше сам перекладач був (вимушеним) провідником ідеологічної норми, але в будь-якому випадку його дії перевірялися чітко структурованою ієрархічною системою ідеологічного контролю друку, яку Є. Еткінд описує наступним чином: редактор, завідуючий редакцією, головний редактор, перший рецензент, другий рецензент, директор, цензор (співробітник Головліту – Головного управління у справах літератури і видавництв), райком або обком КПРС, Комітет у справах друку РРФСР, Комітет у справах друку СРСР, Відділ пропаганди або Відділ культури ЦК КПРС, КДБ [18, с.197].

Процес перекладу, як правило, включав специфічну операцію узгодження, яке подекуди набувало вигляду перемовин і проходило на різних етапах і рівнях. По-перше, щоб убезпечити перекладача (щонайменше від виконання роботи, що не опублікують і не оплатять), необхідно було спочатку отримати згоду на переклад твору від Головліту. В особливих випадках – зокрема, коли йшлося про сумнівну з ідеологічної точки зору публікацію автора з високою літературною репутацією – головному редактору

доводилося звертатися до вищого партійного керівництва або специфічних структур. Так, А. Блюм наводить приклади листування керівників видавництв з Відділом агітації і пропаганди ЦК КПРС щодо Т. Манна, Іноземним відділом НКВС щодо творів Дж. Орвела, Відділом культури ЦК КПРС щодо роману Е. Гемінґвея "To Whom the Bell Tolls" [2]. Після отримання дозволу починалася робота над перекладом, яка включала постійну взаємодію між перекладачем і редактором, який забезпечував дотримання ідеологічних вимог. Роль редактора мала експліковано ідеологічний характер: за висловом С. Гусєва, зав. відділом друку ЦК ВКП(б) у 1925-26 р.р., «немає редакторів – є члени партії, поставлені на редакторську роботу» (цитується за В. Полонським [11]). Приведення тексту перекладу у відповідність до настанов радянської ідеології було невід'ємною складовою функціональних обов'язків редактора, і також використовувалося, щоб забезпечити проходження твором зовнішнього ідеологічного контролю. Відредагований текст перекладу розглядала редакційна рада; як свідчать протоколи засідань редколегії журналу «Иностранная литература», у процесі обговорення могли прийматися рішення щодо необхідності певні фрагменти твору «вилучити або пом'якшити в перекладі» (цитується за А. Блюмом [2]).

Перекладачі, перебуваючи під тиском партійної цензури, найчастіше виконували первинне цензурування тексту. Така самоцензура часто була безпосередньою відповіддю на зовнішній ідеологічний тиск заради збереження місця роботи, статусу, а подекуди свободи і життя. Але слушною видається також думка Е. Ґіббельс щодо інтерналізації цензури перекладачем за умов постійного цензурного тиску [22, с.73]. Інтерналізація цензури означає відсутність перекладачем усвідомлення, що він цензурує власний переклад, приводячи його до норм, нав'язаних панівною ідеологією. Серед радянських перекладачів було розповсюджене також свідоме самоцензурування як спосіб отримати дозвіл на друк матеріалу, що в нецензурованому вигляді не мав шансів на публікацію; свідчення того можна зустріти у спогадах багатьох російських перекладачів, які мали досвід роботи за часів СРСР (зокрема, А. Богдановського [7, с.83], М. Бородицької [7, с.96], В. Голишева [7, с.168]).

Як свідчить «Покажчик перекладів з іноземних мов» у «Щорічнику книги СРСР» (видавався з 1927 р.) публікувалися перш за все твори «класичних» авторів. Можна стверджувати, що в Радянському Союзі формувався власний канон світової літератури: будь-який твір отримував дозвіл на друк за умов відповідності цензурним вимогам. Під час підготовки перекладів незаборонених творів фрагменти, що не відповідали радянській ідеології, підлягали вилученню, заміні або спотвореній інтерпретації, що призводило до невідповідності змістовних та/або стилістичних ознак оригіналу і перекладу.

Антирелігійна цензура в СРСР була невід'ємною складовою державної політики; ще 1919 р. в проекті програми РКП(б) В. Ленін серед інших «завдань радянського будівництва висунув завдання боротьби за звільнення свідомості трудящих від релігії» [14], і це завдання сумлінно виконувалося поміж інших у сфері перекладу. Перекладна релігійна література державними видавництвами СРСР, звісно, не публікувалася, і довгий час не публікувалася взагалі. Перше після 1917 р. видання православної Біблії і Євангелія було здійснене Видавничим відділом Московської

патріархії Російської Православної Церкви лише 1956 р. [12]. Виданий був т.зв. синодальний переклад 1876 р., але з урахуванням норм сучасної орфографії; загальний тираж складав 50 тис. накладів, що було мізерною кількістю для православного населення Радянського Союзу.

Водночас держава, починаючи з перших років існування, організовувала переклад і публікацію основних трудів з критики релігії. Це відповідало настановам В. Леніна який вимагав від фахівців-антирелігійників «уважно слідкувати за всією відповідною літературою всіма мовами, перекладаючи або, принаймні, реферуючи все більш-менш цінне у цій сфері» [10, с.203]. У 1922 р. було створене видавництво «Атеист», що за наступні 10 років опублікувало цілу низку перекладених творів або збірок вибраних фрагментів: збірку «Мысли К. Маркса и Ф. Энгельса о религии», переклади антирелігійних творів відомих західноєвропейських науковців А. Древса, Дж. Фрезера, Дж. Робертсона. Зважаючи на те, що теорія А. Кревса, який у своїх роботах доводив міфологічну теорію походження християнства, відповідала завданням радянської антирелігійної пропаганди лише частково, у СРСР публікувалися неповні переклади його творів («Миф о Христе» – 1924 р., «Жил ли Христос?» – 1924 р., «Жил ли апостол Петр?» – 1924 р., «Миф о деве Марии» – 1926 р., «Отрицание историчности Иисуса в прошлом и настоящем» – 1930 р., «Происхождение христианства из гностицизма» – 1930 р.).

Пізніше було створено міжвидавничий книжковий проект «Научно-атеистическая библиотека» (1955-1990), в якому між інших було опубліковано 19 томів перекладних антирелігійних творів авторів різних країн і епох, включаючи К.-Ф. Вольнея, Вольтера, Гольбаха, У. Гуттена, Д. Дідро, а також збірки «Деятели международного рабочего движения о религии и церкви», «Парижские коммунары о религии и церкви», тощо.

Ставлення радянської ідеології до релігії в цілому і християнства зокрема, що на практиці проявлялося закриттям церков, репресіями і цензурою, спричинили зникнення величезного культурного пласту зі свідомості нового радянського покоління, яке не помічало біблійних алюзій в літературі, не розуміло образи класичного живопису. Щоб відновити цю складову загальнолюдської культури, група літераторів, очолювана К. Чуковським, підготувала збірку переказів найвідоміших біблейських історій для дітей. Умовою для отримання дозволу на публікацію було невикористання у тексті слів «бог» та «євреї»; згодом заборонили також згадувати Єрусалим. Згодом К. Чуковський пожалкував, що взявся за укладання цієї збірки: «Нападуть за неї на мене і віряни, і невіруючі. Віряни – за те, що Святе письмо представлене тут як низка розважальних міфів. Невіруючі – за те, що пропагую Біблію» [16, с.398-399]. Втім, надання тексту розважального характеру є не єдиним недоліком. Через вилучення релігійного матеріалу образи перекручуються, а подекуди втрачається смисл історій: образ Бога замінений образом чарівника Ягве; з десяти Мойсеєвих заповідей чотири вилучені; в історії (пророка) Даниїла не можна зрозуміти, чому отроки відмовляються поклонятися золотому ідолу царя Навуходоносора, тощо. Не зважаючи на всі зміни, внесені до тексту з урахуванням цензурних вимог, вже опублікований наклад було знищено, коли інформація про видання набула розголосу. Як згадує один із співавторів В. Берестов, хунвейбіни (активні учасники культурної революції в Китаї) поміти-

ли публікацію про це видання в газеті «Труд» і почали вимагати «розтрощити собачу голову старому ревізіоністу Чуковському, який засмічує свідомість радянських дітей релігійними нісенітницями» [1, с.86]. Лише за 20 років, у 1988 р., фрагменти збірки було опубліковано в журналі «Наука і релігія». Перше повне видання потрапило до читача у 1990 р.

Будь-які матеріали релігійного характеру цензурувалися і в художніх творах. Так, за свідченням М. Гаспарова, підготовлений в Інституті світової літератури АН СРСР збірник «Памятники средневековой латинской литературы XIII века» протягом десятиріччя (1970-тих р.р.) не могли оприлюднити, бо він «тричі перероблявся і перезатверджувався обережною вченою радою, дійшов до видавництва, був відредагований і повернений з фінішу: надто часто згадується господь бог» [5].

Як згадує В. Микушевич, «Не можна було посилатися не лише на християнське Святе Письмо, але й Коран і навіть Веди» [7, с.351]. Можливості надрукувати переклади філософських текстів з санскриту були дуже обмежені через їх глибоко релігійну основу. Є свідчення, що в 1970-ті КДБ обмежувало перекладацьку і викладацьку діяльність навіть відомих індологів, зокрема перекладача «Ригведи» Т.О. Єлизаренкової та єдиного на той час фахівця, який «вільно читав санскритські філософські тексти і прекрасно знався на філософській проблематиці» – О.Ф. Волкової [7, с.309].

Забезпечити проходження цензури перекладом могли такі вилучення частин тексту, які дозволяли послабити релігійність світобачення автора і значущість релігійних образів у творі. Прим., “Кентерберійські оповіді” Дж. Чосера в оригіналі завершує “Розповідь Священика” – трактат-моралізація про природу гріха та каяття; всі інші оповіді можуть розглядатися як моральні алегорії-ілюстрації цього трактату, адже вади прочангероїв твору і гріхи, про які вони розповідають у своїх оповідях, відповідають тим, що обговорюються в “Розповіді Священика”. Переклад твору І. Кашкіна та О. Румера [15], опублікований вперше 1946 р., не включав як “Розповідь Священика”, так і дві інші оповіді, що мають релігійний характер – “Розповідь про Мелібея” та “Розповідь Абатиси”. Через відсутність цих оповідей в перекладі не передається багатопланова смислова ємність “Кентерберійських оповідей”; втрачаючи найсерйознішу зі своїх складових, твір набуває характеру суто розважальної літератури.

В радянських перекладах творів В. Шекспіра релігійні образи (нечисленні, але присутні в оригіналі через їхню важливість і зрозумілість для сучасників автора) часто замінюються на нейтральні, що спричинює спотворену рецепцію творів російськомовним читачем. Аналізуючи загальновизнані переклади Шекспірових сонетів С. Маршаком, М. Гаспаров зазначає: «Про смак епохи Шекспіра судити по них не можна, але про смак епохи Маршака можна і корисно» [6]. Дійсно, у Сонеті 146 Шекспір питає свою душу, чому вона так багато витрачає на прикрашання тіла, яке поет називає житлом (mansion), зовнішніми стінами (outward walls), надлишком (excess), підопічним (charge), слугою (servant) душі. Оскільки весь сонет є звертанням до душі, С. Маршак відтворює це у перекладі, але називає тіло «имущество, добытое трудом» [17]. Смисл цієї фрази є малозрозумілим, але у будь-якій інтерпретації вона протирічить ідеї оригіналу і значною мірою послаблює вираження останньої в перекладі. У Сонеті 29 В. Шекспір молить «глухі небеса» (deaf heaven), а душа його,

піднімаючись часом над землею, «співає гімни біля небесної брами» (sings hymns at heaven's gate). В перекладі у першому випадку heaven перекладається як «небосвод», у другому – «вышина»; «hymns» не відтворено. Ідея звернення до Бога ослаблюється, а образ душі, що співає поруч з ним, замінюється на образ насолоди від свободи: «и жаворонком… моя душа несется в вышину» [17].

Навіть при перекладі художнього твору, автор якого критично ставився до релігії, образність релігійного характеру цензурувалася. Яскравим прикладом такого втручання є переклад російською мовою роману Е. Гемінґвея «For Whom the Bell Tolls». Хоча зарубіжні літературознавці пропонують дещо відмінні тлумачення окремих образів, вони одностайно наголошують на значущості релігійної образності, яку автор використовує, щоб донести до читача власну зневіру як у політиці, так і релігії (зокрема, А. Валдгорн [30], П. Рама Рао [26], М. Солоу [27], П. Чіні [19]). Оригінальний твір описує останні три дні життя головного героя, який жертвує собою заради інших. Враження паралельності з останніми днями Христа перед розп'яттям підсилено великою кількістю біблійних алюзій. Прим., Роберт Джордан напередодні виконання небезпечного завдання згадує молитву Христа у Гетсиманському саду, щоб обминула Його ця "чаша"; герої гинуть на пагорбі; відновлення дівчини Марії відбувається завдяки любові Джордана за три дні (паралель з воскресінням), тощо. Стиль Е. Гемінґвея нагадує стиль Старого Завіту в перекладі англійською, чому сприяє використання автором архаїчного займеннику «thou» і відповідних дієслівних форм. У перекладі Н. Волжиної та Є. Калашнікової [13] більша частина біблійних алюзій не відтворена, християнські концепти і титули духовенства за радянською традицією подані з маленької літери. Не зважаючи на критичне ставлення автора до релігії, у перекладі російською мовою релігійна образність зруйнована, найімовірніше, заради уникнення небажаних інтерпретацій радянським читачем.

Часом релігійна цензура мала доволі поверховий характер: вилучення, парафрастична заміна або заміна окремих слів еквівалентами іншомовного походження, малозрозумілими для широкого загалу, могли забезпечити проходження цензури. Так, М. Гаспаров під час підготовки збірника «Античність і Візантія» рекомендує перекладачеві і коментатору античних текстів М. Брагінській: «Начальство наше реагує не стільки на смисл, скільки на окремі слова-сигнали… Це означає: продивіться Ваш текст і замініть у ньому «християнство» на, скажімо, «нова ідеологія», а «бог» (християнський, зрозуміло, Юпітера можна не міняти) на якесь грецьке слово російськими літерами, «пантократор», приміром…» [4, с.275].

Таким чином, причиною ідеологічно мотивованої адаптації перекладу в СРСР могли слугувати як загальна релігійність змісту твору, так і мовні одиниці різних рівнів (від окремих лексем до стилістичних засобів). Антирелігійна спрямованість радянської ідеології призводила до асиметрії у статусі перекладених творів порівняно з культурою оригіналу: твори, що відбивали релігійне світобачення, заборонялися або адаптувалися відповідно до вимог антирелігійної цензури, що спотворювало їх ідейні, змістовні та стилістичні ознаки; переклади атеїстичних текстів мали пріоритетне право на публікацію. Цензурування включало такі операції, як вилучення фрагментів тексту, лексичні заміни (заради вилучення небажаного референта), парафрази, сти-

лістичну нейтралізацію, вилучення або заміну окремих релігійних образів. Оскільки ідеологічно мотивована адаптація перекладів у СРСР мала системний характер, перспективним видається дослідження ідеологічно мотивованого маніпулювання перекладом як складової радянського дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берестов В. Послесловие / Валентин Берестов // Вавилонская башня и другие древние легенды. Под общ. ред. К. Чуковского. – М. : Книжное обозрение, 1990. – 88 с.

Блюм А. «Интернациональная литература»: подцензурное прошлое / Арлен Блюм // Иностранная литература, 2005. – №10. Режим доступу: http://magazines.russ.ru/inostran/2005/10/bl21.html.

Борисенко А.Л. Не кричи: «Буквализм!» / А.Л. Борисенко // Мосты. Журнал переводчиков. – 2007. – № 2(14). – С. 25-34.

2. Гаспаров М. «Ваш М. Гаспаров». Из писем к Н. Брагинской (1972-2002) / Михаил Гаспаров // Отечественные записки. – 2006. – № 1. – С. 274-287.

3. Гаспаров М. Письма к Ю.Г. Щеглову / Михаил Гаспаров // Новое литературное обозрение. – 2006. – № 1 /77/. – Режим доступу : http://magazines.russ.ru/nlo/2006/77/ga18.html

4. Гаспаров М.Л., Автономова Н.С. Сонеты Шекспира – переводы Маршака / Михаил Гаспаров, Наталья Автономова // Гаспаров М. О русской поэзии. – СПб. : Азбука, 2001. – С. 389-409.

5. Калашникова Е. По-русски с любовью: Беседы с переводчиками / Елена Калашникова. – М. : Новое литературное обозрение, 2008. – 535 с.

Костюковский В. «Фауст» на лучшие времена / Виктор Костюковский // 22. – №142. – Режим доступу : http://www.sunround.com/club/22/142_kostukov.htm.

6. Кузнецова Е. Способы идеологической адаптации переводного текста (о переводе романа Э. Хэмингуэя «По ком звонит колокол» / Екатерина Кузнецова // Логос. – 2012. – №3. – С. 153-171.

7. Ленин В.И. О значении воинствующего материализма / В.И. Ленин // Полное собрание сочинений. – М. : Изд-во политической литературы, 1970. – Т.45. – С. 23-33.

8. Полонский, Вячеслав. Моя борьба на литературном фронте. Дневник. Май 1920 – январь 1932 [подготовка текста, публикация и комментарии С. В. Шумихина] / Вячеслав Полонский // Новый мир, 2008. – № 2. – Режим доступу : http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2008/2/po13.html.

Тагоченков А. История: Председатели издательского отдела. Митрополиты Николай (Ярушевич) и Никодим (Ротов) / А. Тагоченков // Издательский совет русской православной церкви. – Режим доступу : http://www.izdatsovet.ru/pcroc/detail.php?ID=27472

9. Хэмингуэй Э. По ком звонит колокол [пер. с англ. Н. Волжиной, Е. Калашниковой] / Эрнест Хэмингуэй // Прощай, оружие! По ком звонит колокол. Старик и море. – Алма-Ата : Казахстан, 1986. – С. 219-594.

10. Цамерян И.П., Шахнович М.И. Победы научно-атеистического мировоззрения в СССР за 50 лет / И.П. Цамерян, М.И. Шахнович // Вопросы научного атеизма. – Вып. 4. – М., 1967. – Режим доступу : http://velsat.net/ateizm-v-sssr.html.

11. Чосер Дж. Кентерберийские рассказы [пер. с англ. И. Кашкина, О. Румера] / Джеффри Чосер. – М.: Правда, 1988. – 560с.

12. Чуковский К. Дневник, 1930–1969. Подгот. текста и коммент. Е.Ц. Чуковской; вступ. ст. В.А. Каверина. В 2-х т. / Корней Чуковский. – М. : Современный писатель. Т.2 – 1997. – 402 с.

13. Шекспир У. Сонеты / Уильям Шекспир; [пер. с англ. С. Маршака]. – М. : Советский писатель, 1948. – 123 с.

14. Эткинд Е.Г. Записки незаговорщика / Ефим Григорьевич Эткинд // Записки незаговорщика. Барселонская проза. – Спб. : Академический проект, 2001. – 496 с.

15. Cheney, Patrick. Hemingway and Christian Epic: The Bible in // Papers on Language & Literature. – 1985. – №21. – 170 p.

16. Clark, Katerina. The Role of Translation in the Formation of National Culture / Katerina Clark // Kultur und/als Uebersetzung. Russisch-deutsche beziehungen im 20. Und 21. Jahrhundert, ed. By Christine Engel and Brigit Menzel. – Berlin : Frank & Timme, 2011. – Pp. 121-142.

17. Gallagher, Aoife. Pasternak's Hamlet: Translation, Censorship and Indirect Communication / Aoife Gallagher // Translation and Censorship: Patterns of Communication and Interference. Ed. by E. Chuilleanain, C. O Cuilleanain and D. Parris. – Dublin : Four Courts Press, 2009. – Pp. 119-131.

18. Gibbels, Elizabeth. Zensur und Translation in Deutschland zwishen 1878-1890: das "Sozialistengesetz" und die Exilzeitung der Sozialistischen Arbeitspartei / Elizabeth Gibbels // The Power of the Pen: Translation and Censorship in 19th Century Europe / [ed. Merkle D., O'Sullivan C., van Doorslaer L., Wolf M.]. – Wien : Lit Verlag Dr W. Kopf, 2010. – P.143–169.

19. Hemingway E. For Whom

20. Komissarov, Vilen N. Russian Tradition / Vilen N. Komissarov // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Ed. by Mona Baker. – Lnd : Routledge, 2001. – P. 541-550.

21. Kuhiwczak, Piotr. Translation and Censorship / Piotr Kuhiwczak // Translation Studies. – 2011. – Nr 3. – Volume 4. – P. 358–373.

22. Rama Rao P.G. Ernest Hemingway's A Farewell to Arms / P.G. Rama Rao. – Dehli : Nice Printing Press, 2007. – 162 p.

23. Solow, Michael K. A Clash of Certainties, Old and New: For Whom the Bell Tolls and the Inner War of Ernest Hemingway / Michael K. Solow // Hemingway Review. – 2009. – №29.1. – Pp. 103-122.

24. Sherry, Samanta. Censorship in Translation in the Soviet in the Stalin and Khrushchev Eras / Samanta Sherry. Doctor of Philosophy thesis. – University of Edinburg, 2012. – 318 p.

25. Tax Choldin, Marianna. Censorship via Translation: Soviet Treatment of Western Political Writing // The Red Pencil: Artists, Scolars, and Censors in the USSR / ed. by Marianna Tax Choldin and Maurice Friedberg. – Boston : Unwin Hyman, 1989. – P. 21-52.

26. Waldhorn, Arthur. A Reader's Guide to Ernest Hemingway / Arthur Waldhorn. – NY : Farrar, Strauss & Giroux, 1972. – 267 p.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Рудницкая Н.Н., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

АНТИРЕЛИГИОЗНАЯ АДАПТАЦИЯ РУССКОЯЗЫЧНЫХ ПЕРЕВОДОВ В СССР

В статье рассматривается адаптация русскоязычных переводов под давлением советской антирелигиозной цензуры. Проанализированы характеристики текстов, вызывающие цензурное вмешательство. Выделены операции, используемые для адаптации переводных текстов в соответствии с цензурными требованиями.

Ключевые слова: *перевод, цензура, адаптация, религиозные образы.*

Rudnytska N.M., Cand.Phil.Sci., Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ANTIRELIGIOUS ADAPTATION OF RUSSIAN TRANSLATIONS IN THE USSR

The article deals with adaptation of Russian translations under the pressure of Soviet antireligious censorship. There have been analyzed textual features causing censorial intrusion. Operations used for translated texts' adaptation to censorial norms have been singled out.

Key words: *translation, censorship, adaptation, religious imagery.*

УДК – 81'255.4'38=161.2=111=133.1:82-7-93'06

Рудько О. В., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СКЛАДНОЩІ ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ДОСЯГНЕННЯ ГУМОРИСТИЧНОГО ЕФЕКТУ В СУЧАСНІЙ ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ (на матеріалі українських, англійських та французьких творів 1980-2013 рр.)

Стаття присвячена дослідженню складних для перекладу засобів досягнення гумористичного ефекту у творах української, англійської та французької дитячої літератури кінця XX – початку XXI століть (1980–2013 р.р.). Розглянуто стилістичні засоби досягнення гумористичного ефекту, досліджено способи їх перекладу.

Ключові слова*: сучасна дитяча література, стилістичні засоби, гумористичний ефект, переклад.*

Метою статті є дослідження складних для перекладу стилістичних засобів досягнення гумористичного ефекту в українській, англійській та французькій дитячій літератури кінця XX – початку XXI століття.

Нами поставлено такі **завдання**, як-от**:**

– вивчити підходи до перекладу складних елементів художнього прозового тексту;

– розглянути особливості дитячої літератури в означеному контексті;

– дослідити прозові твори дитячої літератури, визначити складні для перекладу стилістичні засоби досягнення гумористичного ефекту;

– розглянути існуючі переклади зазначених елементів тексту та у окремих випадках запропонувати власні варіанти перекладу.

Актуальність і наукова новизна дослідження. Актуальність теми обумовлена тим, що методи перекладу стилістичних засобів досягнення гумористичного ефекту в сучасній дитячій літературі вивчені недостатньо.

Проблемами перекладу складних елементів займалися А.Федоров, С.Влахов та С.Флорін, Р.Зорівчак, Л.Снєжик та О.Федорова та інші перекладознавці. Вони ґрунтовно дослідили і систематизували елементи прозового тексту, які формально неможливо перекласти та запропонували творчий практичний підхід до перекладу таких елементів.

Однак проблема потребує додаткового дослідження з точки зору літературознавства, особливо стосовно дитячої літератури, оскільки не можна не враховувати особливості цільової аудиторії, відсутність у них відповідного досвіду чи знань. Серед науковців, які займалися цим питанням – А.Потапова, Кароль Мюлльє (Франція), що розглядали проблему на матеріалі творів Дж. Ролінґ, а також А.Здражко і О.Ребрій, який зазначає, що й автор, і перекладач, повинен уміти бачити світ очима дитини [1,2]. Дослідники говорять і про важливість культурологічного чинника в перекладі, донесення до читача відчуття чужоземної культури.

Одним із засобів передачі національного колориту є реалії. Влахов та Флорін пропонують таке пояснення поняття «реалія»: «це слова (і словосполучення), що називають об’єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого; вони є носіями національного та/або історичного колориту і, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) у інших мовах, і, як наслідок, не підлягають перекладу «на загальних умовах», вимагаючи особливого підходу» [2,47].

У творах для дітей приділяється велике значення етнографічним реаліям, особливо їжі та напоям, зокрема святковим. Так, описи національної їжі притаманні творам англійських письменників Дж. Роулінг (детально описуються святкові вечері, наприклад Різдвяна та присвячена Хеллоуіну), Роальда Дала (сцена годування Велетня у палаці королеви, де описується традиційний англійський сніданок), українських письменників, серед яких – Зірка Мензатюк (книга «Зварю тобі борщику» є збіркою казок про українську національну їжу). Вживання концептуальних відповідників при перекладі цих реалій позбавило б текст національного колориту.

Фольклорні та міфологічні елементи поширені в дитячій літературі різних країн. Часто твори базуються на міфології або окремі сюжети, персонажі запозичуються з місцевого чи іноземного фольклору. Наприклад, у серії романів Джоан Ролінґ про Гаррі

Поттера часто згадуються міфічні істоти, серед яких і ті, що зустрічаються в українській міфології, наприклад *«перевертень», «відьма»,* і невідомі українському читачеві, наприклад *«банші»* (в ірландській міфології – жінка-дух, яка своїм характерним завиванням сповіщала про наближення смерті). У таких випадках, на нашу думку, доцільно при перекладі застосовувати транскрипцію і зноски з поясненням значення слова, тобто прагматичну адаптацію, про необхідність якої говорить дослідниця А.Потапова. Серед українських письменників фольклорних персонажів згадують Сашко Дерманський («Танок Чугайстра»), Іван Андрусяк («Стефа і її Чакалка», «Кабан дикий – хвіст великий») та інші. Однак, якщо міфічна істота не є персонажем, а її назва вжита у складі сталого виразу або порівняння, такий стилістичний засіб може бути перекладений із застосуванням концептуального відповідника. Наприклад, у творі Рейчел Рене Рассел "Dork Diaries" («Щоденники зануди») зустрічаємо порівняння *«завивала, як банші».* В такому випадку при перекладі українською мовою вважаємо доречним вжити сталий вираз, більш знайомий українському читачеві, *«завивала, як сирена».*

Також відмінності у правилах поведінки в соціумі в різних країнах можуть потребувати пояснення. Наприклад, у творі «Любий Німий Щоденнику, давай зробимо вигляд, що цього ніколи не було» Джима Бентона є такий епізод: *«Чесно, Любий Німий Щоденнику, якби у магазині БУВ щоденник, схожий на Анджеліну, і ти мені про це сказав, я б пішла в магазин і купила його, і використовувала б його сторінки для того, щоб підбирати Стінкерове /собаче/ сам-знаєш-що, коли я виводжу його на прогулянку.»* [3,16] Оскільки в Україні не існує відповідного закону, і зноски з поясненням не відповідають стилю твору, пропонуємо при перекладі додати фразу *«щоб не засмічувати газон».*

У цьому прикладі звернемо увагу також на прізвисько собаки. Воно перекладається як *«Смердючка».* З точки зору української культури, такі слова неприпустимі в дитячій літературі, тому при перекладі українською мовою можна застосувати або транслітерацію, або вжити евфемізм, наприклад *«Скунс».* Говорячи про табу, наведемо також приклад із твору Дж.Ролінґ «Гаррі Поттер і келих вогню», розділу 13:

"O Professor, look! I think I've got an unexpected planet! Oooh, which one's that, Professor?"

"It is Uranus, my dear," said Professor Trelawney, peering down at the chart.

"Can I have a look at Uranus too, Lavender?" said Ron. [4]

У цьому прикладі Дж. Ролінґ застосовує каламбур, оскільки в англійській мові "Uranus" звучить як "your anus". Дослівний переклад цього каламбуру на інші мови не тільки неможливий, але для багатьох країн і неприпустимий. Та контекст вимагає збереження гумористичного ефекту у цьому діалозі. Перекладач В. Морозов справився із задачею так:

– Ой, пані професорко, дивіться! Здається, я знайшла нову планету! Пані професорко, що це?

– Це Уран, дорогенька, – сказала професорка Трелоні, глянувши на карту.

– Лавандо, а можна й мені подивиться на новий Уран? – реготнув Рон. [5]

Однак, пом'якшуючи вирази, щоб вони не були табуйованими у мові перекладу, перекладач повинен зберігати стиль оригіналу, отже у випадку жаргонізмів, просторіччя

чи ламаної мови, що особливо часто зустрічається у «щоденниках», перекладач має шукати відповідники у мові перекладу.

Повертаючись до питання особистих імен та назв, звернемо увагу на те, що промовисті імена характерні для дитячої літератури. Існують різні підходи до їхнього перекладу. Звернемо увагу на цікавий приклад перекладу особистих імен у серії романів про Гаррі Поттера Віктором Морозовим. Зазвичай імена він перекладає транскрипцією та транслітерацією, однак у випадку, коли значення прізвища героя використовується у словотворенні надалі у тексті, він перекладає його на українську мову: *Slughorn – Слизоріг*.

Популярним засобом в дитячій літературі є оказіоналізми (авторські неологізми), що вимагають від перекладача винахідливості. Наводимо приклади із творів Дж.Ролінґ та Р.Дала у перекладі Віктора Морозова: *butterbeer (маслопиво), bubotubers (буботруби) snozzcumbers (ойгірки), frobscottle and whizzpoppers (шумбурбулька і свистопурки)*. Серед українських авторів оказіоналізми вживають Іван Андрусяк, Сашко Дерманський та ін.

Одним зі складних для перекладу стилістичних засобів є фразеологізми, які бажано перекладати за допомогою фразеологічних еквівалентів чи аналогів із урахуванням стилістичного забарвлення. Задача перекладача стає важчою, якщо автор ламає фразеологізми або застосовує гру слів.

Розглянемо цікаві приклади із перекладів, виконаних В. Морозовим:

"Come on, Hermione, come and have some food," Harry said, looking over at Ron and wondering whether he was in good enough mood to bury the hatchet. [6]

У цьому уривку використано фразеологізм *«зарити сокиру»*, що походить із культури американських індіанців і вже увійшов в російську мову як *«зарыть топор войны»*, однак не існує дослівного аналогу в українській мові, отже В.Морозов застосовує аналогічний за значенням сталий вираз:

– Слушай, Герміоно, йди до нас, – мовив Гаррі, дивлячись на Рона і сподіваючись, що той має достатньо гарний настрій для мирної угоди. [7]

Приклад ламання фразеологізма із твору «ВДВ» Роальда Дала і його переклад:

"Of course", the BFG said. "But how is this helping us! I think you is barking the wrong dog" замість "... you are barking the wrong tree", що означає «помилятися, звертатися на за адресою.» [8, 112]

«Звичайно, – підтвердив ВДВ. – Але як це нам допоможе? Я думати, що це нам допоможе, як мертвому кадилак.» [9, 150]

Гра слів є одним із яскравих стилістичних засобів створення гумористичного ефекту. Наприклад, фрагмент із твору Сашка Дерманського «Чудове Чудовисько»:

– Будеш Мушкетером.

– А що роблять мушкетери – труть мушок? [10,15]

Пропонуємо перекласти цей уривок англійською наступним чином:

– You'll be a Musketeer.

– Do muskets really have ears?

(Оскільки *"musketeer"* звучить як *"musket ear" – «вухо мушкета».*)

У деяких випадках, на нашу думку, при перекладі можливе посилання на мову оригіналу, наприклад, у наступному уривку з твору Джима Бентона «Любий німий щоденнику…»:

I just locked myself in the bathroom and dyed alone.

(Which reminds me: I know why they call it "dye". Because after you see what it does, that's what you'll want to do.) [3,21]

Я просто замкнулася у ванні і наодинці пофарбувалася.

(Тепер я знаю, чому в англійській мові «пофарбуватися» звучить так само, як «померти». Тому що як побачиш, що оте фарбування з тобою зробило, то тільки померти і хочеться!)

Але бувають випадки, коли у грі слів використовуються особисті імена, як от Великий Добрий Велетень у книзі Роальда Дала, переплутавши букви імені та прізвища Чарльза Діккенса, говорить:

"By Dahl's Chickens" [8,105]

«Dahl's Chickens» перекладається як *«курчата Дала»*. В перекладі неможливо повністю зберегти гру слів, оскільки пов'язані два особистих імені, однак гумористичний ефект збережено:

– А писати її Дал Чікенз, – додав ВДВ. [9,140]

На нашу думку, існують твори дитячої літератури, які перекласти неможливо. Серед них – такі, що засновані на грі слів та каламбурі і супроводжуються авторськими ілюстраціями, які автором вважаються частиною твору і зображають каламбури, що вжито в тексті. Наприклад, серія творів французького письменника і художника Пефа (П'єра Елі Фер'є) про принца де Мотордю. Саме прізвище родини де Мотордю, з якої походить головний герой, складено із двох слів: *"mot tordu"*, що означає «перекручене слово». У тексті у словах зазвичай змінюється одна буква: *boules – poules, tartes – cartes, cousins – cousins, danger – manger, chapeau – château*, в результаті чого утворюються гумористичні речення-нісенітниці:

"Lorsque venait l'hiver, il faisait d'extraordinaires batailles de poules de neige. Et le soir, il restait bien au chaud à jouer aux tartes avec ses coussins …dans la grande salle à danger du chapeau." [11]

Часто новоутворені елементи при цьому отримують цікавий смисловий зв'язок із похідним реченням, як от у наступному прикладі з парою слів *"peine – veine":*

– Allons, votre mauvais sang me fait beaucoup de veine! [12]

Отже, при перекладі стилістичних засобів створення гумористичного ефекту в дитячій літератури потрібно враховувати вік цільової аудиторії, але при цьому зберігати національний колорит твору, адже дитяча література повинна виконувати не тільки розважальну, а й освітню, і виховну функції.

В подальшому планується дослідження ролі дитячої літератури у збереженні національної ідентичності (на матеріалі української та англійської літератури кінця XX – початку XXI століть).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. О.В. Ребрій. Творчі виміри перекладу дитячої літератури – http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25303/1/Rebriy.pdf

2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе – Москва «Международные отношения», 1980.

3. Jim Benton Dear Dumb Diary, Let's Pretend This Never Happened – Scholastic Inc., 2004

4. Rowling J.K. "Harry Potter and the Goblet of Fire" – Bloomsbury, 2000.

5. Ролінґ Дж.К. «Гаррі Поттер і келих вогню». Перекл. з англ. В. Морозова. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2003.

6. Rowling J.K. "Harry Potter and the Prisoner of Azkaban" – Bloomsbury, 1999.

7. Ролінґ Дж.К. «Гаррі Поттер і в'язень Азкабану». Перекл. з англ. В. Морозова. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002.

8. Roald Dahl "The BFG". Penguin, 1982.

9. Дал Роальд. ВДВ (Великий Добрий Велетень). Повість. Перекл. з англ. В. Морозова за ред. І. Малковича [Іл. Кв. Блейк], – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. – 272 с.: іл.

10. Дерманський Сашко. Чудове Чудовисько. – Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2008.

11. La belle lisse poire du prince de Motordu, Pef Folio Benjamin – http://pageperso.3eme.free.fr/seraigra.htm

12. Le petit Motordu, Pef Folio Benjamin – http://pageperso.3eme.free.fr/seraigra.htm

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Рудько Е. В., преп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СЛОЖНОСТИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ СТИЛИСТИЧЕСКИХ ПРИЁМОВ ДОСТИЖЕНИЯ ЮМОРИСТИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА В ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (на материале украинских, английских и французких призведений 1980-2013 гг.)

Статья посвящена исследованию сложных для перевода приёмов достижения юмористического эффекта в произведениях украинской, английской, французской детской литературы конца XX – начала XXI века (1980–2013 г.г.). Рассмотрены сами приёмы, исследованы методы их перевода.

Ключевые слова*: современная детская литература, стилистические приёмы, юмористический эффект, перевод.*

Rudko O., Lecturer
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

DIFFICULT FOR REPRODUCING STYLISTIC DEVICES OF GAINING HUMOROUS EFFECT IN CONTEMPORARY CHILDREN'S LITERATURE (on the basis of Ukrainian, English and French texts of the 1980–2013th)

The article is devoted to the analysis of stylistic devices of gaining humorous effect in Ukrainian, English and French children's literature of the end of the 20th – the beginning of 21st (1980–2013th), which are difficult for translation. Relevant stylistic devices and ways of their translation have been investigated.

Key words*: contemporary children's literature, stylistic devices, humorous effect, translation.*

УДК 81'27(65)

Ружановська М.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В АЛЖИРІ

Стаття висвітлює особливості та складнощі мовної ситуації в Алжирі, розкриваючи проблеми функціонування на одній території трьох мов: арабської, берберської та французької. Досліджуються історичні умови, що вплинули на розвиток цих мов у Алжирі, аналізуються їхні нинішні позиції в алжирському суспільстві, а також окреслюються перспективи їхнього співіснування у майбутньому.

Ключові слова*: мовна ситуація, полілінгвізм, мультиглосія, галліцизм, алжирський діалект арабської мови.*

Надзвичайна складність та особливість мовної ситуації в Алжирській Народній Демократичній Республіці полягає в тому, що ця держава була та залишається ґрунтом для розвитку трьох мов: арабської, берберської та французької, які також не є гомогенними. Тому на прикладі мовленнєвих актів жителів Алжиру можна спостерігати втілення феноменів полілінгвізму, мультиглосії, а також їхнього природного результату – код-світчінгу.

Дослідженням мовної ситуації в Магрибі[1], частиною якого є Алжир, займалися такі відомі вчені, як Ф. Бензакур, Л. Біаншіні, А. Кефелек, Д. Кобе, Ш. Мудір Дахер,

[1] Географічне поняття, що позначає частину північної Африки, до якої входять Марокко, Алжир, Туніс. Разом з Лівією, Мавританією та Західною Сахарою ці країни утворюють Великий Магриб [3].

С. Шакер та інші. Серед здобутків на східноєвропейському просторі варто відзначити праці А.П. Черкасової щодо взаємодії французької та арабської мов на території Алжиру.

Слід одразу зауважити, що оскільки жодна культура та мова не може існувати в ізольованому стані, бути позбавленою контактів з іноземними народами та не зазнавати їхнього впливу, мовна ситуація будь-якої країни перебуває у постійному розвитку та потребує безперервної уваги лінгвістів. Окрім того, завдяки тому, що останніми десятиліттями спостерігається швидке зростання національної самосвідомості народів, у пресі та в Інтернеті, на радіо та телебаченні активно дискутуються такі найбільш складні суспільні проблеми, як межі свідомого впливу суспільства на мову, мовні права особистості та нації, охорона міноритарних мов та інші [2, с. 7], що і визначає актуальність цього дослідження.

Як вже зазначалося вище, трьома основними мовами Алжиру є арабська, берберська та французька. Арабська мова є офіційною в цій країні, однією з історичних передумов чого стало те, що в постколоніальний період було обрано курс на арабізацію всіх сфер суспільного життя: освіти, юстиції, адміністрації та основних ЗМІ. Однак її функціонування в Алжирі, як і в будь-якій іншій арабомовній країні, має свої особливості. Арабська мова Алжиру не є гомогенною через притаманне їй явище диглосії, одночасне існування в суспільстві двох форм однієї мови, що вживаються в різних функціональних сферах: літературної (письмової) та діалектної (розмовної).

Проте дослідження арабістів не зупинилися на цьому простому поділі, тому нині загальноприйнятими є ідеї Бленка та Бадаві, які стверджують, що для арабської мови є характерним феномен мультиглосії або багатошарової диглосії [9, с. 51]. Арабський лінгвіст Бадаві визначає п’ять рівнів арабської мови, пов’язуючи їх з різними соціоекономічними класами населення та нерівномірністю рівня освіти. Він виділяє такі рівні, кожен з яких має свої сфери функціонування:

1) فصحى التراث (*fuṣḥā at-turāth*) – чиста традиційна класична арабська мова, яка практично не зазнала іноземного впливу та існує лише у письмовій формі. Вона є мовою Корану, тож усну реалізацію мови можна спостерігати під час молитви та у релігійних програмах на телебаченні;

2) فصحى العصر (*fuṣḥā al-‘aṣr*) – сучасна літературна мова. Модифікована і спрощена класична арабська мова, яка зазнала впливу сучасної цивілізації. Вона існує переважно у письмовій формі, реалізується у документах та навчальній літературі;

3) عامية المثقفين (*‘āmmiyat al-muthaqqafīn*) – розмовна арабська мова освічених людей, яка є зрозумілою для мовців з різних регіонів арабського світу, вона часто використовується на телебаченні, під час лекцій в університетах, різноманітних політичних дискусій;

4) عامية المتنورين (*‘āmmiyat al-mutanawwarīn*) – напівлітературна розмовна арабська, якою мовці користуються в неформальному спілкуванні у повсякденному житті. Цей рівень арабської мови характеризується великою кількістю іншомовних лексичних запозичень;

5) عامية الأميين (*‘āmmiyat al-ummiyyīn*) – говір неписьменних; нелітературна розмовна арабська, яка розвилася від класичної арабської, не зазнавши впливу ні літературної арабської мови, ні іншомовних запозичень.

Відповідно до дослідження Бадаві можна стверджувати, що кожен носій арабської мови може використовувати більш ніж один її рівень, а освічена людина здатна реалізовувати у своєму мовленні три рівні мови: другий, третій та четвертий навіть в одній розмові, якщо цього вимагає конкретна комунікативна ситуація [12, с. 93].

До четвертого рівня арабської мови Алжиру, алжирського діалекту, ввійшло багато лексичних запозичень із тих мов, чиї народи мали тривалі історичні контакти з арабами цього регіону, які підтримуються й нині. Так, наприклад, суттєвий вплив на цей діалект, а також на всі сфери суспільного життя в Алжирі до цих пір здійснюють берберська та французька мови.

Берберська мова – термін, який використовується європейцями для позначення міноритарної мови аборигенних народів Магрибу. Слід зауважити, що більш точно було б використовувати термін «берберські мови» або «берберські діалекти», оскільки вони охоплюють низку пов'язаних, але не завжди зрозумілих одна для одної мов семіто-хамітської сім'ї [8, с. 26], які поширені на території Північної Африки та належать різним берберським етнічним групам. Так, наприклад, на території Алжиру проживають такі групи: рифіяни, заяни, шльохи, туареги, шавія, кабіли, шенуа. Найбільш впливовими серед них є кабіли, які живуть на півночі країни, а найбільш територіально поширеними – туареги (з південних регіонів).

Однак до сказаного варто додати, що термін «берберська мова» є екзонімом, оскільки самі берберофони називають свою мову *amazigh* чи *tamazight*, тобто мовою «вільних людей» [4, с. 49], і саме така самоназва знаходить своє відображення на офіційному рівні. Наприклад, в поправках від 2008 р. до статті 3 Конституції Алжирської Народної Демократичної Республіки (1989 р. з поправками від 1996 р.) ми зустрічаємо: «تمازيغت هي كذلك لغة وطنية» [13] («Тамазіґт також є національною мовою»).

У нашому дослідженні ми пристанемо до європейської термінології, яка є традиційною та більш вживаною в вітчизняному сходознавстві, та називатимемо мови цих груп берберською мовою.

Поширення берберів на території Алжиру відбулося на початку III тис. до н.е., коли вони колонізували Середземноморське узбережжя. Однак в VII-XI ст. ці племена були частково витіснені арабами вглиб континенту, а частково асимілювалися і перейшли на використання арабської мови [3, с.73].

Нині серед берберського населення Алжиру спостерігається поступове повернення до свого коріння, бажання наголосити на своїй національній ідентичності, тому вивчення і вживання берберської мови набирають нових обертів (особливо це явище характерне для півночі країни, де свою громадянську позицію активно виказують кабіли).

До вищезазначеного варто додати, що діалекти берберської мови є усними та практично не мають своїх письмових пам'яток. Лише діалекти туарегів зберегли свій алфавіт під назвою *tifinagh*, що передавався від покоління до покоління протягом понад 2500 років. Тому в алжирських освітніх закладах для вивчення берберської мови нині частіше використовують латиницю.

Викладання берберської мови в алжирських університетах розпочалось з 1990 р., а в ліцеях і колежах – вже з 1995 р., поштовхом до чого став кабільський рух протесту [5, с. 2646]. І поступово цю мову почало вивчати все більше школярів: 2,60 % учнів

від їхнього загального числа у 2011 р. (213263 особи) у порівнянні з 0,52 % у 1995 р. (37690 осіб) [6].

За різними підрахунками берберська мова вважається рідною для 20-25 % населення Алжиру, тому недивним є її значний вплив на діалект арабської мови цієї країни. До алжирського діалекту ввійшла велика кількість запозичень з берберської мови. Серед них можна назвати такі: *allous* – «зять», *ʿatrūs* (мн. *ʿtārəs*) – «козел», *azəqqūr* – «камінь», *fallūs* – «курча», *fəkrūn* – «черепаха», *fərnān* – «коркова кора», *fərṭəṭṭu* (мн. *frāṭəṭ*) – «метелик», *gəržūma* (мн. *grāžəm*) – «горло», *joghlal* – «мушля», *mṣāṣət* (одн. *məṣāta*) – «ноги», «сідниці», *qarqra* (мн. *qraqar*) – «жаба», *sāsnu* – «дика полуниця», *səkkūm* – «спаржа», *tiflilləs* – «ластівка», *tthara* – «обрізання», *zərmūmiya* – «ящірка».

Окрім широкого залучення берберизмів, на алжирський діалект також значний вплив здійснює мова колишнього колонізатора Алжиру –французька. Хоча вона не має офіційного статусу і розцінюється як іноземна, однак її широке використання має за собою глибокі історичні підвалини, що полягають у колонізаторській політиці Франції тривалістю у 132 роки (1830-1962 рр.).

Доля Алжиру в колоніальній історії Франції була унікальною, оскільки він був не лише колонією переселенців, але у 1870 р. його було офіційно проголошено невіддільною частиною територій метрополії Третьої, а потім і Четвертої республіки [7]. Однак в цю епоху місцеве населення країни дещо зневажалося, араби та бербери вважалися «підданими», для них було розроблено спеціальний «туземний кодекс», відповідно до якого вони навіть не мали права видавати газети арабською мовою, створювати власні політичні партії.

В результаті колонізаторської політики традиційна система освіти в Алжирі була знищена, лише незначна частина дітей могла навчатися разом з європейцями за французькою програмою і системою освіти, яка не передбачала вивчення арабської мови. В наслідок цього французька мова почала сприйматися як мова привілейованої частини населення. До 1930 р. ця мова увійшла до широкого вжитку не лише в освіті, а й в усіх сферах суспільного життя настільки, що французи, які переселилися до Алжиру, вже не мали жодних стимулів вивчати арабську.

Співіснування французької мови з іншими мовами населення Алжиру стало родючим ґрунтом для взаємопроникнення різних лінгвістичних систем і породило декілька варіацій для кожної фрази на фонетичному, морфологічно-синтаксичному та лексичному рівнях. Мовна карта Алжиру XIX ст. схематично виглядала таким чином: «на розмовній арабо-берберській лінгвістичній основі на заході Алжиру розвивався іспанський адстрат, на сході – невеликий італійський адстрат, і французький адстрат, який зростав разом з розвитком економіки країни» [10, с. 24].

У 1962 р, на момент здобуття незалежності, адміністративне управління країною здійснювалося виключно французькою. У всіх державних установах головували чиновники, які в більшості випадків не володіли літературною арабською мовою, тому використовували саме французьку, яка була одночасно мовою спілкування як прихильників колоніального правління Франції, так і революціонерів. А завдяки демократизації системи освіти в постколоніальний період, набагато більша частина жителів Алжиру вивчила французьку мову, і по сьогоднішній день вона залишається мовою соціального успіху [1, с. 337-338].

Тривалий контакт французької та арабської мов у Алжирі залишив свій слід у лексичному словнику алжирського діалекту арабської мови, про що свідчать часті випадки вживання галліцизмів у мовленні місцевого населення у різних сферах суспільного життя. Наприклад: *amical* – أمكال – «дружній», *base* – لباز – «база», *caserne* – كازيرن – «казарма», *fourchette* – فرشيط – «виделка», *fromage* – الفرماج – «сир», *infirmier* (*infirmiure*) — الفرملي (الفرملية) – санітар (санітарка), *mŭdaille* – ميدايا – «медаль», *officier* – أوفيسي – «офіцер», *robinet* – روبيني – «водопровідний кран», *semaine* – السمان – «тиждень», *suppositoire* – السيبوريتوار – «супозиторій», *systume hydraulique* — سيستام ادروليك – «гідравлічна система», *tasse* – الطاس – «чашка», *village* – البيلاج – «село», *chauffeur* – شوفور – «водій».

Переплетення двох мов у Алжирі є настільки тісним, що нині в багатьох працях вчених вже йдеться про існування франко-арабського сабіру (*sabir*), змішаної мови, яскравим прикладом чого може послужити таке речення: «*Konvokinak bes ndiru nniverser anta bentek»* («Ми тебе запросили, щоб організувати день народження твоєї доньки»). У представленому прикладі спостерігається вкраплення до основи на алжирському діалекті двох галліцизмів: *convoquer* («запрошувати») та *anniversaire* («день народження»). Дієслово *convoquer* морфологічно адаптується, набуваючи особового займенника «ми», вираженого суфіксом – *na*-, що надає йому значення дієслова минулого часу. Також до нього додається особовий злитний займенник «ти», виражений суфіксом – *k*. Щодо втрати початкового звуку [a] субстантивом *anniversaire*, то це є результатом його асиміляції відповідно до правил вимовляння означеного артикля в арабській мові.

Також у якості прикладу сабіру можна навести таку фразу: «*Krazat lu t-tumubil: ramassawu mursuwāt mursuwāt*», що відповідає морфологічно адаптованому до арабської мовної системи французького речення «*L'automobile l'a ŭcrasŭ: on l'a ramassŭ en morceaux*» («Його роздавив автомобіль: його збирали по шматочкам»).

Окрім того, нині лінгвісти-орієнталісти схиляються до думки про побутування серед жителів Алжиру феномену код-світчінгу (*code-switching*), тобто переключення кодів, коли мовець постійно переходить із однієї мови на іншу. Для унаочнення реалізації цього феномену наведемо приклад з посту на Інтернет-форумі «Forum Algŭrie», де один користувач реагує на повідомлення про хворобу іншого таким чином: «*rabi ychafik ! keske t'as ? !*» («Хай Бог тебе зцілить! Що в тебе?!»). У даному випадку автор слів спочатку веде мову арабською, використовуючи сталу фразу-побажання, а потім переключає код – переходить на спрощену французьку, яка вважається мовцем більш доречною в представленому мовленнєвому акті. Код-світчінг розглядається як одна з комунікативних стратегій, хоча може бути результатом простої некомпетентності у двох мовах [11, с. 179].

Отже, алжирський діалект арабської мови являє собою складну мовну структуру, яка постійно та досить динамічно розвивається, вбираючи в себе лексеми як мови корінного населення, берберської, так і французької, мови колишнього колонізатора, а нині – суспільного успіху. Саме завдяки її неофіційному статусу мови освіченості та успішності, а також тому, що їй надається перевага у вивченні серед інших іноземних мов, французька продовжує відігравати важливу роль у мовній політиці Алжиру. Однак

разом зі зростанням рівня національної самосвідомості, берберська мова також поступово поновлює свої позиції серед населення цієї країни, вже набувши статусу національної мови. Окрім цього, слід додати, що курс на арабізацію в постколоніальний період не пройшов безслідно, й алжирці почали краще та глибше вивчати арабську мову. Тому можна передбачати, що в результаті міжкультурних контактів мовна ситуація в Алжирі в майбутньому лише ще більше ускладниться, і буде спостерігатися інтеграція трьох мов у єдине мовне утворення. Проте варто зауважити, що статус та функціонування мов у Алжирі, як і в будь-якій іншій країні, значно залежать від загального політичного курсу держави, тому важливим є постійне вивчення та актуалізація даних щодо змін її мовної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марусенко М.А. Языковая политика Франции. – СПб.: Издательский дом СПбГУ, 2011. – 624 с.

2. Словарь социолингвистических терминов. – М.: Российская академия наук. Институт языкознания. Российская академия лингвистических наук / Ответственный редактор: доктор филологических наук В.Ю. Михальченко, 2006. – 312 с.

3. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

4. Benzakour F. Langue franзaise et langues locales en terre marocaine: rapports de force et reconstructions identitaires / F. Benzakour // Hйrodote, 2007. – № 126. – P. 45-56.

5. Chaker S. Enseignement // Aix-en-Provence: Edisud, 1996. – № 17. – P. 2644-2648.

6. Chalah S. L'enseignement de la langue «Tamazight-Berbиre" (en Algйrie de 1995 a 2011) [Електронний ресурс] // Tamurt.info, 2013. – Режим доступу: http://www.tamurt.info/ l-enseignement-de-la-langue-tamazight-berbere-en-algerie-de-1995-a-2011,5192.html?lang=fr

7. Lacoste Y. Enjeux politiques et gйopolitiques de la langue franзaise en Algйrie : contradictions coloniales et postcoloniales / Y. Lacoste // Hйrodote, 2007. – № 126. – P. 17-34.

8. Marley D. Language attitudes in Morocco following recent changes in language policy/ D. Marley // Language Policy, Vol. 3. – 2004. – №1. – P. 25-46.

9. Mol M. van. Variation in modern standard Arabic in radio news broadcasts: a synchronic descriptive investigation into the use of complementary particles. – Leuven; Dudley, Mass.: Peeters and Departement Oostere Studies, 2003. – 324 p.

10. Queffйlec A. Le Franзais en Algйrie. Lexique et dynamique des langues (Champs linguistiques. Recueils). – Bruxelles: De Boeck/Duculot, 2002. – 590 p.

11. Ziamari K. Le contact entre l'arabe marocain et le franзais au Maroc: spйcificitйs linguistique et sociolinguistique / K. Ziamari // Synergies Tunisie, 2009. – № 1. – P. 173-186.

12. بدوي السعيد محمد. مستويات العربية المعصرة في مصر: بحث في علاقة اللغة بالحضارة. – القاهرة: دار المعارف،1973. — 223ص.

13. دستور الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية (2008): المعدل لدستور 1989. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://corpus.learningpartnership.org/wp-content/uploads/2012/12/ Algeria-Constitution-2008-Arabic.pdf

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Форум «Forum Algйrie» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.forum-algerie.com/discussion-generale/100349-jai-envie-de-dire-12.html

2. Algerian Language Survival Kits [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://famdliflc.lingnet.org/products/ algerian/dh_bc_LSK/default.html

3. Grandguillaume G. Langues et reprйsentations identitaires en Algйrie. / G. Grandguillaume // 2000 ans d'Algйrie. Vol. 1 // dir. J.J. Gonzalиs. Paris, 1998. – P. 65-78.

4. Guella N. Emprunts Lexicaux dans des Dialectes Arabes Algйriens / N. Guella // Synergies. Monde arabe, 2011. – № 8. – P. 81-88.

5. Moudir Daher C. Diversitйs culturelles et problйmatiques linguistiques dans l'apprentissage du franзais: les intйrfйrences de langue entre l'arabe et le franзais / C. Moudir Daher // Diversitйs culturelles et apprentissage du franзais. Approche interculturelle et problйmatiques linguistiques. – 2005. – P. 179-186.

6. Saidtire. Mots D'origine Amazigh [Електронний ресурс] // Forum Algerie. – Режим доступу: http://www.algerie-dz.com/forums/archive/index.php/ t-91080.html

Стаття надійшла до редакції: 15.04.14 р.

Ружановская М.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ В АЛЖИРЕ

Статья освещает особенности и сложности языковой ситуации в Алжире, раскрывая проблемы функционирования на одной территории трех языков: арабского, берберского и французского. Исследуются исторические условия, которые повлияли на развитие этих языков в Алжире, анализируются их позиции в алжирском обществе на сегодняшний день, представлены перспективы их сосуществования в будущем.

Ключевые слова*: языковая ситуация, полилингвизм, мультиглоссия, галлицизм, алжирский диалект арабского языка.*

Ruzhanovska M., PhD student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PECULIARITIES OF LANGUAGE SITUATION IN ALGERIA

The article is devoted to the peculiarities and the complexity of language situation in Algeria and defines the problems of functioning of Arabic, Berber and French on the same geographic area. The historical outline of their development and functioning in Algeria, as well as their status in today's Algerian society are presented. In addition, some trends and language coexistence prospects in the period ahead are focasted.

Key words: *language situation, multilingualism, multiglossia, gallicism, Algerian Arabic.*

УДК 811.512.161:82.03 = 811.161.2=81.111

Саволоцька А.А., магістрант,
Інститут філології КНУ імени Тараса Шевченка, м. Київ

ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі роману Орхана Памука «Музей Невинності» у перекладах на англійську та українську мови)

Досліджується роль інтертекстуальних елементів та особливості їх відтворення в українському та англійському перекладах на прикладі турецького роману Орхана Памука "Музей Невинності". Доведено, що єдиною спільною перекладацькою стратегією англійського та українських перекладачів є одомашнення, а саме: наближення цільового тексту до цільової культури з метою збереження національного колориту та передачі інтертекстуальної семантики, закладеної автором.

Ключові слова: *інтертекстуальність, орієнталізм, турецький постмодернізм, міфологізм*

Важливу роль у процесі комунікації, яка в нашому випадку є транскультурною, відіграють зв'язки між ментальною ідентичністю нації та оптимальною стратегією перекладу. Взаємодія мови і культури орієнтує дослідників на дослідження сучасних постмодерних текстів інтертекстуального характеру. Інтертекстуальність досліджується як невід'ємний елемент постмодерністського дискурсу.

Відомо, що інтертекстуальність як проблема перекладу наразі не є достеменно вивченою, таким чином **актуальність теми** дослідження зумовлюється необхідністю дослідження співвідношення прагматики оригіналу та його перекладів з огляду на комунікативну інтенцію автора, яка зводиться до прагматичної орієнтованості на міжкультурний діалог Сходу і Заходу.

Метою дослідження є встановлення набору оптимальних перекладацьких стратегій відтворення культурно-специфічних та інтертекстуальних одиниць в україномовних та англомовних перекладах самобутнього орієнтально-символічного турецького постмодерного роману Орхана Памука "Музей Невинності".

Об'єктом нашого дослідження є культурно-специфічні та інтертекстуальні одиниці з точки зору їх відтворення у перекладі. **Предметом** дослідження є методи перекладу вищеозначених одиниць у культурно-маркованому тексті. **Матеріалом** дослідження послугували переклади, виконані з турецької на українську мову О.Б. Кульчинським та Г.В. Рог, та на англійську, виконаний Фріллі Маурін (Freely Maureen).

Турецька літературна традиція зазнала модерністсько-постмодерністських змін лише наприкінці XX століття, у той час як західноєвропейські письменники, визнаючи своє місцезнаходження у мережі інтертекстульних зв'язків і виражаючи своє ставлення до вже існуючих у культурі текстів, розкривають себе як читачі [5] і користуються різними постмодерністськими прийомами.

На думку Посохової К.В.: "Постмодернізм перетворився на мейнстрим турецької літератури на межі XX-XXI ст." [2, 6]. Прикметно, що "Бляшаний барабан"

Гюнтера Грасса, який можна назвати першим європейським постмодерним романом, з'явився у 1959 році. Тож періодизації турецької літератури та літератур західноєвропейських країн будуть відрізнятися через запізнілу появу постмодернізму на мистецькій арені Туреччини.

Загальновідома роль релігійного канону та його впливу на традиційну турецьку літературу. На відміну від західноєвропейської літературної традиції, в якій зв'язки літератури із релігією були значно послаблені, турецька література, що зазнала вплив арабської та перської культурних традицій, уникала можливостей мінімізувати вплив ісламу на літературу.

Перехід від модернізму до постмодернізму у Туреччині, на відміну від країн Заходу, був неочікуваним. Найімовірніше через культурологічні та ідеологічні табу канонічної країни, турецька література розвивалась у естетичній резервації, яка до певної міри нав'язувала турецьким читачам "ідею соціальної симпатії". Відповідно до вищезгаданої ідеї, автором якої є французький філософ Жан-Марі Ґюйо, мистецтво є моральним і соціальним тому, що сприяє згуртуванню суспільства.

Прекрасне, на думку Ґюйо, полягає у здатності "Я" існувати й усвідомлювати себе невід'ємною та органічною частиною "Ми" [14, 244]. Свідоме наслідування ідеї про мистецтво як соціальне явище, що має на меті знищити будь-які прояви індивідуальності та бодай натяк на незрозумілу, чужу літературу Заходу досить довгий час було притаманне турецькій літературній традиції.

Важливо розуміти, що канонічна традиція письма, яка панувала у період турецького модернізму просто не помічала прагнення особистості до свободи у сучасному уніфікуючому світі. Якщо на Заході – у розпалі технократія, то на Сході, зокрема у Туреччині, все ще панує релігійний фанатизм. Стрімкий розвиток науково-технологічного прогресу призвів до зневіри у його силі, що власне й стало однією із важливих причин появи турецького постмодернізму.

На думку Хасана Кахрамана, постмодернізм в турецькій літературі є одним із загальних процесів світового масштабу. Країни, які відігравали провідну роль у розвитку культурних процесів у світі і нав'язували свою культуру іншим периферійним країнам, тепер мусять дослухатися до них і вбирати їх культуру цих країн; це в свою чергу призвело до змін характеру світового міжкультурного спілкування і відкрило нові можливості для турецької літератури [12]. Ми схиляємося до думки, що турецький постмодернізм органічно вписується у рамки європейського, незважаючи на запізніле прийняття неокласичної філософії турецьким культурним середовищем, а інтертекстуальна етнокультурна специфічність турецьких текстів та бажання письменників підкреслити індивідуальну орієнтальну манеру зображення дійсності значно відрізняє турецький постмодернізм від будь-якого іншого.

Сучасні дослідження в царині інтертекстуальності дозволяють нам обґрунтувати її формулювання та з огляду на досліджуваний орієнтально-маркований матеріал виокремити наступні позиції трактування специфічної категорії постмодерного дискурсу – інтертекстуальності.

На думку Фіске, інтертекстуальність – це постмодерне сприйняття тексту читачами – нашарування інтерпретацій. Відповідно до цього, авторські праці є фрагментами

значеннєвого каркасу тексту. Теорія інтертекстуальності стверджує, що кожен текст буде взаємозалежним від іншого, але ця взаємозалежність текстів не вимагає від читача обізнаності з усіма текстами для тлумачення інтертекстуальності (переклад наш А.С.) [10, 108].

Беручи до уваги оригінальність та вплив автора на читачів, Хевкс ототожнює інтертекстуальність із традиційним методом тлумачення ("interpretive practice") (переклад наш. – А.С.) [11, 192]. П.Беррі розглядає інтертекстуальність як постмодерністичний феномен, мета якого визначити "рівень посилання одного тексту на інший". Проте ретельне вивчення референції дозволило позбутися "божественної присутності автора" (переклад наш. – А.С.) [7, 91]. На думку Пейна, інтертекстуальність – це процес обміну темами та сюжетами між автором-джерелом та читачем-отримувачем [15, 259]. Сулейман визначає інтертекстуальність як запозичення експліцитності (пряме цитування) та імпліцитності (алюзія, пародія) одного тексту іншим [17, 219].

Багатошаровість текстового простору спричиняє появу багатозначності, яка у свою чергу призводить до безкінечної множинності перекладацьких інтерпретацій. У нашому дослідженні ми розглядаємо інтертекстуальність як одну із найбільших проблем перекладу. Проблему інтерпретації інтертекстуальних елементів та вербалізації внутрішньо- та зовнішньо-текстових зв'язків пропонуємо розглядати на трьох рівнях: ***1) на рівні автора, 2) на рівні перекладача – перше прочитання тексту, 3) на рівні читача – остаточне прочитання тексту.***

Автор вкладає у текст смисл, перекладач, з огляду на міфологізацію, багатозначність та множинність суджень, прочитує закладений у нього смисл та інтерпретує текст на власний розсуд. Саме перекладацьке бачення та його відтворення у перекладі є "першим прочитанням тексту". Зрозуміло, що кодування автором тексту не завжди є свідомим, проте на етапі, коли багаторівневий простір тексту інтерпретується читачем, ми визначаємо "остаточне прочитання тексту".

Декодування інтертекстуальних елементів, а також їх вербалізація на внутрішньо- та зовнішньо-текстових рівнях є перекладацькими проблемами, оскільки перекладач у якості першого читача буде прагнути залишити власний слід на каркасі тексту. Бажання привласнити текст, інтерпретуючи його по-своєму, пояснюється роллю перекладача. Перекладач є свого роду першовідкривачем та першим інтерпретатором тексту – першим, хто створює новий простір для подальшого прочитання. Категорія постмодерної гри унеможливлює оцінку першого та остаточного прочитань та повністю відхиляє поняття правильності прочитання. Активне перекладацьке втручання у текст послаблює категорію "Ми" (процес взаємопроникнення смислових інтерпретацій автора і перекладача), тим самим посилює та вмотивовує перекладацьке "Я". Варто зазначити, що перекладачу необхідно залишити простір для читача, який локалізується на рівні "остаточного прочитання тексту".

Т.Іглтон зауважує, що усі літературні твори у тій чи іншій мірі "переписані". Цей факт може слугувати для суспільств підсвідомою практикою прочитання текстів. У свою чергу "не переписаний" текст не підлягає поглибленій інтерпретації та його подальшому тлумаченню. Ця концепція базується на ідеї перепосилання. Виходячи з неї, інтертекстуальність розуміють як розширення звичайного погляду на прочитання

тексту або як цілковито нову ідею прочитання тексту, яка витіснила застаріле поняття впливу тексту на читача [9, 192]. Шірато та Єлл дають інтертекстуальності наступне визначення: "особлива культурна грамотність, яку ми привносимо у кожну інтерпретацію тексту" (переклад наш. – А.С.) [16, 217]. Натомість Г.Аллен стверджує, що термін інтертекстуальність – один із найпопулярніших у сучасному критичному словнику термінів, який не завжди трактується правильно [6, 2]. Дж.Куллер використовує поняття інтертекстуальності задля вираження відомих та невідомих припущень, "звичаїв, методів поєднання непоєднуваного та логічного припущення" (переклад наш. – А.С.) [8, 1395]. Автор постмодерного роману "Музей Невинності" Орхан Памук дає своїм читачам можливість по-своєму прочитати текст, свідомо закладаючи у нього множинність текстових значень на прагматичному рівні. Текстові значення є залежними не від авторської концепції художнього твору, а від загального культурноспецифічного контексту, який складається із специфічної системи кодів. Вищезгадані коди з огляду на їх значення зумовлюють множинність можливих значень тексту, а це у свою чергу призводить до множинності перекладацьких інтерпретацій. Таким чином, переклад постмодерного тексту виступає у ролі посередника в міжкультурному діалозі з метою подолання міжкультурної дистанції.

Перше прочитання та інтерпретація тексту вимагає від перекладача декодування усіх елементів у відповідності до контексту власної національної культури. Специфіка цієї транскультурної комунікації призводить до збагачення власної національної культури. Переклад текстів, що репрезентують певний національний світогляд, впливає не тільки на мову, якою вони перекладаються, а й на саму культуру-реципієнта. Взаємодія двох національних культур, опосередкована перекладачем, завжди є компромісною, особливо для тієї з них, у межах якої народився першотвір [1, 61].

У романі "Музей Невинності" міжкультурні зв'язки прагматично орієнтовані: європейська культура – первинна, виступає у позитивній ролі духовного донора для вторинної – турецької. Причому первинна культура через культурні стереотипи та відмінності у менталітетах, національних характерах та ціннісних орієнтирах залишається для вторинної недоступною та недосяжною. На думку А.Лефевра, культури, які вважають себе головними в світі, не мають схильності до спілкування з іншими, якщо їх до цього не змушують [13, 13]. Для Заходу, власне для всієї європейської спільноти, турецька культура є відсталою, бо опинилась у культурній резервації.

Ми звернули увагу на виразне розмежування культурних кодів Заходу та Сходу, закладене Орханом Памуком на прагматичному рівні та відображене в перекладах англійською й українською мовами. А.С. Сулейманова вважає, що відповідно до усталеного стереотипу європейця, Схід має бути таким, яким його бачить сам європеєць. Сходу відмовлено у автентичній самобутності [4, 141]. Виходить, що представник вторинної культури свідомо закладає у текст культурні коди первинної з метою реалізації транскультурної внутрішньотекстової комунікації. Причому ми не зустрічаємо екзотичного Сходу на сторінках роману "Музей Невинності" як відмінного від усіх інших європейських країн.

У даному випадку первинна культура поглинає вторинну; прикметно, що турецька культура не просто збагачується європейською, а недалекоглядно наслідує її. Таким чином, розглядаючи питання співвідношення прагматики оригіналу та його

перекладів з огляду на комунікативну інтенцію автора, ми прийшли до висновку, що прагматична авторська орієнтованість нівелює самобутність вторинної культури у процесі культурної комунікації за рахунок розглянутих вище постмодерних прийомів. Множинність текстових значень культурних кодів призводить до множинності інтерпретацій, що свідчить про складність перекладу культурноспецифічного контексту у рамках міжкультурного діалогу Сходу та Заходу. Отже, переклад постмодерного тексту виступає у ролі посередника у міжкультурному діалозі з метою подолання міжкультурної дистанції. Задача ускладнюється за наявності особливих вкраплень у тіло тексту – інтертекстуальних одиниць, які увиразнюють невідповідність між "вихідною культурою" й "культурою призначення".

На думку Ганни Рог – української перекладачки і дослідниці творів Орхана Памука, – "у творах романіста широко використовується прийом інтертекстуальності, внаслідок чого текст набуває майже автономного існування і можливості прочитувати історію" [3, 112-113]. Інтертекстуальні елементи у культурно-маркованому тексті становлять неабияку складність для перекладача при їх відтворенні. Це пояснюється важливістю правильного першого прочитання та інтерпретації тексту у відповідності до контексту власної національної культури. Розглянемо перший приклад:

Kedi sevmeyen bir kadın zaten erkeğini mutlu edemez [20, 251]. Жінка, яка *не любить котів*, і поготів не зробить чоловіка щасливим [18, 281]	After all, a woman who *doesn't love cats* is never going to make a man happy [19, 146]

Доволі цікавим символом у даному реченні є кіт. Трактування цього символу пов'язане тим, що у пророка Мухаммеда була кішка Муєцца. Він любив її настільки, що ніколи не будив під час сну і навіть використовував воду, яку пила кішка, для омовіння перед молитвою. Кішка не раз рятувала йому життя, за що він торкнувся її лоба та залишив там чотири легенькі лінії, які символізують благословення. Таким чином у даному прикладі ми спостерігаємо комплексну релігійну алюзію.

Незрозумілим та вмотивованим з точки зору перекладу видається зміна числа іменника як в англійському, так і українському перекладах. В оригіналі мова йде про kedi (одна кішка, яка символізує собою усіх тварин, тобто здатність людини любити тварин), а не kediler. Це своєрідний алегоричний натяк на Сібель – наречену головного героя, яка на відміну від Фюсюн, не мала особливої прихильності до тварин. У другому прикладі:

"Rüyamda *bir ayçiçeği* tarlasındaydım", dedi Füsun. "Ve ayçiçekleri hafif rüzgârda tuhaf bir şekilde dalgalanıyordu. Nedense çok korkutucuydu, bağırmak istedim, ama bağıramadım" [20,112]	"Я побувала уві сні на *соняшниковому полі*, – промовила Фюсун. І соняшники дуже дивно хвилювалися на кволому вітрі. Це чомусь жахало, я хотіла закричати, але не змогла" [18, 125]	"I dreamt I was in a field of *sunflowers*," said Füsun. "And the sunflowers were swaying strangely in the breeze. For some reason they scared me. I wanted to scream, but I couldn't" [19, 68].

За давньогрецькою легендою, саме у соняшник перетворилась Клітія – донька царя Вавилона, яку заради іншої покинув бог-сонце Аполлон. Любовний трикутник між Фюсун, Сібель та Кемалем є алюзійною антиципацією, оскільки автор за допомогою даного образу натякає читачеві на майбутній розвиток подій: Клітія, за легендою, помирає від ревнощів. У даному випадку також доцільно говорити про ремінісценцію, адже Фюсун була морально знищеною ревнощами.

У наступному прикладі ми зафіксували інтертекстуальний прийом іронії. Автор роману іронічно натякає на любов турків до усього "закордонного", яка, по суті, є наслідком Ататюркських реформ, зокрема агітації європейських навчальних закладів серед забезпечених верств населення. Тут частково простежується ідея домінування первинної культури – європейської, над вторинною – турецькою, яка повсякчас поглинається. Прикметною ознакою інтертекстуальності є прийом стилізації, причому прийом стилізації на сторінках роману набуває виключно ознак авторської стилізації, в основі якої лежить свідоме наслідування специфічної західно-європейської культурної парадигми. Автор свідомо нівелює самобутність автентичного Сходу за рахунок іронічних вкраплень у тло тексту.

Sorbonne'da okumuş – o zamanlar İstanbul burjuvaları Paris'te bir şeyler okuyan bütün kızlara *"Sorbonne'da okudu",* derlerdi- Sibel gibi bir gelini olacağı için babam da mutluydu [20, 9].	Батько також був щасливий, що матиме невістку, яка *"вчилася в Сорбонні"* – у ті часи стамбульські буржуа казали так про кожну дівчину, котра хоч щось учила в Парижі [18, 9].	As for my father, he was charmed enough by the prospect of a daughter-in-law who had *"studied at the Sorbonne,"* as was said in those days among the Istanbul bourgeoisie of any girl who had gone to Paris for any kind of study [19,7].

Беручи до уваги вищезагадані приклади, миможемо стверджувати, що єдиною спільною перекладацькою стратегією англійського та українських перекладачів є одомашнення, а саме: наближення цільового тексту до цільової культури з метою збереження національного колориту та передачі інтертекстуальної семантики, закладеної автором. У ході нашого дослідження ми прийшли до висновку, що турецький постмодернізм органічно вписується в рамки європейського, незважаючи на запізніле прийняття неокласичної філософії турецьким культурним середовищем. Інтертекстуальна етнокультурна специфічність турецьких текстів та бажання письменників підкреслити індивідуальну орієнтальну манеру зображення дійсності значно відрізняє турецький постмодернізм від будь-якого іншого.

Багатошаровість текстового простору спричиняє появу багатозначності, яка у свою чергу призводить до безкінечної множинності перекладацьких інтерпретацій. У нашому дослідженні ми розглядаємо інтертекстуальність як одну із найбільших проблем перекладу. Проблему інтерпретації інтертекстуальних елементів та вербалізації внутрішньо- та зовнішньо-текстових зв'язків було запропоновано розглядати на трьох рівнях: 1) на рівні автора, 2) на рівні перекладача – перше прочитання тексту, 3) на рівні читача – остаточне прочитання тексту. Автор вкладає у текст смисл, перекладач, з огляду на міфологізацію, багатозначність та множинність суджень, прочитує закладений у нього

смисл та інтерпретує текст на власний розсуд. Саме перекладацьке бачення та його відтворення у перекладі є “першим прочитанням тексту”.

Множинність перекладацьких інтерпретацій з огляду на реалізацію у текстах інтертекстуальних елементів та зв’язків зумовлює набір перекладацьких рішень та стратегій. Головною складністю перекладу інтертекстуальних одиниць у культурно-специфічному тексті є їх національний колорит.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Кравчук І.В. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації / І.В. Кравчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки/ Волинський національний університет імені Лесі Українки. − Луцьк, 2010. – С.60-63.

2. Посохова К.В. Діалог культур як фактор ідейно-художньої своєрідності романів Орхана Памука “Біла фортеця”, “Мене звати Червоний”, “Сніг”, та “Стамбул: місто спогадів” : Автореф. дис. … канд. філологічних наук: 10.01.04 / К. В. Посохова; Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. − Сімферополь, 2012. − 20 с.

3. Рог Г.В. Постмодерністські виміри “Чорної Книги” Орхана Памука / Г.В. Рог // Вісник Львівського університету/ Львівський національний університет. – Львів, 2005. – С.259-267. – (Серія філол.; Вип.36).

4. Сулейманова А. С. Постмодернизм в современном турецком романе: дис. …канд. фил. наук: 10.01.03 / Сулейманова Алия Сократовна. − Санкт-Петербург, 2007. – 216 с.

5. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности / Н. А. Фатеева. – [3-е изд.]. − М.: КомКнига, 2007. – 280 с.

6. Allen G. Intertextuality / G.Allen. − London: Routledge, 2000. – 238 p.

7. Barry P. Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory / P.Barry. – New York: Manchester University Press, 1995. – 291p.

8. Culler J. Presupposition and Intertextuality [Електронний ресурс] / J.Culler. − Режим доступу:http://ru.scribd.com/archive/plans?doc=84390610&metadata=%7B%22action%22%3A%22missing_page_signup%22%2C%22context%22%3A%22archive_view_restricted%22%2C%22logged_in%22%3Afalse%2C%22platform%22%3A%22web%22%2C%22page%22%3A%22read%22%.

9. Eagleton T. Literary Theory: Introduction / T. Eagleton. – Oxford: Basil Blackwell, 1983. − 234 p.

10. Fiske J. Television Culture / J.Fiske. − New York: Routledge. – 1987. − 353 p.

11. Hawkes T. Structuralism and semiotics / T.Hawkes. − Berkeley: University of California Press, 1977. – 210 p.

12. Kahraman Hasan Bülent. Postmodernite ile Arasında Türkiye: Hamur – Ciltsiz / Hasan Bülent Kahraman. − Istanbul, 2007. − 256 s.

13. Lefevere A. Chinese and Western thinking on translation / A.Lefevere // Constructing Cultures: Essays on Literary Translation. – Toronto: Time, 1998. − P.12-14.

14. Michon J.A, Pouthas V., Jackson J.L. Guyau and the idea of time / J.A.Michon, V.Pouthas, J.L.Jackson. − Amsterdam: North-Holland/Elsevier, 1988. – 244 p.

15. Payne M. A dictionary of cultural and critical theory / M.Payne. − Cambridge: Blackwell. – 1996. − 656 p.

16. Schirato T., Yell S.Communication and cultural literacy: An introduction / T. Schirato, S.Yell. − St. Leonards, Australia: Allen & Unwin, 1996. – 224 p.

17. Suleiman S. R. Subversive intent: Gender, politics, and the avant-garde / S.R. Suleiman. − Cambridge: Harvard University Press. – 1990. – 276 p. СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ:

18. Памук Орхан Музей Невинності: Роман / Орхан Памук/ Пер. З тур. О.Б.Кульчинський та Г.В.Рог. – Харків: Фоліо, 2009. − 671 с.

19. Pamuk Orhan The museum of innocence [Електронний ресурс]/ Orhan Pamuk. – Режим доступу: http://up.98ia.com/images/qg0ucvw96zchufz7esg.pdf

20. Pamuk Orhan Masumiyet Müzesi / Orhan Pamuk. – İstanbul: İletişim Yayınları, 2008. − 592 s.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Саволоцкая А.А., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПЕРЕВОД ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ (на примере турецкого романа Орхана Памука «Музей Невинности» в английском и украинском переводах)

Исследуется роль интертекстуальных элементов и особенности их перевода на украинский и английский язык на примере турецкого романа Орхана Памука "Музей Невинности". Доказано, что единой общей переводческой стратегией английского и украинского переводчиков является одомашнивание, а именно: приближение целевого текста к целевой культуре в контексте сохранения национального колорита и передачи интертекстуальной семантики, заложенной автором.

Ключевые слова: *интертекстуальность, ориентальность, турецкий постмодернизм, мифологизм.*

A.Savolotska, Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

RENDERING OF INTERTEXTUAL ELEMENTS IN CULTURAL-SPECIFIC TEXT (on the material of Turkish novel "Museum of Innocence" by Orhan Pamuk translated into Ukrainian and English languages)

The study is dedicated to the role of intertextual elements and the peculiarities of their rendering into Ukrainian and English (based on the Turkish novel by Orhan Pamuk "Museum of Innocence").We concluded that the only one translational strategy used by ukrainian and english translators was domestication, making the original text closer to the target audience and its culture in the context of national colouring saving and rendering of the intertextual author`s sematics.

Key word: *intertextuality, oriental motif, Turkish postmodernism, myth-making.*

УДК 811.111'373.43

Сандига Л. О., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АНГЛОМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття є розвідкою у англомовну неологію сфери інформаційних технологій. Проаналізовано мовні новоутворення, у яких Інтернет представлено як універсальне джерело інформації; неологізми у сфері Інтернет-спілкування та пов'язані з використанням інформаційних технологій у повсякденному житті. Встановлено, що найпродуктивнішими способами формування сучасних інфонеологізмів є словоскладання, афіксація, телескопія та комбінація різних способів.

Ключові слова*: інфонеологізм, неологія, інформаційні технології, Інтернет-спілкування, соціальні мережі, словоскладання, афіксація, телескопія.*

Актуальним є дослідження англомовних неологізмів, які відбивають нові поняття зі сфери новітніх технологій.

Мета статті полягає у встановленні сфер, у яких виникають англомовні інфонеологізми, та виявленні найпродуктивніших способів формування останніх.

Мовний **матеріал**, на який спирається дослідження, складають 55 інфонеологізмів, виокремлених методом суцільної вибірки в Інтернет словниках неологізмів та онлайн-статтях.

Сучасні технології, а саме мобільний зв'язок, Інтернет, телебачення тощо стали невід'ємною частиною життя сучасної людини, що призвело до виникнення інфонеологізма (термін запозичено у дослідниці англійської неології М. О. Жулінської [1, с. 363]) ***techno-fundamentalism*** [2]. Прибічники нової ідеології сповідують беззаперечну віру в те, що новітні технології здатні дати відповіді на будь-які запитання людини.

Ще у 2001 році американський письменник, оратор, викладач та дослідник у сфері освіти Марк Пренскі запропонував два нових терміни: ***digital natives*** та ***digital immigrants*** [11, с. 1]. До першої категорії дослідник відносить тих, для кого Інтернет стає невід'ємною частиною життя з дитинства, до другої – тих, хто почав його опановувати у дорослому житті [11, с. 2]. Науковець називає Інтернет сучасною мовою, а ті, хто не володіє нею досконало, мають, на його думку, певний іншомовний „акцент" – ***digital immigrant accent***.

Марк Пренскі наводить декілька базових відмінностей між цими двома категоріями людей. По-перше, для „цифрових аборигенів" Інтернет є першим джерелом відповідей на їх запитання. По-друге, на відміну від „цифрових імігрантів", „аборигени" не читають посібників про те, як працювати з тією чи іншою комп'ютерною програмою, а розбираються у ній самотужки методом проб і помилок. По-третє, „цифрові аборигени" читають електронні листи з екрану, наприклад, свого ***lappy*** [13] (цей пестливий інфонеологізм відображає трепетне ставлення до власного ноутбуку), у той час як „іммігранти" їх друкують. По-четверте, для цифрового покоління телефонний

дзвінок із запитанням „Ти читав моє електронне повідомлення?” може виявитися хіба що жартом тощо. Мовним відображенням такого протистояння таборів є поняття ***the digital divide***, яке свідчить на користь „аборигенів”, адже останні мають більше інформації та можливостей завдяки Інтернету [11, с. 6].

Сьогодні онлайн гуру прогнозують еволюцію Інтернет-середовища до настання третьої фази його розвитку – ***Web 3.0.*** За настання цієї фази Інтернет зможе „розуміти” інформацію, яку він зберігає, аналізувати її та надавати її користувачеві відповідно до його персональних потреб [13]. Вже зараз існують ***decision engines*** – пошукові системи в Інтернеті, які використовують інформацію про користувачів з метою надання останнім більш доречної інформації [13].

Ще кілька десятиліть тому важко було уявити існування технології поєднання авторських знімків та відео із зображеннями та інформацією, створеними у віртуальному просторі, що нещодавно отримало назву ***augmented reality*** або ***AG*** [13]. Можливим сьогодні стало і ***digital fabrication*** – створення об’єктів за посередництвом цифрових програм або моделей, наприклад 3-D принтеру [2].

Популярність компанії *Apple* та її продукції призводить до виникнення інфонеологізмів, характерною ознакою яких є префікс ***i***. Неологізм ***iLegacy*** позначає увесь доробок компанії *Apple* та її талановитого засновника Стіва Джобса [2]. Ще один „яблучний” інфонеологізм ***iFinger*** позначає палець, який має залишатися чистим, коли людина їсть руками, аби не забруднити екран свого ***iPhone*** [14]. Інфонеологізм ***iPub*** з’явився завдяки появі нового формату пабу: у ньому на всіх столах присутні планшети компанії *Apple* (*iPads*), якими можуть користуватися усі відвідувачі. Крім того, у такому пабі немає офіціантів: пиво клієнт наливає собі сам, користуючись спеціальним краником, який присутній на кожному столі. Відвідувачі попередньо розраховуються за напій за допомогою спеціальної магнітної картки, яку видають у барі [2].

У XXI столітті спілкування поступово переходить (а серед молоді, мабуть, уже давно перейшло) із фізичної площини у віртуальну. Красномовним є хоча б той факт, що останнім часом від 22% до 35% американських молодят (перший показник отримано в результаті дослідження, проведеного соціологом М. Розенфельдом зі Стенфордського університету, другий – компанією *IBISWorld*, результати якого опубліковані у науковому збірнику *Proceedings of the National Academy of Sciences*) познайомилися у віртуальному просторі [5].

Закономірно, що після надмірного періоду користування технічними засобами та залежності від новітніх технологій, людина відчуває перенасичення ними та потребує відпочинку, що знайшло відображення у неологізмі ***digital detox*** [2]. Можна побачити проведення паралелі із хворобою, коли організм людини інфікований та потребує виведення токсинів.

Суголосним щойнозгаданому є інфонеологізм ***nature-deficit disorder***, який характеризує хворобу, спричину недостатньою кількістю часу, який дитина проводить на свіжому повітрі, спілкуючись із природою, що наносить непоправну шкоду її здоров’ю [13].

Російсько-американський журналіст та письменник Євгеній Морозов пропонує усіх користувачів соціальних мереж умовно поділити на дві категорії в залежності від

часу, який вони проводять онлайн. Перша категорія, на думку дослідника, є Інтернет-залежною, адже таким людям важко уявити своє життя без Інтернету, інші проводять час у мережі дозовано та утримують рівновагу між реальним життям та електронним [9]. Для другої категорії користувачів день без Інтернет-спілкування не є катастрофою. Таких людей, які ведуть себе не вельми активно у соціальних мережах та не перенасичують свої сторінки приватною інформацією, активні юзери соцмереж називають ***unsocial*** [3].

У звязку з цим, спільнота людей, яка постійно започатковує певні новітні „тренди" у мережі частіше за все не знаходить підтримки з боку інших користувачів, які вважають такі тренди безглуздими, або навіть божевільними. Різницю між цими протилежними позиціями можна продемонструвати на прикладі двох інфонеологізмів: ***sharenting*** (телескопія лексем *to share+parenting*) та ***oversharenting*** (*over+to share+parenting*) [3]. Неологізмові ***sharenting*** **–** регулярному оновленню інформації, головним чином, фотографій, у соцмережах про життя власної дитини – протистоїть ***oversharenting*** та ***over-sharers***. Супротивники даного явища вважають, що деякі батьки втрачають відчуття міри та публікують у соціальних мережах занадто багато інформації про свою дитину.

Новинкою у цьому напрямі є неологізм ***babymugging*** – викладення фотографії своєї дитини, немов би вона знаходиться у чашці. Інструкція з фотографування дуже проста: дитина має лежати на підлозі (або іншій рівній поверхні), а мама затуляє нижню поверхню її тіла чашкою. Такий дитячий „флешмоб" відбувається на сайті http://www.babymugging.org/.

Героями інших фотосесій стали коти: у першому випадку кіт допомагав господарям створити образ бетмена, а точніше „кетмена" – ***CatMan mania*** *(Cat+batman mania)* [4], затуляючи верхню частину обличчя людини, у другому – котів використовують як жартівливу імітацію бороди, прикладаючи їх до підборіддя – ***cat bearding*** [2].

У сфері новітніх технологій людина може проявляти себе егоцентрично та виставляти своє життя напоказ. Іменник-неологізм ***selfie*** (також ***selfy***), який було названо міжнародним словом року 2013 за версією Оксфордського словника [10], позначає знімок, на якому людина фотографує сама себе за допомогою мобільного телефона або вебкамери та потім викладає його у соціальній мережі. Даний неологізм став основою для формування двох новоутворень: ***driving selfie*** та ***belfie***. Перший з двох неологізмів називає знімок, де людина фотографує себе під час керування автомобілем, що спричинило хвилю обурень та протестів серед свідомих громадян. Другий приклад сформувався шляхом телескопії лексем *bottom* та *selfie* і використовується для позначення знімку, на якому видно сідниці людини, яка знову ж таки робить автопортрет. Такі фотографії викладають у соцмережах переважно відомі особи жіночої статі зі сфери шоу-бізнесу [14].

Варто також згадати про популярність ***funeral selfies*** – знімків з похорон. Наприкінці 2013 року міжнародний резонанс викликав знімок, на якому президент США Барак Обама, прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон та прем'єр-міністр Данії Гелле Торнінг-Шмідт фотографуються утрьох на мобільний телефон на панахиді Нельсона Мандели. Пізніше політики пояснили свій вчинок тим, що колишній президент Південно-Африканської республіки та відомий борець з апартеїдом помер

у поважному віці 95 років, досягнувши багатьох цілей і, зважаючи на позитивний настрій, який панував на зібранні, цей знімок є суголосним політиці Мандели, який вважав об'єднання людей головною метою свого життя [8].

Завсідники соціальних мереж можуть вихвалятися не тільки власними фотографіями, але й статусами. Так, ***geobragging*** означає регулярне сповіщання користувачем про своє місцезнаходження, особливо, якщо йдеться про якісь дорогі та шикарні місця [14]. Суголосним такому „геовихвалянню" є інфонеологізм ***gloatgram*** – фотографія у мережі *Instagram*, на якій користувач вихваляється своєю їжею, подорожами та тим, як він проводить свій вільний час [14].

Ще одна фото-лихоманка у Інтернеті – ***quidditching*** – була започаткована фанатами Гаррі Поттера. На фотографіях, викладених у мережі, вони стрибають із мітлою, імітуючи одноіменну міфічну гру, у яку грав їх улюблений герой у книзі Джоан Роулінг [12].

Серед інших сучасних дивацтв, які висвітлюють у онлайн середовищі – ***milking***. Новий тренд було започатковано у Ньюкаслі, коли група студентів та випускників вирішила розважитися, обливши себе молоком у декількох цікавих на їх думку місцях, та викласти відео онлайн (виконавців даної акції називають ***milkers***). Менш, ніж за тиждень, це відео подивилось 30 000 глядачів, що дало поштовх новій хвилі молочного бешкетування серед студентів у Едінбурзі, Ноттінгхемі та інших містах. Знову ж таки, явище має як своїх прихильників, які вважають ці пустощі кумедними, так і критиків [7].

Якщо користувач соцмережі отримає більшу кількість „лайків", перепостів, ніж він очікував, він може відчути ***Like shock*** [14].

Інфонеологізм, який наочно демонструє відому приказку „з миру по нитці – голому сорочка" – ***crowdfunding*** – позначає спосіб збирання грошей на різні проекти при залученні великої кількості спонсорів серед онлайн користувачів (***crowdfunder, to crowdfund***) [13].

Коли людина помирає, інформація, яка залишається після неї онлайн, отримала назву ***digital afterlife*** [2], при цьому друга частина словосполучення є евфемізмом лексеми *death.*

Новітні технології не тільки полегшують життя людей, але й можуть стати причиною дискомфорту та навіть хвороб. Залежність сучасної людини від мобільного зв'язку та звичка постійно носити мобільний телефон з собою призводить до того, що деяким людям здається, що вони чують дзвінок свого мобільного телефона, коли насправді той не дзвонить. Даний феномен став настільки поширеним, що на його позначення утворилося два неологізми: ***ringxiety*** (телескопія *ring+anxiety*) та ***fauxcellarm*** (*faux* (французьке „несправжній")+*cell+alarm*) [13]. Причому вимова ***fauxcellarm*** близька до вимови вислову *false alarm* – „хибна тривога", що відповідає сутності явища.

Мобільний телефон також здатен бути інструментом, за допомогою якого можна ігнорувати людину, дивлячись не на неї, а у свій телефон, що отримало назву ***phubbing*** (телескопія *phone+snubbing*) [13], а людей, які ігнорують інших таким чином, називають ***phubbers***. Дане явище стало настільки популярним, що дало поштовх до створення сайту http://stopphubbing.com/. На ньому представлено результати голосування, у якому взяло участь більш, ніж 36 000 людей. При цьому 81% опитаних проголосували проти такого ігнорування, а 19% вважають phubbing нормальним явищем.

Натомість дослідження, проведене Говардським університетом у Вашингтоні наприкінці 2013 року стверджує, що ставлення до такого мобільного ігнорування залежить від віку та статі. Дослідники встановили, що 66% опитаних людей, яким ще не виповнилось 30 років, вважають, що відправлення смс та електронних повідомлень у присутності інших є нормальним. Серед вікової категорії 51-65 років лише 20% опитаних з цим погоджуються. На додачу, вдвічі більше чоловіків, ніж жінок, вважають такі дії прийнятними під час бізнес зустрічі [6].

Інфонеологізм ***phubbing*** має декілька „конкурентів"-синонімів, утворених шляхом телескопії, а саме ***fauxning*** (*faux* (французьке „несправжній") + *phoning*), ***fauxtexting*** (*faux* + *texting*), ***pretexting*** (*to pretend* + *texting*) [14] тощо.

Ще одним прикладом асоціальної поведінки, яка пов'язана з використанням мобільного телефону, є ***stage phoning*** – гучні розмови напоказ у громадських місцях з метою справити враження на тих, хто знаходиться поряд, що неодмінно порушує їх спокій та створює дискомфорт [13]. Неологізмами ***outie, stage-phoner*** та ***cell (phone) jerk*** [13] називають індивідуумів, які спілкуються у такій манері. Натомість людину, яка намагається усамітнитися та не заважати іншим своєю телефонною розмовою, називають ***innie*** [13].

Зниження загального рівня інтелекту серед населення багатьох країн та насадження масової культури призвели до захоплення життям зірок шоу-бізнесу, великої популярності жовтої преси та різноманітних телешоу. З цієї причини вебсайти, які намагаються збільшити кількість відвідувачів, можуть вдаватися до розміщення інформації низької якості або копіювати її з інших сайтів, що відображено у неологізмах ***content farming*** (процес) та ***content farm*** (сам вебсайт) [13]. Збір інформації з інших сайтів може відбуватися за допомогою спеціальних програм, які називають ***site scrapers*** [2].

Інфонеологізм ***structured*** (або ***scripted***) ***reality*** позначає телевізійні реаліті-шоу, в яких знімаються реальні люди, які спілкуються своїми словами, а не написаними для них репліками, проте ситуації, у яких опиняються герої, створені для них випускаючою компанією заздалегідь [13].

Поєднання двох видів діяльності з використанням сучасних технологій відображено у інфонеологізмі ***media meshing*** [13]. Під час того, як ***media meshers*** [13] дивляться якусь програму по телебаченню, вони водночас коментують її онлайн по своєму телефону або планшету.

Останнім часом набув популярності штрих-код ***QR code***, який використовується як ярлик певних брендів та їх товарів чи послуг. Цей код, який було розроблено ще у 1994 році японською компанією *Denso-Wave*, складається з чорних та білих квадратів та зчитується смартфоном та комп'ютером. Його основна функція полягає в тому, що за його допомогою можна швидко перейти до веб-сайту тієї чи іншої компанії та отримати детальну інформацію про неї [13].

Зручною є і нова система оплати товарів або послуг із використанням мобільного телефона або платіжної картки ***wave and pay***: достатньо піднести телефон або картку до спеціального пристрою, який автоматично зчитує інформацію [13].

Завдяки комп'ютеру стала можливою автоматизація багатьох процесів та дій, які раніше виконувалися людиною. Прикметник-неологізм ***lights-out*** (***lights out***) та одно-

іменний прислівник використовуються для опису пристрою або виробничого процесу, який повністю контролюється комп'ютером без нагляду людини [13].

Таким чином, у сучасній англійські мові сфера інформаційних технологій є багатим джерелом утворення неологізмів. Інфонеологізми відображають стан та зміни в англомовній концептуальній картині світу, у якій новітні технології стають новим виміром життя сучасної людини, впливають на її психологічний стан. 62 % із проаналізованих інфонеологізмів пов'язані з Інтернетом, зокрема зі спілкуванням у соціальних мережах, яке нерідко має егоцентричний характер, 24 % – з мобільним зв'язком, 14 % – з іншими новітніми технологіями, щоправда, деякі інфонеологізми можна віднести до двох категорій водночас. У таблиці 1 представлено розподіл інфонеологізмів за способами утворення, звідки видно, що найпродуктивнішими способами формування сучасних інфонеологізмів у сфері інформаційних технологій є словоскладаня (36% прикладів), комбінація різних способів словотвору (25%), афіксація (22%) та телескопія (13%).

Перспективними для подальших досліджень у сфері неології є нові види комунікації та способи передачі даних у Інтернеті, сучасні електронні пристрої тощо.

Таблиця 1

Словоскладання (36%)	Комбінація (25%)	Афіксація (22%)	Телескопія (13%)
1. augmented reality 2. catbearding 3. CatMan mania 4. cell (phone) jerk 5. content farm 6. content farming 7. decision engine 8. digital afterlife 9. digital detox 10. digital fabrication <u>fauxtexting</u> 11. lights-out 12. Like shock 13. nature-deficit disorder 14. site scraper 15. stage phoning 16. structured (scripted) reality 17. to crowdfund 18. wave and pay 19. Web 3.0	1. babymugging 2. belfie 3. crowdfunder 4. crowdfunding 5. driving selfie 6. fauxcellarm 7. funeral selfie 8. lappy 9. media mesher 10. media meshing 11. oversharenting 12. oversharer 13. QR code 14. stage phoner 5.	1. techno-fundamentalism 2. iLegacy 3. iFinger 4. iPub 5. selfie (selfy) 6. geobragging 7. quidditching 8. milking 10. milker 11. outie 12. innie	1. sharenting 2. gloatgram 3. ringxiety 4. phubbing 5. phubber <u>fauxning</u> 6. pretexting
	Абревіація (2%) 1. AG	Метафоричне перенесення (2%) 1. unsocial	

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жулінська М. О. Афіксалізація як метод утворення англійських неологізмів сфери інформаційних технологій / М. О. Жулінська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : наук. журнал / гол. ред. Коцан І. Я. – Луцьк : РВВ "Вежа" ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. – № 6. – Серія "Філологічні науки". – С. 362–366.

2. About words: a blog from Cambridge Dictionaries Online [Electronic resource]. – Access mode: http://dictionaryblog.cambridge.org/tag/neologisms/. – Title from the screen.

3. Albrighton T. Why I'm not a sharent [Electronic resource] / T. Albrighton. – 2013. – Access mode: http://www.abccopywriting.com/2013/05/20/why-im-not-a-sharent. – Title from the screen.

4. CatMan Mania (20 Photos) [Electronic resource]. – 2013. – Access mode: http://dontpkethebear.com/catman-mania-20-photos/. – Title from the screen.

5. Jayson S. Study: More than a third of new marriages start online [Electronic resource] / S. Jayson. – 2013. – Access mode: http://www.usatoday.com/story/news/nation/2013/06/03/online-dating-marriage/2377961/. – Title from the screen.

6. Kreuz. G. Phubbing: The annoying habit of ignoring someone for your cell phone [Electronic resource] / G. Kreuz. – 2013. – Access mode: http://www.wjla.com/articles/2013/11/phubbing-the-annoying-habit-of-ignoring-someone-for-your-cell-phone-96405.html. – Title from the screen.

7. Malm S. Is milking the most pointless internet craze yet? Students filmed pouring four-pint cartons over their heads [Electronic resource] / S. Malm. – 2012. – Access mode: http://www.dailymail.co.uk/news/article-2238271/Is-milking-pointless-internet-craze-Students-filmed-pouring-pint-cartons-heads.html. – Title from the screen.

8. Mason R., Harding L. David Cameron and Danish PM brush off criticism of Mandela memorial selfie [Electronic resource] / R. Mason, L. Harding. – 2013. – Access mode: http://www.theguardian.com/politics/2013/dec/11/david-cameron-danish-pm-mandela-memorial-selfie. – Title from the screen.

9. Morozov E. Does the Net aid dictatorships?: Evgeny Morozov on TED.com [Electronic resource] / E. Morozov. – 2009. – Access mode: http://blog.ted.com/2009/09/22/how_the_interne/. – Title from the screen.

10. Oxford Dictionaries Word of the Year 2013 [Electronic resource]. – 2013. – Access mode: http://blog.oxforddictionaries.com/press-releases/oxford-dictionaries-word-of-the-year-2013/. – Title from the screen.

11. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants [Electronic resource] / M. Prensky. – 2001. – 6 p. – Access mode: http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf. – Title from the screen.

12. Quidditching: Harry Potter fans jump on broomsticks for latest Internet fad [Electronic resource]. – 2013. – Access mode: http://www.nydailynews.com/life-style/quidditching-craze-harry-potter-fans-jump-broomsticks-gallery-1.1317333. – Title from the screen.

13. Recent Buzzwords [Electronic resource] // Macmillan Dictionary Online. – Access mode: http://www.macmillandictionary.com/buzzword/recent.html. – Title from the screen.

14. Urban dictionary [Electronic resource]. – Access mode: http://www.urbandictionary.com/. – Title from the screen.

Статтю подано до редколегії 11.04.2014 р.

Сандыга Л. А., к.филол.н., ассист.,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев

АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ НЕОЛОГИЗМЫ В СФЕРЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье представлено исследование англоязычной неологии сферы информационных технологий. Проанализированы языковые новообразования, в которых Интернет представлен как универсальный источник информации; неологизмы в сфере Интернет-общения и связанные с использованием информационных технологий в повседневной жизни. Установлено, что наиболее продуктивными способами формирования современных инфонеологизмов являются сложение слов, аффиксация, комбинирование разных способов и телескопия.

Ключевые слова*: инфонеологизм, неология, информационные технологии, Интернет-общение, социальные сети, сложение слов, аффиксация, телескопия.*

Sandyga L. O., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ENGLISH NEOLISMS IN INFORMATION TECHNOLOGIES

The article is the study of English neology in the sphere of information technologies. New language coinages representing the Internet as a universal source of information, neologisms in the sphere of online communication and those connected with everyday usage of modern technologies are analyzed. Compounding, affixation, a combination of different methods and telescopy have been found to be the most productive ways of word formation.

Key words*: infoneologism, neology, information technologies, online communication, social networks, compounding, affixation, telescopy.*

УДК 811.161.2’42(045)

Семашко Т. Ф., к. філол. н., доц., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОВНА СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ: СТРАТЕГІЇ ВИЯВЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У пропонованій розвідці автор робить спробу означити стратегії виявлення та реалізації культурних стереотипів із позиції лінгвістики, зокрема, на основі їх прояву в художньому тексті, з опертям на лінгвістичні засоби, що виступають одним із способів їх реалізації.

Ключові слова: *мовна стереотипізація, етнічні стереотипи, художній текст, стратегія виявлення, лінгвістичні засоби.*

Однією з найбільш актуальних проблем у сучасній лінгвістиці є проблема взаємозв'язку мови і мислення, оскільки мова функціонує не тільки як засіб комунікації, але також як засіб збереження та передачі культурно- маркованої інформації, оформленої у вигляді стійких узагальнених уявлень – стереотипів. Поняття стереотипу як уявлення, що сформувалося в межах певного колективного досвіду, втілюється людиною в мові, доступне через мову і належить колективному знанню про світ. Національно-культурний контекст стереотипів та їх когнітивні властивості дають підстави розглядати останні як когнітивні елементи культурно-специфічних знань, які мають вербальну (експліцитну (відкриту) та імпліцитну (приховану) й невербальну (поведінкову) оболонки. У лінгвістиці стереотипізація невіддільна від сутності природньої мови, її механізм зумовлений потребами збереження, передачі й акумуляції соціокультурної інформації, відбору найбільш значимих фрагментів в умовах її постійного оновлення. Роль мовної стереотипізації у формуванні та відображенні наївною картини світу людей сьогодні все більш усвідомлюється.

Стереотипи реалізуються на різних рівнях, зокрема у художньому тексті, у сприйнятті й дешифруванні якого вагоме значення має читач, який надає йому особистісних смислів [1, с. 140]. У межах застосування нових способів вивчення концептуального змісту художніх творів, по-новому розглядається і проблема опису стереотипів, які досліджуються з позицій соціології, історії, соціальної психології, культурології, міжкультурної комунікації тощо. У зазначених напрямках сьогодні працюють В. Н. Павленко, А. К. Байбурін, О. Н. Черемісіна, Ю. М. Лотман, В. В. Красних, Г. В. Старовойтов, Т. Г. Стефаненко, Т. Л. Кацберт, Ю. Є. Прохоров, О. В. Квас, А. Д. Бєлова та багато ін.

З-поміж різних видів стереотипів безперечний інтерес становлять етнічні (культурні) стереотипи, заґрунтовані на припущенні щодо існування національного характеру й ментальної ідентичності, що виражають набір стереотипних характеристик або головну (домінантну) рису характеру. І хоча кожна людина народжується з унікальним набором специфічних рис, спосіб, за допомогою якого ці риси проявляються, залежить найперше від цінностей та звичаїв конкретного суспільства [11, с. 107]. Вербалізовані вони втілюють суспільний досвід людей і відображають спільне й повторюване в їхній повсякденній діяльності.

Сучасна наукова парадигма пропонує різні тлумачення поняття етнічного стереотипу. За робоче визначення маємо прийняти таке, у якому будуть враховані способи вияву цього складного культурно-когнітивного феномена в комунікації залежно від дискурсивних жанрів, у яких розглядаються етнічні стереотипи. Найприйнятнішим для нашої розвідки вважаємо наступне: етнічний стереотип – це лінгвокультурна модель (одиниця збереження культурно значимої інформації у свідомості мовної особистості), поширена в певному лінгвокультурному середовищі, що фіксує уявлення відповідного середовища про націю, вилучаючи її певні риси, та дозволяє, апелювати до цих уявлень у дискурсі [9, с. 142]. На нашу думку, таке визначення дозволяє розглядати етнічний стереотип не як узагальнене уявлення однієї нації про іншу, а як структурований фрагмент когнітивної моделі, що є аспектним у контексті відповідного дослідження.

Із огляду на означений ракурс, метою пропонованої розвідки є не створення вичерпного списку етностереотипів відповідної лінгвокультури, (що, напевно, і неможж-

ливо), а відтворення тих мовних стратегій, за допомогою яких стереотипи спочатку вичленовуються, а далі реалізуються їх смисли у художньому тексті, а також спроба показати, як певна мовна стратегія оформлення стереотипу в тексті впливає на сприйняття тексту реципієнтом. Для вирішення поставлених завдань використовуються методи дискурсивного аналізу, оскільки тільки завдяки їм можна визначити способи мовної реалізації як явних, так і прихованих смислів.

Етнічні стереотипи є складовою будь-якого національного образу, який зберігається у свідомості й відображається у мові на підставі знань або понять про норму у культурному середовищі комунікантів. На сучасне оформлення й емоційне забарвлення культурних стереотипів впливає низка зовнішніх факторів історичного, політичного й культурного порядку. Як лінгвокультурні моделі, етностереотипи мимовільно наявні у свідомості представників певної лінгвокультури у вигляді певним чином структурованих фонових знань незалежно від того, усвідомлює це індивід чи ні. Культурний знак як похідний феномен генези психіки людини є важливою складовою структури соціальної особистості, етнокультурну сутність якої визначають інтеріорізовані в ній соціально значимі ціннісно-смислові відношення. Разом з культурним знаком у процесі соціалізації особистості людини та формування її свідомості виникає феномен значення. Саме значення виступає формою існування свідомості [5, с. 94-95] і є базою творення стереотипу. У результаті стереотипізація постає одним із різновидів пізнавальних операцій [7, с. 115], глибинним процесом, у формі якого людина структурує світ у мисленні та одночасно вербалізує цей світ. Мовний знак при тому зв'язує об'єкт із системою соціально-детермінованих значень, тобто зі змістом всього колективного досвіду [10, с. 24], що знаходить своє вираження у тексті.

Аспектно, що для визначення, розуміння та реконструкції смислу тексту недостатньо тільки лінійної його обробки, необхідно застосувати створений культурою смисловий простір, без якого розуміння стає обмеженим лише «верхівкою айсберга», натомість основне навантаження припадає саме на «підводну частину» – на приховані смисли, імпліцитне. Саме «занурення слів» у культуру більш повно виявляє їх мовну й немовну семантику, уможливлює більш глибоке проникнення у суть культурних цінностей та розуміння національної специфіки [4, с. 48].

З опертям на суспільний досвід та фонові знання спробуємо далі прослідкувати за значеннєвою парадигмою стереотипу *білий світ*. Означений стереотип представлений в українській лінгвокультурі у вигляді автоматичних стандартних схем: прикметник – іменник (*білий світ*) та іменник – прикметник (*світ білий*), що є тотожними за своїм змістовим навантаженням. Спираючись на положення про наявність зональної структури мовного стереотипу: навколо найбільш стійких ознак, що складають ядро стереотипу, розташовуються ознаки з меншим ступенем закріпленості, у смисловій мережі культурно-понятійного змісту означеного стереотипу нами спостережено наступні значення, парадигму яких щодо віддаленості до ядерного значення можна розташувати у такій послідовності:

– 'життя в усіх його проявах': *«Розв'яжи карі очі:* / *Нехай гляну я Та подивлюся,* / ***З світом білим*** *попрощаюся»* [УНТ, с. 654];

– 'погано, важко, нещасливо, безпросвітно': *«А вже ж за панами, а вже ж за ляхами* / ***Білого й світу не видко»*** [УНТ, с. 183];

– ‘у майбутнє’: *«На світанні вечеряємо, /* ***У день білий*** *знову йдемо»* [УНТ, с. 183];

– ‘до світанку’: *«Ой десь же ти, моя мила, / Да із шовку ізвита, / Що ти мене та додержала /* ***Аж до білого світа****»* [УНТ, с. 488];

– ‘сум, тривога, спричинені розлукою’: *«Рибалочка по бережку / Да рибоньку удить; / А милая по милому /* ***Білим світом нудить****»* [УНТ, с. 445].

Вилучення відповідних змістів стало можливим завдяки фоновим знанням, що особливо важливо для аналізу культурних стереотипів. Фонові знання – це та імліцитна (прихована, яка виводиться читачем із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування) інформація [1, с. 156]), що додається до змісту вербального повідомлення і дає змогу оптимізувати його сприйняття й розуміння. Загалом, фонові знання, як позатекстові сутності, представлені знаннями про дійсність, культуру, буття, енциклопедичними знаннями тощо.

Прихований глибинний смисл розгортається і в смисловій мережі культурно-понятійного змісту іншого стереотипу – *біла постіль (постіль біла)*, де нами спостережено наступні смисли, які відповідно до зональної структури мовного стереотипу, можна розташувати таким чином:

– ‘самотність’: *«****Постіль біла,*** *стіна німа, / Ні з ким розмовляти»* [НТ, с. 132];

– ‘можливість відпочинку’: *«Питають його, чи є в його сестриця. / – В мене сестриця – ясна зірниця. / – Питають його, чи є в його миленька. / – В мене* ***миленька – постіль біленька****»* [УНП, с. 19];

– ‘послужливість’: *«Гей, заким же я свому отцю, неньці / Вечероньку зготовлю, /* ***Білу постіль постелю****»* [НП, с. 138];

– ‘достаток’: *«А мні, молодому, сама молодая. / Скриня новая і* ***постіль білая****»* [УНПЗ, с. 138];

– ‘посаг’: *«Привіз я Марисеньку / До вашого домоньку, / Дали мні за Марисеньку /* ***Білую постіленьку****»* [УНПЗ, с. 358];

– ‘сімейне ложе молодих’: *«Положили-хмо* ***на білій постілоньці*** *двоє / Голубятка обоє»* [УНПЗ, с. 368];

– ‘зміна місця проживання’: *«Завезли ж мене до нової комороньки, /* ***До білої постілоньки****, / До любої свекрушеньки»* [УНПЗ, с. 382];

– ‘місце відпочинку та сексуальних розваг’: *«Где я собі дівчиноньку найду, / – Чи на меду, чи на горілці, / Чи у шинкарочки на* ***білой постільці?****»* [УНПЗ, с. 464];

– ‘повернення до рідної домівки’: *«Принеси, боженько, милого на* ***білую постіль****»* [УНПЗ, с. 480].

Заміна одного із компонентів сполучення на синонімічний, зокрема, *постіль* на *перина, подушеньки, ложе* розширює смисловий ряд, дозволяючи вилучити додаткові смисли:

– ‘погані умови’: *«Не* ***білі перини*** */ Господу стелила, / На в’язочці сіна Господа сповила»* [УНП, с. 51];

– ‘повернення до дівчини’: *«До Марусі заїзджаю. / До Марусі – до дівоньки, /* ***На білії подушеньки****»* [ЗОП, с. 298]; *«Приніс мене сивий кінь / До дівчини на сей двір. / До дівчини Гануськи / На* ***білії подушки****»* [НП, с. 106];

– ‘місце перебування’: *«На тім явори сивий вірлонько, / Під тим явором* ***білеє ложе,*** */ На тім ложеньку пан Івасенько. / Хоче ж он вірла забити, / Вірла забити, паноньком бити»* [УНПЗ, с. 132].

Розглянуті приклади підтверджують думку, що стереотипи як когнітивні пресупозиції впливають навіть на процес, який не залежить від обставин спілкування, а саме – на встановлення значення слова. Вони утворюють каркас, на основі якого висловлювання сприймається, аналізується та розуміється, оскільки осмислення, тобто «надання значення» здійснюється за законами, прийнятими у певному соціумі.

Можемо говорити, що процес формування мовленнєвого значення слова безпосередньо пов'язаний зі стереотипними асоціаціями, які виражають пов'язані зі словом культурні уявлення, традиції та багато інших позамовних факторів. Відповідно, глибина уявлення, тобто зміст культурного стереотипу знаходиться у прямому зв'язку з лінгвокультурологічною компетенцією носіїв мови. Незнання «культурного простору» слова залишає реципієнта на мовному рівні, не дозволяє проникнути в глибоку мережу культурних асоціацій, а саме в смисл висловлювання, цілого тексту як відображення культурного феномена.

У ході аналізу постає питання щодо гарантій правильності інтерпретації смислу тексту: ми не маємо права говорити про єдино вірну інтерпретацію; правильніше буде казати лише про одну із можливих інтерпретацій. На нашу думку, виходячи із позиції стереотипів, сприйняття тексту різними дослідниками породжує різні інтерпретації і відповідне трактування одного й того ж твору. Запорукою правильності інтерпретації слугує (як і у випадку віднесеності будь-якої думки до стереотипної) опертя на ті фонові знання, які існують в культурі, та на їх письмову фіксацію.

Зауважимо, що для трактування смислів етнічних стереотипів в межах аналізу художнього тексту, важливим залишається питання щодо критеріїв вилучення останніх, і ступеня вірогідності їх опису, що, в свою чергу, передбачає відповіді на два питання: 1) як довести, що висловлена у тексті думка є загальною для певної лінгвокультури, тобто судження є стереотипом, а не особистою думкою автора; 2) що може слугувати підтвердженням того, чи правильно автор дослідження, приступаючи до аналізу стереотипної структури, проінтерпретував смисл відповідного тексту. Щоб відповісти на поставлені питання, насамперед варто з'ясувати розуміння тексту як об'єкта аналізу.

На нашу думку, означене розуміння передбачає актуалізацію трьох умов. По-перше, у пам'яті реципієнта відбувається сканування інформації: «При читанні тексту він немовби монтується у свідомості з послідовності відносно завершених у смисловому відношенні фрагментів, які змінюють один одного». Отже, розуміння тексту постає як інтегруюча модель, яка поєднує те, що відбувається у тексті та свідомості читача [3, с. 162]. Подібне сканування тексту відбувається за допомогою слова, яке за влучною метафорою є «лазерним променем, що поєднує внутрішній контекст із зовнішнім» [12, с. 219]. По-друге, відбувається зіставлення інформації тексту зі знаннями, закодованими в мові. Такі знання існують на нейролінгвістичному рівні та можуть бути представлені мовними жанрами, схемами суперструктур, клішованими структурами або метатекстом. На цьому рівні спрацьовують текстові стереотипи: їх впізнання «дозволяє зберегти визначеність діяльності при зміні ситуацій та забезпечує інерційність сприйняття й можливу гру з очікуваннями з метою відновлення естетичних почуттів і установок» [12, с. 219-220]. По-третє, сприйнята інформація співвідноситься з особистим досвідом адресата, його типовою програмою та мовним

кодом ситуації, а також з його фоновими знаннями. Внаслідок цього відбувається декодування підтексту. Остання умова пов'язана з рефлективністю розуміння тексту. На цьому рівні відбувається актуалізація – повторне переживання прочитаного, коли адресат виділяє в тексті ту інформацію, яка відповідає його очікуванням. Найвищим ступенем розуміння тексту є його інтерпретація – «власне читацька або адресатна вербалізація сприйнятого» [12]. Внаслідок текстової інтерпретації формується «образ змісту тексту» як кінцевий результат його розуміння.

Наступний крок у вирішенні означених проблем – з'ясування механізму відбору матеріалу для аналізу. Дослідник, який займається аналізом стереотипів неминуче стикається із проблемою відбору матеріалу, складність якого полягає у визначенні критеріїв вилучення стереотипів із художнього тексту. При тому слід враховувати, що стереотипи існують як когнітивні моделі у свідомості людей, але разом із тим вони мають матеріальне втілення (йдеться про їх фіксацію на письмі). Оскільки дослідник, який займається вивченням стереотипів не має доступу до свідомості людей, він змушений аналізувати усні і письмові джерела, у яких наявні стереотипи. Саме тому об'єктом лінгвістичного аналізу стають, найперше, художні тексти, які є фіксаторами стереотипів.

Стратегія виявлення стереотипу, на нашу думку, передбачає такі етапи: спочатку текст переробляється згідно з засадами наперед визначеної моделі, що знаходиться поза текстом та є (більш чи менш експліцитно) засвідченою культурною пам'яттю того, хто аналізує текст. У процесі аналізу читач розкладає текст на складові, скорочує його, відкидає зайву інформацію та викреслює все, що не стосується стереотипізованого образу чи поняття. Нюанси, які не є релевантними, відкидаються читачем, разом із тим усі можливі варіанти скорочуються та несвідомо узгоджуються з початковою моделлю. Тобто, розшифрування передбачає максимальне скорочення відмінностей, зведення їх до вже побаченого та відомого заздалегідь. Усе, що не вписується до такої схеми, яка складається з об'єднаних сталих рис, відносять до категорії «іншого». Переважно, той, хто аналізує текст, легко відкидає зайве, не звертаючи на нього увагу або ж надаючи йому статусу незначних деталей, що додають текстові реальності.

Означимо, що деталі та вербальне наповнення тексту можуть варіюватися, залежно від різного виявлення одного й того стереотипізованого образу, що стає можливим завдяки різній меті використання стереотипів. Тут можна говорити про інтертекстуальність, в якій, власне, й існує кожен стереотип, та від якої він водночас відходить у кожному конкретному своєму прояві. При тому зауважимо, що стереотип не існує сам по собі чи сам у собі, він є повсюди та ніде, адже його розшифрування вимагає конкретики, тоді як в окремо взятому випадку, відділений від колективної схеми, він не існує. Стереотип з'являється лише тоді, коли спостерігач вдається до критичного аналізу чи спонтанно розпізнає моделі, притаманні тій групі, до якої він належить. Стереотип виникає, коли ми впізнаємо риси знайомої схеми, при виборі так званих атрибутів, «характерних» для певної групи людей чи притаманних певній ситуації.

Тільки після таких проведених операцій можна розглядати мовні стратегії, за допомогою яких стереотип реалізується у тексті. Під мовними стратегіями ми розуміємо певні мовні прийоми та засоби, які дозволяють подати будь-яку стереотипну

думку з тієї позиції, яка є зручною для автора створеного тексту. Для того, щоб віднайти стереотип, необхідно спочатку відновити форму, в якій він існує – виділити мовні одиниці, які можна інтерпретувати як засіб позначення стереотипів. У нашому випадку – це усталені вислови, що є часто повторюваними у різних контекстах. На рівні лексики такими засобами також можуть бути метафоризація, використання тавтологічних епітетів, у семантиці яких простежується тотожність ознак і властивостей, описуваних ними предметів; оцінна лексика; етнономінації; слова, у значенні яких наявна оцінка про властивості типового представника етносу, тощо.

На рівні синтаксичної структури можна виокремити літературознавчі засоби (повтор, протиставлення, гіпербола, оксюморон); атрибутивні словосполучення, де атрибут – прикметник, утворений від етноніма, а означення – фіксація будь-якої властивості індивіда; генетичні словосполучення, де з позиції підпорядкованого генетиву – етнонім, а з позиції синтаксичного впорядкування – назва якості людини; відтворення стереотипу в препозиції; порівняльні звороти; фразеологічні одиниці; прислів'я, приказки, до складу яких входять етноніми, які експліцитно чи імпліцитно вказують на властивості представників відповідного етносу та ін.

На рівні дискурсу можна виділити стратегії оформлення стереотипів відповідно до семантики розгорнутих елементів чи організації усього тексту: певні вкраплення у структуру наративу («лишні елементи» з позиції зв'язності оповіді і економії засобів); іронії; прийом ефекту «зраджених сподівань», коли кінець тексту суперечить його початку; ситуація, коли думка про іншу культурну групу мимоволі розкриває ситуацію у відповідній лінгвокультурі.

Важливою видається позиція читача, коли при інтерпретації, необхідної для розуміння усіх смислів авторського тексту, він стикається із стереотипом. При надходженні нової інформації, яка претендує на стереотипну, задіюються механізми обробки цієї інформації: читач звіряє інформацію з іншою, яка існує у його свідомості у вигляді лінгвокультурних фонових знань. Якщо нова інформація їй відповідає, то стереотип отримує «підтвердження» і ще надійніше закріплюється у свідомості індивіда. Якщо ж нова інформація суперечить існуючій лінгвокультурній моделі, можливі два варіанти: або така інформація відкидається, або відбувається переосмислення самої моделі [2, с. 88]. Як бачимо, формування стереотипів у свідомості відбувається у три етапи. Спочатку складний диференційований об'єкт зводиться до декількох готових та добре відомих ознак. Далі їм надається особлива значущість, і, нарешті, «вирівняні» та «підсилені» риси об'єкта відбираються для побудови образу, близького й значущого для індивіда [8].

Не менш важливою є типологія стереотипів і з позиції автора тексту. Митець у своєму намаганні пізнати та пояснити навколишній світ пропускає його крізь призму особистого світовідчуття. Результатом такої дії є сплав об'єктивної реальності та її особистісного сприйняття автором [6, с. 5]. Як наслідок – фактично спостерігається одна із пропонованих можливостей. По-перше, автор, що є представником певної лінгвокультури, може реалізовувати певний стереотип неусвідомлено. По-друге, автор свідомо реалізує певний стереотип (при тому відбувається не тільки усвідомлення, але й детальний опис стереотипів певного лінгвокультурного середовища,

що супроводжуються опертям на приклади). По-третє, можливий варіант відсутності нейтральної позиції автора щодо впровадження описаного стереотипу. Саме цей випадок характеризується активною участю автора тексту у створенні, закріпленні та поширенні стереотипів; можемо навіть говорити про запровадження стереотипів. При тому зауважимо, що такі етнічні стереотипи швидко втрачають свою релевантність, оскільки не мають опертя на культурну історію відповідного етносу.

Підсумовуючи, зазначимо, осягнення картини світу етносом можливе через посередництво стереотипів, які існують у свідомості народу як когнітивні моделі та мають матеріальне втілення. Фіксаторами стереотипів найперше виступають художні тексти, дешифрування яких викликає інтерес у сучасних лінгвістів. Означена операція підпорядкована чітко структурованій схемі: 1) розуміння тексту як об'єкта аналізу; 2) інтерпретація художнього тексту, до структури якого входять етнічні стереотипи; 3) відбір матеріалу для аналізу; 4) реалізація етнічних стереотипів у тексті за допомогою мовних стратегій, які відповідають рівням мовної системи; 5) встановлення гарантій істинності інтерпретації смислу, де важливою є як позиція читача, так і позиція автора; 6) підтвердження, закріплення та поширення стереотипу. Висновки, сформовані на основі дослідження, допоможуть відповісти на питання, як створюються й інтерпретуються етнічні стереотипи в художньому тексті, які мовні стратегії використовуються для цього, і що в структурі дискурсу впливає на інтерпретацію культурних стереотипів реципієнтом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Бергельсон М. Б. Прагматическая и социокультурная мотивированность языковой формы / М. Б. Бергельсон. – М. : Университетская книга, 2007. – 320 с.
3. Брудный А. А. Психологическая герменевтика / А. А. Брудный [уч. пос.]. – М., 1998. – 336 с.
4. Воробьёв В. В. Лингвокультурология / В. В. Воробьев. – М. : Изд-во РУДН, 2008. – 336 с.
5. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
7. Левицкий А. Э. Функциональная переориентация номинативных единиц современного английского язика / А. Э. Левицкий. – Житомир : ЖГПУ, 2001. – 168 с.
8. Мельник Г. С. Стереотип, формирование стереотипов в процессе массовой коммуникации [Электронный ресурс] / Г. С. Мельник. – Режим доступа: hpp: // psyfactor.org/lib/stereotype.htm
9. Некрасова А. Е. Этнические стереотипы в медийном дискурсе: механизмы интерпретации и попытка классификации / А. Е. Некрасова // Вестник Московского университета. – Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2009. – № 2. – С. 141-147.

10. Пастушенко Т. В. Цветовая номинация как элемент вторичной языковой картины мира : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Т. В. Пастушенко. – К., 1998. – 198 с.

11. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии: Монография / А. Д. Петренко. – К. : «Рідна мова», 1998. – 254 с.

12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. ЗОП – Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року / Упорядкування, передмова та примітки О. І Дея. Відповідальний редактор М.Т. Рильський. – К. : Видавництво «Наукова думка», 1965. – 803 с.
2. УНП – 1200 кращих українських народних пісень / Укладач Л. В. Аксьонова. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 704 с.
3. НП – Народні пісні у записах Степана Руданського / Упорядкування, вступна стаття і примітки Н. С. Шумади. – К. : «Музична Україна», 1972. – 290 с.
4. УНПЗ – Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Заличини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся). – К. : Наукова думка, 1974. – 780 с.

Стаття подана до редакції 10.04.2014

Семашко Т. Ф., к. филол. н., доц., докторант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЯЗЫКОВАЯ СТЕРЕОТИПИЗАЦИЯ: СТРАТЕГИИ ВЫЯВЛЕНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ЭТНИЧЕСКИХ СТЕРЕОТИПОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

В предлагаемой статье автор исследует механизмы интерпретации культурных стереотипов с позиции лингвистики, в частности на основе их проявления в художественном тексте, с опорой на лингвистические средства, выступающие одним из способов их реализации.

Ключевые слова*: языковая стереотипизация, этнические стереотипы, художественный текст, механизмы интерпретации, лингвистические средства.*

Semashko T. F. PnD, Poctdoctoral Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LANGUAGE STEREOTYPING: STRATEGIES FOR IDENTIFYING AND IMPLEMENTATION OF ETHNIC STEREOTYPES IN A LITERARY TEXT

The paper deals with mechanisms of interpretation from the perspective of cultural stereotypes of linguistics. It also provides the analysis and classification of the linguistic strategies that help to form stereotypes in artistic text.

Key words: *linguistic stereotyping, ethnic stereotypes, literary text, mechanisms interpretation, linguistic means.*

УДК 81'111'161.2: 378.147

Сидорова О.Ю., ст. викл.,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ПРАВНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті аналізуються джерела й способи формування комунікативної компетенції студентів правничих факультетів, обґрунтовується доцільність залучення підходу «CASE STUDY» у вивчення профорієнтованої англійської мови для україномовних студентів-правників просунутого рівня, розкриваються його змістові характеристики. Особливу увагу приділено когнітивному потенціалу цього підходу, аналізуються практичні аспекти його впровадження у підготовку майбутніх фахівців із права.

Ключові слова: *комунікативна компетенція, англійська мова, підхід «CASE STUDY», бізнес-діалог, мовні вміння та навички, правнича діяльність.*

Один із найбільш перспективних напрямів сучасного етапу розвитку комунікативної лінгвістики пов'язаний із дослідженнями мовних картин світу (особистості, соціальної групи, етносу тощо). Цією проблематикою займаються численні вітчизняні та зарубіжні дослідники (Вежбицька, Степанов, Караулов, Манакін та ін.). У коло згаданої проблематики вписується й специфіка формування мовної картини світу, релевантної високому рівню фаховості. На думку науковців, мовно-комунікативна компетенція особи є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь та навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності [1, с. 9].

Мета цієї статті: розкрити когнітивний потенціал новітніх підходів формування комунікативної компетенції правників. Актуальність теми зумовлюється необхідніс-

тю інтенсифікувати процес формування навичок усного та писемного мовлення фахівців із права. Досягнення мети передбачає такі завдання:

1) проаналізувати джерела та способи формування фахової мовної компетенції студентів-правників;

2) розкрити потенціал підходу «CASE STUDY» в аспекті формування фахових мовних умінь та навичок.

Становлення правничої лінгвістики – це одна з перспектив розвитку прикладного мовознавства. Мова правознавчого спрямування має низку специфічних ознак: наявність правничої термінології з багатовіковою історією й сучасними формами її поповнення, потужний словник фахової лексики, специфічні мовні конструкції, усталені звороти, фразеологія, ономастикон, своєрідний синтаксис, композиційні стандарти текстових документів тощо. При цьому, на думку фахівців, мова стосовно права виконує насамперед дві взаємозалежні функції: відтворювальну – вербалізує волю законодавців, і комунікативну – доводить цю волю до відома учасників суспільних відносин шляхом створення спонукальної мотивації на дотримання норм правової поведінки [8, с.16]. Стосовно першої функції зазначимо, що вона повніше представлена у процесах підготовки фахівців із права. На тепер ґрунтовно розроблені лінгвістичні основи правничого документознавства. Натомість, друга функція корелює зі сферами поширення правничого соціолекту.

Розроблена класифікація фахових текстів за сферою їх застосування (законотворча діяльність, правозастосувальна, юриспруденція, правова публіцистика) [5, с. 66] свідчить про наявні лакуни у формуванні мовно-комунікативної компетенції правників. Вітчизняні підручники, що розбудовують міждисциплінарні аспекти права та лінгвістики, мають декларативний характер. Їх найбільш слабке місце в тому, що вони недостатньо враховують реальний досвід фахового спілкування у царині юриспруденції. Лише в поодиноких підручниках останнього часу представлено бланки документації (кримінально-процесуальної, цивільно-процесуальної, позови тощо), проте без жодних прикладів заповнення [2]. За таких умов будь-яке роз'яснення тримається на досвіді викладача.

У якості навчальних текстів для практичних занять з української мови студентам правничих спеціальностей пропонуються уривки з художньої літератури. Це, наприклад, тексти: І.Франка «Перехресні стежки», О.Вільчинського «Суто літературне вбивство», Б.Антоненка-Давидовича «Сізо», Л.Глібова «Вовк та Ягня» тощо; публіцистика, вміщена в «Юридичній газеті» (наприклад, «Суд має бути взірцем справедливості», від 20.01. 2005), виданні «Вільне життя» тощо [4].

Завдання на розвиток усного мовлення корелюють із правничою проблематикою формально. Аудіювання відпрацьовується в дискусіях навколо мовних, а не фахових проблем. Наприклад, «Синонімія – позитивне чи негативне явище у термінології?» або «Чи існують оцінні поняття у праві?», «Професор О. Пономарів у посібнику «Мовностилістичні поради» зауважує… А як на вашу думку?» тощо [9, с. 32; 34]. Цілком очевидно, що подібні вправи формують уміння й навички філолога, матеріалом дослідження якого є юридичний текст. При цьому із мовно-комунікативною компетенцією правника вони корелюють слабо.

Окрім того, такий підхід не враховує стійку тенденцію до інтернаціоналізації на всіх рівнях мови правознавчого спрямування. Ця тенденція втілюється насамперед у формуванні термінологічного апарату, спільного неспорідненим мовам. Урахування міжмовної узгодженості змісту та обсягу основних понять дає змогу динамізувати процеси міжнародного консультування, обміну досвідом, фахівцями, перенесення готових схем правничого регулювання в нові соціально-політичні умови. Ці завдання є пріоритетними як з огляду на перспективу членства України в європейській спільноті, так і на посилення глобалізаційних процесів загалом. У зв'язку з цим зростає значення іноземної мови як іншого джерела формування мовно-комунікативної компетенції правників.

Сучасні підручники з профорієнтованої англійської мови пропонують цілком відмінні від україномовних джерел способи формування мовних умінь і навичок майбутнього фахівця з права. Зокрема, у них продуктивно розвивається підхід «CASE STUDY». Він почав застосовуватись у провідних університетах світу вже кілька десятиліть тому і належить до типу освітніх програм, що активно використовуються у Harvard Business School, ESP-Business для просунутого рівня студентської аудиторії. Засновником методики був Лео Джонс. Нетрадиційність підходів полягала в тому, що навчання почало здійснюватися на матеріалах реальних бізнес-ситуацій широкого спектру (перемовини, офіційно-ділові телефонні розмови, етикет ведення бізнес-діалогу, специфіка корпоративної культури, підготовка бізнес-документації тощо) [6; 7]. У наступний період підхід був розвинутий у численних бізнес-школах з урахуванням міжкультурних аспектів. Досвід реальних бізнес-ситуацій почав освоюватися шляхом виконання вправ на розвиток когнітивної діяльності, участі в рольових іграх, оволодіння функціональною вербалізацією, комунікативними тактиками та стратегіями, дипломатичним етикетом, вправ на розпізнавання емотивних станів учасників дискурсу тощо [14; 15].

Накопичення досвіду зумовило привабливість підходу «CASE STUDY» для використання в україномовній аудиторії при викладанні англійської мови у вищих навчальних закладах [6; 7]. Його застосування передбачає кілька етапів підготовчої роботи: попереднє ознайомлення та активізація лексичного матеріалу через засвоєння колокацій, граматичне, лексичне, синтаксичне опрацювання текстів із фахової тематики, аудіювання, співбесіда за проблемною тематикою в діалогах та міні-групах, презентація проектних робіт та їх публічний захист, написання есеїв упродовж шести занять. У найбільш повному вигляді потенціал підходу виявляється на підсумковому (сьомому) занятті за тематичним модулем.

На підготовчому етапі для засвоєння колокацій може бути запропонований текст «Sources of law: legislation» [10, с.10] і такі вправи:

1. Знайти дієслова в тексті для створення сталих висловів за темою. Наприклад: *Parliament can… (Acts of Parliament; new statutes; statute law, case law, and amendments into one Act).*

2. Завершити речення, спираючись на базовий текст.

Наприклад: *An order made under authority delegated to a government minister by an act of Parliament is known as a….*

3. Знайти в тексті синоніми до сталих висловів з міні-діалогу за темою. Наприклад: Natasha: *How is new legislation enacted?*

Charles: *Well, initially the (1) draft legislation has to be (2) presented to both houses. The draft is (3) discussed several times. A committee has the job of checking that the Bill (4) incorporates the fundamental elements (5) agreed at the second reading. After this, the Bill is (6) shown again to the lower house.*

Окрім зазначених, це також можуть бути й завдання: дібрати дефініції до сталих висловів; знайти споріднені слова до поданих у таблиці слів і утворити інші частини мови, проставити наголоси тощо.

Аудіювання опрацьовується шляхом прослуховування тексту «Practice areas» [12, с.18] з метою виокремлення основних інформаційних сегментів, уточнення інформації, стимулювання подальшої дискусії на ґрунті провокативних завдань.

Співбесіда за проблемною тематикою (на основі матеріалів тексту, аудіо епізоду, домашнього завдання або інших типів вправ) у діалогах та міні-групах спирається на розрив шаблонів, відстеження ефектів зворотнього зв'язку, заохочення до кола власних зацікавленостей, демонстрацію власного фахового досвіду тощо.

Презентація проектних робіт та їх публічний захист відбуваються шляхом розкриття креативного потенціалу ідеї (в опорі на запропоновані теми), виявлення її актуальності, використання різних сенсорних систем через візуалізацію, підтримання зорового контакту з аудиторією, опанування прийомами солідаризації з аудиторією, керування увагою слухачів, заохочення до співбесіди, оволодіння риторичною майстерністю через виразні паузи, уповільнення та прискорення темпу мовлення, підвищення та притишення голосу, створення емотивної кореляції, невербальне мовлення, дотримання хронометражних параметрів тощо.

Написання есеїв передбачає сформувати навички різножанрового письмового мовлення (аргументаційний «за» і «проти», описовий, дискурсивний різновиди, спрямований на розв'язок проблеми або визначення її причини і наслідків тощо) через дотримання текстової структурності, уміння сформулювати тему, її актуальність, основну тезу та підтвердити її через логічну аргументацію, підсумувати думки та подати збалансований висновок на базі активного використання фахового вокабуляру.

Підсумкове заняття ґрунтується на потенціалі підходу «CASE STUDY». Воно має таку структуру: 1) розгляд основних аспектів питання, що пропонується для дискусії; 2) інформаційний мінімум, актуальний для ситуації, з урахуванням специфіки кожної зі сторін-учасників; 3) опис ситуації, що лежить в основі кожного епізоду; 4) ролі, що мають бути розіграні, та проблеми, що мають бути вирішеними; 5) лінгвістична підтримка; 6) письмові та усні завдання, що безпосередньо пов'язані з кожним випадком. Для роботи з текстом пропонується такий матеріал:

1. Прочитати текст і з'ясувати правниче підґрунтя випадку «The facts of the case»: The Greenview Company, a public company incorporated under the laws of the country of Westland, owned a golf course. Some land adjoining the golf course became available for sale, and one director of the corporation informed the board of this availability. If Greenview bought the adjoining land and sold it together with the golf course, this would greatly increase the value of the golf course. In fact, on several occasions, the directors and stockholders

had discussed the possibility of acquiring more land next to the golf course. Although the board and the stockholders expressed an interest in buying this land, it again did not take any immediate steps to purchase it. A few months later, two other directors of Greenview (not including the one who had informed the company that the land was for sale) decided to buy the land in individual in their capacities. A few years later, the golf course and the adjoining land were sold as a package to outside investors for a high price. A large share of the profit went to the two directors because of their ownership of the adjoining land.

Now a group of disgruntled minority shareholders withes to bring an action against the two directors for a breach of their duty of loyalty to the company through the theft of a corporate opportunity [12, c.62].

2. Рольова гра: студенти поділяються на дві групи (акціонери – директори компаній, проти яких був поданий позов) і готуються до перемовин, спираючись на відповідні юридичні документи (це можуть бути: Текст 1 «Except from Section 202 of the Westland Corporations Act», текст 2 «Westland Principles of Corporate Law, Section 5.05, Part 3», текст 3 «excerpt from a textbook on corporate law» [12, c.63]. Підготовка до перемовин проходить покроково: 1) визначити юридичні засади випадку; 2) прорахувати й записати сильні та слабкі аспекти своєї позиції; 3) визначити, які з юридичних документів мають найбільше значення для підтримки випадку та які можуть бути використані у спірній діяльності проти іншої сторони; 4) зробити підготовчі нотатки для перемовин за схемою: а) які Ваші цілі; б) якими позиціями можна поступитися; в) якими позиціями Ви не поступаєтеся.

3. Потім створити пари (акціонер – директор) для перемовного процесу і провести перемовини.

4. Зробити повідомлення про результати перемовин.

5. Скласти лист-пораду для учасників з кожної сторони та сформулювати бажаний вихід із проблемної ситуації, спираючись на відповідні законодавчі документи.

Отже, досвід застосування підходу «CASE STUDY» в аспекті набутих умінь і навичок демонструє, що студенти опановують лексичним матеріалом з теми «Company Law»; розвивають діалогічні та полілогічні навички, необхідні в перемовному процесі; знайомляться з реальними законодавчими документами та ситуаціями з юридичної діяльності компаній; аналізують та виявляють правниче підґрунтя проблемних ситуацій в рольовому тренінгу й сильні та слабкі аспекти позицій сторін-учасників; визначають пріоритетні документи, що мають найбільше значення для підтримки ситуації та які можуть бути використані для аргументації позиції; занотовують необхідну для перемовин інформацію за оптимальною схемою; складають лист-пораду для учасників та знаходять конструктивні рішення.

На наше переконання, підхід «CASE STUDY» дає змогу моделювати реальні ситуації ділового спілкування у сфері правничих відносин, здійснювати підготовку до ведення перемовин на базі різних конфліктних ситуацій. Окрім того, студенти отримують досвід фахового перекладу. Їхня комунікативна компетенція формується не тільки за рахунок рідномовного матеріалу, але й англомовного. Надзвичайно важливо, що англомовні конструкти закріплюються у мовній картині світу шляхом вибудовування стійких асоціативних зв’язків із українськомовними складниками. Це дає змогу їх швидко

активувати як у рідномовному спілкуванні, так і англомовному. Також активується й інформація про специфічні відмінності функціонування певних юридичних реалій в різних соціально-політичних умовах. Усе це потужно розвиває комунікативну компетенцію. Навички фахової комунікації засвоюються разом із уміннями гнучко мислити та діяти, усно й письмово вербалізувати власні пропозиції, актуалізуються специфічні знання психолінгвістичного характеру. «Case study approach» добре асоціюється з глобалізаційними процесами у світі міжнародного права, підготовкою до діяльності у великих корпораціях. Посутньо, цей підхід формує вміння та навички, які можуть знайти доцільне застосування в комунікації будь-якої сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Зарицька І.М., Чикаліна І.О.* Удосконалення мовної компетенції юриста – навчальний посібник / *І.М Зарицька., І.О Чикаліна.* – Донецьк: Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка, 2010. – 192 с.
2. *Кацавець Р.* Мова у професії юриста / Роман Кацавець. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
3. *Корж А.В.* Ділова українська мова для юристів. Лекції та комплекс завдань. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 176 с.
4. *Криськів М.Й.* практичні заняття з української мови для студентів юридичних спеціальностей / Марія Йосипівна Криськів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 96 с.
5. Правнича лінгвістика: навчальний посібник / Г.П.Проценко, Л.М.Шестопалова, О.Ф.Прохоренко та ін. – К.: Паливода А.В., 2010. – 312 с.
6. *Сидорова О.Ю.* Специфіка “case study approach” в україномовній студентській аудиторії / *О.Ю.Сидорова* // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Сер. 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Вип. 8: зб. наук. праць / за ред. проф. В.І. Гончарова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С.150 – 156.
7. *Сидорова О.Ю., Климентова О.В.* Вербальна поведінка учасників перемовного процесу (в підході “case study”) / *О.Ю.Сидорова., О.В. Климентова* // Система і структура східнослов’янських мов. Вип.4. – К.:Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – С. 265 –272.
8. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): [навч. пос.] / укл.: О.А.Лисенко, В.М.Пивоваров, О.В.Прудникова, О.А.Шумейко. – Харків: «Право», 2011. – 228 с.
9. Юридична термінологія. Методичний комплекс навчальної дисципліни для студентів Київського університету права. – К.: Вид-во Київського університету права, 2002. – 92 с.
10. *Brown G. D., Rice S.* Professional English in Use. Law / Gillian *D.* Brown, Sally Rice. – Cambridge University Press, 2012. – 128 p.
11. «Company Law» – це специфічна сфера англійського права, в якому не існує чіткого розмежування цивільного, підприємницького і торгівельного права; стосується компаній, що виконують найважливішу роль в економіці країни (на тепер серед

таких переважають компанії з обмеженою відповідальністю (коментар автора). Див. також.: English-Ukrainian Law Dictionary. – Вінниця: «Нова книга», 2004. – 1085 с.

12. *Krois-Lindner A. and TransLegal.* International Legal English / *Amy Krois-Lindner*. – Cambridge University Press, 2012. – 336 p.

13. Longman Exams Dictionary. – Pearson Longman, 2006. – 1833 p.

14. *Rodgers D.* English for International Negotiations: a cross-cultural case study approach / Drew Rodgers. – Cambridge University Press, 2005. – 160 p.

15. *Rodgers D.* Business communications: International case studies in English / Drew Rodgers. – Cambridge University Press, 2002. – 153 p.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Сидорова Е.Ю., ст. препод.,
Национальный университет «Киево-Могилянская академия», г. Киев

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ЮРИДИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

В статье анализируются источники и способы формирования коммуникативной компетенции студентов юридических факультетов, обосновывается целесообразность введения подхода «CASE STUDY» в обучение профориентированному английскому языку украиноязычных студентов продвинутого уровня, раскрываются его содержательные характеристики. Особое внимание уделяется когнитивному потенциалу этого подхода, анализируются практические аспекты внедрения в подготовку будущих юристов.

Ключевые слова: *коммуникативная компетенция, английский язык, подход «CASE STUDY», бизнес-диалог, языковые умения и навыки, юридическая деятельность.*

Sydorova H., Senior teacher of English Department,
Kyiv Mohula Academy

FORMATION OF THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE STUDENTS OF THE LAW FACULTIES IN THE HIGH SCHOOL

The article is devoted to the main sources and principles of formation of communicative competence of the students of the Law faculties. Application of case study approach in teaching Ukrainian students of advanced level for professional purposes is highlighted. A special attention is given to the cognitive potential of this approach. The practical aspects of using this method in the teaching process of the law students are analyzed.

Key words: *communicative competence, English language, case study approach, business-dialogue, linguistic skills, law practice.*

УДК 81’373.2

Синявская О. Е., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ФИКСАЦИЯ КОММЕРЧЕСКИ РЕЛЕВАНТНОГО ИМЕНИ:ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Статья посвящена анализу термино-понятийной микросистемы сферы коммерческой номинации. В работе рассмотрены причины отсутствия единого термина для обозначения коммерчески релевантного названия, среди которых: разносторонность исследуемого явления и его многофункциональносе, а также экстралингвистические факторы. С учетом сказанного предложены дефиниции понятий «товарный знак», «торговая марка», «бренд», «нейм», «рекламное имя», «прагматоним» и многих других, которые, обладая определенной спецификой, часто используются в качестве синонимов. Определено место и отмечены особенности понятия «коммерческая номинация» среди различных обозначений, функционирующих в составе термино-понятийной микросистемы сферы коммерческой номинации.

Ключевые слова: *коммерческая номинация, товарный знак, торговая марка, бренд, нейм, прагматоним, товароним.*

Коммерческое наименование стало объектом активного изучения современной лингвистики. В последнее время появилось большое количество работ, посвященных различным проблемам создания и функционирования коммерчески релевантных названий ([5]; [6]; [9]; [10]; [13]; [17]; [23]; [25]; [26]; [27]; [28]; [32]; [34]; [36] др.). При этом одной из наиболее актуальных и нерешенных проблем, связанных с изучением коммерческих наименований, остается отсутствие единой термино-понятийной системы в сфере коммерческой номинации.

Параллельное употребление исследователями различных, но близких по сути терминов для обозначения единого явления коммерческой номинации обусловлено несколькими причинами. Во-первых, изучение коммерческих наименований носит междисциплинарный характер. Имена коммерческой сферы являются объектом исследования ряда различных научных дисциплин, среди которых лингвистика, рекламистика, маркетинг, юриспруденция и др., и употребление того или иного термина зависит от особенностей термино-понятийного аппарата соответствующей отрасли знаний.

Во-вторых, коммерческая номинация представляет собой достаточно разностороннее и многофункциональное явление. Каждый из исследователей стремится раскрыть определенный аспект коммерческого имени. При этом для обозначения исследуемого явления избирается термин, который наиболее точно отображает интересующую исследователя сторону коммерческого наименования.

Определенные трудности становления термино-понятийной системы сферы коммерческой номинации в русском языкознании обусловлены также экстралингвистическими факторами. Так, политические и экономические принципы Советского Союза, основанные на неприятии капиталистического образа жизни, привели к тому,

что прерогатива в исследованиях коммерческой сферы, в том числе и процесса наименования коммерческих объектов, принадлежит западным ученым, которые уже в начале 20-го века профессионально подходили к разработке названий с учетом маркетинга, брендинга, лингвистики и психологии. Т.А.Соболева и А. В. Суперанская отмечают существование коммерческих имен в Советском Союзе только в преобразованном виде как сортовых обозначений и выделяют некоторые традиции наименования лишь для отдельных товарных категорий советской промышленности (парфюмерия, кондитерская продукция, мебельные гарнитуры и т. п.) [30, 154-155]. Неразвитость сферы номинации объектов товарного производства в СССР привела к тому, что изучение коммерческих номинаций находилось на периферии исследовательских интересов советских лингвистов, а современные разыскания в этой области относятся к последним десятилетиям.

Разграничение понятий является важным этапом в осмыслении сущности процесса коммерческой номинации.

Процесс и результат создания коммерчески релевантного имени является объектом изучения ряда научных дисциплин. Междисциплинарный характер исследуемого явления привел к тому, что для его обозначения используются различные термины. Это обуславливает необходимость в толковании таких близких по смыслу понятий, как «*коммерческая номинация», «торговая марка», «товарный знак», «фирменное наименование», «бренд» и «нейм»*.

Коммерческая номинация представляет собой «языковую номинацию учреждений и товаров, преследующую коммерческие цели и ориентированную на коммерческую прибыль» [17]. М. Е. Новичихина объясняет употребление лексемы «коммерческая» применительно к данному виду номинации тем, что, во-первых, речь идет о наименовании коммерческого объекта или товара, во-вторых, данное название преследует коммерческие цели – служит продвижению товара, услуги и т. п. на рынке.

Вопросы, касающиеся дефиниции понятий «*торговая марка*» и «*товарный знак*», с разной степенью детализации разрабатывались в ономастических исследованиях А. В. Суперанской, Т. А. Соболевой, И.В.Крюковой, Н. А. Стадульской, В. А. Московича, Т. П. Романовой, М.Е.Новичихиной и др. При этом четкого разграничения между данными терминами ни в законодательной, ни в исследовательской сферах не проводится.

Так, в законодательстве Украины используется понятие «*торговая марка*» (*торгова марка*, укр.), под которой понимается «любое обозначение или любая комбинация обозначений, пригодные для выделения товаров (услуг), которые вырабатываются (предоставляются) одним лицом, от товаров (услуг), которые вырабатываются (предоставляются) другими лицами» [37]. При этом в российском законодательстве термин «торговая марка» юридически не закреплен. Вместо него используется понятие «*товарный знак*», которое определяется как обозначение, способное отличать товары одних юридических или физических лиц от однородных товаров других юридических или физических лиц [20]. Таким образом, функционально термины «*торговая марка*» и «*товарный знак*» являются равнозначными, а разница между ними состоит лишь в том, что первый оказывается юридически более правомочным в украинском законодательстве, а второй – в российском.

Анализ лексикографических источников ([2]; [3]; [22]) также свидетельствует о том, что использование терминов «*торговая марка*» и «*товарный знак*» можно считать равноправным. Некоторые исследователи рассматривают данные понятия как термины-«двойники» [12].

Основания для аналогичных выводов предоставляет также анализ лингвистических исследований. Например, М. Е. Новичихина в своих работах также практически отождествляет понятия «*торговая марка*» и «*товарный знак*» [19], рассматривая их в юридическом аспекте, и считает, что в дефиниции этих понятий должно присутствовать упоминание о документальной регистрации обозначаемого ими товара.

Еще одним близким по смыслу к «*торговой марке*» и «*товарному знаку*» термином является «*фирменное наименование*», которое также используется преимущественно в юридической сфере. В России *фирменное наименование* охраняется в соответствии со статьями 1473–1476 IV части ГК РФ как средство индивидуализации. Оно определяется в учредительных документах юридического лица и состоит из двух частей: корпуса (организационно-правовая форма) и вспомогательной части (само название): например, ОАО «Газпром», Adidas AG, Xerox Corporation [38].

Товарные знаки могут быть словесными, изобразительными, объемными, комбинированными и др. *Словесный товарный знак* по своей сути ближе всего к коммерческому наименованию, однако он является скорее юридическим, а не лингвистическим понятием.

Таким образом, *товарный знак* – понятие более широкое, чем *коммерческое наименование*, так как он может быть не только вербальным. С другой стороны (если сопоставлять *коммерческое название* и *словесный товарный знак*), обнаруживается, что это понятие более узкое, так как *товарный знак* – это зарегистрированное название.

Е. Л. Головлева, анализируя такие понятия, как «*товарный знак», «торговый знак*» и «*торговая марка*», определяет *товарный знак* в соответствии с текстом 4-й части Гражданского кодекса РФ как средство индивидуализации, а *торговую марку* сближает с *брендом* [4].

И. В. Крюкова трактует *торговую марку* как *товарный знак*, служащий для обозначения не одного, а всех товаров данной фирмы [15; 5]. Аналогичная позиция отражена авторами современного экономического словаря [22; 347].

Во многих работах можно встретить смешение таких терминов, как «*товарный знак*» и «*бренд*». Так, М. Е. Новичихина, ссылаясь на работы маркетологов Д. Аакера и Ж.-Н. Капферера, определяет «*бренд*» как «сочетание набора товарных знаков (название бренда, логотипа и т. п.), а также восприятия его потребителем и положительных ожиданий, связанных с товаром или услугами, соответствующими этим товарным знакам» [18]. Таким образом, *бренд* рассматривается как популярная *торговая марка*. В работе М. Е. Новичихиной представлены размышления об истоках смешения данных терминов. Одна из таких причин, по мнению исследовательницы, связана с развитием особого значения у лексемы «*марка*» – значения «*сорт, качество*») (например, «*держать марку*» (перен.: «*заботиться о своей репутации*»), «*марочный товар*» («*качественный товар*»). Также отождествление терминов происходит из-за особенностей перевода на русский язык иностранного «*trade mark*»: смысловым

способом получается «*товарный знак*», а путем фонетической кальки – «*торговая марка*». При обратном переводе также наблюдается выборочность: в текстах, акцентирующих внимание на юридических особенностях, термин «*торговая марка*» переводится как «*trade mark*», а в работах, которые посвящены вопросам воздействия коммерческой номинации, – как «*brand*» [19].

Таким образом, можно утверждать, что при всей сложности разграничения понятий «*товарный знак*» и «*бренд*» следует воспринимать первое как акцентирующее внимание на юридическом аспекте, а второе – на воздействии (ср. выражения: «*зарегистрировать торговую марку*» – «*создать бренд*»), поскольку, по мнению Ф. И. Шаркова, особенностями бренда являются его повсеместная известность и устойчивая фиксация в массовом сознании [35; 24].

Само слово «*бренд*» пришло в английский язык приблизительно в 10-м веке от древних викингов и означало «*выжигать*», поскольку первоначально оно обозначало клеймо или тавро, которое выжигали на лошадях и коровах, чтобы пометить свою собственность. На протяжении исторического развития товарно-производственных отношений это слово несло информацию и о производителе, и о качестве, и о происхождении товара. Активное развитие конкуренции на западном рынке в конце 19 века привело к появлению новых трактовок этого понятия. Так, термин «*бренд*» стал употребляться для обозначения всего, что касалось особенностей товара в его коммуникациях с потребителем: «*Бренд* – это осведомленность о торговой марке, комплекс ее разнообразных ценностей для потребителя» [8].

Существует большое количество определений *бренда*, абсолютизирующих тот или иной аспект этого понятия: «*бренд* – это способ получения дополнительной выгоды» (О. П. Фельдман [19]); «*бренд* – это система взаимоотношений с целевыми аудиториями, важная в тот или иной период времени» (Н. В. Бурчинский [19]); «*бренд* – это характеристика предприятия как личности» (Е. А. Вольская [19]) и др. Среди дефиниций этого термина классическим считается определение Американской ассоциации маркетинга: «*бренд* – это название, термин, знак, символ или дизайн, а также их комбинация, которые предназначены для идентификации товаров или услуг одного продавца или группы продавцов и для отличия их от товаров или услуг конкурентов» [16].

Часто *бренд* определяют в зависимости от той или иной позиции – с точки зрения владельца бренда или с точки зрения потребителя. В первом случае *бренд* понимается как название, подпись, символ, проект, их комбинация или любая другая особенность, предназначенная для идентификации товара или услуги и дифференцирования от конкурентов. При определении с позиций потребителя акцент делается на совокупности свойств товара, которые удовлетворяют покупателя настолько, что он готов заплатить за товар деньги. Эти свойства должны отражаться брендом, независимо от того, иллюзорны они, рациональны или эмоциональны [40].

Большинство исследователей подчеркивают именно концептуальный характер *бренда*: это «не сам товар, а то, как его воспринимают потребители; это образ в потребительском сознании, имеющий определенное отношение к товару» [7; 28-29]. «*Бренд* – это неосязаемая сумма свойств продукта: его имени, упаковки и цены, его истории, репутации и способа рекламирования. Бренд является сочетанием впечатления, кото-

рое он производит на потребителей, и результата их опыта в использовании бренда» [39]. В широком смысле слова *бренд* можно определить как сумму всех ментальных связей, которые образуются между покупателями и владельцами бренда [19].

К. А. Дзюба, анализируя работы современных зарубежных исследователей, посвященных проблеме коммерческой номинации (С. Хотта, Г. Динвуди, Р. Баттерс, М. Кулхард, П. Карлен), приходит к выводу о том, что понятие «*бренд*» коррелирует скорее с экономической наукой и областью рекламы, а не с лингвистикой [6]. С языкознанием, по мнению исследовательницы, связано понятие «*Word Mark*», тождественное российскому термину «*наименование торговой марки*», который, в свою очередь, уточняется и специфицируется терминами «*наименования торговой марки компании*» и «*наименование торговой марки товара*».

Сопоставляя понятия «*коммерческая номинация*» и «*название бренда*», можно, видимо, считать, что *название бренда* – это разрекламированное *коммерческое название*, которое вызывает положительные ожидания потенциального потребителя. Соответственно, популярное *коммерческое наименование*, которым является *бренд*, подвержено многочисленным подделкам и, с целью защиты от фальсификаций, подлежит регистрации, превращаясь, таким образом, в *торговую марку* или *товарный знак* (в зависимости от терминологии законодательства определенной страны). Таким образом, с одной стороны, понятие *бренда* – более узкое, чем понятие *коммерческого названия*. С другой стороны, понятие *бренда* более широкое, поскольку в него входят сам товар или услуга со всеми характеристиками, набор ожиданий, ассоциаций, воспринимаемых пользователем и приписываемых им товару (имидж товара), а также обещания каких-либо преимуществ, данные автором бренда потребителям.

Брендинг как процесс формирования и продвижения определенного бренда тесно связан с *нейминг*ом, который в настоящее время получил широкое распространение в дискурсе специалистов по маркетингу и рекламе (особенно на Западе). Под *нейминг*ом понимается профессиональная деятельность, связанная с созданием коммерчески релевантного, броского, оригинального и запоминающегося названия для компании или товара – нейма. Данный термин активно употребляется в исследованиях экспертов по маркетингу, бренд-менеджменту, брендингу, копирайтингу, лингвистике (А. Френкель, Ф. Котлер, Д. Аакер, Г. Чармэссон, Б. Гали, А. Уиллер, М. Новичихина, Е. И. Голанова, О. Седаева, В. Перция, Ч. Филлмор, Н.В.Слухай и др.). Термин «*нейминг*» (от английского «*naming*» – «*именование*») принадлежит модели образований от слов иностранного происхождения, по аналогии с «*шоппинг», «бодибилдинг», «консалтинг*» и др., которые вошли в активное употребление носителей русского языка. Прозрачная внутренняя форма данного слова также способствует его беспроблемному толкованию. Но при этом в современной русской лингвистике наблюдается неприятие заимствованного термина «*нейминг*» и его замена на ставшее привычным сочетание «*создание коммерческого наименования*» (соответственно, «*нейм*» как результат нейминга заменяется термином «*коммерческая номинация*»). Возможно, это объясняется тем, что *нейминг*, как и *брендинг*, воспринимается большинством носителей русского языка в качестве понятия, которое связано преимущественно с маркетинговой и рекламной сферами. Но именно лингвистическая

составляющая является наиболее важной в процессе нейминга. Поэтому можно сделать вывод о том, что понятия «*коммерческое наименование*» и «*нейминг*» могут использоваться как синонимы, но при этом значение второго термина сохраняет оттенок принадлежности к сфере маркетинга и рекламы.

Единства в термино-понятийной системе сферы коммерческой номинации не существует и в рамках единой дисциплины. Так, в ономастической литературе коммерческие названия товаров имеют различные терминологические обозначения: *товарные знаки, коммерческие наименования и коммерческие номинации, сортовые и фирменные названия, рекламные имена и рекламные названия, рекламные урбанонимы, прагматонимы, товарные имена, товаронимы, слова-эргонимы, торговые названия, сетевые названия, номенклатурные названия и номены* и др. Каждый из исследователей приводит свои аргументы в пользу употребления того или иного термина. Детальное рассмотрение каждого из них позволит определить их специфику и релевантность употребление в качестве обозначения исследуемого явления.

Термин «*рекламное имя*» в некоторых работах выступает синонимичным термину «*торговая марка*» ([25]). В лингвистический обиход данный термин был введен И. В. Крюковой, которая, опираясь на работы маркетолога Ф. Котлера, определяет его как «название любого товара в самом широком смысле этого слова» [15]. Подобное определение выглядит размытым и широким. При этом лексема «*рекламный*» по отношению к исследуемому явлению значительно сужает представление о коммерчески релевантном имени, которое может функционировать и самостоятельно, вне рекламы. Исследовательница выделяет следующие виды рекламных имен: прагматонимы (словесные товарные знаки), эргонимы (названия предприятий), гемеронимы (названия средств массовой информации), геортонимы (названия фестивалей, конкурсов, концертов), порейонимы (названия транспортных средств). Данная классификация также не охватывает всего многообразия коммерческих имен, функционирующих в современном обществе.

Т. П. Романова говорит о так называемых «*рекламных урбанонимах*» [24], причисляя к этой категории собственные имена рекламного характера, принадлежащие внутригородским объектам, которые объединены функцией реализации товаров и услуг. В отличие от них, коммерческие наименования не являются исключительно рекламными явлениями и не ограничены рамками определенных территорий.

В лингвистических исследованиях, рассматривая вопросы, связанные с коммерческими наименованиями, многие исследователи используют термин «*прагматоним*» [34]; [36]. По определению А. В. Суперанской: «*Прагматонимы* – разряд онимов, в котором «объединены различные категории имён собственных, имеющие денотаты в прагматической сфере деятельности человека, связанные с практической, предметной областью» [33; 47]. К прагматонимам относят хрематонимы (собственные имена предметов материальной культуры), урбанонимы (собственные имена любых внутригородских топографических объектов), ойконимы (собственные имена любых поселений) и др. [21; 110]. Следовательно, прагматонимы противопоставлены идеонимам – именам, денотативная сфера которых связана с умственной, идеологической и художественной деятельностью человека [21; 61]. При таком подходе понятие «*коммерческая номинация*» не может отождествляться с понятием «*прагма-*

тоним» по нескольким причинам. Во-первых, коммерческие наименования нельзя однозначно относить к именам собственным. Многие современные исследователи, рассматривая как проприальные, так и апеллятивные качества коммерческих наименований, отмечают их периферийное положение среди имен собственных и нарицательных [9]. Во-вторых, прагматонимы создаются с целью идентификации объекта, а основное назначение коммерческих названий, помимо выделения определенного товара из ряда подобных, – достижение коммерческого успеха.

И. И. Файзуллина, используя термин «*прагматоним»*, трактует его как «словесное обозначение конкретной товарной марки» [34; 6]. Аналогичное по смыслу определение использует и Л. А. Баркова, употребляя термин «*товарное имя*» [1], и П. Т. Поротников, предлагая ввести понятие «*товароним*» [18]. Согласно данным дефинициям, к *прагматонимам, товарным именам* и *товаронимам* могут относиться лишь документально зарегистрированные названия. Сфера бытования коммерческих наименований значительно шире, поскольку их функционирование не ограничено юридической регистрацией.

Использование термина «*прагматоним*» вызывает у исследователей ряд других вопросов. Так, И. В. Крюкова отмечает наличие трудностей при демаркации прагматонимов и эргонимов (собственных имен деловых объединений людей – предприятий) на основании частого употребления единого знака для предприятия и выпускаемой им продукции; прагматонимов и гемеронимов (собственных имен органов периодической печати) на основании общности обозначения серийности выпускаемой продукции [15; 12-13].

Таким образом, в современной лингвистике нет единого понимания термина «*прагматоним*». *Коммерческие наименования*, так же как и *прагматонимы*, обнаруживают соотнесенность с прагматической сферой деятельности человека, но отличаются от них направленностью на достижение коммерческих целей и не обязательной документальной регистрацией.

Т. П. Соколова, анализируя проблемы, связанные со сферой коммерческой номинации, использует термин «*сетевые названия*», понимая под ним названия единой сети магазинов и других коммерческих организаций [31]. При этом отмечается, что *сетевые названия* по своей сути близки к *товарным знакам*. В отличие от них, *коммерческие наименования* присущи и отдельным коммерческим объектам (как учреждениям, так и товарам), не объединенным в сеть.

Иногда в специальной литературе употребляется также термин «*номен*» [11]; [14]. Это понятие в большинстве случаев используется для обозначения *номенклатурного названия* изделия, продукта и т. п. (например, сплав 0246). *Номен* выражает конкретное, содержательное видовое понятие и, в отличие от коммерческого наименования, не преследует коммерческие цели.

Неразграничение терминов наблюдается также в пределах отдельных работ (например, в статье Т. С. Глушковой «Когнитивные механизмы коммерческой номинации (на примере наименований молочной продукции)» равноправно используются такие понятия, как «*названия торговых марок», «имена брендов», «наименования продуктов», «коммерческая номинация*») [41].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что термино-понятийная микросистема сферы коммерческой номинации в русском языкознании находится в процессе становления. Ученые используют разные термины для обозначения коммерческих названий в зависимости от того, чем они руководствуются при анализе исследуемого явления. Так, поскольку в современной науке процесс и результат создания коммерчески релевантного имени приобрел междисциплинарный характер, выбор конкретного термина зависит от термино-понятийного аппарата определенной отрасли знаний («*торговый знак*» и «*товарная марка*» используются, в основном, в юриспруденции; «*бренд*» и «*нейм*» – в маркетинге и рекламистике). Неразграничение в термино-понятийной системе коммерческой номинации наблюдается также и в рамках одной дисциплины. В ономастической литературе коммерческие названия товаров имеют различные терминологические обозначения: *товарные знаки, коммерческие наименования и коммерческие номинации, сортовые и фирменные названия, рекламные имена и рекламные названия, рекламные урбанонимы, прагматонимы, товарные имена, товаронимы, торговые названия, сетевые названия, номенклатурные названия, номены* и др. Каждый из исследователей руководствуется собственными предпочтениями при выборе того или иного термина. Наблюдается использование разных терминов для обозначения коммерчески релевантных названий и в пределах отдельных работ. Это свидетельствует, по справедливому замечанию О.Е.Яковлевой, об определенном кризисе ономастической терминологии, которая нуждается в пересмотре и систематизации [36].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Баркова Л. А. Особенность номинации в английской рекламе/ Л. А. Баркова // Сб. науч. тр. МГПИИЯ. – М., 1981. – Вып. 171. – Проблемы лексической номинации в английском языке. – С. 36-46.

2. Большой Энциклопедический словарь. 2000. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/295242

3. Большой юридический словарь. – М.: Инфра-М. А. Я. Сухарев, В. Е. Крутских, А.Я. Сухарева. 2003. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/18860

4. Головлева Е. Л. Торговая марка: Теория и практика управления. М.: Аспект Пресс, 2005

5. Голомидова М. В. Отражение художественного «стиля эпохи» в эргонимической номинации/ М. В.Голомидова, Е. В. Хрущова// Русский язык в контексте современной культуры. – Екатеринбург, 1998. –С. 31-34.

6. Дзюба К.А. Синтаксический способ формирования наименований англо- и франкоязычных парфюмерных торговых марок / К.А. Дзюба //Развитие гуманитарных наук : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 27.02.12–29.02.2012, Познань. – Польша, Познань, 2012. – Ч. 3, т. 2. – С. 125–132.

7. Домнин В. Брендинг: новые технологии в России. СПб.: Питер, 2002.

8. Дэвис С. Бренд-билдинг: Создание бизнеса, раскручивающего бренд. СПб., 2005. – 320с.

9. Исянов К. Р. Лингвистический анализ, типология и локализация отечественных и иностранных коммерческих названий / К. Р. Исянов: автореф. дис.... канд. филол. наук: 10.02.19. – Уфа, 2012. – 17 с.

10. Кожанова В.Ю. Лингвистические основы наименований брендов (на примере английского и русского языков) / В.Ю. Кожанова: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Краснодар, 2007. – 19 с.

11. Комарова З. И. Выявление мотивировочного признака фитонимов / З. И. Комарова // Проблемы ономасиологии: Сб. науч. тр. / Курск. гос. ун-т. – 1977. – Т. 175.

12. Кондратьев Э.В. Связи с общественностью: Учебное пособие для высшей школы / Э.В. Кондратьев, Р.Н. Абрамов. – М: Академический проект, 2005. – 432 с.

13. Крюкова И. В. Особенности восприятия рекламных названий современными носителями русского языка/ И. В. Крюкова// Методы современной коммуникации: проблемы теории и социальной практики. – М, 2002. – С. 119-120.

14. Крюкова И. В. Типы ассоциативных реакций при восприятии коммерческих номенов/ И. В. Крюкова// Методы современной коммуникации. – Вып. 1. – М, 2002. – С. 119-127.

15. Крюкова И.В. Рекламное имя: от изобретения до прецедентности : дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Крюкова Ирина Васильевна. – Волгоград, 2004. – 360 с.

16. Лукьянова Е. О брендах замолвили слово //Эксперт. № 28. 2001. С. 4.

17. Новичихина М. Е. Теоретические проблемы исследования эффективности коммерческой номинации/ М. Е. Новичихина: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 : Воронеж, 2004. – 351 с.

18. Новичихина М.Е. Коммерческое название, рекламный текст, бренд, товарный знак, номен: разграничение понятий / М.Е. Новичихина // Вестн. Воронеж. гос. ун-та. Сер. Филология. Журналистика. – 2004. – № 1. – С. 165–170.

19. Новичихина М.Е. Теоретический взгляд на товарный знак и торговую марку. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.alumnicenter.kiev.ua/2013/11/teoreticheskij-vzgljad-na-tovarnyj-znak-i-torgovuju-marku.html

20. О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров [Электронный ресурс]: федер. закон от 23.09.1992 г. № 3520-1. – Режим доступа: http://www.legis.ru/misc/doc/126/

21. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1988.

22. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.. Современный экономический словарь. – 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М. 479 с.. 1999. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/19893

23. Рогожина В.В. Языковой компромисс как объективный фактор рекламной номинации в полиэтничном регионе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.jurnal.org/articles/2013/fill6.html

24. Романова Т. П. Самарские рекламные урбанонимы/ Т. П. Романова// Ономастика Поволжья: тез. докладов 9-й международной конференции. – Волгоград, 2002. – С. 127-129.

25. Романова Т.П. Система способов словообразования рекламных собственных имен / Т.П. Романова // Вестн. Самар. гос. ун-та. – 2007. – № 5/2 (55). – С. 204–214.

26. Седаева О. В. Неэффективные коммерческие названия// Культура общения и ее формирование: Материалы 5-й региональной научно- методической конференции. – Воронеж: Полиграф, 1998. – С. 23-25.

27. Слухай Н. В. Лингвистические аспекты нейминга// Філологічні науки: синхронічний та діахронічний аспекти. – Суми: СумДУ. – 2009. – С. 397-405.

28. Слухай Н. В. Психосемантика нейма (на материале русскоязычных имен коммерческой сферы) // Мовні і концептуальні картини світу/ КНУ имени Т. Шевченко. – 2010. Вип. 29. – С. 278-284.

29. Слухай Н. В. Язык современных масс-медиа в зеркале мифа / Н. В. Слухай – К., Изд-во ИФ КНУ, 2011. – 100с.

30. Соболева Т. А. Товарные знаки/ Т. А. Соболева, А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1986. – 176 с.

31. Соколова Т. П. О специфике эргонимического пространства Москвы/ Т. П. Соколова// Ономастика Поволжья: тез. докладов 9-й международной конференции – Волгоград, 2002. – С. 107-108.

32. Стадульская Н.А. Эмоционально-оценочный и экспрессивный компоненты в семантике прагматонимов / Н.А. Стадульская // Вестн. Том. гос. пед. ун-та. – 2007. – Вып. 4 (67). – С. 36–40.

33. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.

34. Файзуллина И. И. Ономастическое поле прагматонимов современного русского языка/ И. И. Файзуллина: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Уфа, 2009. – 184 с.

35. Шарков Ф. И. Интегрированные бренд-коммуникации: учеб. пособие. М.: Рип-холдинг, 2004.

36. Яковлева О. Е. Семиотические типы прагматонимов современного русского языка (на материале номинаций продуктов питания)/ О. Е. Яковлева: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Новосибирск, 2006. – 21 с.

37. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www. kievgrad.info – Cm. 492.

38. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki

39. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aup.ru/articles/marketing/5.htm

40. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sostav.ru/articles/2001/11/09/rec09-11/

41. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.rusnauka.com/10_DN_2012/Philologia/7_105057.doc.htm.

42. Статья поступила в редакцию 10.04.14 р.

Синявська О. Є., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ФІКСАЦІЯ КОМЕРЦІЙНО РЕЛЕВАНТНОГО ІМЕНІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Стаття присвячена аналізу терміно-понятійної мікросистеми сфери комерційної номінації. У роботі розглянуто причини відсутності єдиного терміну для позначення комерційно релевантної назви, серед яких: різнобічність досліджуваного явища і його багатофункціональність, екстралінгвістичні чинники. З урахуванням сказаного запропоновані дефініції понять «товарний знак», «торгова марка», «бренд», «нейм», «рекламне ім'я», «прагматонім» і багатьох інших, які, маючи певну специфіку, часто використовуються як синоніми. Визначено місце й відмічені особливості поняття «комерційна номінація» серед різних позначень, що функціонують у складі терміно-понятійної мікросистеми сфери комерційної номінації.

Ключові слова: *комерційна номінація, товарний знак, торгова марка, бренд, неймінг, прагматонім, товаронім.*

Syniavska O. E., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

TERMINOLOGICAL MICROSYSTEM OF COMMERCIALLY RELEVANT NAMES FROM A HISTORICAL PERSPECTIVE

The article analyses the terminological microsystem in the sphere of the commercial nomination. It discusses the reasons for the absence of the term designating a commercially relevant name, namely: versatility of the phenomenon and its multifunctionality, as well as extralinguistic factors. Definitions are given to such terms as «trademark», «brand», «name», «advertizing name» and many others which despite their specific meanings are often used as synonyms. The notion of a commercial nomination is defined and the features of other nominations included in the terminological microsystem in the sphere of the commercial nomination are given.

Key words: *commercial nomination, trademark, brand, naming, advertizing name.*

УДК 811.111.37

Скибицька Н.В., *к.* філол. н., доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НОВОТВОРИ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК ЦІЛІСНІ І РОЗЧЛЕНОВАНІ НОМІНАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню англійськомовних неологізмів на позначення явищ інформаційного простору, виявленню продуктивних типів словотворення, виокремленню термінів-інтернаціоналізмів, описові розчленованих номінацій та новотворів, що виникли внаслідок метафоризації, а також зростанню ролі телескопічного способу словотворення.

Ключові слова: *метафора, номінація, терміносистеми, афіксація, телескопія.*

Активний науково-технічний прогрес впливає на розвиток мовних явищ, сприяючи появі нової спеціальної лексики, термінології. Остання, в свою чергу, є невід'ємним складником системи лексичних одиниць мови.

Процеси термінологізації привертають увагу багатьох дослідників: О.О.Реформатського, О.В.Суперанської, В.А.Татаринова, Т.Л.Канделакі, В.М.Лейчика, Р.Г.Піотровського, І.Р.Гальперіна, В.І.Карабана, В.І.Сироти та багатьох інших мовознавців.

Терміносистеми, які утворилися давно (юридична, філософська, медична тощо), базуються на класичних мовах, латині та давньогрецькій. Новотвори в інтернет-термінології та інформаційному просторі виникають переважно на основі англійської мови.

Об'єктом нашого вивчення є нові номінації в англомовному інформаційному просторі. Предметом дослідження постають процеси та способи словотворення, метафоризація, що лежать в основі формування термінів на позначення нових явищ інформаційного простору.

Нашою метою є дослідити основні тенденції розвитку термінологічної лексики в сучасному англомовному інформаційному просторі. Завданнями, які диктує виконання поставленої мети, є встановити словотвірні моделі англійських новотворів, окреслити їх продуктивні типи, виділити неологізми в даному лексико-семантичному полі, які стали інтернаціоналізмами, виокремити новотвори з компонентами класичних мов.

За матеріал дослідження слугували он-лайн словник Macmillan [8] та корпус текстів з Інтернету.

Терміносистема «Інформаційний простір» є складником системи, якій властива висока рухливість словникового складу, що відображує реалії життя появою нових термінів.

Основні способи збагачення лексикону мов морфологічним словотворенням (композицією, афіксацією, юкстапозицією, абревіацією, телескопією) доповнюються калькуванням, запозиченнями, а також семантичним словотворенням. Велика роль у цьому останньому належить метонімії та метафорі.

Метафора є продуктивним способом утворення термінів і належить до універсалій природних мов [6, 450]. Завдяки притаманним їй наочності та можливості ви-

кликати асоціації вона полегшує сприйняття та засвоєння інформації, уможливлює дублювання іншомовних еквівалентів.

Вторинні номінації, які виникли в результаті метафоризації термінів інших терміносистем, представлено новотворами англійськомовного інформаційного простору.

Так, в останнє десятиліття поширився термін *text stalking*. У цьому словосполученні *stalking* є юридичним терміном на позначення переслідування. Сталкінг є формою домагань та залякування, що проявляється у переслідуванні жертви, стеженні за нею. Похідним є *stalker*, *стакер* на позначення особи, яка здійснює процес. Названий неологізм вживається на позначення практики відправки СМС повідомлень задля залякування чи образи адресанта: *'Threatening text messages are particularly frightening because stalkers have unlimited access to their victims … One of the worst aspects of text stalking, says Melanie, was not being able to avoid the messages.'* [7, 07-2002]

Як синонім також вживається словосполучення *text harassment, harassment* (домагання, переслідування), що утворився в межах юриспруденції.

Популярний сьогодні вираз «тролити» означав «писати негативні та провокаційні коментарі на вебсторінках, щоб навмисне змусити інших реагувати певним чином». Особу, яка цим займається, називають «троль». Первинним значенням, яке передавало це слово, було міфічна істота-карлик.

Тролити та *тролінг* стали інтернаціоналізмами, вони широко вживаються в українських ЗМІ: «Зеленського почали тролити в Росії після візиту в зону АТО» [2] або «Міжбанк продовжує тролити гривню» [3].

Ці два терміни особливо поширилися в 2012 році. Вони привертають увагу багатьох науковців із різних галузей науки. Так, соціолог Ю.А.Данько, досліджує «тролінг» як новий вид віртуальної комунікації. У своїй статті він визначає це поняття «як вид віртуального спілкування з порушенням етики мережевої взаємодії, що виражається у вигляді прояву різних форм агресивної, знущальної і образливої поведінки для нагнітання конфліктів» [1, 18]. Він завдячує своєю появою мережевій анонімності.

Ще один інтернаціоналізм представлено обчислюваним іменником *spoiler*. Спойлер – інформація про фільм, книгу чи електронну гру, яка може зіпсувати насолоду того, хто бачить / читає / грає якимось предметом уперше. Спочатку *spoilers*, укр. *спойлери*, рос. *спойлеры* з'явилися лише на спеціалізованих сайтах Інтернету, повідомленнях на тематичних конференціях із застереженням, яке гарантувало, що саме користувач має зробити вибір читати чи ні такі повідомлення, натискаючи відповідне посилання. Зараз такі застереження випускаються. Нещодавно, неологізм *spoiler* отримав нове значення у публіцистичному стилі, де утворено віддієслівний іменник *spoiling*. *Spoiling requires ingenuity, "sources" (suborned, of course) and a propensity to media felony. The net is the Wild West. No law between the website and Dodge City*. [10, 29-04-2002]

Термін-новотвір *spoiler-crit*, де *crit* є сороченням від *criticism*, критичний відгук, рецензія уживається на позначення інтернет-рецензії, оглядів фільмів чи телепередач, опублікованих значно раніше від їхніх загальних показів.

З термінами *віртуальна (штучна) реальність, віртуальна пам'ять* ми давно знайомі, однак *virtual / logical Friday* є новотвором. Він позначає останній робочий день перед довгими вихідними, зазвичай четвер, а п'ятниця є додатковим вихідним днем.

«I'm so glad I have Thursday and Friday off for Thanksgiving. Even though today is only Wednesday it's Virtual Friday!» by ShoKill November 25, 2008 [11].

Он-лайн словник urbandictionary синонімом до *Virtual Friday* подає *Pseudofriday* – неологізм, до складу якого входить запозичений з грецької префіксоїд *псевдо-* [11]. Торгівельні компанії, спонукаючи людей робити он-лайн покупки у понеділок, що слідує за святами з приводу Дня подяки в США, 2005 року винайшли термін *Cyber Monday, кіберпонеділок*. Цей термін став міжнародним маркетинговим поняттям для багатьох роздрібних он-лайн торговців Канади, Чилі, Китаю, Колумбії, Німеччини, Великобританії, Португалії та ін. країн. Термін виник на позначення явища, яке відбувалося в понеділок за святом Дня подяки, коли американці поверталися на свою роботу та отримували доступ до швидкісного Інтернету і могли за його допомогою купувати потрібне. Тенденція робити покупки в цей день за допомогою Інтернет дедалі більше зростає.

Прикметник *virtual* є продуктивним компонентом новотворів англійськомовного інформаційного простору: *virtual reality device, virtual reality head mounted display* віртуальний шолом-дисплей, *virtual reality mark up language* мова маркування подій віртуальної реальності, *virtual reality modeling language* мова моделювання віртуальної реальності. Зараз практично все може існувати у віртуальній формі: *virtual kiss* віртуальний поцілунок, *virtual pet* віртуальна домашня тварина, *virtual office* віртуальний офіс, *virtual university, virtual carjacking* віртуальне викрадення автомобіля. Ці приклади неологізмів є багатокомпонентними термінами-словосполученнями, що позначають єдині цілісні поняття.

Технологічний прогрес з кожним днем змінює наше життя. Раніше потрібно було знаходити баланс та успішно поєднувати роботу й особисте життя, *work – life balance*, зараз за аналогією з вищезгаданим виник новий термін *tech – life balance* (або *tech/life balance*). Він позначає врегулювання особистого, реального, спілкування та взаємодію з електронними пристроями.

Людей, які не можуть уявити світ без Інтернету та мобільних телефонів, називають *digital natives*, букв. цифровими автохтонами. Тих, хто народився раніше 1980-х років та не настільки залежний від новітніх винаходів, позначають терміном *digital immigrants*.

Крайній інтерес до свого життя, зовнішності, проблем, спричинений частим використанням соціальної мережі *Facebook,* передає назва *Facebook narcissism*. У цьому словосполученні поєднано термін нарцисизм, який первинно використовується у психології та власний іменник.

Мобільні телефони, планшети дуже швидко удосконалюються, з'являються новіші моделі. Це призводить до того, що сучасне покоління часто їх змінює, а застарілі моделі передає у спадок старшим. Термін *hand-me-up* використовується як обчислюваний іменник *hand-me-ups*, прикметник та дієслово: *The mobile phone boom has been a major contributor to the hand-me-up phenomenon – parents are often the recipients of their children's cast-off phones. (Прикметник)*

The belt was hand-me-upped to my very petite *sister Rachel, who is six years old (минулий час, пасивний стан дієслова).*

Ймовірно, термін створено за аналогією з використовуваним раніше *hand-me-down* на позначення речей, які передавалися від старшого до молодшого покоління, напр., *hand-me-down clothes*, речі, які передаються у спадок.

Поведінку людини, яка обходить увагою свого співрозмовника, споглядаючи або використовуючи мобільний телефон, позначено терміном-неологізмом *phubbing*. Він утворений за допомогою телескопії: іменник *phone* + дієслово *snub*. Вживаються також його похідні: дієслово *phub* та іменник на позначення істоти-виконавця дії *phubber*.

За допомогою телескопії утворено термін *plagiarhythm* (від іменника *rhythm* та дієслова *plagiarize*). Він уживається в значенні крадіжки мелодій чи слів до пісень шляхом завантаження їх з Інтернету та включення, використання їх у нових композиціях.

2009 рік засвідчив появу нового дієслова в англійській мові: *redact* вносити зміни до документу, файлу, готуючи його до публікації, видаляючи конфіденційну інформацію. Неповним синонімом цього неологізму є дієслово *to edit*.

Продуктивними виявляються суфікси латинського походження *-fication* та *–ify*. Так, з'явилися терміни *gamification (*або *gameification)* та *gamify (*або *gameify)*. Перший позначає адаптацію програм, особливо освітніх матеріалів, до ігор, щоб зацікавити та спонукати користувача до їхнього використання. Крім комп'ютерних технологій та сфери Інтернетпослуг, термін *gamification* може вживатися в сфері маркетингу (реклами). Суфікс *–ify*, де він має значення «змусити щось стати чимось», напр. *to purify очищати, робити чистим, electrify електрифікувати*, пор. також їхні похідні *purification, electrification*.

За допомогою суфікса *–fication* утворено іменник *studentification* процес соціальних, економічних змін та перетворень у довкіллі, спричинених великою кількістю студентів, які займають певні частини міст, де розташовано популярні університети.

За допомогою телескопії утворився термін *ringxiety* (від *ring+anxiety*, букв. дзвінок+страх) на позначення відчуття того, що ви чуєте, як дзвонить мобільний телефон. Іменник *anxiety* запозичений до англійської з латинської через французьку на початку 16 ст.

Латинські суфікси *–ism* та *–ist* залишаються продуктивними елементами-інтернаціоналізмами. Так, іменник *clicktivism* передає таке значення – використання Інтернету як засобу впливу на суспільну думку та досягнення політичної чи соціальної мети. Він є наслідком поєднання іменників *click* та *activism.* Особу – виконавця дії позначає іменник *clicktivist*.

Іменники *hacktivism* та *hacktivist* теж утворені за допомогою телескопії: *hack* незаконно отримувати доступ та *activism* / *activist* особа, яка змінює або маніпулює інформацією в Інтернеті, щоб висловити політичну думку.

Латинська основа присутня в неологізмі *anecdata* – інформація, яка ніби базується на серйозному дослідженні, але насправді заснована лише на тому, що хтось вважає за правдиве. Термін утворений телескопією, поєднує частину прикметника *anecdotal*, заснований на власному досвіді, а не на перевірених фактах, та латинську основу *data,* дані.

Словотворчі елементи класичних мов представлено також компонентами з грецької: в іменниках *nomophobe* особа, яка страждає від страху , що не матиме можливості скористатися мобільним телефоном, *nomophobia* та прикметнику *nomophobic*, де представлено компонент *phobos страх*.

Окрім латинських та грецьких компонентів в деяких англійських новотворах присутні компоненти з японської.

Zenware є програмою, яка блокує візуальні подразники для того, щоб легше було сконцентруватися на тому, що робиш. Компонент неологізму *Zen*, є водночас загальновідомою формою Буддизму, який засновано на ідеї, що духовні знання приходять з очищенням розуму від думок та зосереджені лише на виконанні одного завдання. Термін утворено за допомогою телескопії поєднанням *zen* та частини слова *software* комп'ютерні програми.

Movieoke є формою розваги, коли людина грає сцени з фільму, читаючи рядки-репліки на моніторі тоді, як самі сцени з фільму беззвучно програються як супровід. Неологізм містить відомий нам компонент *–oke* (пор. *karaoke*), букв. оркестр. Термін може використовуватися як ад'єктив, напр. *movioke bar, movieoke party, movieoke star* тощо. Паралельно вживається термін *cinemoke*. *Movieoke* утворено за допомогою телескопії, поєднанням частин іменників *movie* та *karaoke*.

Варто згадати популярний сьогодні неологізм – інтернаціоналізм *selfie* (або *selfy*), укр. *селфі,* який є скороченням, що легко запам'ятовується, від складного іменника *self-portrait* автопортрет, позначає фото себе, зняте на мобільний телефон. В українських соцмережах можна зустріти його транслітерацію *селфі*. «Селфі ведучої «Оскара» став рекордсменом» [5] або «Thousands of makeup-free selfies tweeted in support of Kim Novak, 81, whose looks were slated at the Oscars» [9].

Неологізм *selfie* утворився в Австралії з використанням поширених суфіксів *–ie / -y*: *barbie(barbecue), wallie (wallet), firie (fire-fighter).*

Суфікс *–ie / -y* в англійській мові є продуктивний, він використовується для утворення зменшувально-пестливих іменників, як у загальних, так і власних назвах. Наприклад, *television – telly, kid – kiddie, laptop – lappy*, *Bil – Billy.*

У британському варіанті англійської суфікс *–ie / -y* передає значення «приховане бажання, потаємне захоплення, потурання»: *choccy (chocolate), biccy (biscuits), drinkies (drinks), bestie (best friend)*. Неологізм *sheddie* позначає людину, яка створила затишну житлоплощу в сараї та використовує її для роботи або відпочинку.

За допомогою телескопії, поєднанням частини розмовного іменника *selfie,* утворено такі терміни, які використовуються в мережі Інтернет та розмовній англійській: *legsie* (*legs+selfie* фото загорілих ніг, зняте на мобільний, щоб показати, що особа насолоджується відпусткою), *helfie* (*hair+selfie*, фото волосся), *welfie* (*workout+selfie,* знімок себе під час тренування), *drelfie* (автознімок у п'яному стані), *shelfie* чи *bookshelfie* (фото власної книжкової полиці, яка дає змогу визначити улюблені книжки, на ній може бути присутнім або відсутнім автор знімка).

Варто зазначити, що Оксфордський словник назвав словом 2013року інтернет-термін *selfie* [4].

Проведене дослідження свідчить, що провідну роль у творенні термінів англійськомовного інформаційного простору відіграє саме іменне словотворення. Серед способів вираженого словотворення переважають телескопія та афіксація. Семантичні процеси на сучасному етапі активізувалися здебільшого завдяки метафоризації термінів інших галузей знання або слів загальновживаної сфери.

Англійська мова, використовуючи компоненти класичних мов (грецької, латинської та японської), стає донором для інших мов, постачаючи їх термінами інтернаціоналізмами.

Матеріал дослідження дозволяє зробити висновок про зростання продуктивності творення розчленованих номінацій, отже, словосполучень у цій сфері наукового стилю, та збереження потенціалу телескопії та афіксації як способів словотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Данько Ю.А. «Тролінг» як новий вид віртуальної комунікації [Електронний ресурс] / Ю.А.Данько. – Режим доступу: http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/4.2013/2_Danko17_25.pdf.

2. Зеленського почали тролити в Росії після візиту в зону АТО. Новини телеканалу espreso.tv [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://espreso.tv/news/ 2014/08/19/volodymyra_zelenskoho_zvynuvachuyut_v_ukrayini_u_prorosiyskiy_pozyciyi_a_v_rosiyi_hnoblyat_za_proukrayinsku

3. Міжбанк продовжує тролити гривню [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://expres.ua/news/ 2014/05/19/106648-mizhbank-prodovzhuye-trolyty-gryvnyu

4. Оксфордський словник назвав словом року “selfie ” [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2013/11/131118_ word_of_the_year_or.shtml]

5. Селфі ведучої «Оскара» став рекордсменом» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/society/ 2014/03/3/155226/

6. Скибицька Н.В. Метафора як основа оформлення нових термінів у комп’ютерній лексиці сучасної англійської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 37. – К., 2011.– С. 445–450.

7. Cosmopolitan [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cosmopolitan.co.uk/

8. Macmillan Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.macmillandictionary.com/ buzzword/recent

9. Stretton, Penny. Thousands of makeup-free selfies tweeted in support of Kim Novak, 81, whose looks were slated at the Oscars» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2579248/Crime-novelists-make-free-selfie-solidarity-actress-Kim-Novak-sparks-Twitter-Facebook-trend-itsokkimnovak.html#ixzz3BxgS7zdI]

10. The Guardian [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.theguardian.com/technology/2002/apr/29/ internetnews.g2

11. The Urbandictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Virtual%20Friday

Скибицкая Н.В., канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко

НОВООБРАЗОВАНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА КАК ЦЕЛОСТНЫЕ И РАСЧЛЕНЁННЫЕ НОМИНАЦИИ

Статья посвящена изучению англоязычных неологизмов, которые обозначают явления информационного пространства, выявлению продуктивных типов словообразования, выделению терминов-интернационализмов, описанию новых

расчленённых номинаций и новообразований, которые появились вследствие метафоризации, а также повышению роли телескопического способа словообразования.

Ключевые слова: *метафора, номинация, терминосистемы, аффиксация, телескопия.*

Skybytska N. V., PhD, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

NEOLOGISMS OF ENGLISH INFORMATION SPACE AS INTEGRAL AND SPLIT NOMINATIONS

The article focuses on English neologisms denoting phenomena of information space, discovering productive word-building types, singling out international terms, description of new split nominations and neologisms, which appeared due to metaphorization, as well as on the increasing productivity of blending.

Key words: *metaphor, nomination, terminological systems, affixation, blending.*

УДК811.581’373.72

Сліпченко О.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ КИТАЙСЬКИХ ІДІОМ ЧЕН’ЮЙ У ХУДОЖНІХ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті розглядаються сучасний стан досліджень функціональних стилів у сучасній лінгвістиці та найпоширеніші прийоми стилістичного використання чен’юїв у художньому і публіцистичному текстах.

Ключові слова: *чен’юй, функціональний стиль, художній стиль, публіцистичний стиль, стилістична трансформація.*

Питання про функціональні стилі – одне з найсуперечніших питань у лінгвістиці. В дослідженнях В. В. Виноградова, М. М. Кожиної, Д. М. Шмельова, В .А. Авроніна, О. К. Панфілова та ін. обґрунтовуються різні підходи щодо визначення й класифікації функціональних стилів.

Саме слово *стилістика* походить з французького слова *stylistique*, яке, у свою чергу, є похідним від слова *style*, що має безпосереднє відношення до грецького *stylos*, – так стародавні греки називали паличку із загостреним кінцем, за допомогою якої писали на дощці. Дощечка, покрита шаром воску, служила матеріалом для письмової

фіксації мовлення. Для досягнення досконалості або повноти вираження думки доводилося проявляти наполегливість і додавати ретельності, не раз стирати написані букви, змінювати зоровий образ написаного.

Таким чином, мистецтво користуватися паличкою-стилем стало ототожнюватися із словесною майстерністю. Із часом уміння гарно говорити й писати, тобто домагатися відповідності форми вираження (мовлення) й змісту, перетворилося в навчання, у науку про форми найкращого вживання мови в різних видах мовної діяльності, у різних сферах спілкування.

Об'єктом стилістики мови є елементи, категорії структури мови й ті його типи, стилі, які обумовлені сферами функціонування: науковий стиль, публіцистичний, офіційно-діловий, мовлення побутово-розмовне, – одним словом, усі різновиди літературної мови, що вирізняються спільністю форми спілкування у зв'язку з характером суспільної діяльності його носіїв.

Про функціональну стилістику можна говорити в широкому й у вузькому розумінні терміна. У широкому розумінні – це методологічний напрямок, основи якого закладено в 20 – 30-ті рр. М. М. Бахтіним, В. В. Виноградовим, Г. О. Винокуром, Л. П. Якубинським, членами Празького лінгвістичного гуртка. Головні принципи цього напрямку – дослідження мови в її зв'язках із позамовною (насамперед соціальною) дійсністю, зосередження уваги на закономірностях функціонування мови не тільки всередині мовної системи, але й «зовнішньому» середовищу під впливом екстралінгвістичних чинників, розгляд мовної поведінки як цілеспрямованої діяльності, прагнення до повного охоплення різноманіття форм і видів мовного спілкування. Маючи на увазі широке трактування предмета цієї науки, А. М. Васильєва писала: «Функціональна стилістика виходить із того, що на певному етапі розвитку суспільства, відповідно до рівня його загального розвитку й актуальних комунікативних потреб на цьому рівні, у діючій мові складається певна цілісна функціонально диференційована система систем, зміст, структура й форма якої близькі до оптимальної доцільності щодо цих потреб» [Васильєва, 1982 : 35]. «У функціонально-стилістичній системі при зниженні мовної абстракції можуть бути послідовно виділені рівні позатекстуально стилістично диференційованих мовних одиниць, функціональних макростилів, макростильових різновидів (зокрема жанрів), а також більш низькі, аж до конкретного нестандартного тексту» [Васильєва, 1982 : 41 – 42]. Таким чином, сучасна стилістика включає й аналітичний (вивчення стилістичних ресурсів), і власне функціональний напрямки, об'єднані установкою на дослідження явищ мови й стилю у зв'язку з екстралінгвістичною дійсністю.

Функціональна стилістика у вузькому розумінні слова – це послідовно мовознавча дисципліна, що остаточно сформувалася в 60 – 70 рр., і її предметом є закономірності власне вживання мови в соціально значущих сферах спілкування, стилістико-мовна системність, яка складається при цьому [Кожина, 1972; Васильєва, 1976; Костомаров, 1971; Сиротиніна, 1974; Hausenblas, 1972 та ін.].

М. М. Кожина визначає функціональний стиль як «своєрідний характер мовлення того чи іншого соціального її різновиду, що відповідає певній сфері суспільної діяльності й співвідносній з нею формі свідомості, який твориться особливостями

функціонування в цій сфері мовних засобів і специфічною мовленнєвою організацією, що створює певне загальне її стилістичне забарвлення» [Кожина, 1972 : 37].

Вихідні ідеї функціонально-стилістичної теорії М. М. Кожиної співзвучні у своїй основі з положеннями М. М. Бахтіна. Мовне спілкування, як специфічно людський феномен, найтісніше пов'язане з іншими сутнісними властивостями людини – діяльністю й свідомістю [Кожина, 1972 : 16]. З урахуванням цього одного з найважливіших понять функціональної стилістики «сфера спілкування» конкретизується як єдність виду діяльності й форми суспільної свідомості (під час вивчення функціонального стилю). Саме це останнє дало можливість визначити поняття функціонального стилю й класифікувати стилі на єдиній підставі. «Стиль формується саме в результаті функціонування мови з метою «обслуговування» тієї чи іншої форми суспільної свідомості, що здійснюється у відповідній, так би мовити «сугубо-соціальній» сфері діяльності [Кожина, 1972 : 61]. «Призначення тієї чи іншої форми суспільної свідомості й виду діяльності (а отже – і сфери спілкування …, як і специфіка відповідних форм мислення, обумовлюють специфіку зумовлених ними функціональних стилів мовлення, закономірності функціонування в них мовних засобів і їх мовну організацію» [Кожина, 1972 : 62].

На думку К. О. Долиніна, функціональні стилі – «це не що інше, як узагальнені мовні жанри, тобто мовні норми побудови певних, досить широких класів текстів, у яких втілюються узагальнені соціальні ролі – такі, як учений, адміністратор, поет, політик, журналіст і т. ін. Ці норми – як і будь-які норми рольової поведінки – визначаються рольовими очікуваннями й рольовими приписаннями, які суспільство пред'являє до мовців (пишучим). Суб'єкт мовлення (автор) знає, що тексти, які переслідують таку мету, треба будувати так, а не інакше, і знає, що інші (читачі, слухачі) чекають від нього саме такої мовної поведінки» [Долинін, 1978 : 60].

Як бачимо, К. О. Долинін під функціональними стилями має на увазі мовні жанри. Слід зазначити, що поняття мовного жанру, уперше запропоноване М. М. Бахтіним, досі, мабуть, недостатньо цінується. Хоча в сучасній лінгвістиці чимало робіт, що використовують це поняття, воно інтерпретується як одна зі стилістичних категорій.

За визначенням М. М. Бахтіна, мовні жанри – це «відносно стійкі тематичні, композиційні й стилістичні типи висловлювань» [Бахтін, 1986 : 255]. При цьому висловлювання в даному випадку – це зовсім не якийсь мовний еквівалент речення, як дуже часто розуміють згаданий термін у сучасному синтаксисі, а щось на зразок репліки діалогу в розширеному розумінні цього терміна. М. М. Бахтін визначає висловлювання як основну одиницю спілкування, по-перше, відмежовану від інших таких самих одиниць зміною суб'єктів мовлення, а по-друге, що має смислову завершеність.

Щодо поняття «мовний жанр», то сфера його можливого застосування не обмежується тільки висловлюваннями. Уточнюючи думку М. М. Бахтіна, зауважимо, що мовні жанри – це стійкі тематичні, композиційні й стилістичні типи не висловлювань, а текстів.

Мовний жанр характеризується триєдністю тематичного змісту, стилю й композиції висловлень [Бахтін, 1979 : 237 – 238], при цьому розуміння Бахтіним

теми, стилю й композиції відрізняється від традиційного лінгвістичного – воно прагматичне.

Породження мовного жанру, згідно Бахтіна, відбувається так: спочатку з'являється задум – він визначає, з одного боку, предмет мовлення і його межі, предметно-значеннєву вичерпаність і поєднується із предметом мовлення як суб'єктивний момент висловлювання з об'єктивним у нерозривну єдність, напевно, що і є темою мовного жанру. З іншого боку, задум визначає вибір жанрової форми: «Цей вибір визначається специфікою даної сфери мовного спілкування, предметно-значеннєвими (тематичними) міркуваннями, конкретною ситуацією мовного спілкування, персональним складом його учасників і т. ін.». Потім відбувається зворотний вплив: задум сам корегується вибраним жанром, «складається й розвивається в певній жанровій формі». У результаті цього взаємного впливу складаються стиль і композиція. Водночас із цим моментом існує другий – експресивний, тобто «суб'єктивне емоційно оцінююче ставлення мовця до предметно-значеннєвого змісту свого висловлювання». Він також впливає на стиль і композицію [Бахтін, 1979 : 256 – 264].

Як бачимо, тема – перший аспект триєдності, що стоїть найближче до задуму, суттєво відрізняється від предмета мовлення, оскільки вона, так би мовити, уже майже готова бути висловленням. Це предмет мовлення, який у результаті відбору, побудови й організації став таким, що стосовно нього можлива відповідна позиція (кажучи сучасною мовою, тема прагматична). Стиль мовного жанру – це модель, типова форма, у яку відливається індивідуальний стиль висловлювання, що виражає індивідуальність автора, і експресія, з якою стиль безпосередньо пов'язаний. Стиль також прагматичний: він існує не в мові, а в конкретних висловлюваннях, уведених у контекст конкретної ситуації. Стиль – це «майже виражена» експресія, стиль, як і тема, готовий до вираження певної (експресивної) позиції мовця й до визначення, змушення зворотної позиції. Третій аспект – композиція мовного жанру, – згідно з Бахтіним, є «певними типами побудови цілого, типами його завершення, типами ставлення мовця до інших учасників мовного спілкування» [Бахтін, 1979 : 242]. Очевидно, композиція – це організація цілого, своєрідний метатекст, мережа (метатекстових) перформативів, яка й сприяє зв'язку висловлювання з дійсністю.

Дослідження різних авторів з розглянутої проблеми дозволяють зробити висновок, що функціональний стиль – це утворення, що ґрунтується на закріпленні певних якісних характеристик за мовними творами (звідси його альтернативна назва – «мовний стиль»), що функціонують у певній сфері спілкування, співвіднесеної з відповідною сферою людської діяльності.

Опис функціонального стилю має якісний характер і по суті саме в такому вигляді й подається більшістю авторів. Якісний характер проявляється, по-перше, у визначенні приналежності деяких текстів (мовних творів) до даного функціонального стилю на основі емпіричних прагматичних критеріїв (ситуація спілкування, призначення, зміст, жанр тощо), а по-друге, у виборі мовних явищ різних рівнів, виразних засобів, міжрівневих кореляцій, що підлягають виявленню як матеріальні носії або експлікатори характерних рис даного стилю [Троянська, 1982 : 69].

Особливістю функціонального стилю є свідомий (або принаймні усвідомлюваний) відбір мовних засобів з метою оптимізації даного виду комунікації [Цвіллінг, 1986 : 7]. Відповідно функціональний стиль наукової літератури, наприклад, являє собою сукупність якісних рис, що визначають вибір мовних засобів в інтересах найефективнішого обміну науковою інформацією.

На думку автора, незважаючи на суперечність визначення функціонального стилю, майже всі дослідники згодні, що основними стилетворчими чинниками функціонального стилю є цільова установка (інтенція) і зміст мовного повідомлення. При цьому автор переконаний, що виділення різних стилів можливе тільки з позиції адресата мовлення, який інтуїтивно відчуває цю об'єктивну наявність різних функціональних варіантів мови й користується ними в різних життєвих ситуаціях уже як адресант мовлення, відбираючи із загальномовного фонду ті чи інші мовні засоби, які в даній ситуації найбільш доречні й доцільні.

Наявність різних стилів відчувається адресантом мовленнятому тому, що кожний функціональний стиль має специфічні якісно-мовні характеристики, порізному організовуючи мовні засоби. Водночас в пам'яті носіїв мови зберігаються, очевидно, певні статистичні характеристики цих мовних засобів, що відрізняють один стиль від іншого.

Таким чином, функціональний стиль – система складна, багатопланова, незамкнута, багато в чому суперечлива, й будь-яка класифікація є лише необхідним спрощенням, що дозволяє ближче підійти до розуміння його суті.

Часто пишуть про відсутність у стилістиці єдиної класифікації функціональних стилів. Враження різнобою здебільшого створюється через нечіткість термінології, її небажаної синонімічності, коли одне й те саме поняття різними авторами називається по-різному (порівняємо, наприклад, найменування одного зі стилів: діловий, офіційно-діловий, адміністративний, канцелярський, законодавчий тощо).

Різна як кількість розрізнюваних стилів (від чотирьох до семи), так і принципи виділення. Багато дослідників дотримується припущення, що існують п'ять функціональних стилів – розмовний стиль, стиль художньої літератури, публіцистичний, науковий і офіційно-діловий. Цієї класифікації дотримується Є. Г. Ризель (1959), М. П. Кульгав (1964), Д. Є. Розенталь (1974) і деякі інші дослідники. Хоча для назви того самого стилю автори використовують дуже часто різні терміни, наприклад: 1) розмовний стиль – стиль повсякденного мовлення; 2) стиль художньої літератури – художній стиль; 3) публіцистичний стиль; 4) науковий стиль – стиль наукової літератури; 5) діловий стиль – офіційно-діловий стиль.

Слід зазначити, що за останні десятиліття, у зв'язку з подальшим ускладненням структури суспільства, класифікація стилів дещо розширилася (наприклад, виділений публіцистичний стиль, хоча він існував і раніше,– стиль, що перебуває на межі стилю художньої літератури й наукового стилю).

Необхідно відзначити, що критики, літератори й дослідники, які діють у рамках постмодерністської парадигми, уважають, що виділення ФСР не має сенсу. Літератори намагаються демонструвати це на практиці, змішуючи ознаки різноманітних ФСР у своїх творах. Подібні приклади (моделювання науково-

го дискурсу в мові художньої літератури або навпаки моделювання художнього оповідання в науковому дискурсі) існували давно. Однак вони не декларувалися як програми. Цей процес складний і діалектичний: більшість учасників спеціальної комунікації опираються вимогам постмодерністської парадигми й не поспішають стирати відмінності. Скепсис постмодерністів відносно ФСР виправданий, якщо виходити з «польової» моделі ФСР. Останнє веде до того, що ФСР подібні до певних територій, відокремлених одна від одної відносно чіткими межами, і його поки що дотримуються деякі дослідники. Якщо ж розглядати модель ФСР у порівнянні з фізичним полем, то практика літераторів-постмодерністів доводить протилежне тому, що вони хотіли б подати: оскільки вони використовують деякі ознаки й прийоми, значить ці ознаки й прийоми щонайменше існують і, крім того, інтуїтивно розпізнаються як співвідносні з певними вихідними ФСР.

На нашу думку, номенклатура функціональних стилів потребує перегляду. Наприклад, назва «публіцистичний» більше не висвітлює реальність, хоча за інерцією його доводиться використовувати. Чіткий розподіл на функціональні стилі, при всій його навчально-філологічній релевантності, з дослідницькою метою слід скасувати, тому що він в його теперішньому вигляді не дозволяє лінгвістам аналізувати суміжні явища. У зв'язку з цим пропонуємо замість поняття «функціональний стиль», що викликає у свідомості образ чітко відокремлених одна від одної сфер, поступово використовувати більш релевантне (внаслідок його нечіткості) поняття Д. М. Шмельова «функціонально-стилістичний різновид» (далі – ФСР), яке дотепер так і не набуло широкого поширення.

Щодо стилістики в китайській мові, то вона своїм коріннями сягає поетики прадавнього Китаю. У прадавні часи, ще до нашої ери, китайці вже намагалися осмислити факти поетичної творчості, зрозуміти природу окремих явищ літератури, з'ясувати об'єктивні особливості мовних засобів зображення. Китайський дослідник Чжу Янься зазначав, що саме «риторика» (修辞 – xiuci) належить до тієї області, яка вивчає стиль як лінгвістичну форму з метою вираження мети в певному контексті [Zhua Yanxia, 1999 : 34].

У китайській мовознавчій традиції існує кілька термінів для позначення поняття «стиль»: 修辞 (xiu ci), 文体 (wen ti), 风格 (feng ge), 词章 (ci zhang). Усім цим термінам китайські вчені надають різного змісту. Рамки філологічних дисциплін, які позначають ці терміни, досить нечіткі й дотепер не визначені. Наукова дефініція "修辞" і схожі з нею поняття потребують глибокого й конструктивного вивчення як у сфері китайської мови, так і літератури.

Сучасний китайський мовознавець Ван Беньхуа у своїй праці «Практична стилістика сучасної китайської мови» (实用现代汉语修辞) зазначив, що в китайській лінгвістичній традиції терміном для позначення «стилістика» виступає 修辞学 як розділ мовознавства, який вивчає стилістичні прийоми, засоби для побудови текстів з метою адекватної передачі інформації [王本华 2002 : 10]. Термін 语体学 позначає розділ мовознавства, що вивчає вживання певного мовного матеріалу залежно від ситуації.

Визначення функціональних стилів китайської мови є одним з дискусійних питань китайської мови. Сюй Цин, автор роботи «Сучасна китайська мова», виділив

чотири основні функціональні стилі: **公文**语体 – офіційно-діловий (gongwen yuti), **政**论语体 (zhenglun yuti) – публіцистичний, **文**艺语体 (wenyi yuti) – художній, **科学**语体 (kexue yuti) – науковий [**徐青** 1997].

Як відзначив китайський лінгвіст Чжу Янься, у сучасних національних мовах таких стилів три (语体): нейтральний, високий (книжний) і низький (розмовний), а щодо мовлення (**文体**), то тут налічуються такі функціональні стилі: розмовний, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній [Zhua Yanxia, 1999 : 36].

В. І. Горєлов у своєму дослідженні «Стилістика сучасної китайської мови» виділяє п'ять функціональних стилів: публіцистичний, науково-технічний, літературно-художній, офіційно-діловий і розмовний. У публіцистичному й розмовному стилях, а також у літературно-художньому мовленні знаходять широке застосування слова з емоційно-оцінним значенням, або афективна лексика. Щодо лексики термінологічної й спеціальної, то вона характерна для таких функціональних стилів, як науково-технічний і офіційно-діловий [Горєлов, 1979 : 12].

Як зазначає В. І. Горєлов, фразеологія китайської мови широко представлена у всіх функціональних стилях, а особливо в літературно-художньому мовленні. Фразеологізми з емоційно-оцінним значенням і зображально-виражальні засоби китайської фразеології постійно зустрічаються в розмовному стилі, а також у публіцистиці й художній літературі, тоді як фразеологічні штампи й так звані стійкі фрази зазвичай існують у творах науково-технічного й офіційно-ділового стилів [Горєлов, 1979 : 12].

Цікавим у даній роботі є дослідження функціонально-стилістичних особливостей уживання китайських ідіом чен'юїв у художніх і публіцистичних текстах.

Чен'юї, маючи переносно-образне значення, за своєю природою є експресивним і дуже рідко стилістично нейтральними. Емоційно-експресивні особливості чен'юїв пов'язані в першу чергу із приналежністю їх до художнього стилю китайської мови. Переважною сферою вживання чен'юїв є чітко нормована літературна мова й публіцистичний стиль. Така стилістична приналежність чен'юїв пов'язана з їх походженням. Джерелом більшості чен'юїв є китайська класична література: класичні канони, філософські трактати, історичні літописи, художні твори.

Жанрово-стилістична приналежність чен'юїв до письмової, книжної мови не виключає уживання їх у розмовній мові. Хоча слід зазначити, що в розмовній мові частіше використовуються модельовані чен'юї, які вільно створюються в процесі вислову за типовими конструкціями.

З метою дослідження функціонально-стилістичних особливостей уживання китайських ідіом чен'юїв у художніх і публіцистичних текстах доцільно розглянути найпоширеніші прийоми їх стилістичного використання.

У художніх і публіцистичних текстах одним з найяскравіших стилістичних прийомів є прийом **подвійної актуалізації** чен'юю, коли навмисно створюється двозначний контекст, що припускає одночасне вираження декількох окремих значень чен'юїв. Наприклад:

他要我忍气吞声，不允许我说一句话。我丈夫把家里砸得惊天动地一片狼藉。直到他母亲冲进来抓住他的手……这种夫妻吵架自古有之，婆婆妈妈的 **不足**为奇……**我**们夫妻这一场伤筋动骨的吵架就是因为有了孩子。

Tā yào wǒ rěn qì tūn shēng, bù yǔnxǔ wǒ shuō yī jù huà. Wǒ zhàngfu ba jiālǐ záde jīng tiān dòng dì yī piàn lángjí. Zhídào tā mǔqin chōngjìnlái zhuāzhù tāde shǒu……Zhè zhǒng fūqī chǎojià zì gǔ yǒu zhī, pópo mātā de bù zú wéi qí……Wǒmen fūqī zhè yī cháng ***shāng jīn dòng gǔde*** *chǎojià jiù shì yīnwéi yǒule háizi* [Чи Лі, 2000 : 122].

Він хотів, щоб я мовчки проковтувала образу, мені не дозволяли навіть сказати й слова. Мій чоловік улаштував удома такий розгардіяш, що здригалися небо й земля. Дійшло до того, що його мати кинулася до нього й схопила за руку….Такі скандали між чоловіком і дружиною існують із прадавніх часів, ними не здивуєш свекрух і матерів…Причиною нашої із чоловіком перепалки, яка ***руйнує*** *все, стала поява дитини.*

У даному тексті поведінка чоловіка під час сварки актуалізується за допомогою чен'юй «розбивати все дощенту», «так, що стіни (небо й земля) здригаються», далі в контексті вказується причина всіх сварок – «поява дитини». При створенні такого двозначного контексту автор досягнув одночасної реалізації значень чен'юй – 1) «важкі каліцтва; живого місця немає; усі кістки переламати; дощенту»; 2) «великий переворот (у справі); реанімувати; ламати звичні стереотипи/шаблони».

当时天安门广场一带还处于半戒严状态，有许多解放军战士站岗，自行车可以骑过去，但不能下车。我当然不敢下车，于是就走马观花的望了望天安门，回宾馆睡觉。

Dāng shí Tiān'ānmén guǎngchǎng yī dài hái chǔyú bàn jièyán zhuàngtài, yǒu xǔduō jiěfàngjūn zhànshì zhàngǎng, zìxíngchē kěyǐ qíguòqù, dàn bù néng xiàchē. *Wǒ dāngrán bù gǎn xiàchē, yúshì jiù* ***zǒu mǎ guān huāde*** *wàngle wàng Tiān'ānmén, huí bīnguǎn shùijiào* [Чи Лі, 2000 : 75-76].

У ті часи площа Тяньаньмень була в напіввійськовому стані, було дуже багато солдат визвольної армії, що стояли на посту, дозволялося проїжджати повз на велосипеді, але не гуляти. Звичайно, я не посміла зійти з велосипеда й пройтися, тому довелося любуватися площею ***галопом*** *і повернутися в готель спати.*

У даному прикладі реалізуються одне зі значень чен'юю – «поверхово ознайомитися зі справою; галопом по Європам, не доходити до суті справи». З одного боку, реалізована дія суб'єкта – «їхати верхи на велосипеді («залізному коні»), оглядаючи пейзаж», а з іншого – характеристика цієї дії – «поверхово, не вдаючись у деталі, мимохідь».

小二黑挣扎了一会儿，无奈没有他们人多，终于被他们七手八脚打了一 顿捆起来了[Чжао Шулі, 1990 : 115].

Xiǎo Èrhēi zhēngzhále yīhuìer, wúnài méiyǒu tāmen rén dūo, zhōngyú bèi tāmen ***qī shǒu bā jiǎo*** *dǎle yīdùn kǔnqǐláile.*

Сяо Ерхей якийсь час боровся, але, на жаль, він не мав їхньої кількісної переваги, і, зрештою, був побитий ***тисячами ніг і рук*** *і зв'язаний.*

У даному прикладі реалізується одне зі значень чен'юю «безліч рук і ніг, тисячі рук і тисячі ніг», яке співвідноситься з діями «побиття» і «зв'язування».

Одним з найпоширеніших прийомів стилістичного використання чен'юїв у художніх і публіцистичних текстах є **трансформація**. Під трансформацією фразеологізму розуміємо стилістичний прийом, що полягає в зміні фразеологічного звороту, яка спрямована на посилення його експресивності й досягнення того чи іншого значеннєвого ефекту. У творах авторів сучасної китайської прози найуживаніші такі типи трансформацій:

1. **Скорочення (**简缩 – «jiǎnsuō»**)** одного або декількох компонентів чен'юю, наприклад:

再回到我们小家不到一个小时的时候，我女儿破天荒一口气喝了六十毫升牛奶，而且没有溢出来。

Zài húidào wǒmen xiǎo jiā bù dào yīge xiǎoshíde shíhou, wǒ nǚer ***pò tiān huāng*** *yī kǒu qì hē le liùshí háoshēng niúnǎi, érqiě méiyǒu yìchūlái.*

Якось за годину до нашого повернення в наш маленький будинок моя донька ***вперше*** *за одним присідом випила 60 мілілітрів коров'ячого молока й навіть не розлила* [Чи Лі, 2000 : 65].

Повна форма використаного в даному тексті чен'юй – 破天荒头 « pò tiān huāng tóu».

2. **Заміна** (变**体**– «biàntǐ») компонентів у складі чен'юю. Найпоширенішими видами заміни є:

• Неомонімічна заміна компонентів чен'юю з метою вираження нового значення. Наприклад:

在信上他告诉我，全吃了贪在灯下看书的亏，往往沉浸在书中， 一 看不觉三个小时， 把眼睛弄伤了， 现在看书， 不 一 会儿便 一 片模糊了。 甚为遗憾， 觉得“**目不从心**“**了**。

*Zài xìnshàng tā gàosu wǒ, quán chīle tān zài dēngxià kàn shūde kuī, wǎngwǎng chénjìn zài shūzhōng, yī kàn bùjúe sāngè xiǎoshí, bǎ yǎnjing nòngshāngle, xiànzài kàn shū, bù yīhuìr biàn yī piàn móhule. Shènwéi yíhàn, juéde "****mù bù cóng xīn****"le.*

У листі він пояснював мені, що пожинає плоди читання книг при настільній лампі, частенько він поринав у читання, і непомітно спливало три години, так і ушкодив очі, зараз, навіть при нетривалому читанні, відразу усе пливе перед очима. Зовсім прикро, відчуваєш, що ***при всьому бажанні очей не вистачить*** [Ні Баоюань, 1989 : 153].

Використаний у тексті чен'юй утворений шляхом трансформації вихідного варіанта чен'юю – «**力不从心**» «lì bù cóng xīn» – «при всьому бажанні не в силах/не могти робити що-небудь». Ціль трансформації – відповідність комунікативним потребам мовця, уточнення причини неможливості зробити що-небудь через ваду зору – **目不从心** «mù bù cóng xīn» – «при всьому бажанні очей не вистачить».

• Заміна з метою каламбурного звучання чен'юю: Наприклад:

他自己说： “**我只希望能活到**80 岁， 就不错了。 “**全口的牙**， **都**换**成** “义齿“， **他玩笑地在信上**说： 我成**了**“**无**齿之**徒**“**了**。

*Tā zìjǐ shuō: "wǒ zhǐ xīwàng néng huódào bāshí suì, jiù bùcuòle". Quán kǒude yā, dōu huànchéng 'yìchǐ', tā wánxiàode zài xìn shàng shuō: "Wǒ chéngle '****wú chǐ zhī tú****'le".*

Він сам казав, що лише сподівається дожити до 80 років – було б непогано! Усі зуби в роті зміняться на вставні. У листі він, жартуючи, писав: «Я став ***беззубим учнем****»* [Ні Баоюань, 1989 : 156].

У вихідному чен'юй – **无耻之徒**«wú chǐ zhī tú» – «безсоромний/гарний/допитливий учень» був змінений компонент **耻** «chǐ» – «сором, ганьба» на омофон 齿 «chǐ» – «зуб», що надає висловленню іронічного відтінку.

• Заміна з метою створення емфази. Наприклад:

结**婚**10 **多年**， **刘振民猜不透李玉珠的感情**， **夫妻同床异梦**， **后来是异床异梦**， **她和丈夫分床了**， 带着儿女睡， 刘振民觉得李玉珠象 一 块坚硬的冰砖 一 镐头也敲不动， 也懒得碰**她**.

Jiéhūn shíduō nián, Liú Zhènmín cāibùtòu Lǐ Yùzhūde gǎnqíng, fūqī ***tóng chuāng yì mèng****, hòulái* ***yì chuáng yì mèng****, tā hé zhāngfū fēnchuángle, dàizhe érnǚ shuì, Liú Zhènmín juéde Lǐ Yùzhū xiàng yīkuài jiānyìngde bīngzhuān, yī gǎotóu yě qiāobùdòng, yě lǎndepèng tā* [Ні Баоюань, 1989 : 160].

Перебуваючи разом у шлюбі вже понад 10 років, Лю Чженьмінь і не підозрював про почуття Чи Юйчжу: подружжя ***спало в одному ліжку, але бачило різні сни****, а пізніше й* ***спало в різних ліжках, і бачило різні сни****. Вона спала в іншому ліжку, разом з дітьми, Лю Чженьмінь відчував, що вона стала як непробивний шматок льоду, по якому не достукаєшся й киркою, і він уже втомився від цього.*

У даному прикладі вихідний чен'юй – 同床异梦 – «tóng chuāng yì mèng» – «спати в одному ложі, але бачити різні сни; в одній справі переслідувати різні цілі» вдало підходить до контексту, виражаючи буквальне значення; далі в контексті використовується таке ж буквальне значення з додатковим новим смислом, привнесеним компонентом (异床 «yì chuāng» – «різні ліжка» замість 同床 «tóng chuāng» – «одне ліжко/постіль»), яке співвідноситься зі значенням вихідного чен'юю. За рахунок цього взаємовідтінюється й підсилюється значення трансформованого чен'юю.

3. Дистантне вживання чен'юй (隔越 «géyuè»). Наприклад:

所以，我不能让我女儿重蹈我的旧辙。我要重视我女儿的每一个愿望。

Suǒyǐ, wǒ bù néng ràng wǒ nǚer ***chóng dǎo*** *wǒde jiù* ***zhé****.Wǒ yào zhòngshì wǒ nǚerde měi yīgè yuànwàng.*

Тому я не можу дозволити своїй дочці ***йти*** *моєю* ***помилковою доріжкою****. Я повинна з повагою ставитися до всіх її бажань* [Чи Лі, 2000 : 205].

Тут автор спростив структуру вихідного чен'юю 重蹈覆辙 – «chóng dǎo fù zhé» – «повторювати чужі помилки, іти тією ж доріжкою, що й…» шляхом заміни одного з компонентів 覆 «fù» – «колишній, зроблений» на більш доступний і зрозумілий читачеві 旧«jiù» – «старий»; мало того, чен'юй ужитий у контексті дистантно, зі вставкою присвійного займенника 我的 «wǒde» – «мої».

Таким чином, можна зазначити, що у творах авторів сучасної китайської прози найуживаніші такі типи трансформацій:

1) скорочення одного або декількох компонентів чен'юй;

2) заміна компонентів у складі чен'юй. Найпоширенішими видами заміни є: неомонімічна заміна компонентів чен'юй з метою вираження нового значення, заміна з метою каламбурного звучання чен'юй, заміна з метою створення емфази;

3) дистантне вживання чен'юй.

У результаті дослідження виявлено, що в художніх і публіцистичних текстах одним з найяскравіших стилістичних прийомів є прийом *подвійної актуалізації чен'юй*, при якому навмисно створюється двозначний контекст, що припускає одночасне вираження декількох окремих значень чен'юй та *трансформація* – стилістичний прийом, що полягає в зміні фразеологічного звороту, яка спрямована на посилення його експресивності й досягнення того чи іншого стилістико-смислового ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров *// Бахтин М.М. Собр. соч. – М.: Русские словари, 1996. – Т.5: Работы 1940-1960 гг. – С.159 – 206.*

2. Васильева А. Н. Уровни стилистической абстракции и основные уровневые разделы функциональной стилістики // Основные понятия и категории лингвостилистики / А.Н. Васильева. – Пермь, 1982. – С.34 –42.

3. Горелов В. И. Стилистика современного китайского языка / В. И. Горелов. – М.: Просвещение, 1979. – 192 с.

4. Долинин К. А. Стилистика французского язика / К. А. Долинин. – Л., 1978. – 303 с.

5. Кожина М. Н. Некоторые тенденции развития функциональной стилистики // Филология на рубеже ХХ-ХХ1 вв. Тезисы Междунар. конф. Пермь: Изд-во Перм. ун-та. – 1996. – С. 169 – 171.

6. Костомаров В. Г. О разграничении терминов «устный» и «разговорный», «письменный» и «книжный» // Проблемы современной филологии. – М., 1965. – 254 с.

7. Троянская Е. С. Лингвостилистическое исследование немецкой научной литературы / Е.С. Троянская. – М.: Наука, 1982. – 62 с.

8. Цвиллинг М. Я. Функциональный стиль, подъязык и социальный диалект (к вопросу о соотношении понятий) // Общие и частные проблемы функциональных стилей / Отв. ред. М. Я. Цвиллинг. – М.: Наука, 1986. – С.5 –15.

9. Zhua Yanxia. Business communication in China / Zhua Yanxia. – New York, 1999.

10. 王本华 / 实用现代汉语修辞。– 北京：知识出版社，2002. – 172页。

11. 徐青 / 现代汉语。– 修订版。– 上海：华东师范大学出版社，1997.

12. 倪 宝元。 成语的套用 // 语言教学与研究. – 1989. – №1. – 页149 –160.

13. 池莉。 怎么爱你也不够. – 南京：江苏文艺出版社，2000。– 219 页。

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Слипченко О.В., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ КИТАЙСКИХ ИДИОМ ЧЕНЪЮЙ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ И ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

В статье рассматриваются современное состояние исследований функциональных стилей в современной лингвистике и распространенные приемы стилистического использования ченъюев в художественном и публицистическом текстах.

Ключевые слова: *чэнъюй, функциональный стиль, художественный стиль, публицистический стиль, стилистическая трансформация.*

Slipchenko O., Assistant Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

FUNCTIONAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE USE OF CHINESE IDIOMS CHENYU IN FICTION AND NONFICTION TEXTS

The article reviews the current state of research of functional styles in modern linguistics and the most common use of stylistic techniques of chen'yu in fiction and nonfiction texts.

Keywords: *chen'yu, functional style, fiction style, nonfiction style, stylistic transformation.*

УДК 811.133.1'06: 003.03

Соболєва О.В., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

НЕОГРАФІЯ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті подано огляд вживання різних графічних засобів скорочення у сучасній французькій мові з метою економії мовних засобів та прагматичного впливу на реципієнта. Такі скорочення акумулюють інформацію в мовному знаку задля її прискореної передачі та засвоєння, підвищують ефективність комунікації, відбивають тенденцію до економії мовленнєвих зусиль та раціоналізації мови, поповнюють та збагачують словниковий запас. Частотне вживання таких компонентів стає невід'ємною частиною сучасної французької мови, є фактором спрощення сприйняття візуального матеріалу, підвищення експресивності мовлення та створення нового оригінального графічного образу.

Ключові слова*: абревіатура, неоієрогліфи, апокопа, телескопія, піктограма, ідеограма.*

Таким чином, **актуальність** дослідження визначається однією з сучасних тенденцій до збільшення вживання та функціонування різних типів скорочень у складі друкованих текстів у зв'язку з їх прагматичною настановою.

Метою публікації є виявлення цього лінгвістичного феномену у друкованих публіцистичних текстах як фактору полегшення візуального сприйняття інформації, комплексного прагматичного впливу на адресата та підвищення експресивності мовлення, визначення його функціонального навантаження, обумовлення його значущості в організації тексту, його типоутворенні.

Предметом дослідження виступають різні типи абревіатур у сучасних французьких публіцистичних текстах.

Об'єктом слугують окремі компоненти друкованих текстів у вигляді різноманітних скорочень, які є невід'ємною частиною таких текстів та відображають процеси, що відбуваються у мовленні.

Матеріалом є вибірка різноманітних текстів з сучасних журналів, газет та смс-повідомлень французькою мовою.

Наукова новизна полягає в комплексному аналізі різних типів скорочення у сучасній французькій мові, що свідчить про новітні процеси, що відбуваються у структурі мовного знаку, а також про постійне збагачення словникового запасу французької мови.

Наше **завдання** полягає в тому, щоб дослідити роль абревіатур у письмових текстах, виявити їх різновиди та визначити їх основні характеристики.

Необхідність пошуків нового кодування інформації, що могло б значно економити час у спілкуванні між адресантом та адресатом, виникла у час прориву у сфері комунікацій та інформаційних технологій [9]. У зв'язку з цим фактором у французькій мові з'явилися нові форми компресії комунікативного повідомлення. Отже, нарівні з традиційними засобами скорочення, поширеним засобом стало використання знаків-ікон, ідеограм або піктограм, які виконують функцію передачі емоцій, а також надають стилю повідомлення неформальний характер. Прикладом використання ідеограм може слугувати новий вид письмової комунікації за посередництвом комп'ютерної клавіатури (clavardage), а також мобільних телефонів, які дозволяють відправляти на відстані письмові повідомлення (textos).

У таких повідомленнях помічено частотне ненормативне використання великої літери, скорочень або цифр: *BJR – bonjour; A2m'1 – à demain; KOA2 9? – quoi de neuf ? Je V O 6né – je vais au cinéma; PDP – pas de problème; G f1 – j'ai faim; GAT k'on se voit – j'ai hate qu'on se voit; A 1 2 C 4 – à un de ces quatre, MDR – mort de rire, tou – t'es où ?*

Вербальні елементи друкованого тексту замінюються їх візуальними аналогами – іконічними друкованими символами або абревіатурами, які у лінгвістичній науці отримали назву неоієрогліфи (néoiéroglyphes) (термін A.Pe) [17], які спрощують зорове сприйняття інформації та значно економлять час у спілкуванні між адресантом та адресатом.

В.Г. Гак розглядає скорочення (усічення) у французькій мові – як засіб створення нового стилістичного забарвлення [6]. Цю думку поділяє низка науковців, які підкреслюють, що скорочені слова відрізняються від нескорочених своїм емоційним зарядом та стилістичною спрямованістю (Дюжикова О.А. [8], Косарєва О.Г. [10]). Е.М. Береговська визначає абревіатури струткурно-семантичними еквівалентами слів та словосполучень, які отримують «переважне право циркуляції, у той час коли розгорнуте найменування слугує лише засобом тлумачення значення абревіатури [3]. Абревіація слугує вторинним кодом, виконуючи функцію заміщення однієї мовної матеріальної форми іншою.

Інші автори ввжають, що це засіб створення нових слів – неологізмів (Г.Д. Маслова [11], З.Г. Муратова [12]). Але головною особливістю абревіатурних номінацій є їх тісний зв'язок з корелятом. Вони визначають абревіатури наступним чином:

1) абревіатури, семантичний обсяг яких дорівнює сематичному обсягу корелята, є варіантами останніх.

2) абревіатури, які за своїм значенням відрізняються від корелятів і самостійно функціонують у мовленні є новими словами.

Отже, процес утворення скорочень можна визначити як заміну певного сталого мовного виразу в усній або письмовій комунікації більш скороченим виразом на базі матеріалу первісного та із збереженням загального смислового змісту висловлювання.

Останнім часом публіцистичне мовлення, намагаючись відповідати вимогам часу, прагне до вживання нових графічних форм. Поліфункціональність преси вимагає від мови гнучкості, масовість – універсалізації, постійна динаміка розвитку суспільства – оновлення. Характерні стилістичні особливості публіцистичного мовлення найповніше, найкомпактніше й найбільш показово реалізуються у мові преси, про що неодноразово зазначалося в працях Д. Баранніка [2], Н. Валгіної [4], Є.П. Волошина [5], П. Дудика [7], І.П. Сушкова [15], М.Ярмашевич [16]. Виникнення нових абревіатур у мові диктується самим життям, змінами, які відбуваються в ньому та тенденціями мови до скорочення й редукції слів. У наш час вживання різноманітних скорочень стало вже своєрідною модою.

Для газетно-публіцистичного мовлення первинне введення абревіатури може слугувати загостренню уваги реципієнта, спрямування його мовної свідомості у певну комунікативно-стильову сферу, зокрема конкретного професійного спілкування. Головну функцію скорочень у тексті – економію мовних засобів – виконують лише узуальні абревіатури, ті, що міцно закріпились у словниковому складі мови [14, 76].

Наприклад: *astro* (astrologie), *rétox* (rétoxicité), *déco* (décoration), *cosméto* (cosmétology), *micro* (microphone), *défi* (défilé), *prof* (professeur), *sympa* (sympatique), *ado* (adolescent), *écolo* (écologie), *accro* (accroché), *résto* (restaurant), Net (Internet) *[4 ; 5 ; 6]*.

Публіцистичні видання розраховані, перш за все, на зорове сприйняття, що дозволяє широко використовувати абревіатури, не переймаючись при цьому проблемою зручності їх вимови. На думку М.А. Ярмашевич, аналізуючи абревіатури в газетно-журнальних текстах, необхідно враховувати три обставини: налаштованість на стислість, поєднання інформативності та експресивності, орієнтацію на зорове сприйняття тексту [16,13].

Найбільш чисельними у кількісному співвідношенні розряд становлять абревіатури, що позначають власні назви міжнародних та національних організацій, корпорацій, урядових структур, посад, модних домів типу *HLM, TGV, ONU, PDG, D&G, LV*. Ці абревіатури виступають функціонально доцільними засобами мовної економії, реалізацією принципу найменшого зусилля.

На сторінках періодичних видань можна знайти такі найбільш частотні приклади сиглізації:

NDLR або *ndlr* – « *note de la redacteur* ». Зустрічається у 98% проаналізованих текстів, де робляться посилання на редактора журналу або газети.

BCBG – « *bon chic, bon genre* », зазвичай так називають вишукану людину або річ, яка подобається *[2]*.

Soirée VIP (club VIP) – вечірка (клуб) для важливих осіб.

PRN – la petite robe noire – маленька чорна сукня.

DOP – dont on parle – про що говорять *[4; 5; 6]*.

Прикладом новомодної абревіатури, є слово *SPA* – скорочення від Sanus ProAqua. Це скорочення можна дуже часто зустріти у жіночих виданнях, тому що *spa* – це любов до себе, догляд за собою, насолода, підтримка свого здоров'я, чим активно зайняті сучасні жінки. У жіночих журналах, як ґендерно орієнтованих виданнях, досить часто зустрічаємо абревіатуру *IVG* (*interruption volontaire de grossesse*), що виконує роль евфемізму, оскільки в суспільстві слово « *avortement* » має негативну конотацію.

За допомогою сиглів створюються також неологізми, які стають широковживаними у повсякденному мовленні: *génération X, génération Y, génération P [1]*.

– C'est mYsterieux Y les situe dans la continuité de la génération X identifiée par Douglas Coupland en 1991 et designant les quadras ei quinquas d'aujourd'hui, sans répères et sans messages, coincés entre la guerre froide et la révolution technologique [1].

У цьому уривку вживані скорочення Х та У, один з яких навіть дублюється у слові « mYsterieux », мають незвичний візуальний образ, який маючи додатковий наголос, створює на письмі підсилюючий, персуазивний ефект та додає ще більшої містичності поколінню, про яке йдеться у тексті.

Іноді скорочення торкаються власних імен, які так чи інакше вплинули на розвиток соціальних подій. Наприклад, внаслідок американської президентської компанії виникла апокопа *facteur-O* (фактор Опри Уінфрі), яка залучала відомих особистостей голосувати за Барака Обаму. Тут ще спостерігається гра слів, тому що ім'я телеведучої та прізвище президента США починається з однієї літери "О". Виникнення цього неологізму або, скоріше, оказіоналізму має випадковий характер та диктується вимогами часу. Але на той час він мав неабияку популярність серед широкого загалу. Сфера моди дає нам багато скорочень від власних імен, як-от: *CD –Christian Dior, YSL – Yves Saint Laurent [4]*.

У публіцистичних текстах можна знайти скорочення, які утворилися завдяки словам-пелігринізмам, як правило запозиченим з англійської мови: *A-list* (список акторів з найбільш високими гонорарами), *les lunettes XL*, *talent XXL, soleil XXL, déjeuner XXL, chapeau et fourrure XXL [5]*.

Інші сигли мають оказіональний характер, а їх утворення викликано соціальними змінами, наприклад: *l'affaire DSK* – справа міжнародного масштабу, у центрі якої опинилася відома політична фігура, екс-директор МВФ Домінік Стросс-Кан, *CCC* (Clean Clothes Campaign) – новітня екологічно чиста технологія надання джинсам зношеного вигляду, *FIV* (*Fécondation in vitro) [2; 5]*.

Поява нових абревіатур свідчить про прагнення французької орфографії повернутися до фонетичного принципу написання. Абревіація, як ефективний засіб досягнення мовної економії спонукає також до спрощення орфографії слів. Прикладом можуть слугувати такі апокопи: *détox* (un régime détoxication), що означає очищення організму, *bio* (les produits biolologiques) – немодифіковані, біологічно чисті продукти.

– Pourquoi avoir baptisé votre ligne « Soin Bio vérité » ?

– Parce que tout ce que je dis est la vérité! Cette ligne de soins est le haut de gamme de bio. Je le repète : le bio c'est bien, mais le bio actif c'est mieux [3].

Ще одним популярним засобом словотвору у публіцистичних тестах є телескопія. Цікавими є приклади телескопованих слів за такою моделлю: початкова частина першого слова + повне друге слово/початкова частина першого слова + кінець другого/повне перше слово + друга частина іншого:

– *pantacourt (pantalon court*), *émoticone* (*émotion icone) [1]*

– *fétichic (fétiche + chic) [1].*

– *crocollecteur* (*crocodile + collecteur*) *[3].*

– *pipolitique* (*pipole + politique*) *[3].*

– *Chanellywood (Chanel + Bollywood) [1].*

– *Merkozy (Merkel + Sarkozy) [1].*

В усіх цих випадках слова-валізи створені авторами текстів з метою позначити новий термін або передати іронічний зміст повідомлення.

Іншим поширеним засобом економії стає використання у публіцистичних текстах знаків-символів, до яких відносяться цифри та спеціальні математичні знаки. Вони є загальноприйнятими символами абстрактного мислення. Ужиті у технічному та науковому текстах, ці знаки передають семантику однозначності, точності, конкретності змісту. Натомість, у публіцистичних текстах вони несуть у собі іконічну та ієрогліфічну семантику. Цифри та математичні знаки крім функції економії мовних засобів створюють персуазивний ефект. Для персуазивного ефекту цифра повинна бути достатньо:

1) великою: *maigrir de 10 kilos*, *les 10 snobismes glaces de l'été, les 10 news de la semaine ;*

2) круглою: *100 idées special lingerie*;

3) безпечною: *12 (не 13) pas à redonner du charme à votre visage*.

Число є магічним засобом саме по собі, бо передає, з одного боку, "точну" інформацію, а з іншого боку, ніби закодовує її, запрошуючи у задзеркалля пошуку значень [13, 70].

Частотним є використання фонографізованих математичних знаків замість співзвучного сегменту слова. Наприклад:

– «*Coiff1rst» [3]*. Замість літерного еквіваленту "*i*" вживається ідеографічний знак – цифра "*1*", яка є наочним відображенням англійського слова « first », що підсилює візуальний ефект повідомлення та прагматичний вплив на реципієнта.

– «*Besoin d'1 bon raison*» *[2]*. Тут спостерігається вживання фонографізованого математичного знаку замість співзвучного сегменту слова, заміна грунтується на базі фонетичного письма.

– « *Les in10pensables de la semaine » [3]*. У цьому випадку завдяки фонографізації ідеографічний знак "10" порушує лінійну структуру повідомлення, скеровує увагу реципієнта саме на цифру та робить графічну оболонку висловлювання незвичною та привабливою.

У звязку з виникненням мережі Інтернет та розповсюдженням електоронної торгівлі знаходимо наступний приклад:

– « *Il faut @cheter* » *[3]*. У слові « *acheter* » замість графеми "*a*" знаходимо шрифтову параграфему "@", яка використовується у комп'ютерній графіці та спонукає реципієнта до фатичного спілкування.

Завдяки математичному знаку “+” графічно створюється ефект “присутності”, “прирощування змісту”, а сама графічна форма висловлювання нагадує математичну формулу. У публіцистичному мовленні “+” має фонографічну функцію, тому що на письмі виступає графічним еквівалентом слова “plus” [plys], а завдяки знаку “=” відтворюються неповторні графічні образи. Наприклад:

– *Capeline + cils charbon = héroine 70’s ;*

– *Lèvres rouges + Stan Smith = sexy cool;*

– *Brunette + vernis bordeaux = urbain chic [1].*

Частотним є використання знаку “+” у текстах про проблеми схуднення, де подаються різноманітні дієти для жінок різного віку:

– *poisson ou viande + légumes + riz ou pommes de terre ou pates ;*

– *lentilles vertes + tomates et échalotes concassées ;*

– *clafoutis salés legumes + fromage frais [1].*

Крім того, можна вважати засобом скорочення та мовної економії, вживання піктограм. Піктограма є носієм інформації, переважно семантичної, і є своєрідною одиницею письма, що характеризується певними графо-фонетико-семантичними відносинами. Наприклад, піктограма серця у різних контекстах може позначати як предмет (coeur), так і ідеальний образ (amour, bonheur).

– « *I ♥ rien I’m parisien » [3].* У даному випадку замість дієслова « *aimer* » вживається знак у вигляді серця, що є свідченням кохання, прихильності, щастя.

В усіх цих прикладах ми спостерігаємо синкретичне поєднання знаків двох систем: вербальної та невербальної, а саме графем з ідеографічними та піктографічними знаками. Порушення традиційної графічної норми створює оказіональний графічний образ, сприяє графічній виразності повідомлення, привертає увагу реципієнта та спрощує сприйняття друкованого матеріалу. Усі ці повідомлення виконують фатичну та сугестивну функцію, завдяки використанню форманта-ідеограми/піктограми у структурі слова або цілого речення. Тобто, при створенні публіцистичних текстів значуще місце в них займають засоби нестандартного комбінування графічних знаків та символів, які виступають субститутами вербальних слів та формантів, виконують їх функції та формують речення зі зростаючою візуальною складовою.

Таким чином, абревіатури користуються широкою популярністю, тому що мають багато переваг: це скорочені, економічні, неповторні, оригінальні утворення, які мають особливий прагматичний вплив на реципієнта. У сучасній французькій мові абревіатури вживаються для того щоб створити неповторний, іноді комічний ефект, надати незвичного графічного образу позначуваному та привернути увагу реципієнта. У публицистичному стилі простежується тенденція до компенсування відсутніх невербальних та паравербальних факторів за допомогою графічних. Збагачення словникового складу французької мови абревіатурами посилює фонетичний принцип французької орфографії. Абревіатури кумулюють інформацію в мовному знаку з метою її прискореної передачі та засвоєння, підвищують ефективність комунікації, відбивають тенденцію до економії мовленнєвих зусиль та раціоналізації мови, поповнюють та збагачують її словниковий запас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖРЕЛ

1. Алексеев Д.И. Графические сокращения и слова-аббревиатуры // Развитие современного русского языка. М.: Высш. шк., 1986 – 295 с.

2. Бараннік Д.Х. Образна семантика і газетний текст. Метафора в газеті // Про культуру мови. – К.: Наукова думка, 1964.

3. Береговская Э.М. Хрестоматия по французской стилистике (текст) / Э.М. Береговская. – М., 1986. с. 20-23.

4. Валгина Н.С. Русская пунктуация: принципы и назначение / Н.С. Валгина. – М.: Просвещение, 1979. – 126 с.

5. Волошин Е.П. Аббревиатуры в лексической системе английского языка: автореф. дис. ... канд. філол. н./ Е.П. Волошин. – М., 1967 – 26 с.

6. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков. М.: Просвещение, 1983. – 288 с.

7. Дудик П.С. Про фразеологічні інновації у публіцистичному мовленні/ П.С. Дудик, О.В. Рогатюк //Філологічні студії. – Вінниця: Вид-во Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, 2007.

8. Дюжикова Е.А. Аббревиация сравнительно со словосложением: дис. ... докт. филол. наук/ Е.А. Дюжикова.– М., 1997 – 340 с.

9. Есперсен О. Философия грамматики / О.Есперсен. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.

10. Косарева О.Г. Аббревиация в языке современной прессы (на материале французского, английского и русского языков): дис. … канд. филол. н. / О.Г. Косарева. – Тверь, 2003 – 163 с.

11. Маслова Г.Д. К вопросу о неологизмах в современном французском языке: автореф. дис. ... канд. філол. н./ Г.Д. Маслова. – М., 1962. – 22 с.

12. Муратова З.Г. Опыт функциональной типологии билингвизма и особенности современной языковой ситуации в США: автореф. дис. ... канд. філол. н.: спец. 10.02.19 / З.Г. Муратова/ – М.: из-во МГУ, 1982. – 25 с.

13. Павлюк Л.С. Знак, символ, міф у масовій комунікації / Л.С. Павлюк. – Львів: ПАІС, 2006. – 120 с.

14. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия / отв. ред. Р. Г.Котов, М.: Наука, 1990. – 180-186 с.

15. Сушков И.П. К вопросу о создании французской терминологической лексики / И.П. Сушков. – М.: МГПИ им. Ленина, 1984. – 162 с.

16. Ярмашевич М.А. Функционирование аббревиатур в газетном тексте // Взаимодействие социальных и структурных факторов в языке и речи / М.А. Ярмашевич // – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1988. – С. 12-17.

17. Rey A., Duval F., Siouffi G. Mille ans de langue française: histoire d'une passion / A. Rey, F. Duval, G. Siouffi. – Paris: Editions Perrin. – 2007. – 1276 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Elle #3188, février 2007, # 3243, février 2008, #3270, septembre 2008, # 3170, août 2008.
2. Le Figaro magazine #20539, 14 août 2010.
3. Marie-Claire # 654, novembre 2007.
4. Le Monde 30-31 janvier 2014.
5. Paris-match # 3015, février 2012; # 3329, mars 2013.
6. Style papers #3, janvier/février 2008.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Соболева Е.В., к.филол.н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

НЕОГРАФИЯ В СОВРЕМЕННОМ ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье подан обзор употребления различных графических средств сокращения в современном французском языке с целью экономии языковых средств и прагматического влияния на реципиента. Такие сокращения аккумулируют информацию в языковом знаке с целью быстрой ее передачи и усвоения, повышают эффективность коммуникации, отражают тенденцию к экономии языковых усилий и рационализации языка, пополняют и обогащают словарный запас. Частотное употребление таких компонентов стает неотъемлемой частью современного французского языка, является фактором упрощения восприятия визуального материала, повышения экспрессивности высказывания и создания нового оригинального графического образа.

Ключевые слова*: аббревиатура, неоиероглифы, апокопа, телескопия, пиктограмма, идеограмма.*

Soboleva O.V., Cand. Phil. Sc., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

NEOGRAPHY IN THE MODERN FRENCH LANGUAGE

The article gives a survey of usage of the different graphics components of abbreviations in the contemporary French language. Such abbreviations accumulate the information in the linguistic sign with the purpose of its quick transmission and assimilation, improve the effectiveness of communication, reflect the tendency to the economy of language efforts and language rationalization, replenish and enrich its vocabulary. The frequent usage of such components is becoming the integral part of contemporary French language and is the factor of simplification of visual material perception, language expressivity reinforcement and creation of the new original graphic image.

Key words: *abbreviation, neohieroglyphs, apocope, telescopy, pictogram, ideogram.*

УДК 81’255:778.53](477)

Софієнко І. В., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СТАНОВЛЕННЯ КІНОПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню історії становлення кінопереклад в Україні та його сучасному стану. У науковій розвідці розглядаються етапи розвитку кінопереклад на теренах України та і його сучасні осередки. Особлива увага приділяється законодавчій базі аудіовізуального перекладу та його різним типам

Ключові слова: *кіно-переклад, дублювання, озвучення, субтитрування, імпортоване кіно, кінотекст, кінопрокат.*

З середини 30-х років XX ст., коли в СРСР було здійснено перший дубляж кінострічки, сфера діяльності перекладача не обмежується лише друкованою літературою. Попри відмінності у підходах до перекладу літератури та кіно, жоден ВНЗ України не викладає студентам аудіовізуальний переклад, що й становить **актуальність** вибраної теми. Тому **метою** нашої статті є спроба пояснити, що кінопереклад – це окремий літературний жанр, що має власну історію розвитку.

Становлення кінопереклад в Україні відбулося значно пізніше, ніж у європейських країнах, і, на нашу думку, пройшло три етапи. Незважаючи на те, що радянська школа кінопереклад бере свій початок у 1935 році, на цьому етапі українські перекладачі не входили до її лав. В Україну кінопереклад прийшов у 60-тих роках, і його осередком стала студія ім. О.Довженка, проте усі фільми перекладалися російською мовою. Отже, перший етап становлення кінопереклад в Україні можна назвати етапом діяльності російськомовної радянської школи кінопереклад на території України, який тривав з 60-х років по 1978 р. Наступний, другий етап, розпочинається з 1978 року, коли за ініціативою покійного генерального директора кіностудії ім. О. Довженка М. П. Мащенка була сформована студія кінопереклад у Києві *«Синхрон» при театрі «Хлопавка»* (1978-2002), яка почала перекладати фільми українською мовою для озвучення. Незважаючи на те, що переклад здійснювався українською мовою, кінотлумачі «орієнтувалися на ті дубляжі, які були в СРСР, й намагалися тягнутися до них» [2]. Тому другий етап становлення кінопереклад в Україні пропонуємо назвати «україномовною радянською школою на території України». Натомість третій етап – «україномовна школа українського кінопереклад в Україні» – настав зі здобуттям нею незалежності, хоча протягом 1990-х імпортований кінопростір України зазнавав значного впливу з боку російської школи кінопереклад, яка була правонаступницею СРСР. Демократизація суспільства у 90-ті роки та перехід української економіки на ринкові засади спричинили різке підвищення кількості імпортованого кіно, проте тогочасні студії кінопереклад не були готові впоратися з такою лавиною фільмів, що стало причиною засмічення ринку імпортованого кіно одноголосним аматорським, часто нелегальним перекладом. Цей феномен отримав назву *«переклад Гаврилова»*.

З часом на теренах незалежної України виникли такі студії перекладу/дубляжу/озвучення кіно, як: *AdiozProduction Studio (існувала до 2010), LeDoyen, Postmodern, Tretyakoff Production, UkrDub, Невафільм Studios Україна, Омікрон, Румбамбар, Пілот, Так Треба Продакшн* (яка виникла зі студії «Синхрон» при «Хлопавці»), *ТВ+, ТО «Цікава Ідея»*, які, на відміну від радянських студій ім. О. Довженка та «Синхрону» при «Хлопавці», вже відносяться до суто української школи кінопереклад. У чому полягає різниця між радянською та українською школами кінопереклад? Виключно в ідеології та цільовій аудиторії. Сучасні українські кінопереклад адаптують текст лише до українського глядача, вони експериментують з мовою та стилем перекладу, дозволяють собі відходити від оригіналу.

На сьогоднішньому етапі свого розвитку аудіовізуальний переклад (АВП) в Україні вважається за даними сайту УНІАН якіснішим за російський дубляж (станом на 16 травня 2010 рік) [5], та, за словами провідного українського менеджера з дубляжу – Костянтина Лінартовича – найкращим у Європі (станом на 07.06.2012) [1].

Становище кінопереклад в Україні залежало безпосередньо і від законодавчої бази. Найперша версія *закону України «Про кінематографію»* від 13 січня 1998 року, а саме стаття 14 передбачає, що «іноземні фільми перед розповсюдженням в Україні в обов'язковому порядку повинні бути дубльовані або озвучені чи субтитровані державною мовою, вони також можуть бути дубльовані або озвучені чи субтитровані мовами національних меншин» [3]. Натомість Постанова Кабінету Міністрів № 20 від 16 січня 2006 року скасувала обов'язковий переклад кіно державною мовою (тодішнім Прем'єр-Міністром був Юрій Єхануров). У відповідь 24 грудня 2007 року Конституційний Суд України постановив, що імпортовані в Україну кінострічки повинні в обов'язковому порядку бути перекладені державною мовою. Проте у редакціях закону «Про кінематографію» від 10 серпня 2012 року та його чинної поточної версії від 12 грудня 2012 вимогу про обов'язковий переклад імпортованого кіно державною мовою було вилучено. Офіційне скасування обов'язковості українського перекладу кіно спровокувало лавину імпорту перекладеного кіно з Росії. Громадські діячі, митці стали на захист українського дубляжу, бойкотуючи кіносеанси фільмів у перекладі, здійсненому в Росії. Попри все, станом на кінець 2013 року, частка кінострічок у російському перекладі в прокаті по Україні становила 28,7%, що є найнижчим показником за останні 5 років (29,7% у 2009р., 34,3% у 2010р., 34,8% у 2011, 34,3% у 2012р.) [4]. Український кінопереклад демонструє незалежність від російського тим, що здійснює субтитрування не з російського перекладу, а з оригінального кінотексту. 27 березня 2014 року під час прес-конференції Міністр культури Євген Нищук пообіцяв повернути закон про обов'язковий україномовний переклад кіно.

Після здобуття Україною незалежності, *озвучення* кінофільмів залишалося найголовнішим типом кінопереклад аж до появи першого дубльованого українською мовою фільму «Тачки» лише у 2006р. З цього моменту почав стрімко «входити в моду» український дубляж. Пік слави *дубляжу* припадає на 2010 рік, коли його частка в українському кінопрокаті становила майже 55%, а станом на 2012 рік різко зменшилася до позначки 38% [4]. Проте це падіння має свої вагомі причини, передусім політичного характеру. Справа в тім, що 5 квітня 2012 року податкова міліція вилучила об-

ладнання для дубляжу та озвучення аудіовізуальних творів студії «Le Doyen», яка в середньому здійснює 60% україномовного кінопереклад. Причиною стала, начебто, несплата податку на додану вартість компанією B&H у обсязі 10 млн гривень. Однак у діях податківців вбачають незаконне блокування роботи найбільшої студії україномовного дубляжу та бажання конкурента, власника мережі кінотеатрів Multiplex Антона Пугача, знищити український дубляж в українському кінопрокаті та знову наповнити його російським дубляжем. На жаль, Держагенція з питань кіно опублікувала звіт, де об'єднала процентне співвідношення озвучених та дубльованих фільмів в кінопрокаті за 2013 рік (71,3% загалом), тому ми не можемо навести точні дані, скільки фільмів було окремо продубльовано та озвучено. Проте, дані за 2012 рік говорять, що кількість озвучених фільмів у прокаті становила 30%, тобто менше, ніж дубльованих чи субтитрованих стрічок. Сам процес легального дублювання чи озвучення фільму, на відміну від «перекладу Гаврилова», відбувається у присутності менеджера, який пояснює актору, з якою інтонацією, темпом чи емоціями треба зачитувати переклад, де правильно ставити логічний чи словесний наголос. Донедавна Україна вважалася країною озвучення, проте за останні роки вона перетворилася не лише на осередок дубляжу, а оплот найкращого у Європі дубляжу, випереджаючи за якістю такі країни дубляжу, як: Італія, Німеччина, Франція, Іспанія, Австрія, Угорщина, Туреччина, Чехія, Словаччина, Росія.

Окрім дубляжу та озвучення, в Україні популярне *субтитрування* імпортного кіно. Станом на 2013р., в українському прокаті було зареєстровано 28,7% субтитрованих фільмів. Пік «моди на субтитрування» припадає на 2011 рік (майже 35%). Після цього з кожним роком цей показник падає.

Щодо *синхронного перекладу кіно*, то в Україні цей тип перекладу побутував переважно на кінофестивалях, зокрема Міжнародний кінофестиваль (МКФ) «Молодість» та Одеський МКФ, хоча в останні роки тут переважає субтитрування. В українських кіноперекладацьких традиціях 1 кадр субтитрів повинен містити не більше 60 символів (враховуючи пробіли), хоча нам зустрічалися вимоги і максимум 43 символів. Субтитри можуть демонструватися як виключно державною мовою, так і двома мовами: англійською та українською. Субтитри традиційні у Скандинавських країнах (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія), Нідерландах, Бельгії, Швейцарії, Великобританії, Ірландії, Румунії, Литві, Греції, Сербії, Хорватії, Словенії, Естонії тощо, що пояснюється активним вживанням у цих країнах двох і більше мов. Тут дублюються лише фільми для дітей.

Цікавим фактором в українських аудіовізуальних традиціях є матеріал, з яким працює кінопереклад. Тлумач може отримати лише оригінальну версію кінострічки і працювати над нею удома під розпис про нерозповсюдження, або безпосередньо на студії; може отримати лише оригінальний кінотекст без відеоряду, або ж і те, і інше разом. Відеозображення не завжди надається у кінцевому або ж у якісному варіанті. Бувають випадки, коли перекладачі працюють з невідмонтованим відеоматеріалом, або з умисно погіршеною якістю відеоряду (чорно-біле зображення, мерехтіння ліній на екрані, штампування логотипу чи назви компанії-виробника або дистриб'ютора, зображення лише частини кадру) для того, щоб уникнути нелегального розповсюдження фільму до його офіційного прокату. Матеріал для

перекладу надає компанія-дистриб'ютор, яка веде безпосередні переговори з компанією-постачальником фільму. В Україні таких компаній-дистриб'юторів налічується щонайменше 7, кожна з яких імпортує кінострічки конкретного постачальника: B&H (Walt Disney, Dreamworks, Paramount Pictures, Universal Pictures); Ukrainian Film Distribution (20th Century Fox); Кіно-манія (Warner Brothers); Каскад Україна (Columbia Pictures); Aurora (Relativity Media); Артхаус Трафік (дистриб'ютор фестивального кіно) та Інтер-Фільм. Компанія-дистриб'ютор узгоджує з компанією-постачальником усі нюанси перекладу кінострічки, перекладу її назви, пісень, власних назв. Для будь-яких кардинальних відхилень від тексту оригіналу потрібно отримати дозвіл від постачальника.

Отже, перш ніж отримати визнання в Європі, кіно-переклад в Україні пройшов три етапи, найпродуктивнішим з яких є останній, протягом якого з'явилися численні компанії-дистриб'ютори та студії перекладу кіно, які дозволяють українцям знайомитися зі здобутками світової кінопромисловості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лінартович К. у ефірі програми «Hello Show» на телеканалі М1 від 07.06.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://m1.tv/programs/hello-show/1982

2. Терентьєв В. Легенды дубляжа: Выпуск №4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=V_w1KKXvmts

3. Закон України «Про кінематографію» [Електронний ресурс] – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/9/98-вр

4. Становище української мови в Україні в 2012 році [Електронний ресурс] // Рух добровольців «Простір свободи». – 2012. – Режим доступу до статті : dobrovol.org/files/2012/stan_movy_2012.doc

5. УНІАН: Експерти визнали український дубляж якіснішим за російський [Електронний ресурс] // Блоґ Народний Оглядач. Культура. Простір волі. Кіно-переклад. – Режим доступу : http://sd.org.ua/node/18376

Стаття надійшла до редакції 17.04.2014 р.

Софиенко Инна, магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

СТАНОВЛЕНИЕ КИНОПЕРЕВОДА В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию истории становления киноперевода в Украинеи его современному состоянию. В статье рассматриваются этапы развития киноперевода в Украине и его современные центры.. Особое внимание уделено законодательной базе аудиовизуального перевода и его разным типам.

Ключевые слова: *кино-перевод, дублирование, озвучение, субтитрование, импортированное кино, кинотекст, кинопрокат.*

Inna Sofiienko, Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE HISTORY AND FORMATION OF CINEMA TRANSLATION IN UKRAINE

The article deals with the research on the history of audiovisual translation in Ukraine and its current state. The paper covers the activities of the first Ukrainian AVT studios as well as its contemporary centers. A special attention has been drawn to the legal regulations over AVT and a percentage rating of various AVT types that dominate in Ukraine.

Key words*: AVT, dubbing, voice-over, subtitling, imported film, screenplay, theatrical release.*

УДК 81’255.4+811.111

Спіцина В.Є., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ПУБЛІЧНИХ ПРОМОВ ПЕРШИХ ЛЕДІ США ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

У статті на матеріалі публічних виступів Перших леді США досліджується публічний дискурс у контексті ґендерних параметрів, звертається особлива увага на стратегії, що використовують у своїх публічних виступах Перші леді США для здійснення впливу на аудиторію, аналізуються переклади цих виступів українською мовою.

Ключові слова: *публічний виступ, ґендерні особливості, політичний дискурс*

У гуманітарних науках поняття «ґендер» відображає соціокультурний аспект статевої приналежності людини. У лінгвістиці під ґендером розуміється конвенціональний ідеологічний конструкт, що виражає уявлення про те, що означає бути чоловіком і жінкою в тій/іншій культурі [4:147]. Мовознавці досліджують ґендер у двох основних напрямах: «дзеркальна» репрезентація ґендеру, його відображення та конструювання за допомогою мовних ресурсів та поділ мови на «чоловічу» й «жіночу» [1:509].

Щодо публічного дискурсу, то він є текстово неоднорідним. Труднощі при перекладі текстів публічного дискурсу перших леді пов’язані з тим, що у сучасному світі політкоректності та розвитку фемінізму поділу на статі намагаються уникати, нехтуючи характерними особливостями мови жінок у перекладі. Це і обумовлює **актуальність** вибору даної теми.

Метою дослідження є виявлення засобів збереження повноти змісту при перекладі текстів публічного характеру ораторів-жінок з англійської мови на українську.

Матеріалом дослідження слугували найновіші публічні промови американських Перших леді, а саме Мішель Обами та Гіларі Клінтон.

Предметом дослідження виступає публічний дискурс у контексті ґендерних параметрів.

Об'єктом дослідження є ґендерні особливості публічних промов Першої леді США.

Сучасні вчені розглядають риторичні стратегії переважно із суто лінгвістичних позицій. Проте вони ще не були вичерпно описані із урахуванням здобутків лінгвокогнітології та лінгвоперсонології, чим і зумовлюється **наукова новизна** нашого дослідження.

Мова не лише відображає ґендерну диференціацію, яка існує у соціумі, але й конструює ґендерні відмінності. З точки зору феміністок, лінгвістичний простір здійснює свій диктат по відношенню до представників обох статей, формуючи «стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси характеру, які відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче» [2:228]. Ґендерні відношення у мові фіксуються у вигляді мовних стереотипів, які відбиваються на поведінці (в тому числі й мовленнєвій) особистості та на процесі її мовної соціалізації. Поняття ґендера позначає процес розмежування суспільством чоловічих і жіночих ролей, поведінки, ментальних і емоційних особливостей та соціальний конструкт ґендера.

Не зважаючи на те, що в різних суспільствах чоловічі та жіночі ролі можуть бути різними, у всіх людських спільнотах загальним правилом є таке: те, що вважається за чоловіче, маркується суспільством як домінуюче і пріоритетне; в той час як усе, що вважається за жіноче, визнається підлеглим і вторинним. Отже ґендер є одним з базових принципів соціальної стратифікації, так само як національність (або етнічна приналежність), вік, соціальний статус. Ґендерна лінгвістика, яка вивчає мовні явища, пов'язані з відмінністю носіїв мови за статтю, наразі визнана окремою соціолінгвістичною дисципліною [3:60]. Ґендерний чинник, який враховує природну стать людини і її соціальні «наслідки», є однією з головних характеристик особистості.

Таким чином, поняття «ґендер» давно вже вийшло за рамки граматики – це явище широко розглядається як соціокультурний, дискурсивний і психолінгвістичний феномен. У наш час ґендер – це не примітивна категорія роду, а комплекс базових асоціацій, які в синтезі з асоціаціями оригінальними стимулюють творчий процес. Ґендер не є суто лінгвістичною категорією, але її сутність можна розкрити через аналіз структури мови. Культурну рецепцію важко уявити без лінгвістичної компетенції, тобто без ґендерно означеної мовної картини світу та реальних дискурсивних практик мовної особистості.

Ґендерні характеристики в мові виражаються через мовленнєву поведінку чоловіків і жінок і ґендерну маркованість мови. Узагальнення досліджень О. Есперсена, Р. Лакофф, В. А. Маслової доводить існування ґендерної дихотомії в мовній поведінці щодо просодичних рис. Жіночу мовну поведінку характеризують також як ввічливу й гіперкоректну, як більш "гуманну". На думку дослідників [5:112] це проявляється в тому, що жінки частіше використовують емфазу (*It was not only those who've justified slavery who leaned on religion, it was also those who sought to abolish it* [8:2]), частіше чоловіків ухиляються від прямої відповіді на запитання, жінки схильні до

вживання престижних, стилістичних підвищених форм, книжкової лексики (*emanate, sanctioned, aftermath*), ввічливих форм, аніж чоловіки. Жінки у своїх промовах більш емоційно виражають свої аргументи, використовуючи емоційно забарвлені:

- повтори (*equal pay for equal work; the truth, the immutable truth, ...our kids see an average of just one ad a week for healthy products like water to fruits and vegetables*. *Just one ad a week* [9:2].)
- анафори, епіфори, паралельні конструкції та протиставлення (*Let us answer that call. Let us be on the right side of history. Those who advocate for expanding the circle of human rights were and are on the right side of history, and history honors them. Those who tried to constrict human rights were wrong, and history reflects that as well. I have seen it in the incredible kindness and warmth that people have shown me and my family, especially our girls. I've seen it in teachers in a near-bankrupt school district who vowed to keep teaching without pay. I've seen it in people who become heroes at a moment's notice, diving into harm's way to save others. And I've seen it in our men and women in uniform and our proud military families.; ... power to shape our kids' tastes and desires, preferences are being shaped by the marketing campaigns* [10:3].)

При перекладі необхідно зберегти ці стилістичні фігури, адже вони сприяють ритмічності мови, яка, у свою чергу, підвищує рівень уваги аудиторії до оратора. До того ж, нова інформація на знайомому фоні краще запам'ятовується. На останньому прикладі ми бачимо, що у перекладі не зберігається протиставлення оригіналу: *(... силою змінювати смаки та бажання наших дітей, багато їх думок та вподобань піддаються впливу створених вами рекламних кампаній.* – переклад І.Морозової*)* і таким чином руйнується образ тієї великої рушійної формуючої сили, від якої залежить те, що саме матиме вплив на вподобання дітей.

- алюзії (*another day, another president* [10:5])

Варто зазначити, що алюзії слугують для збагачення промови, підвищення рівня її експресивності. В американських політичних публічних промовах алюзія слугує засобом створення інтертексту, що представляє собою стиснуту інформацію, отриману з тексту-джерела. Алюзивна одиниця додає новий смисл, встановлює паралелі. Завдяки алюзії з'являється нова, додаткова інформація з уже відомого образу – прецедентного імені, ситуації чи тексту.

- інтенсифікатори (*the very best of the American spirit* [10:2])
- прикметники у вищому та найвищому ступенях порівняння (*to live in the greatest nation on earth* [10:2])
- метафори та фразеологічні одиниці (*grounded under the glare of the national spotlight, to get the auto industry back on its feet, swallowed their fears, move heaven and earth* [10:5]; *a lodestar, "pester power"*[8:5])

Метафоричні висловлювання та фразеологічні одиниці є одним з важливих елементів публічних промов перших леді. Усі політики застосовують ці одиниці мови у своїх промовах, хоча жінки роблять це частіше. Передача цих одиниць викликає труднощі при перекладі політичних промов. Як відомо, у мові перекладу метафоричні висловлювання мови оригіналу можна передати декількома шляхами – повним еквівалентом, метафорою з подібною образністю, або методом опису, повністю втративши

при цьому образність вихідної метафори. Таким чином метафору *a lodestar* можна перекласти повним еквівалентом «провідна зірка», фразеологічний зворот *grounded under the glare of the national spotlight* як «у центрі уваги», використавши описовий метод, для адекватного сприйняття цільовою аудиторією.

- оцінювальну лексику (*happily, overwhelmed, unfortunately*), що вживається для своєрідної мовленнєвої маніпуляції аудиторією, змушуючи її співпереживати мовцю.

Найпоширенішими риторичними прийомами в дискурсі перших леді є інверсія, риторичні питання, анафори та епіфори, методи контрасту і протиставлення.

Емоційності та діалогічної форми промові надають риторичні запитання. Вони містять риторичне ствердження чи заперечення у формі питання і не передбачають відповіді. В ораторському дискурсі риторичні запитання виконують контактно-встановлюючу функцію, підвищують експресивність промов, а також емоційно формулюють проблему, загострюючи на ній увагу слухача [6:2].

Процес перекладу – це пошук, пов'язаний з послідовним вибором із можливих варіантів. Здійснюючи цей вибір, перекладач постійно послугавується власними когнітивними та лінгвістичними знаннями, а також враховує когнітивні та лінгвістичні знання майбутніх читачів, що відображають особливості їх культури. Так у промові Мішель Обами на Конвенції Демпартії речення *They face pressures from Wall Street* [11:4]. перекладається як *Вони стикаються з фінансовим тиском* (переклад І.Морозової). Таким чином, береться до уваги той факт, що реципієнти можуть бути необізнаними з широковідомою у США вулицею Уолл Стріт, що вважається історичним центром фінансового району Нью-Йорка. Вулиця знаменита тим, що на ній розташована Нью-Йоркська фондова біржа. В переносному сенсі назва Уолл-стрит означає як саму біржу, так і весь фондовий ринок США.

Так, у перекладі промови Мішель Обами на тему реклами продуктів харчування перекладач взяв до уваги особливість риторики першої леді, її апелювання до аудиторії, та уособлення себе з широким загалом. Усі анафори та повтори в закликах до народу передані в тексті перекладу: *Your words matter. You all can help either provide incentives to change, or you can be barriers to change* [11:6]. – *Ваші слова мають значення. Ви всі можете допомогти, давши стимул для змін, або стати перешкодою на шляху цих змін.* (переклад І.Морозової); *I have never felt more confident about our children's future and, of course, the future of this country* [11:7]. – *Я ніколи не почувала себе настільки впевненою у майбутньому наших дітей та звісно майбутньому нашої країни* (переклад І.Морозової).

Прагнення перекладача повніше передати оригінал, відобразити всі його характерні риси зустрічає опір не лише самого оригіналу, але й приймаючої культури. Недооцінка саме ґендерного чинника при перекладі може серйозні наслідки, навіть призвести до відторгнення тексту перекладу культурою даної мови і неприйняття його носіями. *How would <u>it feel</u> if it were a crime to love the person I love? How would <u>it feel</u> to be discriminated against for something about myself that I cannot change?* [8:2] – *Як би я <u>почував</u> себе, коли б любов до людини, яку я кохаю, була злочином? Як би я <u>почував</u> себе, якби мене дискримінували за щось таке в моїй особистості, чого я не можу змінити?* [12:2]. У цьому випадку перекладач нехтує тим, що промовцем є жінка і ви-

користовує чоловічий рід для створення уособленого образу людства, але, тим самим, спантеличує читачів.

На текст перекладу впливає перекладач, оскільки перекладач є представником певної статі з відповідним набором ґендерних характеристик. Ґендерна ідентичність перекладача виявляється в індивідуальній стилістиці – виборі граматичних форм, лексичних одиниць, емоційній забарвленості мови та ін. Отже, важливим критерієм адекватності перекладу є ґендерна неупередженість створеного перекладачем дискурсу, адже окрім власного «ґендеру» перекладач пропускає через себе і ґендер автора оригінального тексту, що призводить до синтезу ґендерних ідентичностей. Оскільки жоден переклад не може бути ґендерно-нейтральним, то «ґендер оригіналу» або підпорядковується «ґендеру перекладача», або, навпаки, заступає останній. Так, наприклад, при порівнянні промови Гіларі Клінтон та її перекладу, ми відразу розуміємо, що перекладач – чоловік: *To the leaders of those countries where people are jailed, beaten, or executed for being gay, I ask you to consider this: Leadership, by definition, means being out in front of your people when it is called for. It means standing up for the dignity of all your citizens and persuading your people to do the same. It also means ensuring that all citizens are treated as equals under your laws* [8:7]. *– Лідерів тих країн, де людей ув'язнюють, б'ють або страчують за те, що вони геї, я прошу врахувати от що: лідер, за визначенням, повинен стати перед своїм народом, коли виникне така необхідність. Він повинен відстоювати гідність усіх своїх громадян і переконувати свій народ робити те саме. Він повинен бути впевненим у тому, що з усіма громадянами його країни поводяться як із рівними, відповідно до законодавства* [12:7]. Ми бачимо, що нейтральні іменники та займенники у тексті перекладу були конкретизовані у особу чоловічої статі.

Переклад промови Мішель Обами на тему реклами продуктів харчування був зроблений жінкою і виявився емоційнішим, однак, необхідність пристосування тексту до культури вимагає більшої формальності. Так, ми бачимо, що емотивна розмовна лексика в тексті оригіналу передана в тексті перекладу більш формальними відповідниками : *sincere heartbreak* – щирі співчуття, *We're eager* – Бажаємо, *to note* – наголосити, to move the needle – крок вперед, *the folks* – компанія; або випущена взагалі: *is still on track* (переклад І.Морозової).

Для досягнення еквівалентності та адекватності необхідно вміло застосувати різні перекладацькі стратегії, для того, щоб текст перекладу як можна більш точно передавав всю інформацію, укладену в тексті оригіналу, при дотриманні відповідних норм мови перекладу. На морфологічному рівні ґендерна ознака виявляється через категорію роду. Експліцитний прояв ґендеру простежується тільки в тексті перекладу, так як на відміну від української мови, в якій рід іменників пізнається за їх значеннями і закінченнями, в англійській мові рід іменників пізнається тільки за їх семантикою. На морфологічному рівні головна функція ґендерно маркованих одиниць полягає не тільки в передачі ґендерного компоненту, а й головним чином у внесенні ясності в текст. Найпоширенішою трансформацією на морфологічному рівні має бути конкретизація: *I know that the thoughts I've shared today involve questions on which opinions are still evolving* [8:8]. *– Я знаю, що думки, якими я поділилася з вами сьогодні, містять*

запитання, відповіді на які досі змінюються[12:8]; *a single parent – жодної мати, жодного батька* [11:2]. Це пояснюється тим, що передача ґендерного компоненту на цьому рівні забезпечує ясність контексту щодо того, хто перед нами – чоловік чи жінка. Переважання граматичних трансформацій свідчить про те, що особливість ґендерного аспекту на морфологічному рівні виявляється за допомогою граматичної категорії роду, що забезпечує експліцитність тексту.

Культура спілкування існує тоді, коли мовці бачать зв'язок між цілями спілкування, методами їх досягнення та шляхами інтерпретації спілкування [7:169]. В теорії перекладу явищу ґендера досі приділяється недостатньо уваги, що призводить до серйозних помилок при перекладі текстів різних жанрів, зокрема офіційно-ділових промов. Переклад тексту кожного жанру, включаючи промови, характеризується «двополярністю», оскільки перекладач постійно перебуває між двома мовними і культурними полюсами, в результаті чого текст перекладу стає бікультурним. Адаптуючись певною мірою до культури тексту перекладу, перекладач повинен не забувати при цьому передати й культуру мови оригіналу. Отже перекладацькі рішення часто носять компромісний характер. Жіноче та чоловіче мовлення має свої особливості, відмінні та подібні риси, оскільки мова не тільки виражає культурні погляди на ґендер, але і утворює ґендерну ідентичність особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горошко Е. Ґендерная проблематика в языкознании / Введение в ґендерные исследования: В 2 ч.: Учебное пособие / Под. ред. И. Жеребкиной. – Харьков: ХЦГИ; СПб.: Алетейя, 2001. – Ч. 1. – С. 508-542.

2. Маслова Ю. П. Мовна репрезентація ґендеру / Ю.П. Маслова // Наукові записки. Серія —Філологічна – Острог: Вид-во НаУ —Острозька академія, 2009. – Вип. 12. – С. 224–233.

3. Ставицька Л.О. Ґендерна лінгвістика: Українська перспектива // Українська мова, 2004. –№3. – С.58-66.

4. Гриценко, Е.С. Образная составляющая в ґендерной категоризации / Е.С. Гриценко // Вестник Нижегородского университета им. Н.А. Лобачевского. Сер. Филология. – Н. Новгород: Изд-во ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2005. – Вып. 1(6). – С. 143 – 150.

5. Мельник Ю.П. Об'єктивація ґендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – №45. – С. 110-114.

6. Ніколаєнко О.А. Характеристика риторичних фігур у текстах ораторського дискурсу Давнього Риму, їх функції [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvvnu/filolog_mov/2011_5_2/R1/Nikolaye.pdf

7. Гоца Н.М. Ґендер у перекладі: історичний розвиток, основні аспекти та особливості вивчення // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – №45. – С. 168-171

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

8. Clinton H.R. Remarks in Recognition of International Human Rights Day, Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Palais des Nations, Geneva, Switzerland- [Електронний ресурс] – December 6, 2011- 8 с.- Режим доступу: http://m.state.gov/md178368.htm

9.Obama M. Michelle Obama Calls on Media Companies to Limit Junk Food Ads. [Електронний ресурс] – September 18, 2013. – 2 с. – Режим доступу: http://variety.com/2013/biz/news/michelle-obama-calls-on-media-companies-to-limit-junk-food-ads-1200617036/

10. Obama M. Being President Doesn't Change Who You Are, It Reveals Who You Are – Address by Michelle Obama, First Lady, United States of America, – the Democratic National Convention, Charlotte, North Carolina, [Електронний ресурс] – September 4, 2012. – 7 с. – Режим доступу: http://www.npr.org/2012/09/04/160578836/transcript-michelle-obamas convention-speech

11. Obama M. Remarks by the First Lady During White House Convening on Food Marketing to Children, [Електронний ресурс] – September 18, 2013 – 7 с. – Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/09/18/remarks-first-lady-during-white-house-convening-food-marketing-children

12. Клінтон Г.Р. Виступ держсекретаря США Гілларі Родем Клінтон Палац Націй, Женева, Швейцарія – [Електронний ресурс] – 6 грудня 2011 року – 8 с. – Режим доступу: http://osvita.khpg.org/index.php?id=1323947361

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Спицына В.Е., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПУБЛИЧНЫХ РЕЧЕЙ ПЕРВЫХ ЛЕДИ США

Статья посвящена исследованию публичного дискурса на материале выступлений Первых леди США в контексте гендерных параметров, обращается особое внимание на стратегии, которые используют в своих публичных выступлениях Первые леди США для оказания воздействия на аудиторию, анализируются переводы их выступлений на украинский язык.

Ключевые слова: *публичное выступление, гендерные особенности, политический дискурс.*

Spitsyna V.Ye., Master Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

GENDER PECULIARITIES OF THE TRANSLATION OF THE USA FIRST LADIES PUBLIC SPEECHES

The article deals with the study of the presentations discourse based on the public speeches of the First Ladies of the USA in the context of the gender parameter. Special

attention is paid to particular strategies used by US First Ladies in their public speeches to influence the audience. The translations into Ukrainian are analysed.

Key words: *public speech, gender peculiarities, political discourse.*

УДК 811.112.2

Стасюк О.С., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ УРОЧИСТИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПРОМОВ ФРН

У статті виявлено особливості взаємодії різних типів дискурсу в урочистих парламентських промовах та основні тенденції розвитку цього типу тексту в парламентській комунікації ФРН.

Ключові слова: *дискурс, інтердискурсивність, парламентська комунікація, урочиста парламентська промова.*

У сучасній лінгвістиці значна увага приділяється вивченню типів дискурсу та з'ясуванню взаємозв'язків між ними. У цьому контексті активно досліджуються інтердискурсивність та інтертекстуальність [1; 3-8].

Політична комунікація в цілому й парламентська зокрема мають інтердискурсивний характер. Впливи інших дискурсів формують саму парламентську комунікацію. Дослідження інтердискурсивних зв'язків на різних етапах розвитку парламентської комунікації дає можливість відстежити процес еволюції цієї сфери спілкування. З цієї точки зору, цікавим типом тексту, що потребує вивчення, є урочиста парламентська промова. Одним із різновидів урочистих парламентських промов є виступи, якими розпочинається перше засідання парламенту нового скликання (нім. «konstituierende Sitzung»). Ці урочисті засідання відкриває найстарший депутат парламенту (нім. «Alterspräsident»), який виголошує урочисту промову й головує на засіданні до обрання спікера. З одного боку, такі промови мають ритуальний характер, а з іншого – в них підсумовується актуальне політичне, економічне, соціальне становище, в якому перебуває Німеччина. Однотипність комунікативної ситуації, в якій виголошуються такі урочисті промови, робить їх зручним матеріалом для досліджень в діахронії. З огляду на це, було проаналізовано 18 урочистих промов, що відкривають роботу німецького парламенту нового скликання й охоплюють проміжок часу з 1949 по 2013 рік.

Метою статті є виявлення особливостей взаємодії різних типів дискурсу в урочистих парламентських промовах ФРН та тенденцій розвитку цього типу тексту протягом другої половини XX та початку XXI століття.

Проведений аналіз дав змогу виявити такі тенденції.

1. Для промов повоєнного періоду (середина XX століття) характерним є меморіальний інтердискурс. Цей тип дискурсу останнім часом привертає все більшу увагу дослідників [2]. В урочистих парламентських промовах меморіальний інтердискурс реалізується зокрема за допомогою комунікативного акту «хвилина мовчання».

Alterspräsident Löbe: Nun, meine Damen und Herren, lassen Sie uns eine Minute stillen Gedenkens all den Toten weihen, die als Opfer des Krieges von allen Völkern gefordert wurden,

(die Abgeordneten erheben sich von den Sitzen)

all denen, die durch die Fortwirkung des Krieges ihr Leben verloren

(Minute des Schweigens)

– Sie haben das Andenken geehrt; ich danke Ihnen [Plenarprotokoll 01/1, S. 1].

Депутати німецького парламенту встають зі своїх місць і хвилиною мовчання вшановують пам'ять загиблих під час війни. Поширення меморіального інтердискурсу в повоєнний період може бути пояснене впливом позамовних чинників на парламентську комунікацію, зокрема особливостями соціально-політичної ситуації в тогочасній Німеччині (подолання наслідків війни, поділ Німеччини).

Починаючи з 60-х років, елементи меморіального інтердискурсу практично відсутні в урочистих парламентських промовах, якими відкривається робота бундестагу нового скликання.

2. Урочисті промови, які відкривають роботу парламенту нового скликання середини XX століття, характеризуються домінуванням воєнного інтердискурсу:

Alterspräsident Löbe: Es stehen vor unserer Tür die Millionen der Heimatvertriebenen von jenseits der Oder-Neiße-Grenze, die Verstümmelten und Verwaisten des Krieges, die ja auch ein Opfer des Nazismus sind, jene, die in den Bombenangriffen Hab und Gut verloren, die anderen Opfer des Naziregimes und der mehrfachen Währungsmaßnahmen [Plenarprotokoll 01/1, S. 1].

У цьому прикладі спостерігається використання низки лексичних одиниць, властивих воєнному дискурсу: *Krieg, Bombenangriffe, Opfer*.

З одного боку, такі лексичні маркери інтердискурсивності вживаються у зв'язку з відповідною тематикою промови. З іншого боку, спостерігається перенесення значення лексичних одиниць, що належать до воєнного дискурсу, на інші денотати, які безпосередньо не пов'язані з війною:

Alterspräsident Dr. Dr. h. c. Lüders: Schwere und mühselige, ja vor allem liebevolle Arbeit, meine Damen und Herren, liegt noch immer vor uns in dem Bemühen, die wirtschaftlichen und menschlichen Trümmer aus dem Zusammenbruch der Lebensgrundlage von Millionen fortzuräumen [Plenarprotokoll 02/1, S. 2].

Під час розвитку парламентської комунікації протягом другої половини XX століття елементи воєнного інтердискурсу в урочистих парламентських промовах починають вживатися значно рідше. Цю тенденцію можна пояснити поступовим подоланням наслідків Другої світової війни та переключенням уваги на економічну, соціальну, екологічну тематику.

3. Для промов кінця XX – початку XXI століття характерними є ознаки гумористичного дискурсу. На цьому етапі розвитку парламентської комунікації депутати охоче

вдаються до різноманітних жартів, а атмосфера на першому засіданні бундестагу нового скликання є невимушеною. Як наслідок, деякі комунікативні дії, що передбачені регламентом роботи парламенту, зазнають модифікацій.

Порівняймо реалізацію мовленнєвого акту «запитання про вік депутатів парламенту», яке ставить найстарший депутат своїм колегам:

Alterspräsident Löbe: Meine Damen und Herren! Abgeordnete des Deutschen Bundestags! Nach einem alten Brauch wird die erste Sitzung eines neuen Parlaments durch das an Jahren älteste Mitglied des Hauses eröffnet. Ich bin geboren am 14. Dezember 1875. Ich frage, ob sich ein Mitglied im Hause befindet, das zu einem früheren Termin geboren ist. – Offenbar ist das nicht der Fall [Plenarprotokoll 01/1, S. 1].

У цьому прикладі, що датується 1949 роком, спостерігаємо запитання, яке оформлене стандартним чином, передбаченим регламентом. Використовується інваріант мовленнєвого акту «запитання про вік депутата парламенту».

Натомість, в урочистих промовах 90-х років XX століття та початку XXI століття це запитання супроводжується елементами гумористичного дискурсу:

Alterspräsident Dr. Heinz Riesenhuber: Parlamentarischer Brauch ist es – das entspricht unserer Geschäftsordnung; ich kann die Paragrafen zitieren –, dass der Älteste die erste Sitzung des Bundestags eröffnet. Ich bin am Sonntag, dem 1. Dezember 1935, geboren. Wenn jemand von den Kollegen im Saal älter ist als ich, dann spreche er jetzt oder er schweige für immer.

(Heiterkeit und Beifall) [Plenarprotokoll 17/1, S. 1]

Як бачимо, запитання про вік депутатів бундестагу перетворюється у жартівливий заклик.

Окрім використання модифікованої форми запитання про вік депутатів парламенту спостерігається виникнення жартівливого діалогу, у якому беруть участь і депутати, що знаходяться в залі:

Alterspräsident Dr. Heinz Riesenhuber: Parlamentarischer Brauch ist es, dass der Älteste, die Älteste die Versammlung eröffnet und die Leitung übernimmt, bis der Bundestag seinen neuen Präsidenten gewählt hat. § 1 Abs. 2 der Geschäftsordnung des Deutschen Bundestages sieht dies vor. Ich bin geboren am 1. Dezember 1935, dem ersten Adventssonntag. So darf ich Sie fragen: Ist jemand früher geboren als ich?

(Heiterkeit – Volker Kauder [CDU/CSU]: Hier im Haus!)

– Hier im Haus. Vielen Dank! Ein wichtiger Hinweis. Ich hatte schon zahlreiche Vorfahren.

(Heiterkeit)

Ist hier im Haus jemand früher geboren? – Wenn dies nicht der Fall ist, kommen wir zu Punkt 1 der Tagesordnung: [Plenarprotokoll 18/1, S. 1].

У цьому прикладі один із депутатів за допомогою репліки з місця вступає в жартівливу дискусію з промовцем, який охоче підтримує цей жарт.

4. Для урочистих промов найстаршого за віком депутата німецького парламенту кінця XX – початку XXI століття характерним є мовленнєвий акт «привітання присутніх гостей». Таке привітання супроводжується оплесками всього залу:

Alterspräsident Dr. Heinz Riesenhuber: Ich begrüße den Herrn Bundespräsidenten. Herr Bundespräsident, wir freuen uns, dass Sie bei uns sind. (Beifall)

Des Weiteren begrüße ich den Herrn Präsidenten des Bundesverfassungsgerichts. (Beifall)

Ich begrüße den Altbundespräsidenten, Herrn Dr. Horst Köhler. (Beifall)

Ich begrüße herzlich die ehemalige Präsidentin unseres Deutschen Bundestages, Frau Dr. Rita Süssmuth. (Beifall)

Es ist mir eine ganz besondere Freude, den ehemaligen Präsidenten des Deutschen Bundestages, Herrn Dr. Wolfgang Thierse, zu begrüßen, der heute mit uns seinen 70. Geburtstag feiert. (Beifall)

Lieber Herr Thierse, wir haben diesen Termin nicht gewählt, weil Sie Geburtstag haben. Aber es ist wahrscheinlich die schönste und angemessenste Form für einen ehemaligen Präsidenten, seinen Geburtstag mit der Gesamtheit des Parlaments zu feiern, das ihm applaudiert.

Meine sehr verehrten Damen und Herren, ich begrüße herzlich die zahlreichen Gäste auf der Tribüne [Plenarprotokoll 18/1, S. 1].

Мовленнєвий акт «привітання» вперше з'являється у промові Віллі Брандта, яка датується 1983 роком, і після цього починає займати все більше місця в урочистих промовах, якими відкривається перша сесія бундестагу нового скликання. Як бачимо, у повоєнний час на початку роботи парламенту вшановували пам'ять померлих, натомість сьогодні вітають присутніх у залі гостей.

5. Значне місце в урочистих промовах найстаршого за віком депутата бундестагу належить економічному інтердискурсу. Його елементи зустрічаються вже в промовах середини XX століття і в подальшому їхнє значення лише зростає. Промови початку XXI століття містять значну кількість економічних термінів та економічних метафор.

Alterspräsident Dr. Heinz Riesenhuber: Jetzt werden wir hier neue Rahmenbedingungen setzen müssen, Rahmenbedingungen, die dazu beitragen, dass uns eine solche Krise nicht mehr passiert. Wir müssen sie setzen, bevor die Bereitschaft und die Entschlossenheit dazu allzu sehr abschlaffen. Da gibt es Maßnahmen, die vorgeschlagen und diskutiert worden sind. Dabei geht es um die Aufsicht der Banken, die Eigenkapitalunterlegung bei deren Geschäften, die Mittelfristigkeit und die Langfristigkeit der Managergehälter, die Frage einer europäischen Ratingagentur. Zu diesen und vielen anderen Fragen hat die Bundesregierung gesprochen, dazu haben die G 20 diskutiert. Sie haben erste Entscheidungen getroffen. Dies ist der Beginn einer Diskussion, die über die einzelnen Punkte hinausreicht; denn wir müssen uns weltweit einigen. Die Märkte wirken weltweit, und deshalb muss auch der Rahmen für die Märkte weltweit sein [Plenarprotokoll 17/1, S. 2].

Особливо зростає роль економічного інтердискурсу в періоди економічних криз (економічний інтердискурс домінує у промовах 1976 та 2009 років).

6. В урочистих промовах кінця XX – початку XXI століття спостерігається екологічний інтердискурс, який актуалізується за допомогою лексичних маркерів інтердискурсивності:

Alterspräsident Dr. Heinz Riesenhuber: Wir dürfen unsere Verantwortung für die Schönheit und den Reichtum der Natur nicht vergessen. In diesem Bereich haben wir trotz schwieriger Bedingungen Erfolge gehabt; das macht Mut. Wer redet heute noch vom Waldsterben [Plenarprotokoll 17/1, 3]?

7. Промови, що відкривають сесії парламенту нового скликання, містять елементи поетичного інтердискурсу. Депутати, що виголошують урочисті промови, вдаються до цитування літературних творів:

Alterspräsident Dr. Heinz Riesenhuber: Die Kulturen bei uns funktionieren in sich ziemlich gut. Die Übergänge sind eher mäßig, sie sind zu gering. Das scheint übrigens ein altes deutsches Problem zu sein. Goethe, ein berühmter Dichter aus meiner Heimat, hat in den Xenien geschrieben:

Deutschland? aber wo liegt es? Ich weiß dieses Land nicht zu finden. Wo das gelehrte beginnt, hört das politische auf [Plenarprotokoll 17/1, S. 4].

Отже, урочисті промови, якими відкривається перша сесія парламенту ФРН нового скликання, зазнають впливів цілої низки дискурсів. При цьому, промови, що датуються серединою XX століття, характеризуються домінуванням воєнного та меморіального інтердискурсу. Натомість у промовах кінця XX – початку XXI століття все більшого значення набуває гумористичний, екологічний, економічний інтердискурс. Маркерами інтердискурсивності в урочистих парламентських промовах є мовленнєві та комунікативні акти, що властиві відповідному дискурсу, модифікації усталених мовленнєвих актів, лексика, що властива тому чи іншому типу дискурсу, а також інтертекстуальні включення.

Проведене дослідження свідчить про те, що аналіз інтердискурсивності може бути використано для розуміння тенденцій розвитку парламентської комунікації. З огляду на це, важливим напрямом подальших досліджень є діахронний аналіз інтердискурсивності в інших типах парламентських текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.

2. Пилипенко Р.Є. Ключові концепти меморіального дискурсу ФРН / Р.Є. Пилипенко // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 244-250.

3. Чернявская В.Е. Интертекстуальность и интердискурсивность / В.Е. Чернявская // Текст – Дискурс – Стиль. – СПб : Изд-во СПбГУЭФ, 2003. – С. 23-42.

4. Чернявская В.Е. Открытый текст и открытый дискурс: Интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность / В.Е. Чернявская // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы : сб. научн. статей / Отв. ред. В.Е. Чернявская. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2007. – С. 7-26.

5. Шевченко І.С. Інтердискурсивність політичного дискурсу / І.С. Шевченко // Вісник ХНУ. – Х., 2009. – № 848. – С. 53-57.

6. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. –Харків : Константа, 2005. – С. 105-117.

7. Hermann K. Intertextualität: Perspektiven auf ein interdisziplinäres Arbeitsfeld / Karin Hermann, Sandra Hübenthal (Hg.). – Aachen : Shaker, 2007. – 228 S.

8. Klein J. Linguistische und literaturwissenschaftliche Beiträge zur Intertextualität / Josef Klein, Ulla Fix (Hg.). – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 1997. – 402 S.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2014 р.

Стасюк О.С., к.филол.н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ИНТЕРДИСКУРСИВНОСТЬ ПРАЗДНИЧНЫХ ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫСТУПЛЕНИЙ ФРГ

В статье определены особенности взаимодействия различных типов дискурса в праздничных парламентских выступлениях и основные тенденции развития этого типа текста в парламентской коммуникации ФРГ.

Ключевые слова: *дискурс, интердискурсивность, парламентская коммуникация, праздничное парламентское выступление.*

Stasiuk O.S., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Interdiscoursivity of the Ceremonial Parliamentary Speeches in Germany

The article deals with the interrelations between different types of discourse in the ceremonial parliamentary speeches of Germany, the main tendencies of their evolution in the parliamentary communication are revealed.

Key words: *discourse, interdiscoursivity, parliamentary communication, ceremonial parliamentary speech.*

УДК 801.631.5 : 81’367.622 Мовчан

Строкаль О.М., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ СУБСТАНТИВИ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ПАВЛА МОВЧАНА

У статті досліджено питання індивідуально-авторського словотворення іменникових лексем у мові поезій Павла Мовчана. Вивчено механізми деривації субстантивних похідних та проаналізовано їх функції в поетичному ідіолекті митця.

Ключові слова: *ідіостиль, субстантив, оказіональне слово, твірна база, словотвірний формант.*

Проблему словотвору, а власне аналіз деривативних особливостей неолексем представлено доволі широко в українському мовознавстві (відомі у цій царині дослідження В. Русанівського, К. Городенської, Н. Клименко, Є. Карпіловської тощо).

Зокрема, питаннями іменникового словотвору досить поглиблено займалися І. Ковалик, Л. Родніна, дієслівного – Л. Юрчук, прикметникового – А. Грищенко, Г. Гнатюк та інші.

Іменникові авторські похідні є класом слів, який інтенсивно поповнюється новими лексичними одиницями. Яскравим репрезентантом високої їхньої функціональної активності у художньому тексті є поетична мова Павла Мовчана.

Прості іменникові деривати в поетичних текстах Павла Мовчана утворено переважно за допомогою афіксації як одного з основних засобів мотивування значення слова [Арутюнова 1961, 43]. Найпродуктивнішим серед способів афіксації у досліджуваних авторських похідних є суфіксація. Так, поміж суфіксальних іменникових авторських неолексем виділяємо іменники із вказівкою на результат дії; на опредметнені дію та ознаку; номінації явищ і предметів за їхніми атрибутивними й функціональними характеристиками; також представлено іменникові неолексеми з модифікаційним словотвірним значенням тощо.

Окрему групу становлять складені індивідуально-авторські похідні, які досить широко представлені в поетичній мові, оскільки, вважає В. Ковальов, – вони семантично змістовніші, ніж загальновживані складені слова, і значення складових частин (основ) індивідуально-авторських похідних завжди сприймається як виразніші [Ковальов 1974, 75-83].

Афіксальні субстантивні неолексеми із семантикою ***результату, наслідку виконаної дії***, репрезентовано в поетичних текстах досліджуваних авторів віддієслівними дериватами, утвореними за допомогою: суфікса – **ин-**: **здряпини** (*Все осягнув... І почув, як чалапа / дух по долівці, бо знати сліди: / прочовги довгі, рисочки* ***здряпин...*** [Мовчан 1989, 126]); суфікса – **к-**: **облишки** (*Бо вільно кожному згоріти / яскравим спалахом – ураз, / пустивши* ***облишки*** *на вітер…* [Мовчан 1999, 52]); **нульового** суфікса – **накрапи**, *… і небо березове видко в пташиних* ***накрапах, –*** *насіння бісівське кружляє, звістує негоду…*[Мовчан 1989, 38].

Значення ***опредметненої дії чи стану*** властиве віддієслівним іменниковим дериватам із такими словотвірними формантами: суфіксом – **ин-**: **приходини** (*Мовляв, до завтрашніх* ***приходин*** */ вам танцювать в одній петлі / і слухати, як дзвін свободи / співає сонячний політ.* [Мовчан 1999, 75]); суфіксами – **ін'н'-**: **облетіння** (*… проламуючи час, позбувшися томління, / виламується з нас душа на* ***облетіння…*** [Мовчан 1989, 131]); суфіксами – **н'н'-**: **пам'ятання** (*Не уломить тобі, ані додать ні дрібки, / минуле відійшло на відстань* ***пам'ятань.*** [Мовчан 1989, 92]); **туляння** (*… але поглянь: і хмари зупинились, / не знаючи своїм* ***тулянням*** *меж…*[Мовчан 1989, 55]); та суфіксами – **ан/ок-**: **кружанок** (*… одіж свою розпустивши по нитці, / чи ж то не ми радість пускали в* ***кружанок,/*** *руки свої розтягнувши, як стьожки сириці.* [Мовчан 1999, 87]).

Семантика ***опредметненої ознаки*** яскраво виявляється у відприкметникових похідних, у яких простежуємо додаткове нашарування інших значень – простору, часу, збірності. Найчисельнішу групу зазначених новотворів становлять деривати, утворені за допомогою суфікса – **іст'-** (деривати із зазначеним суфіксом утворені від основ якісних і відносних прикметників, у тому числі й потенційних): **вилузаність** (*Вся* ***вилузаність*** *порожнин / для мене, для одного...* [Мовчан 1989, 76]); суфікса – **еч-**:

пустеча (*На аркуші води затримай хоч обличчя, / хоч рамцями обмеж* ***пустечу*** *руйнівничу...* [Мовчан 1989, 48]); **нульового** суфікса, наприклад: **безглуздь** (*Не питаю «навіщо», питаю «чому», / відчуваючи* ***безглуздь*** *і марність питання…*[Мовчан 1989, 78]); **близь** (*І я крізь полум'я дививсь і збільшеним все бачив: вчорашній день і нову* ***близь.*** [Мовчан 1989, 42]) і под., а також неолексеми, утворені за допомогою: суфікса – **ø-** (з давнього – **j-**), перед яким відбувається подвоєння кінцевої приголосної фонеми в основі: **дозрілля** (*І все збігається до кола, / сегмент* ***дозрілля*** *все змика; обциркулювавши жовтнем поле, / у центрі спиниться рука.* [Мовчан 1999, 37]) тощо.

Деякі індивідуально-авторські віддієслівні утворення номінують ***предмети, явища за характером виконуваної ними дії***. Зокрема, серед них – похідні із суфіксами – **л/ец'-**, – **к-**: **ссалець** (*Він безліччю* ***ссалець*** *краплини тепла / висмоктував з мене несито…*[Мовчан 1989, 77]); **клíпка** (*Запрагну – ти стоїш лише на колих* ***кліпки...*** [Мовчан 1989, 93]).

У поезії Павла Мовчана зустрічаємо віддієслівні неолексеми, що номінують ***предмет чи явище за його функціональними характеристиками*** й утворені за допомогою суфіксів – **л'/ц-** – **невидальце** (*І біла тінь була на дні, / немов на тихих пальцях, / аж закортілося мені / спіймати* ***невидальце***. [Мовчан 1999, 97]); та відіменникові й відприкметникові номінації ***предметів за ознакою їхнього місця знаходження та розташування в просторі*** із суфіксальними формантами – **ец'-** – **вершець** (*… на сорочці твоїй червоніє пропалена пляма, і запліднено кров'ю голчаний* ***вершець.*** [Мовчан 1989, 48]); та – **иц'-** – **навкружниця** (*Небарвиться, перецвіта /* ***навкружниця*** *у колір диму, / і накривають хатній дах / дерева крилами прудкими…* [Мовчан 1999, 110]).

Неолексеми-номінації ***осіб та інших істот*** у поетичній мові митця функціонують як віддієслівні та відзайменникові похідні із суфіксами – **ик-** та – **от-** відповідно: **обладники** (*В солом'яних льолях, в постолах солом'яних / по долу подолянку водять великі світом,* ***обладники*** *духу.* [Мовчан 1999, 79]); **ніщота** (*... і кидали зневажливо в мій бік: / – Незграбиться на вітрі чоловік.- / А я стояв і думав: «О* ***ніщота!****..»* [Мовчан 1989, 114]).

Досить поширені в мові досліджуваного автора іменникові неолексеми з модифікаційним словотвірним значенням, які є важливим чинником формування конотативного компонента семантики тексту [Грещук 1996, 135]. Так, іменники з ***демінутивним*** емотивно-конотативним значенням у поетичних текстах П. Мовчана виступають із такими суфіксальними формантами: – **инк-**: **солодинка** (*І може, ще знайдемо ягоду пізню, / оту* ***солодинку,*** *що зводить уста?... / Дві стежки в траві протолочимо різно, / і ягода в жменях… та тільки не та.* [Мовчан 1999, 106]); – **иц'-**: **мукиця** (*Камінь в ошуйці, другий – в десниці, – / змелеться радість скупа на* ***мукицю.*** [Мовчан 1999, 83]); – **к-**: **пальцятко** (***Пальцятко,*** *пучечко, мізинок, / як ніжність висловить мені?...* [Мовчан 1989, 88]) тощо. Проте з огляду на гетерогенну природу демінутивних формантів, про семантику зменшуваності слід говорити в контексті аналізу номінацій тих предметів, які насправді мають таку властивість, якщо ж предмет мовлення «відкидає» реальну демінутивізацію своїх розмірів, то в цьому випадку на передній план виступає суб'єктивно-емотивна конотація [Лесько 2011, 173].

Значно менше слововживань дериватем з ***аугментативним значенням***, які утворені за допомогою суфіксальних формантів – **ищ-**: **кам'янище, тягарище** (*І стука*

жолудь у блакитне днище, / а на руках у тебе ***кам'янище,*** */ і під ногами – камінь розітруть… / І колом ходить побіліла путь, / що ні зійти не можна, ні зітхнуть, щоб не зронить на себе* ***тягарище.*** [Мовчан 1989, 98-99]); – **овишч-**: **струмовище** (*Ні, не стане снаги, / зір вузький аби дощ осягнути, / крізь стрімкі береги / протікає* ***струмовище*** *ртуті.* [Мовчан 1989, 34]).

Іменникові похідні зі значенням ***збірності*** та додатковою семантичною вказівкою на певний відтінок ***абстрактності*** в поетичній мові П. Мовчана репрезентовано неолексемами, утвореними за допомогою суфіксів: – **ин'н'-**: **дуплиння** (*В приземистій вербі є потайне* ***дуплиння...*** [Мовчан 1989, 71]); суфіксів – **ø- (*-j-)**: **клинописся** (*І вітер ламкий, наче крига, кришився, / зникало з блакиті пташок* ***клинописся****...* [Мовчан 1989, 59]); суфікса – **j-**: **кульбаб'я** (*І стебла рук, і ніг коріння, /* ***кульбаб'я*** *молодих голів, / що важать, де приткнуть насіння.* [Мовчан 1999, 75]); **рожев'я** (*Відкіль кривавиться* ***рожев'я*** */ і трісли судини чиї / із-під ножа узяв невже ж я / цівки – в долоню – ручаї?* [Мовчан 1999, 70]) тощо.

У текстах поета також подибуємо поодинокі неолексеми зі значенням ***сингулятивності***, утворені від іменникових основ за допомогою суфікса – **ин-**, пор.: «*Вже промінь тебе вириває із плину, / угору підносить краплину дрібну, – він з хмари додолу* ***дощиною*** *кине, / аби гіркоту увібрав ти земну.*» [Мовчан 2008, 351]; «*З роду у рід, з лона у лоно / слово предвічне – не однотонне / входить миттєвістю в обшири часу, / кожна* ***зелина*** *вилунює басом.*» [Мовчан 1999, 82]).

Префіксальний словотвір, на відміну від суфіксального, у поезії Павла Мовчана представлений менш виразно, що, власне, й визначає його як один із непродуктивних способів індивідуально-авторської деривації.

Зокрема, у мові поезії Павла Мовчана префіксальні та конфіксальні афікси вживаються з метою створення

– семантики ***поширення певних явищ***: **про-** + іменник – **прозвість** (*Твої окличники дадуть / широку* ***прозвість*** *про свободу.* [Мовчан 1999, 52]);

– семантики ***просторовості*** – префікс **роз-** + іменник + суфікси – **ø-/*-j-/**: **роздалля** (*Від* ***роздалля*** *біль під серцем: / леле, що за глибина! / Синь-блакить черпав наперстком, / щоб добутися до дна.* [Мовчан 1989, 73]);

– із вказівкою на ***зовнішню подібність одних предметів до інших***: **про-** + іменник – **пролійки** (*... я падаю грудьми на кілля, / і стрімко в* ***пролійки*** *зіниць / земля вліта, як шмат вугілля.* [Мовчан 1989, 109]);

– на ***стан природи, довкілля***: префікс **перед-** + іменник + суфікс – **ок-** – **передзимок** (*- Це весна чи такий* ***передзимок****, / замість снігу – намисто сльозинок, / замість смутку – зривається сміх…* [Мовчан 1999, 90]); префікс **па-** + іменник + **нульовий** суфікс – **пахолодь** (*Зійшло, непам'яттю розмилось / вчорашнє, літнє, нетривке, / і* ***пахолодь*** *заповістилась.* [Мовчан 1999, 107]);

– на ***предмет-результат, наслідок дії*** – префікс **о-** + дієслово + суфікс – **ок-** – **оплавок** (*І що ж –* ***оплавок*** *шкла лишиться від багаття / і кіптяви пружок, що губи перетне...* [Мовчан 1989, 93]) тощо.

Поряд із афіксацією осново- і словоскладання також належать до продуктивних способів словотворення української мови, застосування яких на всіх етапах її роз-

витку сприяло поповненню словникового складу [Клименко 2008, 134]. Як показує аналіз поетичної мови П. Мовчана, більшість складених новотворів має своїми твірними базами первинні субстантиви, хоч нерідко фіксуємо неолексеми, утворені шляхом словоскладання первинних та вторинних (оказіональних за формою) номінацій, порівняймо **колесо-недвига** (*І холодом палючим б'є / від* ***колеса-недвиги****, / і знаю, що воно – моє…* [Мовчан 1989, 43]).

Неолексеми, утворені засобом словоскладання, характеризуються синонімічними, антонімічними, синонімічно-антонімічними відношеннями складників, за допомогою чого досягається додаткова експресивність новотворів і збільшується їхнє семантично-емотивне навантаження. У поезії Павла Мовчана такого типу похідні представлено неолексемами «**ноче-день**», «**хмаро-небо**» (*Нема мене до подиху, нема, / є насінина стиснута, німа, / загублена в безмежній порожнині, / де творяться сполуки безпричинні, / де* ***ноче-день*** *безбарвний і ніякий, / де на окремість жодної ознаки, / де* ***хмаро-небо*** *змішане з водою, / і все оте з тобою є й тобою …*[Мовчан 1989, 97]); «**сон-напівсон**» (***... сон-напівсон...*** */ і там щось кажеш ти... якась роз...мова / про суть яко...гось слова...* [Мовчан 1989, 103]) тощо.

За семантикою складені індивідуально-авторські деривати в поетичних текстах П. Мовчана представлено такими тематичними групами: номінації зі значенням предметності, номінації на позначення осіб та інших істот.

До номінацій зі значенням предметності належать іменникові похідні, що відіграють виразну роль у створенні художніх образів, наприклад, Світового Дерева (*дуб-небодержець*), гори (скелі) як образно-метафоричного вираження внутрішнього стану ліричного героя (*гора-затула*), порівняймо – ***Дуб-небодержець*** *взеленив повітря / і наслухає, як кружеля земля на корені. / Чи ж під стопою рухається й світ? / і по слідах народжується камінь?...* [Мовчан 1989, 98]; ***Горо-затуло****, з твоєї вершини / дух оглядає світ соколино. / Іскру викрешую із серцевини, / горо, гордине, моя горовино!* [Мовчан 1989, 49].

У поетичній мові Павла Мовчана складені новотвори із семантикою предметності виступають на позначення певних ознак стану ліричного героя – *З губ спорскують* ***краплини-пухирці****, / тяжіючи до змісту, до єднання: / і я ось-ось все висловлю, стривай, / лиш хай спаде вода й відкриє мої губи…*[Мовчан 1989, 89]; антропоморфізованих об'єктів – **очиці-сліпаки** (*Дверима став будинок до смеркання, / заплющивши* ***очиці-сліпаки,*** */ а в ньому дохиляли по останній / краплині оцту з чарок пияки…* [Мовчан 1989, 122]); виступають художніми засобами творення образу плину часу – *Просто ніколи нам підраховувать листя, / теплі краплі збирати в гарячі долоні, – / наші руки всукалися в гриви вихрасті, / і нас хвилі несуть,* ***хвилі-коні*** *з ікони, / лише руку відпустиш: / пропав!.. прощавай!...* [Мовчан 1999, 20].

Індивідуально-авторські деривати-номінації осіб використовуються поетом з метою створення як виразно позитивних характеристик людей, наприклад – **переможець-оборонець** (*І* ***переможцем-оборонцем*** */ ішов і ти – стопа в стопу…*[Мовчан 1999, 9]), так і для зображення осіб, яким властиві певні негативні ознаки чи характеристики: *Серцевина твоя на коронках зубів / відбиває вогонь поїдучий, недремний, / віддзеркалює сміх* ***грабунів-хижаків****.* [Мовчан 1989, 52].

Серед складених неологізмів у поезіях П. Мовчана виділяємо також номінації істот, представлені класом птахів (*півень-імператор*) та гризунів (*мишка-ворушка*), порівняймо: *І тільки* ***півень-імператор*** */ не знав, що жде на нього ніж, – / він криком шпарки конопатив, / щоби не витікала ніч.* [Мовчан 1999, 71]; *З-під днища ховрах свиснув, /* ***мишка-ворушка*** *маліє з ніжності, / а для мандрівки колобок чахне на підвіконні / все задля них…*[Мовчан 1999, 80].

Як засвідчує проаналізований матеріал, іменникові неолексеми різної семантики в поетичних текстах Павла Мовчана, утворені за допомогою афіксальних способів деривації, та складені індивідуально-авторські субстантиви є важливим засобом актуалізації художніх структур, репрезентації особливостей мовної картини світу письменника, які відіграють значну роль в організації поетичної мови, увиразнення художніх образів, створення відповідних конотацій віршованого слова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Очерки по словообразованию в современном испанском языке. – М.: Изд-во АНСССР, 1961. – 150 с.
2. Грещук О.Б. Словотвір у процесі породження тексту: дис. … кандидата філол. наук : 10.02.01 / Грещук Оксана Богданівна. – Івано-Франківськ, 1996. – 149 с.
3. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
4. Ковальов В.П. Словотвір художніх оказіоналізмів (на матеріалі російської літератури) / В. П. Ковальов // Мовознавство. – 1974. – №5. – С. 75 – 84.
5. Лесько Х. Категорія демінутивності в іспанській мові: концептуальна та семантична природа / Х. Лесько // Українське мовознавство. – 2011. – № 41/1. – С. 171 – 175.
6. Мовчан П.М. Вибрані твори. Поезія. – К.: Просвіта, 2008. – 536 с.
7. Мовчан П.М. Сіль: Поезії. – К., 1989; 8. Мовчан П.М. Твори в 3-ох томах. Том І. Голос: Поезії. – К., 1999.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Строкаль А.Н., к. филол. н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИЕ СУБСТАНТИВЫ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ПАВЛА МОВЧАНА

В статье рассмотрены особенности индивидуально-авторского словообразования субстантивных неологизмов в языке поэтических произведений Павла Мовчана. Изучены механизмы деривации производных имен существительных и осуществлен анализ их функций в идиостиле поэта.

Ключевые слова: *идиостиль, субстантив, окказиональное слово, образующая база, словообразовательный формант.*

Strokal O.M., Cand. of Phil. Sc., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

INDIVIDUAL-AUTHOR'S WORD-FORMATION OF THE SUBSTANTIVE NEOLOGISMS IN PAVLO MOVCHAN'S POETRY

In article the issue of individual-author's word-formation of the substantive neologisms in Pavlo Movchan's language poetic is considered. Mechanisms of derivation of derivative nouns are investigated and the analysis of their functions in individual writer's style is carried out.

Key words: *idiostyle, a noun, the occasional word, forming base, a word-formation affix.*

УДК 811.163.42'374

Струк В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ХОРВАТСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

У статті розглянуто основні аспекти розвитку хорватської лексикографії, а також стисло проаналізовано найважливіші хорватські словники. Обгрунтовується теза про важливе місце хорватської лексикографічної традиції, яке вона посідає в європейській лексикографії.

Ключові слова*: хорватська лексикографія, словники, історія лексикографії*

Існує багато підтверджень того, що людина завжди цікавилася словами, їхнім походженням та значенням. Лексикографія виникла з практичних потреб пояснення незрозумілих слів, яке спочатку здійснювалося у вигляді глос, тобто тлумачення написів на полях і в тексті рукописів книг. Традиційно лексикографія трактується як «системний опис, написання й тлумачення лексикону однієї, двох або багатьох мов» [22]. Лексикографією також називають сукупність лексикографічних праць, що стосуються певної мови (хорватська лексикографія, англійська лексикографія тощо).

У лексикографічних працях відображена сучасна мовна картина світу. Основне завдання будь-якого словника – розкрити, описати або пояснити значення слів (одиниць) на певному етапі розвитку суспільства. Відповідно до типів словників варіюються і принципи збирання матеріалу, і засади укладання реєстру, і методи його інтерпретації, оскільки словники повинні бути надійним джерелом для теоретичного узагальнення.

Словники, описані у статті, мають важливе значення для становлення не тільки хорватської лексикографії, а й хорватської мови. Також ці лексикографічні праці важливі тим, що на їх основі можна простежити оформлення хорватської лексикографії, її актуалізації.

Традиції хорватської лексикографії, враховуючи сучасні словники, налічують понад чотири століття, а враховуючи невеликі рукописні роботи навіть понад п'ять століть. Уже від самих своїх початків хорватське словникарство розвивалось у руслі європейських тенденцій розвитку лексикографії – від багатомовних словників [42] до великого багатотомного Академічного словника [1].

Вивчення історії хорватської лексикографії засвідчує, що перші записи хорватських лексем датуються XVI століттям. Першим хорватським словником вважається п'ятимовний словник Фауста Вранчича 1595 року [42]. Після цього словника, в якому далматинська (хорватська) мова займає рівноправне місце серед латинської, італійської, німецької та угорської мов, до XIX століття було видано декілька двомовних (Gazophilacium seu latino−illyricorum onomatum aerarium (1740) [9]) і багатомовних словників (напр., Dizionario italiano-latino-ilirico (1728) [8], Dictionarium septem diversarum linguarum videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemice, Polonice, Germanice et Ungarice (1605) [35]) , у яких найчастіше було представлено латинську мову.

Наступним представником хорватської лексикографії можна вважати П. Лодерекера, який в основі своєї праці «Dictionarium septem diversarum linguarum videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemice, Polonice, Germanice et Ungarice» (1605) [35] використав п'ятимовний словника Фауста Вранчича, доповнивши його чеською та польською мовами. Сьогодні словник П. Лодерекера вважається «другим виданням» словника Фауста Вранчича, хоча й у цьому так званому «другому виданні» було виправлено деякі правописні помилки, латинські слова послідовніше впорядковані за алфавітним порядком, деякі нові слова було додано, а деякі взагалі випущено.

Автором першого суто хорватського словника був Яков Мікаля [34], який взяв хорватську мову за основу. Дехто з дослідників вважає «Blago jezika slovinskoga» (1651) Якова Мікалі першим кроком до нового типу словника на хорватських теренах [17]. Слід зазначити, що його послідовники в наступні роки брали за основу хорватські діалекти.

Так, наприклад, Юрай Хабделич – один із перших лексикографів із західної частини Хорватії. Він видав перший хорватський кайкавський словник «Dictionar ili reči slovenske» (1670) [19], що згодом повністю ввійшов до «Словника хорватської кайкавської літературної мови» – проекту, в якому зібрана лексична спадщина кайкавської літературної мови з XVI – до першої половини XIX століття.

Першою історичною лексикографічною працею вважається тримовний словник Арделіо Делла Белли «Dizionario italiano-latino-ilirico» (1728) [8]. Словник відіграв вирішальну роль для визнання мови дубровницької літератури, оскільки у ньому вперше було описано цю мову. Пізніше мова дубровницької літератури стала зразком для наслідування для багатьох літераторів, лексикографів та граматиків.

Важливу роль у розвитку хорватської лексикографії відіграв словник Івана Белостенца «Gazophilacium seu latino−illyricorum onomatum aerarium» (1740) [9]. На жаль, автор не завершив свій словник, тому рукопис до видання доопрацювали Матія Мужар і Єролім Орлович. Іван Белостенец підтримував ідею про єдину мову для усіх хорватів.

Заслуговують на увагу й рукописний словник І. М. Матіяшевича «Dizionario italiano-slavo-moscovito» (1751) [31], а також словник А. Суворова «Краткий хорватско-русский словарь» (1894) [2].

У XIX столітті, особливо у 40-50х роках, коли починається слов'янське відродження, хорватська мова активно контактує з сербською, чеською, російською мовами, спостерігається активний розвиток її словникового складу і виражальних можливостей. Саме у час хорватського національного відродження були видані «Njemačko-ilirski slovar» (1842) І. Мажуранича, Й. Ужаревича [32], «Rječnik ilirsko-talijanski» (1858) Д. Парчича [36].

Одним з найвидатніших хорватських лексикографів XIX століття був Богуслав Шулек, який започаткував хорватську термінологічну традицію, уклавши «Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja» (1874) [41], в якому за основу взяв власне хорватські одиниці. У вступі до свого словника він пояснив, яким чином його було укладено: «Створюючи цей словник, я намагався вживати щонайбільше справжніх народних слів, але якщо я вважав, що хорватський народ не має власного слова, … я запозичував його у споріднених слов'янських племен, коли я бачив, що воно відповідає нашому мовленню» [41]. Таким чином, можна стверджувати, що Б. Шулек обрав для свого перекладного словника хорватські (діалектні і літературні) лексичні одиниці, доповнивши їх запозиченнями з інших слов'янських мов.

Важливу роль в історії хорватської лексикографії у XIX столітті відіграв Йосип Дробнич. У своєму словнику «Ilirsko-němačko-talianski mali rěčnik» (1846-1849) [14] під етимологічною позначкою *slov він виділяє кайкавську лексику, що, безперечно, сприяло подальшим дослідженням словникового складу хорватської мови.

Наслідком історичних обставин, у яких знаходилась Хорватія, було те, що у словниках частіше за все були представлені лексичні одиниці латинської, італійської та німецької мов. Лише у XX столітті з'являється більша кількість словників, у яких зібрано матеріал окремих слов'янських мов. Хорватська мова представлена у таких словниках або під своєю, або під подвійною назвою, оскільки в цей період хорватська мова є варіантом єдиної мови – сербохорватської (хоч і називається в Хорватії хорватськосербською).

На початку XX століття публікуються хорватські одномовні словники. На унормування хорватської мови вплинув словник І. Броза та Ф. Івековича «Rječnik hrvatskoga jezika» (1901) у двох томах [15], хоча основою для його лексичної бази послужила народна, фольклорна література.

У середині XX століття було видано й перший сучасний ілюстрований словник хорватської мови «Šta je šta» (1938) [5] Н. Андріча, І. Велікановича.

Для хорватської лексикографічної традиції особливе місце посідає словник Югославської академії наук та мистецтв (1971) [1], де подаються етимологічні паралелі до слов'янських слів. Бранка Тафра вважає, що оскільки словникові статті містять велику кількість прикладів із текстів, словник одночасно є диференційним словником хорватської та сербської мов [3]. Таким чином, ця лексикографічна праця є своєрідним двомовним історичним хорватсько-сербським словником. Подібне твердження є парадоксальним, враховуючи те, що за лексикографічною типологією словник належить до тлумачних одномовних.

У часи Незалежної держави Хорватії було засновано Хорватський видавничий інститут, метою якого було видання «Словника хорватської літературної мови», оскільки

Академічний словник та словник І. Броза й Ф. Івековича більше не задовольняли потреби суспільства. Було зрозуміло, що у «Словник…» не ввійдуть кайкавські і чакавські слова, якщо вони непоширені у літературній мові. Запозичення треба було вводити до «Словника…» тільки у тих випадках, коли не існує жодного хорватського відповідника. Ймовірно, що саме політичні причини зумовили те, що «Словник…» не було укладено.

З 1985 року розпочинається публікація і досі незавершеного «Rječnika hrvatskoga književnog jezika od Preporoda do I. G. Kovačića» (1985-1990) Бенешича (на сьогодні видано 12 томів) [10]. У словнику подається «скромне» визначення слова, але наводиться багато ілюстративного матеріалу з художньої літератури.

Після проголошення незалежності та міжнародного визнання Республіки Хорватії 1991 року видано «Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika» [11] В. Бродняка.

Справжнім авторитетним однотомним словником хорватської мови вважається словник В. Анича «Rječnik hrvatskoga jezika» [7] – тлумачний описово-нормативний словник хорватської літературної мови. Словник представляє картину сучасного розвитку мови, відображає традиції, звичаї, спосіб життя, менталітет, а також подає унормовану хорватську літературну мову. З кожним перевиданням словника збільшується кількість слів у ньому: перше видання має 35 тисяч лексем (1991), друге – 50 тисяч (1994), третє – 60 тисяч (1997); останнє видання (2009) має 70 тисяч 576 лексем.

Хорватська лексикографія багата словниками професійного вжитку, спеціального призначення й різного об'єму. Дуже важливе місце займають фразеологічні словники одно-, дво- та багатомовні, які з'являються як результат досліджень і слугують основою для подальшого дослідження. Це, зокрема, словники Йосипа Матешича «Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika» (1982) [30], «Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik» (1988) [27], «Hrvatski frazeološki rječnik» (2003) Антиці Менац, Желькі Фінк-Арсовскі і Радомира Вентурини [24], «Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema» (2006) Желькі Фінк-Арсовскі [28].

Серед етимологічних словників, зокрема, виділяють «Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika» (I-IV, 1971-74) Петра Скока [39] та «Hrvatski etimološki rječnik» (1993) Алемка Глухака [18]. Безперечно, заслуговують на увагу й такі словники, як «Rječnik stranih riječi» (2001) Б. Клаїча [29], «Rječnik stranih riječi» (2007) В. Анича та І. Голдстейна [6].

Особливо важливим для хорватської лексикографії є «Хорватський частотний словник» (1999) Маї Братанич, Мілана Могуша, та Марко Тадича [21].

Якщо розглядати перекладні двомовні словники таких авторів, як І. Толстой «Српскохрватско-руски речник» (1970) [4]; Р. Ф. Полянец та С. М. Мадатова-Полянец «Rusko-hrvatski rječnik» (2002) [38]; М. Дрводелич «Hrvatsko-englezki rječnik» (1996) [25], то хорватські або сербохорватські лексеми перекладено в основному на російську або романо-германські мови.

За останні 50 років вийшло декілька невеликих хорватсько-російських та російсько-хорватських словників, а також два великих: російсько-хорватський Р. Полянца та С. Мадатової-Полянец [38] і двотомний хорватсько-російський словник М. Даутовича [13]. 1979 року було опубліковано «Українсько-хорватський або сербський слов-

ник. Хорватсько або сербсько-український словник» А. Менац, А. Коваль [33], який здобув високу оцінку слов'янських лексикографів.

Знаковою подією для хорватської лексикографії стала поява «Хорватського енциклопедичного словника» (2002) [23], який містить 110 тисяч загальних слів. Основою для словника послужили «Rječnik hrvatskog jezika» В. Анича (перше, друге і третє видання) [7] та «Rječnik stranih riječi» (2007) В. Анича, І. Голдстейна [6].

Отже, можна констатувати, що хорватська лексикографія має давню традицію. Починаючи з XVI – до початку XIX століття, у європейських містах видано велику кількість хорватських словників, причому спочатку переважно за межами хорватського простору. Це підтверджує припущення про те, що Хорватія і хорватська мова (представлені в усіх тодішніх назвах Європи) були невід'ємною частиною європейської ідентичності та впливали на усвідомлення хорватської самобутності в Європі.

Тлумачний словник національної мови посідає головне місце серед лексикографічних праць, виконуючи свої основні функції – наукову, систематизаційну, нормативну і тлумачну. Найавторитетнішими одномовними виданнями, на нашу думку, є тлумачний словник «Rječnik hrvatskoga jezika» В. Анича [7] та «Хорватський енциклопедичний словник» [23]. Сьогодні відчувається нагальна потреба у словниках, в яких хорватська мова була б представлена у співвідношенні з іншими слов'янськими мовами.

Таким чином, можна з повним правом стверджувати, що хорватська лексикографічна традиція наслідувала європейські зразки і нині займає важливе місце в історії європейської лексикографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књига VII земљенаст – интонирање – Београд, Српска Академија Наука и Уметности, 1971.
2. Суворов А. Краткий хорватско-русский словарь. – Загреб, 1894.
3. Тафра Б. Хорватско-славянские лексикографические контакты // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. – Warszawa, 2007. – С. 233-254.
4. Толстой И. Српскохрватско-руски речник. 54000 слов. Изд. 3-е, испр. и доп. – М., «Сов. Энциклопедия», 1970 – 735 стр.
5. Andrić N., Velikanović I. Šta je šta. – Zagreb, 1938.
6. Anić Vladimir, Ivo Goldstein. Rječnik stranih riječi. – Zagreb: Novi Liber, 2007. – 648 s.
7. Anić Vladimir. Rječnik hrvatskoga jezika. – Zagreb: Novi Liber, 2007.
8. Ardelio Della Bella. Dizionario italiano-latino-ilirico. – Venecija, 1728.
9. Belostenec Ivan. Gazophilacium seu latino–illyricorum onomatum aerarium. – Zagreb, 1740.
10. Benešić J. Rječnik hrvatskog jezika. 1–12, A–rzati – JAZU, Zagreb *1985*–1990.
11. Brodnjak V. Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika. – Zagreb: Školske novine, 1991.
12. Cvikić L. Hrvatski kao drugi i strani jezik: stanje i potrebe // Hrvatski kao drugi i strani jezik. – Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2005.
13. Dautović Matija. Hrvatsko-ruski rječnik. 2 svezaka. – Zagreb: Školska knjiga, 2002.

14. Drobnić J. Ilirsko-němačko-talianski mali rěčnik. – Beč, 1846-1849.
15. Iveković F., Broz I. Rječnik hrvatskoga jezika. – Zagreb, 1901.
16. Franolić B. A Bibliography of Croatian Dictionaries – Paris, 1985.
17. Gabrić-Bagarić D. Na ishodoštu hrvatske leksikografije (Trojezični rječnik Blago jezika slovinskoga Jakova Mikalje (1649./1651.). – Zagreb: Institut za hrvastki jezik i jezikoslovlje, 2010.
18. Gluhak Alemko. Hrvatski etimološki rječnik. – Zagreb, 1993.
19. Habdelić J. Dictionar ili reči slovenske. – Graz, 1670.
20. Hadrovics L. Razvoj hrvatskog rječničkog blaga u 19. i 20. stoljeću // Filologija – Zagreb, 1992 – 1993. – br. 20-21. – S. 153 – 164.
21. Hrvatski čestotni rječnik / sastavili Milan Moguš, Maja Bratanić, Marko Tadić. – Zagreb : Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta : Školska knjiga, 1999.
22. Hrvatska enciklopedija. – Zagreb: LZMK, 2004. – Sv. 6.
23. Hrvatski enciklopedijski rječnik / Ljiljana Jojić, Ranko Matasović. – Zagreb: Novi Liber, 2002.
24. Hrvatski frazeološki rječnik / Antica Menac, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin. – Zagreb: Naklada Ljevak, 2003. – 414 s.
25. Hrvatsko-englezki rječnik / Milan Drvodelić; 4 izd. preradio i dopunio Željko Bujas. – 7. prerađeno i dopunjeno izd. / [pripremila Blanka Pećnik-Kroflin] – Zagreb: Školska knjiga, 1996. – 920 str.
26. Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik / Dalibor Vrgoč, Željka Fink Arsovski. – Zagreb: Naklada Ljevak, 2008. – 1032 s.
27. Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik / ur. Matešić J. – Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1988. – 689 s.
28. Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema / Željka Fink Arsovski i sur. – Zagreb: KNJIGRA, 2006. – 439 s.
29. Klaić Bratoljub. Rječnik stranih riječi. – Zagreb, 2001.
30. Matešić J. Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. – Zagreb: Školska knjiga, 1982. – 808 s.
31. Matijašević I. M. Dizionario italiano-slavo-moscovito,rkp. – Dubrovnik, 1751.
32. Mažuranić I, Užarević J. Njemačko-ilirski slovar. – Zagreb, 1842.
33. Menac A., Koval A. P. Ukrajinsko-hrvatski ili srpski rječnik. Hrvatsko ili srpsko-ukrajinski rječnik. – Zagreb, 1979. – 688 s.
34. Mikalja Jakov. Blago jezika slovinskog. – 1651.
35. Loderecker P. Dictionarium septem diversarum linguarum videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemice, Polonice, Germanice et Ungarice. – Prag, 1605.
36. Parčić Dragutin. Rječnik ilirsko-talijanski. – Zadar, 1858.
37. Roccabonella Niccollo. Liber de simplicibus. – Zadar, 1449.
38. Rusko-hrvatski rječnik / Radoslav F. Poljanec, S. M. Madatova-Poljanec – Pretisak 1. izd. – Zagreb: Školska knjiga, 2002.
39. Skok Petar. Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I-IV. – Zagreb: JAZU, 1971-74.
40. Stanko Pavun. Rusko-hrvatski praktični rječnik – Zagreb: Školska knjiga, 2001. – 718 s.

41. Šulek B. Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja. – Zagreb, 1874.
42. Vrančić F. Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum. Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae & Ungaricae. – Venezia, 1595.
Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Струк В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ХОРВАТСКОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ

В статье рассмотрены основные аспекты развития хорватской лексикографии, а также кратко проанализированы самые важные хорватские словари. Обосновывается тезис о месте хорватской лексикографической традиции в европейской лексикографии.
Ключевые слова: *хорватская лексикография, словари, история лексикографии.*

Struk V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

FEATURES OF FORMATION OF THE CROATIAN LEXICOGRAPHY AS A LINGUISTIC DISCIPLINE

The article discusses the main aspects of the development Croatian lexicography, and briefly analyzed the most important Croatian dictionaries. The thesis about important place of Croatian lexicographical tradition in Europian lexicography is grounded.
Key words: *Croatian lexicography, dictionaries, history of lexicography.*

УДК 811.512.161’276.6:658

Телешун К. О., к. філол. н., асист.,
Інститут філолгії КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

АРАБО-ПЕРСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ТУРЕЦЬКІЙ ФАХОВІЙ МОВІ ТОРГІВЛІ

Статтю присвячено давнім запозиченням у складі лексики турецької фахової мови торгівлі в цілому та арабо-перським запозиченням зокрема. Виділено структурні типи запозичень арабо-перського походження.
Ключові слова: *арабо-перські запозичення, турецька мова, фахова мова торгівлі.*

Запозичення як мовне явище існує в усіх мовах світу, а питанню запозичення термінологічної лексики приділяється велике значення в мовознавчій літературі (праці В. В. Акуленка, О. О. Власової, А. В. Крижанівської, Д. С. Лотте, А. Т. Малькевич, В.М. Русанівського, Л. О. Симоненко та ін.). У даній статті ми трактуємо термін "запозичення" як насичення турецької мови іншомовними морфемами, словами чи висловами, внаслідок чого мова отримує нові слова без будь-яких морфологічних змін, або ж створюються слова із частковою морфологічною субституцією, які є поєднанням іншомовної основи із турецьким словотворчим афіксом. Така одиниця отримує місце в парадигматиці та синтагматиці мови, може слугувати основою новотворів, ставати початком словотвірного гнізда, отримувати валентні ознаки, синонімію, розвивати полісемію, набувати конотативних ознак тощо [8, с. 158 –159].

Актуальність дослідження обумовлюється відсутністю спеціальних мовознавчих праць, у яких об'єктом аналізу є давні, зокрема арабо-перські запозичення у складі турецької фахової мови торгівлі, та необхідністю відтворення специфіки функціонування таких одиниць у процесі розвитку турецької мови.

Метою дослідження є виділення давніх запозичень, у першу чергу лексики арабо-перського походження в ТФМТ.

Об'єктом дослідження є лексична складова сучасної турецької фахової мови торгівлі арабо-перського походження, **матеріалом** – авторська картотека однослівних термінів торгівлі, укладена на основі словників та текстів сучасної турецької мови.

Запозичення найактивніше простежуються на лексичному рівні, особливо коли йдеться про термінологічні системи. У процесі запозичення слово чи сполука може зберігати своє первісне значення або ж звужувати свою семантику, втрачаючи певні значення чи розширюючи вже існуючі, набувати нових значеннєвих та стилістичних відтінків.

Деякі автори виділяють лексичні, морфологічні та словотворчі запозичення [5, с. 112]. У першому випадку запозичується матеріальна форма слова з його змістом. Калькування є запозиченням не матеріальної форми лексичної одиниці, а її значення або структури. Кажучи про схожість форм інтернаціональних знаків, слід мати на увазі і вмотивованість чи "внутрішню форму" знаків (як їхню синхронічну характеристику, "буквальне значення", що враховується носіями цієї мови) [6]. Тут дослідники виділяють такі підтипи: 1) словотворче калькування, при якому запозичується структура іншомовної лексичної одиниці, на основі якої будується слово із відповідних морфем мови-реципієнта; 2) семантичне (смислове) калькування, при якому в питомого слова з'являється значення, яке є у терміна мови-джерела; 3) фразеологічне калькування, під яким розуміють покомпонентний переклад стійких словосполучень мови-джерела [4]. У складі фахової мови торгівлі виявлено, за класифікацією Д. С. Лотте, три типи запозичень: терміни, утворені із запозичених основ, терміни – власне запозичення, терміни – кальки іншомовних термінів. Дане дослідження проводилося на матеріалі однослівних запозичень.

Відомо, що через певні історичні умови літературна мова, якою послуговується держава, може бути не рідною, а запозиченою в іншого, зазвичай більш розвиненого на той момент народу. Такою для Османської імперії стала арабська мова. Нею було написано велику кількість літературних та наукових праць, більш того, це була мова

ісламу, а отже, і всього ісламського світу. Слова з арабської в давньотюркську мову почали потрапляти ще в добу держави Караханідів. Мова огузо-сельджуцьких племен стала відчувати сильний вплив арабської із прийняттям ними в IX–X ст. ісламу, а також під час політичного та економічного панування османів на арабських територіях. Із проникненням сельджуцьких племен на територію Ірану в XI ст. і утворенням у XII ст. в Анатолії держави Сельджукідів також посилився вплив перської мови. Загалом запозичена лексика засвідчується і в давньотюркській мові, у давньоуйгурських писемних документах – це слова із согдійської, тохарської та китайської мов [14, с. 8].

Якщо в орхонських пам'ятках кількість запозичень становить менше 1 %, то в уйгурській мові їхня кількість сягає 2–5 %, а в деяких джерелах – 12 %. Хоча створений у 1072 році славетний "Словник тюркських мов" Махмуда Кашгарі (*Divanъ Lugati-t-Tъrk)* був написаний арабською, його можна вважати першим словником тюркської мови, адже основу праці склали 8500 тюркських слів. У творі "Кутадгу Біліг" (*Kutadgu Bilig)* Юнуса Баласагуні, що перекладається як "Знання, що дарує щастя", відсоток іноземних слів становить 1,9 %, а вже в "Дівані" *(Divan'i)* Юнуса Емре їхня кількість сягає 22 %, а в "Атабетюль Хакаїк" *(Atabetъ'l Hakayik)* Едіпа Ахмета бін Махмуда Юкнекі – 20–26 %. В "Ібтіда-наме" *(Эbtidaname)* Султана Веледа – 13 %, "Гаріб-наме" (*Garibname*) Ашик-паші – 20 %, "Чархнаме" – "Поемі про долю" (*Зarhname*) Ахмеда Факиха – 28 %, у "Келіле й Димне" (*Kelile ve Dimne),* яку переклав Кул Месут, – 16 %, у "Тезкіретюль-Евлія" *(Tezkiretъ'l Evliya)* Ебул Лейс Семерканді – 26 % [11, с. 345–346]. Загалом цікавою особливістю творів Караханідського періоду можна назвати паралельне вживання турецьких та арабо-перських слів. Така ж ситуація спостерігалася і в Анатолії впродовж XII–XV ст. Мевляна писав свої вірші переважно перською, відсоток іншомовних слів у мові Баки становив 65 %, Набі – 54 %, Нефі – 60 % [11, с. 346]. Після XVI ст. на основі арабської, перської та турецької сформувалася османська мова, що стала мовою релігії, літератури, науки, мистецтва, торгівлі, обслуговуючи потреби держави та вищого, елітного прошарку суспільства. У середньоосманський період склався основний пласт арабсько-перської лексики, яка у "високому стилі" сягала 90 % від загального лексичного фонду. Варто зазначити, що така ситуація притаманна багатьом країнам Азії. Такою є класична арабська мова в іранців, давньовірменська мова грабар у вірменів, церковнослов'янська у південних та східних слов'ян в XI–XVII ст. Такою історично була й латина в романських, германських народів та частково – у західних слов'ян [3, с. 27]. Загальновідомою є думка про те, що у феодальному суспільстві панівний прошарок населення деетнізується, певною мірою втрачає характерні риси свого народу, в тому числі й мовні, тож мову можна вважати чинником оформлення суспільного розмежування. Арабська відігравала панівну роль у державно-адміністративному, науковому та культурному житті країни. Щодо турецької мови, то відбулося звуження її функціонального статусу, сфера її вживання обмежувалася лише побутовим спілкуванням простого люду. Існування "високого" стилю, книжної мови, якою користувалася переважно знать на тлі розмовної "народної" мови (явище диглосії), зумовило на лексико-семантичному рівні існування різних тенденцій та впливів, які, у свою чергу, вплинули на формування не лише лексичного фонду турецької мови, а й синтаксису. Цей процес продовжувався і в XIX ст., а почасти мав місце навіть тоді, коли можна

було віднайти відповідні тюркські лексичні одиниці. У 1839 році було видано наказ "Танзимат Фермани" (*Tanzimat Fermanэ / Gьlhane Hatt-э Hьtayunu),* яким було розпочато етап суспільних і мовних реформ та орієнтацію на Захід.

Арабо-перські запозичення становлять найбільший пласт запозиченої лексики (512 одиниць, або 54,4 % від досліджуваного матеріалу[1]), вони згадуються ще в давньотюркських письмових пам'ятках та вживаються в багатьох тюркських мовах, наприклад, запозичені з перської лексеми (2,44 %) *paha – ціна, pazar – ринок, торг, para – гроші, perakende – роздріб, pul* (від давн. гр. через перську) – *марка, дрібна монета, siparій – замовлення, zengin – багатий.* Незважаючи на незначну кількість таких лексем, вони широко вживаються в турецькій мові як самостійно, так і в складі термінологічних словосполучень.

Запозичені з арабської терміни становлять найвищий відсоток – 360 лексем (38,26 %), зокрема, *fakir – бідний, fayda – користь, прибуток, fiyat – ціна, hesap – рахунок, iktisat – економіка, ithalat – імпорт, ihracat – експорт, kэymet – ціна, цінність, menfaat – користь, вигода, прибуток, бариш, нажива, mal – худоба, багатство, майно, maliyet – собівартість, rehin – застава, запорука, юirket – компанія, організація, фірма, ticaret – торгівля, ticarethane – біржа, торговий дім* тощо.

Цікавими є лексеми *borз – борг* та *gьtью – срібло*. Згідно із запропонованою Г. Рамстедтом етимологією, *gьtью* є китаїзмом на пратюркському рівні. Вважається, що композит, перша частина якого означала 'метал', а друга – 'надчистий, очищений метал', міг стати в тюркських мовах джерелом терміна на позначення срібла. У пізній давньокитайській мові, приблизно тоді, коли розпадалася тюркська сім'я, воно звучало як **kəmliйw'* [9, с. 404]. Лексема *gьtью* присутня в давньотюркських пам'ятках – в орхонських та буддистських (VIII ст.), пізніше – в єнисейських, у вигляді *kьtьљ*. У такому ж вигляді вона фіксується в караханідсько-уйгурській, у М. Кашгарі та в "Кутадгу Біліг", згодом – в Ібн-Муханни (XIV ст.), у вигляді *gьtьљ*. У формі, що збігається із засвідченою в рунічних написах, трапляється також у кипчацьких, огузьких, хорезмських пам'ятках. Варто зазначити, що перші турецькі гроші, випущені в Бурсі за часів Орхан Бея (1326–1327), називалися *gьtью sikke* [13, с. 12]. У сучасних мовах це слово зустрічається в значенні 'срібло, срібний': в аз., кум. – *gьtьљ*, турк., алт., ург. – *kьtьљ,* башк. – *kцtцљ,* каз., ног. – *kьtis,* узб. – *kutuю*, хак. – *kьtьs,* тув. – *хьtьs,* якут. – *kцtьs* [9, с. 404].

У турецькій мові лексема має такі значення: 'срібло, срібний', зокрема – 'срібні гроші, срібло (гроші)'. Дуже часто в прислів'ях протиставляється золоту (*altэn): gьtью sap olsun, altэn gide коюun – краще синиця в руках, аніж журавель у небі; Allah gьtьє карэуэ kaparsa altэn карэуэ azar* (знач. – 'людина, в якої зіпсувалися справи, не має зневірятися, має вірити, що Аллах дасть їй щось інше, іще краще'); *altэn еєik gьtьє еюіре muhtaз olur* (знач. – 'людина не має надто покладатися на своє багатство, може прийти день, коли вона збідніє і буде потребувати допомоги бідняка').

Дериватів, утворених від *gьtью*, на відміну від фразеологізмів, не так багато: *gьtьюgцz – жадібний до грошей, gьtьюзь – сріблильник, плакувальник*.

[1] тут і далі – від усіх однослівних термінів

Загалом хронологічно китаїзми, запозичені в тюркські мови, належать як до доволі раннього, так і пізнього часу, але деякі з них, які органічно увійшли в основний словниковий склад, відносять до досить давньої епохи, зокрема, *iљ – робота, справа (iљ ~ is* < кит. *shi ~ љhih – справа, заняття)* [2].

Лексема *borз* – це запозичення з давньоперської, у яку вона, у свою чергу, увійшла із согдійської мови [7, с. 196–197]. Зазначене слово зустрічається в усіх огузьких, кипчацьких, карлуцьких мовах [10, с. 796]. Зафіксовано в "Ат-Тухфа", словнику Ібні Мюхенна (*Эbni Mьhenna*), у "Кодекс Куманікус", у "Тефсірі" [7; 9, с. 338]. Согдійська – це мова народу, який надзвичайно активно займався торгівлею та місіонерством. Зародження торгівельної системи согдійців датують II ст. до н.е.; період від кінця IV ст. до н.е. до VII ст. н.е. був часом її розквіту, у цей час вона була домінуючою силою у позповсюдженні китайських та індійських товарів по всій Центральній Азії. За даними істориків, основною рушійною силою Великого шовкового шляху тоді були не просто согдійці, а носії змішаної согдійсько-тюркської культури, часто – вихідці зі змішаних сімей. До X ст. согдійці здебільшого витісняються з торгових шляхів [10, с. 792–793].

Перське за походженням *paha* зафіксовано у вигляді *bahaliy* А. Югнакі у значенні 'цінний', а також *pahasэz* у вигляді *bahasэz* – 'той, що не має цінності' (пор. ног. *ba:syz – дешевий, недорогий*) [1, с. 79; 9, с. 338]. Зустрічається це слово в таких джерелах, як "Кодекс Куманікус", у "Словнику східних мов" (1680) Франциска Менінського [12]. Слово *pazar – ринок* зазначено в "Тефсірі", в "Кодекс Куманікус" [12]. Запозичене з ар. *kэymet* фіксується в крх.-уйг. – *qyjmat – ціна, цінність*, сер.-кипч. – *qymat* (у складі *qymatsyz – безцінний*). Термін *kэymet* в тюркських пам'ятках позначає *ціну, вартість*. Наприклад, в "Кутадгу біліг", в хорезмійських пам'ятках – це 'встановлена ціна, вартість' [9, с. 339]. *Menfaat,* що в турецькій має значення 'користь, вигода, прибуток, бариш, нажива', вживається в подібних значеннях в азербайджанській і татарській мовах. Зафіксовано у *Mukaddimet-ьl Edeb tercьmesi* [12]. Термін *ticaret – торгівля* можна знайти в пам'ятках XIV ст., у Рабгузі, у "Словнику східних мов" Ф. Менінського [12]. Найдавніша згадка арабського слова *fayda – користь, прибуток, вигода* відноситься до XII ст. Його можна знайти в А. Югнакі, у "Тефсірі", у Рабгузі [12]. Лексема *mal – товар* зазначена в "Кутадгу біліг", у А. Югнакі [12]; *pul – гроші* вживалося на позначення дрібних мідних грошей за часів Мурата Першого (1362–1389) та пізніше – за часів Сулеймана II (1688) [13, с. 12]. Окрім того, існує значна кількість аналітичних термінологічних одиниць, утворених на їхній основі, наприклад, *kэymetten dьюmek – впасти в ціні, знецінитися*; *fazla kэymet – додаткова вартість*, *nakdi kэymet – ціна (курс) грошей*; *borз senedi – боргове зобов'язання*, *mal зеюidi – асортимент товарів*, *sanayi mallarэ – промислові товари* тощо.

Зазначені лексеми так довго існують у мові, що із цими компонентами-запозиченнями утворено приказки та фразеологізми, як от: *bir pul etmemek – гроша не вартий*; *ekmek parasэ зэkarmak – заробляти на хліб*; *parayi denize atmak – кидатися грошима*; *para veren dьdьрь зalar – хто платить гроші, той і замовляє музику; borcu gэrtlapa зэkmak – бути в боргах по горло*; *borca izen iki kez sarhoю olur – той, хто п'є у борг, буває п'яним двічі; fakirin ekmeрi зavdar, inepi kezidir – хліб бідняка – житній, а корова його – коза*; *fakirin tesellisi цlьmdьr – втіха бідного – смерть*; *zenginin horozu da*

yumurtlar – у багатія і півень знесеться (гроші до грошей); (*her) пе pahasэпа olursa olsun – будь-якою ціною, доконче*; *mal adama hem dost hem dьomandэг – багатство – це і друг, і ворог людини*; *mal malэ zeker – гроші притягують гроші* тощо.

У сучасній турецькій мові існує пласт гібридних термінів – суфіксальних дериватів, утворених від арабо-перських лексем переважно за допомогою афіксів *–sэz*[4]*/-lэ*[4]*/-lэk*[4]*/-zi*[8], зокрема, 86 одиниць (9,14 %) – це арабо-турецькі гібридні терміни, 23 одиниці (2,44 %) – персько-турецькі, а 5 лексем (0,53 %) – арабо/ персько-європейські гібридні терміни, наприклад: *kэymetli – цінний, дорогоцінний*, *kэymetsiz – той, що не має цінності, дешевий*, *kэymetsizlik – нікчемність*, *iktisatзэ – економіст*, *inhisarcэ – монополіст, монополістичний*, *menfaatli – вигідний, menfaatsiz – невигідний* тощо. Функціонує також пласт гібридних арабо-перських термінологічних одиниць – 20 лексем (2,13 %), зокрема, *ihbarname – авізо, лист-повідомлення, hissedar – пайовик, акціонер, компаньйон*, *ticarethane – торговий дім, контора, (торгівельна) фірма, vekaletname – довіреність, veznedar – касир* тощо.

Однак не всі запозичені слова залишаються у складі мови – багато з них виходять з активного обігу, що й відбулося із частиною арабо-перської лексики, хоча й досі значний пласт цих слів широко використовується, дублюючи і власне турецьку лексику, і ту, що увійшла в турецьку з європейських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Древнетюркский словарь. [Редакторы: Неделяев В. М., Насилов Д. М.] АН СССР. Институт языкознания. Л.: Наука. 1969. – 676 с.

2. Баскаков Н. А. К проблеме китайских заимствований в тюркских языках [Електронний ресурс] / Баскаков Н. А. Режим доступу . – Назва з екрана.

3. Герд А. С. Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия. 2-е изд., исправл. / Герд А. С. – МПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2005. – 457 с.

4. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 309 с.

5. Захарчук Е. А. Особенности формирования современной русской терминологии предпринимательства: Дис....канд. филолог.наук / Екатерина Александровна Захарчук; КНУ им. Т. Шевченко. – Київ, 2002. – 203 с.

6. Кияк Т. Р. Запозичення та інтернаціоналізми у фахових мовах / Т. Р. Кияк [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/1068 /1/06ktpifm.pdf. – Назва з екрана.

7. Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков (Общетюркские и межтюркские основы на букву “Б”) / Э. В. Севортян. – М.: Наука, 1978. – 349 с.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.

9. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика: 2-е изд. / [отв. ред. Э. Р. Тенишев, Г. Ф. Благова., А.В.Дыбо др.]. –М., 2001. – 822 с.

10. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский язык-основа. Картина мира пратюркского этноса по данным языка / [отв. ред. Э. Р. Тенишев, А. В. Дыбо]. – М: Наука, 2006. – 908 с.

11. Aksan D. Köktürkçeden bugüne Türkçede ödünçlemeler üzerine bir sözcük istastiği araştırması / D. Aksan // Türk Dili, XXXVI/313.,1977. – S. 344–347.

12. Çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü [Електронний ресурс]: [сайт]. – Режим доступу: http://www.nisanyansozluk.com/. – Назва з екрана.

13. Erdem E. Osmanlı para sistemi ve tağşiş politikası: dönemselbir analiz. [Електронний ресурс]: Bankacılar Dergisi, Sayı 56, 2006. С.10 – 27. – Режим доступу: http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Dergiler/Dokumanlar/56.pdf.

14. Юahin E. T. Tьrk dilindeki ingilizce kelimeler / уьksek lisans tezi / E. T. Юahin; Trakya ьniversitesi. Edirne, 2009. – 192 s.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Телешун К.О., к. филол. н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

АРАБО-ПЕРСИДСКИЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В ТУРЕЦКОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ЯЗЫКЕ ТОРГОВЛИ

Статья посвящена древним заимствованием в составе лексики турецкого профессионального языка торговли в целом и арабо-персидским заимствованиям в частности. Выделены структурные типы заимствований арабо-персидского происхождения.

Ключевые слова: *арабо-персидские заимствования, турецкий язык, профессиональный язык торговли.*

Teleshun K.O., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ARABIC-PERSIAN LEXICAL BORROWINGS IN TURKISH PROFESSIONAL LANGUAGE OF THE TRADE

This article is devoted to ancient borrowing as part of the vocabulary of the Turkish professional language of the trade in general and the Arab-Persian borrowings in particular. The structural types of borrowing of Arab-Persian origin are described.

Key words: *Arab and Persian borrowings, Turkish language, professional language of the trade.*

УДК 811.161.2

Тесленко В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ПРОЧИТАННІ

Стаття присвячена дослідженню поняття фразеологізованого речення в баченні провідних науковців. Запропоновано власне прочитання терміна, з'ясовано особливості замкнених і незамкнених структур синтаксичних фразеологізмів. На відміну від попередніх досліджень, фразеологізовані конструкції розглянуто як особливий вид речень, що здатні утворювати зв'язки у вільному реченні або ж самостійно трансформуватися в нього.

Ключові слова: *замкнені й незамкнені структури, нечленоване речення, структурна схема речення, фразеологізоване речення.*

В основі будь-якого речення лежить сукупність закономірностей використання лексичних, фразеологічних і морфологічних елементів та інтонаційно-позиційних засобів для побудови зв'язних відрізків мовлення з метою вираження й повідомлення думки. Фразеологічні одиниці як специфічні вторинні утворення так само, як і лексеми, можуть займати будь-яку позицію в структурі речення, проте вони є складнішими утвореннями як за будовою, так і за семантикою. Функціонуючи в реченні, фразеологізм уступає в смислові та граматичні зв'язки з іншими компонентами речення і як цілісна (зі значеннєвого погляду) одиниця виконує функцію члена речення. Однак це стосується лише нечленованих структур. Членовані ж структури є більш гнучкими в граматичному плані й можуть виступати не лише членом речення, а й предикативним центром, фактично набуваючи ознак звичайного вільного речення. Характеризуючи стійкі словосполучення, В. Виноградов виходить із того, що більшість людей говорить і пише за допомогою готових формул, кліше. У системі сучасної літературної мови слова здебільшого функціонують не як вільні, раптово зіткнуті та зчеплені окремі компоненти мови, а займають постійні місця в традиційних формулах [Виноградов 1946, 61].

Як відомо, фразеологічні одиниці можуть мати структуру речення й словосполучення. Зазвичай увагу дослідників привертає аналіз фразеологічних словосполучень. Існує чимало праць, присвячених вивченню семантики, стилістики фразеологічних одиниць. Проте детальних описів, предметом яких був би аналіз фразеологізмів зі структурою речень, ще не зроблено. Білоноженко В.М. у праці «Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів» подає класифікацію таких фразеологізмів, їхні зв'язки та закономірності вживання в реченні. Подібні класифікації знаходимо і в працях Л.Г. Авксентьєва, у яких автор досліджує структуру фразеологічних одиниць. У «Теоретичних питаннях фразеології» Алефіренко М.Ф. розглядає фразеологізми зі структурою словосполучень і речень, однак акцент робить на фразеологічних одиницях зі структурою словосполучень.

Ґрунтовних досліджень фразеологічних одиниць зі структурою простих речень, а особливо двоскладних, надзвичайно мало. Зроблено лише оглядовий аналіз таких

конструкцій. Серед найдокладніших описів варто назвати розділи праці Скрипник Л.Г «Фразеологія української мови», що присвячені питанням структури двоскладних речень. Дослідник із погляду фразового оточення виділяє замкнені й незамкнені фразеологічні структури. Такий підхід є суголосним із класифікацією О.І. Молоткова, здійсненою за принципом здатності фразеологічних одиниць приєднувати до себе інші члени речення. Личук М. і Шинкарук В. у праці «Ступені фразеологізації речень» розглядають фразеологічні одиниці зі структурою речення, аналізуючи способи переходу звичайних речень безпосередньо у фразеологічні одиниці, виділяючи при цьому різні ступені фразеологізації, залежно від здатності до парадигматичних змін у межах фразеологічниї одиниці [Личук 2001, 6].

Огляд наукової літератури свідчить про те, що фразеологізми зі структурою двоскладних речень є ще не дослідженими. Тому увагу лінгвістів привертають фразеологічні одиниці, які мають структуру простих двоскладних речень. Оскільки такі фразеологізми мають предикативний центр і здатні утворювати зв'язки у вільному реченні або ж безпосередньо самостійно трансформуватися у вільне речення, то їм було надано термін «фразеологізовані речення», тобто речення, що зазнали дії фразеологізації. Такі структури мають спільні ознаки з реченням (граматичні й структурні) і фразеологізмом (особливість вираження семантичного значення).

У сучасних наукових дослідженнях із синтаксису фразеологізовані речення пов'язані з цілою низкою проблем: визначення лінгвістичного статусу цих конструкцій та їхнього місця в синтаксичній системі української мови, аналіз структурних схем, моделей і регулярних реалізацій фразеологізованих речень, вивчення їхньої семантичної організації та комунікативної будови тощо.

У науковій літературі фразеологізовані речення розглядають по-різному. Більшість дослідників граматичної природи фразеологічних одиниць відносить до фразеологізованих структур лише нечленований їх тип, залишаючи поза увагою членовані фразеологізовані речення. Перші спроби аналізу природи та структури нечленованих речень зроблено в працях Д.М. Овсянико-Куликовського та О.М. Пєшковського.

Комплексне бачення відбито у твердженнях деяких російських мовознавців про існування в синтаксичній системі мови речень фразеологізованої структури як окремого типу синтаксично нечленованих речень. Зокрема, цими дослідженнями займалася Н.Ю. Шведова.

В українському мовознавстві поняття «фразеологізоване речення» не надто поширене. Для позначення абсолютно не розкладних на члени речення синтаксичних одиниць раніше використовували термін «нечленовані речення» (І.Р. Вихованець, П.С. Дудик, М.У. Каранська). Поняття «фразеологізоване речення» широко почали використовувати у своїх працях Н. Войцехівська, М. Личук, Г. Ситар, В. Шинкарук.

Речення фразеологізованої структури характеризуються такими ознаками, як повна чи розірвана парадигма, наявність або відсутність протиставлень у плані граматичної синонімії, розмежованість або, навпаки, нерозмежованість між компонентами структурної схеми й «другорядними» членами (компонентами, які виражають ті чи інші непредикативні відношення).

Дослідниця Л. Ковалева подає такі ознаки фразеологізованих речень:

– неможливість вилучення одного з компонентів конструкції (це зруйнувало б конструкцію);

– у неповному вигляді ці побудови не можуть мати експліцитного вираження в одному елементі [Ковалева 2004, 43-62].

У процесі фразеологізації речень чи їхніх компонентів відбувається семантичне переродження лексичних компонентів, унаслідок чого встановлюються інші парадигматичні й синтагматичні зв'язки як окремих компонентів, так і фразеологізмів у цілому. Парадигматичні відношення компонентів фразеологізмів виявляються під час їх заміни:

1. лексичними синонімами: *кінці з кінцями сходяться (зводяться);*

2. словами однієї лексико-семантичної групи: *приходить край (кінець);*

3. різноманітними словотвірними: *нитка (ниточка) увірвалася,* морфологічними: *око (очі) не дрімає (дрімають)* та фонетичними варіантами: *півень в (у) брід переходить.*

Крім того, фразеологізмам, як одиницям інших рівнів мови, властиві парадигматичні відношення – синонімічні, антонімічні та полісемантичні. Звичайно, семантичні парадигми утворюються не всіма фразеологізмами, а лише тими, які перебувають на одній стадії розвитку фразеологічної абстракції, компоненти яких абстрагувалися від своїх прямих лексичних і граматичних значень [Алефіренко 1987, 11-14].

З попереднього огляду наукової літератури помітно, що термін «фразеологізоване речення», як правило, використовують для позначення тих фразеологізмів-речень, структурні схеми яких не відповідають типовим, однак дедалі більшу увагу дослідників нині привертають фразеологізовані речення, які за граматичною структурою відповідають простим двоскладним. Загальна модель зазначених конструкцій містить такі компоненти: «підмет + присудок».

За формальною моделлю (схемою) фразеологізовані двоскладні речення побудовані:

– з експліцитними членами речення [Загнітко 2001, 145]: ***Пристрасті*** *в нас* ***уляглись,*** *скороспілки ілюзій обпали. З ран, що життя завдало, ще хіба шрами болять (І. Франко);*

– з імпліцитним підметом: *Що ти кажеш? Боже мій! Ти* ***попираєш усе святе:*** *ми так жили два роки… Ах, Боже мій! Зою, мені темніє в очах (Микола Хвильовий);*

– з імпліцитним присудком: *Та будь ласка! Робіть собі, що хочете, коли вам до смаку* ***сізіфова праця****! (А.Головко).*

Праць, які б описували різні типи фразеологізованих речень, небагато. Такі конструкції найповніше описані в монографії Л.Г. Скрипник «Фразеологія української мови», у якій лінгвіст бере до уваги особливості фразового оточення фразеологічних одиниць, аналізує їхню граматичну природу, виділяючи замкнені й незамкнені конструкції [Скрипник 1973, 80-81].

Виступаючи в ролі самостійних речень, замкнені структури, як правило, не здатні до словесного поширення. У межах складних синтаксичних одиниць вони є окремими частинами й поєднуються не зі словами, а з іншими компонентами цього складного цілого. Наприклад: *Що тут скажеш, – майстер на всі руки.* Така структура зумовлює утворення різних видів зв'язків безпосередньо між фразеологізованою конструкцію та

компонентами з прямою семантикою, які мають власні предикативні центри. До складу замкнених структур здатні проникати лише компоненти та конструкції, які не мають граматичного або семантичного значення: звертання, вставні слова, вигуки, частки. Такі елементи додають фразеологізованим реченням додаткового семантичного відтінку, а саме: частки вживаються для підсилення динамізму розповіді чи особливого вияву ознаки, створення розмовного колориту тощо; вигуки, виступаючи виразниками суб'єктивно-модальних значень, передають почуття автора чи оповідача в конкретній ситуації, передусім незадоволення, співчуття, докір і т. ін. Наприклад: *Навіть комар носа не підточить; Та кат зна що!* Замкненим структурам притаманна виняткова конкретизація поняття, тому додаткові члени в таких конструкціях є зайвими.

На відміну від замкнених фразеологізованих речень, незамкнені часто поширюються словами, що не належать до їх стійкої структури. Поширеною групою незамкнених фраз, побудованих за схемою двоскладних речень, які вільно доповнюються членами речення, є бінарні утворення [Скрипник 1973, 78-89]. Сюди належать дієслівно-субстантивні сполуки, у яких граматично панівним словом виступають іменник у називному відмінку й узгоджене з ним залежне дієслово (*бас урвався, завидки беруть, вуха сверблять, вуха в'януть)* або прикметник чи дієприкметник (*кишка тонка, руки закороткі, закон не писаний).*

Існують і багаточленні незамкнені стійкі фрази, які доповнюються назвами суб'єкта, здебільшого особовими займенниками в непрямих відмінках із прийменниками чи без них. Ці одиниці характеризують психічний або фізичний стан особи: *голова йде обертом, полуда з очей спала, кров ударила в голову, шматок в горло не лізе, ледве ноги носять.*

Частина незамкнених фраз здатна характеризувати поведінку людини: *вітер у голові, губа не з лопуцька, не всі вдома, рильце в пушку.*

Для замкнених структур характерне всебічне, повне розкриття семантичного значення; наявність компонентів структури, які розкривають задане значення; самостійність у плані вираження й плані значення.

Незамкненим структурам властиві такі риси: необхідність уточнення вираженого ними значення за допомогою елементів, які не входять до структури фразеологізованого речення; компоненти структури, що є валентно активними й вимагають заповнення відкритих позицій; неспроможність функціонувати самостійно (як вільне речення) без уточнення поширювачами з прямою семантикою.

Отже, на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки одними з найбільш актуальних питань у царині синтаксису є ті, що стосуються нового прочитання поняття фразеологічних речень – не як мовних кліше чи лише нечленованих конструкцій, а насамперед як особливого виду речень, що мають чітко визначену структуру, зумовлену певним конкретним значенням, яке закодоване безпосередньо в його структурних компонентах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьєв Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія / Л.Г. Авксентьєв – Х.: Вища школа, 1983. – 137 с.

2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Х.: Вища школа, 1987. – 133 с.

3. Білоноженко В.М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк. – К.: Наукова думка, 1989. – 153 с.

4. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В.В.Виноградов // Труды юбилейной научной сессии ЛГУ: секция филологических наук. – 1946. – С. 45 – 69.

5. Войцехівська Н. Про одну модель речень фразеологізованої структури зі значенням згоди // Літературне місто / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://litmisto.org.ua/?p=8986

6. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис / А. Загнітко. – Донецьк, 2001. – 662 с.

7. Ковалева Л.В. Фразеологизация как когнитивный процесс / Л.В.Ковалева. – Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2004. – 183 с.

8. Личук М.Ступені фразеологізації речень / М.Личук, В.Шинкарук. – Чернівці: Рута, 2001 – 136 с.

9. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка / А.И. Молотков. – Ленинград, 1977 – 408 с.

10. Ситар Г. Структура бази даних «Синтаксичні фразеологізми в українській мові» // Українське мовознавство : міжвідомчий науковий збірник / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – Вип. 42. – С. 83-92.

11. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник ; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні. – К.: Наукова думка, 1973. – 280 с.

Стаття надійшла до редакції

Тесленко В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ФРАЗЕОЛОГИЗИРОВАННЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОМ ПРОЧТЕНИИ

Статья посвящена исследованию понятия фразеологизированного предложения в видении ведущих ученых. В ней предложено собственное прочтение термина, выяснены особенности замкнутых и незамкнутых структур синтаксических фразеологизмов. В отличие от предыдущих исследований, фразеологизированные конструкции рассмотрено как особый вид предложений, которые способны образовывать связи в свободном предложении или же самостоятельно трансформироваться в него.

Ключевые слова: *открытые и закрытые структуры, нечлененное предложение, структурная схема предложения, фразеологизированное предложение.*

Teslenko V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE SENTENCES WITH PHRASEOLOGICAL STRUCTURE IN MODERN TERMINOLOGICAL READING

The article is devoted to the investigation of the concept of the sentences with phraseological structure in the vision of leading scientists. The author suggests his own reading of the term and clarifies some features of open and closed structures of syntactic idioms. Unlike previous investigations, the sentences with phraseological structure are shown as a special type of sentences which are able to form connections within a free senrtence or transform themselves into it.

Keywords: *closed and open structures, sentence structural scheme, sentence with phraseological structure.*

УДК 821.133.1:82-34

Смущинська І.В., д. філол. н., проф.,
Чайківська Г.С., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВОПОЕТИКИ ЖАНРУ ФРАНЦУЗЬКОЇ АВТОРСЬКОЇ КАЗКИ ВІД XII СТ.

Проаналізовано еволюцію лінгвопоетики жанру французької авторської казки від творів предтечі жанру до сучасного етапу його розвитку, творів другої половини XX – початку XXI століть. Встановлено зв'язок із попередньою традицією жанру та перехідність таких компонентів як надприродний сюжетний елемент, композиційно-архітектонічна та наратологічна структури.

Ключові слова: *французька авторська казка, лінгвопоетика, еволюція, надприродній елемент, композиційно-архітектонічна структура, наратологічна структура.*

Жанрологія як нова галузь мовознавчих досліджень, що бере свої витоки від теорії мовленнєвих жанрів М.Бахтіна, останнім часом все більше привертає увагу науковців [див.: Бацевич 2005; Яхонтова 2009]. Закони жанру, яким перш за все «підкоряється» письмовий текст [Peyroutet 1994], визначають певним чином і стиль твору. Отже, жанр і стиль, їх взаємовплив, є тими проблемами, що говорять про актуальність цієї статті.

Як відомо, жанр є типологічною моделлю побудови тексту, сформованою мовною практикою і закріпленою традицією, яка формує стильову специфіку твору і обумовлює взаємозв'язок мовних засобів усіх рівнів. Він визначається, як правило, трьома основними факторами: формою побудови, характером інформації й

емоційним забарвленням. За М.Бахтіним, жанр обумовлюється також темою, точкою зору автора, естетикою та вимогами усталеної традиції. Відповідно, їх становлення і розвиток визначають еволюцію жанру, що ми і намагаємося прослідкувати на прикладі французької авторської казки, яка є безпосереднім об'єктом нашого дослідження.

Французька авторська казка є цікавим літературним феноменом перш за все тому, що сягаючи своїм корінням фольклору і зберігаючи такі його характеристики як сталість тезаурусу, ідеалізованість зображуваного, нормативність його оцінки, типізованість образів, канонізованість сюжету і композиції [див.: Ткачик 2008, 8], вона є одночасно витвором певного автора, віддзеркалюючи його концептуальні і стилістичні преференції, комунікативні настанови тощо.

Цікаво відмітити, що для самих авторів жанр казки не був чітко визначеним, вони самі часто називали свої твори то «новела», то «оповідь»: наприклад, у Вольтера – *«Zadig ou la destinée, histoire orientale»*. Можна вважати, що французька авторська казка зародилася у XII ст. у формі чарівних ле, які, до речі, часто визначаються дослідниками за «формою» як « petit poème médiéval hétérométrique sur deux rimes » [Argod-Dutard 1998, 91], а не за аспектом «чарівності», який стає основою будь-якої казкової оповіді, починаючи від Кретьєна де Труа і Марії Французької. Згодом концепт «казковості» розвивався у клерикальних творах і жанрах міської літератури, які ми вважаємо, разом з ле, предтечею французької авторської казки. І що цікаво, пройшовши різні етапи своєї еволюції, набувши форм інших літературних жанрів, ставши особливим міжжанровим утворенням, визначивши численні сталі піджанри, французька авторська казка продовжує розвиватись сьогодні, на початку XXI ст., повертаючись по спіралі до своїх витоків.

Ле – невеликі ліричні оповіді про кохання, пригоди лицарів та їхніх дам. Це жанр усної народної творчості, що використовує народну традицію бретонського фольклору та стає літературною переробкою у стилістиці XII ст. (твори Марії Французької). Ле характеризуються наявністю чарівних елементів у повсякденному житті середньовічних героїв і вони притягують читача «атмосферою чарівних дитячих казок» [Aubailly 1986, 8], однак залишаються казкою для дорослих. Як зазначає російський дослідник історії романських мов та літератур Володимир Шишмарьов, ле стало формою, паралельною «conte", "fabel", що «переважно зберегли тематику казково-фантастичного або романістичного характеру» [Шишмарев 1955, 141].

Беззаперечною ключовою точкою відліку власне французької авторської казки, датою народження можна вважати вихід збірки «*Les contes de ma Mère l'Oye*» Шарля Перро (1628-1703 рр.). Саме його книга дала поштовх іншим великим збіркам казок, виданим після 1693 р. Таким чином, засновником жанру авторської казки є Шарль Перро, творчість якого наклала відчутний відбиток на доробок його послідовників. Так, наведемо початок «*Dialogues des morts*» Фенелона:

«*Il y avait une fois un roi et une reine, qui n'avaient point d'enfants. Ils enétaient si fâchés, si fâchés, que personne n'a jamais été plus fâché. Enfin la reinedevint grosse, et accoucha d'une fille, la plus belle qu'on ait jamais vue. Les fées vinrent à sa naissance*» [De Salignac de La Mothe-Fénelon].

Порівнявши наведений уривок із зачином казки Ш. Перро «*La Belle au bois dormant»*, можемо помітити беззаперечну схожість:

«*Il était une fois un Roi et une Reine, qui étaient si fâchés de n'avoir point d'enfants, si fâchés qu'on ne saurait dire. (...) Enfin pourtant la Reine devint grosse,et accoucha d'une fille: on fit un beau Baptême; on donna pour Marraines à la petite Princesse toutes les Fées qu'on pût trouver dans le Pays (il s'en trouva sept), afin que chacune d'elles lui [fasse] un don*» [Perrault].

Така структура зачину твору стає певною моделлю, яку почали наслідувати тогочасні казкарі.

Ключовою універсалією лінгвопоетики казкового тексту можна вважати наявність концепту чарівного. У творах предтечі французької авторської казки (XII ст.) надприродний елемент зустрічається у формі чарівного, що успадковується в XVII ст. і дає початок окремому піджанру – чарівній авторській казці. У цих творах концепт чарівного проявляється на всіх рівнях тексту. Насамперед, у зовнішності та поведінці персонажів. Так, герої названі за принципом метонімії: *le Petit Poucet, la Barbe Bleue*, або ж номінація відображає надприродні особливості їхньої зовнішності: *le Chat Botté, le Nain Jaune, le Passe-Muraille*. Події (перевтілення, чари) та «чарівні» об'єкти у казках (*la baguette magique, le baiser merveilleux, le bois enchanté*), які варіюються від одного тексту до іншого.

У межах концепту чарівного, який вважаємо домінуючим для французьких казок XVII ст., надприродне подається досить гармонійним, таким, що розуміється само собою. Поява фей («*Cendrillon*», «*Les Fées*»), тварин, що розмовляють («*Chat botté*», «*Le Petit chaperon rouge*»), чари та магія з відповідними надприродними атрибутами («*Nain Jaune*», «*Les Fées*») не викликають подиву чи несприйняття. Оповідач не намагається виправдати чи пояснити надприродне, він його сприймає як дане. Це складова «чарівного простору». Чарівні події можуть відбуватись у будь-якому місці, підкоряючи собі звичайні повсякденні події, що є основою для їхнього втілення у творі. Наприклад, наведемо уривок із казки «*Nain Jaune*» мадам д'Онуа:

«*La fée du désert, trompée par ces paroles, prit la résolution de transporter le roi dans un lieu aussi agréable que cette solitude était affreuse, de manière, que l'obligeant à monter dans son chariot où elle avait attaché des cygnes, au lieu de chauves-souris qui le conduisaient ordinairement, elle vola d'un pôle à l'autre*» [Le Jumel de Barneville].

У цій казці звичним персонажем є фея пустелі, яка здатна перенести короля у те місце, в яке забажає, легко проходить через всю планету і опиняється на протилежному полюсі. У контексті чарівного реальний та надприродний світи гармонійно співіснують і надприродне дозволяє реалізувати цілі персонажів, відтворити порядок та дати восторжествувати добрим силам.

Згодом, у кінці XVIII ст., надприродній елемент у центрі казкового тексту еволюціонує до фантастичного задля більш сильного емоційного впливу на читача. У французькій літературі у XIX – початку XX ст. розвивається піджанр фантастичної казки. Концепт фантастичного несе в собі загадкові надприродні елементи, є джерелом вагань, недомовок, імпліцитності. Носіями фантастичного переважно виступають приголомшуючі надприродні події, такі як поява привидів, оживання неживих предметів, повернення зі світу мертвих. Так, наведемо уривок із «*Omphale*» Т. Готьє:

«*La tapisserie s'agita violemment. Omphale se détacha du mur et sauta légèrement sur le parquet; elle vint à mon lit en ayant soin de se tourner du côté dde l'endroit! Je crois qu'il n'est pas nécéssaire de raconter ma stupéfaction*» [Gautier 1922, 73-74].

Абсолютно не вписуючись у реальність, фантастичні елементи порушують її рівновагу а інколи, навіть, загрожують їй. Французькі літературознавці Вероніка і Жан Ерсам стверджують, що читач не може однозначно характеризувати події або раціонально або виходячи з дії надприродного, допускаючи ймовірність обох варіантів і така неоднозначність інтерпретації провокує відчуття страху та нерозуміння ситуації у читача: «Всі рівні страху можуть зустрічатись у фантастичному – від простого хвилювання (la simple inquiétude) до жаху (l'épouvante)» [Ehrsam 1987, 11]. Так, у «*Le Diable Amoureux*» Ж. Казота читаємо:

«*Un frisson coulait dans toutes mes veines, et mes cheveux se hérissaient sur ma tête*» [Cazotte].

У кінці XX ст. надприродне знову набуває рис чарівного, повертаючись до особливостей казок кінця XVII ст., адже саме ці казкові моделі взяті за основу. Зберігаються типові персонажі чарівної казки, проте їм часто надаються нові риси. Наприклад, в «*Anticontes de fées*» Г. Солотареффа [Solotareff 2009] *Barbe Rose* рятує допитливих жінок від свого жорстокого брата, *la Laide au Bois dormant* була потворної зовнішності та на неї не подіяли чари, що усипили весь замок тощо. Отже, відбувається виток, що підтверджує еволюцію жанру «по спіралі».

Композиційна та архітектонічна структури ускладнюються в процесі еволюції жанру. По-перше, ле XII ст. є поетичними віршованими формами, вони досить стислі та архітектонічно уніфіковані. Твори XIII-XVI ст. починають тяжіти до прозовості. Їхня композиція характеризується використанням цитат зі Святого письма переважно латинською мовою та авторських коментарів-ремарок для досягнення повчального тону:

"*Doñt JHESUS SIRACH nous dit qe qi regard parlaunce des gentz, il perd repos: Qui respiicit linguam nunquam habebit requiem*" [Шишмарев 1955, 58].

Казки кінця XVII ст., як правило, прозові, однак є ще залишки віршованих форм. Автори вводять віршовані пасажі: римовані формули-звертання, короткі вставні жанри (пісні, молитви), римовані мораліте тощо. Так, оригінальним зразком тексту «насиченого» ліричними вставними жанрами – вставними поемами – є «*Les Amours de Psyché et Cupidon*» Ж. де Лафонтена. Або ж у казці *«L'Oiseau bleu»* графиня д'Онуа подає слова пісні, яку співає Флоріна:

«*En voici les paroles, qui lui parurent tendres:*
Que notre sort est déplorable,
Et que nous souffrons de tourment
Pour nous aimer trop constamment,
Mais c'est en vain qu'on nous accable…» [Le Jumel de Barneville].

Ця віршована вставка подається у казці в кульмінаційний момент оповіді, коли розкривається секрет Синього птаха та головної героїні, виконуючи функцію підкреслення емоційного напруження.

У XVIII-XIX ст. твори значно збільшуються в обсязі і починають ділитись на частини, з'являється відкрита неоднозначна кінцівка. Переважно всі філософські каз-

ки поділені на частини, що подаються як більш-менш самостійні історії, що можуть вводити нових персонажів, яких не було у попередній частині, чим, безперечно, віддаляються від концепції структури жанру попередньої епохи, ускладнюючи сюжетну та композиційно-архітектонічну структури. Паратекстуальні елементи набирають все більшого значення, висловлюючи авторську непричетність до твору, вказуючи на період його написання. У підзаголовку казки «*Candide*», наприклад, ми знаходимо ознаки такої літературної гри:

«*Traduit de l'allemand/ de m. le docteur ralph/ avec les additions qu'on a trouvées dans la poche du docteur,/ lorsqu'il mourut a minden, l'an de grace 1759»* [voltaire 1979, 144].

Для підкреслення того, що твір не належить його авторству, Вольтер додає просторові і часові ознаки, конкретизуючи, де і коли знайдено рукопис і що йдеться лише про переклад. Парадоксально, що така техніка наближення до реальності використовується для такого жанру як казка, яка є символом нереальності та надприродності.

В авторських казках XIX ст. поступово вводяться нові архітектонічні та композиційні елементи: короткі вставні жанри, датування, виноски, епіграф, словнички для пояснення реалій, рядки астерисків (типографічних зірочок) тощо. Такі прийоми урізноманітнюють композиційно-архітектонічну структуру твору, служать для пожвавлення уяви читача та його зацікавлення, насичують твори додатковими енциклопедичними даними. Так, у «*Tamango*» П. Меріме читаємо:

«*Il s'agissait de visiter un kapas (c'est ainsi que les Lithuaniens appellent les tumulus* auxquelles les Russes donnent le nom de kourgâne) très célèbre dans le pays*» [Mérimée1979, 62].

Текст ускладнюється і фрагментується, слово-реалію пояснюють іншим словом, яке також потребує пояснення: у дужках подається литовська етимологія виділеного курсивом слова *kapas*, що базується на використанні місцевої реалії *tumulus*. Тому внизу сторінки подається виноска з поясненням цього слова:

«**Terres recouvrant des sépultures antiques*» [Mérimée1979, 62].

Твори другої половини XX – початку XXI ст. повертаються до стислої композиційної форми і є прозовими. Сучасні французькі авторські казки є досить різноплановими і часто беруть за основу класичну казкову модель. Архітектонічні елементи служать, як правило, для підкреслення запозичених елементів, або ж делімітації власного та запозиченого у казці. Наприклад, казка *"Riquet à la houppe. Millet à la houpe"* Катрін Мілле [Millet 2005], складається із п'яти частин, типографічно та пунктуаційно відокремлених декількома порожніми рядками та астерисками. Почергово кожна частина твору розповідає про ключові етапи життя сучасної письменниці і представлена то у формі чарівної казки, імітуючи стилістику Ш. Перро, то у формі автобіографії, то есе. Отже, з'являються нові під жанри. Саме на основі автобіографічних даних розкривається еротичне, і навіть порнографічне забарвлення казки. Отже, маємо підстави говорити про перехідність такої риси як жанрова інтерференція, характерної вже для казок Дені Дідро [Diderot 2004], піджанру фантастичної казки та ін.

Наратологічна структура жанру загалом еволюціонує від уніфікованої форми до фрагментації та ускладнення. У ле Марії Французької, клерикальних творах XIII-XVI ст. переважає однакова тривалість сюжетних та фабульних подій, пролептичний

характер оповіді, тобто прямий хронологічний порядок. Ця риса переходить до піджанру чарівної казки:

«*Il était une fois un roi et une reine qui avaient deux beaux garçons*» [Le Jumel de Barneville].

Відчувається «домінування» оповідача над героями оповіді:

«*Mais comment toucher un cœur de ce caractère? On se serait pendu cinq ou six fois par jour pour lui plaire qu'elle aurait traité cela de bagatelle*» [Le Jumel de Barneville].

Використання риторичних запитань, опису внутрішнього стану та намірів персонажів доводить нам присутність «всесущого» автора та його домінування в тексті.

Ми можемо констатувати розвиток та ускладнення композиційно-наратологічної будови французьких авторських казок та прийти до висновку, що у кінці XVII ст., як правило, зустрічається модель «зустріч – розлука – пошуки – здобування», яку ввів у своїх казках Ш. Перро.

У філософських казках після появи пертурбаційного елементу значно розширюється та варіюється частина про неприємні пригоди протагоніста, а кінцівка стає відкритою та неоднозначною. «Здобуте» героєм є сумнівним, а майбутнє – невідомим. Так, Кандід із однойменного твору міг зупинитись у Ельдорадо й оселитись там, або ж зникнути в одній із сутичок. Кінцівка не є ні щасливою, ні однозначно нещасливою: маленька група людей під керівництвом Кандіда вирішує відправитись у сільську місцевість неподалік від Константинополя і «ростити свій сад»:

«*Toute la petite société entra dans ce louable dessein; chacun se mit à exercer ses talents... Cunégonde était à la vérité très laide; mais elle devint une excellente pâtissière; Paquette broda; la vieille eut soin du linge*» [Voltaire 1979, 233].

Хоч вони і врятувались від катастрофи, обрали жалюгідне та нецікаве життя.

У піджанрі моралізаторської казки у другій половині XVIII ст. ми можемо констатувати, що елемент «зустріч» зникає, а композиція починається відразу з деградації протагоніста і впливу на нього протягом всього сюжету одночасно недостойного персонажа та героя-помічника. Фантастична казка протиставляє герою іноперсонажів зі світу мертвих та події, із нагнітанням страху та зловіщої обстановки, кінцівка є заплутаною або відверто трагічною.

Твори XX – початку XXI ст. не демонструють чіткої та уніфікованої композиційної структури. Різноманітні піджанри або фрагментують свою структуру, або ж запозичують вже відомі сюжетні моделі чарівної казки.

Починаючи з XVIII ст., казка фрагментується систематичними авторськими коментарями-ремарками, найпростіші форми яких характерні для предтечі жанру XII-XIII ст. Нарація переривається віршованими пасажами, вставними жанрами, деталізованими описами, поясненнями чи визначеннями, задля підсилення експресивності, інформативності та зацікавлення читача. Так, у деяких казках кінця XVII – початку XVIIIст., у філософських казках зустрічаються вставні жанри. Наведемо приклад енігми про «час»:

«*Rien n'est plus long, ajouta-t-il, puisqu'il est la mesure de l'éternité; rien n'est plus court, puisqu'il manque à tous nos projets; rien n'est plus lent pour qui attend; rien de plus rapide pour qui jouit; il s'étend jusqu'à l'infini en grand; il se divise jusque dans l'infini*

en petit; tous les hommes le négligent, tous en regrettent la perte; rien ne se fait sans lui; il fait oublier tout ce qui est indigne de la prostérité et il immortalise les grandes choses» [Voltaire1979, 115].

Такий наратологічний прийом дає приклад логічного оформлення філософських ідей, пожвавлення мовлення героїв. Всі фрази у загадці дають визначення «часу» за допомогою пар семантичних опозицій: *long* і *court*, *lent* і *rapide*, *négligeable* і *regrettable*. Зазначимо, що текст вставного жанру не несе додаткової інформації для розвитку дієгезису, а служить лише для ангажування читача в розповідь, надання історії правдоподібності.

З кінця XIX ст. у наратологічній структурі казок використовується металепсис, тобто «*une transgression des niveaux narratifs, sous la forme d'une intrusion du narrateur dans le narré ou d'une confusion volontaire entre le temps de la narration et le temps du narré*» [Stolz 2006, 24].

Наприклад, у казці середини XX ст. Марселя Еме «*Le Passe-Muraille*» вся оповідь побудована в минулому часі, але в останніх абзацах читаємо:

«*Dutilleul était comme figé à l'intérieur de la muraille. Il y est encore à présent, incorporé dans la pierre. Les noctambules qui descendent la rue Norvins…, entendent une voix assourdie*»[Aymé 1967, 34].

Металепсис вводиться в оповідь засобом переходу із минулого плану оповіді в теперішній, що демонструють дієслова у теперішньому часі: *(il) est, (il) semble venir, (ils) descendent, (ils) entendent*.

У сучасних зразках жанру французької авторської казки констатуємо наявність наративних відступів у формі описів, метадискурсу, що створює ефект подвійного прочитання: вигадка / реальність. Такі відступи зазвичай відсутні у казці-джерелі, взятій за основу сучасним казкарем і виступають основним прийомом її модифікації. Наратор перериває дієгезис, коли з'являється екзотичний персонаж чи предмет. Наприклад, у казці «*Sadko*» читаємо опис музичного інструменту кифари:

«*Si vous avez de la chance que ce livre soit illustré, regardez les images, car je suis presque sûr que l'illustrateur a eu la bonne idée de dessiner une cithare: c'est une planche de bois en forme de trapèze rectangle, sur laquelle sont tendues beaucoup, beaucoup de cordes que l'on peut tantôt pincer avec des doigts, tantôt frapper avec des petits martaux*» [Gripari 1992, 154].

Чарівні елементи можуть бути показаними крізь призму авторської модальності – із певною зневажливістю, насмішкою, підкреслюючи їхню меншовартісність та відносність у реальному світі. Наприклад:

«*Et je m'insurge contre les représentations grotesques que l'on donne de lui dans la plupart des éditions illustrées des Contes de Perrault*» [Millet 2005, 32].

Так, акцентуючи увагу читача на труднощах у сприйнятті власної зовнішності, наратор співставляє казкову реальність із дійсністю і виступає проти традиційних казкових концептів.

Або ж коментарі стосовно казки-джерела, які вводить у текст наратор у казці «*La Laide au Bois Dormant*» Г. Солотареффа:

«*Toute chose vivante alors s'arrêta de vivre et s'immobilisa. Le roi et la reine cessèrent de s'embrasser, les cuisiniers de cuisiner, les femmes de ménage de faire le ménage, les*

pigeons de roucouler, les mouches de voler, les cavaliers de cavaler, les chevaliers de faire leur cour, les balayeurs aussi de faire leur cour (mais ce n'était pas la même cour), les arbres de bouger, etc., etc. Tout cela pendant cent ans. (C'est long!)» [Solotareff 2009, 105].

Зневажливість наратора щодо казкової реальності реалізується коментарями, що виділяються орфографічно і подаються у дужках.

Лінгвопоетика жанру французької авторської казки у процесі своєї еволюції повторює свій рух «по спіралі», оскільки починає свій розвиток із чарівних казок кінця XVII ст., а твори кінця XX – початку XXI ст. систематично беруть за основу відомі казкові моделі цього періоду, адаптуючи їхні тематичні, лексико-стилістичні, композиційно-архітектонічні особливості для сучасного читача.

Можемо говорити про незмінність основних елементів лексико-стилістичної системи жанру. Зокрема, мовлення казок характеризується тенденцією до гіперболізації. Вона полягає в тому, що під впливом емоції людина перебільшує те, що піддається перебільшенню – кількість, розміри, інтенсивність. Експресивність та емоційність виникають лише як контекстуальні стилістичні значення і повністю залежать від ступеня невідповідності вираження денотату:

«*Jamais prince n'avait porté plus loin la galanterie et la magnificence; son esprit et sa personne n'avaient rien qui ne répondît à son nom*» [L'Héritier de Villandon].

Гіперболізація у цьому уривку виступає невід'ємним стилістичним елементом опису персонажа і підкреслення приналежності до злих чи добрих сил у казці через його зовнішність.

Серед лексичних ознак гіперболізації можемо назвати слова із найвищим чи найнижчим ступенем градації; слова, що вказують на найвищий ступінь генералізації (*toujours / jamais, tout / rien, tout/aucun*) чи на абсолютну сингулятивність (*seul, unique*). Зустрічається перехід від компаративу «*aussi belle que le soleil*» до порівняння «*belle comme le soleil*».

Важливим інструментом поетизації мови у художньому творі, втіленням словесної образності, засобом мотивації номінацій героїв у французьких авторських казках виступає метафора. Говорячи про жанр казки, можна стверджувати, що цей троп має гіперболізуючу природу, тут метафора служить одним із засобів вираження перебільшення. Спостерігається лише формальна схожість між казковими виразами чи словосполученнями та метафорами в текстах інших жанрів. Візьмемо для прикладу персонажа Марселя Еме *Le passe-muraille* із однойменної казки [Aymé 1967] та проаналізуємо його ім'я з точки зору застосування прийому метафори. На перший погляд, аналізуючи цю номінацію як звичайну метафору, може йтись про швидку нестримну людину, яка встигає скрізь побувати, яка не бачить перешкод на своєму шляху, або ж із легкістю їх оминає. Тоді семи *passe* і *muraille* сприймалися б образно, у переносному значенні. Проте сам сюжет казки не припускає метафоричного тлумачення цього імені, адже воно не порушує зв'язності тексту і відноситься до іншої моделі світу, яку описує адекватним чином. Герой казки Марселя Еме дійсно наділений здатністю проходити крізь стіни будівель, тому така «метафоричність» імені та вплив найближчого контексту на можливість створення метафори повністю нейтралізується і сприймається у своєму прямому значенні.

Основна функція жанру змінюється протягом різних періодів його розвитку. У творах предтечі жанру вона виключно розважальна або пізнавально-настановча, із появою мораліте у казках кінця XVII ст. вона набуває рис дидактизму для дітей, зберігаючи функцію двоадресатності і залишаючись розважальною для дорослих. У XVIII ст. казка висловлює філософські та морально-етичні ідеї автора засобами іронічного парадоксального зображення чи опису «ідеального» суспільства, у XIX ст. жанр прагне досягнути максимального емоційного впливу на читача, зацікавити його задля досягнення комерційного ефекту. А от зразки французької авторської казки XX – початку XXI ст. призначені переважно для дорослих і мають за мету розважити читача, обігруючи класичні казкові моделі кінця XVII ст.

Отже, аналіз лінгвопоетики французької авторської казки, починаючи з творів XII-XVI ст., які вважаємо предтечею жанру, і до сучасного етапу його розвитку, творів другої половини XX – початок XXI ст., показав перехідність основних лінгвопоетичних компонентів, таких як надприродний сюжетний елемент, композиційно-архітектонічна та наратологічна структури, їхню еволюцію до ускладнення та фрагментації. Лінгвопоетика жанру на сучасному етапі його розвитку бере за основу чарівні казки XVII ст., чим повторює рух «по спіралі», адже запозичує в них зображення чарівної картини світу, основних персонажів, сюжетні схеми, модифікуючи їх та адаптуючи для сучасного читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Бацевич Ф. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Бацевич. – Л.: ПАІС, 2005. – 264 с.

2.Ткачик О.В. Ґендерні стереотипи в англомовному фольклорі: автореф. … канд. філол. н. / Олена Володимірівна Ткачик. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. – 19 с.

3. Шишмарев В. Ф. Книга для чтения по истории французького языка IX-XV вв. / Владимир Федорович Шишмарев. – М. – Л.: Издательство академии наук СССР, 1955. – 559 с.

4. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації / Тетяна Вадимівна Яхонтова. – Л.: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 420 с.

5. Argod-Dutard F. La linguistique littéraire / Françoise Argod-Dutard. – P. : Armand Colin, 1998. – 95 p.

6. Aubailly Jean-Claude. La fée et le chevalier: [Essai de mythanalyse de quelques lais féeriques des XIIe et XIIIe siècles] / Jean-Claude Aubailly. – P.: Honoré Champion, 1986. – 148 p.

7. Aymé Marcel. Contes et nouvelles / Aymé Marcel. – M., 1967. – 232 p.

8. Cazotte Jacques. Le Diable amoureux / Jacques Cazotte.[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.inlibroveritas.net/lire/oeuvre2165-alternative.html.

9. De Salignac de La Mothe-Fénelon François. Fables composées pour l'éducation de M. Le Duc de Bourgogne / François de Salignac de La Mothe-Fénelon. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.shanaweb.net/les-fabulistes/fenelon/fenelon.html.

10. Diderot Denis. Contes et romans / Denis Diderot, [sous la direction de Michel Delon]. – P: Gallimard, 2004. – 1300 p. 11. Ehrsam Véronique, Ehrsam Jean. La littérature

fantastique en France / Véronique Ehrsam et Jean Ehrsam. – P.: Hatier, 1987. – 79 p. – Collection Que sais-je?

12. Gautier Théophile. Contes fantastiques / Théophile Gautier; [choix de contes / texte intégral]. – P.: Hachette, 1992. – 256 p.

13. Gripari Pierre. Contes d'ailleurs et d'autre part: [et autres contes de la rue Broca] / Pierre Gripari. – P.: Grasset Jeunesse, 1992. – 175 p.

14. Il était une fois. Contes littéraires français (XII-XIX^{ièmes} siècles) / [сост. и предисловие М. В. Разумовской]. – М.: Радуга, 1983. – 648 с.

15. L'Héritier de Villandon Marie-Jeanne. Les contes de fées. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lescontesdefees.free.fr/Contes/finette.htm.

16. Le Jumel de Barneville Marie-Catherine, la comtesse d'Aulnoy. Contes. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.shanaweb.net/auteurs/aulnoy/madame-d-aulnoy.html.

17. Mérimée Prosper. Quatre contes fantastiques: [texte intégral avec considérations sur le fantastique, des notes, des exercices, une bibliographie par Henri Baudin] / Prosper Mérimée. – P.: Bordas, 1989. – 128 p.

18. Millet Catherine. Riquet à la houppe. Millet à la houppe / Catherine Millet. – P.: Stock, 2005. – 90 p.

19. Perrault Charles. Contes. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.shanaweb.net/auteurs/perrault.html.

20. Peyroutet C. Style et rhétorique / Claude Peyroutet. – P. : Nathan, 1994. – 160 p.

21. Solotareff Grégoire. Anticontes de fées / Grégoire Solotareff . – P.: L'école des loisirs, 2009. – 124 p.

22. Stolz Claire. Initiation à la stylistique / Claire Stolz. –P.: Ellipses, 2006. – 206 p.

23. Voltaire. Romans et contes / [introduction générale par Frédéric Deloffre et Jacques Van Den Heuvel]. – P.: Gallimard, 1979. – 1318 p.

Стаття надійшла до редакційної колегії 25.04. 2014 р.

Смущинская И.В., д. филол. н., проф.,
Чайкивская Г.С., асп.,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЭВОЛЮЦИЯ ЛИНГВОПОЭТИКИ ЖАНРА ФРАНЦУЗСКОЙ АВТОРСКОЙ СКАЗКИ С XII В.

Осуществлен анализ эволюции главных аспектов лингвопоэтики жанра французской авторской сказки, начиная с произведений предвестников жанра до современного этапа – сказок второй половины XX – начала XXI веков. Установлена связь с предыдущей традицией жанра, а также преемственность таких компонентов, как сверхъестественный сюжетный элемент, композиционно-архитектоническая и нарратологическая структуры.

Ключевые слова: *французская авторская сказка, лингвопоэтика, эволюция, концепт «волшебного», композиционно-архитектоническая структура, нарратологическая структура.*

Smutchynska I.V., Doctor of Philol.Sci., Professor,
Chaikivska G.S., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ЭВОЛЮЦИЯ ЛИНГВОПОЭТИКИ ЖАНРА ФРАНЦУЗСКОЙ АВТОРСКОЙ СКАЗКИ С XII В.

The analysis of the main aspects of the French author's tales lingvopoetics evolution, from the genre forerunners till the current stage of its development, tales of the second part of the 20th– beginning of the 21st centuries, is made. The relation to the anterior genre tradition as well as the continuity of such components as supernatural plot elements, compositional and architectonical and narratologic structures is analyzed.

Key words: *French author's tale, lingvopoetics, evolution, concept of supernatural elements, compositional and architectonical structure, narratologic structures.*

УДК 81'373.7 = 512.161

Тищенко К. О., асп.,
Інститут филології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТ *VATAN /БАТЬКІВЩИНА* В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ: ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню відображення концепту VATAN/БАТЬКІВЩИНА в турецькій мові. У результаті лексикографічного опрацювання виокремлено відповідні лексеми. Увагу приділено когнітивному і лінгвокультурологічному аспектам концепту.

Ключові слова: *концепт, БАТЬКІВЩИНА/VATAN, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, лексикографія.*

Ключовим поняттям сучасної когнітивної лінгвістики є *концепт*. Оскільки цей термін знаходиться в тісному взаємозв'язку з людською свідомістю, мисленням і репрезентується в мові, трактування терміну *концепт* допускає варіації з позиції різних дисциплін. У межах дослідження увагу було зосереджено на когнітивному, лінгвокультурологічному та лексикографічному аспектах вивчення концептів.

У рамках дослідження, **актуальність** якого базується на високій значущості концепту *батьківщина* в соціальному житті окремого індивіда і у формуванні національної самосвідомості, був проведений широкий *лексикографічний* аналіз.

Метою дослідження є аналіз специфіки відображення концепту *БАТЬКІВЩИНА/ VATAN* у турецькій мові, **об'єктом** є об'єктивований у турецькій мові концепт *БАТЬКІВЩИНА/VATAN*, а **матеріалом** – тлумачний словник Турецького лінгвістичного товариства (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük) [5].

Лінгвісти-когнітивісти, зокрема О. С. Кубрякова, характеризують концепт як "оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (linguamentalis), усієї картини світу, відображеної в людський психіці" [1, 90].

Представники лінвокультурологічного напряму змінюють вектор дослідження, визначаючи концепт як базову одиницю насамперед культурного знання. На думку вчених, у концептах знаходять своє відображення не тільки асоціації і розуміння конкретної особистості, але й загальний менталітет носіїв мови.

У цьому контексті, Ю. С. Степанов зазначає: "Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; то, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – рядова, звичайна людина, не "творець культурних цінностей" – сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї"[2, 40].

В. В. Красних у свою чергу стверджує, що людська свідомість сформована ментефактами, які "є елементами "змісту" свідомості"; під свідомістю розуміється "відображення дійсності", а під "змістом свідомості" – "ідеальна сторона дійсності"[3, 36]. Вчений припускає, що за шкалою "інформаційність – образність" можна виділити такі категорії:

1) знання – "інформаційні, змістові одиниці, сукупність яких створює певним чином структуровану та ієрархізовану систему"[3, 36];

2) уявлення "включають в себе безпосередньо уявлення та образи, також пов'язані із ними оцінки та конотації"[3, 37];

3) концепти.

При цьому під національним концептом В.В. Красних має на увазі "найбільш загальну, максимально абстраговану і когнітивно опрацьовану ідею "предмета", яка має у мовній свідомості конкретні репрезентації, у сукупності усіх валентних зв'язків, відмічених національно-культурною маркованістю"[3, 184].

Таким чином, категорія концепту з точки зору когнітивної лінгвістики допомагає зрозуміти механізм того, як людина сприймає дійсність, кодує отриману інформацію, зберігає її у свідомості і вербалізує, а опрацювання концепту із культурологічних позицій допомагає збагнути менталітет лінгвокультурної спільноти.

С. Г. Воркачов, досліджуючи лінгвоконцепт *батьківщина*, пише таке: "Семантична реалія, ім'я якої – "батьківщина", за всіма критеріями (див.: Воркачов 2005:77) відповідає лінгвокультурному концепту: має високу номінативну щільність, переживається емоційно при попаданні у фокус свідомості, і її ім'я включено в мережу асоціативних зв'язків, що склалися в лексичній системі мови.

Певно, насамперед, лінгвокультурний концепт "батьківщина" – сутність ідеологічна в тому сенсі, що в ньому відбиваються уявлення суспільства (або його частини) про саме це суспільство і про його ідеальний устрій. Слід зазначити, що цей концепт элатентноетнонімічним: у ньому в "згорнутому" вигляді присутні погляди етносу на самого себе як на носія певної культури і оцінка власного "національного характеру" [4, 28].

Оскільки *батьківщина*, будучи одним із базових елементів національної самосвідомості, відіграє значну роль у визначенні власної ідентичності як члену окремого народу і відповідного соціуму, цьому концепту приділено особливе місце у житті людини.

Батьківщина є одним із головних концептів, завдяки котрим формується свідомість представників турецької нації. Цей концепт має глибокі історичні корені, у ньому відображений процес розвитку турецького народу і мови.

У межах цього дослідження була підібрана низка лексичних одиниць, завдяки яким у сучасній турецькій найчастіше вербалізується концепт *батьківщина*: *vatan (anavatan), yurt (anayurt), memleket, sıla*. Кожна із цих лексичних одиниць має пов'язані між собою, проте нетотожні значення, саме тому вважаємо доцільним привернути увагу до лексикографічного аспекту.

Розглянемо в першу чергу слова безпосередньо тюркського походження. За даними тлумачного словника Турецького лінгвістичного товариства лексема *yurt* у турецькій мові має такі значення [5, 2201]:

– батьківщина, країна, земля, на котрій проживає певний народ із власною культурою;

– рідний край (значення слова в цьому контексті є більш вузьким і дещо відповідає поняттю *memleket*);

– організація, яка допомагає людям, що потребують догляду чи житла;

– намет, в якому жили кочові тюрки;

– гуртожиток;

– місце, де проводяться навчальні курси;

– лікарня;

– країна, край (у переносному значенні); наприклад: *Bu köypehlivanlaryurdudur* – ‘Це село – край борців’;

– місце первісного походження, подальшого масштабного вирощування чи розведення (у переносному значенні); наприклад, *Kahvenin ilkyurdu Yemen’dir*– ‘Ємен – перша батьківщина кави’;

– територія літньої чи зимової стоянки турецьких кочівників (діал.);

– земельні володіння, нерухоме майно (заст.)

Отже, ми спостерігаємо певну кількість трактувань, багато із яких прямо чи опосередковано пов’язані із розумінням батьківщини як окремого міста.

Простір використання лексеми *yurt* є досить різноманітним: *yurtbilgisi* – ‘краєзнавство’, *yurt dışı* – ‘закордоном’, *yurtiçi* – ‘в межах країни’, *yurtözlemi* – ‘туга за батьківщиною’, *yurtsever* – ‘патріот’, *anayurt* – ‘батьківщина, вітчизна’, *yeryurt* – ‘місцепроживання’, *babayurdu = babaocağı* – ‘отчий дім’, *bakımyurdu*– ‘притулок для людей похилого віку чи інвалідів’, *biçkidikişyurdu*– ‘курси кроїння та шиття’, *öğrenciyurdu* – ‘гуртожиток’, *sağlıkyurdu* – ‘лікарня’, *yaşlılaryurdu* – ‘притулок для людей похилого віку’, *yetiştirmeyurdu* – ‘дитячийбудинок’, *yurtedinmek = yurttutmak* – ‘оселятися, осідати’, *yurtlanmak* – ‘оселятися’; *yurtluk* – ‘маєток, володіння’, *yurtsal* – ‘вітчизняний’, *yurtsamak* – ‘тужити за батьківщиною’, *yurtsuz* – ‘той, хто немає батьківщини чи оселі’, *yurttaş*– ‘співвітчизник, громадянин’, *yurttaşlık* – ‘громадянство’.

У коментарях до тексту Абу-л-Газі “Родовід туркменів” міститься інформація щодо того, що термін ‘*юрт*’ (*yurt)* в значенні “місце для кочівлі” широко використовується в Середній Азії та Ірані, починаючи з XIII ст. У цьому джерелі наведена думка російського сходознавця, тюрколога, іраніста та монголіста проф. І. Н. Березіна стосовно етимології зазначеного слова: “Слово *юрт* (јурт), цілком імовірно, походить від дієслова јур-у ~ јор-у ~ јур-у ~ јоер-у – ‘ходить’, ‘йти’ (ср. *yürümek* – ‘ходити’ в турецькій мові); таким чином, јур-у+т>јурт могло на самому початку означати ‘ходіння’, ‘кочування’, місце для кочівлі”[6].

Тобто спочатку в тюркських мовах під лексемою *yurt* малась на увазі ‘територія для кочівлі’, ‘місце стоянки’. Слід зазначити, що на початкових ступенях розвитку цивілізації тюркомовні племена займалися скотарством та кочували. Першим відомим союзом тюркомовних племен були гуни; історично відбулося декілька переселень тюрків із сходу на захід і в II тисячолітті нашої ери тюрки досягли території Анатолії. Турки-сельджуки в XI ст. почали завоювання земель сучасної Туреччини, які на той час знаходились під Візантією. У 1299 р. була заснована Османська імперія, ця держава стала спадкоємицею сельджуків та завершила боротьбу із Візантією взяттям Константинополя в 1453 р.

Після прийняття турками ісламу в турецьку мову увійшло поняття *vatan*. Це слово арабського походження дуже міцно вкоренилось у свідомості народу і по сей час є найбільш поширеним вербальним відображенням батьківщини.

Первісна релігія турків, тенгріанство, мала із ісламом чимало спільного, а налагодженні відносини із арабами посприяли запозиченню не тільки релігії, але і багатьох елементів мови. Якщо розкласти османську мову на складові частини, велика кількість лексичних і граматичних елементів буде запозичена із арабської та перської мов. Проте незважаючи на проникнення арабських позичень у турецьку, слово *yurt* не припинило свого існування, і на

зміну первісному значенню (‘місце для кочівлі’) прийшло нове значення (‘країна, край, батьківщина’).

На наш погляд, важливо підкреслити той факт, що під батьківщиною розуміється не тільки країна, у якій людина народилася і громадянином якої вона є, але й рідний край. Цьому другому значенню відповідає як *yurt*, так і *memleket*.

У сучасній турецькій мові існує цікава тенденція називати терміном *memleket* батьківщину в порівнянні із чимось більш масштабним. Турок може сказати іноземцю, що Туреччина – це *memleket*, проте на запитання іншого турка *‘Memleketiniz ne?’* він дасть відповідь, згадуючи певний регіон, іль чи ільче, а іноді й місто чи село.

У тлумачному словнику Турецького лінгвістичного товариства друге значення слова *yurt* – ‘рідний край’, ‘рідні місця’ – пояснюється через *memleket*. За даними цього словника лексема *memleket* в турецькій мові має такі значення:

– землі, які знаходяться під владою держави, країна;

– місце, де людина народилася та виросла;

– район, який розглядається з позицій клімату та виробництва; наприклад, *Lübnan; portakal, hurmavemuzmemleketiydi.(R.H. Karay)* – ‘Ліван – країна апельсинів, хурми та бананів’;

– сукупність людей, що мешкають у окремій країні; наприклад, *Bütün memleketin kadınları bugün, enfakiribile, beyaz giymişler, beyaz örtünmüşler (H. E. Adıvar);* ‘Всі жінки країни сьогодні, навіть найбідніші, одягнуті в біле, загорнуті в біле’ [5, 1366]:.

Розглянемо похідні від цієї лексеми: *memleketlerarası* – ‘міжнародний’ (у сучасній турецькій мові більш розповсюджений термін *uluslararası*, тому що саме під *ulus* мається на увазі народ, нація), *memleketçi* – ‘патріот’, *memlekethavası* – ‘мелодія країни’ (вираз із народної пісні-тюркю), *memleketli* – ‘той, хто походе із тих же країв, земляк’; *memleketsiz* – ‘той, у кого нема рідного краю’.

У семітських мовах згідно із правилами словотвору виділяється корінь, від якого за певною моделлю через додавання голосних та приголосних утворюються нові слова. Отже, у випадку із *memleket* (تمملـــک), беручи до уваги, що перша – *m* є словотворчим префіксом, можна виділити корінь*: m-l-k.* В османській мові для відображення множини поруч із *memleketler* вживалось *memalik* (ممالک), а слово, яке мало значення ‘раб’ звучало, як *memlûk* (مملوک). У всіх цих лексемах ми бачимо спільний корінь *m-l-k*, що походить від слова *mülk* (ملک), яке в сучасній турецькій мові має значення ‘майно, зокрема, нерухоме’. Проте застарілим значенням цієї лексеми за інформацією із тлумачного словника Турецького лінгвістичного товариства є ‘землі, що знаходяться під владою держави, країна’[5, 1434]. На нашу думку, швидше за все спочатку цей термін вживався для окремих регіонів, які з часом перетворювались на частини країни.

Значення слова *vatan* (وطن) у тлумачному словнику розкривається через *yurt* [5, 2082]. Оскільки першоджерелом цього слова є арабське дієслово ‘поселитися’, під *vatan* у першу чергу малося на увазі ‘місце, у якому оселялися’. Інша похідна лексема *mevtın* (موطن), яка використовувалась в османській мові, також означає місце, край (множина – *mevâtın*).

Слід зазначити, що по відношенню до того, хто народився і виріс на чужині, для позначення батьківщини використовується лексема *sıla*. Це слово вживається у випадках, коли мова йде про зустріч із рідними після розлуки. Слово *sıla* арабського походження та утворено від дієслова ‘досягнути’ (в турецькій мові палітра дієслів із подібним значенням буде досить великою: *kavuşmak, ulaşmak, erişmek, varmak*).

У контексті лексичної одиниці *sıla*, повернення до рідного дому, батьківщина протиставляється чужині, *gurbet*. Це протиставлення прослідкується для всіх вищенаведених лексем, проте в цьому випадку воно є особливо чітким. Звідси й відповідне лексичне і фразеологічне використання: *sıla etmek = sılaya gitmek* – ‘поїхати на батьківщину, відвідати рідні місця’; *sılacı* – ‘той, хто після розлуки зустрів родичів, повернувшись в рідні місця’; *sıla hastalığı* – ‘крайня туга за рідними та батьківщиною’, буквально ‘хвороба за

батьківщиною'; *sıla özlemi* – 'туга за батьківщиною', *daüssıla* – утворено від арабського префіксу *dâ* та лексеми *sıla* і має теж саме значення, що і *sıla özlemi* [5, 1753].

Оскільки концепт формується у співвідношенні із іншими поняттями, у тому числі як пов'язаними із ним, так і з тими, що знаходяться у протиставленні до нього, для кращого розуміння концепту батьківщина необхідно простежити паралель *батьківщина – чужина*.

Лексема *gurbet* має значення місця, далекого від країв, де людина народилась та виросла [5, 800]. Існує спектр виразів, пов'язаних із цією лексемою, а саме: *gurbetacısı* – 'туга за батьківщиною', буквально 'біль від чужини', *gurbet çekmek* – 'нудьгувати за рідними місцями, переживати тяготи чужини'; *gurbete düşmek = gurbetellere düşmek* – 'подаватися до місць, далеких від домашнього вогнища', *gurbete çıkmak* – 'поїхати до далеких країв', *gurbetçi* – 'той, хто живе на чужині', *gurbetçilik* – 'життя на чужині', *gurbeteli* – 'чужина', *diyarı-gurbet* – лексема має значення чужого місця, у яке здійснено переїзд у зв'язку із роботою, навчанням тощо; *gurbetzade* – лексема утворена від арабського *gurbet* та перського *zade* і має значення 'той, хто проживає на чужині', *gurbete düşmüş*.

М. Еліачик помітив цікавий факт: "Поняття батьківщини у нас почало набувати ще більшого значення особливо після Танзимату, після Кримської війни 1853-1856 років і російсько-турецьких війн почуття на чужині внесли новий вимір в поняття батьківщини. У минулому, за винятком військової та штатської служби, не було розповсюджено, щоб людина часто покидала місця, де вона народилася та виросла, проте кризова ситуація, яка розвинулась після війн, принесла із собою внутрішню міграцію, в літературу почала входити тема батьківщини і чужини; цю тему почали опрацьовувати новими символами та образами у віршах і прозі" [7, 53].

Османська імперія припинила існування під тиском внутрішніх та зовнішніх проблем, та після Першої світової війни на її місці було побудовано нову державу. Роль Мустафи Кемаля Ататюрка у становленні як республіки, так і сучасного турецького менталітету є безперечною. Якщо звернутись до історії, можна прослідкувати певні тенденції: із приходом Ататюрка концепт *батьківщина* набуває нового значення, асоціюючись в ментальності турецького народу із республіканською формою правління, самостійністю і національною єдністю.

Турецька нація по теперішній час є згуртованою та патріотичною, а лексеми *vatan, memleket,* і *yurt,* завдяки яким вербалізується концепт *батьківщина*, викликають у турецького народу емоційний відгук, проте треба зазначити, що у сучасній мові з названих лексем лексема *vatan* є основним і найбільш вживаним засобом вербалізації цього концепту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кубрякова О. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей редакцией Е. С. Кубряковой. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
2. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.
3. Красних В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
4. Воркачов С. Г. Слово «Родина»: значимостная составляющая лингвоконцепта // Язык, коммуникация и социальная среда: сб. научн. трудов / под ред. В.Б. Кашкина. Воронеж: ВГУ, 2006. Вып. 4. – с. 26-36.
5. Türkçe Sözlük. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005. 10 Baskı. – 2244 S.
6. Абду-л Гази «Родословная туркмен» пер. Кононов А.Н. // Текст воспроизведен по изданию: Родословная туркмен. Сочинение Абу-л-гази, хана хивинского. Изд. АН СССР. 1958. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus6/Abulgazi/framepred.htm
7. Eliaçık M. Çerkeşîzâde Muhammed Tevfik Efendi'nin Vatan Kasidesi / Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2. Режим доступу: http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/1542710947_4.kitapcik.pdf

Стаття надійшла до редакції 17.04.2014 р.

Тищенко Е. А., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

**КОНЦЕПТ РОДИНА/VATAN В ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ:
ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Статья посвящена изучению отображения концепта РОДИНА/VATAN в турецком языке. В результате лексикографическго анализа выделены соответствующие лексемы-вербализаторы концепта. Внимание уделено когнитивному и лингвокультурологическому аспектам концепта.

Ключевые слова: *концепт, родина, когнитивная лингвистика, лингвокультурология, лексикография.*

Tyshchenko K., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

**THE CONCEPT OF HOMELAND/VATAN IN THE TURKISH LANGUAGE:
LEXICOGRAPHIC ASPECT**

The article is devoted to the research of the display of the concept of HOMELAND/VATAN in the Turkish language. Relevant lexical elements have been identified as a result of the lexicographical research. Attention has been devoted to the cognitive and lingvoculturological aspects of the concept.

Key words: *concept, homeland, cognitive linguistics, lingvoculturology, lexicography.*

УДК 811.134.2

Толстова О.Л. к.філол.н., асист.**,**
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ІСПАНСЬКОГО ФУТБОЛЬНОГО ЖАРГОНУ

У статті подано загальну характеристику іспанського футбольного жаргону. Об'єкт дослідження поділено на професійний футбольний жаргон та жаргон футбольних фанатів. Проаналізовано структуру, функції, сфери вживання, семантичні особливості кожної групи. Футбольні фанати розглядаються як агресивна субкультура, яка протиставляє себе решті суспільства, що відображається у їхньому лексиконі.

Ключові слова: *жаргон, соціолект, субкультура, футбол, футбольні фанати, лексема.*

Соціальні явища перманентно впливають на мову. Результат цього впливу – специфіка використання мови представниками різних вікових та соціальних груп – дедалі більше привертає увагу лінгвістів.

Актуальність дослідження обумовлена зростанням мовознавчого інтересу до лінгвістичних субстандартів, браком відповідних теоретичних лінгвістичних праць на зазначену тематику в іспанській філології а також зростаючою популярністю футболу в Іспанії та активністю словотвірних процесів у цій галузі і змінністю лексичного складу, що потребує фіксації та аналізу.

Метою статті є здійснити класифікацію іспанського футбольного жаргону, проаналізувати його з позицій структури, функцій, сфер вживання, виділити семантичні особливості.

Дослідження здійснено **на матеріалі** інтернет-джерел, зокрема, форумів фанатів *"Real Madrid"* та *"Barcelona*", сайту *frikipedia.es* та інших спеціалізованих сайтів, відеосюжетів, присвячених футболу та футбольним фанатам, лексикографічних джерел.

Об'єктом дослідження виступає іспанський футбольний жаргон. **Предметом** – його структура, функції, семантичні особливості та сфери вживання.

Жаргон є некодифікованим різновидом національної мови, що протиставляється усім іншим різновидам і характеризується здатністю проникати в них, асистемністю, несамостійністю існування [Карпець 2006 6]. Слід розрізняти професійний та соціальний жаргон, оскільки функції та конотація лексем будуть різними.

Розширення футбольного лексикону в останні роки, пов'язане, в першу чергу, з успіхами іспанських клубів та збірної у світових та європейських чемпіонатах, що сприяло значному підвищенню популярності цього виду спорту.

Футбольний жаргон є явищем неоднорідним, можна виділити дві його основні групи, які окрім сфери застосування будуть також різнитися функціями, лексиконом та референтами лексем: професійний футбольний жаргон, який використовують тренери, футболісти у ситуаціях пов'язаних з їхньою професійною діяльністю, та жаргон футбольних фанатів, який відноситься до соціальних жаргонів.

Професійний футбольний жаргон складає функціонально-забарвлена лексика з обмеженою сферою вживання. Основною її функцією є спрощення спілкування та взаєморозуміння. Приклади футбольних професіоналізмів: *puntete* – удар по м'ячу носком ноги; *la cantera* – базові футбольні команди; *el filial* – команда нижчої категорії по відношенню до клубу, якому вона належить (наприклад, *Barcelona B* по відношенню до основної команди) ; *el sandwich* – фол одночасно двох гравців з команди суперника проти одного футболіста; *la liebre* – швидкісний гравець; *tirar un ladrillo* – дати занадто сильний пас. Як бачимо, лексика стосується елементів гри, особливостей тренувального процесу, характеристики професійних якостей гравців та ієрархії в системі футбольних клубів.

Дуже часто функцію функцією футбольного жаргону буде номінативна – тобто передавати спеціальні значення, що не мають відповідностей у загальновживаній мові.

Дослідження цього різновиду жаргону представляє певні складності, зважаючи на обмеженість та закритість сфери його використання. Хоча зазначимо, що в Іспанії ця тема останнім часом користується популярністю. Зокрема, колишній футболіст мадридського "Реалу" Еміліо Бутрагеньо провів курс лекцій з футбольного жаргону, також компанія "Рексона" в рамках своєї рекламної кампанії відкрила на

сайті сторінку „*La Real Academia de la jerga futbolera”*, де за допомогою користувачів створено словник футбольного жаргону.

Другу велику групу футбольного жаргону складає жаргон футбольний фанатів, який, на відміну від професійного, вирізняється пейоративністю, стилістичною зниженістю, жартівливою чи вульгарною забарвленістю. Для лексичних одиниць характерна експресивно-емоційна конотація.

Футбольні фанати (*hinchas, hinchada, pibes*) є частиною футбольних вболівальників, які дотримуються певної специфічної субкультури і діють у відповідності до неї [Березовский 2011, 2]. Жаргон є невід'ємною характеристикою їхньої субкультури поряд з атрибутикою, певним набором практик – виїзди на матчі, специфічна поведінка на стадіоні, кричалки, пісні, створення мозаїк, тощо. Як правило, це молоді люди, переважно чоловіки. Вік – 15-25 років [там само].

На думку Хосе Антоніо Ґарріґа Зукаля, одного з дослідників футбольного фанатизму, який 3 роки провів у їхньому середовищі, є три риси, які вирізняють справжнього фаната – це вірність, пристрать та дії, пов'язані з виявом жорстокості (*fidelidad, fervor, prácticas violentas)* [Zucal 2005, 202]. Фанатів вирізняє підвищений емоційний фон, емотивний аспект особистості пригнічує логічний.

Центральним концептом фанатського руху є “*el aguante”* (стійкість, витривалість). В іспанському фанатському середовищі це полісемантична категорія, яка передає основу філософії іспанських фанатів, головний принцип їхнього руху. “Тільки в боротьбі, у практиках зі справжньою, а не символічною жорстокістю можна перевірити “*el aguante”.* Воно включає в себе знання своєї витривалості, стійкості до болю, відсутність страху у ризикованих ситуаціях”[Zucal 2006, 97]. “*El aguante”* – це захист “своєї” території, відсутність будь-яких відносин з поліцію і з фанатами суперників”. Має чітко виражену тілесну природу – татуювання, шрами є показниками “*el aguante”.*

Аналізуючи структуру лексикону іспанських футбольних фанатів відзначимо, що основу для його розвитку складає інтержаргон – сукупність жаргонної лексики, загальної для багатьох жаргонів мови, зрозумілої для більшої частини населення. Оскільки вік більшості вболівальників, як уже зазначалося, 15-25 років, широко використовується молодіжний жаргон, його лексика і фразеологія адаптується до футбольної тематики: *salir por la culata* – невдало реалізувати задумане (наприклад, футбольну комбінацію); *la creme de la creme* – найкращим чином; *ser un perro viejo* – бути досвідченим (футболістом).

Оскільки фанати характеризуються агресивністю, особливо, по відношенню до суддів, а також до команди суперника, широко використовується інвективна лексика, що також є складовою інтержаргону: *capullo, cabrón, hijo de puta, inepto*, *me cago en tus muertos, maricón, jilipollas,cazurro.*, *cornuo, payaso, borracho, tonto. cerdo, chulo, bruto, giñao, ladrón.*

Групи футбольних фанатів мають також свій термінологічний апарат, пов'язаний переважно з різними фанатськими практиками та внутрішньогруповою стратифікацією: *el tifo* – мозаїка, створена футбольними фанатами у певному секторі (як правило, із символікою команди, за яку вболівають фани); *los hooligans* – найбільш радикальна

частина фанатів, для яких характерною є агресивна поведінка, акти вандалізму та інші протиправні дії на стадіоні чи за його межами (в Латинській Америці мають також назву *Barra brava, ultras*); *los pibes* – синонім *hinchas; el cántico de fútbol* – пісні, що фанати виконують під час матчів на підтримку своєї команди; *raquetear* – проводити ревізію, патрулювати "свою" територію перед матчем (пов'язано з тим, що фанати суперника, приїжджаючи на "чужу" територію, можуть робити на стінах та фасадах образливі написи, також красти футболки та прапори суперників [Ambroccó 2013, 156]).

Щодо фразеології та лексики, пов'язаної безпосередньо з процесом обговорення футбольного матчу, тут у лексиконі фанатів констатуємо вплив ЗМІ, а саме футбольних коментаторів, які суттєво збагатили футбольний лексикон: *comer un gol* – пропустити гол, *calentar el banquillo* – сидіти на лаві запасних, *gol de camerino* – гол на перших хвилинах матчу*, escupir la pelota* – сильно вдарити по м'ячу.

Ідентифікаційна функція жаргону – потреба показати свою належність (явну, бажану чи удавану) до певного соціуму, реалізується у назвах фанатських рухів. Фанати клубу *"Barcelona"* називаються *culés; "Real Madrid" – merengues.* Таке значення цих лексем як периферійне закріплене навіть у словниках [DRAE]. Фанати інших клубів: *"Manchester United" – diablos rojos, "Arsenal"(London) – cañoneros, "Valencia" – los che.* Фанати збірних: Франції – *galos,* Португалії – *lusos*, Німеччини – *teutones*, Югославії – *balcánicos,* Голландії – *tulipanes.*

Як бачимо, більшість лексем двох останніх тематичних груп створені на основі метафоричного та метонімічного переносів, а назви фанатів збірних яскраво відображають національні стереотипи іспанців. За багатьма назвами стоїть певна історія виникнення. Так, зокрема, фанати клубу *"Atlético Madrid"* називаються *colchoneros (матрацники),* оскільки тканину для першої своєї форми цей клуб замовляв на місцевому матрацному заводі.

Потрібно розрізняти загальні назви усіх футбольних фанатів певного клубу і назви окремих фанатських організацій-угрупувань, як правило, найбільш радикально налаштованих. Наприклад, фанати клубу *"Barcelona",* об'єднані в угрупування *Boixos Nois,* що нараховує близько 800 членів. *"Real Madrid" – Ultra Sur, "La Coruña" – Riazor Blues.*

Особливе значення у футбольному жаргоні має ономастикон, а саме назви команд та імена футболістів, оскільки основні теми для обговорення – матчі, ігри, футбольні чемпіонати. Майже кожен футболіст серед фанатів має прізвисько, або й декілька.

Шляхи творених цих лексем найрізноманітніші, часто вони характеризуються складною мотивацією, поєднанням кількох моделей, що варто, на нашу думку, дослідити окремо. Тут перерахуємо лише найчастотніші моделі:

- словоскладання: *Batigol (Batistuta+gol), Tonigol (Tony+gol);*
- метафоричний перенос за особливостями зовнішності: *El Piojo (Claudio López), El Mono (Burgos), El Ángel rubio (Schults);*
- за професійними якостями*: La moto (Gento)*, *El Mago (Valerón), La Calculadora (Xavi Hernández);*
- метонімічний перенос: *El Pelusa (Diego Maradonna), Caracortada (Riberý)*
- гра слів: (*Tristelme (Riquelme), Madonna, Maradroga (Maradonna),* тощо.

Деякі найпопулярніші гравці мають декілька прізвиськ. Наприклад, один з найвидатніших футболістів сучасності Ліонель Мессі: *hobbit aregentino, gnomo argentino, la Pulga Atómica, El que nunca ase nada, Messías.* У цьому випадку прізвиська виконують також ідентифікуючу функцію – вибір лексеми фанатом визначає його ставлення до футболіста, оскільки футбольні фанати відокремлюють себе не лише від решти суспільства, а від фанів команди-суперника і намагаються продемонструвати їм своє зневажливе ставлення, що відображається, зокрема, у використанні негативно конотованих одиниць.

Позитивна конотація зустрічається в прізвиськах набагато рідше; як правило, по відношенню до видатних футболістів минулого: *El Sabio de Hortaleza (Luís Aragonés), O Rei (Pelé).*

Окремої згадки в контексті жаргону футбольних фанатів, на нашу думку, вартий іспанський інтернет-ресурс FRIKIPEDIA.es. Це неформальна молодіжна енциклопедія, на зразок російськомовного lurmore. Автори статей фрікіпедії відзначаються креативністю, на словотвірному рівні зокрема, широко використовують гру слів. Багато в чому, вони є законодавцями моди у царині жаргону футбольних фанатів, тому варто приділити увагу цьому інтернет-ресурсу. Крім того, індивідуальний словотвір – важливий засіб розширення і удосконалення експресивних можливостей мови.

Деякі одиниці з FRIKIPEDIA.es адаптуються футбольним фанатами і стають невід'ємною частиною їхнього соціолекту. Спостерігається і зворотній процес – використання у статтях лексем жаргону футбольних фанатів. Оказіоналізми, створені авторами, відповідають іронічній спрямованості статей, також для них є характеним експресивне забарвлення та індивідуальний характер. Наприклад, замість *fútbol* вживається лексема *furbo* (з італійської „хитрун, спритник").

Творчий потенціал авторів FRIKIPEDIA.es можна прослідкувати, зокрема, на прикладі деяких спотворених назв найвідоміших футбольних клубів:

El Real Madrid – el Real Mandril,
La Real Sociedad – la Real Suciedad
El Deportivo – el Deporculo,
El Real Zaragoza – el Real Sacaygoza,
El Valencia – el Violencia
El Atlético de Madrid – el Patético de Madrid,
F.C. Barcelona – F.C. Barceló, Farsa (від скороченої назви клубу – Barça).
El Borussia de Dortmund – el Burrosía de Dormún, тощо.

Наведені лексеми характеризуються експресивністю та стилістичною зниженістю.

Численними є похідні, що утворюються від власних імен та назв команд шляхом суфіксації і позначають прихильність, приналежність до фанатів окремої команди чи тренера: *madridismo, barcelonismo, bilardista (*від *Bilardo), menotista (*від *Menotti).* Також варто звернути увагу на лексему *madriditis,* що визначається як "злість, яку відчувають фанати клубу *"Barcelona*" до *"Real Madrid"* [Nombedeu 2004, 105]. Антонім – *barcelonitis.* Це поняття сприймається як хвороба, зокрема, використовується у таких мовних контекстах – "*madriditis incurable", "tienes madridítis, tómate aspirina",*

"madriditis – no es más que una inflamación". Лексема цікава тим, що заперечує визначення жаргону деяких лінгвістів. Наприклад, О.Селіванова визначає жаргон як "різновид соціолекту як додаткова лексико-фразеологічна система мови, яка містить паралельні експресивно-оціночні, найчастіше стилістично знижені позначення загальновідомих понять" [Селіванова 2006, 152]. Однак, у наведеному прикладі цієї паралельності не спостерігається, лексема не має аналогу у загальновживаній мові. Отже, критерій паралельності не є релевантним для визначення жаргону.

Зважаючи на специфічність футбольного жаргону, його проникнення в інші сфери життя не є частотним явищем. Зафіксовано лише декілька прикладів: *jugar a lo Barcelona* – нечесно грати (вираз окрім сфери футболу використовується у соціальній сфері); *inmessionante* (від *Lionel Messi)* – необмежена здатність до самовдосконалення. Більш частотним є проникнення футбольної термінології у загальновживану розмовну фразеологію: *casarse de penalty, quedarse en fuera del juego, meterse por la escuadra.*

Фіксуємо також цікавий одиничний випадок проникнення футбольної термінології у жаргон злочинців: у 2009 році в Іспанії була затримане злочинне угрупування, яке в пресі отримало назву *"los futbolistas"*, оскільки в якості коду в телефонних перемовинах використовувало футбольну термінологію: *pelota* – жертва*, partido de fútbol* – напад, *árbitro* – поліцейський. Цей факт, безумовно, не відображає загальну тенденцію, а лише свідчить про популярність футболу в Іспанії.

Отже, як було продемонстровано – футбольний жаргон є неоднорідним явищем, в якому ми виділяємо професійний жаргон та жаргон футбольних фанатів (соціальний тип жаргону). В лексиконі футбольних фанатів яскраво відображається такі їхні риси як агресивність, креативність, почуття гумору. В структурі цього жаргону виділяємо інтержаргон, з особливим акцентом на інвективній лексиці, термінологію, пов'язану з фанатськими практиками, прізвиська футболістів, ідентифікуючу лексику, лексику, пов'язану з процесом гри. Окреме місце займає лексема "*el aguante".* Для лексичних одиниць характерна експресивно-емоційна знижена, переважно негативна конотація. Функції жаргону футбольних фанатів: ідентифікуюча, номінативна, функція мовної гри.

Перспективним напрямком дослідження є докладніший аналіз концепту "*el aguante",* розгляд словотвірних моделей футбольного жаргону, дослідження футбольної метафори, футбольної термінології, лінгвістичних особливостей футбольного гумору, створення словника футбольного лексикону іспанської мови,

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовский К.С. Жаргон футбольных фанатов как социокультурное явление // Молодёжь и наука: Сборник материалов VII Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых учёных, посвященной 50-летию первого полета человека в космос [Електронний ресурс]. – Красноярск: Сибирский федеральный ун-т, 2011. – Режим доступу: http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2011/section16.html

2. Карпець Л.А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект, Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Л.А. Карпець; Харк. нац. ун-т ім.

В.Н.Каразіна. – Х., 2006. – 19 с.

3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К., 2006. – 716 с.

4. Arboccó M., Arboccó J. Barras bravas y tiempos bravos: violencia en el fútbol peruano [Електронний ресурс]. – Avances en Psicología, Vol. 21 Issue 2, 2013.– Режим доступу:

5. Garriga Zucal J.A. "Acá es así": Hinchadas de fútbol, violencia y territorios // Avá Revista de Antropología, núm. 9. – 2006. – P. 93-107.

6. Garriga Zucal J.A. Lomo de macho. Cuerpo, masculinidad y violencia de un grupo de simpatizantes del fútbol [Електронний ресурс]. – Cuadernos de Antropología Social, núm. 22, 2006. – Режим доступу: http://redalyc.uaemex.mx/src/inicio/

7. Nomdedeu Rull A. Terminología del fútbol y diccionarios: elaboración de un diccionario de especialidad para el gran público [Електронний ресурс] / Antoni Nomdedeu Rull // tesis doctoral, Universidad Autónoma de Barcelona, 2004. – 248 p. – Режим доступу: http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/4872/anr1de4.pdf?sequence=1.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Glosario de términos futbolísticos [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.elfutbolin.com/diccionario-de-futbol/index.asp?inicial=v 9. Diccionario de la lengua española [Електронний ресурс] – [Vigésima 2-a ed.] – Режим доступу: http://www.rae.es/drae.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Толстова О.Л., к.филол.н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СТРУКТУРА И СЕМАНТИКА ИСПАНСКОГО ФУТБОЛЬНОГО ЖАРГОНА

В статье подана общая характеристика испанского футбольного жаргона. Объект исследования распределен на профессиональный футбольный жаргон и жаргон футбольных фанатов. Проанализированы структура, функции, сферы употребления, семантические особенности каждой группы. Футбольные фанаты рассматриваются как агрессивная субкультура, которая противопоставляет себя остальному обществу, что отображается в их лексиконе.

Ключевые слова: *жаргон, социолект, субкультура, футбол, футбольные фанаты, лексема.*

Tolstova O.L., Candidate of Philology, Assist. Prof.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

STRUCTURE AND SEMANTICS OF THE SPANISH FOOTBALL JARGON

The article deals with the general description of Spanish football jargon. A research object is divided into professional football jargon and jargon of the supporters of football clubs (football fans). We analyze the structure, functions, spheres of the use and semantic features of each group. We consider football fans as aggressive subculture, which matches itself against other society, and it is represented in their lexicon.

Key words: *jargon, sociolect, subculture, football, football fans, lexeme.*

УДК 81'255.4:811.111=161.1

Трищенко І.В., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імени Тараса Шевченка, м. Київ

ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЛІТЕРАТУРНИХ ПАРОДІЙ ДЖ. ЛЕННОНА В ПЕРЕКЛАДІ

В статті досліджуються лінгвостилістичні особливості пародії Дж. Леннона на класичний британський детектив та шляхи їх відтворення в перекладі. Зокрема аналізується авторське вживання власних назв і імен, повторів, обігравання сталих виразів, алюзій та елементів абсурду.

Ключові слова: *пародія, детектив, оказіональні утворення, обігравання сталих виразів, алюзії, повтори, елементи абсурду.*

Джон Леннон є культовою фігурою в світі сучасної музики. Ми знаємо його як члена гурту «Бітлз» та автора популярних пісень, які заволоділи серцями людей по всьому світу. Але він був різнобічно обдарованою та креативною особистістю. Ще в школі він малював карикатури на викладачів, а в дорослому віці влаштовував різноманітні перформанси зі своєю дружиною Йоко Оно, знімався в кіно. Виявляється, що він також пробував себе в літературній творчості. 23 березня 1964 року вийшла друком перша книжка його поезії та короткої прози «John Lennon in His Own Write» (гра слів write – right). Друга його книжка, про яку йтиметься мова в даній статті, вийшла 24 червня 1965 року. ЇЇ переклад на російську мову зробив Олексій Курбановський [1]. Українського перекладу ми не знайшли. В оригіналі ця книжка має назву «A Spaniard In The Works», в дослівному перекладі «Испанец на заработках» або «В переделке». Але перекладач відчув тут натяк на англійську ідіому «to put/ throw a spanner in the works», еквівалентну відомій російській фразі «вставлять палки в колеса». Враховуючи також

те, що Дж. Леннон зображений на обкладинці з розводним ключем (a spanner) в капелюсі та плащі матадора, в перекладі назва звучить як «Испалец в колесе». Такий варіант видається обгрунтованим, бо навіть в назві перекладач хотів підкреслити пародійність та креативність цієї збірки.

Як ми знаємо, Дж. Леннон, як і багато інших оригінальних митців, належав до покоління «бітників» або «зламаного» (broken) покоління. Їм був притаманний дух свободи, бунтарства, нонконформізму. Вони відчували потребу в новій мові (в широкому сенсі), щоб адекватно реагувати на ситуацію в навколишньому світі. Середина 1960-х – це початок діяльності концептуалістів, поява романів «чорного гумору» (Дж. Барт, К. Воннегут, Т. Пінчон, Дж. Хеллер), консервних банок Е. Уорхолла в художніх галереях і т.д.

В своїй літературній творчості Дж. Леннон теж прагне зламати існуючі мовні та культурні стереотипи, а також поглузувати над міщанським здоровим глуздом та ханжеськими нормами буржуазної моралі й благопристойності. Знаючи всі нюанси створення масової культури зсередини, він уїдливо пародіює класичні зразки різних творів популярних жанрів. В даній збірці представлені пародії на детектив, казку, політичний коментар, світську хроніку, телепроповідь, поезію. Це дослідження присвячено пародії Дж. Леннона на твори детективного жанру та її перекладу.

Легендарними персонажами британського детективу є всім відомі Шерлок Холмс та доктор Ватсон, а серед реальних представників злочинного світу – це Джек-Патрач. Отже вони і стали об'єктами пародії. Дж. Леннон також глузує з пам'яток британської культури та інституцій влади. Він часто застосовує звуконаслідування, обіграє звучання слів та перекручує їх написання, формує нестандартні оказіональні утворення, оксюморони. В пародії також присутні елементи абсурду, що можна вважати продовженням британської традиції «літератури нонсенсу» (корифеї Л.Керролл та Е.Лір).

Отже проаналізуємо, як перекладач відтворює мовні витівки Дж.Леннона.

Shamrock Womlbs	*Шерсток Хламс*
Dr. Whopper	*Др. Врульсон*
Jack the Nipple/ Jock the Cripple	*Джек-Затошнитель, Джек-Замочитель, Джек-Заторчитель*
Sydnees Aspinall = Mr. Asterpoll, Mr. Asronaute, Mr.Astracan	*Мистер Аспинолл, м-р Астерполл, м-р Астронавт, м-р Астрахань*

Як бачимо, при обіграванні імен персонажів Дж. Леннон застосовує знижену лексику: *whopper* в перкладі означає *жахлива брехня*, *nipple – сосок, соска, cripple – каліка*. Слово *shamrock* перекладається як *біла конюшина* або *трилистник*, який є національним символом Ірландії. Застосування назв рослин при іменуванні людей теж може мати зневажливий відтінок. До того ж, це все приклади антономазії. Перекладач вдається до різних прийомів. Він зберігає образ закладений в оригіналі у випадку *Др.Врульсона*, звертається до іншого образу і створює ім'я Шерсток Хламс, яке є більш промовистим для читачів перекладу. Для Джека – Патрача він знаходить аж три відповідники, які мають зневажливо-глузливе забарвлення.

Варіанти прізвища пана Аспінолла перекладач калькує. Дехто вбачає тут алюзію на Ніла Аспіналла, який був спочатку водієм гурту «Бітлз», а потім очолював компанію Apples Corp. Ltd.

При обіграванні географічних назв, назв установ, районів Лондона та місць паломництва туристів, Дж. Леннон викривляє їх правопис, заміняє частини слів або окремі слова на знижені чи недоречні лексичні одиниці. Перекладачу доводиться проявляти винахідливість, щоб передати саркастичний дух оригіналу. Він використовує графічні засоби, словотвірні моделі рідної мови, обіграє в зневажливому тоні звучання вказаних назв в цільовій мові.

In Much Bladder, a city off the North Wold	*В Моче-ВомпуЗыре, в хоромишке у Северного Эльфа*
Wormy Scabs	*Червяная Запра*
Buckinghell Parcel	*Бакихамский Дурец*
Horses of Parliamint	*Задание Парламента*
the Chasing of the Guards	*Слена Коровула у Торца*
the Statue of Eric in Picanniny Surplass	*Статуя Эрика на Лошади Покатилли*
Bugger Street	*Бейте-Стрит*
Chealthea	*Челюсти*

Привертає увагу те, як Дж. Леннон креативно підходить до вживання відомої у всьому світі фрази: «Елементарно, мій дорогий Ватсон!». Він вдається до алюзій на уславлених представників культури, мистецтва, персонажів казок. Так, Елла Фітцджеральд – відома джазова співачка, Гаррі Беллафонте – легендарний музикант, автор пісень, співак афро-американського походження, а Алек Гінесс – видатний британський актор. Але і тут Леннон не зміг не поглузувати, включивши знижену лексему «*eliphantitui*». Елефантіаз означає чоловічу хворобу, при якій набрякають та збільшуються у розмірі нижні кінцівки або деякі інші органи.

Elementary, my dear Watson!

Ellifitzgerald, my dear Whopper!	*Эллефитцджеральдно, мой дорогой Врульсон!*
Harrybellafonte, my dear Whopper!	*Гаррибеллафонтабельно, мой кровавый Врульсон!*
Eliphantitus, my deaf Whopper!	*Элефекально, мой нагой Врульсон!*
Alibabba, my dead Whopper!	*Алибаббительно, мой дохлый Врульсон!*
Alecguiness my deep Whopper!	*Алекгиннесно, дерьмовый Врульсон!*

Перекладач застосовує калькування, бо ці імена відомі багатьом представникам цільової аудиторії. Але він також адаптує їх за допомогою відповідних засобів цільової мови, зокрема прислівникового суфікса – но. Для відтворення зниженої лексеми «*eliphantitus*» перекладач вживає подібну за звучанням та забарвленням лексему «*елефекально*».

Дж. Леннон також грається зі сталими виразами та намагається їх зруйнувати. Він викривляє їх написання, заміняє окремі компоненти словами, схожими за звучанням,але з іншим значенням. Він навіть вживає власні назви як звичайні.

He knotted in the infirmary (nodded in the affirmative)	*... неоффрейделенно фукнул*
What on urn are you doing? (earth)	*О Роже той, что вы делаете*
How on urge ..	*Во имя всего Свиного ...*
This was not the Shamrock I used to nose. (know)	*... я не знавал ранчо*
... corked (caught) her eye	*... но взглот Мери задержался на разтеле*
... knotted in agremont (nodded in agreement)	*... соглазно икнули*
... retched an agreement (reached an agreement)	*... быстро пришли к согласию*
At the crack of dorchester ... (dawn)	*При первом скрипе дури (двери) ...*
... to my supplies (surprise)	*... к моему уязвлению*

На нашу думку, в більшості випадків перекладачу вдалося відтворити девіантні сталі вирази оригіналу. Він винахідливо обігрує звучання еквівалентних фраз у цільовій мові, підшукує відповідники із зниженим та зневажливим значенням або передає перекручений сталий вираз нормативною літературною фразою. Не дуже вдало перекладач відтворює вираз «*at the crack of dorchester*», але не існує перекладних текстів без втрат.

Дана пародія насичена нестандартними оказіональними утвореннями. Автор створює нові слова замінюючи компоненти складних слів іншими словами схожими за звучанням: *armchurch*(-chair), *policemat*(-man), *thoughtfowl(*ful) face, *nostriches*(-ls), *waveleg*(-length), *mushrudes*(-rooms), *gourmless*(-et). В цільовій мові більшість з цих слів не є складними. Отже перекладачу було нелегко. Відповідно в перекладі вони звучать таким чином: *крестло*, *поллюцейский*, *зачуматое яйцо*, *ноздыри*, *на одной волне*, *гримы, великий дурман*.

За схожим принципом Дж.Леннон перекручує різноманітні коннектори та прислівники: *meanwire*(-while), *almouth*(-most), *otherwives*(-wise), *all the morphia*(more). В перекладі вони передаються нормативними відповідниками.

Характерним для цієї пародії є вживання різного типу повторів. Зустрічається повторення слів із різними варіантами їх неправильного написання: pipe – *pile, pip, wife, pig*, mirror – *mirage, mirage*, breakfast – *breakfat, breakfeet*, gentleman – *genderman, genitalmen*, а також певне слово із зневажливим забарвленням повторюється в словах із різним значенням, але дещо схожими за звучанням, наприклад – *nosebook* (note-), I never *nose* (known), get down to *businose* (-ness), *nosepack*. Для їх відтворення перекладач перекручує написання еквівалентів даних слів в цільовій мові, калькування та вилучення. Отже в перекладі маємо відповідно: *рубка, трупка, шубка; зрякало; завтрах, трахтрах ; жандармен,генитальмены; блохвост, не знавал ранчо, наводиться на это тело.*

Дж. Леннон не одноразово використовує повтори окремих слів, словосполучень, частин речень чи цілих речень. Наприклад: *Safely Safely Sunday Trip; ... that had escaped or escaped; Inspectre smiled smiling; I'd rather have rather have rather; Womlbs got up and paced the floor up and down up and down pacing; "Why are you pacing the floor up and down up and down pacing;, my dear Womlbs?"*. Повторюються навіть частини окремих абзаців, їх завершальні частини відрізняються. Перекладач теж вдається до повторів, враховуючі граматичні особливості цільової мови. Така насиченість твору повторами та надлишковими елементами сприяє створенню атмосфери абсурду.

На семантичному рівні в тексті наявні інші абсурдистські елементи. Так жіноче ім'я та прізвище з назви пародії (Енн Даффілд) в тексті відсутнє, як і сам цей персонаж. Неодноразово трапляється поєднання заперечення та підтвердження однієї і тієї ж інформації в репліках персонажів. Автор описує істеричну поведінку Шерлока Холмса, яка у Конан Дойла йому зовсім не притаманна. У персонажа-повії є горб та прищі, а не сексуальна приваблива зовнішність. Персонаж Джек-Патрач згадує, що в дитинстві батьки його били, бо він з'їв свою сестру. А в фіналі оповіді доктор Врульсон не пам'ятає розв'язки детективного сюжету. Всі ці моменти в тій чи іншій мірі знаходять своє відображення в перекладі.

Таким чином, підводячи підсумки, можемо стверджувати, що перекладач впорався з нелегким завданням. Йому вдалося, не зважаючи на окремі втрати, передати пародійний або навіть гротескний дух та стиль оригіналу. Він продемонстрував вільне володіння обома мовами, мовну креативність та винахідливість, вміння оперувати різноманітними перекладацькими прийомами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. John Lennon A Spaniard In he Works// Испалец в колесе. Перевод с английского Алексея Курбановского. – М.: Изд-во «Манн, Иванов и Фербер», 2011. – 108 с.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2014 р.

Трищенко И.В., к.филол.н., доц.
Институт филологии, КНУ им.Тараса Шевченко, г. Киев

ОТОБРАЖЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПАРОДИЙ ДЖ. ЛЕННОНА В ПЕРЕВОДЕ

В статье исследуются лингвостилистические особенности пародии Дж. Леннона на классический британский детектив и способы их передачи в переводе. В частности анализируется авторское использование имен собственных и географических названий, повторов, обыгрывание несвободных словосочетаний, аллюзий, элементов абсурда.

Ключевые слова: *пародия, детектив, окказиональные образования, обыгрывание несвободных словосочетаний, аллюзии, элементы абсурда.*

Tryshchenko I.V., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

RENDERING OF J. LENNON'S LITERARY PARODIES PECULIARITIES IN TRANSLATION

The article deals with linguistic and stylistic peculiarities of J. Lennon's parody on classical British detective and ways of their rendering in translation. The author's use of proper names and toponyms, repetitions of different types, play on set phrases, allusions and absurdist elements are in the focus of analysis.

Key words: *parody, detective, nonce forms, play on set phrases, allusions, absurdist elements.*

УДК 81'27

Угрин Т.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка
Доктор Університету імені Поля Валері Монпельє III (Франція),

LES REPRÉSENTATIONS INTERCULTURELLES AU SEIN DU PARADIGME REPRESENTATIONNEL

Le présent texte s'interroge sur la typologie des représentations socio-discursives et se focalise sur l'étude des représentations interculturelles qui sont analysées du point de vue pluridisciplinaire. Une attention particulière est mise sur le rôle des médias dans la construction de l'ethnosocioculture, enfin, des stéréotypes intercommunautaires sont passés au crible.

Mots-clés : *fond représentationnel, représentation socio-discursive, représentation interculturelle, ethnosocioculture, stéréotype, médias.*

Malgré l'existence de nombreuses recherches consacrées à l'analyse du discours, l'étude de son aspect cognitif reste actuelle de nos jours, surtout si elle se fait dans un contexte pluridisciplinaire.

L'actualité de cette recherche réside dans une approche interdisciplinaire à l'étude des représentations socio-discursives, et des représentations interculturelles en particulier, elle s'explique par l'actualité des recherches dans le domaine de la linguistique cognitive, des études interculturelles et de la communication. **La nouveauté** du présent travail consiste en rapprochement de la théorie sociologique des représentations sociales avec les théories linguistiques de l'analyse du discours et les études interculturelles.

L'objectif que nous nous posons est d'analyser la notion de représentation interculturelle, ses particularités, ses sous-types ainsi que son fonctionnement dans le discours médiatique qui constituent donc **l'objet de cette étude**.

Parmi les distinctions fondatrices de la théorie des représentations, nous voulons, tout d'abord, revenir à la différenciation *des représentations individuelles ou mentales*, qui sont des états mentaux d'un individu et donc des réalités intrapsychiques, et *des représentations sociales ou publiques*, qui sont des états collectifs s'imposant comme facilitateurs des relations sociales [Durkheim, 1912]. *Les représentations culturelles* font une partie majeure au sein des représentations socio-discursives et la question de l'interculturel, «ce cheminement de l'universel dans la multiplicité vécue des cultures» [Mariet, 1999: 194], en est la clé de voûte.

La notion de l'*interculturel* fait son apparition en France dans les années 1970 dans le cadre de la didactique du français langue étrangère et elle implique «une démarche didactique conçue pour favoriser une pleine reconnaissance et une mise en relation des différentes cultures présentes dans l'école du fait des origines diverses des enfants» [Coste, 1994: 206 cité in Nikou, 2002: 91]. Ainsi, toute société est-elle reconnue comme étant une entité multiculturelle qu'il s'agit de transformer en un lieu d'échanges et de rencontres interculturelles, de croiser plusieurs cultures et de ce fait les enrichir et les rendre complémentaires.

L'interculturel est devenu depuis non seulement un objet d'investigations scientifiques, mais aussi, pour beaucoup d'entre nous, un vécu personnel: «Nous sommes aujourd'hui tous dotés d'une identité à deux composantes majeures: l'international et le patrimonial, le changement (avenir) et l'héritage, la transformation et l'appartenance, la planète et le pays, la «proximité du lointain» (Heidegger)» [Abdallah-Pretceille, 1999: 3].

Cette quête éternelle d'autres cultures, d'autres systèmes de référence n'est pas nouvelle. Sans doute un homme primitif était-il déjà à la recherche d'un Autre. Mais cet Autre n'a peut-être pas été aussi facile d'accès que de nos jours. Ainsi, n'avons-nous plus besoin de quatre-vingts jours pour faire le tour du monde, d'énormes progrès techniques ont relativisé les notions de temps et d'espace. La construction de l'Europe supranationale vise, entre autre, la richesse culturelle et la promotion des échanges.

Malgré tous ces changements récents, la plupart de gens ne connaissent l'étranger que de manière indirecte. Faute de moyens ou de temps, ou pour d'autres raisons encore, nous ne venons pas souvent faire des rencontres directes avec des pays lointains ou même voisins. On finit par s'en créer une opinion fondée sur quelques bribes d'information – souvent d'ordre du stéréotype – trouvées ici et là, dans les images que les médias nous proposent pour la plupart. Ainsi, comme le suggère Isabelle Veyrat-Masson dans un ouvrage collectif consacré aux stéréotypes nationaux en Europe, «le monde de la vitesse et de l'information n'a pas fait disparaître conformisme et répétition! Il en est peut-être, par un curieux paradoxe, le meilleur des agents... « [Veyrat-Masson, 2000: 64].

Mais notre objectif ici ne consiste pas à inculper les médias de créer et de diffuser, de manière fort efficace, des «stéréotypes nationaux», des images stéréotypées de l'Autre. Ces images existaient bien avant la naissance des médias et l'expérience médiatique de ces usagers : «L'interculturalité n'est pas donnée par les médias, elle doit se construire dans leur consommation. Les médias sont occasions d'expérience interculturelle, ils ne sont pas interculturels *a priori*» [Mariet, 1999: 193].

Les médias, en rendant les images de l'Autre plus accessibles et leur circulation plus facile, ne seraient donc pas porteurs d'interculturel, mais plutôt de clefs pour y accéder. Cette tâche n'est guère simple, elle peut se compliquer davantage dans la mesure où à notre

héritage social, pour ainsi dire «traditionnel», s'ajoute un héritage médiatique, signe de modernité, créant ainsi une forte imbrication des deux: «La part de l'imaginaire est grande dans les deux cas, et les configurations qui en découlent varient simultanément avec les individus et les cultures» [Porcher, 1999: 225].

Qui plus est, de nos jours, les relations sociales et la vie culturelle se complexifient et se diversifient de plus en plus, d'où ce constat fait par Martine Abdallah-Pretceille: «Culture et identité se déclinent désormais au pluriel, et c'est cette pluralité qu'il faut prendre en compte, car c'est elle qui constitue désormais la norme» [Abdallah-Pretceille, 1999: 14].

La culture n'est pourtant pas une entité indépendante que l'on pourrait appréhender en dehors de son actualisation dans le sociétal et de ses manifestations dans le communicationnel, bref en dehors de la «mise en scène de la vie quotidienne» [Goffman, 1973, cité in Abdallah-Pretceille, 1999: 17]. C'est donc l'analyse de la vie sociale de l'individu – porteur d'une culture et de ses productions langagières qui devrait rendre possible l'évolution des études culturelles. En ce qui nous concerne, nous allons aborder cette question à travers le prisme de la sociolinguistique et des représentations intercommunautaires en particulier.

Pour ce qui est du contenu des représentations (inter)culturelles dont il est question ici, à la suite de l'analyse de la compétence ethnosocioculturelle et de la représentation de la francité proposée par Henri Boyer dans la revue *Le français dans le monde* [1995, n°272: 41-44], nous pouvons parler de l'existence de l'ethnosocioculture définie en tant qu'un «ensemble composite de traits constitutifs d'imaginaires collectifs» [*ibid.*]. Propre à toute communauté, elle doit être distinguée des connaissances encyclopédiques relatives au monde environnant. Ces dernières sont d'ordre référentiel, c'est un ensemble de savoirs à proprement parler, tandis que l'ethnosocioculture est d'ordre représentationnel, c'est une combinaison de représentations sociales partagées au sein de ladite communauté qui «fonctionne[nt] en discours sur le mode de l'*implicite codé*» [Boyer, 1998: 7] et dont nous pourrions distinguer deux strates – patrimoniale et socioculturelle.

Le premier versant des représentations collectives à la base de l'ethnosocioculture – *une strate, ou un imaginaire, patrimonial(e)* – englobe tous les mythes, symboles, emblèmes nationaux qui font partie du patrimoine communautaire. Il fait preuve d'une très grande stabilité et notoriété, il est l'objet d'un consensus maximal et constitue le noyau représentationnel de l'imaginaire collectif d'une communauté donnée. Les «grandes dates», les «lieux de mémoire», les personnages, les mots et les phrases «célèbres» en font partie. A titre d'exemple, en parlant de la francité, nous pouvons mentionner le 14 juillet, Poitiers, Napoléon et «*Paris vaut bien une messe*», tandis que le 11 septembre, Manhattan, Hollywood et John Fitzgerald Kennedy (JFK) nous feront penser aux Etats-Unis d'Amérique. C'est précisément ce versant de l'ethnosocioculture qui sert à souder l'identité communautaire, surtout dans les situations de communication interculturelle.

Le deuxième versant que, selon de H. Boyer, nous pouvons appeler *strate socioculturelle* est constitué d'images plus ou moins récentes, souvent stéréotypées, qui nous renvoient au vécu social d'un groupe donné. Au sein de cette catégorie il importe, toutefois, de distinguer entre les images faisant preuve d'une stabilité relative (allant parfois jusqu'à plusieurs décennies), telles que la représentation de la famille, de l'argent, du travail, etc., et les représentations les plus récentes communément appelées l'»air du temps». Ces dernières

sont les plus tangibles, sans doute aussi les plus spectaculaires puisque sujettes à des mises en scènes médiatiques, mais aussi les plus instables et susceptibles d'être modifiées. A la surface des représentations collectives, ces éléments reflètent les valeurs, les croyances et les positionnements collectifs qui régissent le vécu communautaire à un moment donné.

Dans la même perspective, nous parlons de *représentations endogènes* si le contenu représentationnel porte sur l'identité du groupe qui est à leur origine, et des *représentations exogènes* s'il porte sur d'autres groupes ou des étrangers vivant dans ce même groupe. Ces dernières sont aussi qualifiées de *représentations interculturelles* et sont de nos jours au cœur de nombreuses enquêtes sociolinguistiques.

En parlant des stéréotypes intercommunautaires, nous pouvons établir deux traits caractéristiques qui leur sont propres, à savoir la construction de l'identité sociale d'un individu et le rôle-clé joué par le stéréotype dans la cohésion sociale d'un groupe. Instrument de catégorisation, le stéréotype permet de s'identifier à un groupe (endogroupe) ou de se différencier d'un groupe (exogroupe). Il apparaît, dès lors, que s'identifiant en tant que membre d'un groupe social, l'individu aurait tendance à accentuer les traits positifs de ce groupe, à le représenter en tant qu'unité plus homogène, plus soudée, ce qui lui permet de renforcer l'estime de soi en tant que membre du groupe en question: «Il existerait (...) une sorte d'attitude sociale générale tendant à favoriser *l'in-group* par rapport à *l'out-group*, et ceci indépendamment des rapports objectifs entre groupes et des motivations individuelles particulières» [Ladmiral, Lipiansky, 1989: 203].

De manière générale, cette situation de rencontre de plusieurs cultures peut engendrer des comportement différents, à savoir déclencher le mécanisme de *la mise en contraste* des deux groupes porteurs de cultures différentes qui accentue les écarts existant entre les groupes, «cha[que culture] se construi[san]t par la différence, par le «contre – l'autre» [Charaudeau, 1990: 50]; de même que déclencher le mécanisme d'*assimilation* qui met en évidence des ressemblances entre les individus appartenant au même groupe.

Cette fonction ontologique d'auto-identification et d'identification de l'Autre se trouve donc complétée par la fonction de la culture dite instrumentale qui «facilite l'adaptation aux environnements nouveaux en produisant des comportements, des attitudes, c'est-à-dire de la culture» [Abdallah-Pretceille, 1999: 9].

Dans son essai de modélisation de l'imaginaire ethnosocioculturel collectif, basé sur un certain nombre d'enquêtes de terrain réalisées par ses doctorants, H. Boyer [1998: 8-9] dresse un inventaire des champs représentationnels des représentations interculturelles. Il les définit comme suit :

1. Perception globalisante du peuple et du pays (climat, religion dominante, situation économique, mentalité ...).
2. Identification institutionnelle, ethnographique, folklorique, gastronomique, touristique.
3. Patrimoine culturel : œuvres, événements, patronymes, dates, objets ...
4. Localisation géographique et/ou géopolitique. Mention de toponymes.
5. Caractérisation par la langue du pays, mots ou expressions empruntés à cette langue.
6. Allusion à la situation, aux relations/faits intercommunautaires.

Ces champs représentationnels sont de toute évidence très variés, ils répondent pourtant tous à notre désir de connaître l'Autre et à la nécessité de se le représenter. «L'image de

l'Autre n'est pas une image en soi, mais pour soi, une image – prétexte destinée à se représenter soi-même», postule Robert Frank [Frank, 2000 : 22-23]. Pour illustrer cette prise de position, ce chercheur français se réfère à une analyse de l'image de la France aux Etats-Unis faite par Frank Costigliola. D'après ce dernier, la France est souvent représentée dans les Etats-Unis en tant que Femme. Cette image devrait permettre aux Américains d'attribuer au peuple français les qualités dites féminines: frivolité, insouciance, caractère affectif et émotionnel, voire hystérique, et, par conséquent, de se représenter en tant que nation sensée, bien équilibrée et rationnelle. D'où, cette conclusion: «L'»auto-image», créatrice d'identité, se nourrit (des) «xénotypes». C'est pourquoi le stéréotype national nous renseigne davantage sur la communauté, la nation et l'époque qui l'a produit, que sur la nation qu'elle brocarde» [Frank, 2000 :23].

En d'autres termes, la perception de l'Autre se fait toujours à travers le prisme de sa culture d'origine et reflète, par conséquent, à la fois l'identité de celui qui représente et de celui qui est représenté.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Durkheim E. Les règles de la méthode sociologique, 12ème édition / Emile Durkheim. – Paris: Quadrige / PUF, 2005. – 149p. – P.VII-XXIV.

2. Mariet F. Le difficile interculturalisme des médias in Diagonales de la communication interculturelle / François Mariet, sous la direction de Martine Abdallah-Pretceille et Louis Porcher. – Paris: Anthropos, 1999. – 230p. – P.193-207.

3. Nikou T. L'interculturel: une autre perspective pour l'enseignement du français langue étrangère (Grèce: enseignement secondaire public) / Théodora Nikou. – Thèse de doctorat de Sciences du Langage. – Montpellier: Université Paul Valéry, juin 2002. – 549p.

4. Abdallah-Pretceille M.. L'éducation interculturelle, 2ème édition / Martine Abdallah-Pretceille. – Paris: Presses Universitaires de France, 1999. – Collection Que sais-je ?, n°3487. – 127p.

5. Veyrat-Masson I. Le procès du petit écran ? in Une idée fausse est un fait vrai. Les stéréotypes nationaux en Europe / Isabelle Veyrat-Masson, sous la direction de Jean-Noël Jeanneney. – Paris: Editions Odile Jacob, 2000. – 230p. – P.63-72.

6. Porcher L. Médias médiateurs, médias intermédiaires in Diagonales de la communication interculturelle / Louis Porcher, sous la direction de Martine Abdallah-Pretceille et Louis Porcher. – Paris : Anthropos, 1999. – 230p. – P.209-226.

7. Boyer H. De la compétence ethnosocioculturelle in Le français dans le monde / Henri Boyer. – Paris: EDICEF, avril 1995, n°272. – 71p. – P.41-44.

8. Boyer H. L'imaginaire ethnosocioculturel collectif et ses représentations partagées : un essai de modélisation in Travaux de didactique du français langue étrangère / Henri Boyer. – Montpellier: I.E.F.E. Université Paul Valéry, 1998, n°39. – 124p. – P.5-14.

9. Ladmiral J.-R., Lipiansky E. M. Représentations sociales et contacts interculturels in La communication interculturelle / Jean-René Ladmiral, Edmond Marc Lipiansky. – Paris: Armand Colin, 1989. – 319p. – P.199-209. – Collection Bibliothèque européenne des sciences de l'éducation.

10. Charaudeau P. L'interculturel entre mythe et réalité in Le français dans le monde / Patrick Charaudeau. – Paris: EDICEF, janvier 1990, n°230. – 83p. – P.48-53.

11. Frank R. Qu'est-ce qu'un stéréotype ? in Une idée fausse est un fait vrai. Les stéréotypes nationaux en Europe / Robert Frank, sous la direction de Jean-Noël Jeanneney. – Paris: Editions Odile Jacob, 2000. – 230p. – P.17-26.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Угрин Т.В., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев
доктор Университета имени Поля Валери Монпелье III, Франция

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В РЕПРЕЗЕНТАЦИОННОЙ ПАРАДИГМЕ

Данная статья посвящена изучению типологии социо-дискурсивных репрезентаций, при этом особое внимание уделяется междисциплинарному анализу межкультурных репрезентаций. В работе рассмотрено роль медиа в формировании этносоциокультуры и исследовано межкультурные стереотипы.

Ключевые слова: *репрезентационный фонд, социо-дискурсивная репрезентация, межкультурная репрезентация, этносоциокультура, стереотип, медиа.*

Ugryn T., Cand.Phil.Sci.,,
Paul Valery Montpellier III University, France, the French philology chair assistant in
Kyiv National Tars Shevchenko University

THE INTERCULTURAL REPRESENTATION IN THE REPRESENTATION PARADIGM

This article studies the typology of socio-discursive representations, in particular the intercultural representations, within an interdisciplinary approach. It examines the role of media in the formation of enthosocioculture and describes the intercultural stereotypes.

Key words: *language picture of the world, socio-discursive representation, intercultural representation, ethnosocioculture, stereotype, media.*

УДК 336.714(477)

Ференс Н., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ В.Б.ЄЙТСА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ О.ЗУЄВСЬКОГО

У статті на матеріалі українського перекладу вірша В.Б.Єйтса «The Circus Animals' Desertion», виконаного О.Зуєвським, розглядаються проблеми інтерпретації індивідуального світобачення автора у поетичному перекладі. Продемонстровано, як власні естетичні установки інтерпретатора і його уявлення про автора впливають на трансляцію авторських смислів.

Ключові слова: *Єйтс, Зуєвський, поетичний переклад, інтерпретація*

Дві основні риси поетичного слова – це його виразна індивідуальність і водночас його неодмінний зв'язок із певним каноном. З одного боку, індивідуальне, унікальне світобачення поета, втілене у тексті, – це саме той чинник, який надає поезії новизни, небанальності, свіжості, а відтак – цінності. З іншого боку, організація поетичного тексту підкоряється законам віршування (або ж настанові відкинути їх), його концепція – певному вибору предмета, і загалом саме відповідність певному *уявленню про поезію* визначає текст як поетичний. Цю суперечність Є.Еткінд свого часу визначив як дихотомію між «умовно-поетичним» та індивідуальним у поезії [4, с.134]. Шукаючи ідеальну форму для донесення до іншомовного читача поетичної форми, образності, думки першотвору, перекладач може прагнути з усією повнотою відтворити унікальне світобачення автора; може вкласти у позірно подібні за змістом й образністю рядки власні смисли; а може й відкинути надто виразну індивідуальність автора як дещо незручне для себе, невідповідне його погляду на те, про що і як має говорити «справжня» поезія.

«Еміграційний» український поет і перекладач Олег Зуєвський переклав лише вісім віршів В.Б.Єйтса, але попри свою нечисленність, ці переклади мають всі ознаки «системного», дослідницького підходу до авторських текстів. В них проглядає намір дати українському читачеві не просто переклади віршів, а й певне уявлення про Єйтса як поета.

Подібно до індивідуальності оригінальної поезії, «індивідуалізованість» поетичного перекладу починається для читача із мовного втілення авторських концептів. Мовний спектр (термін Т.Некряч та Р.Довганчиної [3, с.26-27]) О.Зуєвського як інтерпретатора В.Б.Єйтса характеризується такими рисами: вживання харківського правопису (частотність літери «г»; вживання літери «я» замість «а» у деяких іменах – «Пріям», «Оссіян»); літературна, «рафінована» лексика із нечастими вкрапленнями книжних слів та застарілих форм; точні рими. Закінчена думка і віршовий рядок, як правило, збігаються, що типово для традиційних форм поезії. «Класичність» форми проявляється і у вживанні точних рим, причому на римі зазвичай актуалізуються значущі, а не другорядні елементи висловлювання.

Втілення думки у максимально чіткій, стрункій, «класичній» формі – характерна риса єйтсівської поезії. Його спосіб семіотизації й текстуалізації авторського світу передбачає естетичну й інтелектуальну довершеність вірша, тож принаймні на формально-семантичному рівні тексту, завдяки обраній О.Зуєвським формі, спостерігається симетрія між оригіналом та перекладом. Проте формально-семантичний рівень ідіостилю – це, висловлюючись фігурально, лише верхівка айсберга. Джерела смисло- та світопородження у поезії великою мірою позатекстові, а уявлення про них у тексті дають елементи змістовно-семантичні – зокрема, образи та мікросюжети.

Розгляньмо, як О.Зуєвський дає собі ради із єйтсівською поетичною сюжетикою, на прикладі української версії програмного твору В.Б.Єйтса – поезії «The Circus Animals Desertion». В українських студіях версію О.Зуєвського – метапоезію під назвою «Про звірів, що розбіглися з цирку» – вже докладно опрацювала Л.Коломієць [2, с.280-303]. Ця стаття, однак, пропонує поглянути на цей переклад під інакшим – автороцентричним – кутом зору.

«The Circus Animals Desertion» – пізній вірш Єйтса, знаковий з погляду автобіографізму та насиченості автоалюзіями. У ньому Єйтс декларує відмову від своїх «циркових тварин» чи «масок» – тобто, власне, від системи персоніфікованих символів, якою жив усе своє письменницьке життя, – на користь повернення до умоглядного місця, звідки все прийшло, до «смердючої лахмітникової крамниці серця»/«the foul rag-and-bone shop of the heart» (*підрядник мій – Н.Ф.*). Переклад цього вірша О.Зуєвським може слугувати виразною ілюстрацією його підходу до інтерпретації єйтсівської поезії. Ось перекладна версія першої строфи поруч із відповідними рядками з оригіналу:

Шукав я теми і шукав дарма,
Десь тижнів шість шукав, забувши втому,
Та, мабуть, сил у мене більш нема,
Хіба що серце зберегло, причому
До старости, чи літо, чи зима,
Вони всі грали на кону ясному.
Завзяті хлопці, звиклі до забав,
І жінка й лев, і все, що Бог послав.
[1, с.302]

I SOUGHT a theme and sought for it in vain,
I sought it daily for six weeks or so.
Maybe at last, being but a broken man,
I must be satisfied with my heart, although
Winter and summer till old age began
My circus animals were all on show,
Those stilted boys, that burnished chariot,
Lion and woman and the Lord knows what.
[6, с.346]

Зіставлення із оригіналом показує, що О.Зуєвський, ретельно, майже дослівно відтворивши перший та останній рядки строфи, водночас фактично зігнорував мікросюжет, який в оригіналі деталізує заявлений у заголовку образ «циркових тварин»/«circus animals», вводячи «хлопців *на ходулях*»/«stilted boys» і «розцяцьковану колісницю»/«burnished chariot», завдяки яким «лев»/«lion» та «жінка»/«woman» теж сприймаються як учасники циркового шоу. Перелік «циркових тварин» у першій строфі – це натяки на улюблені ейтсівські теми, які в наступних рядках вірша набудуть форми персоніфікованих конкретних згадок: з'являться, наприклад, наїзники «колісниць» кельтські герої Ойсин та Кухулін; та «жінки» Ніав (героїня ранньої поеми «The Wanderings of Oisin»), графиня Кетлін, Мод Ґонн. Натомість, у О.Зуєвського колісниця і ходулі зникають, а «завзяті хлопці, звиклі до забав» ажніяк не асоціюються із цирком.

Друга і третя строфи у версії О.Зуєвського такі (поруч наведено відповідні уривки з оригіналу):

Хіба старі лиш теми рахувати?
Про Оссіяна, що за ніс вела
Його мета трьох островів шукати –
Змагань, розваг і марних втеч від зла,
Ті теми, що колись двірські палати
В сумних піснях їх чули без числа.
Та чом я слав його по морю всюди,
Його красуні покохавши груди?

Тут інша правда гру змінила їм,
Ґрафиня Кетлін стала в творчім ґроні,
Вона б сконала у жалю своїм,
Коли б небес не зглянулись долоні:
Кохана б душу загубила в нім,
У фанатизмі власного полоні.
Тоді я мрію раптом віднайшов,
Якій віддав думки свої й любов.
[1, с.302]

What can I but enumerate old themes?
First that sea-rider Oisin led by the nose
Through three enchanted islands, allegorical dreams,
Vain gaiety, vain battle, vain repose,
Themes of the embittered heart, or so it seems,
That might adorn old songs or courtly shows;
But what cared I that set him on to ride,
I, starved for the bosom of his faery bride?

And then a counter-truth filled out its play,
The Countess Cathleen was the name I gave it;

She, pity-crazed, had given her soul away,
But masterful Heaven had intervened to save it.
I thought my dear must her own soul destroy,
So did fanaticism and hate enslave it,
And this brought forth a dream and soon enough
This dream itself had all my thought and love.
[6, c.346-347]

Як бачимо, у версії О.Зуєвського прозорі й конкретні єйтсівські автоалюзії стають більш абстрактними та узагальненими. А особливо впадає в око те, як незначні зміни трансформують сюжет вірша, подеколи розриваючи його зв'язок із біографічною дійсністю, що на неї «натякає» оригінал. Рядки «я думав, що моя люба зруйнує власну душу, бо її поневолили фанатизм і ненависть, і з того постала мрія, і незабаром сама та мрія захопила мої думки й любов»/«I thought my dear must her own soul destroy, // So did fanaticism and hate enslave it, // And this brought forth a dream and soon enough // This dream itself had all my thought and love» (*укр.підрядник мій – Н.Ф.*) оповідають про те, як непрості стосунки з революціонеркою Мод Ґонн вплинули на народження образу графині Кетлін і перехід від романтичного ескапізму раннього періоду (до якого належить «Подорож Ойсина», про яку йдеться у першій строфі наведеного уривку) до більш «реалістичної» тематики епохи національного Театру Еббі. Театральна діяльність, езотеричні шукання та робота з *формою* у найширшому сенсі слова так захопили поета, що Мод як жива людина і його власне почуття до неї ніби відійшли у його творчості на другий план.

Натомість, у О.Зуєвського все більш однозначно. Рядки: «Кохана б душу загубила в нім, // У фанатизмі власного полоні», читаються як продовження сюжету «Графині Кетлін», стисло викладеного у попередніх двох рядках: «кохана» – це Кетлін, а «фанатизм», що вже не йде, на відміну від оригіналу, у парі з «ненавистю» (до поневолювачів Ірландії), – це не революційний запал Мод, а готовність Кетлін до самопожертви, яка, за сюжетом п'єси, мало не коштувала їй душі. Через втрату зв'язку між Кетлін і Мод, вигадкою і реальністю «віднайдена мрія» останніх двох рядків – такої собі мікророзв'язки цієї строфи – не має чіткого джерела і, на відміну від «мрії» оригіналу, не протиставляється дійсності. Це призводить до подальших зсувів у сюжеті:

Як Дурень і Сліпець хліби покрали,
А з хвилями Кухулін став на бій,
Містерій серця там були анали,
Та я служив лиш мрії чарівній:
Аби герої власних діл не знали,
І день у спогад переходив мій,
Любив акторів я і сцену й грими,
А не життя, що сховане за ними.
[1, с.302]
And when the Fool and Blind Man stole the bread
Cuchulain fought the ungovernable sea;

Heart-mysteries there, and yet when all is said
It was the dream itself enchanted me:
Character isolated by a deed
To engross the present and dominate memory.
Players and painted stage took all my love,
And not those things that they were emblems of.
[6, c. 347]

У версії О.Зуєвського ліричний герой, знайшовши мрію, плекає її та втілює у своїх героях, позбавляючи їх «власних діл», поки його день «переходить у спогад». Натомість, в оригіналі «персонаж, виокремлений діянням» («character isolated by a deed») «поглинає теперішнє й оволодіває пам'яттю» («engross the present and dominate memory»). Таким чином, вектор зв'язку між реальністю та концептуалізацією реальності у творчості, що її описує вірш, у О.Зуєвського змінюється на протилежний: не поет перебуває у полоні масок, а маски втілюють поетові фантазії. Цікавість викликає і асиметрія у метричному складі оригіналу й перекладу: в середині строфи Єйтс раптово порушує складний, проте стрункий ритмічний малюнок поезії, змушуючи читача задля збереження ритміки або посунути наголос: «charácter» замість «cháracter», – або (вірогідніше) зробити після цього слова паузу, інтонаційно виділивши його, надавши особливої значущості: «character // isolated by a deed». Наступний рядок: «To engross the present and dominate memory», також вибивається із стрункого ритму вірша і звучить так, ніби поет «забувся» і раптом дозволив собі прозову репліку. Натомість, версія О.Зуєвського пропонує класичну «гладеньку» ритміку без пауз чи інтонаційних акцентів, без «перерваного дихання».

Сюжетний наслідок-висновок і в оригіналі, і у перекладі збігається: «Players and painted stage took all my love, // And not those things that they were emblems of» – «Любив акторів я і сцену й грими, // А не життя, що сховане за ними». У третій частині поезії, однак, О.Зуєвський знову відходить від оригінальної сюжетики й демонструє схильність до пом'якшення, «ошляхетнення» Єйтсової «модерністської», майже епатажної прямоти, що межує з грубістю:

Ті образи майстерні і для них
Думки буття плекали, але з чого?
З якихось покидьків, з помий гидких,
З пляшок розбитих чи з котла старого,
З кісток зогнилих, скріпленням яких
Став намул. Без драбини ж, і самого
Мене щось тягне впасти, мов на згин,
У мотлох серця – опертя драбин. [1, с.302]

Those masterful images because complete
Grew in pure mind, but out of what began?
A mound of refuse or the sweepings of a street,

Old kettles, old bottles, and a broken can,
Old iron, old bones, old rags, that raving slut
Who keeps the till. Now that my ladder's gone,
I must lie down where all the ladders start
In the foul rag-and-bone shop of the heart.
[6, c.348]

Єйтсівський оригінальний мікросюжет цієї строфи конкретний: розгортається виразний майже побутописальний образ першопочатку усіх «майстерних образів» («masterful images»), зрощених «чистим розумом» («pure mind»), – серця з його пристрастями, що постає у вигляді «смердючої лахмітникової крамниці»/«foul rag-and-bone shop» із детально розписаним старим непотребом («old kettles, old bottles, and a broken can, old iron, old bones, old rags»/«старі чайники, старі пляшки й дірява бляшанка, стара праска, старі кістки, старе ганчір'я»), крамниці, де за касою сидить «raving slut», тобто «біснувата хвойда» (*укр.підрядники вище мої – Н.Ф.*). В останньому мікрообразі дослідник Д.Росс вбачає паралель із образом графині Кетлін, вказуючи на органічний зв'язок між епітетами «pity-crazed» і «raving» [6, с.69]; зважаючи на послідовну появу в тексті поезії основних єйтсівських жіночих образів, можна піти далі і твердити, що «біснувата хвойда» – це певний «реалістичний» образ-підсумок усіх тих надприродних фей та пристрасних красунь і інтелектуалок давноминулих літ, про яких писав поет, така собі гірка гіпербола «життєвої правди» про палку революціонерку й ораторку Мод Ґонн, тож образ цей – конче важливий для наскрізного сюжету поезії.

Натомість, у О.Зуєвського лише перелічуються «ниці» речі, що складають «мотлох серця», і їх перелік не складає жодної додаткової картинки, а несимпатична, *непоетична* «біснувата хвойда» взагалі зникає. Звертає на себе хіба що розгорнутий образ «кісток зогнилих, скріпленням яких // Став намул», який можна прочитати так: все, що було миле серцю, нині мертве й поховане. Натомість, у Єйтса кістки – це лише елемент лахмітникового «краму», а милі серцю речі скоріше не загинули, а постаріли, знебулись – на це вказує повторюваний епітет «старий»/«old» в оригіналі. Введена розгорнутим образом кісток тема смерті, вочевидь, і зумовлює майже есхатологічний пафос фіналу у О.Зуєвського: не мирно, як в оригіналі, «лягти туди, де починаються усі драбини»/«must lie down where all the ladders start», а «впасти, мов на згин».

Бачимо, що О.Зуєвський як перекладач схильний згладжувати суперечливість єйтсівських поетичних форм та тем, вилучаючи «скандальні» образи чи приводячи їх до певного «обтесано-поетичного» стандарту, і водночас включати у текст елементи, що додають поезії піднесеності. Така інтерпретація заснована, вочевидь, на міфах про Єйтса – аристократа-містика від поезії та Єйтса – автора вишуканої лірики. За оцінкою самого перекладача, поезія Єйтса сполучила в собі «все найліпше з "інтелектуаліста" Еліота, а також ірландську романтику» [1, с.625]. Саме через такий погляд, як можна припустити, переклади суто ліричних і більш «однозначних» у сюжетно-естетичному плані єйтсівських поезій – метавірші «Дикі лебеді в Кулі» [1, с.303], «Смуток любові» [Ibid, с.299-300], «Серце жінки» [Ibid, с.300] та «У сивій старості» [Ibid] – позначаються стильовою й смисловою близькістю до оригіналу.

Перекладацькій творчості О.Зуєвського як інтерпретатора творів В.Б.Єйтса притаманне намагання «виправити» автора, перевиразити його задум «кращим» чином, ніж це зроблено в оригіналі; певні частини оригінального твору він розглядає як більш значущі, інші елементи – відкидає як такі, що спотворюють смисл цілого, яким бачить його перекладач. Сам О.Зуєвський відзначав, що Єйтса «треба вважати за (…) "універсального клясика"» [1, с.426], і що для перекладу було обрано «найбільш відомі його речі, які, однак, віддзеркалюють різні зразки його поетики – починаючи від традиційно мелодійних та явно "нескладних" за своїм змістом поезій і кінчаючи його майже герметичними експериментами», які «не зважаючи на цю їхню різноманітність, усі (…) визначаються найвищим рівнем естетичної досконалості» [Ibid, с.428]. Саме в ключі «естетичної досконалості» і водночас *естетичного удосконалення* О.Зуєвський і перекладає єйтсівські тексти. Він оминає або нівелює притаманну поетиці оригінального Єйтса – а надто «модерністській» пізній поетиці – естетичну та етичну амбівалентність.

Єйтс у інтерпретації О.Зуєвського виступає як поет взірцевий, еталонний, навіть архетипний, і така міфологізація не може не викривити домінанти творчої індивідуальності великого ірландця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зуєвський, О.: «Я входжу в храм...» Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / Упоряд. Н.Казакова; НаУКМА. – К: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 840 с.
2. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу. (На матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії). – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – 522 с.
3. Некряч Т.Є., Довганчина Р.Г. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в перекладах українською та російською мовами. Монографія – К: Видавництво Ліра-К, 2014 – 220 с.
4. Эткинд Е. Об условно-поэтическом и индивидуальном (Сонеты Шекспира в русских переводах)// Мастерство перевода. 1966. – с.134-161.
5. Ross, D. Critical Companion to William Butler Yeats: A Literary Reference to His Life and Work. – Facts on File, 2009. – 672 p.
6. Yeats, W.B. Collected Poems (The Collector's Library) – NY: Scribner Paperback Poetry, 2013. – 480 p.
7.

Стаття надійшла до редакції 14.04.14.

Ференс Н., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

В статье на материале украинского перевода стихотворения У.Б. Йейтса «The Circus Animals' Desertion», выполненного О.Зуевским, рассматриваются проблемы интерпретации индивидуального мировидения автора в поэтическом переводе. Демонстрируется, как собственные эстетические установки интерпретатора и его представления об авторе оригинала влияют на трансляцию авторских смыслов.

Ключевые слова*: Йейтс, Зуевский, поэтический перевод, интерпретация*

Ferens N., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv

The article deals with the Ukrainian version of W.B.Yeats' The Circus Animals' Desertion by O.Zuyevskiy and the issues of rendering author's unique worldview in translation. Translator's own aesthetic values and their idea of what the author is are shown to be among possible reasons for shifts in the translated poem's content.

Key words: *Yeats, Zuyevsky, poetic translation, interpretation.*

УДК 324:81'42

Філіна Д.В., магістрант,
Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС: ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІЇ

У статті розглядаються з подальшим узагальненням різні підходи до трактування поняття «дискурс» та питання, пов'язані з ознаками та функціями політичного дискурсу як особливого виду дискурсу інституційного.

Ключові слова: *дискурс, текст, політичний дискурс, політична комунікація.*

Зміни у політиці держави, перехід до демократії, до реальних подій у політичному житті країни привертають увагу до цієї області соціальних комунікацій. Політичний дискурс є відображенням суспільно-політичного життя країни, містить елементи її культури, передає загальні та національно зумовлені культурні цінності. Інтерес до вивчення політичного дискурсу виявляють представники різного фаху, науковці, що представляють різні ділянки наукового знання, а також найширші маси громадян, які цікавляться політикою. Аналіз політичного дискурсу дозволяє вивчати тактики й стратегії спілкування, визначати універсальні й національно детерміновані особливості політичного дискурсу.

Актуальність дослідження політичного дискурсу продиктована, по-перше, специфікою об'єкта дослідження, адже об'єктивно існує потреба в науковому обґрунтуванні даного феномена, хоча й досі немає одностайності щодо розуміння політичного дискурсу у рамках різних наукових напрямків. Спостереження за подіями, які відбуваються в українському політичному просторі, де розгортається система механізмів та технологій політичного спілкування, які й форматують політичну реальність України, створить необхідне підґрунтя для запобігання спробам маніпуляцій суспільною свідомістю під час здійснення політичної комунікації.

Мета даної статті полягає в тому, щоб у рамках загального визначення поняття «дискурс» виокремити основні характеристики та функції саме політичного дискурсу.

Ступінь опрацювання теми іншими науковцями: основи теорії політичного дискурсу були закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті рр. XX ст. шляхом аналізу лінгвістичного контексту громадської думки. До класичних праць з даної проблематики належать роботи Т.ван Дейка, Ю. Габермаса, Р. Барта, Н.Ферклоу, П. Серіо, а також дослідження вітчизняних авторів О.Баранова, О.Шейгал, Г. Почепцова мол. Вивченню дискурсу у цілому було присвячено численні дослідження, автори яких занурюють це явище в настільки різноманітні наукові системи, що змістове наповнення терміна «дискурс» постає наразі ширшим за зміст терміна "мовлення" [1: 227]. І це не дивно: зараз дискурс, будучи багатоаспектним **складним феноменом**, як об'єкт вивчення знаходиться на перехресті філософії, логіки, соціальної психології, семіотики, теорії штучного інтелекту, літературознавства, етнографії, теорії комунікації**,** а також опрацьовується різними напрямами лінгвістики: психолінгвістикою, когнітивною лінгвістикою, прагмалінгвістикою, етнолінгвістикою, лінгвокультурологією та ін. У рамках різних наук і наукових напрямків термін «дискурс» розуміють відмінно, що, безсумнівно, утруднює спілкування між науковцями і спонукає визнати полісемію цього терміна.

Виникши на світанку гуманітарної науки – в античні часи, це слово позначало бесіди (діалоги, мовлення) – спершу (у древньому Римі) тільки стосовно вчених, згодом – і широкого загалу (що, зокрема, фіксує Словник братів Грімм 1860 р.) [10: 10]. Тільки у 50-х роках минулого століття «дискурс» почав вживатися як лінгвістичний термін; до наукового обігу на позначення мовленнєвої комунікації його впровадив Ю.Габермас. Різні лінгвістичні аспекти дискурсу висвітлюються у працях таких відомих зарубіжних мовознавців, як Ш.Баллі, Е.Бенвеніст, Р.Годель, Т. ван Дейк, Р.Крейд; Н.Арутюнова, М.Бахтін, О.Богданова, В.Борботько, А.Вежбицька, І.Ільїн, С.Крестинський, М.Миронова, О.Падучева, В.Петров, В Україні розробленням дискурсологічних питань займалися М.Бартун, Ф.Бацевич, І.Безкровна, К.Серажим, О.Боровицька, Р.Бубняк, В.Бурбело, В.Буряк, Н.Волкогон, Т.Воропай, О.Галапчук, Г.Жуковець, С.Коновець, Д.Мамалиґа, Н.Непийвода, Т.Нікульшина, О.Онуфрієнко, Л.Павлюк, Т.Радзієвська, Л.Рябополова, Т.Скуратовська, І.Соболева, М.Феллер, О.Фоменко, І.Штерн, Г.Яворська та ін.

Широкий модус використання терміна «дискурс» навіть у лінгвістичній літературі призвів до того, що на сьогодні не є можливим запропонувати якесь єдине визначення, яке б охоплювало всі контексти його функціонування. Не можна не погодитися з Ф. Бацевичем відносно того, що це поняття характеризується повною невизначеністю місця поняття *дискурс* у системі категорій та модусів існування мови [3: 91]. Наукову нечіткість й аморфність щодо семантичного усталення у змістовому наповненні поняття дискурс відбивають і тлумачні словники, у яких презентується рефлекс «наївного поняття» про цей феномен. Так, наприклад, в електронному словнику англійської мови подаються такі визначення поняття «дискурс» («discourse»): розмова («conversation; talk»); послідовна промова стосовно певної думки («consecutive speech on a given line of thought»); тренування мислення («reason exercising»); висловлення судження та підбиття підсумків («judging and inferring»); мислення («reasoning») тощо [14: 41].

Ю. Караулов і В. Петров у вступній статті до збірника праць Т. ван Дейка «Язык. Познание. Коммуникация» (М., Прогресс, 1989) наголошують, що розуміння та тлумачення поняття дискурс протягом останніх двадцяти років постійно змінювалося [5: 8] від його усвідомлення у форматі низки зв'язних речень у 60-70-х роках минулого століття що знайшло відображення, зокрема, в таких авторитетних лексикографічних джерелах, як словники Вебстера, Варіга, Дудена (Webster, Wahrig, Duden), до його розуміння одним із найвідоміших розробників теорії дискурсу, голландським лінгвістом Т. ван Дейком в термінах складного комунікативного явища, яке окрім тексту містить екстралінгвістичні фактори (знання про світ, судження, установки, цілі адресата, необхідні для розуміння тексту. Таким чином, дискурс у сучасній лінгвістиці далеко вийшов за межі тексту як логічно скомпонованого і прагматично орієнтованого повідомлення, набувши психокогнітивних та соціокультурних характеристик.

На разі існує величезна кількість визначень дискурсу, які віддзеркалюють найрізноманітніші аспекти його складної природи. Так, у монографічному дослідженні О.В. Тріщук «Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище» наводиться **51 визначення термін**а «дискурс»[11: 8-20]. Роблячи певні узагальнення, можна твердити, що дискурсу у сучасному лінгвістичному обігові притаманні такі основні розуміння:

- Дискурс як текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, історико- та соціокультурними, психологічними та іншими чинниками, що зумовлюють його сутність (Т. ван Дейк, Ю.Караулов, В.Петров, І.Штерн та ін.);
- Дискурс як цілеспрямована соціальна дія, як словесний компонент, комунікативного акту, зумовлений певною тяглістю культурної й ментальної традицій етносу (Н.Арутюнова, Г.Кук, К.Пайк та ін.);
- Дискурс як ментальне утворення, що виникає у свідомості читача в процесі сприйняття тексту як складного, семантично навантаженого знака, існує стільки, скільки триває процес його сприйняття й розуміння (В.Костомаров, Н.Бурвикова та ін.).
- Дискурс як тематично, культурно або інакше взаємопов'язані тексти, що може поповнюватися іншими текстами (А.Баранов, Д.Добровольський).
- Дискурс як реалізація певних дискурсивних практик; плинна мовленнєва діяльність у тій чи іншій сфері людської діяльності, калейдоскоп висловів, фраз, аналітичних статей та інформаційних повідомлень, публічних виступів, інтерв'ю, коментарів, кулуарних обмінів думками, що характеризує буття у часі (М.Фуко, А.-Ж.Греймас, Ж.Курте та ін.) [10: 12].

З-поміж різних підтипів інституційного дискурсу (науковий, масово-інформаційний, релігійний, педагогічний, медичний, військовий, юридичний, дипломатичний, діловий, рекламний, спортивний) [7] політичний посідає особливе місце, адже жоден політичний режим не може існувати без комунікації. Мова необхідна для того, щоб переконувати, надавати інформацію, продукувати накази тощо. Специфіка політики, на відміну від інших сфер людської діяльності, полягає переважно в її дискурсивному характері: більшість політичних дій є речовими діями вже за своєю природою [13: 18]. Це дає необхідні підстави вченим розглядати політичну діяльність як діяльність мовленнєву.

На думку відомої дослідниці політичного дискурсу О. Шейгал, мова політики, політична комунікація, політичний дискурс – терміни взаємопов'язані. Вона фактично ототожнює терміни «політичний дискурс» та «політична комунікація», а мову політики розглядає як структуровану сукупність знаків, які утворюють семіотичний простір політичного дискурсу.

На думку О. Шейгал, можна виділити 3 підходи до вивчення політичного дискурсу:

1) дескриптивний підхід, який передбачає класичну методику риторичного аналізу публічних виступів; розглядаються мовленнєва поведінка політиків, риторичні засоби та прийоми, маніпулятивні стратегії;

2) критичний підхід, який спрямований на критичне вивчення соціальної моралі, що виражається у дискурсі; мовлення розглядається як засіб влади та соціального контролю;

3) когнітивний підхід, який надає можливість перейти від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації [13:9-10].

Слід зазначити, що в рамках дескриптивного підходу дослідник залишається нейтральним, незалежним експертом, а для критичного аналізу характерна політична заангажованість дослідження: дослідник відкрито займає сторону тих, хто втратив владу, або пригнічених [13: 9]. У першому розділі своєї фундаментальної монографії «Семиотика политического дискурса» (М.,2004) рос. дослідниця О. Шейгал, розглядаючи функції політичного дискурсу, доводить, що основною його функцією є інструментальна – боротьба за владу, заволодіння нею та її збереження. Вищевказана функція проявляється, з одного боку, в мобілізації до дій, спрямованих на їхнє здійснення, у формі прямих звернень, лозунгів, закликів, законодавчих актів; а з іншого – створює необхідний емоційний настрій цільової аудиторії (надія, гордість за країну, впевненість, ворожість, ненависть). Мовленнєві дії різного виду (репрезентативи, регулятиви, інтеррогативи, експресиви) також можуть стимулювати відповідні акціальні дії, наприклад, погроза застосування сили може припинити страйк.

Д. Грейбер виокремлює такі функції політичного дискурсу: 1) поширення інформації (information dissemination); 2) визначення порядку денного (agenda setting), що спрямоване на контроль за поширенням інформації; 3) проекція в майбутнє та минуле, іншими словами, прогнозування політики на майбутнє на основі аналізу позитивного або негативного досвіду минулого [13: 35].

Дослідники політичного дискурсу виділяють ще таку його функцію, як конструювання мовленнєвої реальності. Б.Норман називає цю функцію креативною, оскільки реальність створюється тут мовою у повній відповідності із постулатами гіпотези мовної відносності Сепіра-Уорфа [Там само].

Проте найважливішою функцією політичного дискурсу, безсумнівно, є функція політичної пропаганди, переконання та впливу. Політичний дискурс виступає суттєвою складовою соціокультурної взаємодії у людській спільноті, спрямованої на виформовування такої суспільної думки, яка потрібна авторові дискурсу.

Саме мовленнєвий вплив є основною метою політичної комунікації; на її досягнення орієнтується вибір тих чи тих лінгвістичних засобів [14: 23]. Принципова

відмінність політичної мови від повсякденної полягає не у використанні певних формальних засобів, а в такій зміні співвіднесеності між планом вираження словесного знака і його значенням, при якому звичайні одиниці мови отримують незвичайну інтерпретацію, а добре відомі ситуації включаються до несподіваних смислових контекстів: речі "перестають називатися своїми іменами".

Ця специфіка політичного дискурсу як унікальної знакової системи багато в чому пояснює і специфіку політичного тексту, з якого може бути вилучений певний імпліцитний смисл, що не зводиться до ословленого, а іноді є навіть прямо протилежним останньому. Більше того, деякі вчені вважають, що цей неексплікований смисл і є "істинним" смислом політичного тексту [16: 57]. Такі теоретичні настанови створюють нове підґрунтя для розуміння аутентичності політичного тексту в цілому, водночас форматуючи вибір методів його дослідження (метод пресупозиції, гештальт-аналізу, прототипічного аналізу, концептуального аналізу), скерованих на виявлення глибинних смислів, генератором яких виступає політичний дискурс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь.– М.: Совет. энцикл.,1990. – С. 136-137.
2. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики / Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – С. 3-42.
3. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Монографія. – Львів: Видавничий центр при ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 281 с.
4. Бляхер Л.Е. Российский политический дискурс и концептуализация становящегося политического пространства. – Полис. – 2002. – № 3. – С. 31-40.
5. Дейк Т.А., ван. Язык, познание, коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Ильин М.В. Политическое самоопределение России. – Pro et contra, 1999. – Т. 4. – № 3.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
8. Паршин П.Б. Лингвистические методы в концептуальной реконструкции // Системные исследования, методологические проблемы. – 1986. – М.: Наука, 1987.– С.398-423.
9. Политология: Словарь-справочник // Сост. М. А. Василик, М.С. Вершинин и др. – М.: Гардарики, 2001. – 328 с.
10. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Монографія / За ред. В. Різуна. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392
11. Тріщук О.В. Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище. – К.:НТУУ «КПІ», 2009. – 392 с.
12. Филиппов А.Ф. Наблюдатель империи: империя как понятие социологии и политическая проблема. – М.: Индем, 1991. – 69 с.

13. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: Гнозис, 2004. − 326с.
14. Geis M.L. The Language of Politics. – NY. etc.: Springer Verl., 1987. – 189 p.
15. Mey J. The Pragmatics of Transition // Political discourse in transition in Europe, 1989-1991.– Amsterdam; Philadelphia, 1998. – P. 25-34.
16. Pocock J.G.A. Politics, Language and Time: Essays on political thought and history. – NY.: Atheneum, 1971. – 291 p.
17. Seidel G. Political Discourse Analysis // Handbook of discourse analysis. – L. etc., 1985. – Vol. 4. – P. 43-60.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Филина Д.В., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС: ОСОБЕННОСТИ И ФУНКЦИИ

В статье рассматриваются с дальнейшим обобщением различные подходы к определению понятия «дискурс» и вопросы, связанные с признаками и функциями политического дискурса как особого вида институционального дискурса.

Ключевые слова: *дискурс, текст, политический дискурс, политическая коммуникация.*

Filina D.V., Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

POLITICAL DISCOURSE: FEATURES AND FUNCTIONS

The article deals with different approaches to the definition of the term «discourse» and with the problems connected with the peculiarities, features and functions of political discourse as a specific type of institutional one.

Key words*: text, discourse, political discourse, political communication.*

УДК 81’255.4’38=134.2=161.2

Циркунова І.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОЛІФОНІЯ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІРОНІЇ В РОМАНІ К.Х. СЕЛА «ВУЛИК» ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

В статті розглядається теорія аргументативно-поліфонічної інтерпретації Освальда Дюкро, як один із сучасних підходів до аналізу іронії. На основі роману каміло Хосе Села «Вулик» розглянуто як іронічна модальність може реалізуватися за рахунок «багатоголосся» тексту та його відтворення в перекладі на українську мову.

Ключові слова: *поліфонія, іронія, переклад.*

Останні десятиліття в лінгвістиці відбулися докорінні зміни, які змусили по-новому подивитися на проблему «людина і мова» та сприяли появі нових теорій та поглядів на природу та сутність мови. Пошуки таких лінгвістичних принципів пояснюються «підвищенням уваги до людського фактору, суб’єктивності» [Макаров 2003, 83]. Таким чином, в сучасній лінгвістиці відбулася зміна наукової парадигми, яка отримала назву антропоцентричної. Оскільки в центрі сучасних наукових досліджень знаходиться людина, то можна стверджувати, що більшість з них характеризуються підвищеною увагою до суб’єктивізму в мові, безумовним проявом якого є іронія.

Когнітивний поворот – зміна наукової парадигми, переорієнтація на процес пізнання, яким позначилася друга половина XX ст., не могла обійти і переклад. Він сприяв появі нових поглядів на нього, зокрема йдеться про появу когнітивного перекладу. Переклад перестає розглядатися як лише перекодування тексту з мови оригіналу на мову перекладу. Оскільки людина існує в певному середовищі, яке впливає на її ментальні процеси, важливе місце відводиться картині світу та мові, як засобу її відтворення. Особлива увага приділяється «мовній картині світу» перекладача, співвідношенню його мисленнєвих та мовних структур, та «національній мовній картині світу», бо кожна мова має притаманні лише їй концептуальні характеристики, виражені в граматиці та лексиці. Іронія, як суб’єктивна категорія, вимагає від перекладача чіткого усвідомлення намірів автора, закладених в іронічне висловлювання, а також адекватного відтворення іронії в перекладі, з урахуванням концептуальних особливостей мови перекладу та її сприйняття у носіїв мови перекладу.

Серед сучасних лінгвістичних підходів до іронії перш за все треба назвати теорію аргументативно-поліфонічної інтерпретації О. Дюкро, домінантним в якій є комунікативний аспект. Ілокутивність реалізується залежно від стратегій мовця, які він нав’язує своєму партнеру по комунікації. О.Дюкро наполягав на неподільності семантико-прагматичних факторів висловлювання, він не розглядав висловлювання окремо від контексту, відмовився від мінімального смислу, незалежного від контексту. О. Дюкро прийшов до висновку, що важливо не шукати поняття виражене словом, а визначити тип дискурсу, в якому це слово реалізує певне значення. Як зазначав вчений, «аналіз дискурса передбачає вивчення ***реальних*** висловлювань, тоді

як лінгвістика, описуючи слова, відкриває в них посилання на ***можливе*** вживання у висловлюванні» [Ducrot 1996, 344]. З огляду на вищезазначене, а також на те, що окремо від контексту, без прив'язки до ситуації та за відсутності розуміння намірів мовця, інтерпретувати іронічне висловлювання неможливо, доречно розглядати іронію саме з позиції теорії Освальда Дюкро.

За теорією поліфонії, висловлювання постає як звучання декількох «голосів» або «точок зору», що накладаються одна на одну. Дуже часто іронічна модальність реалізується за рахунок поліфонії (багатоголосся) тексту, тобто накладанні декількох голосів, а саме голос автора, наратора та персонажів, на контрасті між якими і створюється іронічний ефект. Мова йде про невідповідність, контраст, що виникають між:

- авторським коментарем та реплікою персонажів;
- мовою автора, контраст між оповіддю, описом та міркуванням самого автора;
- контраст між мовою персонажів, що проявляється в діалозі, полілозі та авто діалозі;
- імплікації категорії «здорового глузду»
- вплітання додаткового голосу у висловлювання через алюзії (інтертекстуальність) та невласне прямої мови, як авторсько-персонажної контамінованої структури.

Завдання перекладача полягає у виявленні та відтворенні цих опозицій в перекладі зі збереженням іронічного ефекту.

Розглянемо приклад, де іронія реалізується на невідповідності між авторським коментарем та реплікою персонажа:

El único comentario fue un ***comentario puritano****. –* ¡*Caray, con las horas de estar bebida* [Cela 2008, 116]! – *Перехожі спромоглися лише* ***по-пуританські зауважити:*** *зранку вже налигалася, чорт забирай*! [Села 2011, 68].

Хоча переклад не є еквівалентним, оскільки кінцевий текст не відповідає вихідному, а саме його семантичній та синтаксичній структурам, тим не менш він адекватний, бо повністю відтворює комунікативну ситуацію оригіналу, а також передає комунікативний та іронічний ефекти. Перекладач застосував ряд трансформацій, а саме: об'єднав два речення в одне, таким чином пряма мова персонажів в оригіналі перетворилася в невласне пряму мову в перекладі. Він також вдався до перестановки членів речення (Чорт забирай переніс кінець речення), конкретизація: *las horas – зранку*, вжив більш стилістично забарвлене слово *налигатися.*

Оскільки іронія реалізується в межах одного або декількох абзаців, тобто потребує більш широкого контексту, часто відбувається поступове нагромадження інформативних речень, які завершуються несподіваним авторським коментарем, який суперечить попередньому опису, з чого і створюється іронічний ефект. Як правило, в першій «інформативній» частині автор описує персонажа таким, яким той сам себе позиціонує, тоді як укінці, одним або декількома реченнями перекреслює все вищесказане, з чого і виникає відчуття іронічного ставлення до персонажа.

*(1) La ilusión de toda su vida hubiera sido llegar a diputado; él pensaba que ser uno de quinientos entre veinticinco millones no estaba nada mal. Don Trinidad anduvo coqueteando varios años con algunos personajes de tercera fila del partido de Gil Robles, a ver si conseguía que lo sacasen diputado****; a él el sitio le era igual; no tenia ninguna demarcación preferida [13].***

Його заповітною мрією було вибитися в депутати; він гадав, бути одним із п'ятиста на двадцять п'ять мільйонів зовсім не зле. Кілька разів дон Тринідад загравав із третьорядними фігурами з партії Хіля Роблеса, сподіваючись, що ті допоможуть йому стати депутатом – ***байдуже, від якої округи, щодо цього він не мав жодних упереджень [23].***

В перекладі збережено іронію. Фіксуємо лексичну заміну: замість ***sitio (місце)*** вжито ***округа (demarcación***), можливо тим самим автор компенсує її, оскільки далі перекладач застосовує прийом модуляції ***«щодо цього він не мав жодних упереджень»***, звідки вилучається ***demarcación.***

Іронічний ефект також виникає і на суперечливості авторського опису: характеристика персонажа – зовнішній вигляд. В наступному прикладі іронічний ефект оригіналу повністю відтворюється в перекладі:

(2)El señor Suárez tiene todo el aire de ser un hombre muy atareado, de esos que dicen al mismo tiempo: «Un exprés solo; el limpia; chico, búscame un taxi». Estos señores tan ocupados, cuando van a la peluquería, se afeitan, se cortan el pelo, se hacen las manos, se limpian los zapatos y leen el periódico. A veces, cuando se despiden de algún amigo, le advierten: «De tal a tal hora, estaré en el Café; después me daré una vuelta por el despacho, y a la caída de la tarde me pasaré por casa de mi cuñado; los teléfonos vienen en la guía; ahora me voy porque tengo todavía multitud de pequeños asuntos que resolver». ***De estos hombres se ve en seguida que son los triunfadores, los señalados, los acostumbrados a mandar. Por teléfono, el señor Suárez habla en voz bajá, atiplada, una voz de lila, un poco redicha [16].***

Сеньйор Суарес має вигляд дуже заклопотаної людини, з тих, що одним духом випалюють: «Чорної кави! Чистильника! Хлопче, збігай по таксі!» Коли такі заклопотані люди заходять до перукарні, то голяться, стрижуться, роблять манікюр, чистять черевики та читають газету водночас. Інколи, прощаючись із приятелем, вони попереджають: «З такої й до такої години я буду в кав'ярні. Потім піду до контори, а надвечір зазирну до шуряка; телефони є в довіднику; а зараз я поспішаю, бо маю ще залагодити безліч справ». ***Варто подивитися на таких людей, й одразу видно: це переможці, це обрані, це люди, звиклі наказувати. По телефону сеньйор Суарес говорить тихим, пискливим, нарочито придуркуватим голосом [29].***

(3) Don José, en el Café de doña Rosa, pide siempre copita; ***él no es un cursi ni un pobretón de esos de café con leche****. La dueña lo mira casi con simpatía por eso de la común afición al ojén. «El ojén es lo mejor del mundo; es estomacal, diurético y reconstituyente; cria sangre y aleja el espectro de la impotencia.»* ***Don José habla siempre con mucha propiedad [11].***

У кав'ярні доньї Роси дон Хосе завжди замовляє келишок; ***він не якийсь там хлюст чи задрипанець із тих, що п'ють каву з молоком.*** *Господиня дивиться на нього майже з симпатією, бо вони обоє полюбляють ганусівку. «Ганусівка – найкращий з усіх напоїв: це шлунковий, сечогінний і тонізуючий засіб; він очищає кров і віддаляє перспективу імпотенції».* ***Дон Хосе завжди висловлюється надзвичайно точно [19].***

В першій частині в невласне прямій мої виражена особиста думка дона Хосе про себе «***він не якийсь там хлюст чи задрипанець із тих, що п'ють каву з молоком»,*** тим самим висміюючи його пихатість. ***Pobretón (*** **muy pobre –** згідно з DRAE**)**, в

перекладі відтворено стилістично більш маркованими ***«хлюст чи задрипанець»,*** які окрім семи бідності мають ще й додаткові, а саме: ***хитра, спритна в своїх діях людина; пройдисвіт.*** Другий авторський коментар ***– дон Хосе завжди висловлюється надзвичайно точно*** – вжито іронічно, однак тут немає протиставлення чи заперечення буквальному значення, а радше навпаки – пом'якшення аж занадто точних, щоб не сказати різких слів дона Хосе.

Для досягнення іронічного ефекту використовується і наступна структура: пряма мова персонажа – іронічний авторський коментар – інформація про персонажа: *«A esta tía – suele decir- lo mejor es dejarla hablar; ella sola se para.»* ***Consorcio López es un filósofo práctico;*** *la verdad es que su filosofia le da buen resultado. Una vez, en Tomelloso, poco antes de venirse para Madrid, diez o doce años atrás, el hermano de una novia que tuvo, con la que no quiso casar después de hacerle dos gemelos, le dijo: «O te casas con la Marujita o te los corto donde te encuentre». Consorcio, como no quería casarse ni tampoco quedar capón, cogió el tren y se metió en Madrid; la cosa debió irse poco a poco olvidando porque la verdad es que no volvieron a meterse con él [21].*

«Краще дати цій відьмі вибалакатися, – зазвичай каже він, – тоді вона сама стулить пельку». ***Консорсіо Лопес – філософ-практик****, і – правду кажучи – його філософія добре йому допомагає. Якось у Томельйосо, років десять чи дванадцять тому – ще до того, як він перебрався до Мадрида, – брат його тодішньої подружки, з якою він не схотів брати шлюб після того, як зробив їй двійко близнят, сказав йому: «Або ти одружишся з Марухітою, або я тобі дещо відріжу». А що Консорсіо не мав бажання ні одружуватися, ні залишатися кастратом, він сів на поїзд і чкурнув до Мадрида. Мабуть, ця історія з плином часу забулася, бо ніхто його більше не турбував* [Села 2011, 40].

Як і в попередньому випадку переклад стилістично більш маркований, нейтральні поняття перекладач відтворює дисфемізмами: ***tía – відьма, ella sola se para – стулить пельку.***

В усіх продемонстрованих прикладах перекладач відтворює іронію, зберігає багатоголосся оригіналу. Безумовно перекладач володіє всією широтою стилістичних регістрів в українській мові. Інколи в перекладі вживається більш стилістично забарвлена лексика. Проаналізований матеріал дозволив виділили композиційні моделі: іронія в препозиції, постпозиції, в середині висловлювання. Найчастіше іронія вживається саме в постпозиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. М. Макаров. Основы теории дискурса. М., 2003. – С. 83-100.
2. Села К.Х. Вулик. – К.: КМ, 2011. – 253 с.,
3. Cela C.J. La colmena. Санкт-Петербург.: КАРО, 2008. – 445 с.
4. Ducrot O. La pragmatique et l'étude sémantique de la langue // Une école pour les sciences sociales. – Paris: Ed. du Cerf-Ed. de l'EHESS, 1996. – P. 339-351.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2014 р.

Цыркунова И.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПОЛИФОНИЯ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ИРОНИИ В РОМАНЕ К.Х. СЕЛА «УЛЕЙ» И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ В ПЕРЕВОДЕ

В статье рассматривается теория аргументативно-полифонической интерпретации Освальда Дюкро, как один из современных подходов к анализу иронии и ее воспроизведение в переводе. На основе романа К.Х. Села «Улей» рассмотрено как ироническая модальность может реализовываться за счет «многоголосия» текста.

Ключевые слова: *полифония, ирония, перевод.*

Tsyrkunova I.V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

POLYPHONY AS A MEANS OF CREATION OF IRONY IN THE C.J. CELA'S NOVEL "THE HIVE"

The article deals with the theory of argumentative-polyphonic interpretation of Oswald Ducrot, as one of the modern approaches to analyze irony and its reproduction in translation. The polyphony is analyzed as a means of realization of irony.

Key words: *polyphony, irony, translation.*

УДК 811.11: 81'373.47

Червоненко О.Н., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРЕЦЕДЕНТНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЇ МОВНИХ ЗУСИЛЬ В ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі британського ситкому «Father Ted»)

Статтю присвячено розгляду прецедентності як засобу економії мовних зусиль в телевізійному дискурсі. Здійснено семантичний аналіз прецедентних виразів, імен, ситуацій на матеріалі британського ситкому "Father Ted".

Ключові слова*: прецедентність, прецедентне імя, телевізійний дискурс.*

Як зазначає О.А.Нахімова, «у сучасній масовій комунікації послідовно виявляються дві, здавалося б, протилежні тенденції: перша – прагнення до максимальної свободи, до виявлення творчої індивідуальності автора, а друга – активне використання способів вираження думки, котрі себе вже зарекомендували, що дозволяє хоча

б частково приховати свою суб'єктивність і співвіднести свій текст з існуючими традиціями» [Нахимова 2007]. Однак, попри послуговування мовцями «готовими» зразками, які б не тільки економили їх мовні зусилля, а і набагато краще і чіткіше передавали не лише слова, а і почуття, пов'язані з певною подією, ми все ж можемо говорити про поповнення такої бази все новими і новими виразами.

Їх основою стають певні історичні події чи особистості, котрі і лишають цей слід, що, завдяки масовій комунікації, лишається в мові на перманентній чи темпоральній основі, еволюціонує, видозмінюється або ж зовсім зникає з часом. В даному випадку ми можемо говорити про явище прецедентності в мові, **актуальність** дослідження котрого зумовлена не лише інтересом лінгвістів до змін в словниковому складі мови та утворенню нових слів та словосполучень загалом, а саме до слів, які є носіями певного екстралінгвістичного знання, що не є завжди зрозумілим і відомим широкого загалу, тому і робить їх **об'єктом** нашого дослідження. Безсумнівно, такі слова та вирази цілком доцільно ставити майже в один ряд поруч з фразеологізмами та ідіомами, значення котрих є теж «затемнене». І, нарешті, прецедентність – це «важлива частина арсеналу засобів інтертекстуальності, такого важливого для комунікації епохи постмодернізму й у той самий час такого, що має багаті традиції».

Предмет аналізу становлять семантичні та функціональні особливості використання прецедентних імен, виразів, ситуацій та феноменів як засобу економії мовних зусиль. Мета нашого дослідження – описати мовні засоби формування та актуалізації значень прецедентних імен, виразів, ситуацій та феноменів і визначити їхні функції у телевізійному дискурсі.

Для початку розглянемо явище прецедентності, назва якого походить від слова *прецедент* (від лат. praecedens, рід. П. praecedentis – попередній) – випадок, що мав місце раніше і слугує прикладом або виправданням для наступних випадків подібного роду [СЕС 1989, с. 1068].

В лінгвістику явище прецедентності в якості «прецедентного тексту» було введено Ю.Карауловим разом з терміном «мовна особистість». Під прецедентними текстами він розуміє «тексти, значимі для тієї чи іншої особистості в пізнавальному і емоційному співвідношенню, які мають понадособистісний характер, тобто добре відомі широкому оточенню даної особистості, включаючи її попередників і сучасників, і, нарешті, такі, звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі даної мовної особистості» [Караулов, 1987, с. 216

Пізніше наведене визначення видозмінено іншими дослідниками прецедентності. Д.Б.Гудков зазначає, що будь-який текст, а саме інваріант його сприйняття, поступово входить в певну когнітивну базу, що являє собою певним чином структуровану сукупність знань та уявлень носіїв одної культури [Гудков 2003 : 99]. На думку деяких вчених (Ю.А.Сорокін, Д.Б.Гудков, В.В.Красних), для того, щоб говорити про текст як прецеденний, він повинен мати наступні ознаки: бути фактом, відрізнятись повторюваністю, володіти маркованістю, рефлективністю, клішованістю та шкальністю оцінок, являти собою згорнений асоціативний ланцюг. [Сорокин 1998 : 32-33] Прецедентний феномен, який став основою тексту, може видозмінюватися, доповнювати новий текст чи вступати з ним в конфлікт. Проте, за словами В.В.Красних, апеляція

до прецедентного феномену може і не бути частотною, проте буде зрозумілою співбесіднику без додаткових пояснень [Красних 2003].

Такі вчені, як В.В. Красних [Красных 2003], Д.Б.Гудков [Гудков 1999, 2003], І.В.Захаренко, Д.В.Багаєва [Гудков, Красных, Захаренко, Багаева 1997], розробляючи проблеми прецедентності, окрім прецедентного тексту, ввели терміни «прецедентний феномен», «прецедентна ситуація», «прецедентне висловлювання», «прецедентне ім'я». Для означення прецедентного феномену усі вони послуговуються визначенням, котре Ю.В.Караулов дав тексту. Прецедентну ситуацію характеризують як певну «еталонну», «ідеальну» ситуацію, пов'язану з набором певних конотацій, диференціальні ознаки якої входять до когнітивої бази; означником ПС можуть бути прецедентне висловлювання або прецедентне ім'я [Красных 1997]. Прецедентне висловлювання – як продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності, що репродукується; закінчена і самодостатня одиниця, яка може бути чи не бути предикативною, складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його змісту [Красных 1997].

Услід за В. Красних, ми називаємо прецедентним ім'ям (ПІ) індивідуальне ім'я, пов'язане або з широко відомим текстом, що, як правило, належить до прецедентних, або з прецедентною ситуацією; це свого роду складний знак, при вживанні якого в комунікації здійснюється апеляція власне до денотату, а до набору диференційних ознак данного ПІ; може складатися з одного або більше елементів [Красных 1997].

За словами О.В.Борисович, окрім прецедентного імені вживають ще і інші терміни: конотоніми [Калинкин 1999], алюзивні власні назви [Захарова 2004], ономастичні метафори [Ратникова 2004], символічні імена [Олійник 2000], ремінісцентні власні назви [Фомин 2003], напівантропоніми [Блох 2001], оніми-концепти [Карпенко 2006]. Англомовною назвою даного терміну виступає слово «eponym». Така термінологічна розмаїтість зумовлена різними теоретичними підходами до вивчення власних назв у мовленнєвому контексті.

Певну ясність в розуміння та сприйняття категорій прецедентності та прецедентного імені вносять деякі теорії, в межах яких розглядаються власні імена.

1. Лексико-граматична теорія. В рамках названої концепції особливу увагу приділяють транспозиції імені власного в ім'я загальне.

2. Класична і новітня риторика, котра, досліджуючи власні імена, особливий акцент робить на антономазії та алюзії [Хазагеров, Ширина 1999 : 208-209], [Арнольд 1993; Гюббенет 1991].

4. Теорія інтертекстуальності [Крістєва 1977], за якою інтертекст визначається як «місце перетину різних текстових площин, як діалог різних видів письма», а інтертекстуальність як «текстуальна інтеракція, яка відбувається всередині окремого тексту». Інтертекстуальність може виявлятися у включенні в текст маркованих або немаркованих, перетворених або незмінених цитат, алюзій, ремінісценцій .

5. Теорія вертикального контексту (О. С. Ахманова, І. В. Гюббенет). [Ахманова, Гюббенет 1977]. Виділяють два види вертикального контексту: філологічний (відсилання до різних художніх текстів) та соціально-історичний (найбільш важливі відсилання до імен широковідомих людей або до широковідомих топонімів, торгових марок, подій).

6. Теорія текстових ремінісценцій [Супрун 1995; Алексеенко 2003 та ін.], за якою текстові ремінісценції визначаються як «усвідомлені проти неусвідомлені , точні проти перетворені цитати чи іншого роду відсилання до більш-менш відомих раніше виробленим текстам у складі більш пізнього тексту» (цитати, «крилаті слова», імена персонажів, імена автора творів, прямі і непрямі нагадування про різного роду ситуаціях та їх учасників). [Супрун 1995 : 17].

7.Традиційна теорія метафори.

В залежності від напрямку дослідження, обраного конкретним вченим, існують різні терміни для позначення подібного слововживання: 1) Інтертекстема; 2) Прецедентний феномен (прецедентне ім'я, прецедентний культурний знак); 3) Історична (соціальна, політична) або літературна (театральна) метафора; 4) Текстова ремінісценція; 5) Логоепістема; 6) Елемент вертикального контексту; 7) Антономазія і алюзія як різновиду риторичних тропів і фігур; 8) Ім'я власне, використане в значенні імені загального (що перейшло в ім'я загальне).

У сучасній лінгвістиці активно обговорюється питання про критерії виявлення прецедентних імен. Найчастіше за основу для класифікації приймаються понятійні сфери – джерела, до яких належать прецедентні феномени в своїх основних значеннях [О. А. Ворожцова 2007, Ю. А. Гунько 2002, Г.Г. Слышкин 2004, Р. Л. Смулаковская 2004, А.Е.Супрун 1995, С. Л. Кушнерук 2006].

У процесі дослідження нерідко розмежовуються, з одного боку, прецедентні феномени, які використовуються без будь-яких змін, і прецедентні феномени, які переживають ті чи інші смислові або структурні трансформації [Е. А. Земская 1996, А. Е. Супрун 1995, О. С. Боярских 2006, Р. Л. Смулаковська 2004].

Важливе місце в публікаціях В. В. Красних, Г. Г. Слишкіна й низки інших авторів займає підрозділ прецедентних феноменів за характером прецедентності (залежно від ступеня популярності в різних країнах, соціумах: глобально прецедентні, національно прецедентні і соціумно прецедентні). Г. Г. Слишкін протиставляє також прецедентні феномени, що залишаються відомими протягом багатьох століть, і прецедентні феномени, які потрапляють в центр уваги суспільства лише на короткий період часу [Слышкин 2004]

В рамках ще однієї класифікації Н. А. Кузьміна протиставляє дві групи текстів: «сильні тексти», які «випробувані часом і присутні в національній культурі протягом життя більше двох поколінь» та «ключові тексти поточного моменту», звернення до яких надзвичайно активно в дуже короткий час [Кузьміна 2004].

У ряді публікацій [Бирюкова 2005, Ворожцова 2007, Михайлова 1999, Нахимова 2007] основою для класифікації стають спосіб вказівки на джерело прецедентності (маркер) або ж відсутність таких вказівок (бібліографічне посилання, посилання на автора, розширене посилання на автора, посилання на назву твору, подвійні посилання, невизначені посилання, інші види посилань на джерело).

В даній статті ми вирішили розглянути прецедентні імена, ситуації та висловлювання як засоби мовної економії в досить популярному британському ситкомі «Отець Тед», висловлювання якого самі стали прецедентними. Їх джерелами виступають політика, спорт та, в більшості випадків, кіно.

Як правило, функціонування й сприйняття прецедентних імен тісно пов'язане з особливостями національної культури, з традиціями і ментальністю відповідного народу [Кушнерук 2006]. Проте з огляду на мету нашого дослідження, варто також враховувати те, що абсолютна більшість ономастичних метафор не відноситься до числа глобально прецедентних (добре відомих у всьому світі) або хоча б національно прецедентних (добре відомих більшості носіїв відповідного національної мови). Використання прецедентного феномена як основи для метафори передбачає презумпцію певного рівня ерудиції у адресата.

Цікавим прикладом для аналізу є ім'я Мерлін Монро. Актриса була відома своїм перемінним настроєм та нестабільністю психіки, що дуже відчутно відображалося на її роботі. Так, якщо такі приступи траплялися під час періоду зйомок, то вона, замість того, щоб зібратися до купи і постати перед камерою, замикалася у гримерці, змушуючи режисерів, продюсерів та весь акторський склад чекати на себе по кілька годин, якщо не кілька днів, що звісно, було суцільною неповагою до колег. Це не могло не порушувати план роботи та не викликати злість і нетерпимість. Але вона вважала себе зіркою, а тому «нехай весь світ зачекає!». Відновити роботу вдавалося лише після тривалих вмовлянь оточуючих.

– *Don't want to be late and get a reputation as a* ***Marilyn Monroe type.***

– *See you soon.*

– *Good luck, Father Ted* [40]

Тому герой ситкому не бажає, щоб його ототожнювали з нею, при цьому не розпинається, щоб описати можливі почуття сторін, а просто «малює» ситуацію, котра зробить все за нього.

Доцільно зазначити, що одне і те ж прецедентне ім'я при його використанні в різних національно-культурних спільнотах здатне нести абсолютно різну інформацію. Так, на теренах СНГ Мерлін Монро радше асоціювали б з її образом блондинки, аніж з даним фактом, розуміння котрого потребує знання її біографії.

В англомовному контексті її ім'я звучить в складі **Marilyn Monroe moment** – сцена із фільму "The Seven Year Itch", коли вітер підіймає низ плаття і його необхідно притримувати [37].

"Колоритною", на нашу думку, є фраза, озвучена устами Отця Теда: *«I realize now that you meant that in a sort of* ***Al Pacino way*** *whereas I was thinking more along* ***the lines of Julie Andrews»,*** *к*отра, як і попередня, теж має свої корні у кінематографі [40]. Так, Аль Пачіно, американський актор італійського походження, в кіно досить часто грав гангстерів, найвідомішою роллю з яких був Майкл Корлеоне з «Хрещеного батька», що і надало йому такої собі брутальності. В той же час британська актриса Джулі Ендрюз є відомою на екрані та в театрі своїми образами, котрі демонструють ніжність, розважливість та співчуття, постійне бажання допомогти, щось зробити для слабших. Символи даних імен чітко «зображають» відмінність методів, про які говорить головний герой.

Теж саме можна сказати і про вираз ***Bruce Willis film***, котрий окрім значення фільм за участю Брюса Вілліса, радше характеризує тип фільмів, який є характерним для даного актора. Його герой – завжди борець за справедливість і має виконати місію до кінця, і не важливо скільки збитків довколишньому середовищу він завдасть, а

вони за роки зйомок стали своєрідною його візитівкою. Тож, коли Отець Тед зазначає: *«Dougal, this isn't* ***a Bruce Willis film****. I was thinking more along the lines of a raffle»,* він має на увазі, що, для того, щоб отримати автомобіль, треба просто провести лотерею, тихо і спокійно а не перетворювати це в стрілянину з шумом і гамом [40].

Джеффрі Арчер, пізніше Лорд та член британського парламенту, мав неприємні випадки як з пресою, так і з окремими громадянами. Один з таких був можливий наклеп газети Daily Star, суд з яким він виграв. Проте це все не могло не відобразитися на його репутації як публічної персони, а значно пізніше і бути ув'язненим. Ще одна властивість розглянутих феноменів – це їх семантична трансформація, використання в не зовсім звичному значенні (ступінь трансформації може бути різною). Так, в словник Urban Dictionary він також ввійшов як **to archer** – вже у вигляді дієслова – *To perjure yourself while bringing a spurious libel case and later be found out and thrown in jail. After Jeffrey Archer, who did just that.* – давати неправдиві свідчення під присягою під час розглядання справи про неправдивий наклеп, який надалі буде розкритий, а винна особа кинута до в'язниці [38]. Тому Отець Дугал каже *«I'm* ***no Jeffrey Archer****, I don't care what anyone says»,* тобто хто б що не казав, це немає ніякого значення і ні на що не вплине [40].

В мову **archer** також увійшло в значенні дві тисячі фунтів. Це та сумма, яку за заявою Джеффрі Арчер сплатив за інтимні стосунки, що і стало причиною розгляду справи в суді.

Прикладом використання назви твору чи фільму як прецедентного імені може слугувати **Lassie Come Home.**

- *It's like Lassie Come Home, with Father Jack as Lassie.*
- *Who are we, then?*
- *I don't know. The other people.*
- *You're Roddy McDowell and I'm Liz Taylor* [40].

Зазначений фільм – історія про собаку коллі, яку через фінансову скруту продали, проте котра поверталася додому знову і знову. Родді Макдауел зіграв друга собаки, котрий піклувався про неї, а Ліз Тейлор онуку її нового власника, котра маючи добре серце, випустила її на волю. В ситкомі головні герої ототожнюють себе саме з цими акторами та їх героями, оскільки вони, спочатку віддавши Отця Джека до божевільні, розкаюючись, вирішили потім його повернути, бо з ним краще, аніж з новим мешканцем. Для цього вони викрадають його прямо з закладу, таким чином випустивши його на волю.

В мові **Lassie** закріпилося як **to lassie** – подавати звуки, характерні для тварини, щоб привернути до себе увагу, або ж як собака, яка не повинна була вертатися додому.

- *My dog always wants to lassie me over to his food dish* [39].

Своєрідною метафорою виступають імена Роберта Редфорда та Пола Ньюмена, котрі зіграли аферистів-шулерів в фільмі Афера/The Sting. Герої ситкому наділяються тими ж характеристиками образу, які були притаманні даним акторам.

It's like The Sting. I'm ***Robert Redford*** *and you're* ***Paul Newman*** [40].

Подібних порівнянь з уст героїв можна навести ще багато. Так наприклад: *I feel fearless, like Jeff Bridges in that movie* (за однойменним фільмом Бріджеса «Fearless») – безстрашний герой [40];

Чи наприклад Гай Берн та Террі Воган як символи найвідоміших ведучих.

- *You know, Father, I think you'd be brilliant on television.*
- *Well, thank you.*
- *You'll be more than a match for Gay Byrne or Terry Wogan or any of them.*
- *It'll take weeks to get to their level* [40].

Прецедентним висловлюванням також може виступати фірмова фраза. Так, головні герої «Отця Теда» згадують інший ситком «One foot in the Grave» та його головного героя Віктора Мелдрю, коронною фразою котрого була «I don't believe it», котра звучала з його уст щоразу, коли траплялось щось вкрай дивовижне, а, як бачимо з прикладу, поданого нижче, фраза стала вживатися як номінація.

- *You've just watched it. Don't you remember anything?*
- *Who?*
- *The man from One Foot In The Grave, the* ***"I don't believe it" man!*** [40]

Прикладом прецедентної ситуації історичного характеру можна вважати ситуацію, подану нижче. За нею ірландський письменник Брайан Кінан та журналіст Джон Макарті в різні час потрапили в полон в Бейруті, де потім ділили одну камеру на двох. Інцидент, який демонструється в ситкомі, символічно позначає почуття самотності від перебування наодинці.

- *Look at him without any rabbits for company. He must feel* ***like Brian Keenan after they took John McCarthy away*** [40].

Не можна оминути увагою фразу, сказану Єпископом Бреннаном: *Anyway... Yet again, I am dragged away from my warm fireside to come and deal with* ***the cast of Police Academy*** [40]. Прецедентним іменем в даному випадку виступає назва фільму. Фільм «Поліцейська академія», витвір комічного мистецтва, розповідає про пригоди спочатку її недолугих курсантів, а потім вже її випускників. Єпископ порівнює своїх підопічних саме з ними. Характерним є ще й те, що як священики, так і поліцейські носять чорне.

З огляду проаналізованих нами прецедентних імен можна зробити наступні висновки: 1) більшість з них є національно-прецедентними, а тому не мають глобального поширення, хоча деякі імена є глобально відомими. Проте вирази, частинами яких вони є, на нашу думку, є або ж мало зрозумілими, або незрозумілими взагалі. При демонстрації ситкомів в інших країнах та культурах у глядачів можливо спостерігати когнітивні лакуни. При дублювання ситкомів, на нашу думку, необхідно буде вдаватися до певних поясень чи пошуки альтернативних варіантів, котрі були б більш прозорими для даної культури; 2) дані прецедентні імена в більшості випадків виконуватимуть свою функцію лише обмежений період часу й будуть часто пов'язані з людьми та культурою певної епохи. Для інших поколінь необхідно буде робити певні пояснення.

Отже, попри масовість телевізійного дискурсу, більшість розглянутих нами прецедентних імен втратять свою семантичну та лексичну релевантність з плином часу. Можливість закріпитися в мові – перейти до транспозиції імені власного в ім'я загальне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Алексеенко, М. А. Текстовая реминисценция как единица интертекстуальности / М. А. Алексеенко // Массовая культура на рубеже XX-XXI веков : человек и его дискурс : сб. научных трудов. – М., 2003.

2.Арнольд, И. В. Читательское восприятие интертекстуальности и герменевтика / И. В. Арнольд // Интертекстуальные связи в художественном тексте : межвузовский сб. науч. тр. / отв. ред. И. В. Арнольд. – СПб. : Образование, 1993.

3.Ахманова, О. С. «Вертикальный контекст» как филологическая проблема / О. С. Ахманова, И. В. Гюббенет // Вопросы языкознания. – 1977. – № 3.

4.Бирюкова, Н. С. Восприятие студентами прецедентных феноменов, используемых в современной политической коммуникации : автореф. дис. … канд. филол. наук / Н. С. Бирюкова. – Екатеринбург, 2005

5.Блох М. Я. Имена личные в парадигматике, синтагматике и прагматике / М. Я. Блох, Т. Н. Семенова. – М.: Готика, 2001. – 196с.

6.Борисович О.В., Прецедентні імена як засіб негативної оцінки в англомовному масс-медійному дискурсі // http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_33/96_101.pdf

7.Боярских, О. С. Трансформация литературно-прецедентных феноменов в дискурсе российских печатных СМИ / О. С. Боярских // Проблемы культуры речи в современном коммуникативном пространстве : материалы межвузовской научной конференции. – Нижний Тагил, 2006.

8.Ворожцова, О. А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских федеральных выборов (2003-2004 гг.) : автореф. дис. … канд. филол. наук / О. А. Ворожцова. – Екатеринбург, 2007.

9. Гудков, Д. Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности / Д. Б. Гудков.

10.Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации [Текст] / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003.

11.Гунько, Ю. А. Особенности функционирования прецедентных высказываний в разговорной речи носителей русского языка : автореф. дис. … канд. филол. наук / Ю. А. Гунько. – СПб., 2002.

12.Гюббенет, И. В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста / И. В. Гюббенет. – М. : Изд-во МГУ, 1991.

13. Долевец, С. Н. Об иерархии прецедентных феноменов в сознании языковой личности / С. Н. Долевец // Известия УрГПУ. Лингвистика. – Екатеринбург, 2005. – № 16.

14.Захарова М. А. Семантика и функциониро-вание аллюзивных имен собственных (на материале англоязычных художественных и публицистических текстов): дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Захарова Мария Ана-тольевна. – Самара, 2004. – 193 с.

15. Земская, Е. А. Цитация и способы ее трансформации в заголовках современных газет / Е. А. Земская // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. Памяти Т. Г. Винокур. – М., 1996.

16. Калинкин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинкин. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 409 с.

17.Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987.

18.Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: Моно-графія / О.Ю. Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2006. – 328 с.

19.Красних В.В., Гудков Д.Б., Захаренко И.В., Багаева Д.В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации. – М.: 1997.

20.Красных В. В. “Свой» сре-ди “чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М.: ИТДГК “Гнозис», 2003. – 375 с.

21.Красных, В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология : курс лекций / В. В. Красных. – М., 2002.

22.Кристева, Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Вестник МГУ. Сер. 9, Филология. – 1995. – № 1.

23.Кузьмина, Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина. – Екатеринбург; Омск, 1999.

24.Кузьмина, Н. А. Интертекстуальный тезаурус языковой личности и методы его изучения / Н. А. Кузьмина // Интерпретатор и текст. Проблемы ограничений в интерпретационной деятельности. – Новосибирск, 2004.

25.Кушнерук, С. Л. Сопоставительное исследование прецедентных имен в российской и американской рекламе : автореф. дис. … канд. филол. наук / С. Л. Кушнерук. – Челябинск, 2006.

26.Михайлова, Е. В. Интертекстуальность в научном дискурсе: автореф. дис. … канд. филол. наук / Е. В. Михайлова. – Волгоград, 1999.

27.Нахимова Е.А. Прецедентные имена в массовой коммуникации Екатеринбург: УрГПУ, 2007. – 207 с.//http://www.philology.ru/linguistics2/nakhimova-07a.htm

28.Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові: дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Олійник Тетяна Сергіївна. – Тернопіль, 2000. – 386 с.

29.Ратникова И. Э. Ономастические единицы вне прямой референции в русском публицистическом тексте/ И. Э. Рат-никова //Вестник БДУ. Сер.4. – 2004. – №1. – С.47-52. 31. Слышкин, Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : автореф. дис. … д-ра филол. наук / Г. Г. Слышкин. – Волгоград, 2004

30.Слышкин, Г. Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М., 2000.

31.Смулаковская, Р. Л. Своеобразие использования прецедентных феноменов в газетном дискурсе / Р. Л. Смулаковская // Лингвистика : бюллетень Уральского лингвистического общества. – Екатеринбург, 2004. – Т. 12.

32.Снигирев, А. В. Канон. Литературность. Интертекст / А. В. Снигирев // Лингвистика : бюллетень Уральского лингвистического общества. – Екатеринбург, 2002. – Вып. 9.

33.Советский энциклопедический словарь [Текст] 12. / А. М. Прохоров, М. С. Гиляров, Е. М. Жуков [и др.].– М. : Советская энциклопедия, 1981.

34.Супрун, А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А. Е. Супрун // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6.

35. Фомин А. А. Имя как прием: реминисцентный оним в художе-ственном тексте / А. А. Фомин // Известия Уральского государственного университета. – 2003. – № 28. – С. 167-181.

36.Хазагеров, Т. Г. Общая риторика / Т. Г. Хазагеров, Л. С. Ширина. – Ростов-на-Дону, 1999.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

37. http://ru.urbandictionary.com/define.php?term=archer&defid=7027851&page=2
38. http://ru.urbandictionary.com/define.php?term=Marilyn%20Monroe%20Moment
39. http://uk.urbandictionary.com/define.php?term=lassie
40. Субтитри до ситкомів.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2014 р.

Червоненко О., асп.,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПРЕЦЕДЕНТНОСТЬ КАК СРЕДСТВО ЭКОНОМИИ ЯЗЫКОВЫХ УСИЛИЙ В ТЕЛЕВИЗИОННОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена анализу явления прецедентности как качестве средства экономии языковых усилий в телевизионном дискурсе. Осуществлен семантический анализ прецедентных выражений, имен, ситуаций на материале британского английского ситкома «Father Ted».

Ключевые слова: *прецедентность, прецедентное имя, телевизионный дискурс.*

Chervonenko O., PhD student.
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

EPONYMY AS A MEANS OF SPEECH EFFORTS ECONOMY IN TV-DISCOURSE

The article deals with the eponyms as a means of speech efforts economy in TV-discourse. The study examines the sematic meaning of eponyms (utterances, names, situation) in a particular example of a TV- sitcom "Father Ted".

Key words*: eponymy, eponym, tv discourse.*

УДК 811.16:81-112+81'44

Черниш Т.О., д.філол.н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЧИННИК ФОНЕТИЧНОЇ ПОДІБНОСТІ В ІСТОРИЧНІЙ ЕВОЛЮЦІЇ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ: ЕТИМОЛОГІЯ І ПАРОНІМІЯ

*У статті представлено результати розвідки, метою якої є показати роль паронімії у формуванні семантичної структури історико-етимологічного гнізда псл. *vĭr-/*vŏr-. Робиться висновок про те, що існуюча етимологічна гіпотеза щодо укр. діал.*

увіритися «набриднути» має бути відкоригована шляхом оцінки зв'язку цієї лексеми зі словом віра не як генетичного, а як паронімічного.

Ключові слова: *історико-етимологічне гніздо, слов'янська лексика, паронімія.*

Адекватно розв'язувати питання виникнення й розвитку того чи іншого історико-етимологічного гнізда неможливо, не виходячи при цьому за межі цього гнізда. Зокрема, це стосується паронімічних відношень між різними гніздовими угрупованнями, тобто смислового зближення різнокореневих лексем на підставі їхньої формальної подібності, наслідком чого є паронімічна атракція і, далі, народна етимологія. Про важливість урахування в компаративних та історико-етимологічних дослідженнях цього аспекту еволюції слова говорив В. М. Топоров, підкреслюючи, що загальна картина в цій галузі буде неповною, якщо ігноруватимуться, як він висловився, молодші [за статусом, а за віком, звісно, старші, – Т.Ч.] брати наукової етимології, а серед них і народна етимологія [1; 206]. Характеризуючи лексичні зв'язки, які супроводять виникнення (а також, додамо, і подальше існування) слова, Ж. Ж. Варбот слушно зараховує до них, крім власне генетичних, також і інші стосунки, що існують у лексичній площині мови (зокрема між генетичними гніздами та їх окремими лексичними складниками), причому не лише у парадигматичному, але й синтагматичному вимірах. Серед цих останніх дослідниця виділяє, крім відношень синонімії й антонімії, також і відношення омонімії та паронімії [2; 60-65]. Завданням нашої розвідки є показати роль паронімії у формуванні семантичної структури історико-етимологічного гнізда псл. **vĩr-/*võr-*.

Найперше належить згадати про префіксальні дієслова зі значенням «скипатися, скисати», похідні псл. **vьrěti*. Це значення, на думку Ж. Ж. Варбот, є досить давнім елементом семантики дієслів гнізда псл. **vьr-* «бурхати, кипіти» [2; 62]. Відповідні семантико-дериваційні різновиди зафіксовані лише в західнослов'янських мовах, пор. пол. *zewrzeć się* «скиснути (про вершки)» [3; 8: 461], чес. *sevřiti se* «скиснути» [4; 702], влуж. *zewřeć so* «тс.» [тж]. Те саме значення властиве й лит. *vìrškínti* «тс.» при лит. *vìrti* «варити» [5; 1260-1261]. Цікаво відзначити, що формою жіночого роду минулого часу від дієслова пол. *zewrzeć się* є *zwarła się* (*śmietanka* ***się zwarła*** «вершки скисли» [3; тж]) замість очікуваної *zewrzała* (пор. *wrzeć – wrzała*), у чому Ж. Ж. Варбот убачає вплив із боку паронімічного пол. *zewrzeć* «з'єднати, затиснути, зчепити» (мин. ч. *zwarła*), належного до гнізда псл. **ver-/vьr-* «зв'язати, скріпити» [2; тж].

Давня назва болота поблизу Десни *Оврут* розглядається в етимології як континуант нейотованого різновиду праслов'янської основи **vьrǫtъ-* [6; 2: 250], [7; 129-145]. Дана основа із палаталізованим ***č*** < ****tj*** реєструється в кількох онімах на території Східної Славії, пор. укр. *Овруч* «місто в Житомирській області» [8; 39] та її архаїчні графічні варіанти *Вручии*, *Въручій*, *Уручий*, *Вручевъ*, *Овручовъ*, *Врочий*, *Вручаи* [9; 123]. Що ж стосується гідроніма укр. *Вручай* «п. Норина, п. Ужа, п. Прип'яті, п. Дніпра» [тж], то його, на нашу думку, можна або розглядати в контексті продовжень псл. **vьrǫčь-*, або, чи водночас, оцінювати як наслідок паронімічного впливу з боку іменника *ручай.*

Згідно зі спостереженнями Е. Ейхлера [10; 183-198], у давньолужицькій мові для найменування виру, безодні, поряд зі словом *otmut*, уживався також і апелятив

vir, континуант псл. **virъ*, свідченням чого, на думку дослідника, є деякі ономастичні відомості. Зокрема, учений у цьому зв'язку наводить назву пустища *Weiritz – Wyricz* (1316 р.), *Wiricz* (1367 р.) (на північний захід від Ляйсніга), яку він виводить із псл. **virica*; іншу групу подібних назв представляє топонім *Weira* (на південний захід від Нойштадта) з варіантами *Wirow* (1350 р.) та *Wiraw* (1422 р.), що походять із псл. **Vyrov-* чи **Virava*. Назву річки у формі *Wira* (1104-1105 р.) або *Wyraw* (1114 р.) було перенесено на назву населених пунктів *Wyhra* (південніше від Борни) (1286 р.), *Wyraw* (1254 р.), *de Wira*. Німецький учений припускає, що в основі цих топонімів лежить та сама апелятивна праформа псл. **virava* [тж]. Сучасна верхньолужицька назва виру *wjerjo* [11; 486] демонструє інший вокалізм кореня, викликаний, швидше за все, впливом синоніма влуж. *wjert* «вир, поворот, оберт» [тж; 494], етимологічно, однак, пов'язаного не з псл. **vьrěti*, а з псл. **vьrtěti* «вертіти». Таким чином, і тут знаходимо явище взаємодії генетично не пов'язаних (принаймні на праслов'янському рівні), але формально подібних і семантично споріднених коренів (їх можна назвати паронімічними) та їх похідних.

У свою чергу, псл. **virъ* становить твірне підґрунтя, на основі якого утворилися дієслова псл. **viriti (sę), vir'ǫ,* псл. **virati, virajǫ,* псл. **virovati, virujǫ.* Така реконструкція представлена в рукописній (ще не опублікованій) частині краківського Праслов'янського словника, де пропонується й гіпотетична версія семантики цих вербативів «викликати вирування, вирувати, перебувати в обертальному русі» [12].

У стосунку до псл. **viriti* це значення відновлюється укладачами на підставі зіставлення його континуантів, які, на їхню думку, притаманні частині східно- та західнослов'янських мов і включають укр. діал. *вирити* «крутитися довкола; вирувати (про воду або якийсь предмет, що знаходиться у водяному вирі)», блр. *вірыць* «крутити(ся), вирувати, бурхати, кипіти», пол. заст. *wirzyć* «перетворювати у вир, робити подібним до виру», чес. *vířiti* «тс.; вирувати, обертатися (про воду, повітря, танцівників); поширюватися (про вібруючий звук)», слц. *vírit'* «тс.». Зворотний варіант цього праслов'янського слова **viriti sę* відновлюється авторами словника на підставі стпол. *wirzyć się* «вирувати», чес. рідк. *vířiti se* «тс., обертатися», слц. *vírit' se* «тс.», болг. діал. *вири се* «накопичуватися, утворюючи глибоку ковбаню (про воду)», *виря се* «збиратися крапля за краплею (про воду, сльози)». Таким чином, дієслова, подані як болгарські відповідники, виявляються семантично спорідненими не так із наведеними інослов'янськими когнатами, як із подальшими болгарськими лексемами *виря* «вирівнювати у вертикальному стані, задирати щось угору», діал. *виря* «тс.», перен. ***виря*** *глава* «бунтувати, виявляти непокору», ***виря*** *нос* «дерти кирпу, бути зарозумілим», а також із мак. діал. *вири* «підносити, задирати (напр., голову)», мак. *вири* «поливати, обливати». Семантика спрямованого догори руху і, відповідно, росту, зростання властива, далі, схв. заст. *vìriti*, що виступає у словосполученні *ni* ***viri,*** *ni piri* «не росте, не вдається», а також болг. *верея* «рости, добре розвиватися (про рослини)», діал. *вирея* «тс.; існувати, поширюватися», мак. *вирее* «рости, буяти». Два останні вербативи виводяться з псл. **virěti*, що розглядається як статальний відповідник каузатива псл. **viriti*.

1. Видається необхідним зауважити, що майже всі наведені вище південнослов'янські лексеми, з огляду на їхню семантику, виявляються належними до іншого кореня та гнізда, а саме, псл. **ver-/vor-/vьr-* «рухати, зв'язувати, закривати»; зокрема, у Болгарському етимологічному словнику вони співвідносяться з дієсловом *вра* «встромляти, втикати, вставляти» (за винятком болг. *вири се* «вирувати» та його префіксальних похідних *завири, навири*, які пов'язуються з болг. *вря* «вирувати, кипіти»), хоча тут і згадується думка К.Мірчева, що дієслово болг. *виря* утворене з другого ступеня чергування кореневого голосного у стболг. *âüð2*Топоров В. Н. О некоторых теоретических аспектах этимологии // Этимология 1984. – М.: Наука, 1986. – С. 205-210.

2. Варбот Ж. Ж. Морфо-семантическое поле лексемы в этимологическом словаре и возможности его реконструкции // Известия РАН. – СЛЯ. – 1995. – Т. 54. – № 4. – С. 60-65.

3. Słownik języka polskiego / Ułoż. pod red. J.Karłowicza et al. – Warszawa, 1900–1927 (wyd. fotoofs. – Warszawa, 1952). – T. 1-8.

4. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. – Praha: ČSAV, 1968. – 866 s.

5. Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg: Karl Winter, 1962-1965. – B. 1-2

6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1964- 1973. – Т. 1-4.

7. Куркина Л.В. Названия болот в славянских языках // Этимология 1967. – М.: Наука, 1969. – С. 129-145

8. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О. С. Стрижак. – К.: Наукова думка, 1985. – 253 с.

9. Словник гідронімів України. – К.: Наукова думка, 1979. – 780 с.

10. Эйхлер Э. К вопросу о реконструкции древнелужицкого словарного состава // Исследования по серболужицким языкам. – М.: Наука, 1970. – С. 183-198.

11. Zeman A. Słownik górnołużycko-polski. – Warszawa: PWN, 1967. – 678 s.

12. Słownik Prasłowiański. Рукопис.

13. Български етимологичен речник. – София: БАН, 1971-2011.– Т. 1-7.

14. Guiraud P. L'étymologie. – Paris: Presses universitaires de France, 1967. – P. 125.

15. Варбот Ж. Ж. Связи значений и семантическая реконструкция в этимологии // Wiener Slawistischer Jahrbuch . – 1992. – B. 38. – S. 233-241.

16. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7-ми т. / Гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1982-2012. – Т. 1-6.

17. Słownik języka polskiego / Pod red. M.Szymczaka. – Warszawa: PWN, 1978-1981. – T. 1-3.

18. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1974. – 805 s.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Черныш Т.А., д.филол.н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ФАКТОР ФОНЕТИЧЕСКОГО ПОДОБИЯ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ЭВОЛЮЦИИ СЛАВЯНСКОЙ ЛЕКСИКИ: ЭТИМОЛОГИЯ И ПАРОНИМИЯ

*В статье представлены результаты исследования, целью которого было показать роль паронимии в формировании семантической структуры историко-этимологического гнезда юж.-сл. *vĭr-/*vŏr-. Сделан вывод, что существующая гипотеза касаемо укр. диал. увіритися «надоесть» должна быть откорректирована путем оценки связей этой лексемы со словом «вера» не как генетических, а как паронимических.*

Ключевые слова*: историко-этимологическое гнездо, славянская лексика, паронимия.*

Chernysh T.O., Doctor of Philol.Sci., Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE FACTOR OF FONETIC SIMILARITY IN HISTORIC EVOLUTION OF SLAVIC LEXICS: ETIMOLOGY AND PARONYMIA

*The article represents the results of the investigation, aimed at the role of paronymia in the formation of semantic structure of the historical-etymological nest south sl. *vĭr-/*vŏr-. The conclusion is made that existance hypothesis about ukr. dial. "увіритися" ("to bore") should be rectified towards interpreting the connection of this lexeme with the word "вера" as paronymical, and not genetic.*

Key words: *historical-etymological nest, slavic lexics, paronymia.*

УДК 811.133.1'42:659.4

Чернова А.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД ФРАНЦУЗЬКОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню соціальної реклами як особливого різновиду французького рекламного дискурсу, визначенню основних відмінностей між рекламою комерційною та рекламою соціальною. Особливу увагу було приділено виявленню характерних рис та функцій соціальної реклами. Також, у статті розглядаються її образний та лінгвістичний виміри, які ілюструються конкретними прикладами рекламних повідомлень.

***Ключові слова**: соціальна реклама, суспільство споживання, французький рекламний дискурс.*

На думку відомого французького філософа Жана Бодрійяра, сучасне суспільство визначає себе як суспільство споживання, а реклама – урочистий гімн цій ідеї. Саме тому, ми вирішили присвятити нашу статтю дослідженню французької реклами, однак реклами не споживчої, а соціальної, основна ціль якої – привернути увагу та протидіяти проблемам сучасного суспільства споживання.

Феномен соціальної реклами привертає увагу представників різних наук і галузей професійної діяльності: філології, соціології, політології, філософії, юриспруденції, психології, педагогіки, журналістики та ін. Але кожна з них вивчає соціальну рекламу як об'єкт лише з тих позицій і в тих аспектах, які зумовлені специфікою наукової або професійної галузі, предметом її вивчення, актуальними завданнями, що постають перед кожною з них на певному етапі розвитку. Наприклад, політологи вивчають соціальну рекламу як політичну технологію, один із інструментів державного управління; правники розробляють проблеми правового регулювання соціальної реклами; філософи розглядають соціальну рекламу як фактор гуманізації сучасного суспільства. І лише філологи вивчають соціальну рекламу в аспекті масової комунікації, досліджують мовні ресурси соціальної реклами, її функціональні та жанрово-стилістичні особливості, способи моделювання інформації у текстах ЗМІ.

Метою цієї статті є визначення характерних рис, функцій, завдань і тематики французької соціальної реклами як особливого різновиду французького рекламного дискурсу, а також виділення ключових відмінностей між рекламою соціальною та рекламою комерційною.

Об'єктом вивчення слугує франкомовний рекламний дискурс.

Предметом аналізу є соціолінгвістичні та лінгвопрагматичні особливості сучасної французької соціальної реклами як різновиду французького рекламного дискурсу.

Актуальність обраної теми визначається потребою здійснення всебічного дослідження ролі, функцій та особливостей використання французької соціальної реклами, оскільки поняття соціальної реклами є відносно новим та потребує лінгвопрагматичного опису.

Наукова новизна даної статті полягає у спробі комплексного аналізу французької соціальної реклами як особливого різновиду французького рекламного дискурсу.

Практична цінність статті полягає в тому, що вона може бути використана в курсах з комунікативних стратегій французької мови, лінгвопрагматики та дискурсології.

Аналітичний огляд сучасної наукової літератури, у тому числі найновіших дисертаційних досліджень, дає змогу не лише побачити усе розмаїття підходів до вивчення феномена соціальної реклами, а й окреслити коло найбільш актуальних науково-теоретичних і прикладних проблем у її сфері.

Соціальну рекламу розглядають насамперед як важливий комунікативний ресурс та інструмент управління соціальними процесами (А. Бєлянін, С. Земсков, Р. Крупнов), механізм управління громадською думкою (Р. Ібатулін), як феномен суспільної рефлексії (М. Піскунова), феномен культурної комунікації (М. Дороніна), як елемент

комунікативного середовища мегаполіса (Н. Єрощенкова), підкреслюючи її важливу роль і місце в державному управлінні (І. Давидкіна).

Зазначимо, що російські вчені досліджують соціальну рекламу як комплексно (А. Ковальова) [Ковалева 2006], так і в окремих аспектах, зокрема з позицій детермінації та регулювання (О. Горленко), ефективності її функціонування в соціальній комунікації російського суспільства (У. Потапова, А. Кутлалієв, А. Попов) та у різних її підвидах, зокрема таких, як урядова соціальна реклама (С. Ісаєв), міська соціальна реклама (Р. Крупнов), плакат як форма соціальної реклами (Ю. Веселова), шкільна соціальна реклама (Д. Конєва), соціальна реклама здорового способу життя (С. Калмиков) [Калмыков 2011].

Останнім часом актуалізуються порівняльні дослідження і порівняльний соціологічний аналіз, здебільшого такому аналізу підлягають соціорегулятивні ресурси соціальної та політичної (Л. Андросова), соціальної та комерційної реклами (А. Бєлова) [Белова 2003].

Актуальні питання західноєвропейської та американської рекламної діяльності у сучасному суспільстві порушуються у працях таких авторів, як К.Л. Бове, У.Ф. Аренс [Бове 1995], У. Уеллс, Д. Бернет, С. Моріарті [Уэллс 2001], У. Бергер [Berger 2004], А.-П. Женді [Jendi 1997], Д.Е. О'Тул [O'Toole 1985], Д. Поуп [Pope 1983] та інші.

Цікава розробка концепції соціальної реклами на основі порівняльного аналізу її розвитку презентована у ґрунтовній праці Е.А. Сендідж «Noncommercial Advertising: Development of Conceptual Framework and Definitions: Comparative Analysis of Growth Since 1952» з Іллінойського університету [Sandage 1983].

Опис функціонування англомовної соціальної реклами містить колективна праця за редакцією Джуді Ланнон «How Public Service Advertising Works» [Lannon 2008]. Стратегії і перспективи розвитку соціальної реклами у Європейському Союзі та США публікуються у формі доповідей [12].

Ознайомленню з прогресивним західноєвропейським досвідом рекламної діяльності присвячено українське видання 2005 р. «Саморегулювання реклами в Європі: аналіз системи рекламного саморегулювання і кодексу рекламної практики в Європі», основні ідеї й положення якого можуть стати в нагоді фахівцям сфери соціальної реклами для розв'язання організаційних, фінансових й етичних проблем [5].

В Україні захищено лише дві дисертації з проблем соціальної реклами на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук А. Стрелковської «Соціально-педагогічні умови формування позитивно спрямованої поведінки молоді засобами соціальної реклами» (К., 2007) та О. Сватенкова «Педагогічні умови захисту права дитини на сім'ю засобами соціальної реклами» (К., 2010).

У цілому аналіз наявної літератури (української та зарубіжної) з питань рекламної діяльності засвідчив, що порівняно з комерційною рекламою соціальній рекламі присвячено значно менше праць, тому феномен соціальної реклами потребує ґрунтовних теоретичних, методичних і фахово-прикладних розробок.

У нашому дослідженні ми визначаємо соціальну рекламу як особливий різновид рекламного дискурсу, оскільки основна мета звичайної реклами – змусити потенційного покупця придбати рекламований товар на відміну від реклами соціальної, яка

спонукає нас до саморефлексії щодо нагальних проблем суспільства, як певної спільноти окремо, так і людства в цілому.

Термін «соціальна реклама» – дослівний переклад з англійської «public advertising». Однак, у Франції йому відповідають поняття некомерційної («publicité noncommerciale») та суспільної реклами («publicité sociétale»). Некомерційна реклама передбачає оплачені суспільними некомерційними інститутами або в їхніх інтересах рекламні заходи щодо стимулювання пожертвувань, заклики голосувати за конкретного кандидата або надати громадську підтримку. Суспільна ж реклама спрямовується на пропаганду позитивних для суспільства явищ і, як правило, розміщується у ЗМІ безоплатно. У нашому дослідженні ми заглибилися в аналіз саме суспільного аспекту соціальної реклами.

За основу нами було взято наступне визначення терміна «соціальна реклама»: соціальна реклама – це особливий різновид рекламного дискурсу, який спрямовано на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку. Тобто, характеристику некомерційності ми вводимо в наше основне визначення і некомерційну рекламу як особливий підвид не виділяємо. Таким чином, нам вдалося звести до спільного знаменника поняття реклами соціальної та реклами суспільної.

Для більш детального аналізу соціальної реклами необхідно дати загальну характеристику цьому різновиду рекламного дискурсу та визначити його основні функції. Варто наголосити, що соціальна реклама є дуже складним і тонким інструментом впливу на суспільство. Саме тому, визначаючи головні риси соціальної реклами, необхідно звернути особливу увагу на те, що авторам цих рекламних повідомлень забороняється розміщати посилання на конкретний товар або на його виробника.

І ще раз хочемо підкреслити, що соціальна реклама має некомерційний характер, тому її найпоширенішими темами виступають загальнолюдські духовні, моральні, етичні, естетичні, громадські, родинні та національні цінності, добрі традиції, бережливе ставлення до природи і довкілля, здоровий спосіб життя, екологічна безпека тощо. З цього випливає, що соціальну рекламу спрямовано на досягнення позитивних цілей та вона є інструментом покращення соціуму.

Наступною важливою рисою соціальної реклами є її масова популяризація. Для того, щоб соціальна реклама мала успіх, її розміщують у людних місцях. Це ще одна принципова відмінність соціальної реклами від реклами комерційної, яка зазвичай розрахована на конкретну соціальну групу людей.

Також невід'ємною рисою соціальної реклами є її інформативність. Це та якість, яку соціальна реклама запозичила від реклами звичайної. Звідси і випливає перша основна функція соціальної реклами – проінформувати суспільство про те чи інше соціальне явище, хворобу або нагальну проблему.

Яскравим прикладом соціальної реклами, яка інформує суспільство про необхідність надання допомоги жертвам кримінальних злочинів, є рекламний постер французького центру допомоги кримінальним жертвам (CAVAC). На своєму постері вони зображують крупним планом обличчя пересічної молодої дівчини з сумними задумливими очима. Це зображення підсилюється слоганом: **«Aujourd'hui j'ai dit salut à quelq'un»**. Внизу під постером рекламодавці подають інформацію, що для жертви

злочину повернутися до звичайного життя, є досить незвичайно: **«Pour une victime retrouver la vie ordinaire, c'est extraordinaire»** [13].

Друга основна функція соціальної реклами властива всім різновидам рекламного дискурсу без обмежень – це функція впливу, оскільки соціальна реклама є інструментом впливу на громадську думку, тим важелем, рухаючи який можна чинити вплив на суспільство в цілому. Тільки від того, у чиїх руках знаходиться цей важіль, буде залежати чи суспільство буде процвітати, чи наближатиметься до соціальної кризи.

Таким чином, підводячи підсумок викладеному вище, ми можемо стверджувати, що соціальна реклама – це інформаційний феномен, який є важливим інструментом у формуванні суспільства. Через соціальну рекламу, як засіб та механізм, можна реалізовувати багато функцій: інформаційні, популяризаторські, соціальні. З її допомогою можна актуалізувати проблеми соціуму та визначити шляхи їх розв'язання.

Однак, не варто забувати, що соціальна реклама нерідко містить мистецьку складову, у формуванні якої образні та лінгвістичні засоби відіграють важливу роль. Також, важливо, щоб творець соціального рекламного проекту знав закони й закономірності впливу як візуального, так і вербального складників реклами. Ефективна соціальна реклама сприяє розв'язанню суспільних проблем, а не їх загостренню чи уникненню.

Гарним прикладом соціальної реклами, основна мета якої попередити виникнення катастрофічної ситуації, є реклама правил безпеки дорожнього руху. Це державна реклама, оскільки в правому нижньому кутку рекламного постеру зображений французький прапор. На цьому соціальному постері перед нашими очима постає велосипед, який лежить розтрощений під колесами легкового автомобіля. Ця картина супроводжується написом: **«Vous êtes juste passé à l'orange, il passera juste sa vie à l'hôpital»** [14]. Це рекламне повідомлення є наочним прикладом вживання стилістичного засобу сарказму в рекламі, який підсилює ефект впливу реклами на її цільову аудиторію. Така реклама змушує людей ще раз замислитися над їх поведінкою на дорозі.

Говорячи про мотивацію виробників соціальної реклами, варто зауважити, що вона повністю відрізняється від мотивації виробників реклами комерційної. Оскільки суть соціальної реклами – досягнення суспільно корисних цілей, то її тематика й проблематика мають бути відомі та близькі пересічному громадянинові. Тож при її створенні й поширенні увагу зосереджено не на самому факті проблеми, а на тому, як її може розв'язати споживач. Наприклад, творці соціальної реклами, яка пропагує використовувати органічні засоби для чищення оселі, зображують на своєму постері золоту рибку, яка лежить ледве жива у воді з густою мильною піною. Це зображення супроводжується написом: **«Protégez-les avant qu'ils meurent»** [15].

Іншим яскравим прикладом соціальної реклами, яка пропонує нам спосіб розв'язання проблеми, є реклама, яка закликає протистояти расизму. Проблема расизму є однією з найнагальніших у сучасній Франції, яка вже давно відкрила свої кордони для вихідців з колишніх французьких колоній, населенням яких є переважно араби та африканці. Автори цього соціального рекламного повідомлення зображують на своєму постері маленьку арабську дівчинку, яка плаче та африканського хлопчика, який, намагаючись заспокоїти дівчинку, цілує її в щоку. Ця картина супроводжується написом: **«Ma grande soeur m'a dit que tu étais différente, mais moi je t'aime comme**

ça!» [16]. Цей приклад також свідчить про те, що висвітлюючи певні теми, творці соціальної реклами орієнтується не на те, аби цю тему запам'ятали, а щоб нею пройнялися, внутрішньо пережили, осмислили й зробили відповідні висновки.

Говорячи про образний вимір соціальної реклами, важливо підкреслити відмінність її образних засобів від тих, що використовують при створенні реклами звичайної. Якщо у створенні комерційної реклами вдалими акцентами будуть сенсаційність, двозначність, комізм ситуації та жарти, які можна згодом переказати комусь, створюючи рекламний ланцюг, то при формуванні соціальної реклами основну увагу приділяють її емоційній насиченості, сприйнятливості та конкретиці. Цю ідею чудово підтверджує французька соціальна реклама, присвячена боротьбі з палінням. Творці цього рекламного повідомлення зображують підлітка з цигаркою в зубах, який стоїть навколішках перед дорослим чоловіком, що поклав руку йому на голову. Напис, яким доповнюється це зображення, сформульовано надзвичайно чітко та лаконічно: **«Fumer, c'est être l'esclave du tabac»** [17].

Для того, щоб привернути увагу громадськості, соціальна реклама повинна бути не лише мистецькою, яскравою й нестандартною, а й мати певну родзинку. Наприклад, творці французької соціальної реклами, яка заохочує вживати тільки натуральні продукти, тобто ті, що не містять генетично модифікованих організмів, на своєму рекламному постері зображують чоловіка і жінку, які настільки сильно обросли шерстю, що виглядають страшніше за снігову людину Єтті. Таке шокуюче зображення супроводжується наступним текстом: **«Le maïs transgénérique est vraiment sans danger (et bon pour le poil)»** [18].

Іншим важливим аспектом образного виміру соціальної реклами є те, що у популяризації соціального рекламного проекту творці соціальної реклами роблять ставку на комплексну рекламу (відео, аудіо, зовнішню), об'єднану сюжетним задумом, героями, звуковим оформленням і кольоровою гамою. При такому підході реклама легко впізнається і відповідно досягає більшого ефекту. Зокрема, рекламодавці дуже часто залучають до реклами знаменитостей, які мають певний авторитет у споживачів.

Цю особливість використали у своєму рекламному повідомленні творці французької соціальної реклами, яка пропагує носіння світовідбиваючих жовтих жилетів під час їзди на велосипеді. Людині, яка їде на велосипеді, такий жилет може врятувати життя, як у темну, так і у світлу пору доби, оскільки ці жилети оснащені спеціальними смужками, які віддзеркалюють світло фар автомобілів, роблячи таким чином помітним велогонщика для водія автомобіля. Автори реклами таких жилетів вирішили запросити відомого французького дизайнера, думку якого поважають не тільки у Франції, а і у всьому світі. На рекламному постері він зображується у дорогому смокінгу, поверх якого вдягнутий цей жовтий жилет. Ця картина доповнюється написом: **«C'est jaune, c'est mouche, ça ne va avec rien, mais ça peut vous sauver la vie»** [19].

Отже, у нашій роботі ми прийшли до висновку, що соціальна реклама є дуже складним феноменом, який є одночасно мистецьким витвором, компонентом соціальної політики та механізмом впливу на формування громадської думки. Через систему художніх образів, мовних засобів, рекламні постери висвітлюють те, що хвилює сучасне суспільство та пропонують шляхи розв'язання нагальних суспільних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Изд-во ЛОГОС, 2003. – 304 с.

2. Бове К.Л. Современная реклама / К.Л. Бове, У.Ф. Аренс; пер. Д.В. Вакин; ред. О.А. Феофанов. – Тольятти: Изд. Дом Довгань, 1995. – 704 с.

3. Калмыков С. Б. Социальная реклама здорового образа жизни: комплексная оценка: Монография. – М. : Спутник, 2011. – 306 с.

4. Ковалева А. В. Социальная реклама в России : состояние, проблемы и решения. – Барнаул : Изд-во Алтайского университета, 2006. – 171 с.

5. «Саморегулювання реклами в Європі: Аналіз системи рекламного саморегулювання і кодексу рекламної практики в Європі»; пер. з англ.. «Advertising Self-regulation in Europe, 4th edition». – К.: Індустріальний Телевізійний Комітет, 2005.

6. Уэллс У. Реклама : Принципы и практика. Advertising: Principes & Practice: пер. с англ. / Уильям Уэллс, Джон Бернет, Сандра Мориарти; пер. М. Артюх и др., под ред. И. В. Крылова, А. В. Ульяновского. – 2-е изд., испр. – СПб. : Питер, 2001. – 735 с.

7. Berger W. Advertising today / Warren Berger. – New York: Phaidon, 2004. – 512 p. 10. How Public Service Advertising Works / ed. by Judie Lannon. – WARC. – July 2008. – 244 p.

8. Jendy H.-P. La publicité et son enjeu social. – Paris: Presses Universitaires de France, 1997. – 206 p.

9. John E. O'Toole. The trouble with advertising. – 2nd ed. – New York : Random House, 1985. – 245 p.

10. Pope D.A. The Making of advertising. – New York: Basic books, 1983.

11. Sandage, Elizabeth Anthea. Noncommercial Adverti sing : Development of Conceptual Framework and Definitions: Comparative Analysis of Growth Since 1952. – University of Illinois at Urbana-Champaign, 1983. – 484 p.

12. Social Advertising: Strategy and Outlook – European Union, 2012–2020 / 2nd ed. – 104 p.; Social Advertising: Strategy and Outlook – North America, 2012–2015 / 2nd Edition. – 73 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hnyb.in/.– Назва з екрана.

13. Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cegepsherbrooke.qc.ca/~graphisme/blog/?cat=11&paged=7. – Назва з екрана.

14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rouleravelo.wordpress.com/tag/publicite//. – Назва з екрана.

15. [Електронний ресурс]. – http://dvhslacroix.blogspot.com/2012/10/les-problemes-environnementaux.html. – Назва з екрана.

16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirna09.wordpress.com/rita-kazzi/portfolio-racisme//.– Назва з екрана.

17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.aparté.com/2012/06/quand-la-pub-se-tape-laffiche/. – Назва з екрана.

18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://off.blogspace.fr/99716/PUBLICITE-INFORMATIVE/. – Назва з екрана.

19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://docabord.wordpress.com/2014/02/05/emi-6eme-sequence-3-seance-2-economie-des-medias-publicite/. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014 р.

Чернова А.А., асп.,
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко, г. Киев

СОЦИАЛЬНАЯ РЕКЛАМА КАК ОСОБАЯ РАЗНОВИДНОСТЬ ФРАНЦУЗСКОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСА

Статья посвящена исследованию социальной рекламы как особой разновидности французского рекламного дискурса, определению основных различий между рекламой коммерческой и рекламой социальной. Отдельное внимание было сосредоточено на выявлении характерных черт и функций социальной рекламы. Также в статье рассматриваются ее образное и лингвистическое измерения, которые иллюстрируются конкретными примерами рекламных сообщений.

Ключевые слова: *социальная реклама, общество потребления, французский рекламный дискурс.*

Anastasia Chernova, PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SOCIAL ADVERTISING AS A SPECIAL KIND OF FRENCH ADVERTISING DISCOURSE

The article investigates public advertising as a special kind of French advertising discourse, the definition of the main differences between commercial advertising and public advertising is proposed. The attention has been focused on identifying patterns and functions of public advertising. The article also discusses its artistic and linguistic dimensions, which are illustrated by concrete examples of advertisements.

Key words: *public advertising, consumer society, the French advertising discourse.*

УДК 811.133.1’42’37:82-2Ван Лерберг

Чистяк Д.О., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕКСТОВИХ КОНЦЕПТІВ У ПОЕМІ Ш. ВАН ЛЕРБЕРГА «СОЛЯНА»

У статті аналізуються особливості функціонування текстових концептів у тексті поеми «Соляна» бельгійського символіста Ш. Ван Лерберга, виділяються елементи традиції та новаторства авторської концептосфери в контексті інших франкомовних символістських авторських картин світу.

Ключові слова: *текстовий концепт, авторська картина світу, метаобраз, інтертекст, міфопоетична картина світу.*

Постановка проблеми. *Актуальність* дослідження авторської картини світу у текстах знакових європейських письменників полягає у включеності процесів концептуалізації у широкі культурні семіотичні контексти, що генерують структурно-семантичне ядро художнього тексту. *Метою* статті є моделювання авторської картини світу у текстовому масиві поеми "Соляна" класика бельгійської літератури Ш. Ван Леберга. *Предметом* дослідження виступає авторська концептуалізація в текстах Ш. Ван Лерберга та низки інших представників франкомовного символістського руху, а *об'єктом дослідження* – вербалізоване структурно-семантичне ядро авторської картини світу раннього Ш. Ван Лерберга. *Наукова новизна* статті полягає у першому комплексному аналізі елементів авторської концептуалізації у ранній творчості Ш. Ван Лерберга, хоча розпорошені елементи такого аналізу простежуються у працях Ґ. Ванвелькенхейзена [Vanwelkenhuyzen 1968], Ж. Ґійома [Guillaume 1956], Р. Ґоффена [Goffin 1969], А. Давіньйона [Davignon 1952] Х.-Й. Лопе [Lope 1988], Х. Зіпмана [Siepman 1988] та Р. Труссона [Trousson 1988; Trousson 2001].

Виклад основного матеріалу. Проблема реконструкції авторської картини світу віддавна привертає увагу дослідників різних філологічних дисциплін, які обрали предметом аналізу дослідження закономірностей функціонування художнього тексту. Термін *текст* при цьому слід розуміти якнайширше, приміром, згідно із О. Селівановою, як «цілісну семіотичну форму психо-мовленнєво-мисленнєвої діяльності, концептуально і структурно організованої, діалогічно вбудованої в інтеріоризоване буття й семіотичний універсум етносу та цивілізації, що слугує прагматично направленим посередником комунікації» [Селиванова 2004, 32]. Водночас аналіз авторської мовної свідомості пов'язано із ретрансмісією у певному художньому тексті авторських «текстових концептів» (О. Кагановська), змодельованих відповідно до реалізації у ньому лінгвокультурної семіосфери (у ключі Ю. Лотмана).

Лінгвопоетичний аналіз художнього тексту (у парадигмі наукових студій акад. В. Виноградова, Г Винокура, В. Задорнової, І. Гальперіна, З. Тураєвої, З. Хованської, школи інтерпретативної семантики Ф. Растьє) пов'язаний із пошуком текстових структур, які виявляють «образ автора», «авторську інтенцію», «авторську картину світу» у зв'язках із естетичним фактом, а тому лінгвокогнітивний аспект аналізу лінгвоментальних особливостей художнього тексту саме в лінгвопоетичному річищі виступає винятково перспективним. Методика лінгвопоетичного аналізу різних рівнів художнього тексту з виявлення міфопоетичної концептуалізації, синтезована нами в попередній розвідці [Чистяк 2013], буде використана і в даній роботі.

Поема «Соляна» (1886), один із перших опублікованих творів Ш. Ван Лерберга, друкувалася за життя автора лише частинами. «Спів Другий» побачив світ у колективній збірці «Парнас Молодої Бельгії» («Parnasse de la Jeune Belgique»), яка презентувала у Франції наймолодше покоління бельгійських поетів, у паризькому видавництві Леона Ваньє 1887 р. Другу частину «Співу Першого» (рядки 39–107) було опубліковано у брюссельському часописі «Плеяда» («La Pléiade»), у № 2 за 1890 р. Початок «Співу Першого» та «Спів Третій» не друкувалися. Їх було зафіксовано у І томі «Щоденника» Ш. Ван Лерберга, згідно з яким уже після смерті поета, у 1968 р. акад. Ґ. Ванвелькенхейзен [Van Lerberghe 1968], а також Р. Ґоффен реконструювали

текст поеми [Goffin 1969], яким ми й послуговувалися для аналізу тексту й виконання українського перекладу [Ван Лерберг 2013, 19–32].

Визнаний біографом Ш. Ван Лерберга А. Мокелем як «найменш авторський твір» [Vanwelkenhuyzen 1968, 319] поета, поема «Соляна» однак постає надзвичайно цінним джерелом для виявлення первнів авторської картини світу. У 1886 р. поет іще перебуває під значним впливом літературних кумирів свого покоління – Ш. Бодлера, П.-М. Верлена, Сюллі-Прюдома, Ф. де Вільє де Ліль-Адана, Е.А. По, А. Ч. Свінберна, М. Метерлінка, а також візуального ряду живопису (передусім прерафаелітів Е. Берн-Джонса, Д. Ґ. Росетті, а також С. Боттічеллі, Кейт Грінвей, А. Ґ. А .Едельфельта, Ж.-Ж. Еннера, Ф. Кнопффа, Ф. Ропса [докл. див: Trousson 1988]). Поетова *juvenilia* майже цілком була присвячена портретуванню лірично-еротичних образків юнок, які перебувають у конфлікті між чуттєвим переживанням плотського кохання та неспромогою його втілення через моральний імператив християнського виховання.

У своїх кращих ранніх творах, що згодом увійшли до збірки поезій «Меживиддя» (1898) [Van Lerberghe 1898], Ш. Ван Лерберг сублімує еротичний потяг у плані сакралізацію образу Діви, що постає еманацією пейзажу і водночас проникненням у цей світ потойбічного, трансцендентного. Проекція вищого начала відбувається як на рівні метаобразу ЖІНКА-ДИТИНА, так і на рівні його атрибутів – рослинних, тваринних, астральних тощо. Таким чином, відбувається символізація позірного матеріального світу як аналогії істинного й вічного духовного світу субстанції. Перехід від субстанціонального до матеріального і навпаки становить підґрунтя сюжетної колізії більшості поезій Ш. Ван Лерберга другої половини 1880-х – першої половини 1890-х рр.

Проте саме у поемі «Соляна» автор уперше виводить цей конфлікт на рівень широкого філософського узагальнення авторської концептосфери – на засадах символістської поетики. Справді, 1886 рік ознаменувався для Ш. Ван Лерберга не так маніфестом символістської школи Ж. Мореаса, як знайомством із двома знаковими текстами Метра французького символізму С. Малларме – «Іродіадою» та «Полуднем фавна», – їх юний поет у «Щоденнику» назвав «справдешньою революцією» [Vanwelkenhuyzen 1968, 297], і відразу після них було створено «Соляну». Проте твердження Л. Крістофа про те, що «Соляна – то заблудла Іродіада» [Christophe 1943, 28] гіперболізоване. Вочевидь, схожість між трьома текстами зустрічаємо як у стилістиці (александрійські вірші, не-смислове членування рядків, довгі фрази, подекуди без видимого асоціативного зв’язку), так і на образно-тематичному рівні: поему Ш. Ван Лерберга, як і твори французького класика, характеризує статика часопростору, тонке портретування внутрішнього стану актантів (Соляна, Іродіада, Фавн), корелятів мезоконцептів ЮНІСТЬ і КРАСА як іррадіації мегаконцепту ВІЧНІСТЬ поряд із антагоністами, які виступають протилежною іпостассю його «я» (метаобраз СТАРЕ мегаконцепту СМЕРТЬ в актанті Годувальниця, актант Спокусник із образом «голос Матері»). Однак є і кардинальні відмінності: актант Іродіада – втілення міфеми Нарциса (метаобраз КРАСА ДЛЯ СЕБЕ мезоконцепту КРАСА), тоді як актант Соляна, відповідно до постулатів рейно-фламандської містики (у ній корелятом сакральної акції «екстаз» мегаконцепту КОХАННЯ постають міфеми БОГ та мезоконцепт ІСТИНА).

Згідно з поетовим задумом у «Щоденнику», головна героїня мала інтегрувати семантику образів «вечірньої зорі, Люцифера й Венери, найпрекраснішого з ангелів» [Goffin 1969, 47]. Таким чином, у тексті наявний конфлікт між ригористичним середньовічним концептом ЦНОТА як апелята мегаконцепту ВІЧНЕ ЖИТТЯ (і, відповідно, концепту ГРІХ як апелята мегаконцепту ВІЧНА СМЕРТЬ) й античним міфопоетичним концептом (далі – МПК) ЕРОС як апелята концепту ВІЧНЕ ЖИТТЯ. Синтез цих концептів полягає в образній дихотомії: актант Соляна означений як «Навіки Заснула», тоді як характеристика довколишнього пейзажу через образ «Античного Полудня» постає корелятом міфопоетичного метаобразу СОНЦЕ мегаконцепту ЖИТТЯ (тут відчуина алюзія на «Полудень фавна» С. Малларме). Зауважимо, що концептуалізація КОХАННЯ як вищого рівня емоційного контакту із трансцендентним началом, міфемою БОГ, із подальшим переходом у локус інобуття (мегаконцепт ВІЧНЕ ЖИТТЯ) – поширений мотив у текстах тогочасних письменників-символістів («Аксель», «Акедіссеріль» Ф. де Вільє де Ліль-Адана, «Принцеса Мален» М. Метерлінка, «Іродіада» С. Малларме тощо).

Новаторським у поемі Ш. Ван Лерберга постає заперечення традиційної християнської моноцентричної моделі світобудови (метаобраз НЕБО як локус мегаконцепту ВІЧНЕ ЖИТТЯ й міфеми БОГ наявний у метабразах-актантах АНГЕЛИ). Її антагоністами постають актанти Спокусник і Соляна. Завдяки реалізації у них мегаконцепту КОХАННЯ відбувається зміна моделі на поліцентричну (через акцію «запліднення довколишніх істот і речей», ті прагнуть реалізації себе через КОХАННЯ) відповідно до постулатів античної філософії: у фіналі можна зауважити і платонівський міфопоетичний концепт ДУША СВІТУ, і міфопоетичний концепт АПЕЙРОН, наявний у філософській системі Анаксімандра, і мезоконцепт ВОГОНЬ як корелят ВІЧНОГО ЖИТТЯ в Емпедокла, і міфопоетичний концепт ЕРОС у філософській інтерпретації орфіків... Оригінальною також у поемі «Соляна» виступає кореляція античного світовідчуття із положеннями позитивістської філософії науки. Так, пізньоелліністичний пантеїзм і спостереження Ф. В. Гершеля щодо розвитку сонячної системи урівноважуються у Ш. Ван Лерберга на рівні далеких аналогій у схематизмі довжелезної ремарки, яка, на думку А. Мокеля, «зіпсувала всю поему» [Vanwelkenhuyzen 1968, 320]. Утім, розвиток окреслених тенденцій відбувся в наступному великому ліро-епічному полотні поета, збірці «Євина пісня» (1906) [Van Lerberghe 1925], який також потребує ґрунтовного лінгвокогнітивного та лінгвопоетичного аналізу.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, аналіз авторської концептуалізації у поемі Ш. Ван Лерберга «Соляна» засвідчив функціонування оригінальної картини світу автора, побудованої на контамінації різноманітних лінгвоментальних моделей. Безперечний вплив прецедентних текстів С. Малларме визначив функціонування актанта-міфеми Нарцис із семантикою мезоконцептів КРАСА та ЮНІСТЬ мегаконцепту ВІЧНЕ ЖИТТЯ. Водночас в автора наявна оригінальна нейтралізація теоцентричної моделі (мезоконцепт ЦНОТА, міфема Бога, мегаконцепт ВІЧНЕ ЖИТТЯ) міфопоетичним концептом ЕРОС (корелят мегаконцепту ВІЧНЕ ЖИТТЯ, міфопоетичні концепти ДУША СВІТУ, АПЕЙРОН, мезоконцепт ВОГОНЬ), що також пов’язаний із постулатами німецької та фламандської

містики XIV–XV ст. і позитивістською парадигмою II пол. XIX ст. Перспективним вважаємо глибше дослідження функціонування авторської концептосфери у текстах Ш. Ван Лерберга в його інших творах (поема «Пісня Єви», драма «Наслухачі», комедія «Пан», оповідання та казки), з подальшим компаративним аналізом із залученням картин світу інших представників бельгійського символізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ван Лерберг Ш. Вибрані твори / пер. з франц., передм., післям. та прим. Д.О. Чистяка / Шарль Ван Лерберг. – К.: Журнал «Радуга», 2013. – 416 с.

2. Винокур Г.О. Филологические исследования. Лингвистика и поэтика / Григорий Осипович Винокур. – М.: Наука, 1990. – 452 с.

3. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини XX сторіччя): Монографія / Олена Марківна Кагановська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.

4. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.

5. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Елена Александровна Селиванова. – К.: Брама, Изд. Вовчок Р. Ю., 2004. – 336 с.

6. Чистяк Д.О. Структура міфічної ізотопії у франкомовному художньому тексті / Чистяк Д.О. // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць / відп. ред. Алла Дмитрівна Бєлова. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 43. – С. 259–265.

7. Christophe L. Charles Van Lerberghe / Lucien Christophe. – Bruxelles: Office de la publicité, 1943. – 80 p.

8. Davignon H. Charles Van lerberghe et ses amis / Henri Davignon. – Bruxelles: Académie Royale de Langue et de Littérature Françaises, 1952. – 181 p.

9. Goffin R. Solyane: un chef-d'oeuvre oublié / Robert Goffin. – Paris: Seghers, 1969. – 56 p.

10. Guillaume J. Essai sur la valeur exégétique du substantif dans les Entrevisions et La chanson d'Eve de Van Lerberghe / Jean Guillaume. – Bruxelles: Palais des Académies, 1956. – 304 p.

11. Lope H.-J. Marges d'un poème philosophique-panthéiste et enthousiasme lyrique dans La chanson d'Eve (1904) de Charles Van Lerberghe / Hans-Joachim Lope. // Charles Van Lerberghe et le Symbolisme / éd. par H. Siepman et R. Trousson. – Dme-Verlag, 1988. – P. 27–62.

12. Mallarmé S. Œuvres complètes / éd. par H. Mondor et G. Jean-Aubry / Stéphane Mallarmé. – Paris : Gallimard, 1945. – 1660 p.

13. Siepman H. « Belle de n'être pas encore »: virtualité et potentialité dani la poésie de Van Lerberghe / Helmut Siepman. // Charles Van Lerberghe et le Symbolisme / éd. par H. Siepman et R. Trousson. – Dme-Verlag, 1988. – P. 80–97.

14. Trousson R. Charles Van Lerberghe. Le poète au crayon d'or : Biographie. / Raymond Trousson. – Bruxelles : AML Editions, Labor, 2001. – 448 p.

15. Trousson R. Les opinions littéraires de Van Lerberghe dans son Journal inédit / Raymond Trousson. // Charles Van Lerberghe et le Symbolisme / éd. par H. Siepman et R. Trousson. – Dme-Verlag, 1988. – P. 128–163.

16. Van Lerberghe Ch. Entrevisions / Charles Van Lerberghe. – Bruxelles: Paul Lacomblez éd., 1898. – 150 p.

17. Van Lerberghe Ch. La Chanson d'Eve / Charles Van Lerberghe. – Bruxelles: La Renaissance du Livre, 1924. – 215 p.

18. Van Lerberghe Ch. Solyane / Charles Van Lerberghe. // Bulletin de l'Académie Royale de Langue et Littérature Frnaçaises. – 1967. – Tome XLVI. – P. 325–337.

19. Vanwelkenhuyzen G. Solyane de Charles Van Lerberghe / Gustave Vanwelkenhuyzen. – Bulletin de l'Académie Royale de Langue et Littérature Frnaçaises. – 1967. – Tome XLVI. – P. 285–325.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2014 р.

Чистяк Д А., к. филол. н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ТЕКСТОВЫХ КОНЦЕПТОВ В ПОЭМЕ Ш. ВАН ЛЕРБЕРГА "СОЛЯНА"

В статье анализируются особенности функционирования текстовых концептов в тексте поэмы «Соляна» бельгийского символиста Ш. Ван Лерберга, выделяются элементы традиции и новаторства авторской концептосферы в контексте других франкоязычных символистских авторских картин мира.

Ключевые слова: *текстовый концепт, авторская картина мира, метаобраз, интертекст, мифопоэтическая картина мира.*

Chystiak D., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE FUNCTIONING OF TEXTUAL CONCEPTS IN THE POEM "SOLYANE" BY CHARLES VAN LERBERGHE

The article is devoted to the analysis of functioning of textual concepts in the text of a poem "Solyane" by the Belgian symbolist Charles Van Lerberghe. The most important aspects of traditional and original elements in the author's conceptosphere are shown in their connection with worldviews of other French-speaking symbolist authors.

Key words: *textual concept, author's worldview, metaimage, intertext, mythopoetic worldview.*

УДК 81’366=512,161

Шавелашвілі Є.В., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТИНОМОВНОГО СТАТУСУ ЧИСЛІВНИКА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

В статті розглядається частиномовний статус числівника в граматичній системі турецької мови. Аналізуються сучасні граматичні вчення як вітчизняного, європейського так і турецького мовознавства. Частиномовний статус числівника визначається за сукупністю морфологічного, синтаксичного та семантичного критеріїв.

Ключові слова: *числівник, порядковий числівник, кількісний числівник, морфологічні ознаки, категорійна семантика.*

Неоднозначність визначення класів слів у граматичній системі турецької мови, зумовлена не тільки використанням різних класифікаційних ознак, а й неврахуванням у класифікації самостійних слів морфологічного критерію або непослідовним, несистемним застосуванням морфологічного критерію у класифікаційних схемах: граматичні значення, категорії, форми, афікси описуються як допоміжні, другорядні ознаки слів, а системність граматичних категорії як узагальнення граматичних значень і форм слів не враховується. Таким чином, частиномовний статус числівника визначається тюркологами по-різному.

М. Ергін [6], керуючись семантичним та функціональним критеріями, визначає три групи слів:

1) ім’я;
2) дієслово;
3) службові слова.

Автор підкреслює, що перші дві групи слів – це слова, що мають семантику, а третя група слів наділена лише функціями.

На наступному етапі М. Ергін пропонує диференціацію другого рівня, виокремлюючи у межах імен такі розряди:

1) іменники;
2) прикметники;
3) прислівник;
4) займенники.

Числівник науковець зараховує до класу прикметників.

Подібна класифікація у російській тюркології представлена М.О. Баскаковим [1, с. 52-54].

Відомі російські тюркологи А.М. Кононов [2] та Е.В Севортян [3], Ю.В. Щека [4], О.М. Щербак [5], керуючись теоретичними засадами російської граматики, пропонують гетерогенні класифікації слів турецької мови з урахуванням трьох критеріїв:

- семантичного,
- функціонального,
- морфологічного.

А.М. Кононов [67, с. 69-70] виокремлює такі частини мови: 1) іменник; 2) прикметник; 3) числівні прикметники; 4) займенники; 5) дієслово; 6) прислівник; 7) післяіменники; 8) сполучник; 9) прийменник; 10) вигук; 11) слова, що імітують звуки.

Ю.В. Щека [166, с. 56] виокремлює самостійні та службові частини мови. Відповідно, перші виступають членами речення, називають особу, предмет, дію чи їх ознаки, або ж указують на них, а другі – не виступають членами речення, та слугують лише для позначення відношень між словами у реченні або реченнями.

До самостійних частин мови належать:

1) іменник;
2) прикметник;
3) числівник;
4) займенник;
5) дієслово;
6) прислівник.

До службових частин мови належать:

7) службове ім'я та післяіменник;
8) сполучник;
9) частка.

За аналізом відомих граматичних класифікацій слів турецької мови, визначається граматична система, що максимально представлена одинадцятьма класами слів:

1) дієслово,
2) іменник,
3) прикметник,
4) займенник,
5) прислівник,
6) числівний прикметник,
7) частка,
8) післяіменник,
9) вигук,
10) сполучник,
11) прийменник, які узагальнюються у класи повнозначних та службових слів.

У межах повнозначних визначаються дієслівні та іменні слова, а серед іменних мовознавці, які враховують морфологічні ознаки, визначають змінні та незмінні слова

Більшість турецьких граматик [6; 7] називають прикметниками слова на позначення кількості, розташовані у препозиції до іменника, вважаючи, що вони виконують означальну функцію. Тому до прикметника відносять і слова, що називають кількість предметів (*bir /один/, iki /два/, üç /три/* і т.д.), і слова, що називають ознаку предметів за відношенням до числа (*birinci /перший/, ikinci /другий/, üçüncü /третій/* і т.д.). Проте такі слова відрізняють за категорійною семантикою і морфологічно.

Слова з кількісним значенням означають кількість предметів – конкретно визначену (***dört*** *kitap /чотири книги/,* ***beş*** *gün /п'ять днів/*) або конкретно не визначену (***çok*** *kitap /багато книг/,* ***birkaç*** *defter /декілька зошитів/*) – та абстрактно-математичну кількість (*iki artı iki dört eder /два плюс два буде чотири/*), що виявляється у питанні

(*kaç? /скільки/*), і оформлюються іменниковою морфологічною парадигмою, що не визначає морфологічної своєрідності цього класу слів.

У науковій теоретичній граматиці такі слова, на підставі морфологічного критерію, зараховують до окремого класу іменників, або, керуючись семантичним критерієм, до окремої частини мови – числівника, який виконує дві номінативні функції: квантитативну – називає кількість предметів у поєднанні з іменником (***iki*** *masa /два стола/*); нумеративну – називає абстрактно-математичне число у самостійній синтаксичній функції підмета, додатка та складеного присудка (*Dört asıl sayıdır. /Чотири – це просте число/*).

Основною вважається саме квантитативна функція числівника – вираження кількісно-предметних відношень позамовної дійсності. Турецькі граматики визначають такі відношення як атрибутивні, оскільки числівник, утворюючи словосполучення з іменником, стає морфологічно незмінним (подібно до безафіксного ізафету). Тому квантитативні числівники зараховують до прикметників.

Проте такі числівники називають не ознаку, а конкретну кількість предметів (kaç?), тобто конкретизують, лексикалізують і синтаксично маркують грамеми однини та множини іменника (***bir*** *defter /один зошит/ –* ***iki*** *defter /два зошити/,* ***on*** *defter /десять зошитів/*). У такому квантитативному словосполученні числівник разом з іменником виступає однією синтаксичною синтагмою і виконує синтаксичну функцію одного члена речення, лексично називаючи при цьому кількість (число однина / множина) предметів.

Виступаючи у функції підмета, кількісно-предметне словосполучення узгоджується у числі із присудком, вираженим дієсловом: для порівняння, *Bir kitap masada bulun-uyor-ø (третя особа однини теперішнього часу) /Одна книжка лежить на столі/; Dört kitap masada bulun-du-lar (третя особа множини минулого часу) /Чотири книжки лежали на столі/*. Тому квантитативні числівники не мають жодних прикметникових ознак і не належать до класу прикметників.

Слова, які називають ознаку предмета за відношенням до числа (***üçüncü*** *gün /третій день/,* ***altıncı*** *sınıf /шостий клас/,* ***sekizinci*** *kat /восьмий поверх/*), семантично, морфологічно та синтаксично відмінні від квантитативних та нумеративних числівників.

Слова із семантикою "статична ознака предмета за числом" називають місце предмета у ряді однотипних предметів при їх лічбі і таким чином, виокремлюють, індивідуалізують цей предмет із ряду однотипних: наприклад, слово *yedinci (gün) / сьомий (день)/* точно називає місце іменника *день* серед інших *днів* – це після шостого перед восьмим. Граматично такі слова оформлюються у турецькій мові на морфологічному та синтаксичному рівні. Морфологічно вони є дериватами від нумеративних числівників: *dört /чотири/ – dört-üncü /четвертий/,* тобто характеризуються спеціальними прикметниковими афіксами. Синтаксично такі слова виражають атрибутивні й предикативні відношення у синтаксичних функціях означення та присудка, що морфологічно оформлюється незмінною атрибутивною формою та змінною і незмінною предикативними формами. Це дає підстави вважати такі слова прикметниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баскаков Н.А. Историко-типологическая морфология тюркских языков / Н.А. Баскаков. – М.: Наука, 1979. – 274 с.

2. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка / А.Н. Кононов. – М.: Академия наук УССР, Институт Языкознания, 1956. – 570 с.

3. Севортян Э.В. К проблеме частей речи в тюркских языках / Э.В. Севортян // Вопросы грамматического строя. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1955. – С. 188 – 225.

4. Щека Ю.В. Проблема частей речи в тюркских языках в свете традиционного, структурного и функционального подходов / Ю.В. Щека. – Вопросы тюркской филологии. – М.: ИСАА при МГУ, 2006. – Вып. VI. – С. 175 – 189.

5. Щербак А.М. Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков / А.М. Щербак. – Ленинград: Наука, 1977. – 188 с.

6. Ergin M. Universiteler için Türk dili / M. Ergin. – İstanbul: Bayrak Yayınlar, 2009. – 544 s.

7. Hengirmen M. Türkçe Dilbilgisi / M. Hengirmen. – Ankara: Engin Yayınevi, 1998. – 624 s.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2014

Шавелашвили Е.В., к. филол. н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЧАСТЕРЕЧНОГО СТАТУСА ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается частеречный статус числительного в грамматической системе турецкого языка. Анализируются современные грамматические учения как отечественного, европейского так и турецкого языкознания. Частеречный статус числительного определяется по совокупности морфологического, синтаксического и семантического критериев.

Ключевые слова: *числительное, порядковое числительное, количественное числительное, морфологические признаки, категориальная семантика.*

Shavelashvili EV, Cand.Phil.Sci., Assistant Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

THEORETICAL BASES OF DEFINITION OF THE NUMERAL AS A PART OF SPEECH IN THE TURKISH LANGUAGE

The part of speech status of numerals in grammar system of the Turkish language is considered in the article. Current grammatical works of the European and Turkish linguistics are analyzed. The definition of the part of speech status of numerals is determined by a set of morphological, syntactic and semantic criteria.

Key words: *numerals, ordinal numbers, cardinal numeral, morphological features, categorical semantics .*

УДК 811.161.1+316.647.8+119

Шерепитко А.С., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ ВЗАИМОСВЯЗИ КОНЦЕПТОВ *ВЕЧНОСТЬ* И *ИНТЕРНЕТ* В РУССКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Статья посвящена выявлению содержательных взаимосвязей между структурами концептов Вечности и Интернета. На основе сравнительного анализа словарных дефиниций и образно-ассоциативных реакций носителей русской лингвокультуры рассмотрены общие концептуальные признаки и способы их реализации в единицах русского языка.

Ключевые слова: *языковое сознание, концепт, концептуальная структура, концептуальный признак, концептуальные взаимосвязи*

Вечность выступает важнейшим конститутивным элементом культуры, наделенным пафосом смысла человеческой истории. В частности, для русской культуры (которая в данном случае выступает прямым преемником христианской традиции) характерно концептуальное «размещение» области вечного в абсолютном конце времени как на шкале общечеловеческой истории (когда Вечность мыслится пунктом назначения человеческой истории и конечной целью исторического развития), так и на шкале индивидуальной человеческой жизни (когда Вечность представляется пространством загробной жизни, послесмертного бытия души) [Смолина 2005, 84].

Главной психологической предпосылкой формирования такого представления о вечности является естественное внутреннее стремление человека к преодолению временных границ, в пределах которых он существует, иначе говоря, желание победить время, замедлить процессы старения и тем самым избежать своего конца, смерти.

Тесная концептуальная связь вечности, с одной стороны, со временем, с другой – с идеей его преодоления, отражается, в частности, в системах образных стереотипов восприятия и представления данных сущностей. Так, стереотипному образу времени как потока, реки соответствует образ вечности как водоема, в который этот поток впадает, представлению о времени как о пути соответствует осмысление вечности как конечного пункта, цели пути, представлению времени как непрестанно движущейся грозной силы соответствует образ вечности как спасения от времени, некоей надвременной статичной области, на которую власть времени не распространяется [Шерепитко 2013, 329].

Х.Л. Борхес, автор фундаментального философского исследования проблем соотношения времени и вечности, назвал преодолевающую временные границы вечность самым потрясающим изобретением человечества [Борхес 1989]. Однако современное информационное общество преуспело в создании еще одного изобретения, которое отчасти позволяет реализовать указанное человеческое стремление к стиранию установленных в физическом мире пространственно-временных границ. Это изобретение – Интернет [Горошко 2009, 95]. Его возникновение так-

же непосредственно связано с намерением преодолеть экзистенциальную ограниченность реальности, выйти за пределы времени и пространства, аннулировать свою конечность и т.п. [Асмус 2005, 55], что проявляется в таких характерных признаках Интернета, как стремление к стиранию роли временного фактора, размыванию расстояний, отсутствию пространственных границ. Отсюда наличие некоторых концептуальных параллелей в системе представлений о вечности и об Интернете. Рассмотрим более детально на примерах, объективированных в единицах современного русского языка.

Цель данной статьи – проанализировать концептуальные взаимосвязи Вечности и Интернета на основе сравнительного анализа словарных дефиниций и образно-ассоциативных реакций носителей русской лингвокультуры.

В ходе анализа было выявлено три основных концептуальных признака, отраженных в структурах обоих концептов: сопряженность с областью резервации времени и культуры, стремление к преодолению временных и пространственных границ, а также способность выступать областью возможного посмертного пребывания человека.

Рассмотрим более детально каждый из них.

1. Сопряженносить с областью резервации времени и культуры.

Одним из устойчивых образных стереотипов вечности выступает представление о ней как о собранном воедино времени, как о некоем резервуаре времени. Вариантами реализации данного представления являются образ вечности как водоема, в который впадает река времени, бездны, в которую всё «ниспадает» с течением времени, черной пустоты, в которой всё исчезает со временем, пространства абсолютного конца времени и истории [Шерепитко 2013, 329].

Вечность представляется областью, в которой вместе со временем накапливается, резервируется всё достояние социума, культуры, истории. «Установить на вечные времена», «завещать памяти потомства» – данная семантика отражена, в частности, в таких единицах русского языка, как: *предать вечности, увековечить, вечная память, вечная слава, вечные ценности*. Это элементарные примеры отражения в содержании концепта *ВЕЧНОСТЬ* экзистенциальной идеи создания бесконечного в размерах архива, способного накоплять всё культурное и историческое наследие человечества.

В современном информационном обществе глобальным местом накопления достижений социума выступает Интернет. Образ Интернета как неограниченного в размерах вместилища относится к числу доминирующих в обиходном языковом сознании носителей русского языка (и не только). Интернет часто метафорически представляется как *глобальный всемирный архив*, *бесконечное в размерах хранилище* (тот же резервуар), *глобальная всемирная библиотека*, куда помещается (“заливается”) вся продуцируемая социумом информация [Агагюлова 2012, 121-122]. В данном отношении также показательны уже ставшие общеупотребительными словосочетания *закачать/скачать с сайта/Интернета*, *залить/загрузить/кинуть/ поместить на сайт/в Интернет.*

Однако, несмотря на указанное концептуальное сходство, разница между резервуаром вечности и резервуаром Интернета все-таки существенна. Если в первом накапливается то, что является предметом достояния общества, то, что заслуживает бессмертия (об этом свидетельствует высокий стиль выражений типа *предать вечности, вечная*

память, вечные ценности и т.д.). То Интернет как глобальный банк информации часто обозначается с помощью концептуальной метафоры огромной *информационной свалки*, в которой сохраняется любая информация, независимо от ее ценностных характеристик [Агагюлова 2012, 114].

2. Стремление к преодолению времени и пространства.

В структуре концепта ВЕЧНОСТЬ семантика бесконечности во времени и пространстве является превалирующей. Это отражено и в словарных дефинициях лексем «вечность», «вечный» (вечность – *бесконечность, бесконечность во времени, бытие, не имеющее ни начала, ни конца, бесконечное пребывание, бесконечное существование материального мира, вневременность, независимость от времени*; вечный – *не перестающий существовать долгие годы, неизменный во времени, независимый от времени, бессрочный, бессмертный**), и в синонимии (вечность – *бесконечность, нетленность, без конца, бессмертность, вневременность, бессрочность*, вечный – *бесконечный, бессрочный, непреходящий, вневременный, неисчерпаемый***), и в системе образно-ассоциативных представлений носителей русского языкового сознания (вечность – б*езлимитное время, бесконечное пространство, космос, что-то необъятное, бескрайность, огромнейшее пространство, которое невозможно объять* и т.д.) [Шерепитко 2013, 329].

* Представлены словарные дефиниции из Словаря русского языка XVIII в. под ред. Ю. С. Сорокина. (Л., 1987), Словаря академии Российской (СПб., 1789), Толкового словаря живого великорусского языка В.И. Даля (М., 2006), Толкового словаря русского языка под ред. Д. Н. Ушакова (М., 1934), Словаря современного русского литературного языка АН СССР в 17-ти томах (М., 1950-1965), Толкового словаря русского языка под ред. С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведова (М., 1995), Нового словаря русского языка Т.Ф. Ефремовой (М., 2000).

** *На материале Словаря-тезауруса синонимов русской речи под общей ред. Проф. Л.Г. Бабенко (М., 2007) Толкового словаря Т.Ф. Ефремовой (М., 2000), Словаря синонимов русского языка З.Е. Александровой (М., 2001).*

Та же семантика преодоления пространственных и временных границ отражена и в структуре концепта ИНТЕРНЕТ. Она представлена сразу в нескольких реализациях. Кроме выше упомянутой метафоры неограниченного в размерах (безлимитного) резервуара информации, необходимо отметить представление об Интернете как о «*пространстве без начала и конца*» [Агагюлова 2012, 116], в котором «любая информация *не может быть «доступной» или «недоступной» в силу отдаленности в пространстве*, так как любое знание в Интернете отдалено от пользователя на расстояние гиперссылки» [Селютин 2012, 123], что позволяет «пользователям персональных компьютеров, находясь *на любом расстоянии, в любой точке земного шара*, иметь связь друг с другом, принимать и передавать текстовую и изобразительную информации» [Асмус 2005, 33]. Отсюда наличие таких образно-ассоциативных представлений Интернета в сознании носителей русского языка, как *черной дыры без края и конца*, пространства *постоянно перемещаемой на тысячи километров информации* [Агагюлова 2012, 121], а также *необъятных возможностей общения независимо от места нахождения* [Горошко 2008, 9].

Интернет представляется местом, в котором преодолевается не только пространство, но и время. Как и в Вечности в пространстве Интернет прошлое, настоящее и будущее собраны воедино: «Киберпространство может в определенном смысле соотноситься с преодолением временных ограничений и выходом в «четвертое измерение»: на информационно-насыщенных веб-сайтах мирно соседствуют информационные массивы, генерированные в разное время одним или разными авторами. Кроме того, один и тот же текст может время от времени подвергаться редактированию самим автором; в итоге читатели оперируют разными – быть может, расходящимися принципиально – версиями информационного блока; такие случаи не только возможны, но и реально имеют место» [Войскунский 2001, 70].

В Интернете все происходит не в режиме прошлого-настоящего-будущего времени, а в режиме актуального (реального) времени: «Актуальная информация не соотносится с временными рамками; она – актуальна, поэтому она существует здесь и сейчас, являясь органичной частью выстраиваемого пользователем текста… объективные «прошлое», «настоящее» и «будущее» перестают существовать; есть лишь субъективная перцепция виртуальной реальности, самостоятельно определяющая завершенность, «текущность» или будущность события» [Селютин 2012, 123], «Мир виртуальной реальности существует “здесь и сейчас”. Под этим мы понимаем возможность при Интернет-общении связывать воедино факты, мнения, поступки, исторические персонажи независимо от того, насколько далеко они отделены друг от друга во времени. Здесь каждое событие значимо, оказывая влияние на происходящее сейчас и на то, что будет происходить в дальнейшем. Все существует вне времени, актуально, как бы в Вечности» [Асмус 2005, 96]. Семантика «подключенности» к этому собрано воедино времени Интернета (и одновременно собрано воедино информацией) отражена в ставших общеупотребительными словами и словосочетаниями, такими как: *удаленный доступ, удаленная работа, дистанционное образование, вебинар, онлайн-конференция, онлайн-кафе, онлайн-библиотека, онлайн-сервис* и т.д.

3. Способность выступать областью возможного посмертного пребывания.

Стереотипным для русской лингвокультуры является представление вечности как о месте посмертного пребывания человека. Оно реализуется в стереотипном образе сакрального локуса, расположенного за порогом/дверью/занавесом смерти (см. выражения со значением «умереть» – *занести ногу в вечность, отворить дверь в вечность, переселиться в вечность, пристать к вечности*; «быть при смерти» – *быть на пороге вечности, находиться в преддверии вечности*) [Шерепитко 2013, 333].

Примечательно, что и это качество вечности пытается «присвоить» себе время-пространство Интернета. Существование пользователя в Интернет-среде не заканчивается смертью: его нельзя *убить*, он не может *умереть* – ему можно лишь *ограничить доступ к информации* либо *удалить*. Для концептуальной среды Интернет в принципе не характерна идея смертности [Добродум 2011]. Кроме того, в последнее время появляются технологии, которые позволяют оставаться и функционировать в сети и после смерти (например, ресурсы электронных завещаний «PassMyWill» https://passmywill.com, «If I Die» http://ifidie.net/, «Lives On» http://www.liveson.org, и др.). Некоторые агентства предоставляют услуги по ведению аккаунтов в соцсетях умерших людей в течение некоторого времени после их смерти. Таких сервисов

насчитываются уже десятки. Основной принцип действия: выстраивание (аккаунта) пользователя по результатом систематизации его поведения в сети (в первую очередь, речевого поведения).

Наличие общих признаков в структурах концептов *Вечность* и *Интернет* не случайно. И вечность, и Интернет относятся к числу вымышленных виртуальных хронотопов, наделенных утопическим пафосом преодоления пространственных границ и победы над неумолимым односторонним ходом времени [Селютин 2012, 124].

Мы не берем на себя ответственность утверждать, что Интернет создан по образу и подобию Вечности. Однако некие концептуальные взаимосвязи между данными концептами все же присутствуют, что не только нашло отражение в исследовательских работах феномена Интернет, но и зафиксировано в фактах языка и языкового сознания носителей русского языка. Перспективным является дальнейшее исследование концептуальных взаимосвязей вечности в аспекте теории виртуальных пространств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агагюлова С.И. Образно-перцептивные характеристики концепта «Интернет» в профессиональном языковом сознании // Интернет-коммуникация как новая речевая формация: колл. Монография / науч. Ред. Т.Н. Колокольцева, О.В. Лутовинова. – М.: ФЛИНТА : Наука, 2012. – С. 109 – 124.

2. Асмус Н.Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства / Н.Г. Асмус Дисс… канд. филол. наук. – Челябинск, 2005. – 265 с.

3. Борхес Х.Л. История вечности / Борхес Х.Л. Проза разных лет [Текст] : пер. с исп. / Х.Л. Борхес ; Сост. и предисл. И. Тертерян. – 2-е изд. – М.: Радуга, 1989. – 318 с. Режим доступа: http://www.e-reading-lib.org/book.php?book=7607

4. Войскунский А.Е. Метафоры Интернета / А.Е. Войскунский // Вопросы философии. – № 11, 2001. – С. 64-79.

5. Горошко Е.И. Информационно-коммуникативное общество: становление и перспектива развития / Е.И.Горошко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». – Том 22 (61). – 2009. № 1. – С. 91-97.

6. Горошко Е.И. Психолинвгистика Интернет-коммуникаций / Е.И. Горошко // Вопросы психолингвистики. Научный журнал теоретических и прикладных исследований. – М., 2008. – № 7 – С. 5-11.

7. Добродум О. Религиоведческий аспект виртуального бессмертия / О. Добродум // Religiopolis. Центр религиоведческих исследований. – 2011. Режим доступа: http://www.religiopolis.org/religiovedenie/3627-religiovedcheskij-aspekt-virtualnogo-bessmertija.html

8. Селютин А.А. Пространство и время в Интернет-коммуникации: влияние постмодернизма / Ал. А. Селютин // Вестник Челябинского государственного университета. – Филология. Искусствоведение. Вып. 64. – № 6 (260). – Челябинск, 2012. – С. 122–124.

9. Смолина А. Н. Модель вечности как модель организации истории / А.Н. Смолина // Фигуры истории или «общие места» историографии. Вторые Санкт-петербургские чтения по теории, методологии и философии истории /Отв. ред. А.В. Малинов. – СПб.: Изд-во «Северная звезда», 2005, с. 83-91.

10. Шерепитко А.С. Образные стереотипы восприятия вечности в русской лингвокультуре / А. С. Шерепитко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46. – Частина 4. – С. 327 – 336.

Стаття надійшла до редакції

Шерепітко А.С., асп.,
Інститут філології, КНУ ім. Тараса Шевченка

ЗМІСТОВІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ КОНЦЕПТІВ *ВІЧНІСТЬ* ТА *ІНТЕРНЕТ* У РОСІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Стаття присвячена виявленню змістових взаємозв'язків між структурами концептів Вічності та Інтернету. На основі порівняльного аналізу словникових дефініцій та образно-асоціативних реакцій носіїв російської лінгвокультурі розглянуті спільні концептуальні ознаки та способи їх реалізації в одиницях російської мови.

Ключові слова*: мовна свідомість, концепт, концептуальна структура, концептуальна ознака, концептуальні взаємозв'язки*

Sherepitko A., asp.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

INTENSIONAL *INTERACTIONS BETWEEN ETERNITY AND THE INTERNET CONCEPTS IN THE RUSSIAN LINGUACULTURE*

The article is devoted to the description of interactions between concept structures of Eternity and the Internet. Common characteristics for both concepts and the main principles of its objectivation in the Russian linguaculture based on the comparative analysis of word definitions and perceptual-associative reactions were analyzed.

Keywords: *language consciousness, concept, concept structure, conceptual characteristics, concept interactions*

УДК81'25'367'42=134.2=161.2

Шиянова І. М., к. філол. н., асист.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДОДАВАННЯ ВИДІЛЬНИХ ЧАСТОК У ПЕРЕКЛАДІ З ІСПАНСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ

Статтю присвячено явищу додавання видільних часток в українських перекладах іспаномовних художніх творів. Проаналізовано контекстуальний і індивідуально-авторський виміри перекладацьких рішень.

Ключові слова: *додавання, видільні частки, художній переклад, протиставлення, емфаза.*

Вживання часток в українському перекладі на відтворення видільних слів або конструкцій іспаномовного оригіналу виявляється закономірним. Однак, як показує зворотна вибірка, видільно-підсилювальні частки використовують у перекладі й тоді, коли в оригіналі відсутній жоден з формальних засобів на зразок згаданих вище. Перекладознавчий аналіз прийому додавання стосовно часток є **актуальним**, оскільки частка є безеквівалентною перекладознавчою категорією для даної пари мов [1, 115] і опис закономірностей, пов'язаних з вживанням окремих часток або їхніх функціонально-семантичних груп, робить внесок у розвиток часткової теорії іспансько-українського перекладу. Такий аналіз також є актуальним у контексті вивчення перекладацьких універсалій, до яких відносять і експлікування (англ. *explicitation* [2, 80-84]) або додавання в широкому розумінні [3, 19].

Метою дослідження є виявлення передумов додавання видільних часток у перекладі. **Об'єктом** аналізу стали відібрані шляхом суцільної зворотної вибірки фрагменти з текстів оригіналів іспаномовних авторів XIX-XX ст. та їх перекладів українською мовою, де має місце додавання однієї з найбільш уживаних видільних часток: *тільки, лише* або *навіть*. **Предмет** аналізу становлять закономірності появи в українських перекладах часток за відсутності в іспаномовних оригіналах формальних засобів вирізнення і підсилення.

Вже доведено, що при вивченні безеквівалентних категорій зворотна вибірка та зворотний аналіз мають важливий потенціал для дослідження та узагальнення саме контекстуальних та ситуативних відповідностей [1, 125]. Проведений нами аналіз дозволяє виділити кілька закономірностей додавання українських видільних часток у перекладі.

Однією з найбільш частотних є контекст протиставлення або контрасту, як гостро вираженої протилежності. Протиставляючи два поняття, кажучи «не те, а це», «це, а не те», «це – так, а це – ні» тощо, ми привертаємо увагу до них, актуалізуємо їх у нашому мовленні. Власне, така роль притаманна і часткам, однак, не слід забувати, що вони можуть привносити до висловлення додаткові значення. Проілюструємо це на прикладі:

– Pero esto no es una insurrección –dijo el coronel–. Es un pobre músico muerto [4] *– Але ж це не повстання, – сказав полковник. – Це <u>тільки</u> бідний мертвий музика* [5, 152].

Протиставлення за своєю логічною сутністю підсилює увагу до члена, що стверджується, і в принципі він не потребує в перекладі додаткового підсилення, в чому легко переконатися, вилучивши *тільки*: Але ж це не повстання. Це бідний мертвий музика. *Тільки* привносить у переклад відтінок виключності, обмеження, який в оригіналі, окрім контексту, ніяк спеціально не виражений. При цьому українське речення з часткою звучить природно: завдяки їй виразніше передано оцінку полковником крайньої невідповідності реакції міського голови на спробу похоронної процесії пройти повз казарми військових. Слід також взяти до уваги, що аналізований випадок є частиною прямої мови персонажу, а відомо, що в усному мовленні частки використовують значно частіше за писемне.

Поява додаткового відтінку у перекладі може також виступати способом «компенсації» при відмові від збереження прямої форми протиставлення. Наприклад:

Hoy ya es, más bien que un pueblo, la polvareda que queda cuando por la gran ruta histórica ha pasado galopando un gran pueblo [6, 71]. – *Сьогодні від великого народу лишилася тільки курява на битому шляху, яким він пройшов* [7, 155].

Контраст між компонентами оригіналу *un pueblo* та *la polvareda* структурно позначається завдяки вислову з протиставним значенням *más bien* (= *por el contrario*). Його увиразненню сприяють також незвичний порядок слів і пауза, що виникає між предикативом і відокремленим елементом. У перекладі протиставлення формально не виражено. Лексико-синтаксичні трансформації, що їх зазнало в перекладі вихідне речення, відображають розвиток в описі денотативної ситуації: колись був великий народ, а тепер все, що лишилося від нього, від минулої величі, – то «курява» на історичному шляху і більше нічого. Таким чином, внаслідок інтерпретації відносин між компонентами змісту оригіналу як двох крайніх точок на певній оціночній шкалі вираження контрасту в перекладі реалізується через введення видільно-обмежувальної частки.

Контраст може також виникати конситуативно, коли представлена у тексті денотативна ситуація входить у суперечність із очікуваною за таких умов. Наприклад:

Y yo tuve que salir como una loca a avisar a los del métro, a la policía. Por el silencio siguiente me he dado cuenta de que ha sido tiempo perdido [8] – *І довелося мені, як божевільній, мчати в метро, а потім до поліції. Запала тиша, і я зрозумів, що Деде тільки марно згаяла час* [9, 198].

За реплікою Деде, в якій названо її активні дії, спрямовані на розшуки саксофону, мала б йти розповідь про позитивні результати. Натомість встановлюється тиша, виникає своєрідний контраст між очікуваним розвитком подій і реальним. Коли ж результат її зусиль називається, введення частки підкреслює його винятковість. У такий спосіб в перекладних текстах проявляється, на наш погляд, типовий для українського узусу спосіб опису подібних ситуацій, однією з відмінностей якого є додавання за рахунок частки відтінку виключності, обмеження. Остаточну відповідь на це питання міг би дати не тільки спеціальний аналіз паралельних, але й оригінальних текстів двома мовами.

Зіставлення різних перекладів одного твору свідчить, що подекуди оцінка одного й того самого контексту перекладачами збігається. Наприклад:

Yo empiezo a entender de los ojos para abajo, y cuanto más abajo mejor entiendo [8]. – *Я починаю щось розуміти, тільки коли опускаю очі вниз, і чим нижче опускаю, тим краще розумію* [9, 201]*; Я починаю щось розуміти, лише потупивши очі, і чим нижче вони потуплені, тим краще я розумію* [10, 88-89].

Прикладів відмінних перекладацьких рішень, однак, значно більше. Так, якщо зіставити два наступні переклади з Х.Л. Борхеса, можна помітити, наскільки по-різному підійшли перекладачі до відтворення денотативної ситуації, описаної в оригіналі:

Antes de emprender el asalto, advirtieron a los vecinos que no se trataba de un atropello, sino de una operación militar de estricta justicia [11]. – *Перш ніж піти на штурм, вони попередили сусідів, що мають намір не вчинити грабіжницький напад, а здійснити військову операцію для відновлення справедливості* [12, 49]*; Перед нападом вони повідомили сусідів, щоб ті не лякалися озброєної залоги, бо ж бойова виправа мала лише встановити справедливість* [13, 4].

В. Шовкун зберіг протиставлення, і внесені трансформації зумовлені відмінними принципами лексико-синтаксичної сполучуваності в мові перекладу: перехід від безособової форми присудка (*se trataba de*) до особової (*вони мають намір*) і зумовлене валентністю аналітичної структури подальше додавання інфінітивів (*не вчинити…, а здійснити…*). У Ю. Покальчука додавання носять інший характер: вони є наслідком своєрідного перекладацького «домислення» ситуації, коли введення частки *лише* із семою виключності, певною мірою вираженої в оригіналі прикметником *estricta*, супроводжується відмовою від структури протиставлення і експлікацією значення мети (*щоб*) і причинно-наслідкових зв'язків (*бо*) із відповідними додаваннями як можливий, але не обов'язковий спосіб розвитку авторського представлення ситуації.

Порівняємо ще одну пару перекладів з оригіналом:

Dédée está envejecida, y el vestido rojo le queda muy mal; es un vestido para el trabajo, para las luces de la escena; en esa pieza del hotel se convierte en una especie de coágulo repugnante [8]. – *Деде постаріла, й червона сукня їй зовсім не личить. Ця сукня для роботи, для сцени з її вогнями, у готельному номері вона перетворюється на якийсь огидний згусток крові* [10, 85]; *Деде постаріла і в червоній сукні виглядала погано; ця сукня личила їй тільки на сцені, а в готельному номері здавалася ніби якимсь огидним згустком крові* [9, 197].

У Х. Кортасара протиставлення виражається контекстуально: робота, сценічні вогні *vs*. готельний номер, це підкреслюється їх взаємним розташуванням і паузою, що привноситься крапкою з комою. В перекладі Г. Грабовської використано практично той самий арсенал засобів, щоправда без крапки з комою, яка, на наш погляд, зробила б поділ виразнішим за кому. У Ю. Покальчука протиставлення експліковано з допомогою протиставного сполучника *а* і підсилено часткою *тільки*, мабуть, як компенсація вилучення одного з елементів семантичного повтору (*para el trabajo*). Обмежувальне значення, що привноситься часткою, в оригіналі не має безпосереднього вираження і, відтак, додається до тексту самим перекладачем. У більшості з коментованих нами прикладів саме Ю. Покальчук схилявся до введення частки з обмежувальним значенням, що може свідчити в тому числі про індивідуальну перекладацьку манеру, що виражається у застосуванні семантичного розвитку при відтворенні певних контекстів. Диференціація цих контекстів може бути проведена у подальших дослідженнях більшого числа перекладів, здійснених окремими перекладачами, і зіставлення їх з результатами досліджень оригінальних текстів, що дозволить виявити типові регулярні випадки введення часток при відображенні конкретних ситуацій у мовленні.

Частка *навіть* у контексті протиставлення з'являється у перекладі, як правило, за умови, коли у денотативній ситуації, що представлено в оригіналі, імпліцитно закладено контраст із очікуваним у подібній ситуації станом речей, ходом справ тощо. Вочевидь, це пов'язано з тим, що *навіть*, окрім підсилення, може вносити відтінок несподіваності, невідповідності певному еталону. Наприклад:

Esa misma noche asistieron a un espectáculo al aire libre que no fue interrumpido a pesar de la lluvia [4] – *Того ж вечора вони були на спектаклі, якому не перешкодив навіть дощ* [5, 149].

Спектакль, що грається під відкритим небом, як правило, має проходити за гарної погоди, і, навпаки, його відміняють, якщо йде дощ. Того ж разу спектакль, незважаючи на дощ, не відмінили. Перекладачі вилучили інформацію про те, що спектакль йшов на відкритому майданчику (*al aire libre*), проте вона імплікується завдяки семантиці частки.

Частки *тільки, лише* та *навіть* можуть вживатися і за відходу від нормативної ситуації, що супроводжує значення крайності. Про зв'язок між акцентним виділенням і такою категорію, розглядаючи частки, говорила Т. Ніколаєва [14, 62-63]. Наприклад:

– *Son zapatos de paralítico –protestó el coronel–. El calzado debían venderlo con un mes de uso* [4]. – *Це черевики для паралітика, – обурився полковник. – Взуття слід продавати* <u>*лише*</u> *після того, як хтось із місяць проходить у ньому* [5, 187].

Продавати ношене взуття – це відхід від норми, однак, полковник визначає його як мінімально прийнятну умову продажу черевиків. Цю крайність (зі значенням мінімальності) і одночасно виключність умови виражено в перекладі часткою *лише*. Додавання частки виглядає природним з точки зору опису відповідної денотативної ситуації цільовою мовою.

Проаналізуємо ще один приклад:

Cuentan los hombres dignos de fe (pero Alá sabe más) que en los primeros días hubo un rey de las islas de Babilonia que congregó a sus arquitectos y magos y les mandó construir un laberinto tan complejo y sutil que los varones más prudentes no se aventuraban a entrar, y los que entraban se perdían [15]. *–Оповідають люди, гідні довіри (та Аллах знає краще), що в перші роки жив цар островів Вавілонії, який зібрав своїх будівничих та чародіїв і звелів їм збудувати лабіринт такий заплутаний і хитромудрий, щоб* <u>*навіть*</u> *найметкіші мужі уникали туди заходити, а коли входили, то щоб губилися там* [16, 13]; *Люди, яким можна вірити, розповідають (але Аллах знає більше), що в давнину Вавілонською країною правив цар і що той цар якось скликав своїх будівничих та чаклунів і звелів їм спорудити такий плутаний і запаморочливий лабіринт, що найдосвідченіші мужі не наважувалися туди заходити, а котрі наважувалися – зникали в ньому навіки* [17, 352].

Маємо можливість зіставити два переклади і два рішення: у перекладі Ю. Покальчука підмет останнього підрядного речення підсилено часткою *навіть*, у В. Шовкуна – ні. Частка привносить у речення своє значення, а з ним і авторську оцінку. У другому перекладі над оціночністю превалює інформативність. Обидва підрядні є глобально-ситуаційними [14, 65-77], і цілком містять нове повідомлення. Частка актуалізує все повідомлення, роблячи опис ситуації більш контрастним. У сумі все це працює на створення двох відмінних образів оповідача: більш зацікавленого у створенні певного впливу на слухача і іншого, безстороннього. На нашу думку, якщо із доданою часткою слова обуреного полковника з повісті Г. Гарсії Маркеса звучать природно, то привнесення оціночності у наведеному перекладі з оповідання Х.Л. Борхеса змінює авторську стилістику тексту. Таким чином, введення частки має бути виправданим не тільки з огляду на доречність експлікації певного семантичного відтінку в описі денотативної ситуації, а й з точки зору відтворення стилістики автора, яка безпосередньо служить вираженню його авторського задуму.

Відомо, що протиставлення може мати зв'язок з такою категорією як емфаза. За нашими спостереженнями, за підкреслення одного з компонентів висловлення в оригіналі на тлі протиставлення (експліцитного або імпліцитного) в перекладі може з'являтись не тільки підсилювальна частка *саме*, для якої ця роль є типовою. Наведемо приклад:

¡y quiera el cielo, señor Corregidor, que el tío Lucas, amparado por su vestimenta, se haya contentado con hablarle a la Señora! [18] – *...і дай господи, сеньйоре корехідор, щоб дядько Лукас, який вирядився у ваш одяг, задовольнився тільки розмовами з сеньйорою* [19, 59]; *І дай боже, сеньйоре корехідор, щоб дядько Лукас, одягнений у ваше вбрання, вдовольнився самою лише розмовою з сеньйорою!* [20, 76-77].

В одязі корехідора дядько Лукас може помститися за образу, а не просто поговорити з доньєю Мерседес. Завдяки цій імплікації в словах Гардуньї особливого виділення набуває *hablarle*. У перекладі обидві прагматичні функції відтворено з допомогою часток, про цьому, у перекладі Ж. Конєвої частку *лише* додатково підсилено словом *самою*, що добре нюансує високий ступінь емоційності мовлення персонажу.

Уважним слід бути також з позицією частки, вибір якої цілком залежить у такому випадку від перекладача. Прокоментуємо це на прикладі:

La ceremonia dura pocos minutos. Uno tras otro caen sin que yo me ensangriente las manos [21, p. 72]. – *Церемонія недовга: вони падають один за одним, у мене на руках немає навіть крові* [22, 12]; *Церемонія триває кілька хвилин. Один за одним вони падають, а в мене навіть крові на руках немає.* [23, 23]*; Церемонія триває лише кілька хвилин. Вони падають один за одним, і я навіть не встигаю вимазати кров'ю руки* [24, 311].

У перекладі В. Шовкуна позиція частки, накладаючись на значення інших повнозначних і службових лексем (наприклад, єднального сполучника *і*), вжитих перекладачем, сприяє тому, що у читача складається враження, ніби дія Астеріона (*не встигаю вимазати кров'ю руки*) у цьому випадку є прогнозованою і цілком очікуваною і його дивує, що її не здійснено. У перекладі Ю. Покальчука, навпаки, у фокусі уваги опиняється іменник *крові*, наче очікуваним було поява на руках чогось іще. У перекладі М. Жердинівської, на нашу думку, знайдено вдалий баланс для цілісної передачі того, що відбувається з Астеріоном.

Таким чином, додавання українських видільно-підсилювальних часток у перекладі з іспанської об'єктивно може зумовлювати контекст оригіналу. Як правило, воно відбувається на тлі передачі вираженого в оригіналі експліцитно чи імпліцитно протиставлення, контрасту або емфази і є наслідком семантичного розвитку в описі денотативної ситуації, який супроводжується привнесенням у зміст цільового речення певного семантичного відтінку (винятковість, крайність, підкресленість тощо). Таку особливість інтерпретації певних контекстів можна спостерігати в різних перекладах, здійснених різними перекладачами, подекуди, інтерпретації кількох перекладачів збігаються, що є свідченням тенденції у застосуванні даного прийому перекладу. З іншого боку, приклади існування перекладів з додаванням частки і без неї, а також випадки загалом більшої частотності використання видільних часток окремими перекладачами вказують на те, що не можна не брати до уваги і суб'єктивний аспект таких рішень. Критерії їх оцінки може дати проведений в подальшому аналіз узуальності, конситуативної

вмотивованості подібного представлення дійсності мовою перекладу, а також стилістичної адекватності, оскільки висловлення з часткою окрім семантичних і комунікативних модифікацій, зазначених вище, характеризуються оціночно-модальними відтінками, які *a priori* не виражено в оригіналі і додавання яких не повинно суперечити вірному відтворенню задуму автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калустова О. М. Відтворення частки же при перекладі іспанською як методологічна проблема / О. М. Калустова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К., 2003. – Вип. 9. – С. 115–126.

2. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Baker, M. (ed.). – London & New York, 2001.

3. Фокін С. Б. Прийом додавання в іспансько-українському перекладі / С. Б. Фокін // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – К., 2009. – Вип. 42.

4. García Márquez G. El coronel no tiene quien le escriba [Електронний ресурс] / García Márquez, Gabriel. – Режим доступу : http://www.literatura.us/garciamarquez/coronel.html (дата звернення: 27.08.12)

5. Гарсіа Маркес Г. Полковникові ніхто не пише / Габріель Гарсіа Маркес; [пер. з ісп. Ж. Конєва та Л. Олевський] // Латиноамериканська повість. – К. : Дніпро, 1978.

6. Ortega y Gasset J. España invertebrada / Ortega y Gasset, José // Obras completas. Tomo III. – Madrid, 1983.

7. Ортега-і-Гасет Х. Безхребетна Іспанія / Х. Ортега-і-Гасет; [пер. з ісп. В. Сахно] // Вибрані твори. – К., 1994.

8. Cortázar J. El perseguidor [Електронний документ] / Cortázar, Julio. – Режим доступу : www.literaberinto.com/Cortazar/elperseguidor.htm (дата звернення: 27.08.12)

9. Кортасар Х. Гонитва / Хуліо Кортасар; [пер. з ісп. Ю. Покальчук]. // Латиноамериканська повість. – К. : Дніпро, 1978.

10. Кортасар Х. Переслідувач / Хуліо Кортасар; [пер. з ісп. Г. Грабовська] // Всесвіт. – 2007. – № 11-12.

11. Borges J. L. El incivil maestro de ceremonias Kotsuké no Suké [Електронний документ] / Borges, Jorge Luis. – Режим доступу : http://www.nachomarquez.com.ar/Borges/Historia_universal_de_la_infamia/el_incivil_maestro.htm

12. Борхес Х. Л. Неґречний церемоніймейстер Котсуке-но-Суке / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. В. Шовкун] // Алеф : Прозові твори. – Харків : Фоліо, 2008.

13. Борхес Х. Л. Нечемний знавець ритуалу Коцуке-но Суке / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. Ю.Покальчук] // Всесвіт. – 1989. – № 8.

14. Николаева Т. М. Семантика акцентного выделения / Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Наука, 1982.

15. Borges J. L. Dos reyes y el labirinto [Електронний документ] / Borges, Jorge Luis.– Режим доступу : http://www.ciudadseva.com/textos/cuentos/esp/borges/dosreyes.htm (дата звернення: 27.08.12)

16. Борхес Х. Л. Двоє царів і два лабіринти / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. Ю. Покальчук] // Всесвіт. – 1989. – № 8.

17. Борхес Х. Л. Два царі і два лабіринти / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. В. Шовкун] // Алеф : Прозові твори. – Харків : Фоліо, 2008.

18. Alarcón P. A. de El sombrero de tres picos / Alarcón, Pedro Antonio de. – Madrid : A. L. Mateos, S. A., 1994.

19. Аларкон П. А. де. Трикутний капелюх / Педро Антоніо де Аларкон; [пер. з ісп. Л. Добрянська і Л. Колесник]. – К. : Держ. видав. худож. літ-ри, 1958.

20. Аларкон П. А. де. Трикутний капелюх / Педро Антоніо де Аларкон; [пер. з ісп. Ж. Конєва]. – К. : Дніпро, 1983.

21. Borges J. L. La casa de Asterión / Borges, Jorge Luis. – M. : Alianza Editorial / Emecé, 1995.

22. Борхес Х. Л. Дім Астеріона / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. Ю. Покальчук] // Всесвіт. – 1989. – № 8.

23. Борхес Х. Л. Дім Астеріона / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. М. Жердинівська] // Всесвіт. – 2000. – №1-2.

24. Борхес Х. Л. Дім Астеріона / Хорхе Луїс Борхес; [пер. з ісп. В. Шовкун] // Алеф : Прозові твори. – Харків : Фоліо, 2008.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Шиянова И.М., к. филол. н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ДОБАВЛЕНИЕ ВЫДЕЛИТЕЛЬНЫХ ЧАСТИЦ В ПЕРЕВОДЕ С ИСПАНСКОГО НА УКРАИНСКИЙ

Статья посвящена явлению добавления выделительных частиц в украинских переводах испаноязычных художественных произведений. Проанализированы контекстуальное и индивидуально-авторское измерения переводческих решений.

Ключевые слова: *добавление, выделительные частицы, художественный перевод, противопоставление, эмфаза.*

Shyyanova I.M., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ADDITION OF FOCUS PARTICLES IN TRANSLATION FROM SPANISH INTO UKRAINIAN

The article deals with focus particles addition in literary translations from Spanish into Ukrainian. Contextual and individual dimensions of translators' choice-making are analyzed.

Key words: *addition, focus particles, literary translation, contrast, emphasis.*

УДК 811.162.2: 81`38

Шулінова Л.В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СИНЕСТЕЗЕМИ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ТЕКСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ МИСТЕЦЬКОЇ ТЕМАТИКИ

У статті розглянуто вербалізацію синестетичного світосприйняття у сучасному медійному тексті мистецької тематики як один із засобів реалізації функції впливу на реципієнта.

Ключові слова: *синестезема, вербалізація, медійний текст, відчуття.*

У сучасному інформаційному суспільстві інтернет-видання стали одними з основних джерел та способів поширення інформації, перебираючи на себе ті функції, які зазвичай реалізовувалися класичними друкованими виданнями та відповідними рекламними повідомленнями й оголошеннями.

Як відомо, основними функціями стилю масової інформації є інформування та вплив, котрі по-різному реалізуються через спеціалізовані, тематичні видання та видання широкої проблематики, зорієнтовані на аудиторію, яка не має відповідного рівня підготовки та кола зацікавлень. Тому засоби та способи реалізації авторського задуму будуть відрізнятися і на вербальному, і на не вербальному рівнях.

Одним із засобів впливу на реципієнта є синестеземи, які створюють асоціативне, рельєфне відображення різного роду відчуттів: зорових, звукових, смакових, тактильних та ін. у своєрідному поєднанні (співвідчуття), що сприяє, безумовно, кращому сприйняттю тексту ЗМІ. Синестеземи розглядаємо як вербалізовані одиниці синестетичного світосприйняття. У художньому тексті синестеземи, як правило, відображають індивідуальні особливості автора і є обов'язковим репрезентативним елементом ідіостилю. У стилі масової інформації синестеземи є передусім штучно створеними для спеціального пливу на відповідні рецептори читача з метою сформувати потрібне / бажане сприйняття тексту, за потреби, з пролонгованим результатом.

Сучасний медійний текст, а особливо поширюваний через інтернет-видання, є складним синтетичним утворенням. У ньому поєднані вербальні й невербальні засоби, особливо візуалізації й аудіолізації, тобто є креолізованим текстом [Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. 1990].

Особливо цікавими, на наш погляд, є креолізовані тексти спеціалізованих, тематично визначених інтернет-видань, зокрема мистецького спрямування. Адже саме сучасне мистецтво є складним, неоднозначним, полікодовим. У ньому виразно виявляються різні тенденції: від сакралізації класики до створення таких напрямів і жанрів, яким складно дібрати назву (аудіо-скульптура, джазовий танець, ембієнт та ін.). Тому інформувати читачів про сучасне мистецтво і водночас впливати на його сприйняття та позитивне, або хоча б зацікавлене й терпиме ставлення до нього надто

важко. І часто саме синестеземи в медійному тексті є основою створення потрібного авторові ставлення до інформації.

Для ілюстрації наших спостережень було взято тексти з таких інтернет-видань: **«ПІК»** (Новий ПІК. Політика і культура) та **«AZH»** (АРТ ЖУРНАЛ – інтернет-видання про сучасне мистецтво).

Одразу зазначимо, що текстів мистецької тематики у виданні «ПІК» не так багато, ймовірно через складні політичні умови країни, перевага надається висвітленню політичних проблем. «AZH» – справді сучасне інтернет-видання, що дає можливість читачам і дивитися, і чути (у разі потреби чи за бажанням). Тому в текстах саме цього видання є значно більше синестезій.

Однією з прикметних рис стилю масової інформації є використання кліше, штампів та мовних стандартів, тобто тих засобів, які за вдалого і доцільного застосування сприяють економії часу для ознайомлення з інформацією без шкоди для образності й виразності тексту. Серед таких специфічних фразеологічних засобів є й такі, що утворені на основі синестезій (*солодкий запах, гіркий аромат, легкий звук* та ін.). В аналізованих нами текстах також є подібні синестеземи, утворені поєднанням різних відчуттів і почуттів:

*«Так що трейлер нової української страшилки взагалі нічим не вражає. І прив'язка карпатської легенди до малюнків на Софії Київський… **м'яко кажучи**, не дуже зрозуміла»* [«ПІК»].

*«Наприклад, у рамках глобальної соціальної кампанії було проведене цікаве опитування серед жінок у різних країнах. Щось із серії «Ви готові вийти з дому без макіяжу?». Результати, **м'яко кажучи**, вражають: тільки 2% жінок вважать себе справжніми красунями. Думаєте, українки виділяється із цього списку? Вони до нього лише радо приєднуються! Адже хвилюватися про свою зовнішність ми починаємо вже з раннього віку. 72% жінок від 10 (!) до 17 років перебувають у стресовому стані через те, що мають добре виглядати. Ми стали заручницями усталених стереотипів краси й навіть не усвідомлюємо, як це красиво – бути природною»* [«ПІК»].

*«Стрічка наскрізь просочена відмінним **чорним гумором** та атмосферою кінця існування СРСР»* [«AZH»].

*«Якщо американське можна віднести до жанру комедії, то бельгійське – **чорний гумор**»* [«AZH»].

*«На серію «Око Відродження» мене підштовхнула однойменна книга Пітера Келдера. У ній розповідається про сакральний комплекс Тибетської йоги, який допомагає розширити межі самоусвідомлення. Практикуючи вправи й досягаючи певних успіхів, я вирішив присвятити цій темі свої візуальні продукти. Ця серія значно символічніша, абстрактні форми присутні у меншій мірі, а очі стали ключовим моментом кожної роботи. Око – це точка самоусвідомлення Творця через свої творіння. У закритому стані око символізує надлюдське-божественне і погляд всередину. Відкрите ж око – це земний світ людей і **тверезий погляд на речі**»* [«AZH»].

Як бачимо, ці фразеологізми втратили образність, власне синестетичність світовідображення, а стали засобами зв'язку в тексті (*м'яко кажучи*) і засобами номінації традиційних уявлення у типових ситуаціях (*чорний гумор, тверезий погляд на речі*).

На особливу увагу заслуговують синестеземи в мовленні самих митців, представлені в інтерв'ю, або в цитатах і покликаннях. Адже доволі часто режисери, артисти, художники, музиканти є синестетами від природи, тобто їхнє світовідчуття насправді побудоване на різнорідному сприйнятті життя (співвідчуттях) через поєднання зорових, звукових, тактильних та ін. відчуттів Саме це спостерігаємо в інтерв'ю з балериною Уляною Лопаткіною:

«Уляно, що це для вас означає – танцювати під музику П'яццолли?

– Як на мене, «Танго-гала» найбільше відображає силу танцю та дає розуміння, навіщо все… для чого нам так важко працювати? Танцівники не роблять це для самих себе, як дехто вважає… «Танго-гала» у тому вигляді, в якому ми покажемо її київським глядачам, буде представлена вперше. Мені самій програма подобається саме тому, що танго не так часто зустрічається у класичному балеті. Трапляються лише стилізовані фрагменти… А тут я ***отримую глибоке психологічне задоволення від тих фарб, які є можливість відчути, поки танцюєш****. У П'яццолли дуже* ***промовисте танго****. Взагалі важко говорити про танець, краще самому все побачити…*

Тобто Ви неохоче розстаєтесь із пуантами?

– Можна бути і на пуантах, і без них. Класичний балет, звісно, передбачає певний костюм. Але є багато інших напрямів. У сучасний стиль вписуються, вплітаються вільніші рухи, якими хореограф насичує танець. Наприклад, контемпорарі – дещо видозмінений, пом'якшений стиль, доведений до природного вираження емоцій, але він також містить техніку на пальцях. Сьогодні ставлять цілі балети, наприклад «Анна Кареніна», основані на класичній школі танцю, але в її природнішій, наближеній до життя манері. Там немає концентрації на красивих позах. Усе вплетено в подію, історію, основано на почуттях. Це ***виглядає*** *дуже красиво,* ***м'яко*** *й елегантно»* [«ПІК»].

Подібне читаємо в інтерв'ю режисера Віма Вендерса про танцівницю й хореографа Піну Бауш:

«Вім Вендерс: – Ми з Піною багато років виношували задум зняти фільм разом. І раптом сталося те, чого ми й уявити не могли – Піни не стало... Спочатку я хотів скасувати весь проект. Але згодом зрозумів, як важливо зробити його, незважаючи ні на що. Піна завжди була поруч. Навіть ***її відсутність давала відчуття пронизливого погляду її очей****, спрямованих на нас. Здавалося, ніби вона завжди заглядає мені через плече. Я щодня запитував у неї: «Піно, так буде правильно? Я роблю так, як треба? Чи не забагато я тобі наобіцяв?» І оце* ***відчуття, ніби Піна дивиться на нас*** *– ось що, мабуть, ви називаєте смиренням. Ми всі глибоко усвідомлювали, що робимо це для Піни, і саме тому всі по той бік камери загалом відійшли в тінь. Це було так нелегко...*

Вім Вендерс: – Так важко відповісти... Розумієте, як режисер, я зняв чимало фільмів, тому складається враження, що ти вже володієш певною майстерністю в роботі. Звісно, саме слово «кіно», «кінематограф» означає ***рухомі картинки****: ми кудись ідемо, рухаємося... Та коли я побачив гру Піни, то зрозумів: я можу знатися на фільмах і на русі, але я ніколи, ніколи не зможу розшифрувати рух і творити рух так, як це робила вона. Так, ніби я і всі ми, режисери – лише зелені початківці в мистецтві сцени. Піна ж мала такий* ***гострий погляд****, так* ***уміла побачити те, що душа промовляє через тіло****, що я поряд з нею був повним новачком і досі ним почуваюся…*

Вім Вендерс: – Вважаю, що 3D ніби створено для танцю. Не знаю, де ще міг би краще придатися цей новий засіб. Очевидно, є й інші способи застосування: нині не можна уявити собі анімаційну стрічку або великий екшн-фільм без цієї технології. Але, повторюю, я вважаю, що 3D сама по собі прекрасна, коли ми знімаємо танець. І мова Піни настільки без слів – і водночас настільки потужно завантажена словами, що я не бачив жодної причини міняти це або, ще гірше, накладати якісь власні коментарі на фільм. Я просто дозволив говорити її танцівникам, я дозволив їм ***говорити їхньою власною мовою, мовою танцю****. І ви маєте рацію: цей третій вимір означає, що я не використовував мови взагалі»* [«AZH»].

Проте більшість синестезем у креолізованих медійних текстах мистецької тематики є не лише важливим засобом впливу на читача, а тим, що спонукає до активних дій – перегляду, прослуховування творів мистецтва, про які йдеться в публікації. До речі, на сторінках «AZH» є така можливість, і мета вживання синестезем в тексті – саме зацікавити, вплинувши на уяву, відповідні почуття та відчуття через складні синестеземи-метафори:

*«****AZH Promo представляє концерт nousinthis у арт-просторі Mezzanine – цієї суботи, 29.03.2014. Кожен концерт nousinthis унікальний своєю атмосферою, тож і цього разу гурт вас приємно здивує.***

Їхня ***музика інтелектуально насичена, чуттєва, умиротворена і емоційно глибока, але водночас проста для сприйняття****. Вона потребує чіткого настрою на слухання, повного занурення. Насичена тривалість, протяжна* ***напруженість,*** *розміреність* ***музичних фраз*** *– все це, ніби в анатомічному театрі,* ***оголює акустичну чутливість****.*

У nousinthis ***шалені звукові пасажі*** *змінюються тихими ліричними композиціями з чарівним вокалом. Об'єднує їх одне – гармонія»* [«AZH»].

*«****Mr Morse*** *– електронний дует в основі якого лежить спроба експерименту електронного звучання 80-90-х років з сучасними тенденціями електронного звуку. Гурт використовує класичні засоби, як піаніно, гітара, вокал і змішуює їх з VST-синтезатором, електронними барабанами, семплами і шумами. Їх музика – це інтелігентна електроніка з сильною експериментально-текстурною складовою, в аранжуванні та естетиці вгадується вплив «Kid A» Radiohead, сольних робіт Йорка, пізніх Depeche Mode. Це* ***холодна електроніка з теплою гітарою****, вокалом, експериментальними бітами і ембієнт-текстурами»* [«AZH»].

*«****Endless Melancholy*** *– атмосферний соло-проект Олексія Сакевича з Києва. Музичну діяльність розпочав у листопаді 2011 року, видавши до цього часу кілька релізів. Endless Melancholy був створений, щоб висловити пристрасть і любов до мінімалізму фортепіано і ембієнту. У його музиці відчувається настрій простої присутності серед рухів природи, серед її повного життя. Хай там, за вікном, робиться що завгодно, а ось тут,* ***прямо з динаміків розливається спокій, радість та смуток. Саме тут, непомітно для очей, проте цілком помітно для слуху, в повітрі акуратно плететься гармонійне звукове полотно. І врешті решт, достатньо лише дати накрити Вас цим полотном, щоб добро наповнило душу»*** [«AZH»].

*«****r.roo*** *– київський музикант Андрій Ругару, що виступає під даними псевдонімом з осені 2010 року. Виконує* ***емоційну, багатогранну музику****, в якій* ***чуттєві мелодії***

фортепіано переплітаються з ***хрустким айдіемом****. Ембієнтні ландшафти створюють об'єм, вбираючи в себе зворушливий мелодизм музики Андрія.* ***Ритмічні малюнки багатошарові і при цьому прозорі, айдіемна химерність і ламаність*** *не перетинає межі розуміння, не намагається здивувати слухача, але планомірно захоплює його в свою* ***динаміку і простір»*** [«AZH»].

*«****Gamardah Fungus*** *– один з небагатьох гуртів на території України, в творчості яких переплітаються досить рідкісні для нашої країни жанри музики – drone ambient та dark jazz. Музиканти живуть і працюють у Дніпропетровську і самі називають свою* ***музику медитативною, кінематографічною, темною і в'язкою.*** *Чи насправді вона така кожен слухач може вирішити сам, завітавши на їхню сторінку в інтернеті. Тим більше, у вересні на київському лейблі Hidden Vibes вийшов шостий альбом Gamardah Fungus «Night Walk With Me» і нове відео, на композицію «Immortality». Про альбом, а також про свою творчість розповіли нам самі музиканти»* [«AZH»].

Сучасна людина, прагнучи отримати швидко великі обсяги інформації (або уявлення про інформацію), не заглиблюватися, не думати, не осмислювати прочитане, стає насправді недоосвіченою, недоінформованою, недорозвиненою. А спеціалізований мистецький медійний простір, у якому є всі можливості віднайти потрібну інформацію, зорієнтований також на реалізацію однієї з основних функцій стилю масової інформації – вплинути на реципієнта з метою формування у нього не лише ставлення до митців та їх творів, а й скорегувати життєві орієнтири і смаки, саме через синестеземи, що є потужним засобом унаочнення, увиразнення, «оживлення» інформації і стимулом для подальшого більш предметного ознайомлення з мистецтвом в усіх його виявах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия / [Н. А. Безменова, В. П. Белянин, Н. Н. Богомолова и др.] ; отв. ред. В. Г. Котов ; АН СССР, Институт языкознания. – М. : Наука, 1990. – С. 180–196.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ Й УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

«ПІК» (Новий ПІК. Політика і культура). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pic.com.ua.

«AZH» (АРТ ЖУРНАЛ – інтернет-видання про сучасне мистецтво). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.azh.com.ua.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Шулинова Л.В., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СИНЕСТЕЗЕМЫ В УКРАИНСКОМ МЕДИЙНОМ ТЕКСТЕ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ИНТЕРНЕТ-ИЗДАНИЙ ПО ИСКУССТВУ

В статье рассмотрено вербализацию синестетического мировосприятия в современном медийном тексте про искусство как одно из средств реализации функции влияния на реципиента.

Ключевые слова: *синестезема, вербализация, медийный текст, ощущения.*

Shulinova L.V., Cand. Phil. Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv

SYNAESTHESEMS IN UKRAINIAN MEDIA TEXT OF SPECIALIZED INTERNET MEDIA ON ART SUBJECTS

The article deals with the verbalization of synaesthetic worldview in contemporary media text on art subjects as one of the means to implement the function of influence the recipient.

Key words: *synaesthesem, verbalization, media text, sensation.*

УДК 81`25 =112.2

Шум О. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ О.ГОНЧАРА «СОБОР» НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Стаття розглядає особливості перекладу українських фразеологізмів німецькою мовою на прикладі роману О. Гончара «Собор». Дослідження присвячене аналізу способів збереження та особливостей передачі німецькою мовою фразеологічних одиниць.

Ключові слова: *переклад, роман, стилістика, стратегія перекладу, фразеологізм.*

За мету свого дослідження ми обрали розгляд особливостей передачі фразеологічних одиниць з роману О. Гончара «Собор» німецькою мовою. Дана розвідка спрямована на подальше дослідження даної та споріднених проблем, зокрема перекладацького стилю та збереження стилістичного навантаження оригіналу у перекладі. Актуальність обраної теми пов’язана з потребами глибшого дослідження особливостей перекладу творів української художньої літератури німецькою мовою, зокрема XIX-XXI ст. Завдання даної статті полягає у створенні бази для наступних розвідок та досліджень у галузі перекладознавства.

Проблематика перекладу німецьких фразеологічних одиниць у сучасному перекладознавстві посідає одне з провідних місць. Проблему перекладу фразеологічних одиниць досліджували Н. Амосова, В. Виноградов, Р.Зорівчак, В. Комісаров. Мовознавці І. Корунець, А. Кунін, Н. Шанський, Л. Сміт досліджували питання класифікації фразеологізмів. Проблему визначення поняття фразеологічних одиниць розглядали Ш. Балі, В. Гак, А.Кунін, В. Телія. Зокрема, методи дослідження фразеологічного складу мови пропонує В. Мокієнко; порівняльний аналіз фразеологічних одиниць є об'єктом уваги Є. Арсеньєвої.

Як зазначає В. Жуков, завдяки своєму семантичному багатству, образності, лаконічності та яскравості фразеологія відіграє в мові дуже важливу роль [Жуков 1978, 73]. Вона надає мовленню виразності та оригінальності. Переклад фразеологічних одиниць, особливо образних, становить значні труднощі. Це пояснюється тим, що багато з них є яскравими, емоційно насиченими зворотами, що належать до певного мовного стилю і часто носять яскраво виражений національний характер. При перекладі стійких сполучень слів варто також враховувати особливості контексту, у якому вони вживаються.

Українські фразеологізми відповідно до походження прийнято відносити до наступних груп [Авксентьєв 1983, 58]:

- сільськогосподарські та інші трудові процеси;
- різні виробництва, ремесла: ткацько-прядильного; кравецького; ковальського та ін.;
- народні звичаї та обряди;
- вірування та магічні дії;
- усталені казкові звороти;
- ознаки та дії, пов'язані зі світом тварин і птахів;
- іншомовні запозичення, інтернаціональні звороти;
- біблійного походження тощо.

Фразеологізми з точки зору співвідношення між значенням окремих їхніх компонентів та цілісним значенням прийнято поділяти на три групи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення.

Щодо функціонально-стилістичних властивостей фразеологізмів, то серед них виділяють три групи [Алефіренко 1987, 67]:

- фразеологізми, що належать до розмовного стилю;
- фразеологізми, що належать до книжних слів;
- стилістично нейтральні фразеологізми.

З перекладацької точки зору фразеологічні одиниці діляться на дві групи:

1) фразеологічні одиниці, що мають еквіваленти в інших мовах;

2) безеквівалентні фразеологічні одиниці.

Мовознавці виділяють фразеологічні еквіваленти двох типів:

1) постійна рівнозначна відповідність, що є єдино можливим перекладом і не залежить від контексту;

2) наявність у мові двох або більше еквівалентів фразеологічної одиниці.

Еквіваленти можна класифікувати також наступним чином:

- повні еквіваленти;
- неповні (часткові) еквіваленти.

При відтворенні фразеологізмів перекладачі розрізняють поняття калькування і буквалізму. Так, калькування – виправданий дослівний переклад, буквалізм – дослівний переклад, що спотворює зміст перекладного виразу або рабськи копіює конструкції чужої мови та є по суті насильством над тією мовою, на яку робиться переклад.

Зустрічаються буквалізми наступних типів [Важеніна 2000, 310-313]:

1) перекручування змісту прислів'я через його буквальний переклад, тобто семантичний буквалізм;

2) у перекрученому вигляді наводиться еквівалент, що викликано бажанням будь-що перекласти буквально. Це призводить до лексичних і граматичних буквалізмів;

3) поряд з правильним еквівалентом подається безглуздий буквальний переклад.

Також дослідники використовують поняття «обертональні» переклади –оказіональний еквівалент, який використовується для перекладу фразеологізму тільки в даному контексті.

Багато фразеологічних одиниць не мають еквівалентів у мові перекладу. Це в першу чергу стосується фразеологізмів, що позначають неіснуючі у мові перекладу реалії.

Загалом науковці називають п'ять можливих способів перекладу фразеологічних одиниць:

1) дослівна відповідність (еквівалент);

2) адекватний відповідник;

3) калькування;

4) псевдо прислівна відповідність;

5) описовий переклад висловлювання.

До числа авторських перетворень, у результаті яких підкреслюється асоціативне значення фразеологізмів, відносяться, зокрема, наступні стилістичні прийоми [Важеніна 2000, 310-313]:

1) уведення у фразеологічний зворот нових компонентів, семантично співвіднесених із прямим значенням, тобто зі значенням вихідного змінного словосполучення;

2) відновлення лексико-граматичного складу фразеологізму в результаті заміни окремих його компонентів іншими словами;

3) розщеплення фразеологізму й використання його компонента (або компонентів) у складі змінного словосполучення.

Існують різні точки зору з приводу розділення трансформацій на види, але більшість авторів сходяться в одному, що основні види трансформацій – це граматичні та лексичні.

При зіставленні граматичних категорій і форм німецької і української мов звичайно виявляються наступні явища: 1) відсутність тієї або іншої категорії в одній з мов; 2) частковий збіг; 3) повний збіг.

Граматичні трансформації можна підрозділити на два види: перестановки і заміни.

Перестановки, як вид перекладацької трансформації, зустрічаються вельми часто в художній літературі, звичайно вони супроводжуються трансформаціями і іншого характеру, зокрема, замінами.

Заміни поділяються на підвиди:

а) заміни форм слова;

б) заміни частин мови;

в) заміни членів речення (перебудова синтаксичної структури речення).

Що стосується лексичних трансформацій, то їх поділяють на: конкретизацію; прийом опущення; компенсацію.

Усякі лексичні трансформації вимагають від перекладача відчуття міри і досконального знання тексту, що перекладається, пов'язаною з ним обстановкою.

Як зазначає у своєму дослідженні І. Гаман, і в самому романі «Собор», і в його перекладі наявні чимало фразеологічних одиниць, здебільшого на позначення ворожнечі, ненависті, з'ясування стосунків, убивств. Особливості передачі даних лексичних одиниць автор не в останню чергу пов'язує із екстра- (соціокультурний осередок) та інтралінгвістичними (семантика та граматика) факторами мов оригіналу та перекладу [Вауліна, 6].

Розглядаючи фразеологізми в оригіналі роману та його перекладі перекладацькі стратегії їх відтворення можна розділити на 3 групи: 1) фразеологізми, передані у перекладі за допомогою мовного відповідника: *хоч греблю гати* [Гончар 1968, 31] – *wie Sand am Meer* [Hontschar 1970, 50]; *в крайнощі не впадай* [Гончар 1968, 61] – *zwischen Gut und Böse* [Hontschar 1970, 97]; *самим духом ситий не будеш* [Гончар 1968, 62] – *mit dem Geist geht es soso-lala* [Hontschar 1970, 98]; *живуть як у бога за пазухою* [Гончар 1968, 80] – *wie Gott in Frankreich leben* [Hontschar 1970, 129]; *знов, видно, підпивши, «давала дрозда»* [Гончар 1968, 83] – *weil sie offenbar wieder mal im Schwips „Motte gespielt" hatte* [Hontschar 1970, 136]; *жити душа в душу* [Гончар 1968, 5] – *ein Herz und eine Seele sein* [Hontschar 1970, 9];

2) фразеологізми, передані мовою перекладу дослівно або шляхом калькування: *знайти долю* [Гончар 1968, 37] – *den Schicksal finden* [Hontschar 1970, 59]; *завести знайомства* [Гончар 1968, 10] – *zur Bekanntschaft mit j-n bringen* [Hontschar 1970, 17]; *сидіти склавши руки* [Гончар 1968, 10] – *die Hände in den Schloß zu legen* [Hontschar 1970, 16]; *недобра прикмета* [Гончар 1968, 15] – *ein schlimmes Omen* [Hontschar 1970, 24]; *кругла сирота* [Гончар 1968, 28] – *Vollwaise* [Hontschar 1970, 44]; *з-під носа викрасти* [Гончар 1968, 57] – *unter den Augen stehlen* [Hontschar 1970, 91]; *правди не втаїти* [Гончар 1968, 58] – *die Wahrheit nicht geheimhalten* [Hontschar 1970, 91]; *нічим особливо голову не сушить* [Гончар 1968, 61] – *sich nicht besonders den Kopf zerbricht* [Hontschar 1970, 97]; *ловити на слові* [Гончар 1968, 62] – *auf ein Wort festnageln* [Hontschar 1970, 98]; *Треба буде шукати десь руку в міліції ...* [Гончар 1968, 82] – *Man müsste demnach dringend eine hilfreiche Hand in der Ordnungspolizei finden* [Hontschar 1970, 134]; *вхопив ляща* [Гончар 1968, 36] – *er bekam eine Ohrfeige* [Hontschar 1970, 57]; *стати на заваді* [Гончар 1968, 14] – *quer über dem Weg stehen* [Hontschar 1970, 22];

3) фразеологізми, опущені у перекладі: *дарма, що рудим називають, зате ж серце в нього золоте* [Гончар 1968, 8] – *der Rothaarige, was soll das heißen!* [Hontschar 1970, 12]; *і в діда не вивудиш, мовчить, як скеля* [Гончар 1968, 11] – *der Alte schweigt wie ein Fels* [Hontschar 1970, 17]; *Може, вона в іншого до безпам'яті закохана, в якого-небудь тракториста або серцеїда-завклубу* [Гончар 1968, 18] – *Woher willst du*

wissen, ob sie nicht schon einen kräftigen Traktorfahrer hat, oder gar einen Klubvorsteher [Hontschar 1970, 28]; *душею кривити не стану* [Гончар 1968, 19] – *Nichts, nichts damit! Du kriegst das, was ist. Keine passive Bestechung!* [Hontschar 1970, 30]; *кров з носа* [Гончар 1968, 29] – das Vorhaben ausreden [Hontschar 1970, 46]; *таке запитати повернувся йому язик* [Гончар 1968, 54] – *dumme Frage* [Hontschar 1970, 85]; *Чому саме цей тип людини привабив, запав тобі в душу, а не інший?* [Гончар 1968, 18] – *Warum Neigung zu diesem Typ und nicht zu einem anderen, das muß alles hübsch nachweisbar sein* [Hontschar 1970, 28].

Таким чином можна дійти висновку, що перекладач при відтворенні німецькою мовою українських фразеологічних одиниць поєднав різні способи перекладу залежно від контексту й смислового навантаження. Переважна більшість фразеологізмів передана шляхом пошуку німецькомовного відповідника або шляхом калькування. Але наявна й частина фразеологічних одиниць, яку перекладач опускає в перекладі. На нашу думку, така стратегія є невиправданою, оскільки втрачається стилістично-емоційне навантаження оригіналу.

Слід зазначити, що деякі українські фразеологічні одиниці перекладені суміжними за значенням німецькомовними фразеологізмами, що є проявом процесу часткового одомашнення тексту, але водночас дозволяє зберегти стилістичне навантаження оригіналу.

Подальші дослідження даної проблеми, на нашу думку, зможуть слугувати глибшому аналізу способів передачі україномовних фразеологічних одиниць німецькою мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьєв Л.Г., Ужченко В.Д. Індивідуально-авторські видозміни у сфері фразеології. // Українське мовознавство. – 1979. – № 18. – С. 55-60.

2. Авксентьєв Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. – Харків: Вища школа, 1983. – 137 с.

3. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища школа, 1987. – 133 с.

4. Бандура О.М. Мова художнього твору: Нарис. – К.: Дніпро, 1964. – 121с.

5. Важеніна О. До проблеми розмежування фразеологічних трансформацій, модифікацій та варіацій. // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – Вип.

6. – С. 310-313. 6. Вауліна О.С. Особливості передачі українських дієслівних фразеологізмів у російських перекладах романів О. Гончара. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36694/12-Vaulina.pdf?sequence=1

7. Гончар О. Собор / Олесь Гончар. – К.: Дніпро, 1968. – 240 с.

8. Hontschar O. Der Dom von Satschipljanka. Übers.: Elisabeth Kottmeier, Eagor Kostetzky / Olesj Hontschar. – Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag, 1970. – 408 S.

9. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Рус. яз. и лит.». – М.: «Просвещение», 1978. – 160 с.

10. Науменко А.М. Складові індивідуального стилю перекладача: [стаття] / А.Науменко. // Новітня філологія. – М., 2009. – №13 (33). – С. 141-153. – (Режим доступу) http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_ Gum/Nevfil /2010_13/13-16.pdf

11. Вікіпедія. Вільна Енциклопедія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://uk. wikipedia. org.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2014 р.

Шум О., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА РОМАНА О. ГОНЧАРА «СОБОР» НА НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

В статье рассматрены особенности перевода украинских фразеологизмов на немецкий язык на примере романа О. Гончара «Собор». Исследование посвящено анализу способов сохранения и особенностей передачи на немецкий язык фразеологических единиц.

Ключевые слова*: перевод, роман, стилистика, стратегия перевода, фразеологизм.*

Shum O., PhD student,
Institute of Pilology, Taras Schevchenko National University of Kyiv

LEXICAL-STYLISTIC FEATURES OF TRANSLATION OF THE NOVEL «THE CATHEDRAL» BY O. HONCHAR INTO GERMAN

The article describes the peculiarities of translation of the Ukrainian phraseology into German on an example of the novel "The Cathedral" by O. Honchar. The article analyses methods of preservation and transmission characteristics of idioms in translation into German.

Key words: *translation, novel, stylistics, strategy of translation, idiom.*

УДК 81'25:355](477)

Янчук С.Я., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

НЕПЕРЕРВНІСТЬ ТРАДИЦІЙ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ

У статті розглядається зв'язок між сучасними практичними й теоретичними надбаннями в галузі військового перекладу та діяльністю чільних військових перекладачів другої половини XX століття.

Ключові слова: *військовий переклад, українська школа військового перекладу, військовий перекладач, історія військового перекладу.*

Хоча в українській науковій літературі не вперше підіймається питання становлення української школи військового перекладу (далі – УШВП), воно й досі залишається дискусійним. Спершу це питання підняв В.В.Балабін [Балабін 2007, 42-46], дещо згодом – В.С.Петрухін [Петрухін 2011]. Ми не могли залишитися осторонь і висловили наше бачення цього питання у власній публікації [Янчук 2013, 328-335]. На сьогоднішній день ми спостерігаємо поділ на львівську та київську школи, які, на жаль, досі розвиваються відособлено одна від одної. Це не забезпечує сприятливих умов для розвитку єдиної УШВП. Існують також інші суб'єктивні та об'єктивні причини, які стоять на заваді виробленню єдиної узгодженої позиції науковців щодо становлення УШВП. Ми зупинимося на таких об'єктивних причинах, як відсутність чіткої періодизації розвитку українського військового перекладу та обмаль інформації про кращих українських перекладачів воєнної доби. Також, за рідким винятком, не залишилося друкованих праць визначних військових перекладачів. Відповідно постає питання тяглості традицій українського військового перекладу, яке залишилося поза увагою вітчизняних істориків, літераторів та перекладознавців.

Мета цієї розвідки – проаналізувати можливість закладення історичних підвалин для подальшого розвитку української школи військового перекладу. Простежити зв'язок між сучасними практичними і теоретичними надбаннями в галузі військового перекладу та діяльністю чільних військових перекладачів другої половини XX століття.

Актуальність дослідження зумовлено нагальною потребою довести факт неперервності традицій українського військового перекладу як передумови становлення і подальшого розвитку української школи військового перекладу.

Вітчизняне перекладознавство завдячує своїм стрімким розвитком історичному фундаменту. Яскравим прикладом цього є українська школа художнього перекладу, адже неперервність розвитку її традицій не викликає жодного сумніву. Безупинно триває робота вітчизняних науковців, спрямована на віднайдення нових фактів перекладацької спадщини від часів Київської Русі до наших днів. Серед останніх праць, особливо інформативними є роботи Т.В.Шмігера [Шмігер 2009, 2012, 2013] та Л.В.Коломієць [Коломієць 2013]. Попри велику теоретичну і практичну цінність згаданих робіт, вони не містять інформації про розвиток військового перекладу в Україні, але можуть слугувати дороговказом у роботі над заповненням цієї лакуни. Навряд чи сьогодні можливо створити бібліографію військових перекладів, адже доступ до таких текстів був і залишається доволі обмеженим. Хоча інтенсифікація наукових досліджень у галузі військового перекладу останнього десятиріччя обумовлює потребу укладання бібліографії перекладознавчих праць фахівців радянської та української шкіл військового перекладу. Така бібліографія доповнить історичну частину теорії перекладу, значно спростить науково-дослідницьку роботу у галузі військового перекладу та усуне проблему паралельного або повторного розроблення науковцями однієї теми. Також на часі є здійснення ґрунтовного біо-бібліографічного огляду діяльності українських військових перекладачів різних історичних періодів. Такий огляд

не лише дасть змогу дізнатися про умови, специфіку та методи роботи їхньої роботи перекладачів, а й слугуватиме передачі молодим фахівцям тих ціннісних орієнтирів, що сформувалися у тих військових перекладачів, які пройшли через горнило глобальних та локальних конфліктів другої половини XX-го та початку XXI-го століть. Адже ціннісні орієнтири перекладачів-звитяжців є тим мірилом військової честі, доблесті й слави, на які слід рівнятися тим, хто обрав для себе фах військового перекладача.

На жаль, теорія військового перекладу поки не підкріплена подібного роду працями. Адже українські військові перекладачі практично не залишили по собі власних письмових перекладів, чи хоча б мемуарів. Це пояснюється не лише тривалими періодами бездержав'я в історії українського народу, але й острахом потрапити під лещата репресивної більшовицької машини за оприлюднення службової інформації, яка не підлягає розголошенню. Дещо краща ситуація у наших закордонних колег. Так, спогади американського військового перекладача часів Другої світової війни В. Арчі [Archie 1949, 249-255] досі є предметом наукового інтересу багатьох сучасних перекладознавців, про що свідчить частотність посилань на працю згаданого автора.

Зважаючи на вимоги щодо обсягу цієї статті, ми обмежимося висвітленням перекладацької діяльності та наукових здобутків лише найвидатніших військових перекладачів, починаючи із сорокових років XX століття, які зробили значний особистий внесок в українське перекладознавство. Досліджуваний часовий відтинок доцільно розбити на три основні частини: I період – Друга світова війна та окупація Німеччини Союзниками (1941-1949 рр.), II період – локальні війни за участю Радянського Союзу (1950-1989 рр.), III період – участь незалежної України у міжнародній миротворчій діяльності (з 1992 р. по сьогоднішній день).

Чи не найтрагічнішими були долі військових перекладачів, які служили у Червоній Армії під час Другої світової війни. Адже фронтові перекладачі працювали не лише у штабах, але і на передовій. Їхнім основним завданням була робота з трофейними військовими документами і, звичайно ж, участь у допитах військовополонених. Перекладачів також призначали у склад розвідувальних та диверсійних груп, вони готували агітаційні матеріали й закликали ворога складати зброю за допомогою гучномовців. Це була робота з постійним ризиком для життя. Більшість з них загинули, виконуючи завдання різного ступеня важливості. Після закінчення війни багато військових перекладачів потрапили в ГУЛАГ за звинуваченням у шпигунстві. До інших військових перекладачів воєнного часу доля була прихильнішою. Серед них і такі наші співвітчизники, як М.Д.Дятленко, Ю.О.Жлуктенко та І.В.Корунець.

Микола Дмитрович Дятленко народився 26 листопада 1914 р. в с. Куличці Лебединського району Сумської області. Коли німецькі загарбники напали на Радянський Союз, Микола Дятленко був студентом факультету західних мов і літератур Київського університету. Студентську лаву довелось змінити на військовий однострій. Микола Дятленко починав військову службу рядовим, а закінчив – майором. Брав участь в обороні Києва та Сталінграда, у визволенні Мінська. Микола Дятленко був старшим інструктором політуправлінь Південно-Західного, Сталінградського, Донського, Центрального та 1-го Білоруського фронтів. Основним завданням цього відділу була агітація серед ворожих військ, яких намагалися схилити

до здачі у полон та співпраці. Для виконання таких завдань виконувалися потужні гучномовні установки, які встановлювалися поблизу передових позицій противника. Також Микола Дмитрович був літературним працівником газети для німецьких солдатів «Зольдатен варгайт» («Солдатська правда»). Йому випала нагода працювати перекладачем під час допиту генерал-фельдмаршала Паулюса. За іронією долі, фотографія того допиту облетіла весь світ і використовувалася як знаряддя агітації. Так, несподівано для себе, капітан Дятленко став фронтовою знаменитістю. У березні 1944 р. М.Д.Дятленко на чолі групи антифашистів-німців був закинутий з літака в партизанську бригаду для роботи серед військ противника. Керована ним група провела значну роботу з розладу ворожих гарнізонів у тилу. В боях з німцями, що намагались оточити партизан, Микола Дмитрович був тяжко поранений. За бойові заслуги нагороджений двома орденами Червоного Прапору, орденом Червоної Зірки та 7 медалями. Про пережите на війні М.Д.Дятленко розповів у спогадах, опублікованих у збірках «Битва за Сталінград» (1969), «Октябрьские страницы» (1971), «Один день войны» (1974) та періодиці. [Бурятова 2010, 12-13]. Серце відважного воїна, професійного перекладача і талановитого письменника М.Д.Дятленка перестало битися 1996 р.

Юрій Олексійович Жлуктенко народився 31 серпня 1915 р. у с. Олександрівка Новомосковського району Дніпропетровської області в селянській родині. У 1937 р. Юрій Жлуктенко вступив до Київського університету на новостворений факультет західноєвропейських мов і культур. Друга світова війна перервала навчання. Майбутній науковець добровольцем пішов на фронт після закінчення 4-го курсу. З 26 червня по 23 вересня 1941 року рядовий Жлуктенко служив у політуправлінні 5 Армії на посаді інструктора-перекладача. Під час служби при штабі, рядовому Жлуктенку доводилося перекладати під час допитів полонених німців. Його вражала самовпевненість, а інколи й зверхність німецьких офіцерів, які сприймали свій полон як прикрий випадок. Полонені німецькі офіцери були настільки зазомбовані геббельсівською пропагандою, що ніяк не могли збагнути, як їм досі наважуються чинити опір. У тому ж 1941 р. військова частина рядового Жлуктенка потрапила в оточення. На окупованій території Юрій Жлуктенко перебував до визволення міста Києва радянськими військами.

В діючу армію Юрій Жлуктенко повернувся в листопаді 1943, спочатку він став рядовим стрільцем, а вже зимою 1944-го – рядовим сапером інженерного батальйону. Згодом – молодший сержант, заступник командира відділення. На війні ремесло сапера є одним з найнебезпечніших, але доля була прихильною до молодого бійця, який брав участь у боях за визволення України, Молдови, Румунії, Болгарії, Югославії, Угорщини та Австрії. В запас Юрій Олексійович звільнився старшиною, його нагороджено орденом «Червона зірка» та медаллю «За відвагу».

У 1946 р. Ю.О. Жлуктенко закінчив перерване війною навчання в університеті. У 1954 р. він захистив кандидатську, а у 1969 р. – докторську дисертації. Професор Ю.О. Жлуктенко був науковим керівником 46 кандидатських дисертацій. Найглибше вчений досліджував англо-українські та німецько-українські мовні зв’язки. Ю.О. Жлуктенко був одним із ініціаторів заснованого 1979 р. першого в Україні перекладознавчого збірника «Теорія і практика перекладу». Учений чимало зробив для примноження здобутків українського перекладного словникарства. 1974 р. за його редак-

цією вийшов англо-український словник (65 тис. англійських слів). Він опублікував близько 190 друкованих праць, був співавтором і відповідальним редактором ряду видань, що справили визначальний вплив на формування в Україні цілих лінгвістичних напрямків, зокрема контрастивної лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвістичної теорії перекладу [Чередниченко 1995, 7-12]. Ю. О. Жлуктенко відійшов у вічність 4 лютого 1990 р.

Ілько Вакулович Корунець – кандидат філологічних наук, професор Київського національного лінгвістичного університету, заслужений працівник народної освіти України, член Національної спілки письменників України. Ілько Вакулович відомий, в першу чергу, як один із фундаторів вітчизняного перекладознавства. Маловідомими, але не менш вражаючими є воєнні сторінки біографії великого вченого. Адже з 1941-го по 1947-й рік Ілько Вакулович виконував обов'язки військового перекладача.

Народився Ілько Вакулович у 1922 році. В школі надзвичайно здібний учень Ілько Корунець отримує з усіх предметів тільки п'ятірки. У випускному посвідченні лише відмінні оцінки, що дає йому право вступити до будь-якого вишу без іспитів. Але завдячуючи Урядовій постанові від 1940 р. вибір в Ілька був обмежений лише військовими навчальними закладами. Тож Ілька мобілізують і посилають у Вітебське військове училище. Він прибуває туди у травні 1941-го. У червні всіх курсантів піднімають по тривозі і спішно везуть до західного кордону.

Пам'ять ветерана закарбувала його перший день на війні. 22 червня 1941 року його військова частина зазнала удару німецької авіації на станції неподалік білоруського міста Гродно. Так, щойно демобілізований 19-річний юнак Ілько Корунець вперше заглянув у вічі смерті. Після виходу з оточення він займався інформаційним перекладом – перекладав приватні листи німців, а також іноземні газети, у яких висвітлювався перебіг бойових дій на Східному фронті. Але найбільш небезпечною була робота на передовій, де Ілька Вакуловича часто призначали перекладачем розвідувальних груп, завданням яких було захоплення у полон німецьких солдат та офіцерів. У незбагненно важких і стресових умовах доводилося Ільку Вакуловичу застосовувати увесь свій хист і самовладання для визначення справжньої цінності захопленого «язика». Це такий вид польового перекладу, у якому перекладач не має права на помилку. Адже ціною такої помилки буде не лише власне життя, а й життя бойових побратимів.

Після закінчення війни Ільку Корунцю випала доля три з половиною роки прожити у Німеччині. За цей час він став лейтенантом, попрацював перекладачем на різних посадах. Спершу – у відділі зв'язку з населенням, згодом – у адміністративному відділі й на останок – на посаді коменданта дачі Військової ради 8 армії. За час перебування на посаді коменданта Ілько Вакулович не лише вдосконалив свої знання німецької мови, а й вивчив ще дві – англійську та італійську. Англійську Ілько Вакулович почав вивчати слухаючи німецьку радіотрансляцію освітньої програми «English by Radio", а згодом продовжив навчання під керівництвом професора Кейптаунського університету. Італійську Ілько Вакулович опанував за три з половиною місяці, щодня спілкуючись з інтернованими італійськими вояками у Берліні. Крім мовної практики, в Німеччині Ілько Корунець отримав безцінний досвід міжкультурного спілкування.

Професор І.В.Корунець є автором понад 100 наукових, науково-методичних праць, художніх перекладів з англійської та італійської мов. Під його керівництвом було захищено 22 кандидатські дисертації. Проте чи не найбільшим визнанням праці ветерана є вдячні та сумлінні студенти, яким він передає свій безцінний скарб – життєвий досвід і знання. [Янчук 2013, 5].

Віталій Степанович Петрухін (1952) – полковник запасу, заступник начальника Навчально-наукового центру мовної підготовки Академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного.

Віталій Петрухін Закінчив факультет славістики Львівського національного університету ім. І.Франка. Він також отримав звання молодшого лейтенанта запасу, оскільки паралельно навчався на військовій кафедрі, де опановував фах військового перекладача. У 1975-1977 рр. лейтенант Петрухін проходив службу у Центральній групі військ у Чехословаччині на посаді військового перекладача. Його робочими мовами були російська, чеська, польська та англійська. Після повернення з Чехословаччини Віталій Петрухін отримав призначення на посаду викладача на кафедрі військового перекладу Львівського національного університету ім. І.Франка, де він працював з 1977 р. по 1978 р. Наступним етапом була робота у Польщі, де Віталій Петрухін спершу працював на посаді начальника відділу усної пропаганди, а згодом – заступником начальника прес-центру Північної групи військ (1988-1993 рр.). Основні завдання – проведення нарад та робочих зустрічей з представниками польських ЗМІ. З 1993 р. Віталій Степанович очолював кафедру військового перекладу і психологічних операцій Львівського військового інституту. За 10 років роботи на посаді начальника кафедри, В.С.Петрухін добився значних результатів. Разом зі своїми колегами він почав з викладання 4-х іноземних мов, а вже у 2002 р. довів їх кількість до 16-ти. В.С.Петрухін є автором підручників з військового перекладу з чеської, польської і сербської мов.

Іван Миколайович Чорненький (02.12.1959) – полковник запасу, начальник кафедри іноземних мов Військової академії м. Одеси. В якості військового перекладача Іван Чорненький побував у різних куточках земної кулі. Першим службовим відрядженням став Алжир (1981-1982 рр.), другим – Боснія (1997-1998 рр.), де Іван Чорненький перебував у складі 240-го Окремого спеціального батальйону Збройних Сил України. Третім і останнім відрядженям став Ліван (2000-2001 рр.). До кола наукових інтересів І.М.Чорненького входить методика підготовки військових перекладачів, а до його учнів також належить автор цієї статті.

Віктор Володимирович Балабін (26.12.1960) – начальник Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, генерал-майор, кандидат філологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України. Віктор Володимирович є автором значної кількості наукових і навчально-методичних праць з військового перекладу, серед яких найбільш вагомою є дисертація на тему «Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу» (2002 р.), адже вона фактично ознаменувала цілий ряд дисертаційних досліджень з військового перекладу. Віктор Володимирович був військовим перекладачем в Афганістані (1982-1984 рр.).

Проведене дослідження дає змогу зробити такі **висновки:**

1. Висвітлення діяльності та наукових здобутків військових перекладачів є необхідною передумовою становлення і подальшого розвитку УШВП, а також відкриває горизонти нових перспективних досліджень.

2. Розглядаючи поодинокі історичні факти професійної діяльності військових перекладачів, які дійшли до нас, ми навряд чи можемо говорити про можливість створення чіткої періодизації їх діяльності. Але значення цих постатей – неоціненне не лише для становлення і подальшого розвитку УШВП, а й для українського перекладознавства в цілому.

3. Хоча до 1992 р. українські військові перекладачі не могли використовувати рідну мову у своїй роботі, їхній практичний досвід та наукові здобутки стали надбанням української науки. А це прямо засвідчує факт неперервності традицій українського військового перекладу.

4. Вважаємо за необхідне увести до програми підготовки військових перекладачів бібліографічні матеріали, ціннісні орієнтири й той безцінний практичний досвід, за які інколи доводилося платити кров'ю кращим представникам нашого народу. Ці матеріали доцільно об'єднати в окремий спецкурс, який би читався на початковому етапі підготовки військових перекладачів у ВВНЗ України. Це питання набуває особливої ваги у контексті деморалізації українського війська після окупації Криму військами Російської Федерації.

Перспективним вважаємо укладання бібліографії перекладознавчих праць фахівців радянської та української шкіл військового перекладу з її подальшим розміщенням у мережі Інтернет. Також вбачаємо доцільність у здійсненні біо-бібліографічного огляду діяльності українських військових перекладачів та їхнього внеску у вітчизняне перекладознавство й літературу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабін В. Проблеми мовної підготовки в Збройних Силах України / Віктор Балабін // Наука і оборона: щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал МОУ № 2, 2007. – С. 42-46

2. Бурятова Т.І. Письменники Сумщини у Великій Вітчизняній війні. Бібліографічний довідник / Т. І. Бурятова // Суми, 2010. – С. 12-13

3. Коломієць Л.В. Український художній переклад та перекладачі 1920-30-х років: матеріали до курсу «Історія перекладу»: навч. посіб. / Л.В. Коломієць. – К.: ВПЦ Київський університет, 2013. – 559 с.

4. Петрухін В. Військовий переклад: стан і перспективи його вивчення в Україні / Віталій Петрухін // Електронний журнал семінару «Теорія і практика військового і технічного перекладу» кафедри іноземних мов Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ejournal.svirsoft.com/zasidannia/2/dopovidi/Petruhin.doc

5. Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія / О.І.Чередниченко, Н.М.Биховець, О.В.Двухжилов та ін. – К.: Довіра, 1995. С. 7-12

6. Українське перекладознавство ХХ сторіччя : бібліографія / ЛНУ імені Івана Франка, НТШ ; склав Т. Шмігер ; [автори передм.: Р. Зорівчак, Т. Шмігер ; наук. ред. Р. Зорівчак]. – Львів, 2013. – 626 с.

7. Шмігер Т.В. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя / Т.В. Шмігер // Передм. Р. Зорівчак. – Київ: Смолоскип, 2009. – 342 с.

8. Шмігер Т. Вагомість бібліографії українського перекладознавства у контексті історії національної науки / Т. Шмігер // Всесвіт. – 2012. – № 3/4. – С. 240-246.

9. Янчук С. Невідомі звитяги відомого перекладознавця / Сергій Янчук // Ветеран столиці, газета КМОВУ, №11 (42), грудень 2013. – С. 5

10. Янчук С. Теорія військового перекладу в Україні: стан, проблеми, перспективи / Сергій Янчук // Мовні і концептуальні картини світу [збірник] – К.: Київський університет, 2013. Вип. 43, ч. 4– С. 328-335

11. Archie, W.C. (1949) The Interpreter in Peace and War / W.C.Archie // The French Review: Vol. 22, No.3 (Jan., 1949), pp. 249-255

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Янчук С.Я., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

НЕПРЕРЫВНОСТЬ ТРАДИЦИЙ ВОЕННОГО ПЕРЕВОДА В УКРАИНЕ

В статье рассматривается связь между современными практическими и теоретическими достижениями в области военного перевода и деятельностью видных военных переводчиков второй половины ХХ века.

Ключевые слова: *военный перевод, украинская школа военного перевода, военный переводчик, история военного перевода.*

Yanchuk S.Y., Cand.Phil.Sci., Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONTINUITY OF THE MILITARY TRANSLATION TRADITIONS IN UKRAINE

This paper deals with the relationship between modern practical and theoretical achievements in the field of military translation and activities of prominent military translators in the second half of the twentieth century.

Key words: *military translation, Ukrainian school of military translation, military translator, history of military translation.*

ЗМІСТ

Мазепова О.В.,
МЕТАФОРА ТА МЕТОНІМІЯ ЯК ЗАСОБИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ В ПЕРСЬКІЙ МОВІ (на прикладі концепту СТРАХ) 3
Макаренко Л.П.,
АСИМЕТРІЯ У ВИРАЖЕННІ КАУЗАЛЬНОСТІ МІЖ ІСПАНСЬКОЮ Й УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ ТА ЇЇ ПОДОЛАННЯ В ПЕРЕКЛАДІ 14
Макарук Л. Л.,
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ СУЧАСНОЇ ГРАФІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ 20
Максименко О.В.,
МЕДІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ 29
Малікова О.В.,
ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ХРИСТИЯН В ХРИСТИЯНСЬКОМУ ТЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ 34
Мандер С.М.,
ЕМОЦІЇ ТА ЇХ ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ 42
Марховська А.Ю.,
ДИСФЕМІЗМИ ТА ЕВФЕМІЗМИ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКОМОВНІЙ ПРОЗІ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 48
Мельник А. В.,
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ВАРІАЦІЙ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ДИТЯЧИХ КАЗОК РОАЛЬДА ДАЛА У ЇХ ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 53
Михальская О. В.,
ПОНЯТИЕ ПОЛИКОДОВОСТИ В ОТЕЧЕСТВЕННОМ И ЗАРУБЕЖНОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ 61
Мірошниченко М.В.,
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ 65
Мовчан Б.В.,
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПЕРЕКЛАДУ НА ТЕРИТОРІЇ СХІДНОЇ ТА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (1910-1930-і роки) 74

Моллаахмади Дехаги Амирреза,
СЛЕНГИЗАЦИЯ ПЕРЕВОДА:
КАК ИЗБЕЖАТЬ ДВУСМЫСЛЕННОСТИ
В РУССКО-ПЕРСИДСКОМ ДИАЛОГЕ? 82
Моргун Ю.,
ВЗАЄМОДІЯ ТЕКСТУ ТА КОМЕНТАРЯ
У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ..... 85
Мусієнко О.С.,
ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ
ДЕНА БРАУНА (на матеріалі україномовних перекладів творів
«Інферно» та «Втрачений символ»)..... 91
Набережнєва Т. Є.,
«АВТОРСТВО» КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ ШЕКСПІРА
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ..... 98
Недайнова І.В.,
КОНЦЕПТИ ГЛОБАЛІЗМ ТА АНТИГЛОБАЛІЗМ
У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПРОСТОРІ 105
Некряч Т.,
«ЩО В ІМЕНІ МОЄМУ?»: ПРОМОВИСТІ ІМЕНА
В ШЕКСПІРОВИХ ТВОРАХ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ
(до 450-річчя з дня народження Вільяма Шекспіра)..... 115
Нестеренко О.О.,
ЕМОТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИГУКІВ
СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ 121
Новелліно П. Д.,
СКЛАДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ
АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ
(на матеріалі автентичного видання Пола Барела “A Royal Duty”)..... 127
Новосельцева І.В.,
АЛГОРИТМ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО ГЕШТАЛЬТУ 133
Овдіюк В.В.,
АКТУАЛІЗАЦІЯ АРХЕТИПІВ У МОВІ РЕКЛАМИ:
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ 139
Олешко Ю.Л.,
ЕМОТИВНІСТЬ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ПРОПОВІДІ XVII СТ..... 144
Орлова І.С.,
МЕТОДОЛОГІЯ КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ СТИЛЮ
У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ 150
Осідак В.В.,
ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ..... 157

Павлюк А. Б.,
РОМАН ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА «ПОСМЕРТНІ ЗАПИСКИ ПІКВІКСЬКОГО КЛУБУ»: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ 167
Падалка Ю.М.,
ЕМОТИВНІСТЬ ЯК ПІДКАТЕГОРІЯ МОДАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ) 174
Падар Ю. А.,
КОЛЕКТИВНА ТА ІНДИВІДУАЛЬНА ОЦІНКА У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕМУАРИСТИКИ ПОЧАТКУ ХХ СТ. 181
Парасін Н. Д.,
ГНОСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МОВНОЇ КАТЕГОРИЗАЦІЇ 189
Пастух Є. В.,
ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ 197
Петрів Х. В.,
ПОРІВНЯННЯ ЯК ДОМІНАНТА ВЕРБАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО РІВНЯ ІДІОСТИЛЮ ОКСАНИ ПАХЛЬОВСЬКОЇ 203
Пилипчук Т. В.,
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МЕТАСТЕРЕОТИПУ MIDDLE EASTERNER У КОМЕДІЙНИХ ШОУ 210
Підгрушна О.Г.,
ВІДТВОРЕННЯ ГУМОРИСТИЧНОГО НАПОВНЕННЯ РОМАНУ М. ЛЕВИЦЬКОЇ «КОРОТКА ІСТОРІЯ ТРАКТОРІВ ПО-УКРАЇНСЬКИ» У ПЕРЕКЛАДІ 218
Плющ Б.О.,
ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ 225
Поворознюк Р.В.,
МЕДИЧНІ ОПИТУВАЛЬНИКИ ЯК ОДИНИЦЯ ПЕРЕКЛАДУ 233
Покровська І. Л.,
ФОРМУВАННЯ СУФІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ОСМАНСЬКІЙ МОВІ 239
Пономаренко О. В.,
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІРТУАЛЬНОГО КАНОНУ ФРАНЦУЗЬКОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі твітів Л.Фабіуса) 244
Поповська К.,
СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГАЗЕТНОГО ТЕКСТУ ЯК АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ 252
Приходько И. Г.,
ТЕМАТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ УКРАИНЫ (на примере ежедневных всеукраинских газет) 258

Прожогина И. М.,
ШУМНЫЕ СОГЛАСНЫЕ РУССКОГО ЯЗЫКА
В ВОСПРИЯТИИ КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ 271
Радчук О.В.,
ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ
ПОНЯТИЯ ОТСУТСТВИЕ 276
Рибалкіна Ю.,
ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ
ОФІЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ
МОВІ ГІНДІ 283
Рижикова М. Д.,
ПРОФЕСІЙНА НАЛЕЖНІСТЬ МОВЦЯ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО ЛАУДАТИВНОГО ДИСКУРСУ
(на прикладі рецензій на книги) 290
Rogach O.,
THE CONCEPT OF POVERTY
IN THE ENGLISH LEXICAL PHRASEOLOGICAL SYSTEM 297
Романець О.,
ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ
НОРМИ І УЗУСУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ 302
Романченко М.А.,
ДО ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ ВІРШІВ ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКИ
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 307
Рудницька Н.М.,
АНТИРЕЛІГІЙНА АДАПТАЦІЯ
РОСІЙСЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ У СРСР 313
Рудько О. В.,
СКЛАДНОЩІ ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ
ДОСЯГНЕННЯ ГУМОРИСТИЧНОГО ЕФЕКТУ В СУЧАСНІЙ
ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ (на матеріалі українських, англійських та
французьких творів 1980-2013 рр.) 321
Ружановська М.В.,
ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В АЛЖИРІ 327
Саволоцька А.А.,
ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У
КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі роману
Орхана Памука «Музей Невинності» у перекладах на англійську та
українську мови) 334
Сандига Л. О.,
АНГЛОМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ
У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 342

Семашко Т. Ф.,
МОВНА СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ: СТРАТЕГІЇ ВИЯВЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ 349
Сидорова О.Ю.,
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ПРАВНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ 358
Синявская О. Е.,
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ФИКСАЦИЯ КОММЕРЧЕСКИ РЕЛЕВАНТНОГО ИМЕНИ:ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ 365
Скибицька Н.В.,
НОВОТВОРИ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК ЦІЛІСНІ І РОЗЧЛЕНОВАНІ НОМІНАЦІЇ 376
Сліпченко О.В.,
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ КИТАЙСЬКИХ ІДІОМ ЧЕН'ЮЙ У ХУДОЖНІХ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ 382
Соболєва О.В.,
НЕОГРАФІЯ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ 393
Софієнко І. В.,
СТАНОВЛЕННЯ КІНОПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ 401
Спіцина В.Є.,
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ПУБЛІЧНИХ ПРОМОВ ПЕРШИХ ЛЕДІ США ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ 405
Стасюк О.С.,
ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ УРОЧИСТИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПРОМОВ ФРН 412
Строкаль О.М.,
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ СУБСТАНТИВИ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ПАВЛА МОВЧАНА 417
Струк В.,
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ХОРВАТСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ 423
Телешун К. О.,
АРАБО-ПЕРСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ТУРЕЦЬКІЙ ФАХОВІЙ МОВІ ТОРГІВЛІ 429
Тесленко В.,
ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ПРОЧИТАННІ 436
Смущинська І.В., Чайківська Г.С.,
ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВОПОЕТИКИ ЖАНРУ ФРАНЦУЗЬКОЇ АВТОРСЬКОЇ КАЗКИ ВІД XII СТ. 441

Тищенко К. О.,
КОНЦЕПТ VATAN /БАТЬКІВЩИНА В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ:
ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ 451
Толстова О.Л.,
СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА
ІСПАНСЬКОГО ФУТБОЛЬНОГО ЖАРГОНУ 456
Трищенко І.В.,
ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЛІТЕРАТУРНИХ ПАРОДІЙ
ДЖ. ЛЕННОНА В ПЕРЕКЛАДІ 463
Угрин Т.В.,
LES REPRÉSENTATİONS İNTERCULTURELLES
AU SEIN DU PARADIGME REPRESENTATIONNEL 468
Ференс Н.,
ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ В.Б.ЄЙТСА
В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ О.ЗУЄВСЬКОГО 474
Філіна Д.В.,
ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС: ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІЇ..... 481
Циркунова І.В.,
ПОЛІФОНІЯ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІРОНІЇ В РОМАНІ
К.Х. СЕЛА «ВУЛИК» ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ 487
Червоненко О.Н.,
ПРЕЦЕДЕНТНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЇ МОВНИХ ЗУСИЛЬ
В ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі британського ситкому «Father Ted»)..... 491
Черниш Т.О.,
ЧИННИК ФОНЕТИЧНОЇ ПОДІБНОСТІ В ІСТОРИЧНІЙ ЕВОЛЮЦІЇ
СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ: ЕТИМОЛОГІЯ І ПАРОНІМІЯ..... 500
Чернова А.О.,
СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД
ФРАНЦУЗЬКОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ 504
Чистяк Д.О.,
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕКСТОВИХ КОНЦЕПТІВ
У ПОЕМІ Ш. ВАН ЛЕРБЕРГА «СОЛЯНА» 511
Шавелашвілі Є.В.,
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТИНОМОВНОГО
СТАТУСУ ЧИСЛІВНИКА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ..... 517
Шерепитко А.С.,
СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ ВЗАИМОСВЯЗИ КОНЦЕПТОВ
ВЕЧНОСТЬ И ИНТЕРНЕТ В РУССКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ 521
Шиянова І. М.,
ДОДАВАННЯ ВИДІЛЬНИХ ЧАСТОК У ПЕРЕКЛАДІ
З ІСПАНСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ 526

Шулінова Л.В.,
СИНЕСТЕЗЕМИ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ТЕКСТІ
СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ МИСТЕЦЬКОЇ ТЕМАТИКИ 534
Шум О. В.,
ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
РОМАНУ О.ГОНЧАРА «СОБОР» НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ..... 539
Янчук С.Я.,
НЕПЕРЕРВНІСТЬ ТРАДИЦІЙ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ
В УКРАЇНІ..... 544

Наукове видання

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

випуск 50

частина 2

Макет та комп’ютерне верстування: К. Ананко

Підписано до друку 03.12.2014 р.
Формат 60 х 84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 39,4. Ум.-друк. арк. 32,55. Наклад 300 прим. Зам. № 1400.

Видавничий дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41
тел./факс: (044) 227-38-48, 227-227-38-28; e-mail: info@burago.com.ua
www.burago.com.ua